ISSN : 1300-7319

TMMOB Şehir Plancıları Odası

PLANLAMA

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI YAYINI

- Anasayfa
- Dergi Hakkında
- Yayın Kurulu
- Yazarlara Bilgi
- Etik Kurallar ve Politikalar
- Dergi Arşivi
- Online Makale Gönder
- İletişim
- English

Copyright Transfer Form

Author Contribution Form

Clarivate Analytics

Dergi Hakkında

TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın yayın organı olan Planlama Dergisi, 1986 yılında yayın hayatına başlamıştır. Meslek dergisinin temel amacı; meslek üyeleri arasında, meslek etkinliğinin paylaşıldığı ve değerlendirildiği bir ortam sunmanın yanı sıra, akademiden aldığı destekle pratik ile kuram arasındaki ilişkinin kurulması ve güçlendirilmesidir.

Planlama Dergisi, yayın hayatına zaman zaman ara vermiş olmakla birlikte, 2003 yılından itibaren düzenli ve süreli bir yayına dönüşmüştür. Bu birikimin verdiği güçle 2013 yılı itibarıyla TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi öncülüğünde yürütülmeye başlanan dergi çalışmalarında öncelikli hedef; Planlama Dergisi'nin hakemli dergi statüsünde çeşitli endekslerce taranan, planlama alanında saygın bir yayına dönüştürülmesi olmuştur. Bu hedef doğrultusunda 2013 yılında TÜBİTAK tarafından ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı listesinde "ulusal hakemli dergi" statüsüne alınan Dergi, 2013'ten itibaren Ulrich's ve Avery (Index); 2015'ten itibaren Web of Science Emerging Sources Citation Index (ESCI); 2017'den itibaren TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin Sosyal Bilimler Veri Tabanı; 2019'dan itibaren European Reference Index For The Humanities And Social Sciences (ERIHPLUS) ve 2020 sonundan itibaren EBSCO tarafından dizinlenmektedir.

2013 yılından itibaren "ulusal hakemli dergi" statüsünde yılda üç kez yayımlanmakta olan Planlama Dergisi; planlama, tasarım, kent sosyolojisi ve kentsel ve bölgesel çalışma alanlarında bilimsel ve tarafsız bir yayın olma hedefini başarıyla gerçekleştirmiştir. Her geçen gün meslektaşlardan ve araştırmacılardan gelen başvuru sayısı artarken; alanında uzman hakem kurulumuz da genişlemekte ve büyük bir özveriyle yoğun emek harcayarak yazıların değerlendirme süreçlerinde önemli katkılar sunmaktadır.

Dergi'nin yayın politikası ve süreçleri Bilim Editörleri Konseyi (Council of Science Editors - CSE), Yayın Etiği Komitesi (Committee on Publication Ethics - COPE), Avrupa Bilim Editörleri Birliği (European Association of Science Editors - EASE) yönergelerini takip etmekle birlikte, Editörler, Planlama Dergisi'nde yer alacak tüm editoryal ve bilimsel içeriğin ve yayımlanma zamanının belirlenmesinde tam yetki sahibidirler.

Copyright Transfer Form

Author Contribution Form

2013 yılından itibaren "ulusal hakemli dergi" statüsünde yılda üç kez yayımlanmakta olan Planlama Dergisi; planlama, tasarım, kent sosyolojisi ve kentsel ve bölgesel çalışma alanlarında bilimsel ve tarafsız bir yayın olma hedefini başarıyla gerçekleştirmiştir. Her geçen gün meslektaşlardan ve araştırmacılardan gelen başvuru sayısı artarken; alanında uzman hakem kurulumuz da genişlemekte ve büyük bir özveriyle yoğun emek harcayarak yazıların değerlendirme süreçlerinde önemli katkılar sunmaktadır.

Dergi'nin yayın politikası ve süreçleri Bilim Editörleri Konseyi (Council of Science Editors - CSE), Yayın Etiği Komitesi (Committee on Publication Ethics - COPE), Avrupa Bilim Editörleri Birliği (European Association of Science Editors - EASE) yönergelerini takip etmekle birlikte, Editörler, Planlama Dergisi'nde yer alacak tüm editoryal ve bilimsel içeriğin ve yayımlanma zamanının belirlenmesinde tam yetki sahibidirler.

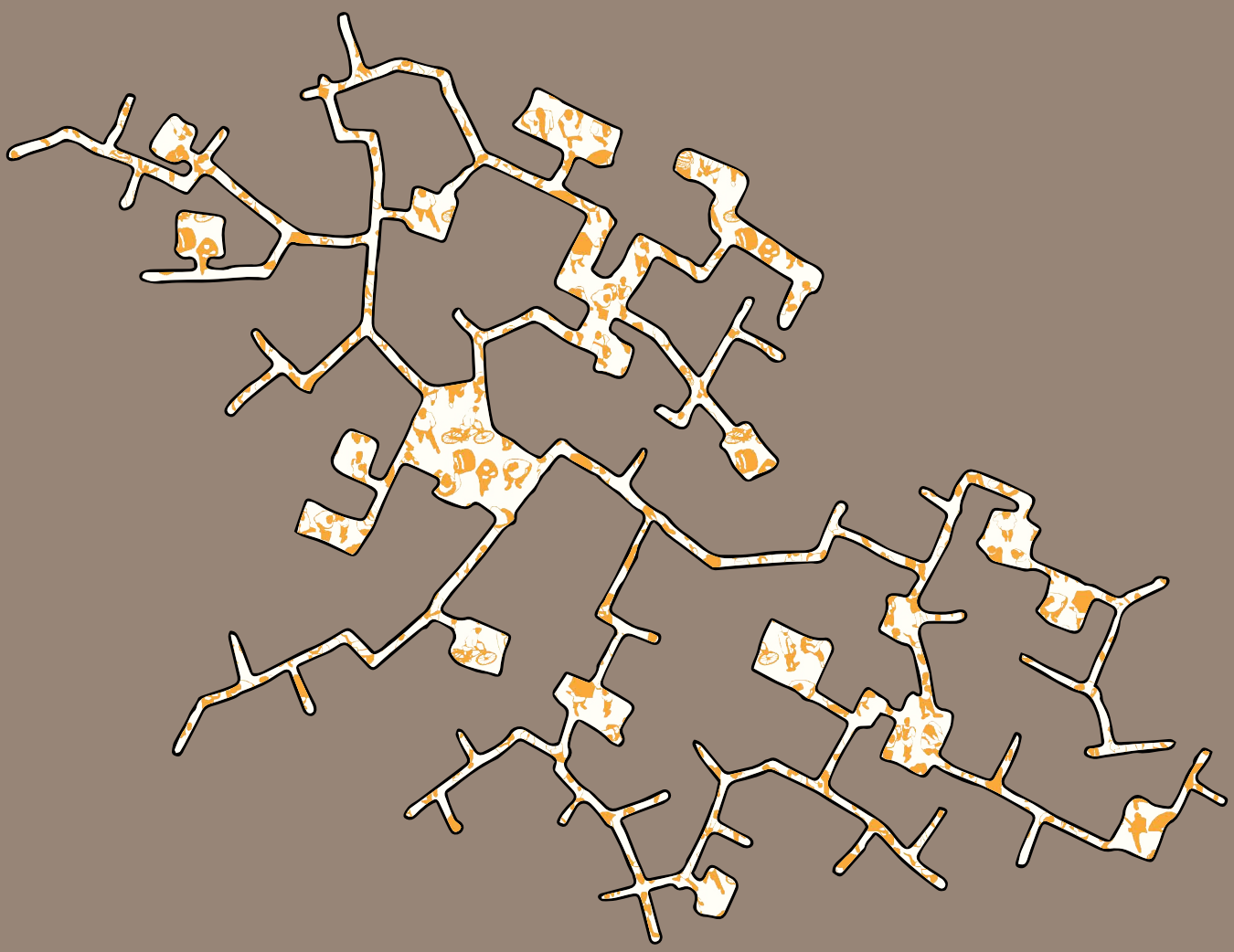
Planlama Dergisi'ne makale başvuruları, çevrimiçi olarak kabul edilmektedir. Dergi'nin web sayfasında (www.planlamadergisi.org / www.journalofplanning.org / www.jplanning.org) yer alan "Çevrimiçi Makale Gönder" ya da "Journal Agent" sekmesi kullanılarak makale başvurusu yapılabilir. Bu bağlamda, kentsel ve bölgesel çalışma alanlarından orijinal makalelerinizi, araştırma özetlerinizi, kitap incelemelerinizi ve meslek alanına ilişkin güncel tartışma, görüş ve derlemelerinizi; meslektaşlarımıza ve tüm okurlarımıza ulaştırmak üzere yayın kurulumuza iletebilirsiniz.

Planlama Dergisi; Budapeşte Açık Erişim Girişimi (BOAI) Bildirgesi'ne dayanan açık erişim modeline uygun yayın yapan, açık erişimli bir dergidir. Dergi'nin arşivine http://www.planlamadergisi.org/jvi.aspx adresinden ücretsiz olarak ulaşılabilir. Planlama Dergisi'nde yayınlanan içerikler, Creative Commons 4.0 Uluslararası Atıf Lisansı'yla lisanslanmaktadır.

Planlama Dergisi Yayın Kurulu

PLANLAMA

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI YAYINI

Cilt 30 | Sayı 3

Dört Ayda Bir Yayımlanır

ISSN 1300-7319

PLANLAMA

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü - Owner and Chief Editor

TMMOB Şehir Plancıları Odası adına **Orhan SARIALTUN**

Serbest Şehir Plancısı / TMMOB Şehir Plancıları Odası

Editörler - Executive Editors

Tayfun KAHRAMAN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Tuba İNAL ÇEKİÇ

Humboldt Üniversitesi- Berlin, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Süleyman BALYEMEZ

İstanbul Aydın Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü

Yayın Kurulu - Editorial Board

Kumru ÇILGIN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İstanbul

Tolga ÇİLİNGİR

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İzmir

Gökhan Hüseyin ERKAN

Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Trabzon

Savaş Zafer ŞAHİN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tapu ve Kadastro Yüksek Okulu - Ankara

Fikret ZORLU

Mersin Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Mersin

Yayın Sekretaryası - Editorial Secretariat

Oktay KARGÜL

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Bedel EMRE

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

ISSN 1300-7319

TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın Yayın Organıdır
Oda birimlerine ve üyelere ücretsiz gönderilir
Yılda Üç Defa Yayınlanır (Mart, Temmuz, Kasım)

PLANLAMA Ulrich's, Avery Index, Web of Science Emerging Sources Citation Index (ESCI), European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIHPLUS) ve TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin veri tabanlarında dizinlenmektedir.

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü: TMMOB Şehir Plancıları Odası adına Orhan SARIALTUN

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi
İletişim: planlama@planlamadergisi.org
Adres: Cihannüma Mah. Akdoğan Sok. Başar Apt. No:30 D:6-7 Beşiktaş/İSTANBUL
Tel: 0212 275 43 67
Faks: 0212 272 91 19
E-posta: planlama@planlamadergisi.org
İnternet adresi:
www.planlamadergisi.org
www.journalofplanning.org
www.jplanning.org

KARE www.karepb.com

KARE YAYINCILIK tarafından tasarlanmıştır.

Basım tarihi: Kasım, 2020
Yayın türü: Süreli yayın
Baskı adedi: 750
Matbaa: Aydan Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş
Alınteri Bulvarı, 3364 Sokak No: 4, Ostim, Ankara

PLANLAMA

Yazarlara Bilgi

TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın yayın organı olan Planlama Dergisi, kentsel ve bölgesel çalışma alanlarından orijinal makaleleri, araştırma özetlerini, kitap incelemelerini ve meslek alanına ilişkin güncel tartışma, görüş ve derlemeleri yayımlamaktadır. Oda üyelerine ücretsiz dağıtılan dergi; şehir ve bölge planlama alanındaki uygulama örneklerinin yanı sıra politika uygulamalarını, uygulama araçlarını ve sosyolojik çalışmaları meslektaşlarına ve okurlara ulaştırma çabasındadır. Yılda üç kez yayımlanan dergide her bir araştırma makalesi, tarafsız bir değerlendirme sürecine tabi tutulmakta olup, kendi alanlarında uzman hakemler tarafından gözden geçirilmektedir. Baş Editör(ler), derginin yayın kurulu üyelerinden gelen makalelerin değerlendirme süreçlerini yönetmek için harici ve bağımsız hakemleri davet etmektedir. Tüm yazılar için karar verme sürecindeki nihai otorite Baş Editör(ler)dir.

Planlama Dergisi Yayın Kurulu ve Kare Yayıncılık, editöryal ve yayın süreçlerini Bilim Editörleri Konseyi (Council of Science Editors - CSE), Yayın Etiği Komitesi (Committee on Publication Ethics - COPE), Avrupa Bilim Editörleri Birliği (European Association of Science Editors - EASE) kurallarına göre şekillendirmiştir. Yayın Kurulu Başkanı, Planlama Dergisinde tüm bilimsel içerik ve yazıların yayımlanma sürecinde karar veren nihai otoritedir.

Sorumlu yazar makaleyi göndermeden önce tüm yazarlar ORCİD kimlik numarası edinmeli ve bu numarayı sorumlu yazara iletmelidir. İlgili ORCID numarası edinmek için linki tıklayınız; https://orcid.org/

Etik kurul kararı gerektiren sosyal çalışmalarda etik kurul onayı alınmış olmalı, bu husus yazar(lar)ın kimlik ifşasına yol açmayacak biçimde yöntemde belirtilmeli ve başvuru formu ile etik kurul onay belgesi veya ilgili yasal dökümantasyon ayrı bir dosya olarak sisteme yüklenmelidir.

Dergide Türkçe ve İngilizce dillerinde makalelere yer verilmektedir. Araştırma makaleleri için yazı uzunluğu (metin, tablo, şekil, dipnot vd. dâhil; başlık, özet, anahtar kelimeler ve kaynakça hariç) 9000, derlemeler için 5000, görüş yazısı, kitap incelemesi ve diğer yazılar için 2500 kelimedir. Tüm yazılar önce baş editör(ler), bölüm editörleri ve editör yardımcılarından oluşan Yayın Kurulu tarafından ön değerlendirmeye alınır, ardından incelenmeleri için hakemlere gönderilir. Tüm yazılarda yazar adları gizlenerek anonim değerlendirme ve düzeltmeye başvurulur, gereken koşullarda yazarlardan yazıları hakkındaki soruları yanıtlaması veya eksikleri tamamlaması istenebilir. Dergide yayımlanmasına karar verilen yazılar yayına hazırlık sürecine alınır, bu aşamada tüm bilgilerin doğruluğu için ayrıntılı kontrol ve denetimden geçirilerek; yayın öncesi son şekline getirilen eser, yazarların kontrolüne ve onayına sunulur.

Dergiye yazı teslimi çalışmanın daha önce yayımlanmadığı ve Planlama Dergisi'nde yayımlanmasının yazar(lar) tarafından uygun bulunduğu anlamına gelmektedir. Yazar(lar); çalışmanın yayımlanmasını kabul ettiğinde yazıya ait her hakkı TMMOB Şehir Plancıları Odası'na devretmekte; izin almaksızın çalışmayı başka bir dilde ya da yerde yayımlamayacaklarını kabul etmektedir(ler)*. Gönderilen yazı daha önce herhangi bir toplantıda sunulmuş ise toplantı adı, tarihi ve düzenlendiği şehir, lisansüstü tez çalışmalarından üretilmiş yazılardaysa tezin ismi ve hazırlandığı kurum ilk sayfada dipnot ile belirtilmek üzere çevrimiçi başvuru sırasında editöre not olarak bildirilmeli, kimlik ifşasına yol açmamak adına metin dosyasında yer verilmemelidir.

Yazarlar, telif hakkıyla korunan materyali başka kaynaklardan çoğaltmak için izin almakla yükümlüdür ve telif hakkının yayıncıya devredilmesi için bir anlaşma imzalamaları gerekmektedir. Bir yazar olarak, başka bir kaynaktan herhangi bir şekli, tabloyu veya metni almak istiyorsanız izin almanız gerekmektedir. Bu doğrudan reprodüksiyonlarda olduğu gibi "türev reprodüksiyonlar" için de geçerlidir. (örneğin, telif hakkıyla korunan bir kaynaktan türetilen yeni bir şekil veya tablo oluşturmanız durumunda olduğu gibi).

*Telif hakkı devir işlemleri, makaleniz yayın kurulu ve hakemlerce onaylandıktan sonra, makalenizin yayına hazırlanma aşamasında yayıncı tarafından e-posta ile gerçekleştirilecektir.

Veri Tabanları

Planlama Dergisi, 2013 yılı itibariyle TÜBİTAK tarafından ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı listelerinde "Ulusal Hakemli Dergi" statüsüne alınmış olup, 2013 yılı sayılarından itibaren Ulrich's ve Avery (Index), 2015 yılı sayılarından itibaren Web of Science Emerging Sources Citation Index (ESCI), 2017 yılı sayılarından itibaren TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin Sosyal Bilimler Veri Tabanı ve 2019 itibarı ile European Reference Index For The Humanities And Social Sciences (ERIHPLUS)'ta dizinlenmektedir.

Telif Hakkı Bildirimi

Yayımlanan tüm materyallerin telif hakları dergi tarafından alınır. Yayıncının önceden yazılı izni olmaksızın, yayının hiçbir kısmı kullanılamaz. Makalelerin tüm hakları yayımlandıktan sonra dergiye ait olur.

AÇIK ERİŞİM VE ORTAK KULLANIM İZİNLERİ

Açık Erişim

Planlama Dergisi açık erişimli bir dergidir; bu, kullanıcıların tüm içeriğe ücretsiz olarak ulaşabileceği anlamına gelir. Okuyucular, yayıncı ya da yazarın izni olmaksızın, makalelerin tam metinlerini okuyabilir, indirebilir, kaynak göstermek şartıyla kopyalayabilir, dağıtabilir veya diğer yasal amaçlar için kullanabilir. Bu, BOAI açık erişim tanımı ile uyumludur.

Ortak Kullanıcı İzinleri

Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 (CC BY-NC 4.0) ticari olmayan amaçlar için, makalelerin dağıtımlarına veya kopyalanmalarına, ortak bir çalışma içinde kullanılmalarına, makalenin değiştirilmemesi ve kaynak gösterilmesi koşuluyla izin verir.

İntihal için tarama politikası

Makaleler, etik olmayan durumlar ve intihal tespiti amacıyla yayıncı tarafından iThenticate programı kullanılarak taranır. Benzerlik oranının toplamda %20'yi geçtiği durumlarda makale intihal olasılığı yönünden münhasıran incelemeye alınır. Bu inceleme aynı kaynağa dayalı alıntıların yoğun olması durumunda da işletilir. Editörler intihal incelemesinde gerekli görülmesi halinde hakem görüşüne de başvurabilir. Başvurunun intihal yönünden reddi veya olağan hakem değerlendirme sürecine alınması kararı editörlere aittir.

Yayın Kurulu, dergiye gönderilen çalışmalar hakkındaki intihal, atıf yönlendirmesi ve veri sahteciliği iddiaları ve/veya şüpheleri karşısında COPE kılavuzunda belirtilen ilkelere göre hareket edecektir. Yazar olarak listelenen herkesin ICMJE (www.icmje.org) tarafından önerilen yazarlık ölçütlerini karşılaması gerekmektedir

KATEGORİLER

Araştırma Makaleleri: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda yeterli bilimsel inceleme, gözlem ve araştırmalara dayanarak bir sonuca ulaşan orijinal ve özgün çalışmalardır. Türkçe yazılmış makaleler Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar kelimeler, İngilizce başlık, İngilizce özet ve anahtar kelimeler ile giriş, materyal, metot, bulgular, tartışma, sonuç ve kaynaklar bölümlerinden oluşmalı; metin, tablo, şekil, dipnot vd. dâhil; başlık, özet,

anahtar kelimeler ve kaynakça hariç 9000 kelimeyi aşmamalıdır. İngilizce makaleler ise İngilizce başlık, İngilizce özet ve anahtar kelimeler ile Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar kelimelere sahip olmalı; Türkçe makale yazım kurallarında belirtilen bölümlerden oluşmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetlerin her biri 200-350 kelimeden oluşmalıdır.

Derleme Makale: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda, belirli bir konudaki bilimsel çalışmalar veya güncel gelişmelere dair, o konuda yoğun çalışmaları bulunan deneyimli yazarlarca, kapsamlı bir literatür taramasına dayanarak mevcut bilgi birikimi ve düşünsel oluşumların sentezlendiği, eleştirel bir değerlendirmeyle kuvvetli ve zayıf yanlarının vurgulandığı, literatürdeki tartışmalı ya da eksik noktaların belirtildiği, ileriye yönelik araştırma gereksinimi olan alanların ortaya çıkarıldığı özgün yazılardır. Bu yazıların başlık ve özet bölümleri orijinal araştırma makalesi formatında yazılmalı, bundan sonraki bölümleri giriş, metin ve kaynaklardan oluşmalı ve 5000 kelimeyi geçmemelidir.

Görüş Yazısı: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda güncel ve önemli bir konunun ve/veya yazarın kendi görüş ve araştırmalarından elde ettiği sonuçların değerlendirildiği özgün yazılardır. Bu yazıların başlık ve özet bölümleri orijinal araştırma makalesi formatında yazılmalı, bundan sonraki bölümleri giriş, metin ve kaynaklardan oluşmalı ve 2500 kelimeyi geçmemelidir.

Yukarıda belirtilenler ve kitap inceleme kategorisi dışındaki (çeviri, yarışma sunumları, araştırma özetleri, oda görüşü ve değerlendirme ve tartışma başlıklarında yer alan) yazılar, Yayın Kurulu ve/veya Baş Editör(ler) süzgecinden geçtikten sonra yayımlanır.

Makale Başvurusu

Planlama Dergisi'ne makale başvuruları çevrimiçi olarak kabul edilmektedir. Planlama Dergisi'nin web sayfasında (www.planlamadergisi.org / www.journalofplanning.org / www.jplanning.org) "çevrimiçi makale gönder" ya da "journal agent" sekmesini kullanarak makale başvurusu yapılır.

Makale Hazırlama Detayları

Kabul edilen tüm makaleler, çizimler ve fotoğraflar yayıncının bünyesindedir. Makalenin tüm bölümleri, 11 punto büyüklükte "Arial" yazı karakterinde iki satır aralıklı olarak hazırlanmalı, sayfa kenarlarında 2,5 cm (1 inç) kenar boşlukları bırakılmalıdır. Ana metin ile tablo ve şekiller sisteme ayrı dosyalar olarak yüklenmeli, ana metin Word formatında olmalı, satır numaraları metnin içine dahil edilmemelidir. Makale sayfaları makale boyunca ardışık olarak numaralandırılmalıdır.

Ana Metin Dokümanı: Sayfalara göre sıralama, tam metin, kaynakça şeklinde yapılmalıdır. Makale başlığı, yazar adı, özet ve anahtar kelimeler çevrimiçi makale gönderme sisteminde istenilecek olup ayrı bir doküman olarak sisteme yüklenmemelidir.

Başvuru Mektubu: Başvuru mektubunun ayrı bir doküman olarak sisteme yüklenmesi gerekmekte olup; yazının tüm yazarlar tarafından okunup onaylandığı, orijinal bir çalışma ürünü olduğu ve başka bir yerde yayımlanmadığı veya yayımlanmak üzere değerlendirme sürecinde bulunmadığı açıkça ifade edilmelidir. Bunlara ek olarak; yazının başlığı, yazarların adı, soyadı ve unvanları, çalışmanın yapıldığı kurumun adı ve şehri, eğer varsa çalışmayı destekleyen fon ve kuruluşların açık adları, etik kurul izni gerektiren bir çalışma yapılmış ise izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yer almalıdır. Bu sayfaya ayrıca "yazışmadan sorumlu" yazarın isim, açık adres, telefon, mobil telefon ve e-posta bilgileri eklenmelidir.

Etik Kurul Onay Belgesi: Etik kurul kararı gerektiren sosyal çalışmalarda etik kurul onayı alınmış olmalı ve etik kurul onay belgesi ayrı bir dosya olarak sisteme yüklenmelidir.

Tablo, şekil, grafik ve fotoğraflar: Tüm tablolar word dosyası olarak (.doc, .docx), şekil ve grafikler .jpg, .png formatlarında ayrı birer doküman olarak ve her birinin altına numaraları ve açıklayıcı bilgiler yazılmış olarak gönderilmelidir. Şekillerin ana metin içerisindeki yerleri metin içinde ayrı bir paragraf açılarak yazı ile (örneğin "Şekil 1 burada yer alacaktır" ifadesi kullanılarak) belirtilmelidir.

Teşekkür Sayfası: Teşekkür sayfasının ayrı bir doküman olarak sisteme yüklenmesi gerekmektedir.

Kimlik Bilgileri Hakkında Uyarı: Makalenizin ana metin, kaynakça, tablo, şekil, grafik ya da fotoğraf dosyalarının içeriğinde ya da dosya adında; yazar(lar)ın adı ve soyadı ya da adı ve soyadının baş harfleri, yazar(lar)ın çalıştıkları kurumların adı ya da kısaltması bulunmamalıdır. Eğer makale bir tez çalışmasından üretildiyse ilgili çalışmanın adı ya da kısaltması, eğer makale daha önce bilimsel bir etkinlikte sunulduysa o etkinliğin adı ya da kısaltması bulunmamalıdır.

Ücretler

Makale gönderme, makale işlemleri ve yayın için herhangi bir ücret alınmamaktadır.

Bir makale hakemler tarafından değerlendirilip önerilen düzenlemeler yapılmak üzere yazara gönderildikten sonra 6 ay içerisinde yazardan yanıt gelmemesi halinde, uyarıda bulunmaksızın yazı iade edilir ve tekrar değerlendirmeye alınmaz.

Gönderilen yazılarda kaynakça gösteriminde uluslararası geçerliliği olan "APA 6.0 Yazım Kuralları ve Kaynak Gösterim Biçimi" kullanılacaktır;

KİTAP REFERANSLARI

Tek yazarlı kitap:

Abisel, N. (2006). Sessiz Sinema. Ankara: Deki.

Zizek, S. (2009). Matrix: Ya da Sapkınlığın İki Yüzü. Bahadır Turan (Çev.).

İstanbul: Encore.

Çok yazarlı kitap:

Abisel, N., Arslan, U.T., Behçetoğulları, P., Karadoğan, A., Öztürk, S.R. & Ulusay, N. (2005). Çok Tuhaf Çok Tanıdık. İstanbul: Metis.

Editörlü kitap:

Özbek, M. (Ed.) (2005). Kamusal Alan. İstanbul: Hil.

Editörlü kitapta bölüm:

Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), Kamusal Alan içinde (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Birden çok baskısı olan kitap:

Strunk, W. Jr. & White, E. B. (2000). The Elements of Style (4. Baskı). New York: Longman.

Sadece elektronik basılı kitap:

O'Keefe, E. (n.d.). Egoism & the cnsts in Western values. erişim

http://www.onlineoriginals.com/showitem .asp litem I 135

Kitabın elektronik versiyonu:

Freud, S. (1953). The method of interpreting dreams: An analysis of a specimen dream.

J. Strachey (Ed. & Trans.), The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (Vol. 4, pp. 96-121). http://books.google.com/books (Özgün eser 1900 tarihlidir)

Shotton, M. A (1989). Computer addiction? A study of computer dependency [DX Reader version]. Retrieved from http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index.asp

Schiraldi, G. R. (2001). The post-traumatic stress disorder sourcebook: A guide to healing, recovery, and growth [Adobe Digital Editions version]. doi: 10.1036/00713937

Elektronik adresten yararlanılan kaynakta, kaynağın erişilebileceği URL verilir:

http://www.bianet.org/bianet/toplum/119375-avatar-in-sozde-solculugu-uzerine

Elektronik makaleler: varsa digital object identifier (DOI) numarası belirtilmelidir.

Von Ledebur, S. C. (2007). Optimizing knowledge transfer by new employees in companies. Knowledge Management Research & Practice. Advance online publication. doi: 10.1057/palgrave.kmrp.8500141

Çok ciltli çalışmalar:

Pflanze, O. (1963-1990). Bismarc and the Development of Germany (Cilt 1-3). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Metin İçinde: (Pflanze, 1963-1990)

Çok ciltli çalışmalarda tek cilt kullanımı:

Pflanze, O. (1990). The Period of Fortification, 1880-1898: Cilt 3. Bismarck and The Development of Germany. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Daha önceki bir baskının yeni basımı:

Smith, A. (1976). An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. E. Cannan (Ed.). Chicago: University of Chicago Press. (İlk baskı 1776).

Metin İçindeyse: (Smith, 1776/1976)

Kitaptan çevrilmiş bölüm:

Weber, M. (1958). The Protestan Ethic and The Spirit of Capitalism. T. Parsons (Çev.). New York: Charles Scribner's Son. (İlk baskı. 1904-1905).

Metin İçinde: (Weber, 1904-1905/1958)

MAKALE REFERANSLARI

Rapor ve teknik makaleler:

Gencel Bek, M. (1998). Mediscape Turkey 2000 (Report No. 2). Ankara: BAYAUM.

Dergiden tek yazarlı makale:

Aktay, Y. (1999). Aklın Sosyolojik Soykütüğü: Soy Akıldan Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru. Toplum ve Bilim, 82, 114-140.

Dergiden çok yazarlı makale:

Binark, F. M., Çelikcan, P. (1998). Mahremin Müzakereye Çağrılması ve Yıldo Örneği. Kültür ve İletişim, 1 (2), 197-214.

Elektronik dergiden makale:

Conway, P. (2003). Truth and reconciliation: The road not taken in Nambia. Online Journal of Peace and Conflict Resolution, 5 (1) (varsa doi numarası, yoksa URL verilir. URL örneği:

http://www.trinstitute.org/ojpcr/5_1conway.htm

Kaynağa ait sayfanın adresi (URL) ya da varsa sadece doi numarası yeterlidir.

Yazarı belli olmayan editör yazısı:

Editorial: "What is a disaster" and why does this question matter? [Editorial•]. (2006). Journal of Contingencies and Crisis Management, 14, 1-2.

Elektronik gazete makaleleri:

Çetin, Ö. (2010, 21 Ocak). Televizyon alışkanlıklarımız IPTV ile değişecek.

www.hurriyet.com.tr

DİĞER REFERANSLAR

Yazarı belli olmayan gazete ve dergi yazıları için:

The United States and the Americas: One History in Two Halves. (2003, 13 Aralık). Economist, 36.

Strong afterchocks continue in California. (2003, 26 Aralık). New York Times [Ulusal Baskı.]. s.23.

Metin İçinde: (United States and the Americas, 2003) (Strong aftershock, 2003)

Yazarı belli olan gazete ve dergi yazıları için:

Bruni, F. (2003, 26 Aralık). Pope pleads for end to terrorism and war. New York Times, s.21.

Tanıtım yazıları:

Orr, H. A. (2003, 14 Ağustos). What's not in your genes. [Review of the book Nature via nurture: Genes, experience, and what makes us human]. New York Review of Books, 50, 38-40.

Basılmamış tezler, posterler, bildiriler:

YÖK'ten indirilmiş ise URL adresi de künye bilgileri sonuna verilir.

Sarı, E. (2008). Kültür Kimlik ve Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ansiklopediler:

Balkans: History. (1987). Encyclopaedia Britannica içinde (15. Baskı. Cilt. 14, s. 570- 588). Chicago: Encyclopaedia Britannica.

Metin İçinde: (Balkans: History, 1987)

Sözlükler:

Gerrymander. (2003). Merriam-Webster's collegiate dictionary (11. Baskı). Springfield, MA: Merriam-Webster's.

Metin İçinde: (Gerrymander, 2003)

Görüşme:

Arroyo, Gloria Macapagal. (2003). A time for Prayer. Michael Schuman ile söyleşi. Time. 28 Temmuz 2003. Erişim Tarihi 13 Ocak 2004,

DEĞERLENDİRME VE BASIM SÜRECİ

Ön Değerlendirme: Dergi ön değerlendirmeyi tüm makale kategorileri için uygulamaktadır. Tüm makaleler dergi editör ekibi tarafından incelenir ve uygun bulunan makaleler ön değerlendirme amacıyla yayın kuruluna iletilir. Tüm makaleler editörlerce dergi yazım kuralları ve bilimsel içerik açısından değerlendirilir. Gerekli görüldüğünde yazıda istenen değişiklikler yazara editörlerce yazılı olarak bildirilir.

"Araştırma Makaleleri", ön değerlendirme sonucunda uygun bulunursa, yayın kurulu tarafından ilgili hakemlere gönderilerek "değerlendirme" süreci başlar.

Yazının Sorumluluğu: Yazarlar basılmış halde olan makalelerinde bulunan bilgilerin tüm sorumluluğunu üstlenirler. Dergi bu makalelerin sorumluluğunu üstlenmez.

Basım Hakkı: Dergide Basılmış bir Makalenin tamamı veya bir kısmı, makaleye ait resimler veya tablolar Planlama Dergisi editörü ve Planlama Dergisi Yayın Kurulu, bilgisi ve yazılı izni olmadan başka bir dergide basılamaz.

Gerekli Bilgiler: Dergi editörü ya da yayın kurulu ön değerlendirme sürecinde gerek duyduklarında makalenin dayandırıldığı verileri incelemek için yazardan isteyebilirler. Bu nedenle yazara kolay ulaşımı sağlayacak adres ve diğer iletişim araçlarının başlık sayfasında yer alması önemlidir.

PLANLAMA

Information to Authors

Journal of Planning which is the publication of UCTEA Chamber of Urban Planners, publishes original articles, research briefs, book reviews and current discussion, opinions and reviews on the field of urban and regional studies. The journal, annually distributed free to the members of the Chamber, aims to reach colleagues and readers with case studies and tools in urban and regional planning fields as well as politics and sociology. Each submission in the journal published three times a year are blind-reviewed by external, independent peer reviewers in order to ensure an unbiased evaluation process. Executive Editor(s) invite(s) an external and independent reviewer to manage the evaluation processes of manuscripts submitted by the editorial board members of the journal. Executive Editors are the final authority in the decision-making process for all submissions.

The Editorial Board of the Planning Journal and the Publisher, KARE Publishing adheres to the principles of the Council of Science Editors (CSE), the Committee on Publication Ethics (COPE), the European Association of Science Editors (EASE), and The editor-in-chief has full authority over the editorial and scientific content of the Planning Journal and the timing of publication of the content.

All authors' ORCID numbers need to be submitted when creating an account for correspondence. To obtain an ORCID number, please visit: https://orcid.org/

In social studies that required an ethics committee decision, ethics committee approval should be obtained and stated in a way that does not lead to the identity of the author (s), this issue should be clearly stated in the application letter and the ethics committee report or and equivalent official letter should be uploaded in the system as a separate file.

Manuscripts could be submitted in both English and Turkish. Preferred length for manuscripts (excluding title, abstract, keywords, references; including text, tables, figures, notes) is 9000 words for research articles, 5000 words for reviews, and 2500 words for book reviews and viewpoints. Each submission will be reviewed by the editorial board (executive editor(s), section editors, and associate editors) initially and then will be sent to reviewers for evaluation. Evaluation and improvement process is carried out anonymously. If necessary, further information might be requested from the authors. The manuscripts that are accepted, will be processed with detailed control for the accuracy and then will be asked again for an approval from the author before publication.

Submission of a manuscript implies that the work has not been published before and that its publication in Journal of Planning is approved by the author(s). The author(s) transfer(s) the copyright to UCTEA Chamber of Urban Planners after the approval, and the author(s) guarantee(s) that the manuscript will not be published elsewhere in any other language without the consent of the Chamber*. If the manuscript has been presented at a meeting, this should be stated together with the meeting name, date and the place of the meeting. If the manuscript has been generated as a part of a postgraduate thesis, this should be stated together with the thesis name and institution. For preventing identity disclosure, this statement should definitely not be indicated in the main text, but should be noticed to the editor in the related section of manuscript submission system in order to be located as a footnote,

Authors are responsible for obtaining permission to reproduce copyrighted material from other sources and are required to sign an agreement for the transfer of copyright to the publisher. As an author, you are required to secure permission if you want to reproduce any figure, table, or extract text from any other source. This applies to direct reproduction as well as "derivative reproduction" (such as when you have created a new figure or table which is derived substantially from a copyrighted source).

*Copyright transfer process will be fulfilled via e-mail -sent by the publisher- during the publication preparations, after your article is accepted.

Indexes

Journal of Planning is listed as "national peer-reviewed journal" in ULAKBIM Social Science DataBase by TUBITAK since 2013. The Journal is indexed in Ulrich's and Avery (Index) since 2013, Web of Science, Emerging Sources Citation Index (ESCI) Database since 2015, TUBITAK ULAKBIM TR Index Social Science DataBase since 2017, and European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIHPLUS) Database since 2019.

Copyright Notice

All published material will become the sole property and will be copyrighted by the Journal. No part of the publication may be used without prior written permission of the publisher. Articles and illustrations become the property of the Journal after publication.

Open Access and Commons User Licenses

Open Access

The Journal of Planning is an open access journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Users are allowed to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of the articles, or use them for any other lawful purpose, without asking prior permission from the publisher or the author. This is in accordance with the BOAI definition of open access.

Commons User Licenses

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

Policy of screening for plagiarism:

Policy of screening for plagiarism: The manuscripts are scanned by the Publisher's Office using the iThenticate program for determination of plagiarism and non-ethical situations. In cases where the similarity rate exceeds 20% in total, the article is exclusively examined for the possibility of plagiarism. This review is also run if quotations based on the same resource are intense. Editors may also refer to the opinion of the referee if necessary in the plagiarism review. It is up to the editors to reject the submission in terms of plagiarism or to take it to the regular referee evaluation process.

In the event of alleged or suspected research misconduct, e.g., plagiarism, citation manipulation, and data falsification/fabrication, the Editorial Board will follow and act in accordance with COPE guidelines. Each individual listed as an author should fulfill the authorship criteria recommended by the European Association of Science Editors (https://ease.org.uk/)

CATEGORIES

Research Articles: These are the manuscripts that have an original and genuine conclusion based on a sufficient scientific study, observation and research. Articles in Turkish must have title, abstract and keywords in both Turkish and English in addition to Turkish introduction, material and method, findings, disputes, conclusion and references. There is a 9000 words limit for the research articles excluding title, abstract, keywords, references; including text, tables, figures, notes. Articles in English must

have title, abstract and keywords both in English and in Turkish, and also have to be written according to the manuscript preparation guide for the Turkish articles. The limit for the abstracts in all languages is between 200 to 350 words.

Review Articles: These are the manuscripts based on a comprehensive literature review or current developments drawn up by experienced writers with extensive studies or scientific researches in a particular field specified in the article categories. It is expected in these original articles that the existing knowledge accumulation and intellectual formations are synthesized, with a critical evaluation emphasizing their strengths and weaknesses, and the controversial or incomplete points in the literature are mentioned. The title and abstract section of these manuscripts should be written in the original research article format, the following sections should be arranged as introduction, main text, and references and should not exceed 5000 words.

Viewpoint Articles: These are the manuscripts written on the fields specified in the article categories that also reflect and evaluate the opinion and/or research results of the author over an important contemporary issue. The manuscript's title and abstract sections should be in the same format as research articles and continue with introduction, main text and references, and not exceed the limit of 2500 words.

The manuscripts apart from the above mentioned categories and book reviews (translations, presentation of competitions, research reviews, chamber viewpoints, and considerations and discussions) are accepted and published in accordance with the evaluation of Editorial Board and/or Executive Editors.

Article Submission

Submissions are only accepted online through "Online Manuscript Submission" or "Journal Agent" tab on the web site of the Journal (www.planlamadergisi.org / www.journalofplanning.org / www.jplanning.org)

ARTICLE PREPARATION DETAILS

Articles should have double-line spacing, leaving margin 2,5 cm (1 inch) on all sides. The font size is 11 points in Arial style. The main text, figures and tables should be uploaded as separate files, main text should be in Word format without adding line numbering. All pages of the main text should be numbered consecutively.

Main Text: Main text should be arranged as full text and references. Title, abstract, keywords and author name(s) will be requested in the online manuscript application system and shall not be uploaded as separate documents.

Application Letter: Application letter should be uploaded as a separate document. It must contain a brief statement that the article has been read and approved by all authors, that it has not been submitted to, or is not under consideration for publication in another journal. In addition, article title, author's name, surname and titles, institutions and places, research ethics committee approval including committee name, date and issue (if the content of the research necessitates), if available supporting institution and fund name should be stated. Besides, it should be written that; name, full address, telephone number, mobile phone number and e-mail address of the corresponding author.

Ethics Committee Approval Form: In social studies that required an ethics committee decision, ethics committee approval should be obtained and uploaded in the system as a separate file.

Figures, illustrations, tables and photos: All tables should be uploaded in a separate Word document (.doc, .docx) and figures should be uploaded as separate files in .jpg, .png format and all figures and tables should be numbered in the relevant order as in the main text. The desired position of figures and tables should be indicated in the text.

Acknowledgement: Acknowledgement should be uploaded as a separate document.

Notice about ID information: Name(s) and surname(s) or initial of name(s) and surname(s) of author(s), name of organization(s) of author(s) work(s) or the shortening of the organization(s) should not be mentioned in main text, references, tables and figures or in the filenames of these documents. If the manuscript is generated as a part of a postgraduate thesis, full title or the shortening of the thesis should not be written in main text and related documents or in the filenames. If the manuscript has been presented at a meeting, the name or the shortening of the meeting should not be mentioned in main text and related documents or in the filenames.

Fees

Article submission, article processing or publication are free of charge.

After a manuscript is evaluated by reviewer(s) and sent to author(s) for revising, the revision period limit is 6 months. If author(s) do(es)n't resubmit within this period, the manuscript will be returned to author(s) without notification and won't be included in evaluation process again.

The articles' reference must be written according to the international APA 6.0 Formatting and Style Guide;

BOOK REFERENCES

Single Author Book:

Zizek, S. (2009). Matrix: Ya da Sapkınlığın İki Yüzü. Bahadır Turan (Çev.). İstanbul: Encore.

Multi-Author Book:

Abisel, N., Arslan, U.T., Behçetoğulları, P., Karadoğan, A., Öztürk, S.R. & Ulusay, N. (2005). Çok Tuhaf Çok Tanıdık. İstanbul: Metis.

Edited Book:

Özbek, M. (Ed.) (2005). Kamusal Alan. İstanbul: Hil.

Edited Book Chapter:

Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), Kamusal Alan içinde (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Edition other than the First:

Strunk, W. Jr. & White, E. B. (2000). The Elements of Style (4. Baskı). New York: Longman.

Only Electronically Printed Book / e-Book as Main Reference:

O'Keefe, E. (n.d.). Egoism & the cnsts in Western values. date

http://www.onlineoriginals.com/showitem .asp litem 1135

Electronic Version of the Book / e-Book Version of Main Reference:

Freud, S. (1953). The method of interpreting dreams: An analysis of a specimen dream.

J. Strachey (Ed. & Trans.), The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (Vol. 4, pp. 96-121).

http://books.google.com/books (Original edition is dated 1900)

Shotton, M. A (1989). Computer addiction? A study of computer dependency [DX Reader version]. Retrieved from

http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index.asp

Schiraldi, G. R. (2001). The post-traumatic stress disorder sourcebook: A guide to healing, recovery, and growth [Adobe Digital Editions version]. doi: 10.1036/00713937

Web Links as Online References:

http://www.bianet.org/bianet/toplum/119375-avatar-in-sozde-solculugu-uzerine

Article From an Online Periodical with DOI Assigned

Von Ledebur, S. C. (2007). Optimizing knowledge transfer by new employees in companies. Knowledge Management Research & Practice. Advance online publication. doi: 10.1057/palgrave.kmrp.8500141

e-Newspaper Articles/Columns:

Çetin, Ö. (2010, 21 Ocak). Televizyon alışkanlıklarımız IPTV ile değişecek.

www.hurriyet.com.tr

Multivolume Work:

Pflanze, O. (1963-1990). Bismarc and the Development of Germany (Cilt 1-3). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Single Volume in a Multivolume Work:

Pflanze, O. (1990). The Period of Fortification, 1880-1898: Cilt 3. Bismarck and The Development of Germany. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Earlier Version of Former Edition:

Smith, A. (1976). An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. E. Cannan (Ed.). Chicago: University of Chicago Press. (İlk baskı 1776).

If in text: (Smith, 1776/1976)

Translation:

Weber, M. (1958). The Protestan Ethic and The Spirit of Capitalism. T. Parsons (Çev.). New York: Charles Scribner's Son. (İlk baskı. 1904-1905).

If in text: (Weber, 1904-1905/1958)

ARTICLE REFERENCES

Reports and Technical Articles:

Gencel Bek, M. (1998). Mediscape Turkey 2000 (Report No. 2). Ankara: BAYAUM.

Single Author Article from a Journal:

Aktay, Y. (1999). Aklın Sosyolojik Soykütüğü: Soy Akıldan Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru. Toplum ve Bilim, 82, 114-140.

Multi Author Article from a Journal:

Binark, F. M., Çelikcan, P. (1998). Mahremin Müzakereye Çağrılması ve Yıldo Örneği. Kültür ve İletişim, 1 (2), 197-214.

e-Journal Articles:

Conway, P. (2003). Truth and reconciliation: The road not taken in Nambia. Online Journal of Peace and Conflict Resolution, 5 (1) (If it has doi its number if it doesn't have a doi then URL shall be given. URL sample: http://www.trinstitute.org/ojpcr/5_1conway.htm)

Article of an Unknown Editor:

Editorial: "What is a disaster" and why does this question matter? [Editorial•]. (2006). Journal of Contingencies and Crisis Management, 14, 1-2.

OTHER REFERENCES

Unknown Editor Articles of Newspaper and/or Journal:

The United States and the Americas: One History in Two Halves. (2003, 13 Aralık). Economist, 36.

Strong afterchocks continue in California. (2003, 26 December). New York Times [National Edition.]. s.23.

If in text: (United States and the Americas, 2003) (Strong aftershock, 2003)

Newspaper and/or Journal Articles:

Bruni, F. (2003, 26 Aralık). Pope pleads for end to terrorism and war. New York Times, s.21.

White Papers:

Orr, H. A. (2003, 14 Ağustos). What's not in your genes. [Review of the book Nature via nurture: Genes, experience, and what makes us human]. New York Review of Books, 50, 38-40.

Unpublished thesis, posters and articles:

If it's downloaded from the YÖK page, URL address and information shall be given at the end.

Sarı, E. (2008). Kültür Kimlik ve Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

An Encyclopedia Entry:

Balkans: History. (1987). Encyclopaedia Britannica (15. Baskı. Cilt. 14, s. 570- 588). Chicago: Encyclopaedia Britannica.

If in text: (Balkans: History, 1987)

Dictionary:

Gerrymander. (2003). Merriam-Webster's collegiate dictionary (11. Edition). Springfield, MA: Merriam-Webster's.

If in text: (Gerrymander, 2003)

Interviews:

Arroyo, Gloria Macapagal. (2003). A time for Prayer. Michael Schuman ile söyleşi. Time. 28 Temmuz 2003. [Accessed:13 Ocak 2004]

EVALUATION AND PUBLISHING PROCESS

Pre-evaluation: Pre-evaluation is mandatory for all manuscripts. All manuscripts are reviewed by the editor and appropriate manuscripts are sent to the editorial board and reviewed in terms of scientific concept. All manuscripts are subject to editing and, if necessary, authors are asked for responses to outstanding questions or for addition of any missing information.

"Research Articles" that are found appropriate are sent to the referees for review by the editorial board.

Liability of the Article: The author has the complete liability of the content of the printed manuscript. The Journal of Planning has no responsibility over the information given within the text.

Right to Publish: Without the written permission of the editor and the editorial board of The Journal of Planning, manuscripts can not be fully or partly published in any other journal.

Further Information: The editors or the editorial board have the right to ask to make further research on the fact that the manuscript is based on. Therefore, communication information (address and other) of the author must be given in the title page.

PLANLAMA

İçindekiler / Content

Editörden xi

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

Koronavirüs Zamanında Merrifield'in Amatörlük Önerisini Düşünmek
Kırmızı M 329

DERLEMELER / REVIEWS

Kentler ve Yeni Kentsel Kuramlar: Kentleşmeyi Merkezine Alan Üç Kuram Üzerine
Cities and New Urban Theories: On Three Theories That Center Urbanization
Yetişkul E 332

Kilistra Antik Kenti Alan Yönetim Planı Denemesi
Area Management Plan Draft of Kilistra Ancient City
Bülbül Bahtiyar T, Dişli G 342

ARAŞTIRMALAR / ARTICLES

Türkiye'de Göçle Oluşmuş Yaşama Bölgelerine Yönelik Yasal Müdahaleler ve Kentsel Dönüşüm Uygulamaları
Legal Interventions and Urban Transformation Practices for Areas Formed by Emigrations in Turkey
Tezcan S, Zengin Çelik H 361

Expression of Arts-Driven Social Co-presences in the Beyoğlu's Spatial Culture
Sanat Aracılığı ile Bir Arada Olma Durumları ve Beyoğlu'nun Mekânsal Kültüründeki Yansımaları
Kahya GY 374

Rant Etkisinde Zekeriyaköy: Çepere Yönelen Plan, Yatırım ve Kullanıcı Tercihlerine Dair Bir Araştırma
Zekeriyaköy Under Rental Impact: A Research on Plan, Investment and User Preferences at the Periphery
Menteş E, Töre E 389

İstanbul Basın Ekspres Aksı'nın Gelişme ve Dönüşme Dinamikleri
Development and Transformation Dynamics of İstanbul Basın Ekspres Route
Olcay GP, Nurtekin HG 404

The Roots of Land Arrangement in the Pre-Pottery Neolithic Age – The Akarçay Tepe Plaque C (Nizip Old City)
Arazi Düzeninin Çanak Çömleksiz Neolitik (ÇÇN) Dönemdeki Kökeni – Akarçay Tepe Plaka C (Nizip Eski Kenti)
Eren ŞG, Arslan ES 421

Zaman ve Mekân Kesitinde Sınırötesi Mirasların, Dünya Mirası ile Karşılaştırmalı Analizi
A Comparative Analysis of Transboundary Heritages with World Heritage cross Time and Space
Cömertler S 447

Kent ve Kadın: Bir Beden Pratiği Olarak Mekâna "Açılmak" ve "Kapanmak"
City and the Woman: "Opening" and "closing" to the Space as a Body practice
Tunç Subaşi S 468

Tekirdağ Kent Merkezinin "Yürünebilirlik" Açısından Değerlendirilmesinde Bir Yöntem Araştırması
A Methodological Research in Evaluation of "Walkability" of Tekirdag City Center
Gündoğdu HM, Dinçer E 478

Tekerlekli Sandalye ile Ulaşılabilirliğin Yapı Grubu ve Kentsel Ölçekte İrdelenmesi: Eskişehir Odunpazarı Kentsel Sit Alanı ve Kurşunlu Külliyesi
Evaluation of the Accessibility with Wheelchair in Scale of Building Group and Urban Scale: Eskisehir Odunpazari Urban Site and Kurşunlu Complex
Ünver H, Alptekin O 508

PLANLAMA

Editörden/Editorial

Planlama Dergisi'nin 2020 yılı son sayısında sizlerle bir adet kitap incelemesi, iki adet derleme yazı ve dokuz adet araştırma makalesi paylaşıyoruz.

Dergimizin ilk yazısı olan kitap incelemesi; Andy Merrifield'in Türkçeye çevrilmiş olan "The Amateur: The Pleasures of Doing What You Love" kitabının incelemesi olup, profesyonel olmanın gerektirdiği uzmanlaşmanın yarattığı dar görüş açısı sonucunda insani duygulardan kaçınmayı kent incelemesiyle okuyucularına sunmaktadır.

Yılın son sayısında yer alan derleme yazıları, planlamanın iki temel konusunu ele almaktadır. Bunlardan ilkinde, küresel bir köy haline gelen dünyada kentsel nüfusun giderek artması karşısında yeni dünya düzeniyle ilgili geliştirilen ve yakın zamanda öne çıkan Gezegensel Kentleşme, Postkoloniyal Kentleşme ve Birleşmeler Kentleşmesi yaklaşımları ele alınarak değerlendirilmektedir. İkinci derleme ise koruma kavramına dayanmaktadır. Koruma kavramı tüm plan yapım süreçlerinde temel prensip olarak benimsenmesi gereken bir kavram olmakla birlikte, planlama açısından kültürel miras alanlarının korunması çerçevesinde ele alınmaktadır. Ülkemizde bu alanlar için koruma amaçlı imar planlarının yanı sıra alan yönetim planları da hazırlanmaktadır. İkinci derleme yazısında, Konya kent merkezine yaklaşık 50 kilometre mesafede yer alan Kilistra Antik Kenti için yönetim planı denemesi yapılmış ve sahip olduğu potansiyellerin korunmasına yönelik eylem planları hazırlanmıştır.

Bu sayımızda yer alan araştırma makaleleri, konuları açısından oldukça geniş bir perspektif sunmaktadır. İlk araştırma makalesi, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. Maddesi ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında Türkiye'deki kentsel dönüşüm uygulamalarının alansal dağılımlarını Resmî Gazete ilanları üzerinden ortaya koymaktadır. İkinci araştırma makalesi, kentlerde farklı sanat organizasyonlarının kesişen yer seçimleri dolayısıyla ortaya çıkan sanat mekânlarının oluşturduğu kümelenmeler ve sokak ağlarının bu mekânlar üzerindeki etkilerini değerlendirmektedir. Örnek alan olarak seçilmiş olan Beyoğlu'nda sokak ağının konfigürasyonunu analiz ederek, sokak ağının bölgedeki yaya akışına potansiyel etkisini ortaya çıkarmaktadır.

Mekânın zaman içerisindeki dönüşümünü kimi zaman kent çeperinde bulunan kırsal alanlarda kimi zaman ise kent merkezlerinde gözlemlemekteyiz. Son sayıda yer alan araştırma makalelerinden ikisi, hem kent çeperinin üst gelir grubu için yaşam alanı olmasıyla hem de kent merkezindeki yoğun yapılaşmayla dönüşüm süreçlerinin anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu kapsamda, İstanbul'da üst gelir grubunun yerleşme için tercih ettiği çeper alanlardan biri olan Zekeriyaköy örneği üzerinden birkaç on yıl içinde yatayda ve kısmen düşeyde gelişerek büyümesi sonucu yaşanan değer artışları, alanın kent merkezine göre konumu bağlamında değerlendirilmektedir. Eski sanayi yapıları/alanları, küreselleşmeyle birlikte kentlerin "potansiyel yeni fonksiyon alanları"dır. Bu alanlar, ulaşım yapılanmasının gelişmesi ve dönüşmesi süreçlerinin izlenmesi açısından da önemli örnekler sunmaktadır. Bu bağlamda, İstanbul'da öne çıkan bir sanayi bölgesinde yer alan Basın Ekspres Aksı'nda, sanayinin gelişim ve dönüşüm süreçleri ve bu süreçlerin dinamikleri araştırılmaktadır.

Sıradaki makalemiz; tarihi kentlerin çok katmanlı yapısına ışık tutar niteliğe sahip olup, geçmiş dönem yerleşimin izlerini bugünkü kent dokusu içerisinde aramaktadır. Çalışma, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlenen Akarçay Tepe Plaka C'nin (Nizip Plakasının) hem tarihsel sürekliliğini hem de mevcut kent dokusu içerisinde tarihi kültürel peyzaj ögesi olarak korunmasını vurgulamaktadır. Altıncı araştırma makalesi, "Sınır Ötesi Dünya Miras Alanları"na odaklanmakta; bu alanların biyolojik ve kültürel çeşitliliğinin korunması, devletler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma sağlaması noktasındaki önemine değinmektedir. Bunun yanı sıra bu alanların doğal miras alanlarıyla karşılaştırılması yapılarak, niteliksel ve niceliksel sonuçları üzerinde durulmaktadır.

Araştırma makaleleri, toplumsal cinsiyet ve erişilebilirlik konularına yoğunlaşan çalışmalarla devam etmektedir. Sıradaki çalışma; Rize kent merkezinin üniversitenin varlığıyla geçirdiği değişim sürecine odaklanmakla birlikte, sosyal yapılanmanın kentsel mekâna tezahürü olarak kadın öğrencilerin eril bakış açısıyla geliştirdikleri yeni biçimsel formların ikircikliğini ortaya koymaktadır. Mekânın deneyimlenebilme özelliğinin kişileri, kişilerin ise mekânı etkiledikleri bir organik sistemin varlığından hareketle kent merkezlerinin erişilebilirliğinin özellikle dezavantajlı grupların kentsel mekânı kullanımları üzerinde ne kadar önemli olduğunu anlatan iki çalışmayla sayımız tamamlanmaktadır.

İlgiyle okumanız dileğiyle.

Sağlıkla kalın.

Yayın Kurulu

Planlama 2020;30(3):329–331 | doi: 10.14744/planlama.2020.83446

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

Koronavirüs Zamanında Merrifield'in Amatörlük Önerisini Düşünmek

Meriç Kırmızı

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Samsun

Gündelik yaşamlarımız üzerindeki koronavirüs tehdidi henüz sürerken, hemen her gün internette yazışma gruplarında (örneğin, critical geography forum) karşımıza bu küresel toplum krizini çeşitli açılardan inceleyen çevrimiçi seminerler çıkıyor, TÜBİTAK bu konuya özel bir proje çağrısı açıyor. Yani bilim dünyası kovid sürecini ve kovid sonrası dünyayı her fırsatta ele alıp, tartışıyor, bununla ilgili farklı bilim dallarından düşünceler üretiyor ve öneriler getiriyor. Çoğu kişi bunun yalnızca bir sağlık krizi olmayıp, aynı zamanda kapitalizmin neoliberal aşamasının bir krizi olduğunu söylüyor. Yeni bir dünya ve toplumsal düzen öngörüleri de bu düşünceye göre biçimleniyor: daha az sömürücü ve tüketici, daha eşitlikçi, çevreci ve kamucu bir toplumsal düzen. Karantina döneminde daha önce *Metromarksizm* ve *Yeni Kent Sorunu* kitaplarıyla kent alanına önemli katkısı olmuş Andy Merrifield'in Türkçeye çevrilmiş olan *The Amateur: The Pleasures of Doing What You Love* kitabını özgün dilinden okudum ve kitabın kovid sonrası dünyadaki kentsel toplumsal yaşamı tasarlarken yararlı ipuçları verebileceğini düşündüm. Merrifield düşüncelerinin bir özetini kitaptan önce "Amateur urbanism" (Amatör kentçilik) başlıklı makalede yayınlamış.

Amatör yalnızca kent alanını ilgilendiren bir kitap değil, aynı zamanda yeni bir *Karakter Aşınması*... Kent kadar çalışma yaşamını, siyaset ve demokrasiyi, şirketler, düşünce kuruluşları ve üniversiteler gibi kurumların dönüşümünü, istatistik bilimini ve boş zaman sosyolojisini de ilgilendiriyor. Bu anlamda, Merrifield'in önceki kitaplarına göre daha geniş kapsamlı bir toplumsal eleştiri sunuyor. Bu çalışmasında tam olarak eleştirdiği şeyse, toplumun günbegün profesyonelleşmesidir. O daha çok şirketleşmiş ABD'ye odaklansa da, toplumsal yaşamın profesyonelleşmesi ve giderek uzmanların egemenliğinde yönetilmesi bütün toplumları ilgilendiren bir durum... Kendisini Oxford'daki öğrencilik yıllarından başlayarak, David Harvey, Edward Said gibi diğer 'amatör' ruhlu aydınların izinden giden "kendini adamış bir amatör kentçi" (Merrifield, 2015: 754) olarak tanımlayan Merrifield baskın profesyonelleşme yönelimine baş düşmanı amatörlüğü öne sürerek karşı çıkıyor. Merrifield'in eleştirilerinin başında profesyonel olmanın gerektirdiği uzmanlaşmanın yarattığı dar görüş açısı ya da "uzman rahatlık alanı" (Merrifield, 2017: 15), uzmanların konularıyla ilgili her şeyi bildiklerini ileri sürmeleri ve nesnellik adı altında eleştirellikten ve insani duygulardan kaçınmaları geliyor.

Kitabın "Profesyoneller ve Amatörler" başlıklı ilk bölümünde Merrifield sosyalist, savaş sonrası dönemden başlayıp, 1965'te kendi doğup büyüdüğü Liverpool'un Cantril Farm bölgesindeki kentsel dönüşüm örneği üzerinden giderek, 1970'ler New York'unun planlanmış küçülmesi ve 1980–90'lar İngiltere'sinin yönetilen küçülme ve kemer sıkma politikalarına dek uzanan profesyonelleşmenin tarihsel arka planını işliyor. Kemer sıkma politikalarının kentteki mimarlarından Roger Starr, Robert Moses gibi profesyonellerin karşısına Jane Jacobs, David Harvey, Edward Said gibi kendi 'amatör'lerini koyuyor ve düşünsel amatörlüğün iki ayağı olarak, gerçekliği amatörleştirme duyarlılığını ve sıradan halka siyasal bağlılığı gösteriyor (Merrifield, 2017: 12). Bu bölüm tarihte profesyonelliğin, ama aynı zamanda, bir aydın (entelektüel) olmanın anlamının nasıl değiştiğini incelemesi bakımından da önemli.

"Bir İnanç Sorunu" başlıklı ikinci bölümde Merrifield profesyonelin ve aydının anlamlarındaki değişim gibi profesyonellerin oluşturduğu bürokratik yapının da zaman içinde değiştiğini

Geliş tarihi: 11.06.2020 Kabul tarihi: 09.09.2020
Online yayımlanma tarihi: 14.10.2020
İletişim: Meriç Kırmızı
e-posta: merickirmizi@gmail.com

TMMOB Şehir Plancıları Odası

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ve bugünkü bürokrasinin erken kapitalizminkinden çok farklı olduğunu vurguluyor. Merrifield'e göre, bunun nedeni insanların artık farkında olmadan uzman profesyonelliğini içselleştirmiş ve topluma egemen olan profesyonellik ideolojisine bağlanmış olmasıdır. Merrifield profesyonellik ve bürokrasiyi ilişkilendirdiği bu bölümde devlet profesyonelliğini, zorba ve ağır bürokrasiyi ve profesyonel bürokrasinin sözde akılcılığını Kafka, Marks, Freud ve Weber bağlantılarıyla birlikte tartışıyor. Bölümün ana düşüncesi bürokrasinin bugün daha içselleştirilmiş bir öz-bürokrasiye dönüştüğüdür, yani insanlar kendi bürokrasilerini kendileri yaratırlar, hatta kendilerini ölçüp biçerler. Merrifield'in bu düşüncesi Foucault'nun özdisiplin ve özdenetimi içeren biyogüç kavramına yaklaşıyor. Merrifield bürokrasinin önce yersiz yurtsuzlaşıp, sonra hepimizin içini yeniden yer yurt edindiğini söyleyerek, bu bürokratik totaliterlikten çıkış yollarını araştırıyor.

"Bilginin Ölçüsü" başlıklı izleyen bölümde Merrifield günümüzde akademinin nasıl sanayinin sözcüsüne dönüştüğünü, yönetimlerin kemer sıkma politikalarına gerekçe gösterdikleri iki akademisyenin ortak bir makalesinin bulgularının yanlış hesaplara dayandığını örnek göstererek ortaya koyuyor. Üniversite işlerinin geçicileştiğinin, büyük veri sözünün her yeri kapladığının ve gündelik yaşamın her anının ölçüldüğünün altını çizdikten sonra kendi deneyimlerinden yola çıkıp, Ivan Illich'e gönderme yaparak, akademik çevre karşıtlığını (*anti-academia*) ve "disiplinli karşı koyma"yı (Merrifield, 2017: 61) birer seçenek olarak sunuyor. Geçmişte üniversitede çalıştığı kısa dönemde çevresinde ne kadar az düşünsel uyarım ve ilgi çekici kişilik bulduğunu anımsıyor. Bugün üniversitelerde ağırlık kazanan proje yapma baskısını andıran şu değerlendirmeyi yapıyor: "Ama araştırma parası olmadan çok çalışmanın hiçbir önemi yoktu. Etkim yoktu, ölçümlerim kötüydü, yaptığım şeyi niceleyemiyordum, hiçbir şeyi ölçemiyordum. Bir uzman değildim." (Merrifield, 2017: 56)

Kitabın dört, beş ve altıncı bölümleri ana gövdesini oluşturuyor; onlara geri dönmeden önce son üç bölüme kısaca değineceğim. "İlgi Yeteneği" başlıklı yedinci bölümde Merrifield her şeyi bilen uzmanların "bezgin tutumu" (*blasé attitude*) ve meraksızlığıyla amatörlerin romantik açıklığını, merakını ve çocuksu şaşırma yeteneğini karşılaştırıyor. Uzmanlar bir şeyleri "bulmak için değil, söylemek için orada"yken (Merrifield, 2017: 144), Baudelaire, Guys ve Beckett gibi insanlar her zaman yeninin arayışı içindedir. Merrifield amatörlüğün uzman olmaktan daha çok çaba gerektirdiğini ileri sürüyor, çünkü uzmanlar için güç olan tek şey kalıplarını kırmaktır. Merrifield'e göre, gerçek uzmanlık eğitim programlarıyla satın alınabilen hazır bir yetenek değil, yaşam boyu sürecek bir iştir. "Oyuncak At" başlıklı sekizinci bölümde Merrifield çocuklara yanlış töreler aşıladığını düşündüğü bir masaldan ve yine, kendi yaşam deneyiminden yola çıkarak, profesyonel bir işin neden, Laurence Sterne'in *Tristram Shandy* romanındaki Tobby amca karakterinin maket üzerinde tarihsel savaşları yeniden canlandırma hobisi gibi, metaforik anlamda bir "oyuncak at" olmadığını açıklıyor. Bu bölümdeki önemli bir düşünce çağdaş kapitalizmin sınırlarının doğal, ekonomik, teknolojik ya da coğrafi, yani nesnel olmadığı ve kapitalist düzenin ancak insanların öznel direnişleriyle sınırlandırılabileceğidir. Ek olarak, Merrifield herkesin 'oyuncak atı'na ayıracak, çalışma yükümlülüğünden kurtulmuş zamanının olabilmesi, amatör kimliklerinin yeşerebilmesi için, amatör siyasetin, hatta amatör devrimin gerekliliğinin altını çiziyor. Ona göre bu yolla insanların Marksist anlamda iş yaşamları dışındaki ikincil yaşamları gerçek yaşamlarına dönüşebilir.

Merrifield "Amatör Devrim" başlıklı son bölümde amatör siyaset düşüncesini var olan iyi uygulama örnekleri üzerinden açımlıyor. Bu türden devletin olmayan bir siyasetin küçük ya da büyük ölçekli olabileceğini, ama her koşulda 'azınlık' olmakla ve demokrasiyi hazırda bulmak yerine, keşfetmekle ilgisi olması gerektiğini vurguluyor. Amatör devrime tarihten Lenin'in profesyonel devrimci tutumuna karşılık, Hannah Arendt, Rosa Luxemburg, Jane Jacobs ve Rachel Carson gibi kadınların kapitalizmin dayatmalarına karşı yerelde verdikleri savaşımları örnek veriyor. Günümüz Atina'sından da, genç, işsiz ve çoğu doktora öğrencisi olan kadınların eski kuşaktan amatör kadınlarınkini andıran savaşımını anıyor. Lefebvre'in kent hakkı, kent yönetimine katılım gibi düşüncelerinden yola çıkarak, kendi önerilerini basın-yayın, mimari, siyaset yapma biçimi ve ekonomisiyle yeni bir kamusal alan oluşturması gerektiğini söylediği amatör ruhlu bir "gölge yurttaşlık" (Merrifield, 2017: 188) kavramı çerçevesinde topluyor. Ona göre gölge yurttaşlar günümüz toplumlarındaki bütün güvencesizlerdir. İşsiz, gelirsiz, varlıksız, hatta kimi zaman pasaportsuz olan bu insanlar "küresel banliyö"nün (Merrifield, 2017: 189) çeperlerinde kalmış, ama gitgide azınlıkken çoğunluk olmuş üyeleridir ve yeni toplumsal normu oluştururlar. Merrifield'in başvurduğu gölge yurttaşlar kavramı banliyölerin, gettoların ileri marjinalleşmiş kesimlerini konu edinen Loïc Wacquant'ın kent paryaları diye nitelediği toplumsal kesimleri andırıyor.

Geriye dönersek, Alan Harrington'un 1959 tarihli *Life in the Cyrstal Palace* kitabına göndermeyle "Kristal Saray'da Çalışma" başlığını taşıyan beşinci bölümde bugünün kentinde çalışmanın ne demek olduğunu okuyoruz. Merrifield günümüzde çalışmanın artarak daha kayıt dışı olduğunu, kendi kendine çalışmanın (serbest meslek) arttığını, Neuwirth adındaki bir gazetecinin deyişiyle, "ekonomik sığınmacı"ların (Merrifield, 2017: 90) dört bir yanı sardığı bir çalışma düzeninin geçerli olduğunu saptıyor. Bu gelirsiz ve güvencesiz kendi başının çaresine bakma düzenine var olanla yetinmek anlamındaki *se débrouiller* fiilinden türetilerek kısaca, *Système D* denildiğini belirtiyor. İnsanın kendini köleleştirmesine benzettiği çağın çalışma düzenini Merrifield insanlığın mutluluğu için sakıncalı buluyor. 1990'ların sonlarında *Karakter Aşınması* kitabında Sennett de, 1950–60'lar

Amerika'sının ve 1980 sonrası dönemin çalışma düzenlerini bir baba-oğul örneği üzerinden karşılaştırıyordu; Merrifield aynı karşılaştırmayı Harrington'un kitabı ve bugünkü sözde mutlu işyerlerine ilişkin kendi gözlemlerine dayanarak yapıyor. Geçerli düzende işlerin insanları yabancılaştırmasına ve kendini sunma, gösterme, pazarlama, ama aynı zamanda edilgenleştirme sarmalına sokmasına karşı uyarıyor. Büyük şirketlerin sözünü verdiği 'mutlu' çalışma ortamlarına ve işsizliği bir hastalık gibi görüp, gösteren neoliberal düzene karşı "iyi işsizlik" adı altındaki dayanışma girişimlerini paylaşıyor.

"Profesyonel Demokrasi" başlıklı altıncı bölümde Merrifield günümüz toplumlarının yönetim biçimini çok ilgilendiren bir demokrasi tartışması yapıyor. Ona göre geçerli olan profesyonel demokrasi gerçekte, demokrasinin yokluğudur ve demokrasi düşüncesi ve uygulaması (pratiği) arasındaki ayrılık büyümektedir. Bu savlarına kamu yararının yağmaya gerekçe gösterilmesini, belediye meclislerine kemer sıkma amaçlı bütçe kesintilerinin dayatılmasını ve yıkıcı borçları örnek gösteriyor. Bu olumsuz koşulların İngiltere'de Corbyn etkisine yol açtığını düşünüyor. Günümüz yönetim anlayışındaki değişimi Bourdieu'nün kapitalist devletin sağ ve sol eli düşüncesiyle açıklıyor; devletin teknokratların yönetimindeki bürokratik sağ eli baskın gelmiştir. Bununla birlikte, 1970'lerin kent yöneticileri, 1980'lerde önce, kent girişimcilerine, ardından, orta kademeli bürokratlara dönüşmüşler ve kenti satılığa çıkarmışlardır. Merrifield demokrasinin içeridekiler ve dışarıdakiler, profesyonel burjuva devlet ve demokratik halk biçiminde ikili bir güç yapısı olmadığını, daha akışkan ve çelişkiler barındıran bir kavram olduğunu düşünüyor. Akışkan demokrasi düşüncesi Bauman'ın akışkan modernite kavramını anımsatıyor. Merrifield bu bölümde de var olanı eleştirmenin yanında, Paris'te belediye hizmetlerinin yeniden kamulaştırılması ve Bergen'de Amatör Kültür Konseyi'nin oluşturulması gibi iyi yönetim örneklerini paylaşıyor.

Son olarak, kent araştırmacılarının en çok ilgisini çekecek bölüme gelirsek, "Amatörlerin Kenti" başlıklı dördüncü bölümde Merrifield bu kez kentin profesyonel dönüşümüne odaklanıyor. Bu dönüşümü örneğin, kitapçıların değişen coğrafyasından gözlemleyebileceğimizi, çünkü bu değişimin kentin arsa ve kira değerlerini yansıttığını söylüyor. Şarkı ve filmlere konu olan günlük kentin çekiciliğini Jane Jacobs ve William H. Whyte gibi insanların kentle ilgili çalışmalarında bulabileceğimizi belirtiyor. Whyte aynı zamanda, Amerikan şirket yaşamına ilişkin *The Organization Man* kitabının yazarı olduğu için de Merrifield'in bu çalışması için dikkate değerdir. Bu araştırmacıların idealindeki kentin toplumsallığı plancıların yurttaşları yalnızca, kullanıcılara indirgeyen tutumundan çok farklıdır. Merrifield Amerikan şirket kültürünün öldürücü konformizminin kentleri de öldürdüğünü ileri sürüyor ve buna karşılık, amatörlerin yönettiği kentlerin canlı kalabalığını yüceltiyor. Günümüz profesyonel kent planlamasının kentlere çözüm olarak dayattığı özelleştirme ve piyasa mantığının insanların her adımının gözetlendiği geleceğin sıkıcı kentini yaratacağını öngörüyor. Engelsiz, pürüzsüz, ama banal kentin karşısına Jacobs'un önerdiği gibi karma kullanımlara ve düzenlenmiş karmaşıklığa açık yerler olarak, içinde çatışmalara, aykırılıklara yer veren kentleri koyuyor. Bölümün sonunda onayladığı belirsizliklerini koruyan fiziksel ve toplumsal kent imgesini açıklamak için, *détournement* gibi yaklaşımlarıyla kentsel konformizme başkaldıran Guy Debord'un düşüncelerine kulak veriyor.

"COVID-19, Justice and Sustainability in Cities" başlıklı çevrimiçi bir seminerde konuşmacılar güncel kentin sorunlarını saptayarak, geleceğin kentini elbirliğiyle düşünüyorlardı. Kentin sorunları hava kirliliği; konut, ulaşım, kamusal alanların ve sokakların kullanımı konusundaki eşitsizlikler; endüstriyel tarım-hayvancılık ve yiyecek üretim düzenleri ve altyapı eşitsizliklerinin (örneğin, dijital altyapı) yol açtığı eşitsizlikler (örneğin, eğitim) gibi konuları içeriyordu. Aynı zamanda, pandemi nedeniyle olanağı olanların kentlerin dışına kaçmasıyla artan (yeniden) banliyöleşme eğilimi, bu kentten kaçışın yarattığı artan otomobil kullanımına bağlı hareketlilik ve bu değişimlerin kentin taşınmaz değerlerine ve soylulaştırmaya etkisi gibi saptamalarda bulunuyorlardı. Tartışmacıları kaygılandıran konular arasında, pandeminin daha bireyci ve özelleştirilmiş kentlere yol açma olasılığı, James Connoly'nin dile getirdiği gibi toplumsal sürdürülebilirliğe karşılık, teknolojik sürdürülebilirliğin ağır basmasıyla gözetimin artması ve Filka Sekulova'nın dikkat çektiği uzaklığın toplumsal mekânın yeni normali olması nedeniyle insan korkusunun ve insanlar arasında güven sorununun ortaya çıkması vardı.

Kendini kente adamış bir 'amatör' olarak Merrifield bütün kitaplarında geçmişe özlem duygusuna kapılmadan kentsel topluma karşı tutarlı bir eleştirel yaklaşım sergiliyor. Çalışmalarıyla geleceğin 'amatör' kentinin yapıtaşlarını kuruyor. *Amatör* kitabı kent konusuyla sınırlı kalmayıp, profesyonelleşmiş toplumun ciddi bir eleştirisi olsa da ve borç ekonomisine dayalı toplumların borç yüklü bireylerine gerçekçi çıkış yolları sunmakta bir ölçüde yetersiz kalabilse de, kovid sonrası kent yaşamıyla ilgili, yukarıdakiler gibi güncel arayışlara ışık tutacak önemli önermeler içeriyor.

KAYNAKLAR

Merrifield, A. (2015). Amateur Urbanism. *City, 19*(5), 753-762, DOI: 10.1080/13604813.2015.1071119.

Merrifield, A. (2017). *The Amateur: The Pleasures of Doing What You Love*. Londra: Verso.

Sennett, R. (2002). *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*. Barış Yıldırım (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Planlama 2020;30(3):332–341 | doi: 10.14744/planlama.2020.81488

DERLEME / REVIEW

Kentler ve Yeni Kentsel Kuramlar: Kentleşmeyi Merkezine Alan Üç Kuram Üzerine

Cities and New Urban Theories: On Three Theories That Center Urbanization

Emine Yetişkul

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara

ÖZ

Bugün çoğunluğu kentlerde yaşayan nüfusun, yakın gelecekte kentleşme eğiliminin de devam etmesiyle, daha da artacağı kesin olarak beklenmektedir. Geleceğin kentlerinin bugünün kentlerinden farklı olacağı bilinmektedir. Bu noktada kentlere ilişkin araştırmaların önemi de artmaktadır. Bu makalede yakın zamanda öne çıkan üç farklı kentleşme yaklaşımı, Gezegensel Kentleşme, Postkoloniyal Kentleşme ve Birleşmeler Kentleşmesi ele alınacaktır. Farklı kuramsal düşünce temellerine sahip ancak aralarındaki sınır çizgileri keskin olmayan bu üç yaklaşımın ortak özelliği, şehirlere, kentleşmeye ve kentselliğe ilişkin bugüne kadar bilinegelen doğrusallıkları, hiyerarşileri ve sınıflandırmaları eleştirmesidir. Gezegensel Kentleşme kent-kır ikilemini, Postkolonyal Kentleşme Küresel Kuzey-Güney veya Batı-Doğu ikilemini ve Birleşmeler Kentleşmesi de geçmişi-potansiyeli, gerçekleşeni-olasılığı veya sosyal-nesnel olanı sorgulamaktadır. Makalede, bu üç kentsel yaklaşıma yönelik eleştiriler de dikkate alınarak, genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Kavramsal olarak kent; kentsel kuramlar; kentleşme yaklaşımları.

ABSTRACT

Today, the majority of the population living in cities is expected to increase with the continuation of urbanization trend in the near future. It is known that the cities of the future will be different from the cities of today. At this point, the importance of the researches about the cities increases. In this article, three recent urbanization approaches, Planetary Urbanization, Postcolonial Urbanization and Assemblage Urbanization will be discussed. The common feature of these three approaches, which have different theoretical thought bases with no delineating lines among them, is that they criticize the ongoing linearities, hierarchies and classifications of cities on urbanization and urbanity. Planetary and Postcolonial Urbanization question urban-rural dilemma and Global North-South or West-East divide, respectively while Assemblage Urbanization examines past-potential, actual-virtual or social-practical. In the article, a general evaluation is carried out by taking criticisms towards these three urban approaches into consideration.

Keywords: City in conceptuality; urban theories; urbanization approaches.

Geliş tarihi: 24.10.2019 Kabul tarihi: 27.08.2020
Online yayımlanma tarihi: 13.10.2020
İletişim: Emine Yetişkul
e-posta: yetiskul@metu.edu.tr

TMMOB Şehir Plancıları Odası

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Son yıllarda günümüz kentleri ve onlara dair süreçler, temel akademik alanlar yanı sıra yeni ortaya çıkan disiplinler arası alanların da araştırma gündemini belirlemiş ve çekirdeğini oluşturmuştur. Bunun bir nedeni, son otuz yılda kentleşmenin hız, ölçek ve kapsamındaki temel değişim ise, diğer nedeni kentleşme sürecinin artık küresel bir fenomene dönüşmüş olmasıdır (Lefebvre 2003 [1970]; Brenner 2014). Bir yandan 2018 yılında %55 olan kentsel nüfusun 2050 yılında %68'e çıkacağı öngörülmekte (UN 2018), diğer yandan kentsel yaşam biçimleri, kırsal alanlara kadar sirayet etmektedir; kentleşme kırsal alanları da dönüştürmekte, kır-kent ayrımı ortadan kalkmaktadır. Modern kentleşme ve kentsel süreçler akademideki canlılığı uluslararası ilişkilere de taşımıştır. Birleşmiş Milletlerin son dönem birçok sözleşmesi, kent ile çevre arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır. Küresel ısınma ile ilgili Viyana Sözleşmesi (1985), Montreal Protokolü (1987), sürdürülebilir kalkınmaya yönelik Yerel Gündem 21 Eylem Planı, küresel iklim değişikliğine karşı Kyoto Protokolü (1997), Kopenhag Uzlaşması (2009) ve Paris Anlaşması (2015) gibi örnekler günümüz kentleri ve kentsel süreçleri inkar edilemez düzeyde uluslararası ilişkilerin gündemine taşımıştır.[1] 2016 yılında Quito'da gerçekleştirilen Habitat III'ün sonuç bildirgesi olan "Yeni Kentsel Gündem" incelendiğinde, son dönem kentleşme ve kentsel süreçlerin artık gezegenin temel konuları arasına girdiği ileri sürülebilir (UN 2016).

Kentler ve kentsel süreçler sadece uluslararası gündeme değil ulusal gündeme de etki etmektedir. Politikacılar ve plancılar, kentlerin gelişimi ve dönüşümü üzerinden sürekli yeni planlama ve yönetişim yaklaşımları önermekte, kentlerin karmaşık yapısını yönetmek için yeni uygulama araçları üzerine mesai vermektedir. Her ne kadar hem akademik hem de politika odaklı çevrelerde kapsamlı araştırmalar yapılmış, zengin tartışmalar ortaya çıkmış olsa da kentleri, kentleşmeyi ve kentselliği tam olarak açıklayabildiğimiz söylenemez. 2009 yılında gerçekleştirilen Kentleşme Şurası bu konuda iyi bir örnektir (BİB 2009). Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nca düzenlenen şuranın içerdiği akademik çeşitliliğe, odak grupların detaylı çalışmalarına ve tartışma süreçlerinin derinliğine rağmen günümüzün kentlerine, mekandan bağımsızlaşan kentleşmeye ve küresel ölçekte kentselliğe yönelik öneriler kısıtlı kalmıştır. Üstüne üstelik ne kent üzerine uzlaşılan bir tanım veya form ne de kentleşme veya kentsellik üzerinde uzlaşılan yaklaşım da bulunmamaktadır.

İdeal kent arayışları tarihsel olarak antik çağlara kadar uzansa da kentle ilgili sistematik akademik çabalar, 1920'lerde ve 1930'larda Şikago Okulu'nun kentsel ve ekolojik sistemler arasındaki benzerlikleri ortaya koymaları ile başlamıştır.[2–4] Park, Burgess ve Wirth gibi bilim insanları ekolojik sistemlerden çıkarımlar (analoji) yaparak kenti tanımlamaya çalışmışlardır. Wirth (1938, s.8), şehri 'büyük, yoğun ve sosyal açıdan farklı bireylerin kalıcı olarak yaşadıkları yer' olarak tanımlamıştır. Elbette bu, herkesin üzerinde oydaşacağı bir tanım olabilir. Kent, özellikle de metropoliten kentler, endüstriyel, ticari, finansal ve idari birçok faaliyetin yoğunlaşmasını içerir. Tiyatroları, kütüphaneleri, müzeleri, konser salonları, operaları, hastaneleri, okulları, araştırma merkezleri, yayın evleri, meslek örgütleri, dini ve sosyal kurumları bir arada barındırır. Wirth'in tanımındaki "büyüklük" ve "yoğunluk" temel değişkenler olsa da kentteki farklılıkları ekonominin işleyişi ile açıklamıştır. Bireylerin kentte bir araya gelme sebebini, her bireyin bir diğeri için sunduğu faydada görmüştür. Dolayısıyla kentteki farklılıklar, "büyük" ve "yoğun" kentin isteklerine göre şekillenmekte, bireylerin özgürlük ve bireyselliklerini ifade etmemektedir.

1960'lardan itibaren kente dair çeşitli ve farklı zengin tartışmalar dönemine girilmiştir. Jacobs (1961) kentlerdeki farklılıkları, Wirth'in tersine, çeşitlilik olarak yorumlamıştır; her çeşit fikir ile girişimciliği destekleyen kenti, kendi kendine bir düzen oluşturan sistem olarak tanımlamıştır. Görünür bir kaos ortamından kozmosun ortaya çıktığını vurgularken, "kentsel karmaşıklığın" ve "çeşitliliğin" dinamizmi ve yaratıcılığı tetikleyerek düzeni yarattığını öne sürmüştür. İlginç bir şekilde Jacobs'un bu ufuk açıcı görüşü, bugünkü karmaşıklık ve kaos kuramlarından etkilenen, kentleri, dinamik, doğrusal olmayan, sürekli değişen ve kendini uyumlandıran karmaşık sistemler olarak gören yeni yaklaşımın ipuçlarını da içermektedir (Yetişkul 2017).

1960'ların sonunda yazan Lefebvre (1991 [1974]) mekanın üç boyutunu- algılanan (*perceived*), tasarlanan (*conceived*) ve yaşanan (*lived*)- olarak tanımlamıştır; ancak Lefebvre'in asıl ilgisi, 'mekandaki şeyler' değil, gerçek mekanın üretimidir (Arslan Avar 2009). 'Mekanın üretimi' ise toplumsal bağlamı ve üretim süreçlerini işaret etmektedir. Bu mekan kuramı aynı zamanda Marksist bir mekan-politik projedir: 'Dün-

[1] Örneğin, Sancar (2017) Türkiye'de kentleşme çevre sorunları arasındaki ilişkiyi küresel ölçekteki eylemler ışığında incelemektedir.

[2] Kentsel kuramları tartışmak üzere derlenen güncel uluslararası kitaplarda ve makalelerde Şikago Okulu özellikle kentsel (*the urban*) ile ilgili en koordine akademik çaba olarak görülmektedir (Bknz. Jayne ve Ward (2017) *Urban Theory New Critical Perspectives*; Iossifova vd. (2018) *Defining the Urban Interdisiplinary and Professional Perspective*; ve Scott ve Storper (2015) *The Nature of Cities: The Scope and Limits of Urban Theory (2014)*. Bu doğrultuda yazıya Şikago Okulu'nun tanımlamaları ile başlanılmıştır.

[3] 1920'lerden önceki dönem sanayileşmenin gerçekliği karşısında şehirdeki değişiklikleri araştırmaya yönelik gelişmiştir. Friedrich Engels (1820-1895) sanayi devrimini 'aynı zamanda sivil toplumun tamamını değiştiren bir devrim' olarak açıklamıştır. Karl Marx şehri bir sorgulama nesnesi olarak ele almasa da *Das Capital* [1867] kitabında '(a) belirli bir gelişme derecesine ulaşan ve (b) malların değiş tokuşuna neden olan her işbölümünün temelinde kentin kırdan ayrılması' olduğunu söylemiştir (Marx 1976, s.461). Engels *The Conditions of the Working Class in England* (1845) adlı kitabında kapitalist sanayi kentinin acımasız etkilerini anlatmıştır. Buradaki sorun kent ile ilgili veya kentsel değildir; kapitalist üretim tarzıdır. Sanayi kentindeki durumu ve koşulları hızla değiştiren kapitalizmdir. Mülk sahipliği ile fabrika üretimine ve bunların tüm çelişkilerine dayanan toplumda sermaye birikimini sağlamak için insan eli ile yapılan şey, Engels'in kentidir (Schlichtman, 2018).

[4] Max Weber (1864–1920), *The City* kitabında şehri, tarım ilişkilerine değil en temelde alışveriş ve ticaret ilişkilerine dayanan bir yer olarak tanımlamıştır. 'Sadece yerel halkın yerel pazarda günlük ihtiyaçlarının ekonomik olarak önemli bir kısmını karşıladığı durumlarda' şehirden bahsedebileceğimizi söylemiştir (Weber 1958, s.66-67). Dahası, şehrin bir mahkemesi ile bir kanunu olduğunu ve bir dereceye kadar da siyasi özerkliğinin bulunduğunu eklemiştir. Şehir hayatında dernekler ve örgütler de olduğu için sosyal katılımın varlığından da söz etmiştir (Schlichtman, 2018).

yayı değiştirmek için, mekanı değiştirmek gerekmektedir' (Lefebvre 1991 [1974]; Schmid 2008).[5] Marksist akademisyenler şehirde ortaya çıkan gerilim ve çatışmaları kapitalist toplum ve özellikle kapitalist devlet üzerinden yorumlamışlardır. Burada kentlerin sanayi birikimi için en uygun yerler olarak üretilmesi ve işçi sınıfının kapitalizmde toplumsal yeniden üretimi, asıl endişeleridir (Jonas vd. 2018). Bu sonuca özellikle 1970'lerin sonunda Manuel Castells ulaşmıştır. Kent ve kentselliğin kapitalist sanayileşmeyle bağlantılı sosyal örgütlenme biçimi olduğunu; ve aslında tarihsel bir gerçekliğe dayandığını belirtmiştir (Castells 1977, s.81). Şehrin kendi başına açıklanabileceği veya bağımsız bir değişken olabileceği fikrini redederek kente ilişkin sorunların, toplumun bizatihi kendi sorunları olduğunu vurgulamış ve tartışmaları 'kentin ötesine' taşımıştır (Castells 1978).

David Harvey, şehri 'çevresinde belirli bir üretim biçiminin devam ettiği bir eksen' olarak açıklamıştır (Harvey 1973, s.202). Kapitalist şehir, 'mekanın bir meta olarak alınıp satılması' ile ortaya çıkan arazi rantı üzerinden oluşmaktadır. Bu da mekanın homojen, evrensel, nesnel ve soyut olarak pekiştirilmesiyle sağlanmaktadır (Harvey 1985, s.13). Kentleşmenin, kapitalizme özgü sosyal ilişkiler yoluyla üretilen bir süreç olduğu ve kentlerin mevcut eşitsizlikleri arttıran sermaye birikiminin sonucu ortaya çıktığını vurgulamıştır (Harvey 1989; Harvey 1996). Aslında 'şehir' dediğimiz 'şey'in kentleşme dediğimiz bir sürecin ara kesiti olduğunu öne sürmüştür (Brenner 2014, s.61).

Kentlere ilişkin çalışmalar giderek çoğalmış ve 1980'lerde tartışmalar, kentin içindeki sorunlara kaymıştır. Kentsel yoksulluk, gecekondular, eski sanayi alanları, konuta erişim, sosyal ayrışma, çöküntü alanları, koruma, soylulaştırma, kentsel suç, ekolojik ve iklimsel mücadele gibi konulara odaklanılmıştır. Bu noktada kente ait veya kentin olanlarla, kentte olanları birbirinden ayırmanın önemine dikkat çekilmiştir (Storper ve Scott, 2016). Nitekim kentlerin neden ortaya çıktığını veya nasıl işlediğini sormak, kentsel bir ortamda oluşmuş olanları sorgulamaktan farklıdır. Biri diğerinden daha önemli değildir, ancak tartışmalara bu açıdan yaklaşmak önemlidir. Örneğin, kentlerin neden ortaya çıktığını ve neden büyüdüğünü, Scott ve Storper (2015) yığılma süreçleriyle açıklamıştır. Her ne kadar farklı konumlarda yer alsa da sadece ekonomik faaliyetlerin değil sosyal faaliyetlerin de kentlerde yoğunlaştığını; ve bu yığılmanın ekonomik kalkınmayı sağlarken toplumu da bir bütün olarak etkilediğini ve geri beslediğini eklemiştir. Öte yandan kentleşme süreçlerinin ve kentselliğin kentleri aştığını, artık fiziksel bir formu tanımlamanın veya kent nedir sorusunu cevaplandırmanın anlamsızlaştırdığını dile getiren kimi yaklaşımlar, temeline ekonomiyi koyan açıklamaları eleştirilmektedir (Örneğin: Brenner, 2014).

Görülüyor ki kapsamlı ve bir o kadar da zengin bir akademik yazın oluşmuştur. Bu yazını, *ampirik ve analitik* olanlar ile *yorumlamacı* ve *eleştirel* olanlar diye genel olarak ikiye gruplandırabiliriz. Ampirik ve analitik yaklaşımlar, teknolojik ve bilişsel ilerlemelerden de faydalanarak son dönemde gelişkin kent modelleri kurgulamış ve yeni ortaya çıkan büyük veri setleriyle tartışılagelmekte olan kuramları irdelemiştir. Özellikle hücresel özişleme (*cellular automata*) ve temsilci-tabanlı (*agent-based*) modeller, şehirleri karmaşık sistemler olarak simüle etmek için ana araç haline gelmiştir (Batty ve Longley 1994; Portugali 2000; Benenson ve Torrens 2004; Silva ve Clarke 2005) ve geleneksel niceliksel kent modellerinden güç yasası dağılımlarını modelleyen çalışmalar da yaygınlaşmıştır (Bknz. Yetişkul, 2017). Bu yaklaşımda kentler, karmaşık ve kendi kendini örgütleyen sistemlerdir. Bu modeller zaman-mekanda hareket eden bir çok temsilcinin arasındaki etkileşimden sadece kentlerin değişimini veya gelişimini değil bu sistemlerinin iç oluşlu yani endojen bir şekilde evrildiğini ve içten bir komutla nasıl ortaya çıktıklarını da açıklamaktadır.

Bu ampirik ve analitik yaklaşımlar, kabul görmüş bulguların veya geçerli söylemlerin hızla sorgulanmasına ve tüketilmesine neden olmuş, ikinci grup altında gelişen yeni yorumların ve eleştirel yaklaşımların ortaya çıkışını da desteklemiştir. Söz konusu kentler, kentleşme ve kentsellik olunca, bütünleştirici bir kuram geliştirmek, kentsel araştırmalara ortak bir dil tanımlamak ya da kimi iddialı arayışları eleştirmek için yeni yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Bu makale yakın zamanda ortaya çıkan bu yaklaşımlar arasından öne çıkan üçünü incelemektedir. Bu yeni yaklaşımlar Gezegensel Kentleşme (*Planetary Urbanization*), Postkoloniyal Kentleşme (*Postcolonial Urbanization*) ve Birleşmeler Kentleşmesi (*Assemblage Urbanism*) ele alınacaktır. Farklı düşünce temellerine sahip ancak aralarındaki sınır çizgileri keskin olmayan bu üç yaklaşım aşağıda açıklanmaya çalışılacak, yaklaşımlara yönelik eleştiriler de dikkate alınarak genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Gezegensel Kentleşme

Gezegensel Kentleşme'nin teorik arka planı geleneksel Avrupa kentlerinin çözülmesine, Paris, Ruhr Havzası ve İskandinavya'ya uzanan büyük çaplı bölgesel metropolisin ortaya çıkışına dayanmaktadır. Kentleşmenin bölgesel ve kıtasal ölçeği aştığını ve 'kentsel doku'nun (Lefebvre, 2003 [1970]) gezegeni sardığını belirten Brenner ve Schmid (2014), okyanuslardan atmosfere yeryüzündeki her şeyin neoliberalizmin, küresel kapitalizmin ve ekonomik büyümenin aracı olduğunu

[5] Lefebvre'nin *The Right to the City* [1968], *The Urban Revolution* [1970] ve *The Production of Space* [1974] günümüze kadar kentsel yazını etkilemiştir. Argümanlarını Manuel Castells *The Urban Question* [1972] başlıklı eserinde kapsamlı bir şekilde değerlendirmiştir. David Harvey'nin *Social Justice and the City* [1973] kitabı da *The Urban Revolution* ile benzerlikler göstermektedir; ancak Harvey kitabının sonuç bölümünde Lefebvre'nin kitabını henüz çalışmadığını açıklamıştır (Schlichtman, 2018, s.22). Lefebvre eleştirel kentsel kuramcılara ilham vermeye devam etmektedir.

Şekil 1. (a) Kent dokusu (Maltepe, İstanbul). **(b)** Kır dokusu (Anamur, Mersin) (Yandex, 2019).

ve işlevselleştirildiğini savunmaktadır (Şekil 1). İlginç bir şekilde, kentleşmenin sadece kentsel ortamları değil, aynı zamanda kentlerin hinterlandı olan kırsal alanları da etkilediği ve belirlediğini Davis (1955, s.429) yıllar önce vurgulamıştır. *Gesellschaft* (*Türkçe: cemiyet*) ne kadar yaygınlaşırsa veya genelleşirse tüm dünyanın bir büyük şehre benzemeye başlayacağını Tönnies, 19.YY'ın sonunda ileri sürmüştür.[6] Bugün insan ve çevre ilişkilerini anlamamız ve dolayısıyla yorumlamamız da değişmiştir.

[6] 1920'lerden önceki döneme dahil edebileceğimiz Ferdinand Tönnies (1855–1936) de şehri, tehlikeli bir evrim sürecinin bir anı olarak açıklamıştır ve şehirdeki sosyal yapının acımasızca insanlık-dışı yollarla şekillendiğini söylemiştir. *Gemeinschaft ve Gesellschaft* [1887] adlı kitabında cemaat (*gemeinschaft*) toplum (*gesellschaft*) ayrımı üzerinden iki farklı kurumu açıklamıştır. Tönnies'e benzer şekilde Emile Durkheim (1858–1917), *Toplumdaki Emek Bölümü* [1893] adlı kitabında iki tür sosyal dayanışmayı açıklamıştır. Mekanik dayanışma, Tönnies'in *gemeinschaft* kavramındaki gibi inanç, gelenek, din, dil ve dünya görüşünün benzerliğine dayanan sosyal bağları anlatırken organik dayanışma ise toplumsal farklılıklara ve toplumun işbölümünde rollerin uzmanlaşması nedeniyle gelişen karşılıklı bağımlılığı vurgulamaktadır. Durkheim doğrudan şehirleri incelemese de bu tür rollerin sosyal olduğunu belirtmiştir (Schlichtman, 2018).

Brenner (2014) kentleşme süreçlerinin şehrin sınırlarını da ihlal ederek çevresel süreçlere nüfus ettiğini ve iç içe geçtiğini vurgulamaktadır ki kitabının kapak resmi bir megakent değil devasa bir açık maden ocağıdır (Miller ve Jones 2018).[7]

Şehirlerin en belirleyici özelliği olarak görülen kümelenmeyi (*agglomeration*), endüstrileşmiş kentsel dokunun üretimi ve sürekli dönüşümünü açıklamak için yeterli bulmayan Brenner ve Schmid (2014), sadece kümelenme odaklarının değil onların işlevsel doğal çevrelerinin de kent dokusunu oluşturduğunu ve birlikte kapitalist sisteme eklemlendiklerini savunmaktadır.[8] Buna ek olarak, şehrin merkezi bir noktadan veya çekirdekten nasıl büyüdüğünü açıklamaya çalışmak yerine, kentsel toplumun oluşumuna, daha doğrusu kentselliğin bir yaşam biçimine dönüşmesine odaklamamız gerektiğini ileri sürmektedir. Belki de kent 'sınırlı, noktasal ve kapalı bir sosyo-mekansal durum' değil 'alansal olarak çeşitli, morfolojik olarak değişken, çok-ölçekli ve süreçsel' bir yerdir (s.12). Belki de kent, kentleşmenin ürettiği ve kentleşmeyi üreten bir döngüsel süreçtir; o zaman kentleşme, kenti aşan ve ötesini de içeren bir şeydir. Bu, aynı zamanda, Lefebvre'nin (2003 [1970]) ileri sürdüğü 'kentsel devrim' düşüncesi ve 'toplumun bir bütün halinde kentleşmesi' durumu ile de yakından ilişkilidir. Şehirlerden farklı olarak 'kent toplumu'nun araştırılmasına ilişkin çağrıda bulunan Lefebvre'nin gezegensel kentleşme öngörüsü Brenner (2014) ve diğerlerine göre artık gerçektir.

Bu bakış açısı, şehir tanımını, mevcut kentleşme süreçlerini anlamak için giderek daha etkisiz hale getirmektedir. Merrifield (2013) kentin net bir formunun ve kesin çizgilerle belirlenmiş sınırlarının olmadığını belirtmektedir. Çünkü kentin sınırları içinde mi veya dışında mı olduğunu söyleyemediğimiz ilişkiler, eğilimler ve çelişkiler sürekli ortaya çıkmaktadır. Brenner (2014) şehir kavramını özellikle kullanmamış ve kentsel/kentsel-olmayan gibi bir ikili ile de kentselliği tanımlamaya meyletmemiştir. Bunun yerine kentleşmenin tek tip ve eşitsizlikler yaratan süreç içinde birbirine dolanmış ve birbirini oluşturan çeşitli biçimlerinin (yoğunlaşmış/derişik, genişlemiş/yayılmış veya ayrışmış) ortaya çıktığını vurgulamıştır. Buna ek olarak Angelo ve Wachsmuth (2014) kentleşmenin farklı coğrafyalarda ve çeşitli coğrafi ölçeklerde de ortaya çıktığını belirtmiştir.

Bu yapısalcı yaklaşım bir taraftan yoğun bir şekilde tartışılmakta ve benimsenmekte iken diğer bir taraftan da eleştirilmektedir. Walker (2015 s.186) kentselliğin kırsal alanlar dahil her şeyi kapsayacak şekilde genişletilmesinin ve her şeyin kentleşme ile açıklanmasının tehlikeli olabileceğini belirtmiştir. Şehri kırdan ayırt etmek kadar kentseli ve kırsalı kavramsallaştırmak da gittikçe zorlaşmıştır. Her şeyi kentleştirmenin doğru olmadığını belirten Shin (2018), kent dışı süreçlerin, kentsel güçler tarafından teslim alınan değil, mutasyon yoluyla varlıklarını devam ettirebilen süreçler olarak ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Kuramdan yola çıkarak kentlere yönelik politika ve uygulama araçları geliştirmek de önemlidir ki gezegensel kentleşmenin bu konuda ikna ediciliği görece yetersiz görülmüştür (Cochrane 2018). Bu eleştirilerden ortaya çıkan, kentin, kentselliğin ve kentleşmenin maddeleştirilmiş olmasıdır.

Postkolonyal Kentleşme

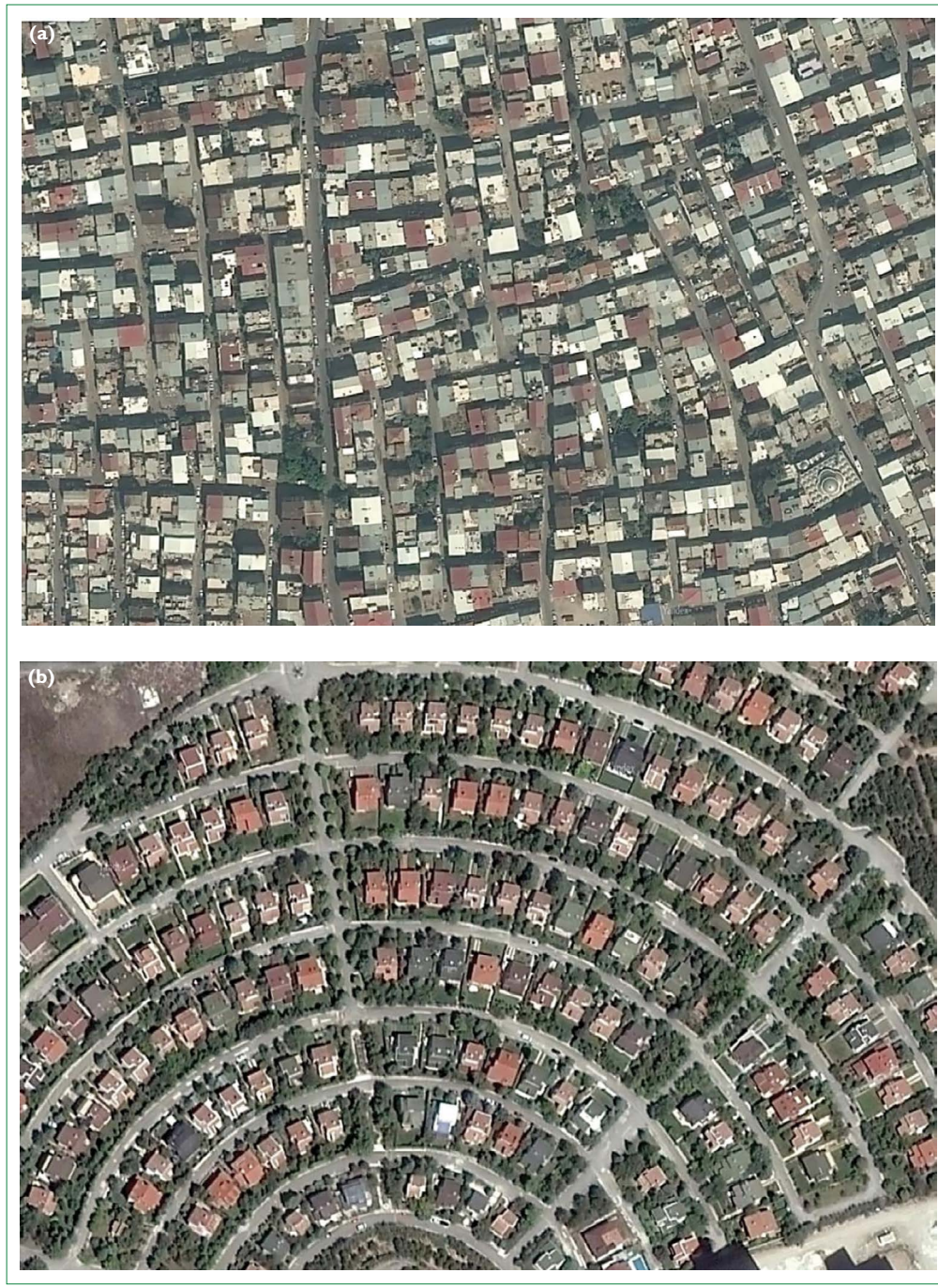
Postkolonyal düşünce, sömürgeciliğin düşünsel mirasının Küresel Güney hakkındaki bilimsel yazılara bilinçsizce girdiğini gösteren çalışmalardan (Örneğin; Said 1978) etkilenerek gelişmiştir.[9] Avro-Amerikan teorisinin kendi başına savunduğu evrensellik iddialarının yanlış olduğu Comaroff ve Comaroff (2012) gibi eleştirel çalışmalarda da ortaya konmuştur. Bu düşünce ve eleştiri çizgileri son dönem kent çalışmalarında da etkili olmuştur (Robinson 2006 ve Roy 2009). Kentleşme dünya çapında bir süreçtir. Ancak bu temel bir kentsel formun evrenselleştirilmesi anlamına gelmemelidir (Roy 2016, s.204). Postkolonyal kentleşme, küresel ölçeğin en üstünde yer alan bir kaç seçilmiş kent özelinde geliştirilen kent kuramlarını sorgulayarak özellikle modernizm ve kalkınmacılığı, Küresel Güney'in şehirlerini (ve toplumlarını) azgelişmişlik ve geri kalmışlık statüsüne mahkum ettiği için eleştirmektedir.

Postkolonyal kentleşme için diğer önemli çıkış noktası, Amin ve Graham (1997) tarafından geliştirilen 'sıradan şehir' kavramında yatmaktadır. Şehirlerin eşit derecede farklı ve benzersiz olduğunu ve hiçbirinin diğerlerine ayrıcalıklı bir şekilde model olamayacağı veya örnek teşkil edemeyeceği düşüncesi bulunmaktadır. Postkoloniyal kentleşme, farklı kentlerde çeşitli kentsel süreçlerin paralel bir şekilde deneyimlendiğini kabul etmektedir (Şekil 2). Bu doğrultuda farklı coğrafya ile mekansal bağlamların incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Örneğin, Roy (2005) güney şehirlerindeki yoksulluk, kayıt dışılık, marjinalleşme ve geniş gecekondu bölgelerini bir kentleşme biçimi olarak görmektedir. Ernstson (2014) bu çoğulculuğu veya çok türlülüğü kentleşmenin ortaya çıkardığı kültürel ve çevresel çeşitlilik olarak açıklamaktadır. Bu, Young'ın deyimiyle: Dünyayı tersine

[7] Brenner'in *Implosions/Explosions: Towards a Study of Planetary Urbanization* adlı kitabıdır.

[8] Weber *Theory of the Location of Industries* (1929) başlıklı çalışmasında sanayi yerseçimi optimizasyonu için kuruluş yeri üçgenini geliştirirken mekansal kümelenmeyi keşfetmiştir. Mumford (1938), şehirleri güç ve kültürün yoğunlaşma noktaları olarak açıklayarak şehirlerin en eski tanımlarından birini kümelenme ile sunmuştur. Kentselliğin ve kentleşmenin de kümelenme süreciyle açıklanabileceğini Storper ve Scott (2016) savunmuştur. Kümelenmenin sadece ekonomik büyüme üzerinde değil, bir bütün olarak toplum üzerinde de güçlü geri bildirim etkileri olduğunu ileri sürmüştür. 'Kentsel arazi bağları (*urban land nexus*)' tanımıyla şehir içi mekanının temel dokusu olan arazi kullanımlarının, şehrin ekonomik ve sosyal faaliyetlerinin bir mozaiğe dönüşmesinin yolu olduğunu vurgulamıştır (Scott ve Storper 2015, s.8).

[9] 'Post' ön eki en basit anlamıyla sona eren bir durumu ve sonrasını ifade etmek amacıyla kullanılır. Post-kolonyalizm kavramı da esas itibariyle sömürgelerin bağımsızlıklarını kazandıkları, kolonyalizm sonrası döneme ilişkindir. Her ne kadar sömürgeciliğin ortadan kalktığını ifade etse de, biraz da ironi içererek, sömürgecilik olgusunun tüm araçlarıyla birlikte ortadan kalkmadığını ve eski sömürge ülkeler için sadece bir yanılsama olduğunu veya 'yeni-sömürgecilik' ya da 'iktisadi-sömürgecilik' gibi adlar altında devam ettiği söylemektedir. Bu açıklama Eyrice Tepecikliolu'ndan (2013 s.91) aktarılmıştır. Ancak genellikle tire(-) işareti ile ayrılmayan postkolonyalizm ise biraz farklı bir anlam içermekte ve kurama yönelik kullanılmaktadır.

Şekil 2. (a) Küresel Güney'i örnekleyen kentsel form (Buca, İzmir). **(b)** Küresel Kuzey'i örnekleyen kentsel form (Alacatlı, Ankara) (Yandex, 2019).

çevirmek ve resmin 'öteki' yüzüne bakmaktır; Berlin veya Boston yerine Bağdat'ta veya Benin'de yaşamanın sonucunda bazı şeylerin nasıl farklı görüneceğini ve bunun nedenlerini anlatmaktır (Young 2003). Böylelikle tek-odaklı ve hegemonik/baskın kavramsallaştırmalar ve söylemlerden uzaklaşılacaktır.

Küresel Güney'deki kentlerde deneyimlenen sosyal, ekonomik ve politik uzlaşma ve çatışmaların ürettiği mekansal biçimlerin değerlendirilmesi, alternatif modelleri, politika ve stratejileri ortaya çıkaran örnekleri gözden kaçırmamak açısından da önemlidir (Robinson ve Roy 2016). Ancak, bu mekansal biçimler ve süreçler Batı'da üretilen kavramlarla yorumlanmamalıdır. Yine Young'ın deyimiyle: Batılıların, Batılı-olmayan dünyaya baktığında gördükleri şey, gerçeğin kendisinden ziyade, aslında aynadaki kendi yansımaları ve kendi varsayımlarıdır (Young 2003, s.2). Her yerde ve her zaman aynı tür kentsel dene-

yim ortaya çıkmayabilir. Bu noktada da ne kentleri açıklamak için yığılma ekonomileri yeterli olacak, ne de evrensel tek bir kentleşme süreci tanımlanabilecektir.

Büyük kuramlardan uzaklaşarak deneyimlerdeki farklılıkları vurgulamayı öne çıkaran postmodernizm düşüncesinden etkilenen postkolonyal kentleşme, şehirleri günlük yaşamın bir mekanı olarak incelemeyi tercih etmektedir. Günlük yaşam vurgusuyla Lefebvre'ye dayanan postkolonyal düşüncenin kenti son derece politik ve güç ilişkilerinin merkezi olarak kabul ettiği düşünülebilir (Zimmer vd. 2018). Buna karşın, postkolonyal düşüncenin, coğrafi bağlamın ortaya çıkardığı farklılığa dayanarak bugüne kadar üretilen kavram veya kuramları sorgulamasının ne derece gerekli olduğu ve her düşüncenin 'kırsallaştırılması' çabasının arkasındaki nedenler anlaşılamamaktadır. Storper ve Scott (2016) bilgiyi kırsallaştırma ısrarına ek olarak postkolonyal kentleşmeyi karşılaştırmaya ve farklılıklara çok odaklandığı; ve tüm şehirleri etkileyen güçleri gözden kaçırarak parçacılığa saplandığı için eleştirmektedir. Kırsallaştırma örneklerinin Batı düşünce biçiminden öteye geçemeyeceği de iddia edilmektedir.

Birleşmeler Kentleşmesi

Son yıllarda Birleşmeler Kuramı, sosyal bilimler genelinde olduğu gibi, kent çalışmalarında da önemli bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Postkolonyal Kentleşme ile benzerlikleri olan bu kuram, post-yapısalcı düşünürlerin, özellikle Deleuze ve Guattari'nin çalışmalarından yorumlanarak geliştirilmiştir. Felsefi açıdan oldukça karmaşıktır. Deleuze ve Guattari tarafından ortaya atılan '*agencement*', *bir araya getirme, birleştirme, oluşturma, asemblaj* gibi anlamları içermektedir (Deleuze ve Guattari 1987 [1980]). Burada, türdeş olmayan parçaların farklılıklarını koruyarak bir araya gelmesi ve bir bütünü oluşturması önemlidir (Şekil 3). Benzer bir şekilde kentler de insanların, kurumların, ağların, örgütlenmelerin, farklı altyapı ve üstyapı öğelerinin bir araya gelmesinden ve bir arada çalışmasından oluşmaktadır.

Karmaşıklık ve kaos kuramlarından etkilenen Birleşmeler Kuramı, McFarlane'nın söylediği gibi, şimdiki zaman ve mekanda algıladığımız her şeyin hem bir geçmişinin olduğunu, hem de gelecek için bir olasılık oluşturduğunu vurgular (McFarlane 2011). Dolayısıyla, anın gerçekliği, aslında bir son ürün veya sonuç değil, bir akışkanlık halidir. Bu yaklaşım kentleri, sabit, değişmez, sınırları belirgin bir yapı olarak değil, parçaların bir araya gelerek etkileştiği ve sürekli dönüştüğü bir sistem olarak görmemizi sağlamıştır. Bu arka plana dayanarak Farias, kentleri, süreçlerin çeşitliliği olarak tanımlamıştır (Farías 2011).

Birleşmeler Kuramı, Avrupa kenti, Amerikan uydu kentleri, Bahçe Kent, Ortaçağ kenti gibi tek tip bir anlatım kavramsallaştırması (DeLanda 2002) yerine oluşumların süreçlerini anlamamız için evrimi içeren ve çeşitliliği gösteren bir şekilde bireyler, sosyal gruplar, örgütler, kentler, nesneler, teknoloji gibi kavramsallaştırmanın yapılmasını önermektedir. Kente binlerce rizomik ağın oluşturduğu karmaşık bir sistem olarak yaklaşan kuramcılar, kentin sosyal ve maddi unsurlarını birleştirerek kenti araştırmaktadır (DeLanda 2002). Bu bağlamda nesneleri de sosyal yapının birer parçası olarak kabul eden Aktör-Ağ Kuramının ve araştırma yönteminin (Latour 2005) ilerisine gitmektedir. Sadece kentteki insanlar değil, insan eliyle yapılmış her şey, kentsel sonuçların şekillenmesinde eşit derecede aktif katılımcılar olarak görülmektedir.

Birleştirme yaklaşımında, bireylerin, olayların ve durumların bir araya gelişi kavranılmaktadır. Birleşmeler Kuramına karşı en temel eleştiri, bütünü oluşturan parçaların varoluşsal temeline inilmemesi de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Postkolonyal Kentleşme de benzer bir şekilde eleştirilmiştir. Sosyal hareketler, kurumsal örgütlenmeler veya sosyal ağlar gibi ara düzeyler incelenmemektedir. Daha doğrusu bugüne kadar kente ilişkin pek çok çalışmada yer alan veya sosyal kuramlarda tartışılagelenlerin bir düzeye (mikro veya makro) indirgenmesi basitleştirme olarak görülmektedir. Bunu aşmak için DeLanda bütünden veya parçalardan kurtulmayı önermiştir (DeLanda 2006). Parçalar arasında ne tür nedensellik ilişkileri olduğunu ve farklı bağlamlarda nelerin değişebileceğini açıklamadan '*modern planlama*' veya '*kentsel yönetişim*' gibi belirlenmiş sistemlere nedenler sunmanın aslında bir basitleştirme olduğunu söylemiştir.

Birleşmeler Kuramı, sosyal bilimlerdeki pek çok geleneksel yaklaşımla karmaşıklık ve kaos kuramları arasındaki bağlantıyı sağlamada önemli olsa da (Wezemael 2010) planlama alanında henüz uygulamadan uzak görünmektedir. Ancak plancılar bu düşünce biçimiyle kentleri daha iyi anlamaya odaklanabilir. Yetişkul ve Demirel (2018) soylulaştırmayı hem İstanbul'un kentleşmesi hem de farklı coğrafyalardaki soylulaştırma örnekleri üzerinden Birleşmeler Kuramıyla incelemiştir. Küresel Kuzey'in ve Güney'in özelliklerini yansıtabilen İstanbul'un tarihi Cihangir mahallesinde yeniden üretilebilen soylulaştırmanın bir süreç olduğu ve oluşlarla şekillendiğini gösterilmiştir. Bugün ölçek ya da kademe üzerinden okunan kentte algıladığımız her şey, güç ilişkileriyle oluşan yapılar ve alanlar, yatay ilişkilerle şekillenecektir. Süreç içinde doğal ve yapay bütün parçalar farklı biçimlerde bir araya gelerek, yeniden kurgulanıp ve yeni formlar oluşturacaktır.

Değerlendirme

Günümüzden bakınca geleceğin kentlerinin bugünün kentlerinden farklı olacağı ve kentsel olaylara, durumlara veya sorunlara karşı geçmiş deneyimlerimizin yol göstermede yetersiz kalacağı açıktır. Bu noktada kentlere ilişkin araştırmaların önemi artmaktadır. Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız gibi son dönemde zengin akademik tartışmalar ortaya çıkmıştır.

Şekil 3. (a) Kentsel parçaların birleşimi (Ataşehir, İstanbul). **(b)** Kentsel ve kırsal parçaların birleşimi (Muratpaşa, Antalya) (Yandex, 2019).

Ancak kent '*tuhaf*' bir sorundur. Belirsiz, doğrusal olmayan ve karmaşık yapısı nedeniyle kentin tanımlanabilir bir başlangıcı, sonu veya çözümü yoktur (Iossifova vd. 2018). Kente ilişkin herhangi bir olay, durum veya sorun, bugüne kadar tanımladığımızdan farklı olarak yeni bir form ile ortaya çıkmaktadır. Bu geçmişten tamamen bağımsız da değildir. Bugün tutarlı bir bütünü oluşturan parçalar gelecekte birbirinden ayrılacak ve karşımıza yeni bir olay, durum veya sorun olarak çıkacaktır. Bu karmaşık yapı, kentleri sürekli çalışmamızı ve araştırmamızı gerekli kılmaktadır. Bu nedenle üzerinde uzlaştığımız bir tanımın veya tamamen ikna olduğumuz bir kentsel kuramın veya yaklaşımın olmamasını da doğal karşılamak gerekiyor.

Kentleşmeyi merkezine alan üç yeni yaklaşım da kentlere, kentleşmeye ve kentselliğe ilişkin bugüne kadar bilinegelen doğrusallıkların, hiyerarşilerin ve sınıflandırmaların eleştirisi

üzerinden geliştirilmiştir. Her ne kadar üçü de var olan kuramları değersizleştirdiği veya tartışılagelen kentsel sorunları indirgediği için eleştirilse de Gezegensel Kentleşme, kent-kır ikilemini, Postkolonyal Kentleşme, Küresel Kuzey-Güney veya Batı-Doğu ikilemini ve Birleşmeler Kentleşmesi de geçmişi-potansiyeli veya gerçekleşeni-olasılığı sorgulamaktadır. Hiç biri diğerinden keskin sınırlarla ayrılmadığı için bu üç yeni kuramın aralarındaki kesişim alanları da araştırılmaktadır. De Roo (2010) nesnellik ve maksimizasyon temelli teknik akılcılıkla (*technical rationality*) süreç ve optimizasyon temelli iletişimsel akılcılığın (*communicative rationality*) arasındaki "bulanık ortayı" işaret ederek, gerçek planlama sorunlarının çözümlerini orada bulacağımızı söylemiştir. Daha ileriye gidersek, Thrift (2008), sosyal bilimlerin her şeyi açıklama, tahmin etme, kontrol etme arzusunu bir kenara bırakması gerektiğini; ve bir şeyleri rapor etmekten ziyade parçalamayı, sarsmayı, sınırları zorlayarak yenilenmeyi hedeflemesi gerektiğini vurgulamıştır.

KAYNAKLAR

Amin, A. & Graham, S. (1997). The Ordinary City. Transactions of the Institute of British Geographers, 22(4): 411–29.

Angelo, H. & Wachsmuth, D. (2014). Urbanizing urban political ecology: A critique of methodological cityism. International Journal of Urban and Regional Research, 39(1), 16-27.

Arslan Avar, A. (2009). Lefebvre in Üçlü Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan Mekan- Diyalektiği, Dosya 17, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, s. 7-16.

Batty, M. & Longley P. (1994). Fractal Cities: A Geometry of Form and Function. San Diego: Academic Press.

Benenson, I. & Torrens, P.M. (2004). Geosimulation: Automata-based Modeling of Urban Phenomena. Chichester: John Wiley & Sons.

BİB, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı (2009). Kentleşme Şurası Komisyon Raporları. Ankara: Bayındırlıkve İskan Bakanlığı.

Brenner, N. & Schmid, C. (2014). The 'Urban Age' in Question. International Journal of Urban and Regional Research, 38(3), 731–755.

Brenner, N. (Ed.) (2014). Implosions/Explosions: Towards a Study of Planetary Urbanization. Berlin: Jovis.

Castells, M. (1977). The Urban Question. London: Edward Arnold.

Castells, M. (1978). City, Class and Power. London: Macmillan.

Cochrane, A. (2018). Here, There and Everywhere: Rethinking the Urban of Urban Politics. Kevin Ward, Andrew E.G. Jonas, Byron Miller & David Wilson (Eds.), The Routledge Handbook on Spaces of Urban Politics içinde (s. 14-25). Oxon: Routledge.

Comaroff, J. & Comaroff, J.L. (2012). Theory from the South: How Euro-America is Evolving toward Africa. Boulder, CO: Paradigm.

Davis, K. (1955). The Origin and Growth of Urbanization in the World. American Journal of Sociology, 60(5):429–437.

De Roo, G. (2010). Planning and Complexity: An Introduction. Gert de Roo & Elisabete A. Silva (Eds.), A Planner's Encounter with Complexity. Surrey: Ashgate Publishing, Surrey.

DeLanda, M. (2002). Intensive Science and Virtual Philosophy. London: Continuum.

DeLanda, M. (2006). A New Philosophy of Society: Assemblage Theory and Social Complexity. London: Continuum.

Deleuze, G. & Guattari, F. (1987 [1980]). A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia. Çeviri: B. Massumi, Athlone Press, London.

Ernstson, H. (2014). Pluralizing or Provicializing Urban Political Ecology? [In a World of Cities]. Situated Ecologies. Erişim: http://www.situatedecologies.net/archives/936.

Eyrice Tepeciklioğlu, E. (2013). Postkolonyal Kuram Uluslararası İlişkiler Disiplinini Dekolonize Etmek. Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, 4(2), 91.

Farías, I. (2011). The politics of urban assemblages. City, 15(3–4), 365–374.

Harvey, D. (1973). Social Justice and The City. Johns Hopkins Studies in Urban Affairs, Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.

Harvey, D. (1985). Consciousness and the Urban Experience: Studies in the History and Theory of Capitalist Urbanization. Baltimore: Johns Hopkins University.

Harvey, D. (1989). The Urban Experience. Baltimore, Maryland: John Hopkins University Press.

Harvey, D. (1996). Cities or Urbanization? City, 1(1–2), 38–61.

Iossifova, D., Gasparatos, A. & Doll, C.N.H. (Eds.) (2018). Defining the Urban. Oxon: Routlegde.

Jacobs, J. (1961). The Death and Life of Great American Cities: The Failure of Town Planning. New York: Random House/Harmondsworth: Penguin.

Jayne, M. & Ward, K. (Eds.) (2017). Urban Theory New Critical Perspectives. Oxon: Routledge.

Jonas, A., Miller, B., Ward, K. & Wilson, D. (2018). Spaces of Urban Politics. Kevin Ward, Andrew E.G. Jonas, Byron Miller & David Wilson (Eds.),

The Routledge Handbook on Spaces of Urban Politics içinde (s. 1-10). Oxon: Routledge.

Latour, B. (2005). Re-assembling the Social: An Introduction to Actor Network-Theory. Oxford: Oxford University Press.

Lefebvre, H. (1991 [1974]). The Production of Space. Translated by Donald Nicholson-Smith. Cambridge: Blackwell.

Lefebvre, H. (2003 [1970]). The Urban Revolution. Minneapolis: Minnesota University Press.

Marx, K. (1976). Capital: A Critique of Political Economy, Vol. 1. Giriş: E. Mandel, Çeviri: B. Fowkes. Harmondsworth, NY: Penguin Books.

McFarlane, C. (2011). The city as assemblage: Dwelling and urban space. Environment and Planning D, 29(4), 649–671.

Merrifield, A. (2013). The Urban Question under Planetary Urbanization. International Journal of Urban and Regional Research, 37(3), 910.

Miller, B. & Jonas, A. (2018). Spaces of The Environment and Nature. Kevin Ward, Andrew E.G. Jonas, Byron Miller & David Wilson (Eds.), The Routledge Handbook on Spaces of Urban Politics içinde (s. 107-109). Oxon: Routledge.

Mumford, L. (1938). The Culture of Cities. New York City: Harcourt, Brace and Company.

Portugali, J. (2000). Self-Organisation and the City. Heidelberg: Springer.

Robinson, J. & Roy, A. (2016). Global Urbanisms and the Nature of Urban Theory. International Journal of Urban and Regional Research, 40(1), 181–186.

Robinson, J. (2006). Ordinary Cities: Between Modernity and Development. London: Routledge.

Roy, A. (2005). Urban Informality: Toward an Epistemology of Planning. Journal of the American Planning Association, 71: 147–158.

Roy, A. (2009). The 21st-Century Metropolis: New Geographies of Theory. Regional Studies, 43, 819–830.

Roy, A. (2016). Who's Afraid of Postcolonial Theory? International Journal of Urban and Regional Research, 40(1), 2000–2009.

Said, E.W. (1978). Orientalism. New York: Pantheon.

Sancar, C. (2017). Urbanization in Turkey in Terms of Lobalization and Environmental Problems. Halil İbrahim Aydın, Magdalena Ziolo, Aniela Bălăcescu (Eds.), Economic Development: Global and Regional Studies içinde (s. 263-285). London: Ijopec Publication.

Schlichtman, J.J. (2018). Sociology: The Sociological 'Urban'. Deljana Iossifova, Christopher N.H. Doll, Alexandros Gasparatos (Eds.), Defining the Urban: Interdisciplinary and Professional Perspectives içinde (s. 11-26). Oxon: Routlegde.

Schmid, C. (2008). Henri Lefebvre's Theory of the Production of Space: Towards a Three- Dimensional Dialectic. Kanishka Goonewardena, Stefan Kipfer, Richard Milgrom, Christian Schmid (Eds.), Space, Difference, Everyday Life: Reading Henri Lefebvre içinde (s.27-45). London: Routledge.

Scott, A. & Storper, M. (2015). The Nature of Cities: The Scope and Limits of Urban Theory. International Journal of Urban and Regional Research, 39(1), 1–15.

Shin, H.B. (2018). Geography: Rethinkinf the 'Urban' and 'Urbanization'. Deljana Iossifova, Christopher N.H. Doll, Alexandros Gasparatos (Eds.), Defining the Urban: Interdisciplinary and Professional Perspectives içinde (s. 27-39). Oxon: Routlegde.

Silva, A. & Clarke, C. (2005). Complexity, Emergence and Cellular Urban Models: Lessons Learned from Applying Sleuth to Two Portuguese Metropolitan Areas. European Planning Studies, 13(1): 93-116.

Storper, M. & Scott, A. (2016). Current Debates in Urban Theory: A Critical Assessment. Urban Studies, 53(6), 1117.

Thrift, N. (2008). Non-Representational Theory: Space, Politics, Affect. London: Routledge.

Tönnies, F. (1957). Community & Society (Gemeinschaft und Gesellschaft). Çeviri: C.P., Loomis, East Lansing, MI: Michigan State University Press.

UN (2016). HABITAT III New Urban Agenda. United Nations Conference on Housing and Sustainable Urban Development, Quito.

UN (2018). Revision of World Urbanization Prospects. Erişim: https://www.un.org/development/desa/publications/2018-revision-of-world-urbanization-prospects.html (09.07.2019).

Walker, R. (2015). Building a Better Theory of the Urban: A Response to 'Towards a New Epistemology of the Urban?' City, 19(2–3): 183–191.

Weber, A. (1929). Theory of the Location of Industries. Chicago: University of Chicago Press.

Weber, M. (1958). The City. Glencoe, IL: Free Press.

Wezemael, J.V. (2010). Urban Governance and Social Complexity. Gert de Roo & Elisabete A. Silva (Eds.), A Planner's Encounter with Complexity. Surrey: Ashgate Publishing.

Wirth, L. (1938). Urbanism as a Way of Life. American Journal of Sociology, 44, 5-8.

Yetişkul, E. & Demirel, Ş (2017). Assembling Gentrification in Istanbul: The Cihangir Neighbourhood of Beyoğlu. Urban Studies, 55(15): 3336–3352.

Yetişkul, E. (2017). Karmaşık Kentler ve Planlamada Karmaşıklık. Planlama, 27 (1), 7-15.

Young, R.J.C. (2003). Postcolonialism: A Very Short Introduction. Oxford: Oxford University Press.

Zimmer, A., Cornea, N. & Veron, R. (2018). Urban Political Ecology: Landscapes of Power. Deljana Iossifova, Christopher N.H. Doll, Alexandros Gasparatos (Eds.), Defining the Urban: Interdisciplinary and Professional Perspectives içinde (s. 212-222). Oxon: Routlegde.

Planlama 2020;30(3):342–360 | doi: 10.14744/planlama.2020.60352

DERLEME / REVIEW

Kilistra Antik Kenti Alan Yönetim Planı Denemesi

Area Management Plan Draft of Kilistra Ancient City

Tuba Bülbül Bahtiyar, Gülşen Dişli

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Konya

ÖZ

UNESCO, Dünya Doğal ve Kültürel Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmeyi 1972 yılında kabul etmiş, Türkiye bahse konu Sözleşmeyi 1982 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla onaylamıştır. Günümüzde, Türkiye'nin Dünya Mirası Geçici Listesinde, özgünlük ve bütünlüklerini büyük oranda koruyan ve üstün evrensel değerlere sahip 83 adet eseri yer almakta böylece bu eserler, tüm insanlığın ortak malı olarak güvence altında olmaktadır. Dünya Miras adayları da UNESCO üyesi her ülkenin geçici listelerinden seçilmektedir. Bu araştırmada, örnek alan çalışması yöntemi kullanılmış, Konya kent merkezine ≈50 kilometre mesafede yer alan, Kapadokya benzeri bir yerleşim yeri özelliği sergileyen Kilistra Antik Kenti örneklem alanı için yönetim planı denemesi yapılmıştır. Böylece, alanın sürdürülebilir korunması, gelişmesi ve kalkınması amaçlanmıştır. Ayrıca alan, UNESCO Dünya Geçici Miras Listesine girme potansiyeli açısından değerlendirilmiştir. Yönetim planı denemesi kapsamında, alana dair detaylı eylem planları hazırlanmış, GZTF analizi yapılmış, öneri yönetim alanının sınırları, vizyon, hedef ve paydaşları belirlenmiştir. Geçici adaylık formatı kapsamında da alanın özgünlük ve bütünlük beyanı, üstün evrensel değer kriterleri ve benzer örnekler araştırılmıştır. Yönetim planı hazırlanması, geçici listeye girmek için bir zorunluluk olmasa da, bu araştırma ile Kilistra Antik kenti için geliştirilen öneri plan denemesi sayesinde bölgenin tanınırlığının ve sürdürülebilir korunurluğunun arttırılabileceği, ayrıca, sahip olduğu potansiyelleri ile de Geçici Listede değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Anahtar sözcükler: Alan yönetim planı; kaya oyma mimari; Kilistra; Konya; UNESCO Dünya Geçici Miras Listesi

ABSTRACT

UNESCO adopted the Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage in 1972, and Turkey approved the mentioned Convention with the Cabinet Decision in 1982. Currently in Turkey there are 83 properties in World Heritage Tentative List which conserve their authenticity and integrity to a great extent with outstanding universal values, thus secured as the common property of mankind. World Heritage nominees are also selected among the World Heritage Tentative Lists of each member countries of UNESCO. In this research, case study approach has been adopted. and management plan trial has been done for Kilistra Ancient City case study area, which is ≈50 km distance to Konya city center, and exhibiting a settlement similar to Cappadocia. Thus, sustainable preservation, progress, and development of the area is aimed. In addition, it has been evaluated in terms of its potentials to be nominated for UNESCO World Heritage Tentative List. Within the context of management plan draft, detailed action plans have been prepared for the case study area, SWOT analyses have been done, borders of the suggested management area, its vision, objectives, and stakeholders have been determined. Authenticity and integrity statement, outstanding universal value declaration and comparison with the similar properties are also explained in tentative list nomination format. Although it is not compulsory to prepare a management plan for the nomination of a property in tentative list, thanks to the suggested plan draft developed for Kilistra Ancient City, it is thought that, its recognition and sustainable preservation might be increased, and with its potentials, the ancient city can be evaluated to be nominated for the Tentative List.

Keywords: Area management plan; rock engraving architecture; Kilistra; Konya; UNESCO Tentative World Heritage List.

Geliş tarihi: 10.03.2020 Kabul tarihi: 27.08.2020
Online yayımlanma tarihi: 14.10.2020
İletişim: Tuba Bülbül Bahtiyar
e-posta: tubabulbulbahtiyar@gmail.com

TMMOB Şehir Plancıları Odası

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Dünya Mirası Konvensiyonuna taraf ülkelerin üstün evrensel değere sahip yerleşik varlıklarının bir envanteri niteliğinde olan Dünya Mirası Geçici Listeleri doğal, kültürel ve karma kategorideki Dünya Miras adaylarının belirlenmesinde gösterge niteliğinde olup, önemli bir planlama aracıdır.[1] Öyle ki, taraf ülkelerin sadece Geçici Listeye kabul edilmiş olan varlıkları, adaylık için Dünya Miras Komitesi tarafından değerlendirilmektedir.[2] Günümüzde, Türkiye'nin Geçici Listedeki varlık sayısı 83 olup, ilki 1994 yılında kültürel kategoride (iii,[3] vi[4]) kaydedilen Antalya, Karain Mağarasıdır. En son 2020 yılında kültürel kategoride Beypazarı Tarihi Kenti, Karatepe-Aslantaş Arkeolojik Sit Alanı, Koramaz Vadisi, İzmir Şehri Tarihi Limanı ve Akdeniz'den Karadeniz'e Ceneviz Ticaret Yolu Üzerindeki Kale ve Kuleler geçici listeye girmeye hak kazanmıştır.[5] Konya Şehri'nin Selçuklu Medeniyeti Başkenti (2000), Beyşehir Eşrefoğlu Camii (2011) ve Anadolu'da Ahşap Çatılı ve Ahşap Direkli Camiler (2018) kategorisinde olmak üzere, Geçici Listede eserleri mevcuttur. Dünya Miras Listesi'ndeki tek eseri ise kültürel kategorideki (iii, iv[6]) Çatalhöyük Neolitik Yerleşkesidir (2012). Bu çalışmada, Konya'nın ≈50 km güneybatı yönünde yer alan, antik dönemde Kilistra, günümüzde ise Gökyurt Köyü olarak anılan antik kent için yönetim planı denemesi hazırlanmıştır. Antik kent, sahip olduğu değerler, özgünlük ve bütünlük durumu ve üstün evrensel değer potansiyelleri göz önünde bulundurularak; UNESCO Dünya Geçici Miras Listesi adaylık denemesi için örnek alan olarak seçilmiştir.

Bu araştırmanın problemi, pek çok potansiyeli içerisinde barındırmasına rağmen, Kilistra Antik yerleşim yerinin işletme, ulaşım, ziyaretçi, koruma, kaynak, risk-kriz, eğitim-bilinçlendirme ve itibar yönetimi konularında sistematik bir planlamasının mevcut olmayışı, bunlara dair vizyon ve hedeflerin geliştirilmemiş olması ve bir yönetim planı kapsamında bu eksikliğin giderilmesi gereğidir. Öyle ki, 2014 yılına ait Meram İlçe Raporunda da (2014: 34), SWOT analizinde, Kilistra antik kentindeki önemli turistik alanların yerleşim yeri olarak görülmesi, tarım ve hayvancılığın gölgesinde kalması, turizme kazandırılmaması zayıflık ve tehdit olarak ifade edilmiştir. Bunun üzerine, Meram Belediyesi'nin 2015–2019 Stratejik Planında, ilçe bütününde turizm potansiyelinin değerlendirilmesi kapsamında, Kilistra bölgesi için turizm projesinin hazırlanması ve 2019 yılı sonuna kadar planların tamamlanması hedeflenmiştir. Bu kapsamda, Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 29.04.2016 tarihli ve 3605 sayılı kararı ile Kilistra Kentsel Sit, Kentsel Arkeolojik Sit, I. ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanlarında geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma koşulları belirlenmiştir.[7] Konya Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Bayındırlık Komisyonu'nun 15.02.2018 tarihli ve 2018/115 sayılı raporunda da Kilistra Mahallesinin ilgili Koruma Bölge Kurulu onayı ile 1/5000 ile 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planlarının yeniden düzenlenmesi uygun görülmüştür.[8] Tarihi Kentler Birliği'nin 2016 yılı Konya buluşması kapsamında da köy meydanı, kaya oluşumları, geleneksel doku ve turizm odaklı kavramsal stratejik planlar geliştirilmiştir.[9] T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından 2016 yılında yayımlanan Kilistra antik kent broşüründe ise Kilistra'nın coğrafi konumu, ulaşımı, jeolojik yapısı, tarihçesi, mimarisi, tarihi yerleşim alanları, Hıristiyanlık ve inanç turizmi açısından önemine değinilmiştir. 2018 yılında hazırlanan Konya Merkez Planlama Alt Bölgesi 1/25000 Ölçekli Nazım İmar Planı Plan Notları'nda alanın Koruma Odaklı Turizm Geliştirme Bölgesi olduğu belirtilmiş, alan içinde kalan yerleşmelerde ve çevresinde, turizme yönelik konaklama ve günübirlik tesisler ile turizm amaçlı ticaret kullanıma ilişkin alt ölçekli plan kararlarının hazırlanabileceği belirtilmiştir.[10]

Bu araştırma kapsamında da alanın arkeolojik, mimarlık ve şehircilik tarihi açısından değerlendirilmesi yapılmış, demografik ve sosyo-ekonomik durumu, ulaşım-dolaşım, mevcut yönetsel yapısı, ziyaret ve işletme olanakları analiz edilmiştir. Ayrıca, günümüze değin değinilmemiş bir konu olan, bölgenin alan yönetim planı denemesi yapılmış, UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi adaylık formatı hazırlanmıştır. Yönetim eylem planı; alan yönetimi başkanlığı organizasyonu, koruma eylem planlaması, işletme ve ziyaretçi planlaması, ulaşım-dolaşım planlaması, risk-kriz yönetimi planlaması, itibar yönetimi ve tanıtım planlaması ile eğitim ve bilinçlendirme planlamasını içermektedir. Ayrıca, araştırma kapsamında Ki-

[1] Detaylı Bilgi İçin Bkz.: Dünya Mirası Konvansiyonunun Uygulanmasına Yönelik İşlevsel İlkeler, Ocak 2008 WHC. 01/08, Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması İçin Hükümetler Arası Komite, Paris: UNESCO Dünya Mirası Merkezi.

[2] Detaylı Bilgi İçin Bkz.: Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, Article 63. WHC.19/01 10 July 2019, United Nations Educational, Scientific And Cultural Organization Intergovernmental Committee For The Protection Of The World Cultural And Natural Heritage, Paris: World Heritage Centre.

[3] iii; "Yaşayan veya ortadan yok olmuş bir kültürel geleneğe veya bir uygarlığa yönelik ünik veya en azından istisnai bir tanıklık üstlenmeli" (https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44439/dunya-miras-listesi39ne-alinma-kriterleri.html- Erişim: 09.06.2020)

[4] vi; "İstisnai evrensel öneme sahip olaylar veya yaşayan gelenekler ile, fikirler ile, veya inançlar ile, sanatsal ve edebi eserler ile doğrudan veya somut bir biçimde ilgili olmalı" (https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44439/dunya-miras-listesi39ne-alinma-kriterleri.html- Erişim: 09.06.2020)

[5] https://whc.unesco.org/en/tentativelists/state=tr. Erişim: 02.06.2020.

[6] iv: "İnsanlık tarihinde önemli bir aşamayı veya aşamaları gösteren bir yapı tipinin, mimari veya teknolojik bütünün veya peyzajın istisnai bir örneği olmalı" (https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44439/dunya-miras-listesi39ne-alinma-kriterleri.html- Erişim: 09.06.2020).

[7] Detaylı Bilgi İçin Bkz.: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 29.04.2016 tarihli ve 3605 sayılı kararı.

[8] http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=2260 [Erişim: 14.01.2019]

[9] http://www.tarihikentlerbirligi.org/wp-content/uploads/Tarihi-Kentler-Birli%C4%9Fi_May%C4%B1s.pdf [Erişim: 14.01.2019]

[10] https://konya.bel.tr/dosyalar/imar/7_Merkez_PAB_NIP_Plan_Notlari.pdf [Erişim: 25.07.2020]

listra antik kentinin GZTF analizi ile yönetim hedefleri de belirlenmiştir. Bu çalışma, alanın tanınırlığının arttırılması ve sürdürülebilir korunmasına dair daha önce değinilmeyen öneriler ve stratejiler geliştirmesi açısından önemlidir.

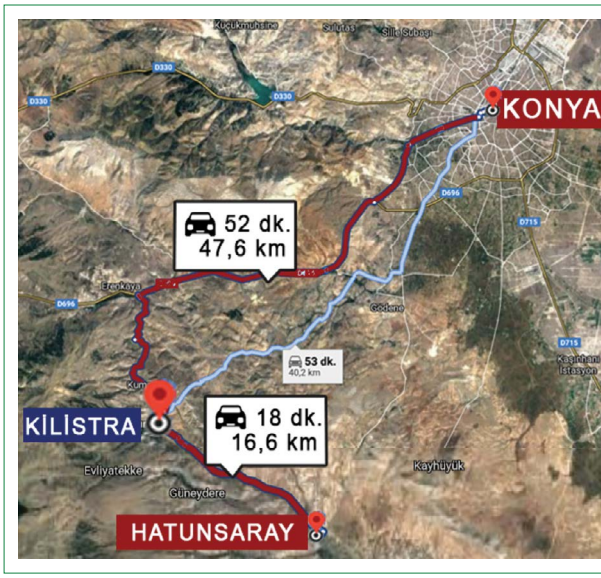
Kilistra Antik Kenti

Kilistra Antik Kenti, Konya'nın yaklaşık 50 km kilometre güneybatısında, Meram ilçesine bağlı bir mahalledir. Tarihi Kral Yolu (Via Sebaste) üzerinde yer alan Kilistra, Roma İmparatoru Augustus döneminde askeri koloni yapılan beş merkezden biri olan Lystra'nın (Hatunsaray) 14 km kuzeybatısındadır (Şekil 1). Yapılan kazı çalışmaları sonucu 1. derece Kentsel Arkeolojik Sit Alanı olarak ilan edilen Kilistra antik kentinin tarihinin Helenistik döneme kadar uzandığı anlaşılmaktadır (Özkan 2001: 165–180). Kentin asıl gelişimi ise Roma dönemine rastlamaktadır (Mimiroğlu, 2005: 175). Erken Hristiyanlık Dönemi'nde (M.S. I.-IV. yüzyıl) hızla büyüyen Kilistra, zamanla Kapadokya benzeri bir mimari dokuya kavuşmuş, önemli kültürel ve doğal oluşumlara ev sahipliği yapmıştır (Tablo 1, 2).

Hristiyanlığın ilk dönemlerinde Aziz Paulus yeni dini yaymak için Konya'ya gelmiş, ancak Yahudilerin çıkarttıkları kışkırtıcı hareketlerden sonra, Aziz Paulus ve rahip Barnabas saldırıya uğrayacaklarını anlayarak yakındaki Lykonia bölgesi şehirlerinden Lystra ve Derbe'ye saklanmışlardır (Bayladı, 1998; Arıtan, 2010: 5). Kaynaklarda açık bir şekilde belirtilmemesine rağmen Kilistra ile Lystra'nın çok yakın olmasından dolayı Aziz Paulus'un Kilistra'ya da gelmiş olduğu düşünülmektedir (Arıtan, 2010: 5).

Doğal kaya oluşumlarının oyularak yerleşim alanlarına dönüştürüldüğü Kilistra'da, saklanmak ve gizlenmek öncelikli amaç olmuştur. Volkanik tüf kayaçların oluşturduğu şekillerin "Peri Bacaları" ile büyük benzerlik gösterdiği Kilistra, kaya oyma eserleri ve mevcut yerleşimin altındaki antik kent ile Orta Çağ kentlerinin üstün bir örneğidir. 1071 sonrasından itibaren Selçuklu ve ardından Osmanlı İmparatorluğu egemenliğine giren Kilistra'da yaşam devam etmiş ve birçok medeniyetin izlerini taşıyan çok katmanlı kent dokusu günümüze kadar ulaşmıştır (bkz. Tablo 1).

Alan ile ilgili temizlik ve onarım çalışmaları ilk olarak 1998 yılında Konya Arkeoloji Müzesi tarafından başlatılmıştır (Mimiroğlu, 2017: 26). Yapılan çalışmalarda tespit edilen buluntular 2000, 2001, 2002 yıllarında Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildirileri ile 2002 yılında ayrı bir makalede topluca yayınlanmıştır (Arıtan, 2010: 38). Bu yayınlarda, yapılan temizlik çalışmaları sırasında ortaya çıkan yapılar ile mimari plastik, seramik, sikke ve cam gibi küçük el sanatı örnekleri de anlatılmıştır. Modern yerleşim alanlarının uzağında kalması sayesinde bozulmamış bir dokuya sahip

Şekil 1. Kilistra'nın Konya'ya ve göre Hatunsaray'a göre konumu (Görüntü https://www.google.com/maps adresinden alınan uydu fotoğrafı üzerinden oluşturulmuştur).

Tablo 1. Kilistra Antik Kenti'nin tarihsel dönem katmanlarını gösteren tablo

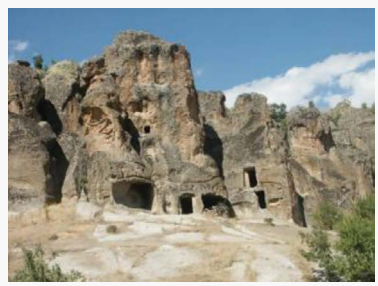
Tarihsel dönem/medeniyet	Dönemi
Demir Çağ	M.Ö. 2000
Lidyalılar ve Persler	M.Ö. 7. YY
Pergamon Krallığı	Helenistik Dönem (M.Ö. 323–M.Ö. 30)
Roma İmparatorluğu	M.Ö. 31–M.S. 4. YY
Bizans İmparatorluğu	M.S. 4. YY–M.S. 11. YY.
Anadolu Selçuklu Devleti	1077–1308
Beylikler dönemi (Karamanoğulları)	1308–1467
Osmanlı İmparatorluğu	1467–1923

olan Kilistra, günümüzde bilinçsiz yapılaşma, vandalizm ve doğal etkenlere bağlı olarak bozulma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Yerleşim alanı için hazırlanan Koruma Amaçlı İmar Planı üzerinden daha kapsamlı bir temizlik ve kazı çalışmalarının yapılmasına, ayrıca kent dokusu içindeki sivil mimari eserlerinin restorasyonuna ihtiyaç vardır.

Kaynak Araştırması ve Araştırmanın Yöntemi

Kilistra Antik kenti kapsamında daha önce yapılan başlıca çalışmalar ve öneri yönetim planı hazırlığı için kullanılan yöntemler bu başlık altında verilmiştir. Mimiroğlu (2005) Kilistra kentindeki Orta Çağ yapılarının detaylı bir kataloğunu çıkarmıştır. Benzer şekilde, 2013 yılında Kilistra'yı da içeren "Konya İli ve Güneybatı İlçeleri" yüzey araştırmaları kapsamında sit alanı içerisinde yer alan ve bölgenin etnografyası ve folkloru açısından da önem taşıyan Orta Çağ ve Türk

Tablo 2. Kilistra'daki önemli yapılar

Dönemi	Görseli	Dönemi	Görseli
Orta Bizans	 1 Nolu Manastır (Bayram Hacı İnleri)	Orta Bizans	 2 Nolu Manastır (Konacak Mevkii)
Orta Bizans	 1 Nolu Şapel	Orta Bizans	 2 Nolu Şapel
Orta Bizans	 3 Nolu Şapel	Orta Bizans	 4 Nolu Şapel
Orta Bizans	 5 Nolu Şapel	Orta Bizans	 6 Nolu Şapel

Tablo 2 (devamı). Kilistra'daki önemli yapılar

Dönemi	Görseli	Dönemi	Görseli
Orta Bizans	 7 Nolu Şapel	Orta Bizans	 8 Nolu Şapel
M.S. 7–8. yy	 Hac Planlı Kilise	Orta Çağ	 Sarnıç
Orta Çağ	 Şaraphane	Orta Çağ	 Seramik Atölyesi
1703–1834	 Gökyurt Cuma Cami	1895–1897	 Zümbüllü Mescidi

Tablo 2 (devamı). Kilistra'daki önemli yapılar

Dönemi	Görseli	Dönemi	Görseli
1906	 Torbaoğlu Mescidi	19. yy	 Başpınar Su Kemeri ve Çeşmesi
Roma	 Taş Köprü	Orta Çağ Bizans	 Orta Çağ Konutu
19. ye 20. yy	 Orta Mahallede Yer Alan Konut	19. ye 20. yy	 Aşağı Mahallede Yer Alan Konut

Tablodaki bilgiler ve görseller; Arıtan 2010; Bozkurt 2015; Mimiroğlu 2005; Mimiroğlu 2015; Mimiroğlu 2017 kaynakları ve yazarlara ait 2017 yılı fotoğraf arşivi kullanılarak oluşturulmuştur.

dönemi kültür varlıkları detaylı olarak belgelenmiştir (Boran vd., 2014: 373–392; Bozkurt, 2016: 201–216). 1998–2007 yılları arasında ise kentte arkeolojik kazılar yürütülmüş, yapılan tespit, temizlik, kurtarma ve onarım çalışmalarında şapel, mezar odaları, sarnıç, kuyu vb. mimari yapılaşmalar ile kap parçaları, obsidienler, ok uçları vb. küçük buluntular tespit edilmiştir (Özkan, 2002: 127–138). Kilistra antik kenti ve yakın çevresinin halk mimarisi, dini ve sivil yapıları Karpuz (2009), Aydın (2007: 416–432; 2008:175–188), Bozkurt (2015: 1–54), Mimiroğlu (2015: 2017) tarafından da detaylı olarak incelenmiştir. Bu çalışmalarda, bölgede yer alan yapıların mimari tanımları ve tarihlendirmeleri yapılmış, konutlar plan tipleri, malzeme ve yapım teknikleri açısından incelenmiştir.

Beycan vd. (2014: 555–564) Kilistra ve Sille'deki geleneksel mimarinin karşılaştırmalı bir analizini yapmış, Arıtan (2010) Kilistra yerleşiminin tarih içindeki mekânsal gelişimini incelemiş, ayrıca bölgedeki kültür varlıklarının detaylı envanter formlarını hazırlamıştır. Arıtan (2010) bahse konu araştır-

masında, bölgenin koruma sorunlarını da irdeleyerek koruma önerileri geliştirmiş, Kilistra antik kentinin geleneksel dokusunun işlev, kat adedi, yapım sistemi ve bozulmuşluk durumunu içeren mevcut durum analizleri ile geleneksel dokunun biçimlenme özelliklerini incelemiştir. Gürbüz (2006) ise Kilistra'nın tarihi ve sosyo-ekonomik durumuna değinmiş, bölgedeki eski Türk inançlarının detaylı bir araştırmasını sunmuştur. Seyyahların Kilistra ile ilgili izlenimleri ile bölgenin kültür ve inanç turizmi açısından önemi ve potansiyelini konu alan araştırmalar da mevcuttur (Sandıkçı, 2017; Tapur, 2009: 473–492; Berk vd., 2011: 360–368; Karaman vd., 2012: 507–514). Bunlardan Karaman vd.'nin (2012: 507–514) çalışmasında, yörenin turizm potansiyelini arttırmak üzere konaklama, ulaşım ve pazarlama faaliyetleri için öneriler sunulmuş, ayrıca tarihi, mimarisi ve inanç yapısına dair mevcut durum kritiği yapılmıştır.

Yönetim planı hazırlanması kapsamında, bir yönetim planında sürecin ve içeriğin nasıl olması gerektiği ile ilgili birçok ulusal ve uluslararası rehber bulunmaktadır. Çalışma kapsamında, bu rehberlerden 2013 yılında UNESCO, ICCROM, IUCN ve ICOMOS iş birliğinde hazırlanan "*Dünya Kültür Mirasının Yönetimi (Managing Cultural World Heritage*)" (Wijesuriya vd., 2013: 53–54) adlı yayından ve Feilden vd. (1998) tarafından hazırlanan dünya kültürel miras alanları için yönetim rehberi çalışmasından faydalanılmıştır. Feilden vd. (1998: 35–39) alan yönetim planı hazırlama esaslarını ve formatını detaylı olarak aktarmıştır. Bahse konu formata göre, bir yönetim planı; alanın statüsü ve içeriğini özetleyen bir önsöz, alanın tanımlaması (genel, kültürel, çevresel veriler vb.), değerlendirme ve hedefler, bütünsel alan yönetimi için eylemler/öneriler/politikalar ve kaynakça olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. 2013 yılı rehberine göre ise bir miras yönetim sistemi; kanuni çerçeve, kurumsal çerçeve ve kaynaklardan (iş gücü, finansal ve düşünsel) oluşan üç temel unsur ve planlama, uygulama, izleme aşamalarından oluşan üç temel süreçten meydana gelmektedir. 1998 yılında İngiliz Tarihi Kentler Forumu tarafından hazırlanan tarihi çevrelerin yönetimi rehberinde ise tanım, değer ve önemlerin tespiti, yönetim olanakları ve hedeflerin analizi, planlama ve yönetim aşamaları için tavsiyeler, uygulama, izleme, gözden geçirme bölümleri yer almaktadır.[11] Benzer şekilde, 2003 yılında IUCN tarafından yayınlanan "Korunan Alanların Yönetim Planlamasına İlişkin Rehber" de alanın tanımı, değerlendirme, analiz, vizyon, hedef, planlama, eylem planları, izleme ve gözden geçirme bölümleri mevcuttur (Thomas vd., 2003). Türkiye'de ise alan yönetimine dair ilk yasalaşma süreci 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda 2004 yılında, 5226 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle başlamıştır. 5226 sayılı kanun kapsamında, alan yönetimi kavramı ortaya atılmış, sit alanları ve ören yerleri için yönetim planlarının hazırlanması yasallaşmıştır. 2005 yılında ise "Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" yayınlanarak çalışmalar fiili olarak başlamıştır.

Bu araştırmanın örneklem alanını oluşturan Kilistra antik kentinin 2020–2025 yılları Yönetim Planı denemesi, UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınan Türkiye'deki kültür varlıklarının onaylı alan yönetim planları[12] incelenerek ve yukarıda özetlenen literatür, ulusal ve uluslararası kanun, yönetmelik, rehber ve kılavuzlardan faydalanılarak oluşturulmuştur. Yönetim planı aşağıda verilen beş başlıktan oluşmuştur:

- Paydaş/Katılım Stratejileri
- Çözümleme ve Tanımlama
- Genel Durumun Değerlendirilmesi
- Genel Yaklaşımın Belirlenmesi (Vizyon, Amaç ve Politikalar, Eylem Planı)
- İzleme ve Gözden Geçirme Stratejileri

Ayrıca, söz konusu alan için özgünlük, bütünlük beyanı, üstün evrensel değer gerekçelemesi ve benzer miras alanlarıyla kıyaslamasını içeren geçici liste formatı, UNESCO resmi internet sitesinde yer alan başlıklar ve Uygulama Rehberi baz alınarak hazırlanmıştır.[13] Bunlardan, alanın Bütünlük (Integrity) ve Otantiklik (Authenticity) değerleri, UNESCO Uygulama Rehberi'ndeki (2019, WHC.19/01) tanımlar doğrultusunda belirlenmiş, yönetim planı alan sınırları ise Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan "*Kilistra Koruma Amaçlı İmar Planı*" üzerinden oluşturulmuştur. Lisansüstü ders kapsamında geliştirilen bu yönetim planı denemesi hazırlık aşamasında, Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ve alanda daha önce çalışma yapan araştırmacılar ile görüşmeler yapılarak görüş ve önerileri alınmıştır.

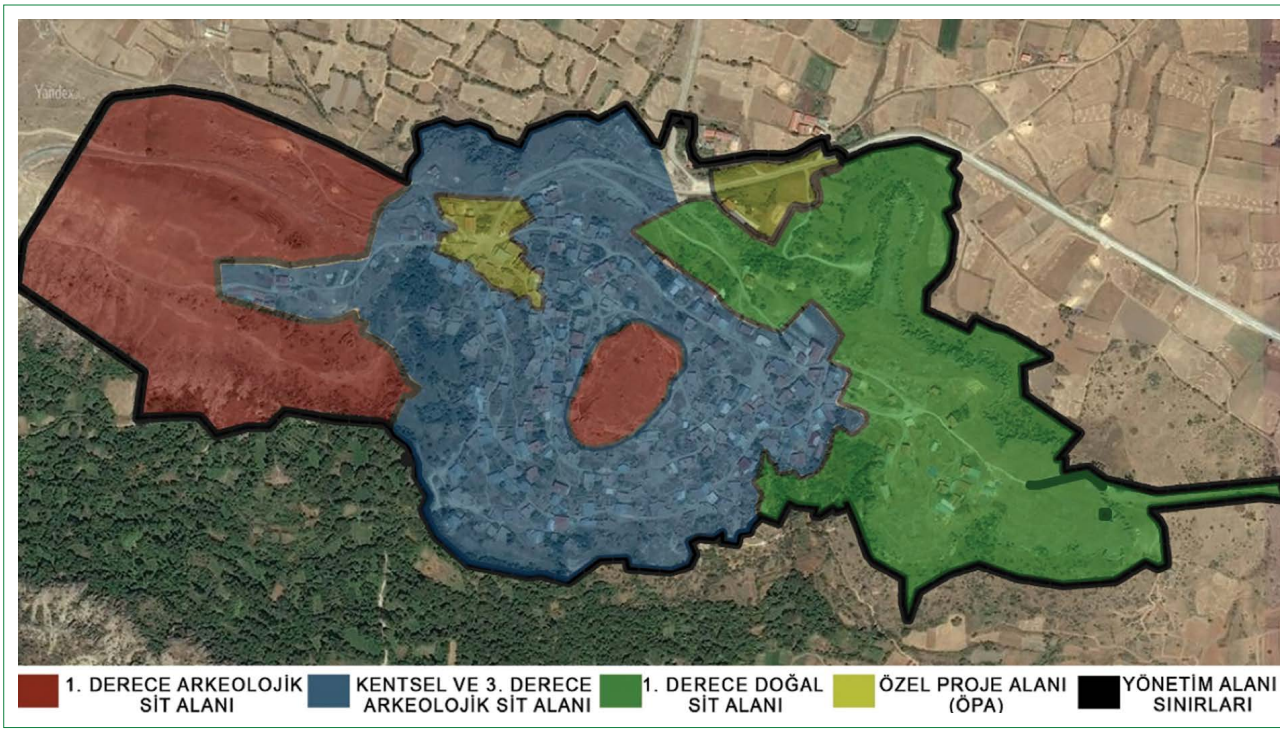
Kilistra Antik Kentinin Yönetim Planı Denemesi

Bu başlık altında, örneklem alana dair öneri yönetim planı sınırları, alanın mevcut durumuna dair GZTF analizi, yönetim planının hedefleri, vizyonu, amacı ve eylem planları açıklanmıştır.

[11] Detaylı Bilgi İçin Bkz.: Conservation Area Management: A Practical Guide. 1998. English Heritage. Report No:38.

[12] Göbekli Tepe (Şanlıurfa) 2018, Aphrodisias (Aydın) 2017, Ani Arkeolojik Alanı (Kars) 2016, Bursa ve Cumalıkızık (2014), Çatalhöyük Neolitik Alanı (Konya) 2012, Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı (Diyarbakır) 2015, Efes (İzmir) 2015, İstanbul'un Tarihi Alanları (İstanbul) 1985, Nemrut Dağı (Adıyaman) 1987, Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi (Edirne) 2011, Alan Yönetim Planları. Detaylı bilgi için bkz. https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-204384/ulusal-yonetim-planlari.html (Erişim Tarihi: 03.06.2020).

[13] Detaylı Bilgi için Bkz: UNESCO Tentative List Submission Format, http://whc.unesco.org/archive/opgu/dr3/annex3e.pdf; Geçici Listelere dair prosedür ve format, Özgünlük ve Bütünlük Beyanı ile Üstün Evrensel Değer Kriterleri, Uygulama Rehberinin 62-95 Maddelerinde detaylı olarak açıklanmıştır. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, Arcticle 63. (2019). WHC.19/01.

Şekil 2. Kilistra yönetim alanı sınırları (Şekil Konya Büyükşehir Belediyesi'nden 2019'da alınan Kilistra koruma amaçlı imar planı ve https://harita.yandex.com.tr/ adresinden alınan uydu fotoğrafı üzerinden hazırlanmıştır).

Yönetim Alanı Sınırları

Kilistra Yönetim Alanı sınırları; sit alanları ve Koruma Amaçlı İmar Planı sınırıyla büyük oranda benzeşmektedir. Yönetim alanı hali hazırda Kilistra yerleşim merkezini ve yakın çevresindeki 1. Derece Arkeolojik Sit, 1. Derece Doğal Sit, Kentsel ve 3. Derece Arkeolojik Sit alanlarıyla Özel Proje Alanlarını kapsamaktadır (Şekil 2). Sınır içerisinde mevcut Kilistra antik kent yerleşiminin dışında Kayatepe Höyüğü (1. Derece Arkeolojik Sit Alanı) de yer almaktadır.

Alanın GZFT Analizi

Güçlü Yanlar

- Kent genelinde zengin tarih, kültür, sanat ve tabiat varlıklarının bulunması ile zengin bir kültür ve inanç turizmi unsurlarının varlığı
- Kentin Ortaçağ dönemine ait kırsal bir yerleşmenin çok iyi korunmuş bir örneği olması
- Bölgenin geleneksel kimliğini koruması
- Yönetim alanının arkeolojik, mimari, tarihsel önemi ve değeri
- Yönetim alanının turizm potansiyeli
- Yönetim alanında yapılan planlama ve projelendirme çalışmaları
- Alanların yasal korunma altında olması (Sit Kararları)
- Konutların kaya oyma tekniği ile yapılması
- Kentin Kral Yolu (Via Sebasta) üzerinde olması
- Birkaç kuşaktır aynı evlerde yaşanıyor olması

Zayıf Yanlar

- Yönetim alanındaki işletmelerin yetersizliği
- Yönetim alanı-Meram İlçesi sosyo-ekonomik yapısı ilişkisinin yeterince güçlü olmaması
- Planlama-projelendirme-kazı-yapılaşma ilişkisinde eşgüdüm eksikliği
- Yönetim alanına ilişkin bilgilendirme, tanıtım, bilinçlendirme çalışmalarının yetersizliği
- Ayrıntılı envanter ve arşiv çalışmalarının eksikliği
- Alanın içinde ve çevresinde yeni yapılaşmanın niteliksiz olması
- Yerli ve yabancı turistlerin gezi güzergâhlarının tanımlanmamış olması
- Evlerin konfor koşullarında problemlerinin olması

Fırsatlar

- Alanın bütüncül algılanabilir olması
- Birçok döneme ait farklı buluntular vermesi, bunların ortaya çıkartılmasıyla dönemsel gelişmelerin izlenebileceği bir alan olması
- Kentin varoluş nedeni olan tarihi, doğal ve kültürel alanlarının bütüncül bir yaklaşımla sunulmasının yeni fırsatlar yaratma potansiyeli
- Çatalhöyük gibi uluslararası tanınan ören yeri ve kazı alanlarına yakın olması

Tehditler

- Siyasi iradenin, kültürel mirası koruma zorunluluğunun

Tablo 3. Alan Yönetimi Başkanlığı organizasyonu planlaması

Politika	Kilistra Alan Yönetimi Başkanlığının oluşturulması
Strateji	Kilistra Alan Yönetimi Başkanlığının örgütlenmesi ve fiziksel çalışma ortamının oluşturulması, beş yıllık plan döneminde etkin ve örnek olacak bir yapılanmaya sahip olması, yönetim planının uygulamaya geçirilerek düzenli bir gözlem ve değerlendirme sisteminin kurulması, gelecek dönem yönetim planı çalışmalarının başlatılması

Eylemler	**Zaman planı**	**Görevli paydaş**	**Katkıda bulunacak paydaş**	**Kaynak**
Kilistra Alan Yönetimi Başkanlığı'nın personellerin atanması ve çalışma mekânının oluşturularak düzenlenmesi	1 yıl	Kilistra Alan Yön. Bşk., Konya Büyükşehir Bel.	Meram Belediyesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı	Konya Büyükşehir Bel., Kültür ve Turizm Bak.
Çalışma İç Tüzüğünün hazırlanması	1 yıl	Kilistra Alan Yön. Bşk., Konya Büyükşehir Bel., Kültür ve Turizm Bakanlığı	Üniversiteler, Uluslararası kuruluşlar, UNESCO, meslek odaları	Konya Büyükşehir Bel., Kültür ve Turizm Bakanlığı, uluslararası kuruluşlar
Kapasite geliştirme eğitimlerinin yapılması	Her yıl			
Performans ölçümlerinin yapılması	Her yıl			
Yönetim Planının tamamlanıp uygulamaya koyulması	1 yıl	Kilistra Alan Yön. Bşk.	Meram Belediyesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Konya Valiliği, meslek odaları, üniversiteler	
Yıllık yönetim planı izleme ve değerlendirme toplantılarının yapılarak faaliyet raporlarının hazırlanması	Her yıl			
Gelecek dönem yönetim planı hazırlık çalışmalarının başlatılması	5. yıl içinde			

yeterince farkında olmaması
- Kilistra'nın yamaç yerleşimi olması, hâkim rüzgârın önemli bir doğal risk faktörü haline gelmesi
- Göç sebebiyle sürekli kullanımın olmadığı yapılarda periyodik bakım eksikliği sonucu bozulmalar meydana gelmesi
- Mevcut dokudaki konut kullanıcıların yapılarını eski ve değersiz olarak nitelendirmesi sonucu geleneksel yapıların negatif algılanması
- Mevcut yapılara yapılan bilinçsiz müdahaleler ile özgünlüğünü kaybetmesi ve işlev dışı kalmaları sonucu yok olma tehlikelerinin bulunması
- Mimari yapım tekniklerinin değişmesi ve uygulamada görülen hatalar
- Kaya oyma eserlerdeki güvenlik sorunları
- Tanınırlığı arttıktan sonra yerli halkın köyü terk etme ihtimalinin bulunması
- Sadece turizme odaklanmanın, alanın korunmasını güçleştirebileceği ve alan içerisinde yaşayan nüfus üzerinde olumsuz baskı yaratabilmesi
- Uygun koşullarda yapılmayan restorasyonların ve işlevlendirmelerin tarihi dokuda tahribat yaratma ihtimali

Yönetim Planının Vizyonu ve Amacı

Bu yönetim planının amacı, Kilistra antik kentinin sahip olduğu önem ve değerleri ile özgünlük ve bütünlük durumunun sürdürülebilir korunması ve geliştirilmesini sağlamak, kullanıcı ve paydaşların, alana dair tüm bu özellikleri bütüncül olarak benimsemelerine aracı olmaktır. Araştırmanın vizyonu ise "Kültürel Katmanlarıyla Kent Kimliğinin Bütünlüğünün ve Özgünlüğünün Korunduğu, Kazı ve Restorasyon Çalışmalarının Hızlandığı, Koruma-Kullanma Dengesiyle Turizmin Geliştirildiği, Algılanabilir ve Gezilebilir Dünya Mirası Kilistra" olarak belirlenmiştir.

Yönetim Planının Hedefleri

Alan Yönetimi Başkanlığı, Organizasyonu: Yönetim planı uygulamaya geçirilmeden önce Kilistra Alan Yönetim Başkanlığının kurulması, başkanlığın kurumsal bir kimlik çerçevesinde gözlemleme, değerlendirme ve geliştirme odaklı bir yönetim yaklaşımı benimsemesi, yeniliklere ve örgütlenmelere açık bir uygulama sürecinin yaşanması hedeflenmektedir (Tablo 3).

Koruma Eylem Planlaması: Koruma ile ilgili ulusal ve uluslararası norm ve yönetmeliklere uygun olarak ve kamu

Tablo 4. Koruma eylem planlaması

Politika	Tarihi doğal ve kültürel değerlerin paydaş olan bütün kurumlar tarafından algılanarak bilinçli bir şekilde uygulanması
Strateji	Farklı kurumlar tarafından yapılması öngörülen planlama ve projelendirme çalışmalarının iş birliği içinde, öncelikli olanlara göre planlama yapılarak hedeflenen süreler içinde tamamlanması

Eylemler	Zaman planı	Görevli paydaş	Katkıda bulunacak paydaş	Kaynak
Kilistra Koruma Amaçlı İmar Planının uygulamaya koyulması	1 yıl	Konya Büyükşehir Bel., Kilistra Alan Yön. Bşk.	Konya Valiliği, Meram Belediyesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, üniversiteler, meslek odaları	Kültür ve Turizm Bakanlığı, Konya Büyükşehir Bel., Konya Valiliği
Koruma Amaçlı İmar Planı baz alınarak; Kilistra girişine Tanıtım ve Ziyaretçi Karşılama Merkezi yapılması, Günübirlik Tesis Alanı, Sosyal Tesis Alanı, Turizm Tesis Alanı, araç otoparkı ve çevre düzenleme projesinin hazırlanması ve uygulanması	3 yıl	Kültür ve Turizm Bakanlığı, Konya Büyükşehir Bel., Kilistra Alan Yön. Bşk.		Kültür ve Turizm Bakanlığı
Bölgeyi tanıtan bir "Tema Müzesi" projesinin hazırlanması ve uygulanması	2 yıl	Konya Büyükşehir Bel., Kilistra Alan Yön. Bşk.		Konya Büyükşehir Belediyesi
Yeraltı Antik Kenti ile ilgili araştırmaların yapılarak kazı çalışmalarının başlatılması	1. yıl içinde	Konya Arkeoloji Müzesi, Konya Büyükşehir Bel.		Konya Arkeoloji Müzesi, uluslararası kuruluşlar
Yeraltı Antik Kentinin ziyarete açılması	10 yıl			
Konaklama ihtiyacını karşılayacak konum ve nitelikteki yapıların seçilmesi, seçilen yapıların yeniden işlevlendirilerek restorasyon projelerinin yapılması	2 yıl	Vakıflar Bölge Müdürlüğü		Vakıflar Bölge Müdürlüğü, uluslararası kuruluşlar
Antik kent bütününde Koruma Amaçlı İmar Planı doğrultusunda sokak dokusu korunarak düzeltilen ve önerilen cephe çizgilerine göre temizleme ve sağlıklaştırma çalışmalarının yapılması	5 yıl	Konya Büyükşehir Bel., Kilistra Alan Yön. Bşk.		Konya Büyükşehir Bel., uluslararası kuruluşlar
Kaya oyma manastırlar, şapeller ve kiliseler, seramik atölyeleri, şaraphaneler ve sarnıçların muhdes eklerden arındırılarak temizlenmesi ve ziyarete açılması	5 yıl	Vakıflar Bölge Müdürlüğü		
Ali Sumas Dağı'ndaki kilisenin restorasyonun yapılması	2 yıl	Vakıflar Genel Müdürlüğü		Konya Büyükşehir Bel., Vakıflar Genel Müd.
Antik kent içinde işlevi kesin	3 yıl	Konya Arkeoloji Müzesi		Vakıflar Genel Müd.,

Tablo 4 (devamı). Koruma eylem planlaması

Eylemler	Zaman planı	Görevli paydaş	Katkıda bulunacak paydaş	Kaynak
olarak tanımlanamayan kaya oyma eserlerle ilgili araştırma, kazı çalışmaları yapılması	1 yıl	Vakıflar Bölge Müdürlüğü	Konya Valiliği, Meram Belediyesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı,	uluslararası kuruluşlar
Konacak Mevkii'deki manastırın restorasyonu ve çevre düzenlemesi yapılması	3 yıl	Konya Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü, Konya Büyükşehir Bel.	üniversiteler, meslek odaları	Konya Büyükşehir Bel., uluslararası kuruluşlar
Kent içindeki yıkık/harabe durumdaki yapılarda yeterli veri bulunması halinde rekonstrüksiyona gidilmesi aksi halde, alt katmandaki yapılarda kazı çalışmaları yapılarak yeni ve eski dokunun birlikte korunmasını sağlayacak düzenlemelere gidilmesi				Konya Büyükşehir Bel., uluslararası kuruluşlar Kültür ve Turizm Bakanlığı
Politika	Kilistra ile ilgili veri tabanının oluşturulması			
Strateji	Beş yıllık dönem içinde veri tabanının hazırlanarak kullanıma geçilmesi			
Eylemler	**Zaman planı**	**Görevli paydaş**	**Katkıda bulunacak paydaş**	**Kaynak**
Coğrafi bilgi sistemi tabanı kullanılarak veri tabanı için yazılım ve donanım altyapısının oluşturulması	1 yıl	Kilistra Alan Yönetimi Başkanlığı	Kültür ve Turizm Bakanlığı, Meram Bel., Konya Büyükşehir Bel., Üniversiteler, Konya Valiliği, STK'lar, meslek odaları	Kültür ve Turizm Bakanlığı, uluslararası kuruluşlar
Kilistra sözlü tarih çalışması yapılması	5 yıl	Kilistra Alan Yönetimi Başkanlığı, Konya Müze Müdürlüğü		
Kilistra arşiv ve kütüphanesinin oluşturulması, envanter bilgilerinin dijital ortama aktarılarak araştırmacıların kullanımına açılması	4 yıl	Kilistra Alan Yön. Bşk, Konya Arkeoloji Müzesi		Kültür ve Turizm Bakanlığı, Konya Büyükşehir Bel.

yararı gözetilerek projelendirme çalışmalarının yapılması, belgeleme, tespit ve tescil çalışmalarında ulusal ve uluslararası normlardan ve teknolojik imkanlardan faydalanılması hedeflenmektedir (Tablo 4).

Alanın İşletmesi: İşletme organizasyonun; Kilistra'nın ziyaretçi potansiyelini tüm mevsimlere ve günün farklı saatlerine yayılmasını sağlayan, yönetim alanı sınırları içindeki belli eserlere değil bütün eserlere yönlendiren, dezavantajlı gruplara öncelik veren bir yapılanma olması hedeflenmektedir (Tablo 5).

Ziyaretçi Planlaması: Ziyaretçi yönetiminin sistematik, etkili, verimli, teknolojik imkânlardan faydalanan şekilde oluşturulması hedeflenmiştir (Tablo 6).

Ulaşım-Dolaşım: Alana Konya ve çevre illerden ulaşımın ve alan içindeki bölgeler arası ulaşımın düzenlenmesi ve etkinliğinin arttırılması hedeflenmektedir (Tablo 7).

Risk-Kriz Yönetimi: Risk-kriz yönetiminde yöre halkı, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve jandarma komutanlığının Kilistra Alan Yönetim Başkanlığı ile birlikte hareket etmesi ve bütünleşik bir yapıya ulaşması hedeflenmektedir (Tablo 8).

Tablo 5. Alanın işletme planlaması

Politika	Yönetim Alanı içinde işletme organizasyonunun oluşturulması ve yetkili birimlerce denetlenmesi
Strateji	Yönetim Alanı içindeki işletmelerin etkinlik, verimlilik ve kapasite ölçümlerinin yapılması

Eylemler	Zaman planı	Görevli paydaş	Katkıda bulunacak paydaş	Kaynak
Ziyaretçi profilinin belirlenmesi için kamuoyu ve istatistik araştırması yapılması	1 yıl	Konya Büyükşehir Bel.	Kilistra Alan Yön. Bşk., turizm firmaları, üniversiteler	Konya Büyükşehir Bel., Kültür ve Turizm Bakanlığı
Yönetim Alanı için bir işletme modeli oluşturulması	1 yıl	Konya Büyükşehir Bel. Kültür ve Turizm Bakanlığı		
Yönetim Alanındaki işletmeler için insan kaynakları planlaması yapılarak personel eksiklerinin belirlenmesi	1 yıl			
Yönetim Alanı işletmelerinin elektronik ve mobil hizmet kapasitesi alt yapısının oluşturulması	2 yıl			
Yönetim Alanının farklı amaçlarla her mevsim ziyaret edilmesine yönelik çalışmaların yapılması	2 yıl			

İtibar Yönetimi ve Tanıtım: Kilistra Yönetim Alanının ulusal ve uluslararası kamuoyunda Konya ile birlikte bir bütün olarak algılanmasının sağlanması, tanıtılması ve benimsetilmesi hedeflenmektedir (Tablo 9).

Eğitim ve Bilinçlendirme: Kilistra Yönetim alanında, Konya merkezinde, yakın çevredeki köy ve ilçelerde, farklı yaş grupları için bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarının yapılması hedeflenmektedir (Tablo 10).

Eylem Planları

Yönetim planı kapsamında eylem planları; alan yönetimi başkanlığı organizasyonunun planlaması, koruma eylem planlaması, işletme, ziyaretçi, ulaşım-dolaşım, risk-kriz yönetimi, itibar yönetimi ve tanıtım, eğitim ve bilinçlendirme alt başlıklarında geliştirilmiştir. Her bir eylem planında eylemler; politika, strateji, zaman planı, görevli ve katkıda bulunacak paydaşlar ve başlıca kaynak sağlayıcılar ile ilgili öngörüler alt başlıklar altında sunulmuştur.

Antik kentin Antalya ve Hatunsaray yolu girişinde araçların park yeri, büfe, tuvaletler, sosyal tesis alanı tasarlanması planlanmaktadır. Bu alan aynı zamanda kısa ve uzun tur şeklinde belirlenen gezi rotalarının başlangıç noktasıdır. Kısa turun gerekçesi alandaki en önemli eserleri içeriyor olmasıdır. Kısa turun; başlangıç noktasının batısında kalan seramik atölyesi ile Başpınar Su Kemeri ve çeşmesi ile başlaması planlanmakta, ardından yerleşim alanının dışındaki 7 nolu Şapel ve Paulönü Kilisesi ile devam etmesi düşünülmektedir. Ardından Gökyurt Cuma Cami'nin ziyaret edilmesi planlanmaktadır. Antik kent içindeki gezi, Hac Kilise, Konacak mevkiindeki manastır ve 2 nolu şapelin ziyaret edilmesi ile tamamlanmaktadır. Uzun tur için ise turun başlangıç noktasında atv araçları hizmetinin sağlanması düşünülmektedir. Uzun turda kısa turdan farklı olarak yerleşimin doğusundaki Kral Yoluna ve doğu nekrapolüne, batısındaki 1 Nolu Şapele, batı nekrapolüne, Başpınar harmanındaki sarnıca ve Bayram Hacı İnleri Manastırı'na gidilmektedir. Konaklama yapacak ziyaretçiler için ise köy meydanındaki mahalle konağının restore edilerek kullanılması ve turizm tesis alanına butik otel yapılması önerilmiştir (Şekil 3). Hazırlanan bu güzergâh mutlak tanımlı bir güzergâh olmayıp öneri niteliğindedir, talep eden turistler kendi rotalarını da çizebilecektir.

Kilistra Antik Kenti'nin Unesco Dünya Geçici Miras Listesi Kapsamında Değerlendirilmesi

Kilistra'nın Bütünlük (Integrity) ve Otantiklik (Authenticity) Değeri

Bütünlük: Kilistra Antik Kenti, kolay işlenebilen tüf kayaların insan eli ile şekillenişini gösteren, yüzyıllar boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan, günümüzde de kullanımı devam eden, doğallığını ve bütünlüğünü büyük oranda koruyan bir yerleşimdir. Ancak yerleşim içinde yer alan doğal kaya oluşumları, kaya oyma ve yığma tekniğiyle yapılan kül-

Tablo 6. Ziyaretçi planlaması

Politika Antik kentte ziyaretçilere kaliteli ve güvenli bir ziyaret süreci yaşatılması

Strateji Kilistra antik kentinin ziyarete açık alanlarının taşıma kapasitesi aşılmadan ve kazı çalışmaları devam eden alanlara zarar vermeden, her yaştan insanın ziyaret edebileceği duruma getirilmesi

Eylemler	Zaman planı	Görevli paydaş	Katkıda bulunacak paydaş	Kaynak
Farklı yaş gruplarındaki ve statüdeki ziyaretçi profillerinin istek ve gereksinimlerinin belirlenmesi için pazar araştırması yapılması	2. yıl içinde	Kilistra Alan Yön. Bşk. Konya Büyükşehir Bel.	Meram Bel, Kilistra Alan Yön. Bşk., turizm firmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, üniversiteler, STK'lar	Konya Büyükşehir Bel.
Farklı yaş ve statüdeki (düşük gelirli, yaşlı, engelli, çocuk vs.) ziyaretçiler için alternatifli ziyaret programlarının oluşturulması	2. yıl içinde			
Kısa ve uzun tur olarak farklı gezi rotalarının oluşturulması (Şekil 3)	2. yıl içinde			
Antik alanların aydınlatması için altyapı çalışmalarının yapılması, aydınlatmaların tamamında led tipi aydınlatmalar kullanılması	3. yıl içinde			
Gezi rotaları üzerinde uygun yerlere tuvalet kabini yerleştirilmesi	1. yıl içinde			
Gezi rotalarına üzerine kentsel mobilyaların tasarlanması ve yerleştirilmesi	4. yıl içinde			
Gezi rotları üzerinde ziyaretçilerin yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını karşılayacak kioskların yerleştirilmesi	1. yıl içinde			
Ziyaretçiler için kötü hava koşullarından ve güneşten korunmalarını sağlayan gölgelikler tasarlanması	2. yıl içinde			
Ziyaretçilerin deneyimlerini paylaştıkları sosyal paylaşım ağları oluşturulması	2. yıl içinde			

türel yapıları ve sivil mimari örnekleri, günümüzde bilinçsiz yapılaşma, vandalizm ve doğal etkenlere bağlı olarak zarar görme ve bozulma tehlikesi ile karşı karşıyadır.

Otantiklik: Kilistra Antik kenti; konumu ve yerleşimin dokusu, kaya oyma formları, tasarım, malzeme, işçilik ve işlevleriyle yaşattığı ruh açısından otantiktir. Doğal kaya oluşumu kullanılarak yığma+oyma yapım tekniğiyle inşa edilen yapılar çeşitli dönemler, medeniyetler, kuşaklar boyunca devam etmiş, bu kültürel tutum ve teknik günümüze kadar ulaşmıştır.

Kilistra'nın Üstün Evrensel Değerleri (Kriterler)

Kilistra Antik Kentinin; tarihsel, sosyo-kültürel, kullanım ve yapı ölçeğindeki değerleri ile UNESCO'nun doğal ve kültü-

Tablo 7. Ulaşım-dolaşım planlaması

Politika	Konya il merkezinin yönetim alanına ulaşımda bağlantı noktası haline getirilmesi
Strateji	Plan dönemi içerisinde Kilistra-Konya, Kilistra-Ali Sumas Dağı arasındaki ulaşım bağlantılarının aktif ve düzenli hale getirilmesi

Eylemler	Zaman planı	Görevli paydaş	Katkıda bulunacak paydaş	Kaynak
Yönetim Alanına iç ve dış ulaşımlarla ilgili master plan hazırlanması	1 yıl	Konya Büyükşehir Belediyesi	Meram Bel., turizm firmaları	Konya Büyükşehir Belediyesi
Ulaşım Planı doğrultusunda Kilistra-Ali Sumas Dağı arasında atv ve Trekking rotalarının belirlenmesi ve düzenlemelerin yapılması	2 yıl		Kültür ve Turizm Bakanlığı, turizm firmaları, STK'lar	
Gezi rotaları üzerinde bilgilendirme ve yönlendirme tabelaların asılması	1 yıl		Turizm firmaları Meram Belediyesi	
Konya merkezinden Kilistra'ya Belediye otobüsleri ile günübirlik seferlerin düzenlemesi	1 yıl			
TURSAB Konya, Konya Turizm Ofisi ve diğer bölgesel tur operatörleri ile bağlantı kurularak Kilistra'ya günübirlik turlar düzenlenmesi, Konya merkezli gerçekleştirilen tur programlarına Kilistra'nın da dâhil edilmesi	2 yıl	Konya Büyükşehir Belediyesi, TURSAB, Konya Turizm Ofisi	Kültür ve Turizm Bakanlığı, turizmciler	

rel kategorideki Üstün Evrensel Değer kriterleri için gerekli unsurları barındırdığı değerlendirilmektedir. Antik Kent gerek jeolojik durum ve gerekse mimari konum itibariyle 1985 yılında (i[14]), (iii), (v), (vii[15]) kriterleri ile Dünya Miras Listesi'ne karma kategorisinden alınan *Göreme Millî Parkı ve Kapadokya* (*Nevşehir*) ile iskân ve yaşam kültürü olarak benzerlik göstermektedir. Kilistra antik kenti de Dünya Miras Sözleşmesinin (*iii*), (*v*), (*vi*) ve (*vii*) ölçütleri uyarınca Dünya Mirası Geçici Listesine önerilmiştir.

iii. "*Yaşayan veya ortadan yok olmuş bir kültürel geleneğe veya bir uygarlığa yönelik ünik veya en azından istisnai bir tanıklık üstlenmeli*":[16] Kilistra, kaya oyma manastırları, şapelleri, kiliseleri, mezarları, sarnıçları, şaraphaneleri ve yer altı şehri ile Orta Çağ kentlerinin üstün bir örneğidir. 1071 ile Anadolu'ya Türklerinin gelişinden itibaren Kilistra, Selçuklu ve sonrasında Osmanlı İmparatorluğunun bir eyaleti olmuştur. Yerleşim alanı içinde günümüze kadar gelen cami ve mescitler, köprüler, çamaşırhaneler ve sivil mimari eserler de bu medeniyetlerin temel kalıntılarını içermektedir. Antik Kent, M.Ö 2. yüzyıldan M.S. 11. yüzyıla kadar Yunan ve Roma dünyasının canlı bir kenti olarak mevcudiyetini korumuştur. Bu anlamda, Orta Çağ Roma ve Bizans uygarlıklarının, ayrıca Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerinin toplumsal yapısı, kentsel kurumları ve mekânsal kurgularını yansıtmaktadır.

v. "*Özellikle geri döndürülemez değişimin etkisi altında hassas hale geldiği zaman, bir kültürün (veya kültürlerin) veya insanın çevresiyle etkileşiminin temsilcisi olan geleneksel insan yerleşiminin, arazi kullanımının veya deniz kullanımının istisnai bir örneği olmalı*":[17] Kilistra bir yamaç yerleşimi olup, yapılar ve mekanlar, gruplar halinde eski kaya oyma kent üzerine eklemlenerek oluşturulmuş ve süreklilik göstermiştir. Yapıların fiziksel kurgusu, arazi eğimi, eklemlendiği kaya ya da kaya oyma mekân

[14] i: İnsanın yaratıcı dehasının bir başyapıtını temsil etmeli (https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44439/dunya-miras-listesi39ne-alinma-kriterleri.html- Erişim: 09.06.2020).

[15] vii: "Üstün doğal bir fenomeni veya istisnai bir doğal güzelliğe ve estetik öneme sahip alanları içermeli" (https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44439/dunya-miras-listesi39ne-alinma-kriterleri.html- Erişim: 09.06.2020).

[16] https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44439/dunya-miras-listesi39ne-alinma-kriterleri.html- Erişim: 09.06.2020.

[17] https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44439/dunya-miras-listesi39ne-alinma-kriterleri.html- Erişim: 09.06.2020.

Tablo 8. Risk-kriz yönetimi planlaması

Politika	Kilistra Yönetim Alanının riskler ve krizler hakkında bilgilenmesi ve bilinçlenmesi
Strateji	Yönetim Alanı içinde afet ve acil durumlar için erken uyarı sistemlerinin kurulması

Eylemler	Zaman planı	Görevli paydaş	Katkıda bulunacak paydaş	Kaynak
Yönetim alanı dâhilindeki eserlere/alanlara karşı riskleri içeren Risk-Kriz Planı'nın oluşturulması	1 yıl	Konya Büyükşehir Belediyesi	Kilistra Alan Yön. Bşk., Meram Bel.	Konya Büyükşehir Belediyesi
Yönetim alanındaki sivil savunma güçleri içinde antik yerleşimle ilgili olarak bilinçlendirilmiş bir ekip oluşturulması	2 yıl	İlçe Jandarma Komutanlığı, AFAD İl Müdürlüğü	STK, Kilistra Alan Yönetimi Bşk.	Konya Büyükşehir Bel., AFAD İl Müdürlüğü
Yönetim alanı içerisindeki eserlerin/alanların afet duyarlılıklarının tespit edilmesi	2 yıl	Konya Büyükşehir Belediyesi	AFAD, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Meram Bel.	Kültür ve Turizm Bakanlığı
Yönetim alanı içindeki kaya oyma eserlerde yangın anında kaçış ve çıkışların işaretlenmesi	3 yıl			
Yönetim alanı içerisindeki kaya oyma eserlerde/alanlarda yangın su depolarının ve pompa istasyonlarının oluşturulması	3 yıl	Kilistra Alan Yön. Bşk., Konya Büyükşehir Bel.	Tarım ve Orman Bakanlığı	Konya Büyükşehir Bel.
Yönetim alanı içerisinde senede bir kere acil durum tatbikatının yapılması	Her yıl	Konya Büyükşehir Bel.	Meram Kaymakamlığı	

ve hâkim manzara yönüne göre organik olarak gelişmiş ve çatıların düz dam olduğu Kilistra yapılarında eğimden dolayı teraslı bir doku oluşmuştur. Böylece, yapılar manzaradan faydalanmıştır.

vi. "*İstisnai evrensel öneme sahip olaylar veya yaşayan gelenekler ile, fikirler ile veya inançlar ile, sanatsal ve edebi eserler ile doğrudan veya somut bir biçimde ilgili olmalı*":[18] Trakya ve Doğu Avrupa'yı gezen, yabancıların havarisi olarak bilinen Aziz Paul ve Barnabas Hristiyanlığı yaymak için İconium (Konya), Lystra (Harunsaray), Derbe ve Antiocheia (Yalvaç)'ya uğramışlardır. Iconium'da yaptıkları etkili konuşmalar sonunda aralarında ilk kadın azize olan Azize Thecla da (Aya Tekla) olmak üzere çok sayıda kişiyi Hristiyanlığa kazandırmışlardır. Romalılardan kaçan erken Hristiyanlar ise ilk olarak yerleşimin altındaki *Höyük*'ün çok katlı sığınaklarında saklanmışlardır. İnananlar için kaçma, saklanma ve yerleşme tercihinde dağlık ve ormanlık alan içindeki Kilistra kenti ilk sıralarda yer almıştır. Hristiyanlık resmi din sayıldıktan sonra özellikle M.S. 3. yüzyıldan itibaren başlayarak kent dini ve sosyal amaçlı yapıları ile giderek genişlemiştir.

vii. "*Üstün doğal bir fenomeni veya istisnai bir doğal güzelliğe ve estetik öneme sahip alanları içermeli*":[19] Yerleşimdeki sarı ve kirli beyaz ponza çakıllı tabakaların hâkim olduğu tüf kayalar, 25 milyon yıl önce başlayan, 15 milyon yıl süren Miosen Devri sonlarında volkanik faaliyetlerle oluşmuştur. Kentin güneybatısındaki sönmüş bir yanardağ olan Ali Sumas Dağı'nın faaliyetleri esnasında püskürük küllerin sıcak volkan bulutlarıyla birleşip çevreye yayılmasıyla killi, kumlu, çakıllı ortamlarda oluşan dikey kayaç ve yatay katmanlarla tüf kaya birikintileri oluşmuş, bu durum doğal bir güzelliğin ve yer şekillerinin oluşmasını sağlamıştır.

Sonuç

Günümüzde Meram Belediyesi'ne bağlı bir mahalle olan, tarihi, M.Ö. 2000'li yıllardaki Demir Çağı'na kadar uzanan Gökyurt Mahallesi/Kilistra antik kenti, bu araştırmanın örneklem alanını oluşturmuştur. Çalışma kapsamında, alanın mevcut durum analizi yapılmış, üstün evrensel değer potansiyelleri araştırılmıştır. Alanın demografik ve sosyo-

[18] https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44439/dunya-miras-listesi39ne-alinma-kriterleri.html- Erişim: 09.06.2020.
[19] https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44439/dunya-miras-listesi39ne-alinma-kriterleri.html- Erişim: 09.06.2020.

Tablo 9. İtibar yönetimi ve tanıtım planlaması

Politika	Kilistra Yönetim Alanı vizyonunun ulusal ve uluslararası kamuoyunda duyurulması ve benimsetilmesi
Strateji	Beş yıllık plan döneminin sonunda Kilistra'daki tüm eserlerin ve alanların bütünün parçaları olarak algılanmasının sağlanması

Eylemler	Zaman planı	Görevli paydaş	Katkıda bulunacak paydaş	Kaynak
Kilistra'nın marka ve itibar değerlerinin kamuoyu yoklaması ve medya analizleri ile belirlenlemsi	1 yıl	Kilistra Alan Yön. Bşk, üniversiteler, STK'lar, Mevlâna Kalkınma Ajansı	Konya Büyükşehir Bel., Kültür ve Turizm Bakanlığı, Mevlâna Kalkınma Ajansı, üniversiteler	Konya Büyükşehir Bel., Mevlâna Kalkınma Ajansı
Kilistra Yönetim Alanının İtibar/ Marka Yönetim Planının ve İletişim Planının hazırlanması, tanıtım alanlarının tespit edilmesi	2 yıl			
Kilistra'nın işletme, ziyaretçi ve ulaşım planları ile uyumlu internet sitesinin kurulması	2 yıl			
Kilistra için amblem ve logo yarışması düzenlenmesi	3 yıl			
Kilistra Yönetim Alanında ulusal ve uluslararası akademik yaz okulu açılması	3 yıl			Üniversiteler, STK'lar
İç Anadolu Bölgesinde yer alan ilköğretim, lise ve üniversitelerin ilgili bölümlerindeki öğrencilere tanıtım turları yapılması	Her yıl	Kilistra Alan Yön. Bşk, Millî Eğitim Bakanlığı		Millî Eğitim Bakanlığı
Kilistra'ya dair bir AB Hayat Boyu Öğrenme Programı Gençlik Projesi yapılması	3 yıl	Hayat Boyu Öğrenme ve Gençlik Programları Türk Ulusal Ajansı		Konya Büyükşehir Belediyesi

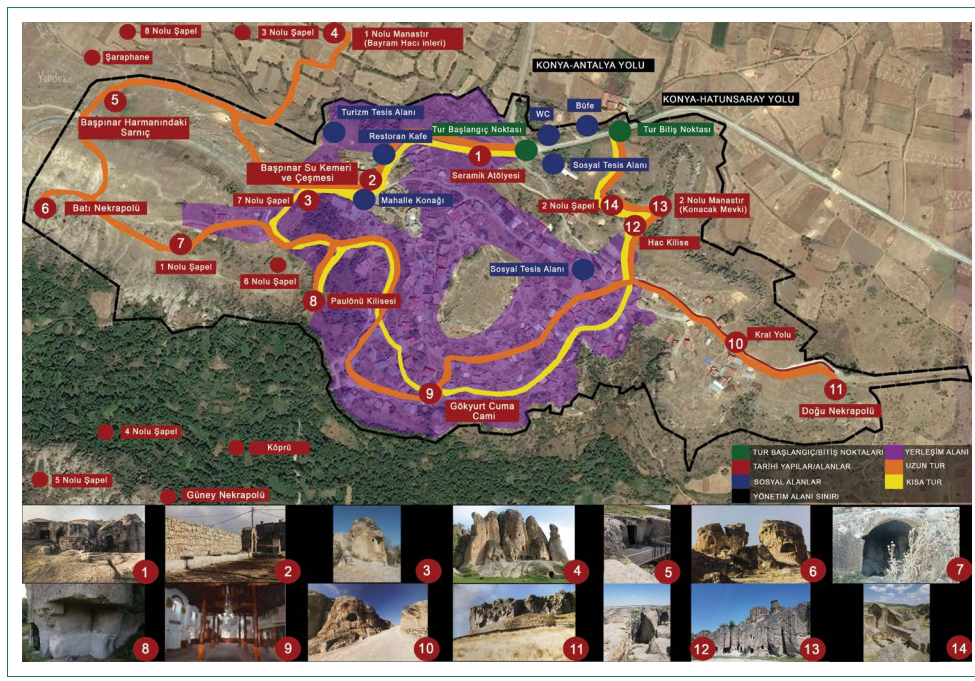
ekonomik durumuna bakıldığında, sürekli hane halkının beş yüz civarında olduğu, bölgede yoğun olarak çekirdek aile yapısının gözlendiği, ekonominin tarım ve hayvancılığa bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Konya il merkezine yaklaşık 50 km uzaklıkta olan alana, direkt bir toplu taşıma imkânı bulunmamaktadır, ancak Konya-Kilistra yolu yakınından geçen toplu taşıma güzergâhı mevcuttur. Bu durum, bölgenin ziyaret ve turizm potansiyelini kısıtlamaktadır. Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından bölgeyi tanıtıcı bir broşür hazırlanmıştır ancak antik kent ve çevresinin, hali hazırda bir dolaşım ve ziyaretçi güzergâhı planlaması mevcut değildir. Benzer şekilde, grup toplanması için köy konağı ve konaklama için eski halk evi binası dışında, alanda işletme ve konaklama imkânları sınırlıdır.

Bu araştırma kapsamında detaylı olarak incelenen Kilistra antik kentinin; istisnai evrensel önem taşıyan inançlar ve yaşayan geleneklerle doğrudan ilgili olduğu, doğal kaya oluşumları, kaya oyma ve yığma yapıları, birden fazla kültürü temsil eden zengin tarihi ve inanç yapısı ve üstün doğal güzelliğe ve estetik öneme sahip alanları içerdiği gözlenmiştir. Bu gerekçelerle, alanın UNESCO Dünya Geçici Miras Listesi'ne aday olabilecek potansiyelleri barındırdığı değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında mevcut Koruma Amaçlı İmar Planı ve plan notları ile uyumlu olarak hazırlanan Yönetim Planı Eylem Planları; alanın yönetim başkanlığı organizasyonunun planlanması, koruma eylem planlaması, işletme, ziyaretçi, ulaşım-dolaşım, risk-kriz yönetimi, itibar yönetimi-tanıtım ve eğitim-bilinçlendirme planlamaları başlıklarında önerilmiştir. Bu kapsamda, bahse konu eylem planları için gerekli politika, strateji, eylem, hedef, paydaş, kaynak, zamanlama önerileri sunulmuştur. Başlıca görevli ve katkıda bulunacak paydaşlar; Kilistra Alan Yönetim Başkanlığı, ildeki Üniversiteler, Meram Kaymakamlığı, Meram Belediyesi, Konya Büyükşehir Belediyesi, İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Mevlâna Kalkınma Ajansı, Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve Müze Müdürlüğü olarak belirlenmiştir. Bunlardan, bu yönetim planı kapsamında oluşturulması

Tablo 10. Eğitim ve bilinçlendirme planlaması

Politika	Kilistra Yönetim Alanı ve yakın çevresinde bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarının yapılması
Strateji	Planlı geçen 5 yılın sonunda Kilistra Yönetim Alanında ve yakın çevresinde yaşayan halkın bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi

Eylemler	Zaman planı	Görevli paydaş	Katkıda bulunacak paydaş	Kaynak
Kilistra Yönetim Alanında ve yakın çevresinde Kilistra'ya dair bilgi ve bilinç seviyesinin bilimsel yöntemler ile ölçülmesi	1 yıl	Kilistra Alan Yön. Bşk., üniversiteler	İl Milli Eğitim Müdürlüğü, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, STK'lar	Konya Büyükşehir Belediyesi, üniversiteler
Kilistra ve yakın çevresine verilecek eğitim faaliyetlerinin farklı hedef kitlelerine uygun materyallerinin hazırlanması ve basılması	1 yıl			
Kilistra Yönetim Alanında ve yakın çevresindeki muhtarlara, askeri birliklere, din görevlilerine ve devlet memurlarına eğitim verilmesi	3 yıl	Kilistra Alan Yön. Bşk., üniversiteler, İlçe Müftülüğü, Meram Kaymakamlığı		
Kilistra Yönetim Alanına dair eğitici çocuk kitabı hazırlanması ve basılması, kitabın öncelikle yakın çevre ilköğretim okullarında dağıtılması	3 yıl	Kilistra Alan Yön. Bşk., üniversiteler		

Şekil 3. Alanın işletme ve ziyaret planlaması (Şekil Konya Büyükşehir Belediyesi'nden 2019'da alınan Kilistra Koruma Amaçlı İmar Planı sınırları, https://harita.yandex.com.tr/ adresinden alınan uydu fotoğrafı ve Tablo 2'deki görseller üzerinden yazarlar tarafından oluşturulmuştur).

önerilen Kilistra Alan Yönetim Başkanlığı ve Konya Büyükşehir Belediyesi, planlama aşamalarının hemen hepsinde eylemlerin gerçekleştirilmesinde ortak paydaş konumundadır. Bu araştırma kapsamında yapılan tüm bu değerlendirme ve planlama çalışmaları ile alanın somut ve somut olmayan kültürel mirasının korunup sürdürülebilirliğine ve tanınırlığının arttırılmasına katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. (2005). Resmî Gazete Tarihi: 27.11.2005, Resmî Gazete Sayısı: 26006. Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.9637&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=Alan%20Y%C3%B6netimi (Erişim Tarihi: 15.01.2019).

Arıtan, H. S. (2010). Konya Kilistra (Gökyurt) Tarihsel Yerleşimi Mekânsal Gelişimi ve Koruma Önerileri. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

Aydın, D. (2007). Contextual Values in Rural Architecture:Kilistra (Gokyurt) Settlement/Turkey. Aj-Qawasmi ve A. Djerbi (yay.) Regional Architecture and Identity in the Age of Globalization I: 417-432. The Second International Conference of the Center For the Study of Architecture in the Arab Region (CSAAR) Tunisia, CSAAR Press Publications.

_____ (2008). "Halk Mimarisi Bağlamında Kilistra'da (Gökyurt) Yerleşme ve Mesken Nitelikleri". Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 38.ICANAS, Cilt: 1, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 175-188.

Bayladı, D. (1998). Dinler Kavşağı Anadolu. İstanbul: Say Yay.

Berk, F. M. ve Kaynak, İ. H. (2011). "Turizm Sektöründe Sürdürülebilir Rekabet Konsepti Dâhilinde Konya'da Unutulan İnanç Turizm Destinasyonları: Lystra Örnegi". 1. Uluslararası Turizm ve Otelcilik Sempozyumu, 360-368.

Boran, A. vd. (2014). Ortaçağ'dan Günümüze Konya İli ve Güneybatı İlçeleri Yüzey Araştırması 2013 Yılı Çalışmaları. 32. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt, 02-06 Haziran 2014 Gaziantep, Yayına Hazırlayan: Adil Özme. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Bozkurt, T. (2015). "Konya-Hatunsaray (Lystra) ve Çevresindeki Cami ve Mescitler". Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 55(1), 1-54.

_____ (2016). "Konya-Gökyurt (Kilistra) Köy Odaları". Millî Folklor, 28(109), 201-16.

Conservation Area Management: A Practical Guide. (1998). Report: 38, English Heritage.

Dünya Mirası Konvansiyonunun Uygulanmasına Yönelik İşlevsel İlkeler. (2008). WHC. 01/08, Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması İçin Hükümetler Arası Komite, UNESCO Dünya Mirası Merkezi, Paris.

Feilden, B. M. ve Jokilehto, J. (1998). Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites. Rome: ICCROM.

Gürbüz, F. G. (2006). Gökyurt Köyü'nde (Konya) Eski Türk İnançlarının İzleri. Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi.

Kanun No. 5226, Kabul Tarihi: 14.7.2004. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. Erişim adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040727.htm. (Erişim Tarihi: 15.01.2019)

Karaman, A. ve Aylan, S. (2012). "Kilistra Antik Kenti, Mevcut Durumu ve Turizm Potansiyeli". Uluslararası Hatunsaray (Lystra) ve Çevresi, Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu, Konya, 507-514.

Karpuz, H. (2009). Türk Kültür Varlıkları Envanteri 42. Konya (3 cilt). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Kilistra Tanıtım Broşürü. (2016). Konya: Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Kilistra Yerleşim Alanı Uydu Fotoğrafı. Erişim adresi: https://harita.yandex.com.tr/ adresinden alınan uydu fotoğrafı (Erişim Tarihi: 06.06.2020).

Konya Büyükşehir Belediyesi Komisyon Raporları, İmar ve Bayındırlık Komisyonu'nun 15.02.2018 tarihli ve 2018/115 sayılı raporu. Erişim adresi: http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=2260 (Erişim Tarihi: 14.01.2019).

Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya İl Bütününde Koruma Odaklı Planlama Çalışmaları ve Uygulamalar Tarihi Kentler Birliği Konya Buluşması 6-8 Mayıs 2016. Erişim adresi: http://www.tarihikentlerbirligi.org/wp-content/uploads/Tarihi-Kentler-Birli%C4%9Fi_May%C4%B1s.pdf (Erişim Tarihi: 14.01.2019).

Konya Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2019.

Konya Merkez Planlama Alt Bölgesi 1/25000 Ölçekli Nazım İmar Planı Plan Notları, 2018. Erişim adresi: https://konya.bel.tr/dosyalar/imar/7 Merkez_PAB_NIP_Plan_Notlari.pdf Erişim Tarihi: 25.07.2020).

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Dünya Miras Listesi'ne Alınma Kriterleri. Erişim adresi: https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44439/dunya-miras-listesi39ne-alinma-kriterleri.html (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ulusal Yönetim Planları. Erişim adresi: https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-204384/ulusal-yonetim-planlari.html (Erişim Tarihi: 03.06.2020).

Meram İlçe Raporu, (2014). 1-36.

Meram Belediyesi Stratejik Planı 2015–2019. (2015). 1-75.

Mimiroğlu, İ. M. (2005). Ortaçağ'da Konya-Kilistra Kenti Yapıları. Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.

_____ (2015). Konya'nın Bizans Dönemi Dini Mimarisi. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.

_____ (2017). Kilistra. Konya: Meram Belediyesi.

Oktaç B. D. ve Tosunlar, M. B. (2014). "The Two Sample of Vernacular Architecture in Anatolia: Sille and Kilistra (Gökyurt)". 7th International Seminar on Vernacular Settlements, Re-assessment of Vernacular Architecture: Theory and Practice, Istanbul Technical University, İstanbul, 555-564.

Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, Arcticle 63. (2019). WHC.19/01, United Nations Educational, Scientific And Cultural Organization Intergovernmental Committee For The Protection Of The World Cultural And Natural Heritage, World Heritage Centre, Paris.

Özkan, N. (2000). "Konya-Meram-Gökyurt Köyü Kilistra Antik Kenti Kurtarma, Temizlik ve Onarım Çalışmaları (1998-1999)". 11. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 24-26 Nisan 2000, Denizli, Ankara, 165-180.

_____ (2002). "Konya-Meram-Gökyurt Köyü Kilistra Antik Kenti Kurtarma, Temizlik ve Onarım Çalışmaları". 12. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 25-27 Nisan 2001, Kuşadası, Ankara, 127-138.

Sandıkçı, P. (2017). 18.-19. Yüzyıl İngiliz Seyyahlarına Göre Osmanlı Kenti (Bursa, Konya, Trabzon). Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.

Şahin, S. Z. ve Egeplan Planlama Ltd. Şti (2014). Efes Yönetim Planı. Selçuk Belediye Başkanlığı, İzmir.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 29.04.2016 tarihli ve 3605 sayılı kararı.

Tapur, T. (2009). "Konya İlinde Kültür ve İnanç Turizmi". Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 2(9), 473-492.

Thomas, L. ve Middleton, J. (2003). Guidelines for Management Planning of Protected Areas. Editor: Adrian Phillips. IUCN-The World Conservation Union and Cardiff University, Best Practice Protected Area Guidelines Series No. 10.

UNESCO Tentative List Submission Format. Erişim adresi: http://whc.unesco.org/archive/opgu/dr3/annex3e.pdf (Erişim Tarihi: 02.06.2020).

UNESCO Turkey Tentative List. Erişim adresi: https://whc.unesco.org/en/tentativelists/state=tr (Erişim Tarihi: 02.06.2020).

Wijesuriya, G. vd (2013). Managing Cultural World Heritage. Paris:UNESCO, ICCROM, IUCN and ICOMOS.

Yazarlara Ait Fotoğraf Arşivi, 2017.

Planlama 2020;30(3):361–373 | doi: 10.14744/planlama.2020.71677

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Türkiye'de Göçle Oluşmuş Yaşama Bölgelerine Yönelik Yasal Müdahaleler ve Kentsel Dönüşüm Uygulamaları

Legal Interventions and Urban Transformation Practices for Areas Formed by Emigrations in Turkey

Senem Tezcan,[1] Hayat Zengin Çelik[2]

[1]Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir

[2]Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir

ÖZ

Ülkemizde yaklaşık 70 yıllık bir zaman diliminde kırdan kentlere yönelen göçler ve fiziksel yansıması olan gecekondular pek çok kentsel müdahalenin konusunu oluşturmuşlardır. Gecekonduların kentsel müdahalelere konu alınmasındaki temel unsur ise, arazi ve yapılaşma ile ilgili konularda sahip oldukları yasal olmayan içerik olmuştur. Bu durum müdahaleleri yönlendiren yasalar için gerekçe yaratmakla birlikte, gecekonduların yayılımı engellenememiş ve popülist tutum ve yaklaşımlar nedeniyle bu oluşumlar Türkiye kentleşme pratiğinin temel dinamiği olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bir kısmı yerleşimlerdeki gecekonduları yıkmaya yönelik, bir kısmı yenilerinin yapılmasını önleyici nitelikte olan söz konusu yasal düzenlemeler, barınma hakkını kentte kendine özgü çözüm yöntemleri ile elde eden göçmenlerin giderek mülkiyet hakkına sahip olması için bir meşrulaştırıcı içerik yaratmıştır. Böyle bir gelişme planlama ve yeni imar hakları için de meşru bir zemin yaratırken, kentlerin fiziksel yapılanmasında önemli dönüşümler açığa çıkarmıştır. 2000'li yıllar sonrasında ise bu dönüşüm güçlü bir yasal arka plan ile ve büyük ölçekli projeleri içeren kentsel dönüşüm uygulamaları aracılığıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Bu sürecin iki önemli yasal düzenlemesi 5393 sayılı Belediye Kanunun 73. Maddesi ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanundur ve her iki düzenleme aracılığıyla ülke genelinde izlenen bir yeni kentsel deneyim açığa çıkmıştır. Çalışma bu yaygın deneyimi ortaya koymak üzere, Türkiye'deki kentsel dönüşüm uygulamalarını Resmi Gazete ilanları üzerinden ele almakta; projelerin yıllara göre değişimini, mekânsal büyüklüklerini ve uygulamaların ülke genelindeki yaygınlık düzeyini haritalar aracılığıyla göstermeye çalışmaktadır.

Anahtar sözcükler: Kentsel dönüşüm projeleri; Türkiye; 5393 sayılı Belediye Kanunun 73. Maddesi; 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun.

ABSTRACT

Migrations from rural to cities and slums/slum areas as the reflection of migration have been subject to many urban intervetions in a period of aproximately 70 years in our country Slums subjected as main element of the urban intervetions because of their illegal content on land and houing issues. While this situation creates grounds for legal directing interventions, spread of slums has not prevented, due to populist attitudes and approaches existence of this formations maintained as the fundamental dynamics of urbanization practices of Turkey. Aformentioned legal regulations, some part in demolishing of slums in settlement areas and some part for preventing new slums, created a legitimizing content for immigrants who obtain housing rights with their own unique solution methods in the city. While such a progress created a legitimate ground for planning and new development rights, it has revealed significant transformations in projects. After 2000s, this transformation acquired dimension with a strong legal background and large scale urban transformation projects. Two important legal regulations of this process are Article 73 of Municipal Law no 5393 and law no 6306 Regarding the Transformation of Areas Under the Risk of Disaster. Through both regulations, a new urban experience has gotten out across the country. This study tries to reveal this common experience, the implementation of urban transformation projects in Turkey through Turkey-Legal Gazette with discusses change of projects by years and their spatial size and tries to show the prevalence of the applications across the country through maps.

Keywords: Urban transformation projects; Turkey; law no 6306 Regarding the Transformation of Areas Under the Risk of Disaster; Article 73 of Municipal Law no 5393.

Bu çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde üretilen "Göçle Oluşmuş Yaşama Bölgelerine Yönelik Dönüşüm Projelerinde Müzakereler" başlıklı tezin bir bölümünden üretilmiştir.

Geliş tarihi: 13.09.2019 Kabul tarihi: 24.07.2020
Online yayımlanma tarihi: 16.10.2020
İletişim: Senem Tezcan
e-posta: senemtzcn@gmail.com

TMMOB Şehir Plancıları Odası

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

2000'li yıllardan sonra sıklıkla gündeme gelmesine rağmen kentsel dönüşümün temelinde yer alan gecekondu alanlarına ilişkin yasal düzenlemeler göç ve gecekondulaşma süreciyle paralel bir biçimde sürekli olarak yenilenmiştir. Sağlıklaştırma, mülkiyet hakkı tanıma ya da yıkma gibi farklı müdahaleleri içeren ve kısmen parçacıl çözümler sunan düzenlemeler, 1948 yılından günümüze kadar farklı yasalarda yer almıştır. Bu yasalar ile birlikte başlangıçta sadece barınma amacıyla ortaya çıkmış ve giderek biçim değiştirmiş gecekondulara yönelik mevzuat, "*kesin*" ve "*yasaklayıcı*" bir dil geliştirmekle birlikte günümüz son yasal uygulamalarına kadar daha çok gecekondu yapımını yasanın çıktığı o tarihe kadar kabul edip, sonrakilerin yıkılacağını dile getirmiş ve aslında tüm süreçte gecekondu-ları giderek yasallaştırmıştır. 1980'ler söz konusu yasallaştırma işlemlerini af yasaları ile daha açık hale getirirken, giderek üretim mekânlarından tüketim mekânlarına dönüşmeye başlayan kentlerde yeni aktörler ve söylemler eşliğinde büyük ölçekli projelere doğru bir geçiş de yapılmıştır. Bu gelişmeleri son on yıllık süreçte karşımıza gelen iki önemli yasa da desteklemiştir. Kentsel dönüşüm olarak tanımlanan uygulamalar için gerekli meşru zemini yaratan yasalar yoluyla ülke çapında ve hemen hemen bütün illerde merkezi bir biçimde proje alanları ilan edilmiştir. Bu durum tarihsel olarak birbirinin üzerine inşa edilmiş bir mevzuat gelişimi yoluyla ülke genelinde yaratılan etkinin ölçeğini göstermesi açısından önemlidir.

Çalışmada amaçlanan 2000 sonrası mekânsal değişimlerde önemli müdahale aracı olan iki yasal uygulamanın etkisini ve bu uygulamaların kent planlaması içerisindeki yaygınlığını ortaya koyabilmektir. Bu doğrultuda öncelikle kır göçünün kentlerdeki fiziksel yansıması olan gecekondular için çıkarılan mevzuatı dönemsel olarak ele alarak, 2000'ler sonrasının iki önemli yasal düzenlemesi olan ve ağırlıkla yine gecekondu alanlarını kendisine hedef alan 5393 sayılı Belediye Kanunun 73. Maddesi ile 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanuna odaklanmıştır. Ardından Resmi Gazete'ler üzerinden ulaşılabilen verilere göre ArcGIS üzerinden haritalar oluşturularak her iki uygulamanın mekansal yayılımı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Göçle Oluşmuş Yaşama Bölgelerine Yönelik Yasal Mevzuatın Gelişimi

Kentlerde farklı göç süreçleri ile ve 1948'lerden itibaren ortaya çıkmaya başlamış olan gecekondu mahallelerine yönelik yasalar, konu aldıkları mahalleler için kararlar üretirken, ortaya çıkarıldıkları dönemin özelliklerine de bağlı olarak kentlerin mekânsal düzenini bütünlüklü olarak değiştirmişlerdir. Genel olarak birbirlerini takip eden ve bu bağlamda önemli içerik değişimleri taşımaktan çok ağırlıkla dönemin sorunlarına karşı ardışık ve birbirini telafi edici çözümler üretmeye çalışan yasal düzenlemeler, çoğu bugünkü gelişmeleri de yönlendiren kalabalık bir liste ortaya çıkarmışlardır (Tablo 1). Göçle oluşmuş yaşama bölgelerindeki yapısal değişimleri yönlendiren tüm bu kararlar kentlerde günümüz uygulamalarının da temel olarak uğraştığı gelişmelerin kaynağı olmuşlardır.

İlk dönemlerde daha çok mevcut gecekonduları düzenlemeye ve yeni ortaya çıkabilecek gelişmeler için kontrollü alanlar yaratmaya yönelik olarak düzenlenmiş yasa içerikleri, çok daha ılımlı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Bu süreçte kentleşmenin gereksindiği emek gücünü sağlayan kır göçünü kentte tutabilmenin bir yolu olarak geliştirilen arabulucu çözümler ile aslında pasif biçimde gecekondu yapımı desteklenmiştir (Erman, 2010). Bu süreçte kent topaklarının yapısı da bu süreci desteklemiş ve büyük ve boş hazine arazileri ve terkedilmiş vakıf arazileri kaçak yapılaşmalar için en uygun alanlar haline gelmişlerdir. (Kurtuluş, 2010). Ancak 1930–1940'lı yıllarda "barakalaşma" biçiminde başlamış olan böyle bir yapılanma, giderek toprak mülkiyetinin ele alınış biçimi ve örgütsel ve yönetimsel karar süreçlerindeki eksiklikler nedeniyle boyut değiştirmeye başlamıştır. 1950–1960 döneminde, gecekondu nüfusu marjinal emek piyasası ile kent ekonomisinde yeni bir işlevsellik kazanmış ve kentteki konumunu güçlendirmiştir. Kaldı ki bu dönem gecekondunun politik boyutu da açığa çıkmıştır (Şenyapılı, 2016). Böyle bir ortamda şekillenen mevzuat da giderek mülkiyet hakkı tanıyan affedici içerikleri ile, düzensiz ve sağlıksız bir kentsel yapılanmanın önünü açmıştır.

1980'ler neo-liberal politikalar eşliğinde sadece göçle oluşmuş yaşama alanlarının durumunu değil, aynı zamanda tüm kentsel dinamikleri etkileyecek bir sürecin de başlangıcı olmuştur. Bu bağlamda dönemi Türkiye kentleşme deneyimi içerisindeki en radikal evre olarak tanımlamak mümkündür. Devlet bu dönemde birikim yaratma sürecini doğrudan kentsel mekâna bağlı seçimlere doğru yönlendirirken, büyük sermaye için farklı alanlarda yer göstermeye de başlamıştır (Kurtuluş, 2010). Göçle oluşmuş mahalleler de bu süreçte sermayenin gelişimine olanak tanıyacak önemli potansiyel alanlar olarak önem kazanmıştır. Bu stratejinin ilk basamağı olarak gecekondular af yasaları ile legal hale getirilmiş ve esasen son derece sorunlu açılımlar kazanmış bu yapının üzerinde imar hakları yaratılabilecek kentsel arsalar haline dönüştürülmesi sağlanmıştır. Ardından da mülkiyet haklarını esas alan düzenlemelerle göçle oluşmuş yaşama bölgeleri açısından bugün karşı karşıya gelinmiş pek çok sorunun kaynağı olan ıslah imar planları ortaya çıkmaya başlamıştır. Söz konusu planlar aracılığıyla kente eklemlenen göç alanları artık yatayda yayılmadan, düşeyde yükselmeye doğru evrilmişlerdir. Böyle bir sürece yetki ve sorumluluklarla ilgili yeni düzenlemeler de eşlik etmiştir.

1999 Marmara depremi ise o aşamaya dek kentleri arızalı bir biçimde yapılandırmış olan tüm gelişmelerin sorgulanmasını

Tablo 1. Türkiye'de kentsel dönüşüm uygulamalarına yön veren yasaların listesi

Kanun no	Kanun adı	Kanun yıl	Müdahale biçimi
5218	Ankara Belediyesine, arsa ve arazisinden belli bir kısmını mesken yapacaklara 2490 sayılı Kanun hükümlerine bağlı olmaksızın ve muayyen şartlarla tahsis ve temlik yetkisi verilmesi hakkında Kanun	1948	Düzenleme Önleme Mülkiyet Hakkı
5228	Bina Yapımını Teşvik Kanunu	1948	Düzenleme, Önleme Mülkiyet Hakkı
5431	Ruhsatsız Yapıların Yıktırılması ve 2290 Sayılı Belediye Yapı Yollar Kanununun 13. Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun	1949	Düzenleme Önleme Mülkiyet Hakkı
6188	Bina Yapımına Teşvik Ve İzinsiz Yapılan Binalar Hakkında Kanun	1953	Önleme Mülkiyet Hakkı
7367	Hazineden Belediyelere Devredilecek Arazi Arsalar Hakkında Kanun	1959	Önleme
634	Kat Mülkiyeti Kanunu	1965	Düzenleme
775	Gecekondu Kanunu	1966	Mülkiyet Hakkı Önleme
1164	Arsa Üretimi ve Hakkında Kanun	1969	Önleme
1990	Gecekondu Kanununda Bazı Değişiklikler Yapılması Hakkında Kanun	1976	Mülkiyet Hakkı
2805	İmar Ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Olarak Yapılan Yapılara Uygulanacak İşlemler Ve 6785 Sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun	1983	Mülkiyet Hakkı
2981	İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 sayılı İmar Kanunu'nun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun	1984	Mülkiyet Hakkı
2985	Toplu Konut Kanunu	1984	Dönüşüm
3194	İmar Kanunu	1985	Dönüşüm Yetki
3290	3290 Sayılı Kanun İle Bazı Maddeleri Değiştirilen Ve Bazı Maddeler Eklenen 2981 Sayılı Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmelik	1986	Mülkiyet Hakkı Dönüşüm
3366	2981 Sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Bazı Maddelerin Eklenmesi Hakkındaki Kanun	1987	Mülkiyet Hakkı
3414	22.05.1986 Tarih Ve 3290 Sayılı Kanun İle Değişik 24.02.1984 Tarih ve 2981 Sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun	1988	Mülkiyet Hakkı Dönüşüm
3811	775 Sayılı Gecekondu Kanunun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında 03.05.1985 Tarih Ve 247 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname İle Bu Kanun Hükmünde Kararnamenin İki Maddesinde Değişiklik Yapılmasına Dair 16.08.1985 Tarih Ve 250 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkındaki Kanun	1992	Yetki
4706	3414 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabulüne Dair Kanun	2001	Mülkiyet Hakkı
4833	2003 Mali Yılı Bütçe Kanunu	2003	Mülkiyet Hakkı
5027	Mali Yılı Bütçe Kanunu	2003	Mülkiyet Hakkı
5104	Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu Toplu Konut Kanununda ve Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde	2004	Mülkiyet Hakkı Dönüşüm
5162	Kararnamenin Eki Cetvellerin Toplu Konut İdaresi Başkanlığına Ait Bölümünde Değişiklik	2004	Yetki

Tablo 1 (devamı). Türkiye'de kentsel dönüşüm uygulamalarına yön veren yasaların listesi

Kanun no	Kanun adı	Kanun yıl	Müdahale biçimi
	Yapılması Hakkında Kanun		
5216	Büyükşehir Belediyesi Kanunu	2004	Yetki
5226	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma	2004	Dönüşüm
5237	Türk Ceza Kanunu	2004	Düzenleme
5273	Arsa Ofisi Kanunu ve Toplu Konut Kanununda Değişiklik Yapılması ile Arsa Ofisi Genel Müdürlüğünün Kaldırılması Hakkında Kanun	2004	Yetki
Tasarı	Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Kanunu Tasarısı	2005	Tasarı
5302	İl Özel İdaresi Kanunu	2005	Yetki
5393	Belediye Kanunu	2005	Düzenleme Dönüşüm Yetki
5366	Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun	2005	Dönüşüm
5377	Türk Ceza Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	2005	Yetki
5398	Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	2005	Mülkiyet Hakkı
5437	2006 Yılı Bütçe Kanunu	2006	Mülkiyet Hakkı
Tasarı	Dönüşüm Alanları Hakkında Kanun Tasarısı	2006	Tasarı
5998	Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun-73. Madde	2010	Mülkiyet Hakkı Dönüşüm Yetki
6306	Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun	2012	Mülkiyet Hakkı Dönüşüm Yetki
6360	On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	2012	Yetki
6360	On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	2012	Yetki
6639	Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	2015	Düzenleme
7143	3194 Sayılı İmar Kanunu Geçici Madde 16	2018	Mülkiyet Hakkı

beraberinde getirirken, afet riskleri taşıyan bölgelerle birlikte, göçle oluşmuş ve nitelik sorunları bulunan yaşama alanlarının yeniden yapılandırılmasına yönelik arayışları da gündeme taşımıştır. Bu süreçte kentsel dönüşüm uygulamalarını doğrudan tarifleyen 2 yasa mevzuat tarihine eklenmiştir. Söz konusu yasalar 6306 sayılı *Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun* ve 5393 sayılı *Belediye Kanunun* 73. Maddesidir. Söz konusu yasaların ortaya çıkmasına temel olan ortak zemini afet riskleri oluştursa da, bugüne dek gerçekleşmiş olan uygulamalar, öncelikle hedef alınan alanların göçle oluşmuş yaşama bölgeleri olduğunu göstermiştir.

İmar mevzuatına aykırı yapılaşan alanların dönüştürülmesini konu alan çok sayıda düzenleme ele alındığında, tam bir dönüşüm yasası biçiminde ortaya çıkmış olmasalar da içerdikleri kararlar açısından yasaların Türkiye tarihinde göçler ve gecekonduların ortaya çıkması ile birlikte beraber ilerleyen bir süreci takip ederek, bu alanlarda ve esasen kentsel yapılarda önemli etkiler yaratmış oldukları anlaşılabilmektedir. Bir başka ifade ile ülkemizde mevzuat gelişiminin bugün karşımızda bulunan kentsel yapıların var olan koşullarını yaratmada önemli roller üstlenmiş oldukları görülmektedir. Bu çerçevede son süreçte karşımıza gelmiş olan ve genel

bir tanımlama ile Kentsel Dönüşüm yasaları olarak bilinen yasal düzenlemelerin ise esasen konu aldıkları gelişmeler ve kentsel sorunlar temelinde uzun bir tarihsel perspektifte biçimlenmiş kentsel yapıları onları biçimlendiren süreçlerle birlikte anlamayı gerektirdiği açıktır. Yasal düzenlemeler, ona eşlik eden kent planları ve uygulamalar kentsel gelişme dinamiklerinden bağımsız olmayıp, kentsel gelişmeleri anlama sürecine önemli veriler sağlamaktadır. Bu çalışmanın temel amacı da, böyle bir tarihsel mevzuat gelişimine son süreçte eklenmiş olan ve kendisini tüm ülke coğrafyasında yaygın bir uygulama alanı bulmuş 6306 sayılı *Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun* ve 5393 sayılı *Belediye Kanununun* 73. Maddesi kapsamındaki etkiyi güncel verilerle ortaya koyarak kentsel gelişmeler açısından tarihsel bir belge yaratabilmektir.

5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. Maddesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 17 Haziran 2010 tarihinde kabul edilmiş olan ve 2005 tarihinde çıkartılan 5393 sayılı Belediye Kanununun 73. Maddesinin değiştirilmesine ilişkin yasa yerel yönetimlere "*konut alanları, sanayi alanları, ticaret alanları, teknoloji parkları, kamu hizmeti alanları, rekreasyon alanları ve her türlü sosyal donatı alanları oluşturmak, eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek, kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak veya deprem riskine karşı tedbirler almak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilir*" şeklinde kentsel dönüşüm projesi uygulama yetkisi vermektedir. Bu şekilde yerel idareler inşaat şirketleri ile birlikte sadece fiziki düzenleme yapmakla sınırlı olmayacak biçimde özel mülke müdahalede de yetkili kılınmışlardır. Yukarıda sayılan amaçlar doğrultusunda ve bu alanın belediye veya mücavir alan sınırları içerisinde bulunması şartıyla (Kaya, 2009; Aydınlı ve Kaya, 2013) dönüşüm projeleri yapılabilmektedir. Bu alanların kentsel dönüşüm alanı ilan edilebilmeleri belediyenin talebi ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından karara bağlanmaktadır.

Yasa, söz konusu alanlarda standart imarlı bir alanda olduğundan farklı olarak özel bir çalışmayı gerektirmektedir. Bunun önemli bir nedeni ihtiyaç duyulan dönüşümler için yeterli ekonomik olanaklara sahip olamamalarıdır. Yapılacak uygulamalarda da kentsel dönüşümün sağladığı avantajların gerekli katılımın sağlanarak doğru ifade edilmesi de önemli bir unsurdur. Sonuç olarak amaçlanan imar faaliyetlerinin amaçları ile paralel bir biçimde daha sağlıklı bir yerleşim yerinin ortaya çıkarılmasıdır (Öngören, 2013).

Yasa ile "*kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı olarak ilan edilecek alanın; üzerinde yapı olan veya olmayan imarlı veya imarsız alanlar olması, yapı yükseklik ve yoğunluğunun belirlenmesi, alanın büyüklüğünün en az 5 en çok 500 hektar arasında olması, etaplar halinde yapılabilmesi hususlarının takdiri münhasıran belediye meclisinin yetkisine*" bırakılmıştır. Bunun sonucunda üzerinde yapı olan veya imarlı alanlarda da dönüşüm uygulamaları yapılmasının önü açılmış; ayrıca belediyeler, tarım arazilerini ve imarsız boş alanları da yapılaşmaya açılmak için hukuki bir dayanak elde etmişlerdir (Aydınlı ve Kaya, 2013; Görün ve Kara, 2008).

Projeler kentsel alanlardaki kullanım ve mülkiyet haklarının alt gelir gruplarından üst gelir gruplarına doğru ve kamusal mülkiyetten özel mülkiyete doğru transfer edilmesine uygun bir zemin yaratmaları bağlamında kritik hale gelmişlerdir. Çünkü kentsel dönüşüm alanı ilanı için gerekli olan kriter, dönüşüm ve gelişim alanlarının 50.000 nüfus ve 50.000 metrekare ölçütleriyle sınırlandırılması biçiminde tanımlanmıştır. Dolayısıyla bu tür alanların belirlenmesi için sadece sayısal bir ölçüt ortaya konarak, dönüşüm/yenileme gerektiren sorunların varlığı geri plana itilmiştir (Karasu, 2009; Özden, 2008; Tezcan ve Zengin Çelik, 2017).

Söz konusu düzenleme de tartışmalı açılımları ile farklı eleştirilere konu olmuştur. Zira bu düzenleme de "*kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı*" olarak belirlenecek alanların, "*imarlı veya imarsız*", "*üzerinde yapı olan veya olmayan*" alanlar olabileceğini ve planlarda kentsel gelişmeye açılmamış alanların da "*kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı*" olarak tanımlanabileceğini ifade etmektedir. Yasa'da Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde yer alan ilçe belediyelerinin taleplerinin olmamasına karşın Büyükşehir Belediyesi uygun gördüğü alanlarda "*kentsel dönüşüm alanı*" ilan edebileceğinin belirtilmiş olması da yerelleşme ve katılımcı planlama açısından önemli bir sorun başlığı haline gelmektedir. Bu konuda Büyükşehir Belediyeleri'ne verilen geniş yetkilere rağmen, ilçe belediyelerinin yetkisiz kılınması ise geçerli mevzuatta yer alan Belediye ve Büyükşehir Belediyesi yasaları açısından sorun yaratmaktadır. Diğer yandan kentsel dönüşüm alanı olarak ilan edilmiş yerlerdeki proje bilgilerinin halka duyurulması, askıya çıkarılması ve itirazların nasıl yapılacağı gibi konulardaki belirsizlikler de planlamanın şeffaflık/açıklık ilkesine aykırı bir durum sergilemektedir. Yasa ile 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planlarında veya yerleşimlerin nazım planlarında "*tarımsal niteliği korunacak alan*" veya "*iskan dışı alan*" olarak tanımlanmış alanlarda "*kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı*" ilan edilebilmesine imkan veren açılımların yer alması da planların kademeli birlikteliği ilkesi açısından sorunlu bir başka konu başlığı olarak ele alınmaktadır. Bütün bunlarla birlikte söz konusu düzenlemenin kendine ağırlıkla hedef aldığı göç ve yoksulluk alanlarında yaşayanları başka alanlara sürükleyecek bir yapıda oluşu da eleştirilerin odağına alınan bir başka başlıktır. Bu kapsamda proje alanlarının ağırlıkla yüksek rant beklentisi olan yerlerden seçilmesi nedeniyle bölgeler arası eşitsizlik yaratacağı; ödenebilir konut ile kiracı haklarında belirsizlik ortaya çıkaracağı, ekonomik koşulları içeren bir soylulaştırmaya ve bu şekilde yeni sınıfsal ve mekânsal ayrımlara neden olunacağı ifade edilmektedir. Uygulamaların sadece ekonomik bir içerik taşıdığına ve konu aldıkları toplulukların kendine özgü sosyal nitelik ve şartlarının dikkate alınmadığına dikkat çekilmektedir. Bir diğer konu ise tanımlamalar üzerindeki belirsiz-

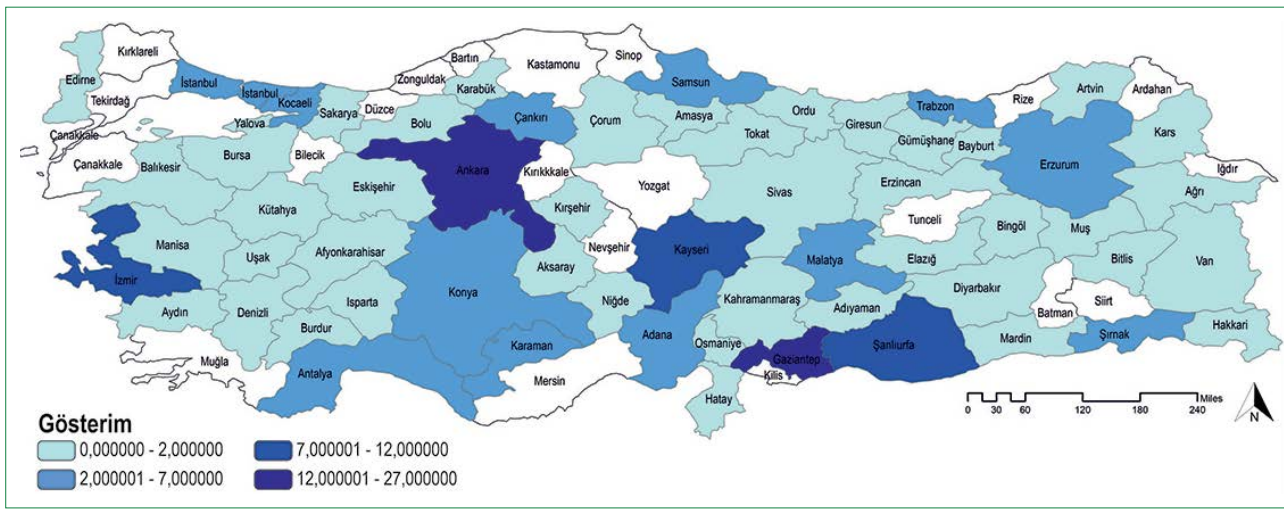
liklerdir. Minimum alan miktarının belirlenmesi, kentsel dönüşümün tanımında yer alan eskimenin hangi kriterlerle ortaya konduğu, tasarımın alana özgü özelliklerin devam edeceği mi yoksa göz ardı mı edileceğinin bilgisi tanımlarda yer almamaktadır. Bilgilendirme araçları ile vatandaşların, meslek odalarının ve üniversitelerin katılımlarının başarılı bir kurgu ile yapılamaması da başka bir eleştiridir (Türkiye Planlama Okulları [TUPOB], 2010; Bektaş, 2014; Genç, 2014; Güzey, 2012, Özden, 2010).

Çalışma kapsamında ulaşılabilen verilere göre Türkiye'deki 81 ilin 34 tanesinde, ülkedeki illerin yaklaşık %42'sinde bu yasal düzenleme ile riskli alan ilanı ilanı bulunduğu tespit edilmiştir. Ulaşılabilen verilere göre toplamda 231 mahallede yaklaşık 15,268 hektarlık bir alan 2011–2018 yılları arasında kentsel dönüşüm ve yenileme alanı ilan edilmiştir. Bu genel bilgilerle birlikte riskli alan ilan sayılarının Türkiye genelindeki dağılımı ArcMap'te 2011–2018 yılında ilana çıkan kentsel dönüşüm alanları verilerinin işlenmesi ve bu verilerin doğal aralıklar (natural breaks) sınıflandırma yöntemiyle oluşturulan haritası Şekil 1'de görülmektedir. Bu dağılıma göre Ankara ve Gaziantep en yüksek veriye sahip İller olurken onu İzmir, Kayseri ve Şanlıurfa İlleri izlemektedir (Tezcan, 2020).

6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun

31.05.2012 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren yasanın, Türkiye'nin önemli bir sorunu olan afet karşısındaki yükümlülükleri bakımından önemli bir adım niteliği taşıdığını ileri sürmek mümkündür. Çünkü yasanın gerekçe metninde "*Ülkemizde başta deprem olmak üzere afet riskinin yüksek olmasına karşın yapı stokumuzun büyük bir kısmının güvensiz ve imar mevzuatına aykırı olması, kaçak yapılaşmanın çok fazla olması nedenleriyle afetler oluşmadan önce gerekli tedbirlerin alınmasına yönelik bir mevzuata acil olarak ihtiyaç duyulmaktadır*" ifadesi yer almaktadır. Bu içerik mevcut yapı stokunun çoğunun, 1998 deprem yönetmeliğinden önce yapılmış olması temelinde ve bu kapsamda Şimşek'in (2016) de ifade ettiği şekliyle yaklaşık 19 milyon konutun 14 milyonunun risk taşıyabileceğini göstermektedir. Öte yandan zaten Türkiye kentleşme pratiğinin önemli ölçüde kaçak ve sağlıksız bir yapı stokuna temellenen içeriği düşünüldüğünde afete odaklı bu içerik son derece meşru bir nitelik kazanmaktadır. Ne var ki, gücünü son derece geçerli koşullardan alıyor olsa da kentsel dönüşüm mevzuatının kent planlama çalışmalarının ilkesel zemini açısından ve konu aldığı geniş kitleler temelinde tedirgin edici özellikler yaratmış olduğu ve bu kapsamda farklı çevrelerce eleştirilere konu olduğu da görülmektedir.

Bu noktada yasanın 1980 sonrası yerelleşmiş planlama süreçlerini tekrar merkezi uygulamalara dönüştüren içeriği önemli bir tartışma başlığı olmuştur. Yasa ile "*afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu alanlarda*" sağlıklı ve güvenli yaşama çevreleri oluşturmak amacıyla "*iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esasları düzenlenmekte; riskli yapıların bulunduğu taşınmazlara ilişkin her tür ve ölçekteki planı yapma, yaptırma ve onaylama yetkisi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı*"na verilmiştir. Bu durumu yasanın maddelerinde yer alan riskli alan tespitinde "*Bakanlıkça lisanslandırılan kurum ve kuruluşların yetkili olması ve riskli yapı tespitine ilişkin yapılan itirazların incelenmesinde görevli olan teknik heyette Bakanlık temsilcilerinin yer alması*" hükmü de güçlendirmiştir (Daşkıran ve Ak, 2015). Yasanın bu merkeziyetçi tutumu ve kentsel dönüşüm projelerinin yerel idarelerce hazırlanmış planlara ve kararlara uymayacak bir içerikte yukarıdan dayatılarak ortaya çıkarılmaları, kent planlama disiplini açısından önemli bir sorun olarak tanımlanmaktadır. Bir başka ifade ile yerel idarelerce hazırlanmış imar planlarının ve bu kapsamda özellikle de kent ölçeğinde ve bütünlüklü olarak ortaya çıkmış olan planların alansal ya da bölgesel uygulamalarla bütünlük ve dengelerinin bozulacağı kabul edilmektedir.

Şekil 1. 73. Madde ile ilan edilen kentsel dönüşüm alanlarının Türkiye dağılımı (2011–2018).

Bu bağlamda özellikle de doğal ve kültürel nitelikleri ile öne çıkan alanlarda ve daha önce hazırlanmış koruma amaçlı imar planları açısından doğacak uyumsuzluklara neden olacak içerik, gündeme gelen çokça vaka üzerinden eleştiriye uğramaktadır (Demirkol ve Bereket Baş, 2013; Özkaya Özlüer, 2018; Gürcanlı, Yönez ve Yönez, 2017; Genç, 2014).

Yasa açısından ele alınan en önemli sorunlardan biri de risk ve riskli yapı tanımlamaları açısından ortaya çıkmaktadır. Yasanın 3. maddesinde; "*f) (Değişik: RG-21/6/2019-30808) Riskli alan: Zemin yapısı veya üzerindeki yapılaşma sebebiyle can ve mal kaybına yol açma riski taşıyan, Cumhurbaşkanınca kararlaştırılan alanı, g) Riskli yapı: Riskli alan içinde veya dışında olup ekonomik ömrünü tamamlamış olan ya da yıkılma veya ağır hasar görme riski taşıdığı ilmî ve teknik verilere dayanılarak tespit edilen yapıyı veya yapıları ifade eder*" denilmektedir. Ancak yasa bu tanıma uygun yapılar dışında yani risk taşımayan yapıları da uygulama bütünlüğü açısından uygulamalara dahil etmektedir (Daşkıran ve Ak, 2015). Bu yapısı ile yasanın mülkiyet hakkına müdahale ediyor olması ve yasa kapsamında "*mülkü boşalttırmak amacıyla, en minimum*" hizmetler olan elektrik, su ve doğalgazın ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından durdurulmasını düzenleyen maddesi ile barınma ve konut hakkına aykırı bir içerik yaratması (Demirkol ve Bereket Baş, 2013) önemli bir konu haline gelmektedir.

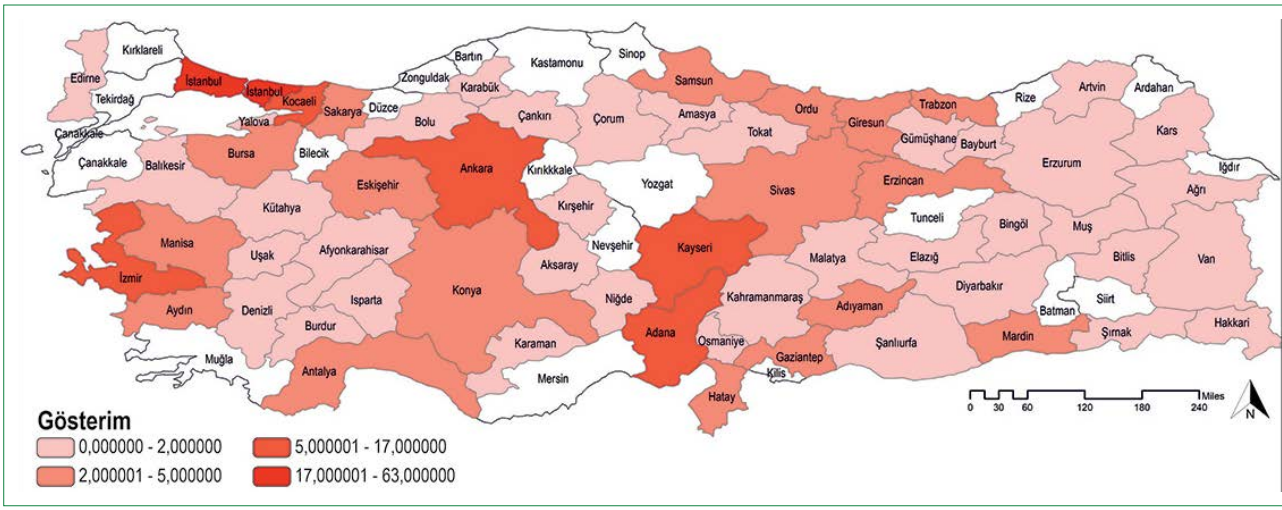
Yasanın riskli yapı tanımlaması ile birlikte gündeme getirdiği en önemli konulardan birisi de parsel ölçeğindeki yenileme uygulamalarıdır. Nitekim yasa kentsel dönüşümü parsel ölçeğine indirgeyen ve bu şekliyle de müteahhit firmalar aracılığıyla inşaat piyasasında önemli bir hareketlilik yaratan içeriği ile aslında önemli bir yapı ve nüfus yoğunluğu değişimine sebep olmaktadır. Bu çerçevede kent planlarında bütüncül olarak yapılandırıldığı kabul edilen sosyal ve teknik altyapı yatırımları açısından kişi başına düşen standartların ve kentsel olanakların giderek azalması sorunu ile karşı karşıya gelinmektedir (Zengin Çelik ve Çilingir, 2017).

Genel olarak bakıldığında yasaya dair eleştirilerin çoğunun sağlıklı bir kentsel yenilemenin sağlanamaması, uygulamaların özellikle metropol kentler başta olmak üzere yeni rant alanları yaratması, tüm süreçte bilim çevrelerinin görüşüne başvurulmaması ve afet riskine ilişkin düzenlemeler ile kentsel dönüşüme ilişkin hükümlerin aynı yasa ile yapılmış olmasının yarattığı çelişkiler bağlamında ortaya çıkmış olduğu görülmektedir. Bu kapsamda ağırlıklı olarak konut hakkını önceleyen kapsamlı bir kentleşme politikasının ortaya konmamış olması, kentte yaşayan herkesin mülkiyet hakkına müdahale edecek bir içeriğin temel hak ve özgürlüklere aykırı olması önemli bir tartışma başlığı yaratmış bulunmaktadır. 6306 sayılı Yasanın 3. maddenin 7. fıkrasında riskli yapılar dışında kalan diğer yapıların da uygulama bütünlüğü bakımından yıkılmasına olanak tanınması, bu yapıların belirlenmesi kriteri olarak ise "*Bakanlık tarafından gerekli görülen*" ifadesinin kullanılması yasa ile ortaya konan merkeziyetçi tutumu desteklemekte ve neredeyse ülkenin tamamında kentsel dönüşüm alanı ilan etme olanağını yaratan bu tutumda içerisinde TOKİ'nin tek otorite olarak görülmesi tedirgin edici bir durum olarak ele alınmaktadır. Öte yandan Yasanın 3. maddesinde tanımlanan rezerv yapı alanlarının kapsamının idareler tarafından zeytinlik, mera, orman, kıyı, askeri bölge ve sit alanlarını da içerecek biçimde genişletilebilmeye olanak tanıması hususu bir başka eleştiri konusunu oluşturmaktadır. Bu kapsamda arkeolojik ve tarihi sit alanlarında yapılacak tespitlerde değerlendirmelerin yeterli düzeyde açıklayıcı bilimsel kriterler içermiyor oluşu doğrultusunda yeraltı ve yerüstü varlıkların ve önemli bir kültürel birikimin yok olmasına neden olunacağı da yine yasanın önemli eksikliklerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Demirkol ve Bereket Baş, 2013; Özkaya Özlüer, 2018; Gürcanlı, Yönez ve Yönez, 2017; Genç, 2014).

Bu eleştirilerle birlikte ilk çıktığı 2012 yılından günümüze kadar Türkiye'nin neredeyse tamamında yasa kapsamında riskli alan ve kentsel dönüşüm alanı ilanlarının yapılmış olduğu görülmektedir. Yapılan çalışma kapsamında ulaşılabilen verilere göre Türkiye'deki 81 ilin 52 tanesinde, yani ülkedeki illerin yaklaşık %64'ünde riskli alan ilanı bulunmaktadır. Toplamda 522 mahallede yaklaşık 13.300 hektarlık bir alan 2012–2018 yılları arasında riskli alan ilan edilerek kentsel dönüşüm uygulamalarının konusu olmuştur. Riskli alan ilanı kararı en çok 2013 yılında Resmi Gazetede yer almıştır. Bu genel bilgilerle birlikte riskli alan ilan sayılarının Türkiye genelindeki dağılımı ArcMap'te 2012–2018 yılında ilana çıkan kentsel dönüşüm alanları verilerinin işlenmesi ve bu verilerin doğal aralıklar (natural breaks) sınıflandırma yöntemiyle oluşturulan haritası Şekil 2'de görülmektedir. Bu dağılıma göre İstanbul en yüksek veriye sahip İl olurken, onu İzmir, Ankara, Kayseri ve Adana İlleri izlemektedir (Tezcan, 2020).

Türkiye'de Resmi Gazetede İlan Edilmiş Riskli Alan ve Kentsel Dönüşüm Alanları

Türkiye'de "*kentsel dönüşüm*" uygulamalarına ilişkin süreç içerisinde pek çok yasal düzenleme olmasına rağmen son zamanlarda ağırlıkla göçle oluşmuş yaşama bölgelerini konu alan iki önemli yasa 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile 5393 Sayılı Belediye Kanunun 73. maddesi uygulamalarıdır. Gerek etkiledikleri alansal ve gerekse sosyal büyüklüğü tanımlayabilmek üzere söz konusu yasalar aracılığıyla ortaya çıkmış uygulamaların nasıl yayıldıkları ve yıllara göre dağılımları ArcGIS programı üzerinden haritalandırılmıştır. 73. Madde uygulamalarında "*kentsel dönüşüm ve gelişim alanı*" olarak belirlenen ve Resmi Gazete'de kentsel dönüşüm alanı olarak ilana çıkan alanlar tespit edilmiş; tarih ve mahalleleri bir tablo haline getirilmiştir. 6306 sayılı yasada ise "riskli alan" olarak Resmi Gazete'de ilan edilmiş alanlar tespit edilmiş ve aynı şekilde tarih ve mahalle sayıları tabloya işlenmiştir. Ardından Google Earth'den de faydalanarak alan-

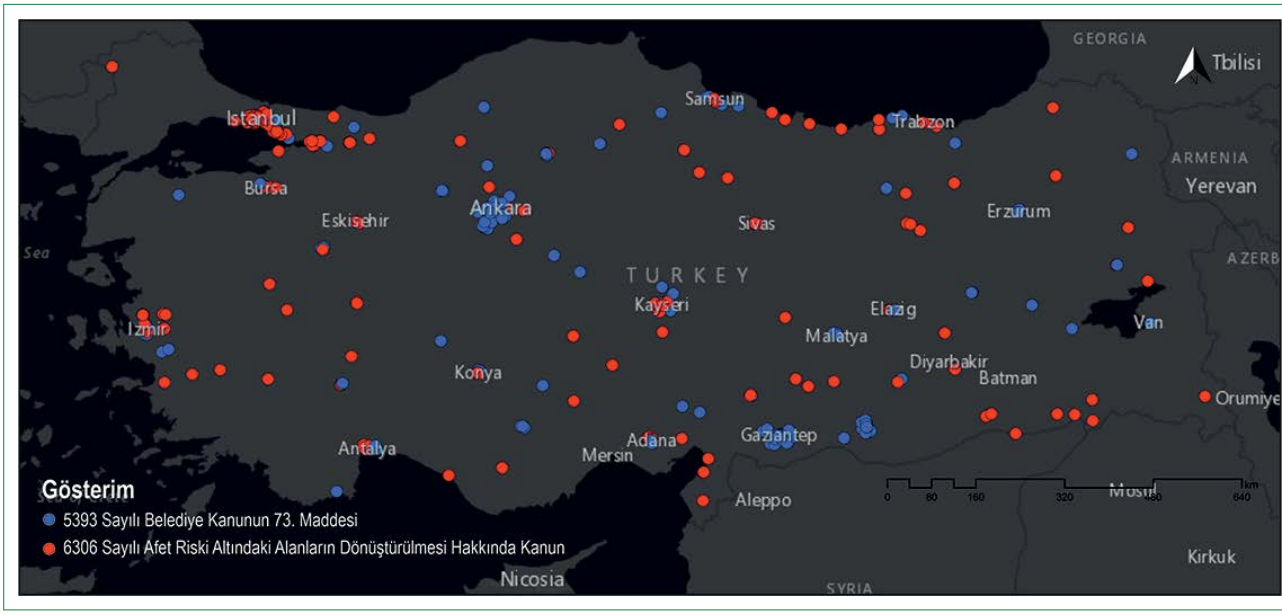
Şekil 2. 6306 Sayılı Kanunla Riskli Alan İlanlarının Türkiye dağılımı (2012–2018).

lar yerinde tespit edilerek ilanda yer alan sınırların yaklaşık merkez noktaları seçilerek sembolik bir yer seçilip işaretlenmiştir. Resmi Gazete taramasının ardından elde edilen ve tablolaştırılan veriler bu noktalara atanarak kentsel dönüşüm projelerinin hangi kanunla ilan edildiği, ilan tarihleri ve mahalle büyüklüklerini içeren haritalar oluşturulmuştur.

Türkiye'de Her İki Yasanın Uygulamalarının Dağılımı

Resmi Gazete'de yer alan "*riskli alan*" veya "*kentsel dönüşüm alanı*" olarak ilana çıkmış yerler kanunların çıktığı yıllardan 2019 yılına kadar olan süre içerisinde yıl bazında haritalandırılmıştır. Şekil 3'te her iki uygulamanın Türkiye genelindeki dağılımı iller bazında gösterilmiştir. Veriler uygulamaların temellendiği yasalar açısından bölgesel farklılıklar gösterdiğini ortaya koymuştur. Türkiye genelinde taranan ve ulaşılabilen bilgilere göre toplamda 359 adet kentsel dönüşüm uygulaması kararı bulunmaktadır. Bunların %58'ini 6306 sayılı kanunla ilan edilen riskli alanlar oluştururken %48'i 5393/73. Madde uygulamalarıdır. Bu uygulamaların konu aldıkları alanların özelliklerine bakıldığında ise çoğunlukla göç sonucu oluşmuş mahallelerin öne çıktığı görülmektedir. Bu bölgeler 6306 sayılı yasaya göre doğrudan binanın riskli olduğu alanlar olmakla birlikte alan olarak da risk taşımaktadır.

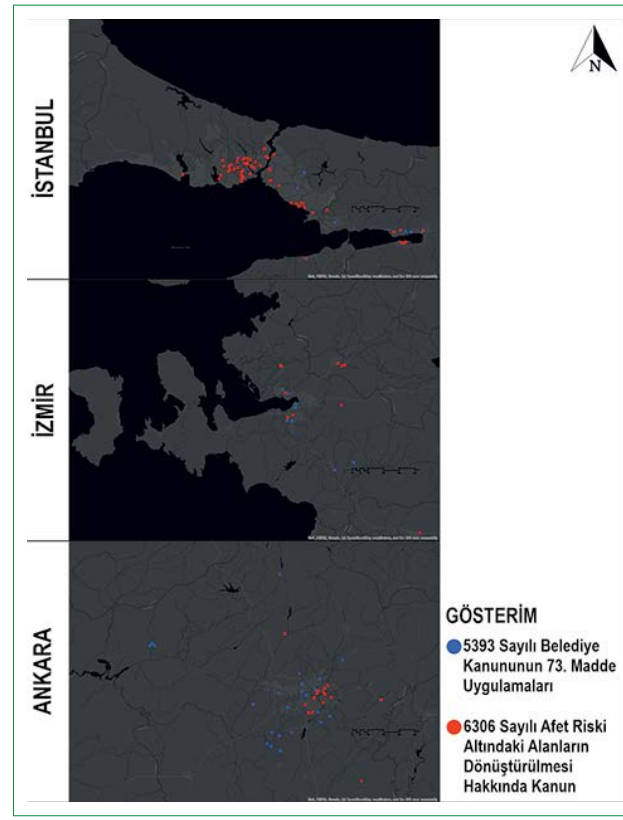
Öte yandan ilan edilmiş alanların nitelikleri değerlendirildiğinde, yasanın ortaya çıkma amacına uygun olarak deprem riski taşıyan alanların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bunların çok az bir kısmı sanayi ya da boş alan olarak konut dışı fonksiyona sahiptir. Projelerin deprem riskleri açısından coğ-

Şekil 3. Uygulamaların ilan kararlarının illere göre dağılımı.

rafi şartlarla nasıl ilişkilendiği incelendiğinde ise, T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının [AFAD] (2019) yayınladığı son afet riski haritasına bağlı olarak özellikle 37 ilin risk durumunun yüksek olduğu ve bu ilerde de kentsel dönüşüm projelerinin bulunduğu izlenmektedir.
Ayrıca 6360 sayılı yasa kapsamında belirlenen uygulama alanlarının niteliği açısından bir inceleme yapıldığında riskli alan ilan edilen alanların çoğunu konut alanlarının oluşturduğu, bununla birlikte yaklaşık %3'lük bir kısmının ise sanayi vb. kentsel kullanımların oluşturduğu bulgulanmaktadır. 73. Madde uygulamalarına bakıldığında ise konut dışı fonksiyonlar toplam ilanların yaklaşık %3,5'ini oluşturmaktadır. Bu veri her iki yasanın da kendisine ağırlıkla konut alanlarını hedef aldığını göstermesi açısından önemlidir.

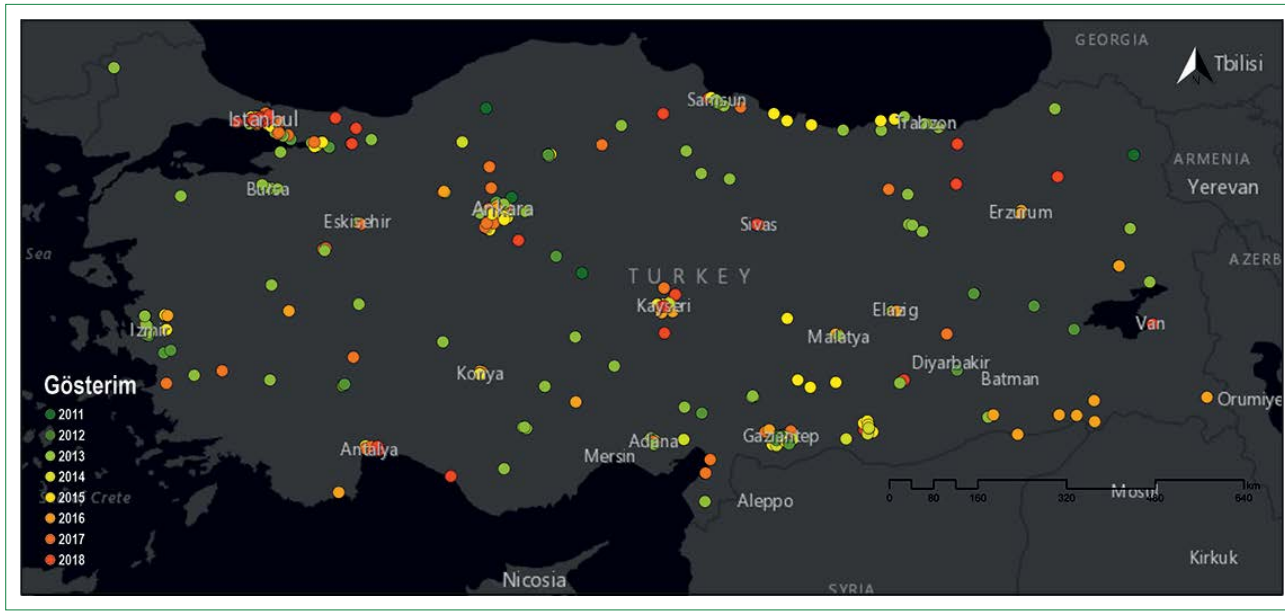
Kırdan kente göçün en yoğun yaşandığı iller (Anadolu Ajansı [AA], 2008) olan İstanbul, İzmir ve Ankara'nın daha detaylı gösterimi ise Şekil 4'teki gibidir. Buna göre İstanbul'da 6306 sayılı yasanın uygulamalarının daha yoğun olduğu görülmektedir. Ankara'da 73. madde uygulamaları görece daha geniş bir alanda yer bulurken İzmir'de ise her iki uygulama sayıca neredeyse eşit bir dağılıma sahiptir. Ayrıca uygulamaların söz konusu üç kentte de, çeperlerde bulunabilmekle birlikte merkezde yoğunluk kazandığı görülmektedir. Projelerin alan niteliklerinin dağılımlarına bakıldığında ise cezaevi gibi bir fonksiyon dışında kararların konut alanlarına yönelik olduğu görülmektedir.

Şekil 4. Uygulamaların ilan kararlarının detaylı gösterimi.

Türkiye'de Her İki Yasanın Uygulamalarının Yıllara Göre Dağılımı

Kentsel dönüşüm uygulamalarından her iki yasanın da ilan edildiği tarihlerden itibaren Resmi Gazete'de riskli alan/kentsel dönüşüm alanı olarak ilana çıkmış olduğu alanların yıllara göre dağılımları Şekil 5'te gösterilmiştir. Buna göre yıllar itibarıyla kentsel dönüşüm kararlarının illere yayılması izlenebilmektedir. Her yıl yeni alanlar ilan edilmesine rağmen özellikle ilk çıktıkları dönemde sayıca fazla oldukları gözlenmektedir.

Şekil 5. Uygulamaların ilan kararlarının yıllarının illere göre dağılımı.

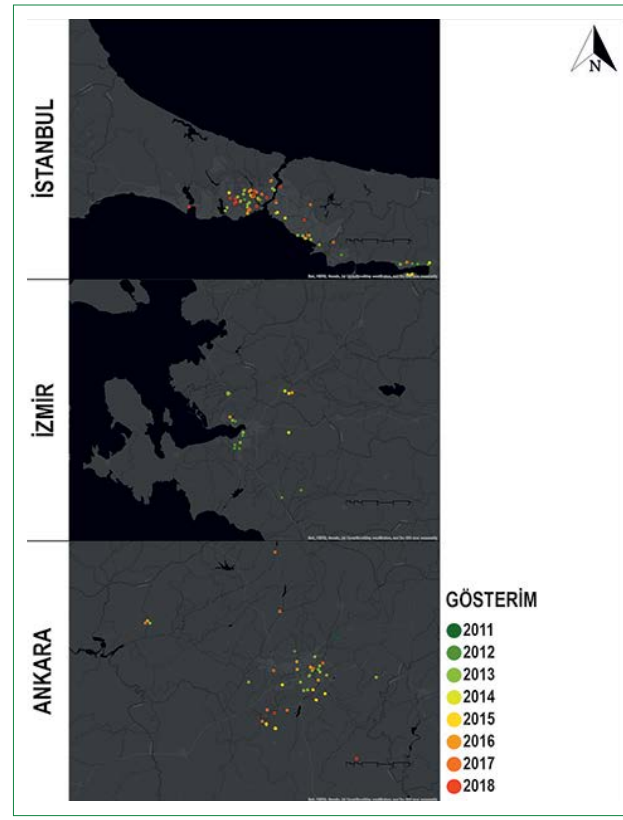
İstanbul, Ankara ve İzmir illerinin detaylandırılmış görünümleri ise Şekil 6'daki gibidir. Buna göre İstanbul'da 2010–2018 yılları arasında geniş bir dağılım varken, Ankara ve İzmir'de ilk yıllarda yoğunlaşmaktadır. İstanbul kentsel dönüşüm ilanlarının ağırlıkla 2013 (%36), 2016 (%18) ve 2018 (%18) yıllarına tarihli olduğu görülmektedir. Ankara'da kentsel dönüşüm kararları yoğunluk sırasına bakıldığında ise 2013 (%32), 2017 (%23) ve 2015 (%21) yılı tarihli oldukları tespit edilmiştir. İzmir'deki ilan kararları tarihlerine bakıldığında en yoğun iki yılın 2012 (%46) ve 2013 (%40) olduğu görülmüştür. Bu durum, kanunların çıktığı ilk dönemde yoğun bir başvurunun olduğunu göstermekle birlikte sonuçlarının okunmaya başladığı 2017 yılı sonrasında İzmir'in yeni ilanlarının olmadığı; İstanbul ve Ankara'nın bu deneyimlerin sonucunda kentsel dönüşümü bir strateji olarak kullanmaya devam ettikleri görülmektedir.

Kentsel dönüşüm uygulamalarından her iki yasanın da çıktıkları yıllardan itibaren ilana çıkmış alanlarının yıllara göre dağılımları Şekil 7'de gösterilmiştir. Çıktığı yıldan itibaren 73. Madde uygulamaları fazla inişli çıkışlı bir seyir izlemezken 6306 sayılı yasanın uygulamaları kanunun çıktığı yılın hemen ardından en yüksek noktasına ulaşmış; ardından o da sabite yakın bir seyir izlemiştir.

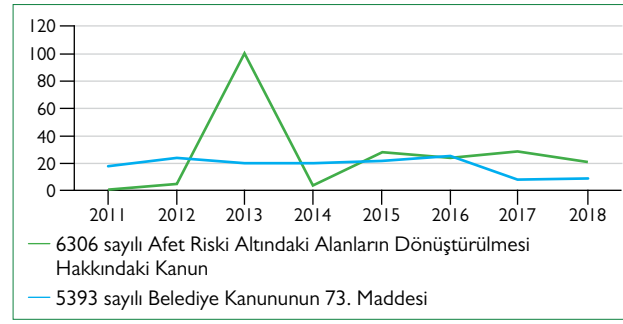
Türkiye'de Her İki Yasanın Uygulamalarının Kapsadıkları Mahalle Sayısına Göre Dağılımı

İlan edilen alanların toplam büyüklüklerine bakıldığında ise ülke genelinde yaklaşık 28.569 hektarlık bir alanda kentsel dönüşüm kararı alınmış olduğu bulgulanmaktadır. Bu projelerin Resmi Gazete'de belirtilen mahallelerin sayıca tablolaştırılmasının ardından kapsadıkları mahalle sayılarına göre dağılımları ulaşılan veriye göre Şekil 8'deki gibidir. Veriler uygulamaların özellikle göçle oluşmuş ve gecekondu oranının da yoğun olduğu illerde artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bölgesel anlamda kapladıkları alanın ve dolayısıyla projelere dahil olan mahalle sayısının müdahale alanının da geniş olduğunu ortaya koyacağı varsayımı ile bu dağılım yapılmıştır. Ege, Marmara ve Güneydoğu illerinde mahalle sayısı daha yüksek projelerin olduğu görülmekle beraber 1 ve 2 mahalleyi içeren dönüşüm alanlarının olması proje yapma eğiliminin sadece büyük kentlerle sınırlı kalmadığını ülke geneline yayıldığını göstermektedir.

Mahalle sayılarının dağılımına bakıldığında ise proje büyüklüklerine göre ilana çıkmış proje alanlarının %58'i 1, %20'si 1 ve %10'u 3 mahalle olmak üzere bu dağılım içerisindeki en geniş pay (%88) 3 ve altı mahalle sayısına sahip projelere aittir. Proje alanlarının kapsadıkları alanlar bakımından daha geniş olduğu 4 ve 9 mahalleyi kapsayan projeler ise toplam projelerin %9'luk bir dilimini oluşturmaktadır. Burada aykırı değer sergileyen mahalle sayısına göre en yüksek projeler ise %3'lük bir dilimi kapsayan 10 ve üzeri mahalleyi içeren proje alanlarıdır. Böyle bir veriyi, riskli alan ilanı ile projelere

Şekil 6. Uygulamaların yıllara göre dağılımının detaylı gösterimi.

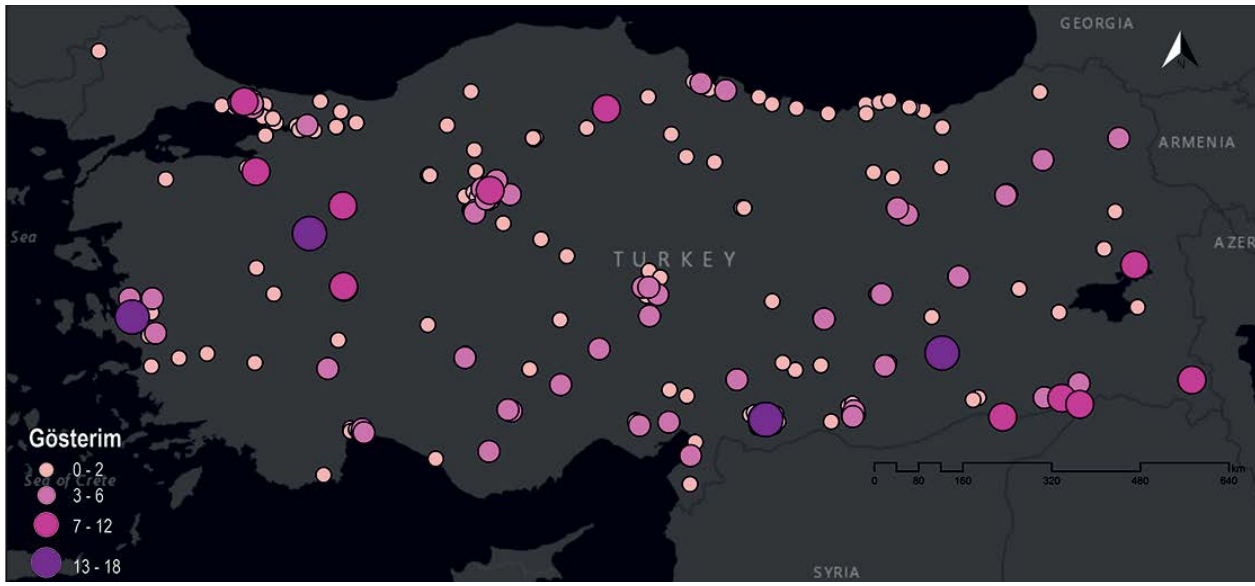

Şekil 7. İki yasal uygulamanın yıllara göre dağılımı.

konu edilen alanların kentler içerisinde genel olarak en çok 1 ya da 2 mahalleden oluşan, bu bağlamda parçalı ve noktasal oldukları biçiminde yorumlamak mümkündür. Bu alanların İstanbul, Ankara ve İzmir illeri üzerindeki dağılımının detayı ise Şekil 9'da gösterilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye kentleşme pratiği içerisinde kentsel arsa her zaman yarattığı ekonomik değer üzerinden önemli bir değişim aracı olmuştur. Bu durum kentlerin giderek üretim mekânından tüketim mekânına dönüştüğü 1980 sonrası süreçte kentsel mekânın, sermayeyi geliştirmenin bir aracı haline gelmesini sağlarken, kentler inşaat piyasası aracılığıyla daha hızlı ve

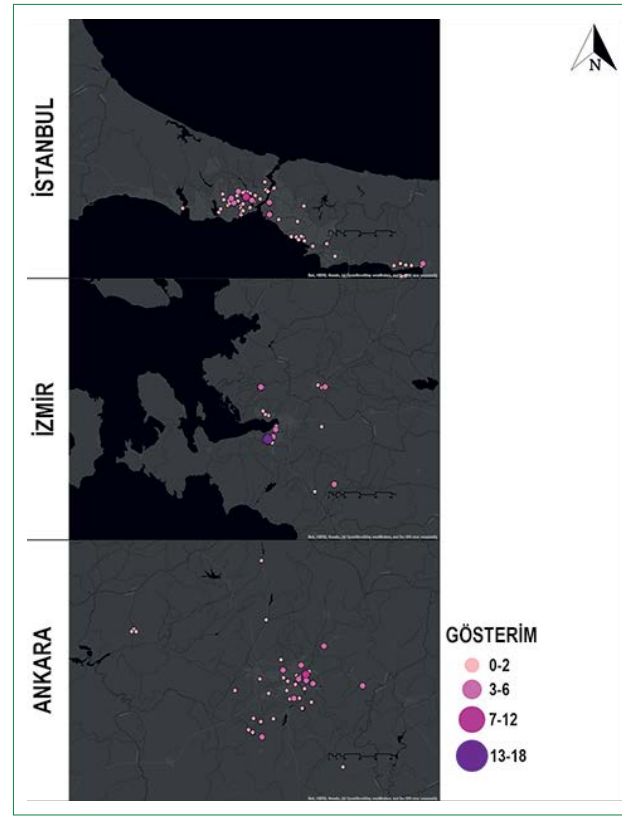

Şekil 8. Uygulamaların kapsadıkları mahalle sayılarının illere göre dağılımı.

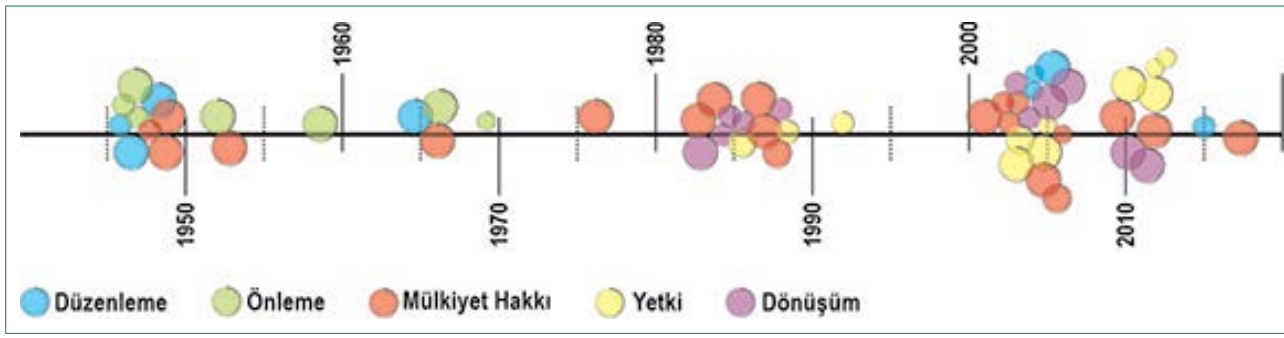
etkin bir yenileme sürecinin içerisine girmiştir. Yenilemeye odaklı bu ortam 2000'ler sonrasında ise, "*kentsel dönüşüm*" olarak adlandırılan uygulamalar ve bu uygulamalara yön veren bir mevzuat ile birlikte güçlenmiş ve Türkiye kentleşmesinin temel dinamiklerinden biri haline gelmiştir. Bu aşamadan itibaren yenileme uygulamaları noktasal ve parçalı biçimde gelişim gösterdiği ölçüde büyük alansal ve bölgesel operasyonlar biçiminde hayata geçerek önemli değişimler ortaya çıkarmışlardır.

2000'lerle birlikte izlenen bu büyük değişimin sadece bir dönemsel yaklaşım olarak açıklanamayacak tarihsel açılımlarının bulunduğu açıktır. Bir başka ifade ile bugün karşımıza gelen büyük ölçekli kentsel müdahaleler, göç ve gecekondulaşma süreci ile başlamış kendine özgü kentleşme sürecinde farklı ölçek ve içeriklerde deneyimlenmiş yenileme uygulamalarının yaygınlaşmış bir hali olarak okunmalıdır. Bu kapsamda kabarık bir liste oluşturan mevzuat gelişiminin "*yasak*"lar üzerinden kurmaya çalıştığı dilin aslında emek süreçleri ve taşınmaz piyasası aracılığıyla sessiz bir anlaşma olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira yasal düzenlemelerin içerik ve kurgusu, ülkesel düzeyde izlenen ekonomik, siyasal ve toplumsal gelişmelerin ve dolayısıyla temel kırılma noktalarının ortaya çıkardığı yeniden yapılanmalar biçimindedir.

Kentsel dönüşümü ilgilendiren tüm yasalar ele alındığında 2000 yılı öncesi bir "*taviz*" dönemi iken, 2000 yılı sonrası zaman dilimi bir "*müdahale*" dönemini içermektedir (Şekil 10). 2000'li yıllardan sonraki dönemin kentsel dönüşüm bakımından bir "*müdahale*" dönemi olarak ele alınmasının en önemli nedeni uygulamanın güçlü bir mevzuat ve TOKİ gibi kurumların genişletilmiş yetkileri ile birlikte oldukça önemli bir aktör olarak sürece dahil olmasından kaynaklanmaktadır. Buna bağlı olarak 2010 yılından itibaren ülkenin pek çok kentinde bir ya da birkaç mahalleyi içeren "kentsel dönüşüm projesi" ilanları çıkmaya başlamıştır. Uygulamaların ağırlıkla ilk ortaya

Şekil 9. Uygulamaların kapsadıkları mahalle sayısına göre dağılımının detaylı gösterimi.

Şekil 10. Yasaların zamana göre dağılımı.

çıkma süreci açısından gecekondu alanı olarak nitelendirilebilecek bölgeleri konu alması, bu bölgelerin süreç içerisinde yasal statü kazanmış olsalar da sahip oldukları farklı toplumsal özellikler nedeniyle yapılan müdahaleleri daha da kritik hale getirmiştir. Projeler bu tür alanlarda yaşayan mahalle sakinlerinin kentle kurdukları sözsüz müzakereyi yeniden biçimleyerek, kentsel arsa üzerinden dağıtılacak rant temelinde bir pazarlık sürecine dönüştürmüştür.

Söz konusu projelerin büyük kitleleri etkiliyor oluşları, konunun temsiliyet ve haklar temelinde olması kent planlama disiplini içerisinde önemli bir tartışma alanı yaratmıştır. Neoliberal politikaların mekânsal izdüşümlerinin görünür olmaya başladığı dönemde hız kazanan projelerde müzakere süreçleri kent parçaları üzerine getirilen kararların uygulanmasında etkili bir araç olarak öne çıkmaya başlamıştır. Uygulayıcının karşısında yasal birer konut haline gelen gecekondular projelerin başlayabilmesi için gereken anlaşmalara imza atan taraflardan biri ve dolayısıyla, kentsel arsa üzerinden yaratılan ekonomik değerin bölüşümünde de söz sahibi aktörlerden biri haline gelmişlerdir.

Geniş kitleleri kapsayan projelere ilgi, doğalgaz gibi yeni kentsel hizmetlerden faydalanama, konut standartlarını yükseltme ya da sadece bir kentli gibi bir apartman dairesinde oturma ideali çerçevesinde artarken, kentsel dönüşüm bu tür mahalleler için adeta kendilerine dokunmasını bekledikleri bir sihirli değnek haline gelmiştir. Artık mahalle sakinleri içinde bulunduğumuz aşamada böylesi bir müdahalede kendi çıkarlarını maksimize edecek kararların üretilmesinde mülkiyet hakkını önemli bir araç olarak kullanacak şartlara sahiptir. Bununla birlikte, kentsel dönüşüm projelerinin avantajlarından yararlanma hakkını elinde tutamayan geniş kesimlerin varlığı da söz konusudur ve bu da projelerin neden olduğu/olabileceği sosyal sorunlar nedeniyle en çok eleştiri alan yönünü oluşturmaktadır. Uygulamaların yukarıda ortaya konan tespitlerdeki şekliyle ülke genelinde yaygınlık kazanmış olduğu dikkate alındığında, kentlerde yaratılmış olan fiziksel etki ile birlikte sosyal değişim ve dönüşümün de belirgin hale gelmiş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu çerçevede kentlere yeniden biçim veren uygulamaların sözkonusu tarihsel olarak göç ve gecekondu alanları üzerinde izlenir durumda olan sınıfsal ayrışma deseninde de farklılaşmalar yaratmış olduğu ve kentleri adeta harmanlayarak yeniden kuran böyle bir müdahale ölçeği içerisinde bu etkinin farklı araştırmaların konusu haline getirilmesi gerektiği açıktır.

KAYNAKLAR

Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun (2012, 16 Mayıs). Resmi Gazete. https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.16849&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=.

Anadolu Ajanı [AA]. (2008). İşte Türkiye'nin Göç Haritası. https://www.haberturk.com/yasam/haber/81083-iste-turkiyenin-goc-haritasi.

Aydınlı, H.İ., Kaya, A. (2013). Yargı Kararları Örnekleri İle Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Sorun Alanları. Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, 15 (2), 449-468.

Bektaş, Y. (2014). Bir Kentleşme Stratejisi Olarak Yasanın Kentsel Mekanı Dönüştürmedeki Etkisi: Ankara Örneği. Planlama, 24 (3), 157-172.

Belediye Kanunu. (2005, 3 Temmuz). Resmi Gazete. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf.

Daşkıran, F., Ak, D. (2015). 6306 Sayılı Kanun Kapsamında Kentsel Dönüşüm. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 13 (3), 264-288.

Demirkol, S., Bereket Baş, Z. (2013). Kentsel Dönüşümün, 6306 Sayılı Yasa Kapsamında Hak Ve Özgürlükler Açısından Ele Alınması. TBB Dergisi, 108, 23-70.

Erman, T. (2010). "Kent ve Gecekondu", Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmalar. İstanbul: Örgün Yayınevi.

Genç, F.N. (2014). Gecekonduyla Mücadeleden Kentsel Dönüşüme Türkiye'de Kentleşme Politikaları. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (1), 15-30.

Görün, M., Kara, M. (2008). Kentsel Donuşum Projelerinin Hukuki Alt Yapısı Ve Sosyal Sorumluluk Çerçevesinde Belediyelerin Rolü. Yönetim Bilimleri Dergisi, 6 (1), 30-39.

Gürcanlı, G.E., Yönez, E., Yönez, E. (2017). 6306 Sayılı Kanuna Göre Riskli Bir Binanın Dönüşüm Süreci ve Karşılaşılan Sorunlar: Bir İlçe Belediyesi Örneği. http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/18214_20_52.pdf.

Güzey, Ö. (2012). Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Neo-Liberal Kent Politikaları, Yeni Kentsel Aktörler Ve Gecekondu Alanları. İdealkent, 7, 64-83.

Karasu, M.A. (2009). Devletin Değişim Sürecinde Belediyelerin Konut Politikalarında Farklılaşan Rolü. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14 (3), 245-264.

Kaya, E. (2009). Kentsel Dönüşüm Projeleri ve Halk Katılımı. Toplum ve Demokrasi, 3(6-7), 203-216.

Kurtuluş, H. (2010). Kent Sosyolojisinde Değişen Kavrayışlar ve Türkiye'nin Kentleşme Deneyimi. Örgen Uğurlu, Nihal Şirin Pınarcıoğlu, Ayşegül Kanbak ve Makbule Şiriner (Ed.), Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları içinde (s. 177-226). İstanbul: Örgün Yayınevi.

Öngören, G. (2013). Kentsel Dönüşüm Hukuku. İstanbul: Öngören Hukuk Yayınları Yayın No: 5.

Özden, P.P., Kubat, A.S. (2003). Türkiye'de Şehir Yenilemenin Uygulanabilirliği Üzerine Düşünceler. İTÜdergisi/A Mimarlık, Planlama, Tasarım, 2 (1), 77-88.

Özkaya Özlüer, I. (2018). İmar Barışı Düzenlemesine Hukuki Bir Yaklaşım. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi –İnÜHFD, 9 (2), 313-340.

Şenyapılı, T. (2016). "Baraka"dan Gecekondu'ya, Ankara'da Kentsel Mekanın Dönüşümü 1923-1960. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şimşek, S. (2016). Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları. Ankara: Seçkin yayıncılık.

T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD] (2019). Türkiye Deprem Tehlike Haritaları İnteraktif Web Uygulaması. https://tdth.afad.gov.tr/TDTH/main.xhtml.

Tezcan, S. (2020). Göçle Oluşmuş Yaşama Bölgelerine Yönelik Dönüşüm Projelerinde Müzakereler (Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Tezcan, S. ve Zengin Çelik, H. (2017). İzmir Büyükşehir Belediyesi Tarafından Uygulanan Kentsel Dönüşüm Projeleri Üzerine Bir İnceleme. Mahmut Güler ve A. Menaf Turan (Ed.), Belediyelerin Geleceği ve Yeni Yaklaşımlar III. Cilt içinde (s. 72-95). İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.

Türkiye Planlama Okulları Birliği [TUPOB]. (2010). 5393 Sayılı Belediye Kanununun 73. Maddesinde Değişiklik Yapılmasına Dair 5998 Sayılı Kanuna İlişkin TUPOB Görüşü. http://www.spo.org.tr/tupob/detay.php?kod=2235&tipi=56&sube=0.

Zengin Çelik, H. ve Çilingir, T. (2017). Parsel Bazındaki Dönüşüm Uygulamalarının Kentsel Maliyetleri, Karşıyaka – Bostanlı Mahallesi Örneği. Planlama, 27(3), 329-346.

Planlama 2020;30(3):374–388 | doi: 10.14744/planlama.2020.60783

ARTICLE / ARAŞTIRMA

Expression of Arts-Driven Social Co-presences in the Beyoğlu's Spatial Culture

Sanat Aracılığı ile Bir Arada Olma Durumları ve Beyoğlu'nun Mekânsal Kültüründeki Yansımaları

Güzin Yeliz Kahya

Department of Architecture Faculty City And Regional Planning, Erciyes University, Kayseri, Turkey

ABSTRACT

The clusters of arts that are organically developed by the compatible location choices of art organizations are considered as such urban areas that social co-presences are generated. They are, thus significant catalysts for the enhancement of urban vitality. This paper examines this argument through exploring the location choices of art organizations in placing their art events in Beyoğlu, Istanbul. Along with the location pattern of art events, the focus of paper is the configurational attributes of Beyoğlu's urban network through which the art events impact on and are impacted by pedestrian use of urban space. The method addresses the locations of art events as places of art-driven social co-presence, and the pedestrian movement as the force that holds the events in a networked structure. Analyzing Beyoğlu's street network configurationally, the paper quantitatively presents the urban network's potential effect on pedestrian movement, and highlights the modes of urban space uses that can be possibly emerged through the natural pedestrian movement in Beyoğlu. The approach reveals the aspects of spatial processes that would generate social effects in the urban experience of art events in Beyoğlu.

Keywords: Accessibility; art events; Beyoğlu; pedestrian movement; social co-presence; spatial culture; street network.

ÖZ

Kentlerde farklı sanat organizasyonlarının kesişen yer seçimleri dolayısıyla ortaya çıkan sanat mekânlarının oluşturduğu kümelenmeler, kentlerin sosyal canlılığı için önemli yerler olarak kabul edilmektedirler. Bu makale bu argümanı İstanbul Beyoğlu'nda sanat organizasyonlarının sanatsal etkinlikleri düzenlerken seçtikleri mekanlar üzerinden analiz eder. Bir taraftan sanat etkinliklerin yerlerini haritalarken, makalenin odağında hem etkinliklerin etkisinde, hem de bölgedeki yaya kullanımı etkisi altında ele alınması gereken Beyoğlu sokak ağı konfigürasyonu vardır. Metodolojik olarak, tespit edilen tüm sanat etkinlik mekânları bir sosyal bir-arada olma durumunun aktif yaratıcıları olarak ele alınırken, mekandaki yaya hareketi bu etkinlik meskenlerini ilişkilendirerek ağsal bir yapıya dönüştüren mekanizma olarak ele alınır. Makale Beyoğlu sokak ağının konfigürasyonunu analiz ederek, sokak ağının bölgedeki yaya akışına potansiyel etkisini ortaya çıkarmakta, bölgede yaya akışına dayalı ortaya çıkan mekânsal kullanımlara vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşımla, makalede sanatsal etkinliklerin kentsel deneyiminde mekânsal süreçlerin sosyal olanı biçimlendirmedeki rolüne dair çıkarımlar yapılır.

Anahtar sözcükler: Erişilebilirlik; sanat etkinlikleri; Beyoğlu; yaya hareketi; sosyal bir-aradalık; mekanın kültürü; sokak ağı.

Received: 17.12.2018 Accepted: 16.07.2020
Available online date: 13.10.2020
Correspondence: Güzin Yeliz Kahya
e-mail: yelizkahya@gmail.com

TMMOB Şehir Plancıları Odası

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

1. Introduction

Clustering is considered one of the most salient features of the artistic networks' spatial organization in contemporary cities. There is dominant tendency to idealize the value of these clusters as a source of capital accumulation, cultural innovation and social inclusion in cities (van Heur, 2009). It is the fact that various clusters emerge from these networks in contemporary cities. Sticking to them in the context of economic accumulation regime and mode of regulation however, entails the risk of losing sight of the actual complex and multiple situations in the development of art-driven social co-presences in cities, and obstacles to see the role played by the multitude of actors in the production and maintenance of artistic networks. Revisiting the micro-level social copresences maintained by art events in urban space can be useful when understanding and rethinking the notion of spatial organization of artistic networks. Tackling art events also assists in updating and adopting the urban space to the cities' constituents and their diversity.

Art events that took place in Istanbul over the period between Jan 2011 and Jan 2012 is analysed with this purpose. The paper takes account a list of art events, including visual and fine arts along with performative arts-based events that were actively organized by art organizations in this period in the Beyoğlu district of Istanbul. These art events are approached as programmatic labels assigned to urban locations by various types of art organizations. In this respect, it can be said that the art organizations have intended to engage in the public at place through their event programmes. Indeed the programmatic contexts that were assigned to the events seem to be decisive on who were the participants and what their experience of social co-presences was. Today urban locations are also becoming multi-functional places, housing diverse activities and events. This form of programmatic transformation embedded in space would place great value on the formation of social co-presences and interactions in Beyoğlu.

At the same time, this research addresses the nexus between built environment and natural pedestrian movement in Beyoğlu to ascertain how built form attributes contribute to rendering the location patterns of art events more or less lively and inclusive. In other words, the underlying assumption is that urban space has capacity to reproduce and alter social situations in cities. Drill down to the street level in Beyoğlu, a more diverse and often-anonymous social co-presences can be observed. The natural pedestrian movement in the area, in particular, have capacity to foster social co-presences in many ways: unintentionally, informally, through tacit, diffuse and unconscious knowledge, and so forth. The streets of Beyoğlu seem to leave as much as undefined grounds for improvisations and unintentional social co-presences (Kubat et all., 2001). This may be relevant for the fact that the art organizations mostly placed their art events in proximity aid to involve in community life through engaging the opportunities for random encounters among pedestrians in the area.

Although the role cultural or artistic quarters in the process of urban change in the urban context of Istanbul is extensively studied (e.g. Yardimci, 2005; Enlil et. al., 2011), there is lack of attempts linking the cultural capital of Istanbul with the spatial capital of urban areas where art-driven urban activities are localized. The focus of the paper is to construct an aggregate state of art events that were placed along with the street network of Beyoğlu by art organizations to illustrate how the art-driven 'social copresences' benefit from the 'spatial culture' of the Beyoğlu urban area. Social co-presence is simply a possibility of interactions inherent in distribution of people and groups in space. The consistent ways in which social practices happen in a particular space (be it architectural or urban) may configure what space syntax research has termed 'spatial cultures' (e.g. Peponis 1985; Hillier 1989; Hillier et. al. 1996; Hillier et al. 1996). The geometrical and syntactical differences in built environments seem to be expressions of what space syntax research calls differences in spatial culture. The paper asks for if this state of aggregation represents such a local condition that impacts on social co-presences and also impacted by the Beyoğlu's spatial culture of social copresences. This contributes to the translation of the manifold art events into the variables of urban form, and thereby to make them informative and supportive to explore how the arts-driven social copresences are expressed in the Beyoğlu's spatial culture.

The outline of the paper is as follows. First, the paper evaluates a cluster-oriented description of Istanbul's art scene. Secondly, it introduces methodological approach, and then research methods and empirical data on aggregation of art events in the Beyoğlu urban area during one-year period between Jan 2011 and Jan 2012. This section follows with unpacking how the aggregate state of art events from morphological dimension and presents the findings derived through spatial analysis. Lastly, the findings are discussed in terms of the implications they generate. By taking this route, the paper concludes with the argument formulating a physical design perspective that should involve in current urban and cultural policy and planning practices dealing with the existence and survival of art clusters.

2. Istanbul with Clusters of Artistic Networks

In cultural and urban policy studies, much emphasis is put on the role of art clusters in fertilizing creative lifestyles in cities (Wedd et all. 2002; Zukin and Braslow, 2011; Gornostaeva and Campbell, 2012). The diverse aspects of the presence of artists in urban space including their places of residences, their work, their social life, and their cultural and non-cultur-

al consumption are highlighted (Dzialek and Murzyn-Kupisz, 2014). Drawing insights from economic geography, some cases, for example, New York (Zukin, 1989; Zukin and Braslow, 2011), London (Green, 1999; Wedd et all, 2001), Paris (Vivant, 2009), Berlin (Heebels and van Aalst, 2010) and Toronto (Ley, 2003), verify that the location choices of different forms of art organizations mostly exhibit some overlapping aspects. These studies presents that art organizations generally seek for cheap and affordable spaces for living and working in the inner city, historic and post-industrial neighbourhoods, and prefer to nest in neglected buildings (Cole, 1987; Green, 1999; Ley, 2003; Lloyd, 2004; Vivant, 2010; Zukin and Braslow, 2011). There is, indeed, clear tendency among them to cluster in close locations. Some studies (Gordon and McCann, 2000; Pratt, 2000) focus on the advantages for creative communities of being located in clusters. On basis of these approaches, clusters are central in the development of artistic networks. Artists seem to heavily rely on an intimate social interaction with other cultural workers, art professions and the urban localities. These urban areas, thus, appear as quarters, streets or neighbourhoods in which unique forms of social interactions structured.

In many ways similar to the above-mentioned issues, Istanbul's artistic networks have tended towards clustering at neighbourhood level. In different periods of history, there have been different driving forces attracting in and pushing out art-related activities to some particular neighbourhoods in the urban core of Istanbul. Some urban areas have appeared as vital and vibrant parts of the city since they have provoked aesthetic experience of art related urban activities. They have, however, sometimes lost their vitality, and remained secret and hidden away from the urban life that has caused great sense of repulsion and distress. Either the peak of their visibility or the loss of their importance in the context of urban scene was sometimes prompted by public authorities. Further to that, some public policy interventions were planned and developed for enhancing cultural production and consumption in some periods of history.

The process of self-organization in artists' communities is meaningful in the development of the clusters of artistic networks in some urban areas in Istanbul. Subsequently, from the 1990s onwards with new relations and new dynamics for cities, there were increasing newly introduced active agents in Istanbul's cultural scene. The social entities have keenly self-organized to form new artistic and cultural formations, and to establish their particular physical urban settings in the city. Art facilities and activities began to be either organized by the businesses connected to global networks or be initiated by the local artists attached to small-scale local or international groups. Rather than art and cultural centers that are prompted by top-down planning processes, the location choices that were spontaneously taken by various self-organized models

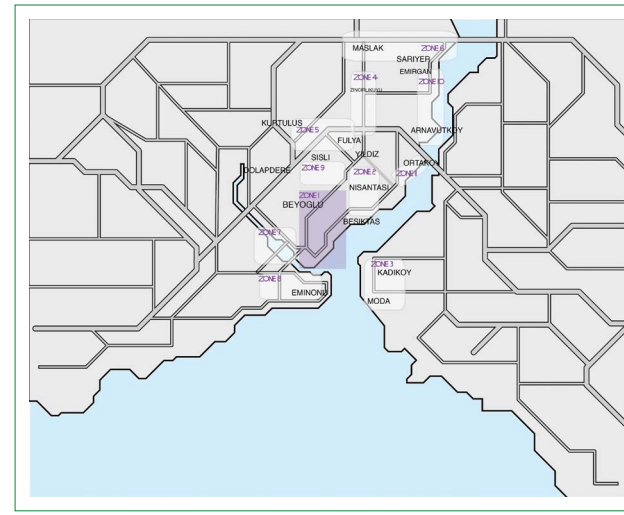

Figure 1. The urban areas that art organizations have clustered in Istanbul.

of art organizations seemed to be decisive in the development of these urban areas.

Demonstrating the state of clustering of artistic networks in a comprehensive sense is difficult, since there is no official statistical and survey data on artistic production networks. Relying on sources, like the art maps of Istanbul that were prepared by some art platforms, such as Artwalk Istanbul Project, Akbank Contemporary Art Map, Seismepolite Art Map, Tophane Artwalk, Figure 1 illustrates a general layout of urban areas that art organizations tended to cluster in Istanbul. These sources were analysed over a period of 2 years (between 2010–2012). Several urban areas were distinguished as the urban areas that were accompanied with the constitutive features of art clusters at city versus neighbourhood level. Among them, the Beyoğlu district had strong art concentrations with artists, their studios and the infrastructure supporting artists and the presence of art in the public space.

Regarding the preferences of the actors of artistic networks in being in the city centre of Istanbul in general, the accessibility of variety of public transportation vehicles, diversity, finance, and commerce in the Beyoğlu district would be some of fundamental driving forces for a long-standing intensity of art organizations. The other available advantageous would surely be the relative attractiveness of the spatial capital that this urban area hold through time. Yet, the importance of these and other factors in determining the actors of artistic networks' choice of urban areas were seemed to overlap. In comparison to the other concentrated zones of arts in Istanbul, Beyoğlu presents many alternative spaces in range of price, historical and aesthetic quality. The historically attractive, physically degraded but economically affordable buildings can be found within its serpentine and hidden streets, but tied to the route of main transportation system of the city and easy accessible to variety of

public transportation destinations. Beyoğlu was seemed to have attracted the actors of artistic network whether mainstream or not, but seeking a place for artistic and cultural expressions in any case.

The 'Beyoğlu' urban area, which in the daily jargon refers to the inner-city centre including the neighbourhoods along and among the Istiklal Avenue has, in particular, dynamically transformed at fast pace to respond the emerging demands of the forthcoming centuries in which global social and cultural currents were so central in the organization of art market and the foremost art patrons. It has been appeared as a place where practices of creativity, risk-taking and cultural development have occurred. Hence, it is not surprising that the Beyoğlu urban area among other parts of the city has remained in the forefront with its art related urban activities and lively artist community over the three decades. At the same time, the urban fabric of Beyoğlu's neighbourhoods has offered mix of art amenities corresponding to the range of tastes and interests –from highbrowed to lowbrow as long as being oriented with different factors attracting artists to live, work and socialize. Some drawbacks have also resulted in pushing the artists' communities out of some particular neighbourhoods in the district. Artist communities were drawn to the particular neighbourhoods of Beyoğlu by the availability of spacious and affordable places. However, with time, as these neighbourhoods attract middle-class consumer presences; and this has, in turn, led to a capital's search for profit in these neighbourhoods. It is observed that the artists' communities have started to move another parts of the district to find more affordable places. There is such a dynamic change that the art organizations have appeared and disappeared in, or dispersed through and packed in the Beyoğlu urban area.

In order to illustrate the clusters of artistic network affordability of the Beyoğlu urban area in different time periods since 1990s, Figure 2 offers a basic scheme showing the gradual development of the routes of amenity-rich areas and neighbourhood walkability. The 1990s have brought considerable economic renewal in the Beyoğlu urban area. The pedestrianisation of Istiklal Avenue in 1990 and the restoration of some historic buildings have accelerated domestic and foreign investments in the area (Arslanli et. all, 2017). As a result, land values increased and many manufacturing and storage areas (especially on higher floors) were converted to offices, coffee shops, multi-story department stores and cultural centers (Dökmeci et al., 2007). Following the significant rise of the richness of urban amenities would be a factor in a marked influx of artistic networks in the area since 1990s. The gradual shift in this urban area's walkability, on the other hand, would support the artistic networks to occupy locations for running their arteries, galleries and event spaces. While considering the fact that the artists have similarly invested in urban space and preferred close locations to inhabit, it is not surprising that the main routes and some streets in Beyoğlu allowed the spread of art spaces in agglomerative manner. In the resulted pattern in the beginning of 2010s, it can be said that the Istiklal Avenue, almost 1.4 km long pedestrian axis have appeared as a main carrier of the art organizations. While the vitality of avenue was expanding towards southwest end of the area, no fundamental shift in the central role of the avenue happened in this time period. Later on, it is observed that the art spaces increasingly concentrated and significantly flourished along the inner streets connecting to the Istiklal Avenue. Especially the backstreets connecting to the two small squares on the Istiklal Avenue began to be occupied for the purposes of art-related urban activities.

Even the Beyoğlu urban area has been main figure in the development of cluster of artistic networks, however, due to the increasing land values and regeneration processes the artistic networks did not show stable clustering scheme in the area but instead have produced dynamic clustering tendencies in different time periods. This tendency is, in fact, on move farther east towards Şişli district since 2014. Figure 2 illustrates that the aggregation of artistic networks has manifested itself in dynamic deviation, which clusters of art were shifting, but not deviating from the vicinity of Istiklal Avenue during three decades. The tree-like pattern of clustering can be observed since the artists' communities have occupied buildings within proximate distances. For that, it is said that each cluster has bushed out from the other in a continuous manner rather spread evenly around the whole district.

The gradual functional shift in the Beyoğlu urban area throughout different time periods is very expressive (Fig. 2). Looking at twenty years period by 2010s, it is observed that the building stock of Beyoğlu was housing increasing numbers of art organizations ranging in arteries, art residences, studios and galleries; and Beyoğlu's urban fabric was responding to the demand in artists and art professions for appropriate spaces of socialization and networking, such as specific cafes, bars, squares, corners that can been crucial for creation of community. As a result, the artistic networks have literally put their spaces on the map of Istanbul ranging from the global-focused institutional art organizations to the younger, smaller and locally focused organizations, and made them part of Istanbul's civil life.

3. Methodological Approach

The paper approaches the clusters of artistic network from a perspective having morphological dimension. While the clustering of artistic networks is often explored regarding the social, economic and cultural drivers inform spatiality, it is underestimated in terms of the physical characteristics of built environment. This points to a general disconnect from physical design perspective to an introduced urban phenomena. This paper examines this urban phenomenon through

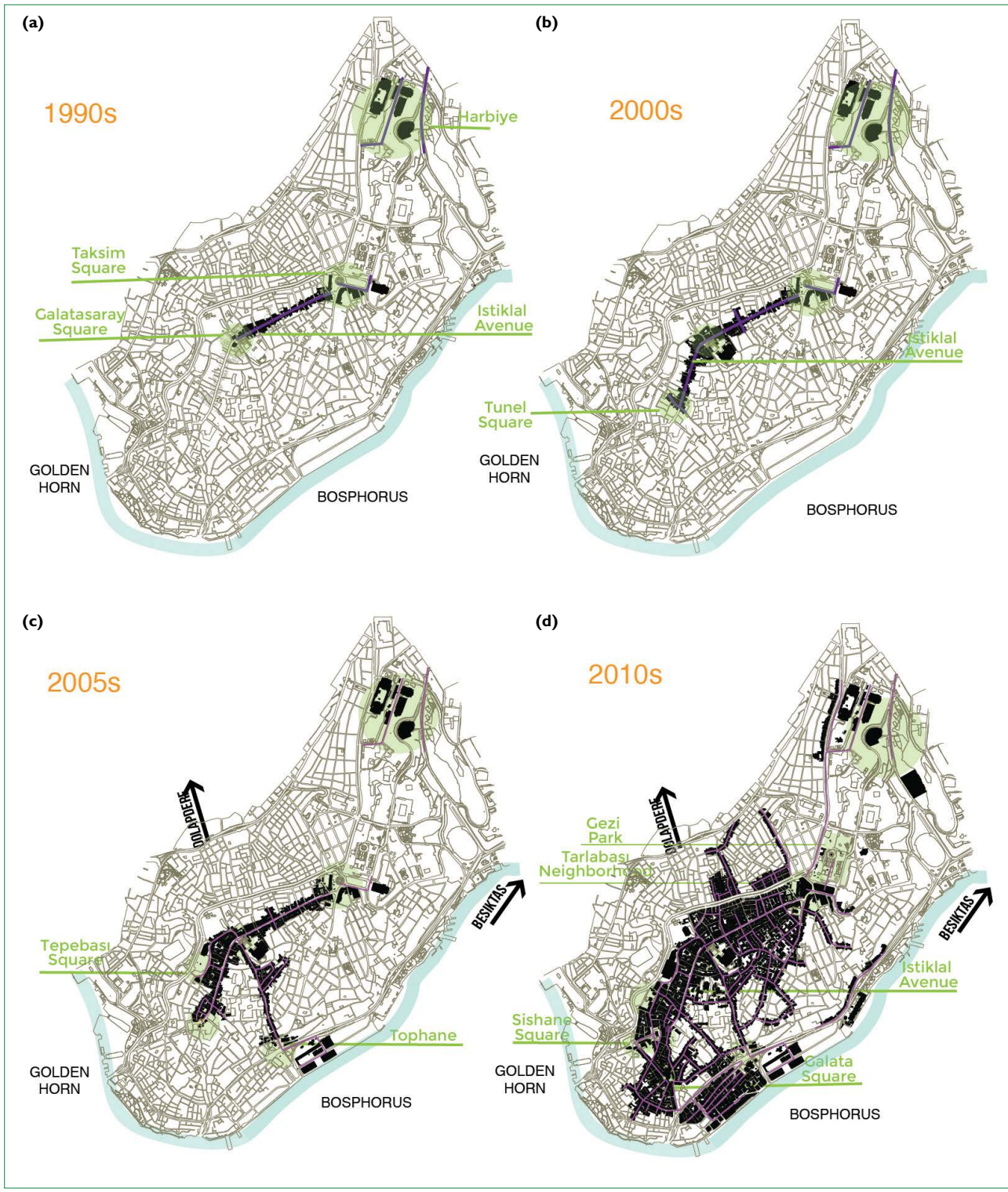

Figure 2. The gradual development of the routes and streets of amenity-rich areas and neighbourhood walkability (1990s–2000s–2005s–2010s).

engaging in the object of urban planning and design practice, its buildings, plots, streets and squares. Positioning the street network of Beyoğlu as holding material agency assembling the locations of art events can allow natural pedestrian movement along its network enable particular form of social co-presences at settlement scale. This attempt pushes the paper's argument forward in methodological ways to point the social role of urban space configuration.

Following this, the paper aligns itself with the view of Hiller and Hanson (1989) and space syntax rationale in which space organization is social as well as representing society. Space Syntax provides descriptive techniques for visualising spatial relations at level of connections between places. In particular, the three papers of Hiller and his colleagues (1996a; 2001a; 2001b; Hiller et all.,1993) are centred on the relation between urban network and movement. Movement along urban network is considered as mechanism of linking discrete locations as a network structure; and the urban network forms patterns of accessibility through urban space as it has systematic and independent effects on human movement. Respectively, urban network appears as a core urban element, strongly influence to the long-term dynamics of the whole urban system. As taking a rationale of intricate relationship between movement, locations and urban network, the paper suggests that pedestrian movement as a dominant form of mobility in the Beyoğlu urban area may potentially create networked patterns of social copresences between locations of art events. With a particular concern in identifying a specific mode of urban space use through considering events and pedestrian movement in a relationship, the paper sets location of art events against configurational attributes of street network. Hence, it aims to generate the spatial understanding of possible ways in which the art-driven social copresences benefit from the pedestrian-driven social encounters in Beyoğlu.

Pedestrian movement places great value on formation of random social encounters. Number of studies on walkability sustained by streets, streetscapes and buildings (e.g Southworth, 2005; Lund, 2009) offer a correlation between the increased quality of walkability and the potential for increased urban vitality through accidental and intentional social opportunities. The number of other studies, which were done under the umbrella of Space Syntax, show that the configurational character of urban form influences the pattern of urban mobility (Kohlsdorf, 1996; Hollanda, 2012). From this perspective, the spatial configuration of built form is strongly related to movement, encounter and avoidance. In 'Natural movement' (Hillier et al 1993), it was shown that the structure of the urban grid has independent and systematic effects on movement patterns, which could be captured by 'integration' analysis of the axial map. In 'Cities as movement economies' (Hillier, 1996b), it was shown that natural movement - and so ultimately the urban grid itself - impacted on land use patterns by attracting movement-seeking uses such as retail to locations with high natural movement.

This perspective is clearly applicable to the Beyoğlu urban area where the primary mode of mobility has been long before established as pedestrian one. The roads of intense vehicular traffic surround the area, but most of the inner streets are served to the pedestrians and separated from vehicular traffic. After reaching the Beyoğlu urban area via public or private transportation, trips from one place to another are occasionally made

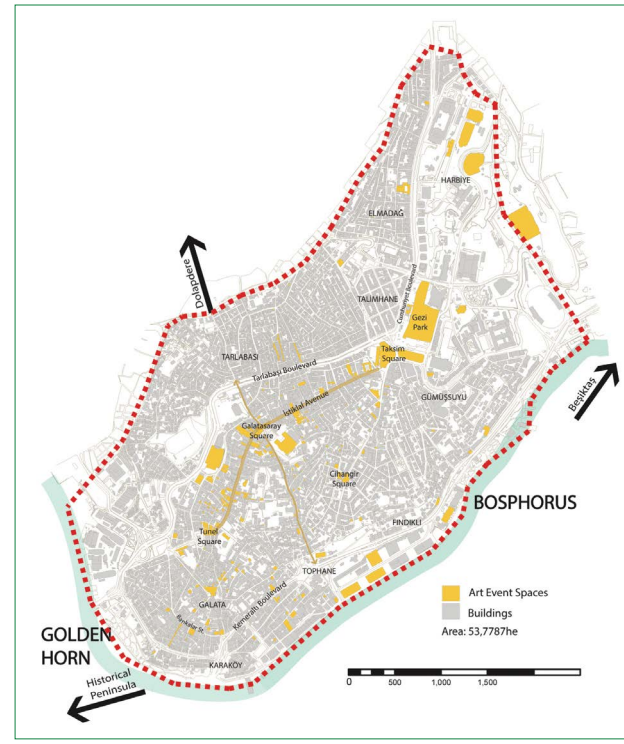

Figure 3. Locations of the art events organized between January 2011 and January 2012.

on foot. In many parts of Beyoğlu, the streets are mostly used as extensions of indoor activities; and pedestrian movement crossing the streets combine commercial and everyday activities with the indoor activities. The strong interface between indoor and outdoor spaces offer relationships with the undergoing street life. The pedestrian use of urban space is as much fundamental element as the urban space uses that are embedded in a set of art events. This seems to potentially increase random social encounters. Indeed, it can be assumed that the social role of streets that is embodied through pedestrian movement can implicitly influence the quality of arts-driven social copresences in Beyoğlu. Further to that, considering that several art events are simultaneously happening at close locations, the arts-driven copresences would probably not restrict social interactions in the boundaries of art spaces; and the diverse interactions and communications would be expected.

4. Data and Methods

The defined boundary of the Beyoğlu urban area covers 53.8 hectares around Istiklal Avenue. This urban area is chosen because most of art events are based in here –more specifically those informal and small nature that might be held by well established or emerging art organizations - along with its vital pedestrian movement pattern. The location data is gathered for 141 art events happened between January 2011 and January 2012; and 201 locations are assigned as illustrated in Figure 3. The data on art events is borrowed from the au-

thor's doctoral thesis research, which this paper is based on. Identifying the art events, the paper relies on art magazines, event calendars and websites about art in the city. Whilst the spaces range from museums to jazz clubs, and from theatres to open spaces, the events are curated as exhibitions, performances, concerts, artists' talks, openings, workshops and so forth. As some spaces have arts as their main programmatic function, others, such as churches, libraries, cafes, schools, abandoned buildings, parks and squares are temporary spaces that were used for the hosting of art events.

The aggregation of art events' locations during the identified time period is also meaningful as this period refers the snapshot of art-driven urban scene in Beyoğlu when the concentration of art events was high in Beyoğlu. In this period, being a European Capital of Culture in 2010 has played a catalyser role for fostering art and cultural events in the city. This programme had an impact that was not only felt in cultural sphere, but also in social and urban sphere – particularly in the Beyoğlu urban area since its historic culture has specific link to Europe's cultural features and values. During its implementation, this cultural programme has encouraged presenting such events featuring European artists, collaborations, co-productions, and exchanges between artists and cultural organisations across Europe.

On basis of the assigned urban locations in the map (shown in Fig. 3), the paper empirically analyses the spatial relationships between the locations that are configured by the potential pedestrian movement along with the Beyoğlu's street network itself. The strategy is identifying the possible paths of natural pedestrian presence through capturing the routes of walkable distances for each street in the network. These captured routes, in turn, are used to constitute the networked spatial relationships between the assigned locations. Further to that, the way in which the street network supports distinct distribution of accessibility is an important determinant of potential pedestrian movement among the locations of art events. It will be shown that the accessibility attributes of the street network create local street conditions for pedestrian movement in the urban area. In this regard, the measures describing the pattern of accessibility over the Beyoğlu's street network provides more complete insight about the urban space use that is potentially enabled by pedestrian movement. This allows examining how the street network itself generates a system of natural pedestrian presence in different parts of Beyoğlu, and thus alters modes of urban space use.

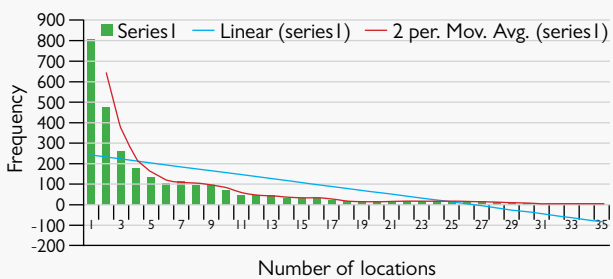
For that, the paper first employs GIS-based urban network analysis to generate reasonable pedestrian paths that potentially used by pedestrians and the locations of art events associating to these paths. The street network is represented as a line segments matrix, whose total segment length is 139 km, and whose total segment number is 2780. Four minutes walking distance, which equals to 250 meters network distance (Supposing a walking speed of 1 meter per second as specified in the American Planning Association Planning and Urban Design Standards, 250 meters equals to 4 minutes) around the midpoints of each segment line on the matrix is mapped out, that means 2780 service areas for the locations are uniquely identified. The locations of art events that are associated to these service areas are then captured. In Table 1, the 2780 service areas are categorized based on the number of locations that are associated to them. This first step analysis was done with GIS software (ArcGIS), using the Network Analyst Module, Service Area Extension.

Second, the syntactic measures derived through Axial Map Analysis of Space Syntax methodology are used to predict on natural pedestrian movement in Beyoğlu. Expressing the structure of the Beyoğlu's street network as an axial map allow showing the pattern of streets and open spaces linking the building of the settlement, regardless of its degree of geometric regularity; and analysing the street network configurationally. Lines makes up axial lines represents the longest visibility lines for continuous movement along individual linear spaces; and they vary in syntactic values generating differences in natural movement locations. Measuring differentiation in these syntactic measures particularly captures the networked structures that would differ in their topology. For this, the paper derives differences in global and local integration and connectivity measures of axial map analysis. Integration value is topological measure of average depth of space to all other spaces in the system. Two indexes namely local integration (means to depth of space with limited step, such as radius: 3 means 3 steps away) and global integration (means to depth of place at unrestricted radius, r equals n, up to all steps away) can be applied in axial map analysis, respectively to depict local and global characters of spatial configuration. Hence, the locations in integration zone of the study area and some others more segregated become apparent. Connectivity value is local measure representing numbers of intersections along the length of axial lines, in other words connected axial lines, which is only one step away from the original line. Considering that these values correlates well to unforced human movement (pedestrian movement as well), it could be answered as if the locations of the events take advantage of the patterns of street connectivity and integration and, by inference, of exposure to high densities of background movement.

Third, the both measurements define accessibility _ in space syntax in terms of streets while spatial interactions and links in terms of urban locations_ are related through calculating the distribution of syntactic measures among the routes of walkable distances. The technique is as follows: The axial lines are converted to the points that qualifying the locations with syntactic measures. Each segment defining the street network is then associated to the closest points that hold syntactic mea-

Table 1. The categorization of the 2780 service areas within 0 to 35 locations of art events

Locations that are accessed within 250 meters walking distance	Number of segments in urban network	Percantage of number of segments in urban network
0	806	29.0
1	477	17.2
2	258	9.3
3	180	6.5
4	131	4.7
5	104	3.7
6	114	4.1
7	96	3.5
8	95	3.4
9	69	2.5
10	47	1.7
11	43	1.5
12	44	1.6
13	30	1.1
14	36	1.3
15	34	1.2
16	20	0.7
17	15	0.5
18	12	0.4
19	16	0.6
20	16	0.6
21	17	0.6
22	15	0.5
23	19	0.7
24	16	0.6
25	14	0.5
26	13	0.5
27	9	0.3
28	11	0.4
29	4	0.1
30	5	0.2
31	6	0.2
32	3	0.1
33	3	0.1
35	2	0.1
	2780	

sures. It is then possible to ask for the distribution of syntactic measures among the identified routes of random walkers; and any differentiation can be identified based on their mean global integration, local integration and connectivity measures.

5. Findings

First, this section presents the locations of art events in the form of networked relations over the streets of Beyoğlu by the methods of GIS-based urban network analysis. The outputs are measurable walkable paths that are assigned to relevant line segments, named as 'the schemes of implicit accessibility-based spatial links'. Thereafter, the street network of Beyoğlu is analysed based on the differences in global and local integration and connectivity values derived through axial map analysis. Concurrently, the paper relates the outcomes of two analyses: the implicit network graph of spatial interactions to the explicit planar type of graph of street network.

Schemes of Implicit Accessibility-based Spatial Links Between the Locations of Art Events

The first step calculation is based on the walkable network distances (service areas) for each identified location (mid points of each line in the line segment matrix) in the street network and the numbers of art events associated to these walkable network distances. The accessible art event locations within comfortably walking distance are fundamental rationale under this analysis. Here, the service areas derived through the network analysis are considered as possible pedestrian paths linking locations of art events and bring them into an interaction. Where possible, the pedestrian movement across these identified services areas would led to emerge different modes of urban space uses. As a result, this analysis provides a scheme to see the implicit spatial interactions and links between the locations of art events through the traces of random walking paths over the street network. Here, the uniquely identified walkable paths and the urban locations associated to them are labelled as 'accessibility-based spatial links' that have a potential to be enabled by the natural pedestrian movement in Beyoğlu.

Each accessibility-based spatial link refers the 250 meters long service area that extends as long as the turns of street network allows, and the locations of art events that are associated to the defined service areas. The result map shows that 250 meters network distance from each line segment's midpoint is achieved through variable number of turns along urban network, which goes up to 227. While Figure 4a illustrates the identified service area has 87 turns, the service area shown in Figure 4b has only 3 turns.

Figure 4c shows that the mean number of turns defining the service areas is 94.5, which means, rather than straight and long streets, short and angular streets are made up the ma-

Figure 4. Calculation of 250 meters service area and the number of locations of art events that associates each service area **(a)** 250 meters walking distance with 87 turns **(b)** 250 meters walking distance with 3 turns **(c)** Distribution of number of turns defining accessibility-based spatial links **(d)** Correlation between number of turns and number of venues defining the service areas for each segments.

jority of Beyoğlu's urban network. Further to that, Figure 4d shows that the accessibility-based spatial links with 60 to 120 turns provides access to the highest number of locations of art events (between 20–35). Here, it can be said that the fine-scaled angular streets of Beyoğlu provide access to different directions, and thus to the variety of art events within four minutes. At the same time, the same figure shows that the mean number of art locations within the accessibility-based spatıal links is 4.6, meaning that, most streets of Beyoğlu is never further than about 250 meters (4 minutes) walking distance from at least four locations of art events. And, the more regular, orthogonal and rectilinear street patterns do not afford to access more than four locations.

Looking at the spatial distribution of the schemes of accessibility-based spatial links in Figure 5, some implicit aspects of the ways that pedestrian movement can enable network structure among the event locations can be highlighted. In the periphery of Beyoğlu, the network structure is likely to expand over larger areas, but there is least number of locations that associate to these services areas (Fig. 5a, b). The networked patterns shrink in the centre, and associate notable number of event locations (Fig. 5c–g). Based on these findings, it can be said that moving inward from the periphery, the much the street network of Beyoğlu supports networked structure between the event locations; and there is more number of art events associating to these patterns. Alternatively, random walkers would more

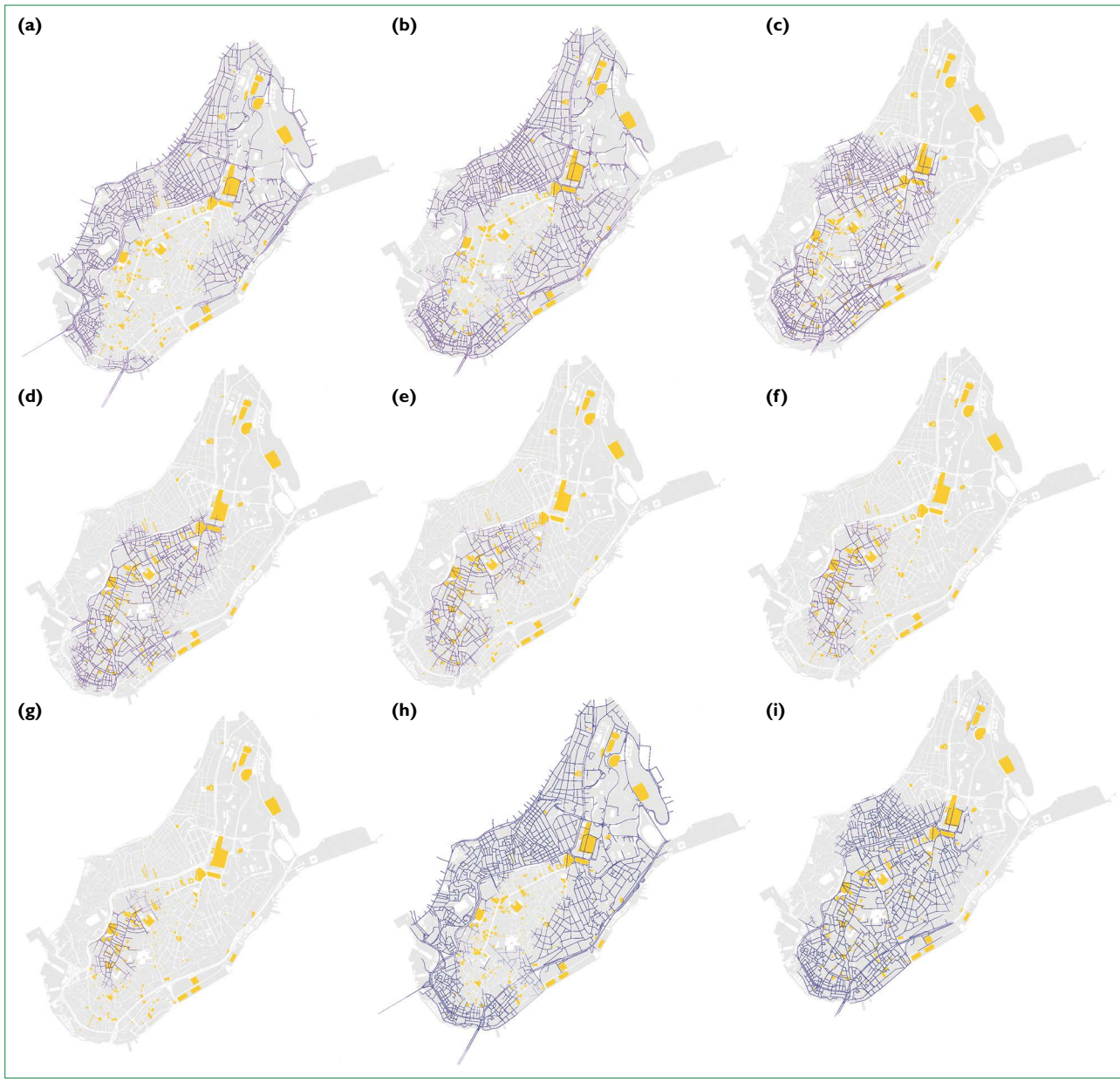

Figure 5. Spatial distribution of the schemes of accessibility-based spatial links that associate to different numbers of art locations. In **(a)**, no locations 'A"; In **(b)**, 1–3 locations 'B"; In **(c)**, 4–9 locations 'C'; In **(d)**, 10–16 locations 'D'; In **(e)**, 17–22 locations 'E'; In **(f)**, 23–28 locations 'F'; In **(g)**, 28–35 locations 'G'; In **(h)**, 0–3 locations 'AA'; In **(i)** 4–35 locations 'BB' of art events are accessible within in 4 minutes.

spontaneously engage in the art events in the inner parts of Beyoğlu. To illustrate any balance in the distribution of services areas within least and higher numbers of locations, two schemes of proximity-based spatial links, the ones associating to 0 to 3 numbers of locations and the ones associating to 4 to 35 numbers of locations are visualized (Fig. 5h, i). Along Galatasaray Square, which is located in the middle of the Istiklal Avenue, the widest and spreading networked structure is identified, and the largest number of art events associate to it. On the southwest end of Beyoğlu, the shortest networked structure is identified, the least number of art events associate to it (Fig. 4b).

The outcome becomes an evident for the fact that the Beyoğlu's street network structurally enables accessible distances to the event locations, which is within technically considered as comfortably walkable distances. Here, the accessibility principle accounts for pedestrians to form urban spaces uses along street network through which the number of art events are close by. In the case of Beyoğlu, the increasing numbers of turns in the street network maintain accessible distances between the locations; and a pedestrian at anywhere on the street network is never too far from one or more of these locations and easily recognize concur-

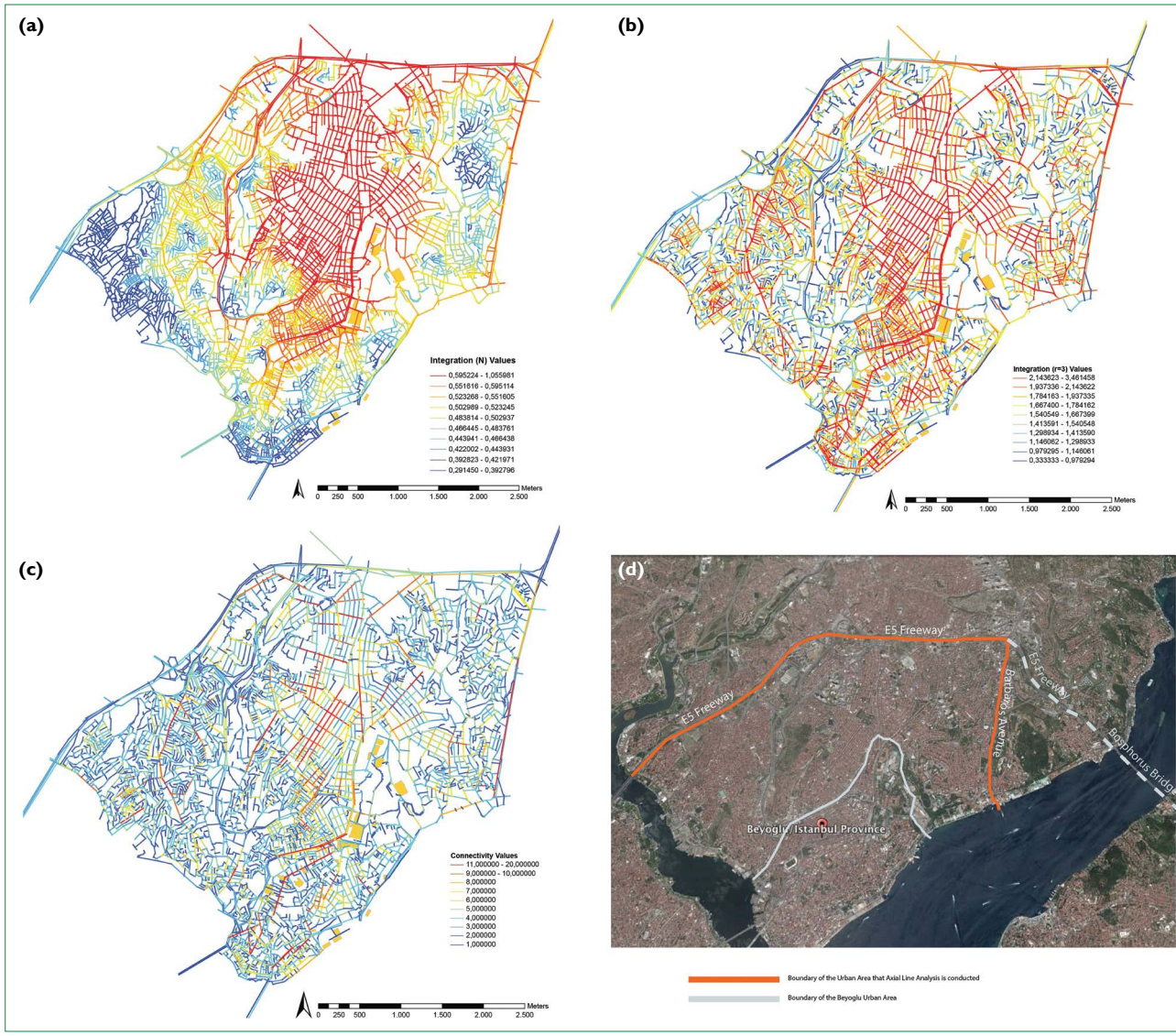

Figure 6. (a) Visualization of axial line analysis of Beyoğlu according to the global integration (n) values of locations; **(b)** Visualization of axial line analysis of Beyoğlu according to the local Integration (R=3) values of locations **(c)** Visualization of axial line analysis of Beyoğlu according to their connectivity values of locations **(d)** The urban area the axial analysis is conducted.

rent and multiple art events. The street network structurally makes discrete art locations into spatial interaction by the comfortably random walking paths. The trend towards accessibility-based spatial links associates a decreasing number of art events within 4 minutes walking distance from the inner to peripheral parts of Beyoğlu.

The Accessibility Pattern of Beyoğlu's Street Network

As outlined above, as moving inwardly in Beyoğlu, the configurational and measurable attributes of street network more effectively support the networked structure among the event locations, and the art events bound to these identified patterns increases in number. The implication is that there is more room in the inner parts of Beyoğlu in which the possible random walking enable spatial interactions between the art events. Go one step further, the accessibility measures of street network suggests a further knowledge on the ways that street network support background human movement and unforced pedestrian presence.

The datasets used in this part were studied in my previous work on modelling human movement. The axial lines map of the urban area bounded by Istanbul E5 freeway and Barbarous Avenue (Fig. 6d) is used to present the patterns of accessibility that is formed by the Beyoğlu's street network. The axial lines map comprises 5829 axial lines and covers an area of about 1800 hectares. The axial lines are measured and visualized according to their syntactic measures, respectively global integration (n), local integration (r=3) and connectivity

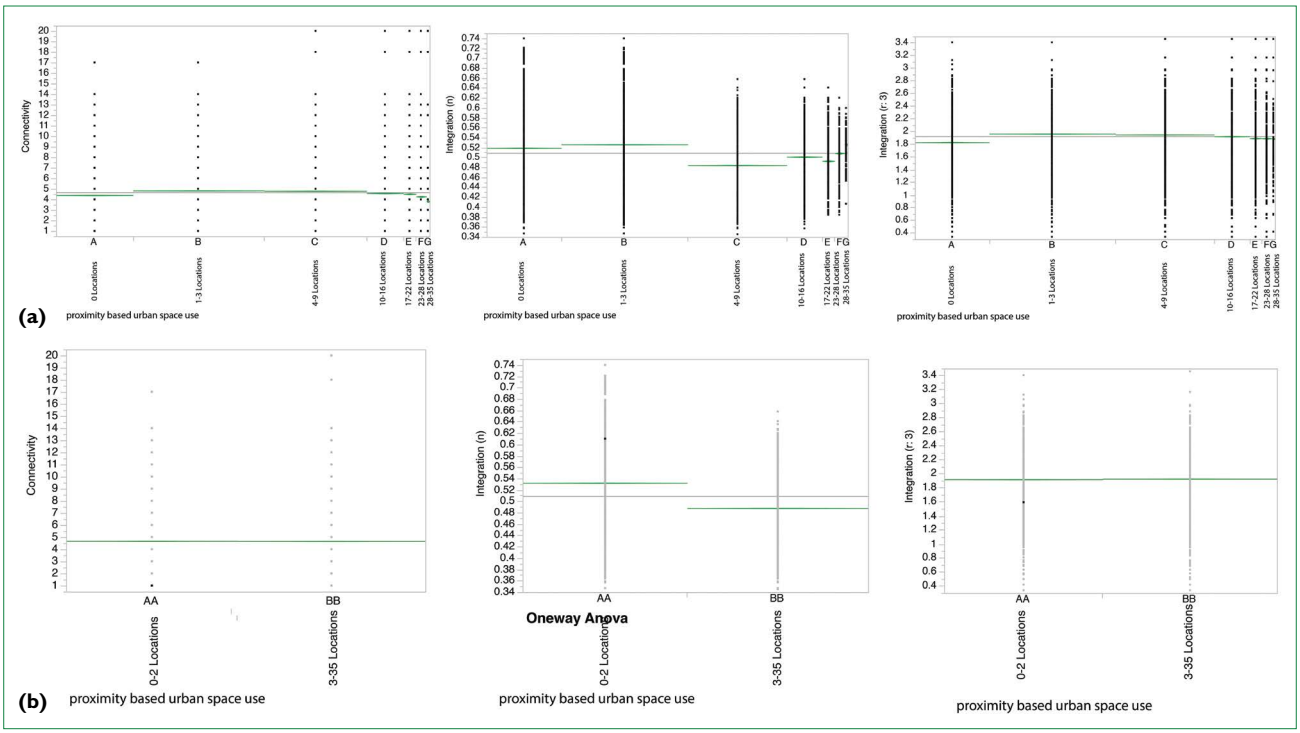

Figure 7. Distribution of the syntactic measures for each scheme of accessibility-based spatial links in **(a)** Differentiation is identified among 7 schemes of accessibility-based spatial links (A, B, C, D, E, F, G); in **(b)** Differentiation is identified among 2 schemes of accessibility-based spatial links (AA-BB).

values (Fig. 6a–c). The axial lines analysis provides some basic insights about the exposure of the art events to the densities of background movement based on the measures of street connectivity and integration for each location in the urban network. Based on low correlation between global and local syntactic measures, the evidence implies that the street network of Beyoğlu is less intelligible, that is, the urban spaces' impact on people to make judgments on one space relationship to the entire system is low. It is derived that the locally connected few routes in the system correlate well to global integration value, but some of less globally integrated streets have relatively higher connectivity and local integration values. In the following step of the analysis, the evidence shows that the art events are associated with the more integrated axial lines, globally (radius n) and locally (radius 3), and also with the more connected lines (n=6133, F=27.4501, p<0.0001; n=6133, F=444.2190, p<0.0001; n=6133, F=884.2744, p<0.0001 respectively).

Relating the Accessibility-based Spatial Links to the Accessibility Pattern of the Street Network

There is however a fundamental way of relating the schemes of accessibility-based spatial links to the measures describing the accessibility pattern of the street network by assuming the schemes of accessibility-based spatial links are conceived of implicit network graphs of spatial interactions while the accessibility pattern of street network may support/prevent random walking take place in these networks. Assessing the underlying topology of Beyoğlu's street network that associates to the schemes of accessibility-based spatial links that are categorized on basis of the number of art events associating them (shown in Figure 5: the categorization is named as A, B, C, D, E, F, G, AA and BB), these set of schemes are themed according to their global and local accessibility values (global integration, local integration and connectivity measures); and any significant differentiation among their accessibility measures is derived.

The distribution of syntactic measures among the categorized groups of the schemes of accessibility-based spatial links present meaningful differentiations. The differentiation between the two categorized groups pf the schemes which associate to the approximately equal numbers of segments [shown in Figure 5h (AA) and Figure 5i (BB)] is captured based on their mean syntactic measures. Whilst the scheme associates up to 2 event locations covers the waterline and outer zone of Beyoğlu, the scheme with 3 to 35 event locations covers south-eastern waterline and inner zones. As illustrated in Figure 7b, the scheme associating up to 2 event locations follows globally more but locally less integrated streets. (Respectively n=262972, F=26409.13 p<0001; n=262972, F=32.9773 P<0001) In other words, it occupies the locations within low values of local integration that are deepest in the local system. The scheme with 3 to 35 locations occupies the locations within more connections to the local system, which

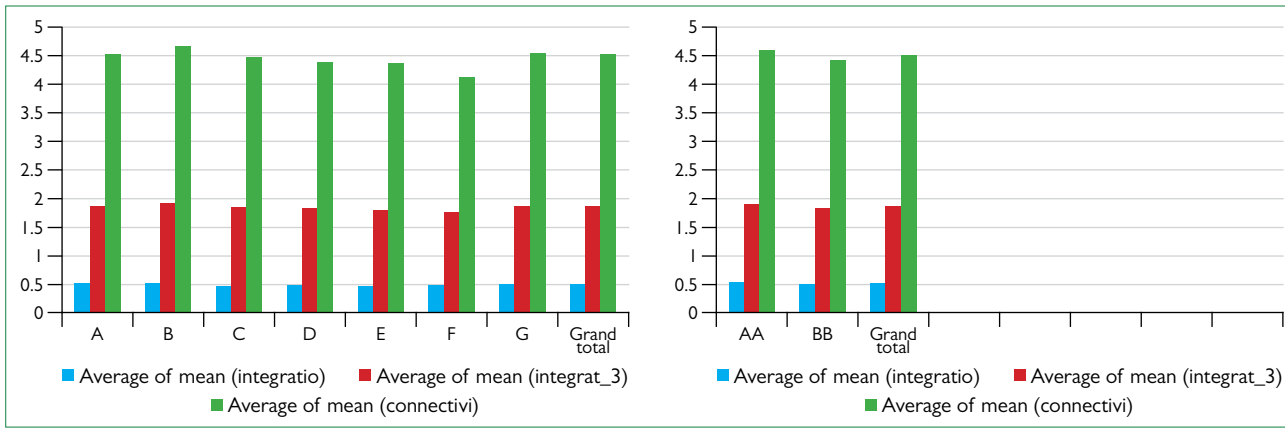

Figure 8. Mean syntactic measures for each scheme of accessibility-based spatial analysis links.

are shallowest on average. At a global scale so to speak, the scheme within higher number of event locations occupies the locations within lower global integration, meaning that less integrated locations to the entire system. In other words, the high natural pedestrian movement in the globally less but locally high integrated inner zones of Beyoğlu would support expanding network structure between increasing numbers of event locations. However, relatively lower natural pedestrian movement in the outer zones of Beyoğlu would not create multiplier effect to support networked structure between less numbers of event locations.

At the second step, the distribution of syntactic measures associated to the seven categorized groups of these schemes [Fig. 5a (A), 5b (B), 5c (C), 5d (D), 5e (E), 5f (F), 5g (G)] captures the differentiation in their mean syntactic measures. This classification is based on equal intervals between the numbers of event locations associating to the schemes, regardless of the total number of segments making them. Hence, this more fragmented classification is shown the patterns occupying the least and the most integrated and segregated zones in Beyoğlu, that respectively attract low and high natural pedestrian movement. Figure 7b shows the distribution in their mean syntactic values in more detail while Figure 8 illustrates it in graphics. Among seven groups of schemes, the one with 1 to 3 locations (B) associates to the globally and locally integrated locations (n= 262972, F=2680.944 P<0001; n=262972, F=559.7330, P<0001). As the number of event locations increase, the local syntactic values decrease. The scheme with no art locations (A) accessible includes the locally deepest but globally shallow locations. The global integration is peak at the scheme with 1–3 (B) and 28–35 (G) event locations. It is lowest in the scheme with 4–9 event locations (C).

To this point, the above calculations to relate two sorts of accessibility measurements end up with two major findings: (a) the accessibility-based spatial links associating average number of event locations, which covers the urban area excludes the inner parts at vicinity of Istiklal Avenue, are highly integrated at local level. Along these identified streets in Beyoğlu, the networked structure among event locations can more strongly operationalized by natural pedestrian movement. (b) However, the inner core areas of Beyoğlu in which the network structure expands over larger areas and provides access to the increasing number of event locations are locally segregated. Even there are remarkably higher numbers of event locations in the proximity of 250 meters walking distance in this zone, the configuration of street network is less legible to form efficient networked structure among event locations.

6. Results and Discussion

The findings from the spatial analysis outlined above have some implications on the role of street network to sustain and develop art-driven urban vitality in Beyoğlu. The enhancement of urban vitality is based on the idea that the social function of space is realized through the capacities of urban form to aggregate people and initiate spatial interactions and thus social ones. The possibility of space is not just contingent location, but also it might condition, as Netto (2007) mentioned, essential constituent of socialization and communication. While such art events documented and mapped here they are, on the ground, taken as social practices embedded in set of art events. The locations that are assigned, as buildings, venues, squares and streets are the places in which the event participants have probably socialized and ideally engaged in communication and knowledge exchange amongst others. Many studies highlight this sort of social role assigned to art spaces. Art spaces are taken not only as spaces accommodating art organizations, but also as spaces functioning as social hubs where artists seek inspiration, socialize, network and establish their professional contacts with other art organizations or potential clients and show the products of their creative activities and admire the cultural achievements of others (Currid, 2007; Heebels and

van Aalst, 2010). With these characteristics, they seem to be dynamic catalyst for enhancing urban vitality.

The aggregate state of art events demonstrated in this paper, is a case in point, showing how significant outcomes can occur by virtue of street network - in this case the locations of art events benefit the accessibility pattern of street network; and various processes of random walking take place between these event locations, which are anchored in terms of the street network generate spatial links and interactions between several art events. Each assigned art event can be seen as an active medium of social co-presences in a place; and the potential pedestrian movement along Beyoğlu' s street network as fundamental force of both linking one location to another.

Further to that, the relational aspects between the configuration of street network and the implicit network graph of spatial interactions and links between event locations have potential to alter the use of urban space through influencing organized and intentional nature of art-driven social copresences in Beyoğlu. Going one step further, the street network can be seen as a material agency having capacity to alter situated art-driven social co-presences into a networked pattern. In other words, Beyoğlu's streets offer variety of spaces in proximate distances that seem to allow artistic networks drawing a close-knit co-awareness among themselves. These streets are likely advantageous for random walkers to easily involve in arts-driven social copresences. The event participants may also easily trace and access other similar events and interact with like-minded people. These situations can keep the place be vital with art events and interacting people.

7. Conclusion

This paper can be seen as an attempt providing more subtle insight on the spatial organization of artistic networks, different from an economic geography perspective in which clusters of art, culture and creativity are extensively understood as concentrations of nodes that are reliant on spatial proximity. Even clusters are occasionally identified in the development of artistic networks, these networks, however, embed in space and revolve around multiple modes of social and spatial interaction patterns. The argument of the paper is that the dynamics that are generated by urban form is decisive on how these clusters perform in the city. By directing the focus on what these clusters offer to the city at micro urban scale in terms of the development of relations between the state of social co-presences and the spatial culture of place, the paper highlights the inability of such an approach that take artistic networks as encapsulated activities distributed over urban space to capture potential spatial interactions.

It is, instead, essential to relativize the role of clusters by directing attention towards spatial interactions models that predict movement directly between nodes of these clusters. Developing generic representation of the street network with the locations of art events, from which the space syntax and spatial interaction variants are defined, gives the opportunity not only to depict the cluster of art events in the context of networked spatial relations but also to see its potentiality to inform and alter social situations. That is to say, the art driven social co-presences should not be necessarily assessed, as they are experienced in the boundaries of the assigned locations of art events. Rather, the social copresences would expand towards streets and experienced with the regular pedestrians of Beyoğlu. The pedestrian use of urban space would strengthen the sense-of communal ties among artist communities and their ties with localities.

This paper's emphasis differs from cultural policy approach to the development of artistic networks in cities, since this sort of effort focuses on organizational specificities of networked creativity emphasizing the existence of multiple actors and governance modes. The emphasis, here, is the object of urban planning and design (the physical environment). To an important extent, there is a lack of evidence concerning the spatial specificities of artistic networks. This indifference leads urban policy makers and planners attune to conceptual sources realigning clusters of art with knowledge-based regime of capital accumulation as well. The role of urban form is often over-estimated in the assessment of clusters of art in cities. There needs to be an intention to highlight this role. The effort mapping these clusters in the form of morphological assemblages –buildings, streets, open spaces- situates this introduced urban phenomenon within the role of urban planning in modes that implement design solution through spatial interventions.

References

American Planning Association, 2007. Planning and Urban Design Standards. New Jersey: Wiley and Sons.

Arslanli, K. Y. Dokmeci V. and Kolcu H., 2017. The effect of Pedestrianization of Istiklal Caddesi on land values and transformation of urban landuse. ITU A/Z, 14(2): 31-41.

Dokmeci, V., Altunbas, U. and Yazgi, B., 2007. Revitalization of the main Street of a distinguished old neighborhood in Istanbul, European Planning Studies 15(1), 153-166.

Działek, J. and Murzyn-Kupisz, M., 2014. Young artists and the development of artistic quarters in Polish cities. Belgeo,3, pp:1-30.

Enlil M. Z, Evren Y., Dincer, I., 2011. Cultural triangle and beyond: a spatial analysis of cultural industries in Istanbul. Planning, Practice and Research, 2011 (26): 167-183.

Gordon, I.R. and McCann, P., 2000. Industrial clusters: complexes, agglomeration and/or social networks?, Urban Studies, 37, pp. 513-532.

Gornostaeva, G. and Campbell, N., 2012. The creative underclass in the production of place: example of Camden Town in London. Journal of Urban Affairs, 34:(2), pp. 169-188.

Green, N., 1999. Artists in the East End 1968-1980, Rising East, 3 (2), pp. 20-37.

Heebels, B. and van Aalst I., (2010). Creative clusters in Berlin: Enterprenships and the quality of place in Prenlauer Berg and Kreuzberg, Human Geography, 92 (4), pp: 347-363.`

Hillier, B. and Hanson, J., 1989. The social logic of space. Cambridge University Press.

Hillier, B., Penn, A., Hanson, J. and Grajewski, J., 1993. Natural movement: or, configuration and attraction in urban pedestrian movement. Environment & Planning B: Planning & Design, 20, pp: 29-66.

Hillier, B. et al., 1993. Natural movement: or, configuration and attraction in urban pedestrian movement. Environment & Planning B: Planning & Design (20): 29-66.

Hillier, B., 1996. Cities as movement economies. Urban Design International, 1, pp: 49-60.

Hiller, B., 2001a. Theory of City as Object: Or how spatial laws mediate the social construction of urban space. 3th International Space Syntax Symposium. Atlanta, USA, 22-25 June 2001.

Hiller, B., 2001b. Centrality as process. Urban Design International, 4, pp: 10-20.

Holanda, F. R. B., 2001. Teoria do Conhecimento e dos Espaços Construídos. Notas de Aula do Curso de Mestrado em Arquitetura e Urbanismo da Universidade de Brasília. PPGT/FAU/UnB.

Kohlsdorf, M. E., 1996, A apreensão da forma da cidade, Brasília: Ed. Universidade de Brasília.

Kubat, A. S., Yasushi, A., Istek, C., (2001) Characterisation of the street networks in the traditional Turkish urban form, in: Environment and Planning B: Planning & Design, 28(5), p. 777-795.

Ley, D., 2003. Artists, aestheticisation and the field of gentrification. Urban Studies, 40 (12), pp. 2527-2544.

Llyord, R., 2004. The neighborhood in cultural production: material and symbolic resources in the new bohemia", City & Community, 3(4), pp. 343-372.

Lund, H., 2009. Pedestrian environment and sense of community. Journal of Planning Education and Research. 21, pp. 301-312.

Netto, V., 2007. Practice, Communication and Space: A Reflection on The Materality of Social Structures. Retrieved May 24, 2014, from UCL Discovery: http:..www.discovery.ucl.uk.5060

Pratt, A.C., 2000. New media, the new economy and new spaces. Geoforum, 31(4), pp. 425-436.

Peponis, J., 1985. The Spatial Culture of Factories. In Human Relations. 38 (4): 357–390.

Southworth, M., 2005. Designing the walkable city. Journal of Urban Planning and Development, 131(4), pp. 246-257.

Wedd K., Pettz L. and Ross C., 2001. Creative Quarters: The Art World in London from 1700 to 2000. London: Museum of London.

Van Heur, B. 2009. The clustering of Creative Networks: Between Myth and Reality. Urban Studies 46(8): 1531-1552.

Vivant, E., 2009. How underground culture is changing Paris. Urban Research & Practice, 2(1), pp. 36-52.

Yardimci, S., 2005. Kentsel degisim ve festivalism: Kuresellesen Istanbul'da bienal. Istanbul: Iletisim Yayinlari.

Zukin, S., 1989. Loft living: culture and capital in urban change, Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Zukin S. and Braslow L., 2011. The Life Cycle of New York's Creative Districts: Reflections on The Unanticipated Consequences of Unplanned Cultural Zones. City, Culture and Society, 2, pp. 131-140.

Planlama 2020;30(3):389–403 | doi: 10.14744/planlama.2020.14622

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Rant Etkisinde Zekeriyaköy: Çepere Yönelen Plan, Yatırım ve Kullanıcı Tercihlerine Dair Bir Araştırma

Zekeriyaköy Under Rental Impact: A Research on Plan, Investment and User Preferences at the Periphery

Elif Menteş,[1] Evrim Töre[2]

[1]İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Yüksek Lisans, İstanbul
[2]İstanbul Kültür Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul

ÖZ

Dönemin temel sektörü olması dolayısıyla tarım sektörüne bağlı olarak iktisat alanında ortaya çıkmış ve gelişmiş olan rant teorileri ve araştırmaları bugün kentsel planlama alanında önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte mevcut çalışmaların ağırlıkla kuramsal tartışmalardan ibaret olduğu ve konuyla ilgili durum çalışmalarının yeterli düzeyde olmadığı gözlenmiştir. Bu makalede rant olgusu, rantı yaratan faktörler ve aktörler kentleşme baskısının çok yüksek olduğu İstanbul'da, üst gelir grubunun yerleşme için tercih ettiği çeper alanlardan biri olan Zekeriyaköy örneği üzerinden ele alınmıştır. Teorik çalışmaların altını çizdiği rant unsurlarından hareketle çalışmada kullanılmak üzere Alan için tanımlanan rant göstergeleri arasında; nüfus artışı, yerleşim alanının büyümesi, altyapının gelişimi, sokak sayısındaki artış, konut tipolojisi ve niteliklerinde değişiklik, arsa ve konut metrekare değerlerinde artış, ulaştırma altyapısının gelişimi yer almaktadır. Alan sakinleriyle yapılan anketler, kurum ve kuruluşların temsilcileriyle yapılan derinlemesine mülakatlar ve alanda yapılan analiz ve gözlemler çalışmanın başlıca kaynaklarını oluşturmuştur. Çalışma bulguları, 1980'lerin ortalarında yetmiş hanelik bir köy yerleşimi olan Zekeriyaköy'ün birkaç on yıl içinde yatayda ve kısmen düşeyde gelişerek büyüdüğüne ve bu büyümede rant olgusunun varlığına dikkat çekmekte, merkezi ve yerel kamu aktörlerinin özellikle ulaşım ve konut alanlarındaki plan, proje ve yatırımları ile, planlarla önü açılan özel sektör yatırımlarına, özellikle de üst gelir grubunu hedefleyen lüks konut projelerine işaret etmektedir. Zekeriyaköy'de rant unsurunu ortaya çıkaran bir diğer olgu 1999 Marmara depreminin ardından İstanbul'un deprem riskli güney bölgelerinde yaşamakta olan bir kesimin kuzeye, deprem güvenlikli alanlara doğru yer değiştirme eğilimleri olmuştur. Bu eğilim; alanda zaten 1990'lardan beri var olan konut geliştirme projeleri, alanın doğa ile iç içe yapısı,

ABSTRACT

As the basic sector of the period, rent theories and research findings that have emerged in the field of economics have an important place in urban planning today. However, it has been observed that current studies consist mainly of theoretical debates and that there are insufficient case studies available. In this article, the phenomenon of rent, factors that create rent and the actors involved are discussed in the context of Zekeriyaköy, a peripheric area preferred by Istanbul's upper income group where urbanization pressure is high. The indicators of rent used in this study are based on the rent elements emphasized by theoretical studies, including population growth, settlement area growth, infrastructure development, increase in the number of streets, changing housing typology and qualities, increase in land and residential square meter values and development of transportation infrastructure. Resident surveys, interviews with representatives of institutions and organizations, and analysis of observations in the field were the main sources. The findings indicate that Zekeriyaköy, originally a settlement of seventy households in the mid-1980s, has grown largely horizontally over a few decades, and the presence of a rent effect in this growth. The findings stress private sector investments, particularly luxury housing projects. Another phenomenon revealing the rent element in Zekeriyaköy is the tendency to move to earthquake-safe areas in the north, following the 1999 Marmara earthquake. This trend has become an attractive element, especially for the upper income group, regarding the housing development projects, the nature of the area, its proximity to

Geliş tarihi: 25.09.2019 Kabul tarihi: 22.05.2020
Online yayımlanma tarihi: 14.10.2020
İletişim: Elif Menteş
e-posta: evrim.ozkan@yahoo.com

TMMOB Şehir Plancıları Odası

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

kent merkezine yakınlığı ve ulaşım proje ve yatırımları gibi etkenlerle birleştiğinde, özellikle üst gelir grubu için çekici bir unsur haline gelmiştir. Dolayısıyla, hedef kitleye bağlı olarak konut tiplerinde ve özelliklerinde ortaya çıkan değişiklik de sözü edilen rantın sebepleri arasındadır. Zekeriyaköy'deki değer artışları, alanın kent merkezine göre konumu bağlamında değerlendirildiğinde "farklılık rantı"na örnek gösterilebilirken, parsellerin yatırımcılarına toprakların bugünkü piyasa değerleri bağlamında artı-değer yaratması açısından "tekel rantı"nın niteliklerini sergilemektedir. Bununla birlikte söz konusu değer artışları, alan sakinlerinde, mülklerini satma ya da kiralama eğilimi yaratmamaktadır.

Anahtar sözcükler: Büyük projeler; merkezi ve yerel kamu aktörleri; planlama; rant; Zekeriyaköy.

the city center and transportation projects and investments. Therefore, the change in housing types and properties relative to the target audience is among the reasons for the rent. When value increases in Zekeriyaköy are evaluated in the context of location, relative to the city center, an example of "difference rent" can be shown. The area demonstrates the characteristics of the "monopoly rent", in creating surplus value for the investors of the parcels in the context of current market values. Those value increases have not appeared to create an intention to sell or rent property amongst the existing inhabitants of the neighborhood.

Keywords: Big projects; central and public actors; planning; rent; Zekeriyaköy.

Giriş

Hakim sektörün tarım olduğu dönemde ilk kez 1700'lü yılların başında William Petty tarafından ortaya atılmış olan rant teorisi, sermayenin kâr yaratması bağlamında tartışılmıştır. Ürünün Pazar fiyatının belirlenmesinde maliyet unsurunu ve bu unsurun tarlanın yeri ile ilişkisini dayanak alarak gelişen, Ricardo, Marx gibi teorisyenleri de içine alan tartışmalar, kentlerdeki sanayileşme dönemi etkilerinin belirginleşmesiyle birlikte; değişim değeri, kâr, rant, ücret, aktör ilişkileri çerçevesinde ele alınmaya başlamıştır. Bugün gelinen noktada ise rantın yaygın olarak; toprak üzerinden, emek harcamadan kazanç elde etme eğilimi bağlamında yorumlandığı görülmektedir. Nitekim söz konusu eğilim yapılaşma baskısı ile buluştuğunda, kimi zaman değerli tarım alanlarının, kimi zamansa doğal alanların kent toprağına dönüşmesine, zaman içinde ise kentleşmesine neden olmaktadır. Kent toprağı, kapitalist üretim ve tüketim biçimleri için bir meta haline gelmiştir. "Rant", bu metalaşma sürecinde, kimi zaman bir girdi, kimi zamansa sürecin çıktısı olarak var olmaktadır.

Yukarıda kısaca yer verilen süreçlere paralel olarak, İstanbul'da da imarlı alanlar yerel yönetimlerin kararları ve artan nüfus nedeniyle genişlemiştir. Bu genişleme, kent çeperindeki tarım topraklarının ve doğal alanların önce kent toprağına, imar uygulaması sonrasında ise arsaya dönüşmesine neden olmuştur. Çalışma alanı olarak seçilen Zekeriyaköy, bir yandan bu genişleme baskısıyla kent merkezinin dışında oluşması, bir yandan ise kent merkezine erişilebilirliği karayolu çalışmalarıyla her geçen gün daha da arttığı gözlenen bir örnek olması açısından önemlidir. Bu sebeple; çalışma içerisinde rant olgusu, İstanbul'un Sarıyer İlçesi mahallelerinden biri olan Zekeriyaköy örneği üzerinden okumaktadır.

19. yy. sonlarında Kafkas ve Kırım'dan savaş nedeniyle göç eden birkaç ailenin yerleştiği Zekeriyaköy, zaman içerisinde Karadeniz Bölgesi'nden göç alarak büyümüş, 1980'lerde 2–3 katlı ve bahçeli 70 kadar evden oluşan bir köy yerleşimi haline gelmiştir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Planlama Müdürlüğü, 2003). Alanın, köy yerleşimcileri dışında, bir mesken alanı olarak kullanılmaya başlaması, 1987 yılında yerel yönetim tarafından bazı parsellerin imara açılmasıyla tetiklenmiştir. Zaman içerisinde ulaşım altyapısı, büyük projeler ve yatırımlar açısından ortaya çıkan gelişmeler, doğaya ve doğal yaşama olan ilginin artması Zekeriyaköy'ü daha çekici hale getirmiştir. Bu eğilimlerin yerel yönetimin mahalleye dair plan ve projelerinde de görünür olduğu bilinmektedir. Çekici faktörlerin yanı sıra, deprem, kent merkezindeki yoğunluğun artması gibi itici öğeler de kentin merkezi alanlarında birikmiş olan nüfusun çepere kayma eğilimini artırmış, Zekeriyaköy söz konusu nüfus hareketini karşılayan lokasyanlardan biri olmuştur. Erişilebilirliği, kentin gürültü ve kirliliğinden uzak doğası (Sarıyer Belediyesi, 2003), müstakil yaşama olanağı tanıması gibi nedenler alana cazibe kazandırmıştır. Son yıllarda ise, alanın erişilebilirliği artarken, alanı çekici kılan diğer faktörlerin giderek zayıfladığı, bununla birlikte alanın bir yatırım aracı olarak hızla bir çekim noktası haline gelmekte olduğu gözlenmektedir. Bu cazibenin temel göstergeleri arasında emlak fiyatlarındaki kayda değer artış ve çok sayıda projenin inşa edilmekte oluşu sayılabilir. Sözü edilen yönelim, Zekeriyaköy'ün tercih edilme nedenleri ile çelişmekte, giderek artan yapılaşma, alanın söz konusu doğal yapısına zarar vermektedir.

Bu ön bilgilerden hareketle oluşan hipotez; Zekeriyaköy'ün son dönem gelişimini çeşitli merkezi ve yerel plan ve projelerin etkisiyle ortaya çıkmış olan "rant" olgusunun yönlendirmekte olduğudur. Bu bağlamda planlama, imar hakları aracılığıyla rant yaratan ve/veya rantı tetikleyen bir mekanizma olarak öne çıkmaktadır. Çalışma kapsamında açılacak olan araştırma sorularından ilki; alanın gelişme sürecinde hangi parametrelerin etken olduğudur. Söz konusu parametreler; bir sonraki bölümde rantı ortaya çıkaran faktörler ve rantın sonuçları, rant türleri, rantın hangi göstergelerle ölçülebileceği gibi temel konulara dair kavramsal çerçeve yardımıyla ortaya konmuştur. İkinci araştırma sorusu ise, rantın gayrimenkul fiyatlarında yarattığı artış, alan sakinlerinde mülklerini satma/kiralama eğilimi yaratıp yaratmadığıdır. Bir başka değişken gayrimenkulün kullanım değerinin mi yoksa değişim değerinin mi baskın oldu-

ğu incelenmiştir. Ardından, bu çerçevenin yön verdiği yöntem ve materyaller sunulmuştur. Alan çalışmasından elde edilen ve tartışılan bulgular Sonuç bölümünde değerlendirilmiştir.

Rant Kavramının Gelişimi, Rant Türleri ve Kavrama İlişkin Güncel Tartışmalar

Klasik rant teorileri, dönemin temel sektörü olması dolayısıyla tarım sektörüne bağlı olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Ürünün Pazar fiyatının belirlenmesinde maliyet unsurunun önemi büyüktür ki, bu unsur tarlanın yeri ile doğrudan ilişkilidir. Uzak lokasyonlarda gerçekleşen üretimin maliyeti, Pazar fiyatının belirlenmesinde belirleyici olmadığında çiftçiler için karlı olmaktan çıkacağı ve tarım sektöründe kayıp yaşanacağından, Pazar fiyatı en kötü durumda olan üretim fiyatlarının seviyesine göre belirlenmektedir (Park, 2011). Bu bağlamda, pazara/tüketim lokasyonlarına en yakın olan arazi (tarla), daha düşük maliyetle üretim yapacak ve piyasa fiyatı ile üretim maliyeti arasındaki farkı içeren bir kar elde edecektir. Bu artı değeri elde etmek isteyen çiftçiler daha yakın lokasyonlarda arazi arayışına girecek, benzer şekilde arazi sahipleri de bu değer fazlasından pay alabilmek için topraklarını kiralama eğiliminde olacaktır. Burada bir değer bölüşümü söz konusudur. Aşağıda kısaca, rant kavramının odağında olan bu değere ilişkin teorik tartışmaların gelişimine ve rant türlerine yer verilmektedir.

17. yüzyılın ilk çeyreğinde doğan William Petty rant kavramını ilk kullanan teorisyen olarak bilinmektedir. İlk kez Petty, üretim alanının, sermayenin yarattığı kârın çıkış noktası olduğunu öne sürmüştür. Emeğin harcandığı süreyi değerin parametrelerinden biri olarak kullanan ve fazlasının artı-değer olduğu görüşünü benimseyen Petty'nin teorisi içerisinde artı-değerin tamamı rantı oluşturmaktadır (Turan, 2009). David Ricardo (1772–1823) ise toprakların birbirinden farklı özelliklere sahip olduğunu, bazılarının üretime diğerlerinden daha çok katkı sağladıklarını, bu sebeple de bu toprakların diğerlerinden daha değerli olabileceği düşüncesiyle, rantın ortaya çıkışını toprakların farklılığıyla bağdaştırmıştır. Ricardo'ya göre rant aslında, kaliteli toprağın az bulunması sebebiyle doğmuştur (Üstünel, 2001). 19. yüzyılının önemli teorisyenlerinden biri olan Karl Marx'ın rant teorilerine katkısına bakıldığında, değişim değeri ile, kâr, rant ve ücretlerin, hangi aktörlerle nasıl ilişkiler kurduğunu aydınlattığı görülmektedir. Rantı, kâr ve faizle birlikte ödenmemiş emek olarak nitelendiren Marx'a göre emekçinin harcadığı emeğin değeri, ailesini geçindirebileceği miktarla paraleldir ve fazlası artı-değer yaratır (Turan, 2009). Rant ve kâr, değerden alınan paydır. Rantın, sermayeye duyulan ilgiye benzer bir durumu vardır. Toprak rantı, değer yaratan toprağın mülkiyeti, emekçi grup ve sermaye sahibi olan endüstriyel kapitalist tarafından oluşan bir olgudur. Marx, konum faktörünü, konunun dışında tutar. Konum ile ilgili konular üreticinin iradesi ile ayrıca değiştirilmeye yatkındır (Harvey, 2006).

Kentsel rant incelenirken, birçok rant tipi ortaya çıkmıştır ancak en yaygın görülen üç rant türü; farklılık rantı, tekel rantı ve mutlak ranttır. Sırasıyla bakmak gerekirse, klasik iktisatçılara göre, toprakların farklı üretim koşulları, Farklılık Rantının ana kaynağıdır. Ricardo ve Marx'ın da tartıştığı üzere bu rant türü, üzerinde üretim yapılması amaçlanan toprak parçasına yapılan yatırım ile ilişkilidir. Yani aynı durumda olan iki toprak parçasından birine daha fazla yatırım yapıldığında elde edilen ürün daha fazla olacağından, yatırım yapılan topraktaki üreticinin kârı da daha fazla olacaktır. Farklılık rantı, iki üreticinin kazancı arasında doğan fark olarak ifade edilmektedir (Harvey, 2006). Güncel tartışmalarda ise bu rant tipi, bir toprak parçasının kente göre olan konumu ile alakalıdır. Kent büyüdükçe, çeperin dışında kalan tarım topraklarının kentsel arsaya dönüşme ihtimali farklılık rantını oluşturur. Rant teorilerinden ikincisi Tekel Rantıdır. Bir arsanın kent içerisindeki konumuna bağlı olarak, mülkiyetinde bulunduğu kişi ve kurumlara yarattığı kârdır. Örneğin miras kalan bir arsanın lokasyonel olarak Boğaz'da yer alması, bu arsa üzerinde herhangi bir emek harcamaya gerek duymadan miras kalan kişiye artı-değer yaratmaya başlayacaktır. Sonuncu rant tipi ise Mutlak Ranttır. Marx'a göre mutlak rant, herhangi bir arsada, değerlendirilen mutlak verimlilik üzerinden elde edilen birikimdir. Toprak sahibi daha sonra bu topraktan, ödenen mutlak rant ile ortalama ve azami fayda sağlamaktadır. Bu gelir ödenen toplam kiranın bir parçasıdır. Mutlak rant, topraktaki özel sahiplik durumu ile bağlantılıdır (Turan, 2009). Günümüzde bu rant tipi, yerel yönetimlerce belirlenen kanunlar neticesinde ortaya çıkan kıtlığa bağlı olarak değerlendirilmektedir. Bir toprak parçasının bulunduğu bölgedeki imar durumu değiştiği zaman söz konusu toprağın etrafı yapılaşmaya başlamaktadır. Etrafında yaşanmaya başlayan bu değişim, üzerine herhangi bir yatırım yapmaya gerek duymadan, zamanla toprağın fiyatını arttıracaktır. Bu anlamda diğer rant türlerinden farklıdır. Diğer rant türlerinde toprak sahibinin beklemesi yeterliyken, mutlak rantta toprak sahibi, yerel yönetimler ve benzeri aktörler yardımıyla bir strateji izleyip mülkiyetinde bulunan toprağın değerini arttırabilir. Kamu kuruluşlarının bölgedeki plan, proje ve yatırımları toprak sahibine artı-değer olarak dönmektedir (Aydemir vd., 2004).

Yukarıda yer verilen bu tasniflemeye ilişkin kavramsal bir mutabakat olmadığı hatırlanmalıdır. Örneğin Harvey (1974), mutlak rant yerine "sınıf-tekel rantı (class-monopoly rent)" tanımını kullanmış, Scott (1976) ve Lipietz (1985) gibi teorisyenler, mutlak rant ve tekel rantının farklı olmadığını ileri sürmüştür. Jaèger (2003) mutlak rant kavramını reddetmektedir. Yazara göre bu bir rant türü değildir. Evans ise (1999) mutlak rantın bir maliyetler ve riskler toplamı olduğunu savunmaktadır.

Jaèger (2003), evrensel bir rant teorisinin reddine dair tartışmalara dikkat çekmektedir. Arazi rantı kuramı, tutarlı ve geniş çapta kabul görmüş bir kuramsal yapıya sahip değildir ve merkezi kategorilerinde bile çeşitli farklı kavramsallaştırmadan

oluşur. Dahası, teori genellikle, ampirik veya daha somut uygulamaları daha zor hale getiren nispeten yüksek bir soyutlama seviyesinde geliştirilir. Harvey dahi (1985) siyasi-ekonomik kalkınma, kentsel arazi rantı ve yerleşim farklılaşması arasında ikna edici bir bağlantı sağlamamaktadır (Jaèger, 2003). Klasik, ancak Marksist bir bakış açısından üretilen bir meta için fiyatlar, üretim maliyetlerine bağlıdır. Kentsel arazinin tek bir firma tarafından kapitalist üretim süreci olmadığı için, arazinin fiyatını belirleyen faktörler, ortak bir kapitalist metadan farklıdır. Böylece, arazinin kendine özgü bir muamelesi ve ona bağlı sosyal ilişkiler gereklidir. Bu nedenle, özel bir teori – arazi rant teorisi – geliştirilmiştir (Jaèger, 2003).

Harvey (1982), arazinin giderek bir finansal varlık/değer haline geldiğinden söz etmektedir. Bugün, kârlı yatırım fırsatlarını umutsuzca artan artı-sermaye miktarı, spekülatif finansal yatırımların ikincil sermaye çevriminde dolaşmakta ve özellikle de türev finansal ürünlere ve finansal varlıklarla uğraşmakta olan işlere uzanmaktadır. Ampirik tahminlere göre, bugün dünya sermayesinin ikincil çevrimlerinin dünya hacminin, dünya GSYİH'sı tarafından ölçülen sermayenin birincil çevriminin hacminden 65 kat daha büyük olduğunu söyleyebiliriz (Kratke, 2014).

Tüm bu tartışmaların ışığında "rant", herhangi bir emeğe veya sermayeye ihtiyaç duyulmadan, taşınmazın sahip olduğu değerin artması olarak tarif edilebilir. Doğa, bir üretim faktörü olarak kabul edilmiş, bu vasfı ile mülkiyetinde bulunduğu kişi ve kurumlara gelir sağlayan bir mekanizma olarak tanımlanmıştır. Cansen'e göre (2002) rant; tıpkı hırsızlık, kumar, piyango, rüşvet gelirleri gibi, milli geliri arttırmadan, kişisel gelir veya servet artışı yaratan kazanç türlerinden biri, bir transfer geliridir. Yazar (2002) rantın, kâr, kira, faiz ve ücret olarak tasnif edilen meşru faktör geliri türlerinden biri kılığında elde edildiği için fark edilemediğinden söz etmektedir. Rant terimi, gündelik yaşamda ve halk arasında rant daha çok, gayrimenkul gelirlerindeki ölçüsüz artışlar için kullanılmaktadır (Karayalçın, 2010).

Rant ve İmar Hakları İlişkisine Bakış

Rantı, imar hakları ve imar hakları bağlamında ortaya çıkan kentsel altyapıya bağlı olarak ele alan önemli bir teorik tartışma alanı mevcuttur. Örneğin, Keleş ve Mengi'ye göre (2014), "(b)ir toprak parçasının, önce tarımsal kullanıştan kentsel kullanışa dönüştürülmesi, sonra altyapısının hazırlanması, daha sonra da yol, otopark, yeşil alan ve meydan gibi kamu hizmetleriyle öteki kamusal yapılara kavuşması", arsa haline gelen ve altyapıya ve üstyapıya kavuşan bu toprakta bir değer artışı yaratmaktadır." Keleş ve Mengi (2014), söz konusu yapılardan çoğunun yapımını ya kamu tarafından gerçekleştirildiğinden ya da bunların yapılmasına, kamu yönetimlerince, planlar ve izlenceler çerçevesinde, izin verildiğinden söz etmektedir. Bu durumda, kent toprağının ederinin yükselmesinde, kamunun doğrudan doğruya bir rolü olmaktadır.

Tekeli'ye göre ise (1991) kent topraklarında oluşan değer artışları bir yandan kamunun sağladığı altyapı ve verdiği imar kararları diğer taraftan toplumsal dönüşümün ortaya çıkardığı kentsel büyüme sonucunda ortaya çıkmakta, bu değer artışının oluşmasında arsa sahibinin hiçbir üretici katkısı bulunmamaktadır. Toprağın, bireylerin iyeliğinde olduğu toplumlarda, bu artan değerin de bireylerin tekelinde kalmakta (Keleş ve Mengi, 2014), arsa sahibi olma kişiye, toplumun oluşturduğu bir değere haksız olarak el koyma olanağı vermektedir (Tekeli, 1991, 173).

Kısaca özetlemek gerekirse, kentte bulunan bir alana imar hakkı tanındığında ve ihtiyaç duyduğu altyapı sağlandığında, rant beklentisi oluşmaktadır. Arsa, sıradan bir toprak parçası olarak algılanmamalıdır, o kentin içindedir, bir altyapı ağı vardır ve yerel yönetimce işlevi belirlenmiştir, üzerinde oluşturulacak herhangi bir yapılaşma, yine yerel yönetimlerin kontrolü ve onayı ile oluşturulabilir (Keleş vd., 1999). Kentte oluşan, kontrolsüz nüfus artışı, kentin çeperini itmekte, bu büyüme arsa gerekliliği yaratmakta, talep oluşmaktadır. Tarım toprakları bu talep sürecinin sonunda imara açılarak, kentsel arsa vasfı kazanmaktadır (Çelik, 2007; Yurtsever, 2010). Bu durum kentsel rant oluşumunu sağlamakta, uygulamalar esnasında imar planlarının değiştirilmesi ve/veya olması gerekenden farklı uygulanması bu planların kentsel rantla olan ilişkisinden kaynaklanmaktadır (Karasu, 2010).

Çok sayıda kuruluşa tanınmış parçalanmış imar yetkileri, imar rantlarının oluşumunu kolaylaştırmakta ve rant; imar planlarıyla yaratılan değer ve plan değişiklikleri ile yaratılan değer olmak üzere iki yaygın biçimde karşımıza çıkmaktadır. Belediyeler imar planları çerçevesinde oluşan değer artışından 18. madde uyarınca Düzenleme Ortaklık Payı alabilmektedir. Ancak çok yüksek rant yaratabilen plan değişiklikleri bu kapsamın dışındadır ve kamu buradan tekrar pay alamamaktadır (Karayalçın, 2010). Karayalçın'a göre (2010) uygulamada nokta işlemler için hazırlanan plan değişiklikleri rant yatakları halini almıştır ve 2004–2008 yılları arasında İstanbul'da tüm dönemlerin birkaç katı kadar imar planı değişikliği yapılması rant yaratma çabasının bir göstergesi olarak okunabilir. Özellikle, deprem sonrası konut ihtiyacının artmasıyla büyük bir arz patlaması yaşanan İstanbul'da inşa edilen binlerce yeni konut bu ihtiyaca cevap vermenin ötesinde ciddi kâr getiren yatırım araçlarına dönüşmüş ve parasını konuta yatıranların çoğu yaklaşık 2 yıllık zamanda ikinci bir ev alabilecek kadar para kazanmıştır (Ataselim, 2007). 2005'ten bugüne kadar geçen sürede mevduata yatırım yapanlar yüzde 45.6, altına yatırım yapanlar yüzde 51 oranında getiri elde etmişken, borsanın aynı süreçteki getirisi de yüzde 30 civarında seyretmiştir. Parasını bankada veya yastık altında saklamak yerine konuta yatırmayı seçenler- konut yatırımcıları- aynı süre içinde yüzde 171'e varan oranlarda kâr elde etmişlerdir (Ataselim, 2007).

Bu noktada diğer tüm yatırımlar içerisinde konut sektörü üzerinde özel bir tartışma alanı açılmıştır. Nitekim Harvey (1982) ve Kratke'nin (2014) tartıştığı, Jaeger'in de (2003) vurguladığı üzere spekülasyona dayalı gayrimenkul yatırımları artmış, konut sektörü, sermaye piyasalarında yeni mali türevler yaratan, doğrudan öteki yatırım araçları ile yarışan yatırımcılarına uzun vadede yüksek kazanç sağlayan bir yatırım aracı konumuna gelmiştir (Karayalçın, 2010). Öte yandan, spekülasyona dayalı gayrimenkul yatırımları, örneğin, üretken yatırım için azalan olasılıkların bir ifadesi olabilir (Kratke, 1992, aktaran Jaeger, 2003). Nitekim vergilendirme, özendirme ve benzeri politikalar çevrimler arasındaki ilişkiyi sürekli olarak yeniden tanımlamaktadır ve Türkiye örneğinde olduğu gibi, 1980 öncesinde sanayiye öncelik veren devlet stratejileri, rant sektörlerini ve özel olarak da kent mekanını çarpıcı biçimde daha karlı hale getirmiştir (Şengül, 2001).

Konutta değer artışı, üzerine inşa edileceği arsayla birlikte planlama projelendirme aşamasından hemen sonra başlamakta; planlama süresi boyunca gittikçe artmakta, yapım bittikten sonra doruğa ulaşmakta; hatta o aşamadan sonra da yapılan konutun yerine, niteliklerine ve kuşkusuz talebe göre sürmektedir. Türkiye'de, 2000'li yılların ortalarına doğru, konut sektöründe ortaya çıkan büyük patlama, özellikle İstanbul'da izlenebilmektedir. Konut sahipliği, toplum için kesin bir gelecek güvencesi olarak görülmekte, birincil yatırım araçlarından biri olarak değerlendirilmektedir (Karayalçın, 2010).

Konutun yatırım açısından bu denli büyük bir ilgi odağı olması, inşaat sektörünün ve kamusal arazilerin önemini arttırmaktadır. Kamunun sahip olduğu arazilerin üzerine yüksek yoğunlukta yeni binalar inşa edilmesi ile yaratılacak "arsa değer artışları"nı değerlendiren Cansen (2002), söz konusu değer artışının kentin ekolojisini ve ulaşım ekonomisini bozması durumunda olumsuz, yapılan inşaatların kentin veya ülkenin ekonomisine verimlilik katması, âtıl kaynakları harekete geçirmesi ve estetiğini artırması durumunda olumlu olarak algılanması gereğinin altını çizmektedir. Dolayısıyla burada rant unsurunu tartışmalı hale getiren, yatırımın değer artışı yaratması değil, değer artışının milli gelir, milli servet gibi unsurlar üzerindeki etkisidir. Bu etkinin olumsuz olması halinde projelerin Belediye'ye veya Hazine'ye sağlayacağı ek gelir ne kadar büyük olursa olsun, net bakiye eksidir (Cansen, 2012).

Böylesi bir haksız gelir transferinin Tekeli (1991) açısından üç belirgin sonucu vardır. Bunlar; kentsel arsa rejimini spekülasyona açık hale getirerek imar düzenini çarpıtması, sanayi kesiminin çıkarları ile çelişerek emeğin yeniden üretimini pahalı hale getirmesi ve hiçbir riskle karşılaşmadan büyük getiriler sağlaması nedeniyle kapitalin üretime kaymasını zorlaştırması, bir başka deyişle kapital birikim sürecinin çarpıtılmasıdır. Karayalçın'a göre (2010) yüksek rant bölgelerinde arsa arsa olmaktan çıkmakta, imar hakları alınıp satılmaktadır. Yüksek kent rantları, yalnızca haksız kazançlara yol açmamakta, bir yandan da kentlerde yaşamsal doku bozukluklarına neden olmaktadır.

1990'ların başlarında getirilmiş olan her üç eleştirinin de bugün 2000'lerin ilk çeyreğine yaklaşırken hala geçerli olduğu görülmekte, rantla baş etmek ve yaratılan rantı kamuya kazandırmak üzere geliştirilen; kamu elindeki arsa stoklarını artırmak, mülkiyeti devretmek yerine uzun süreli kiralama yoluna gitmek, önemli düzeylere varan vergilendirmeler, kent toprağını kamulaştırmak gibi mekanizmalara dikkat çekilmektedir (Tekeli, 1991; Karayalçın, 2010; Keleş ve Mengi, 2014).

Materyal ve Yöntem

Çalışma; kavramsal çerçeve ve alan araştırması olarak iki düzlemde yürütülmüştür. Kavramsal çerçeve, rant olgusuna ilişkin teorik tartışmaların yanı sıra İstanbul'un kentleşme sürecinin rant bağlamında ele alınması üzerine temellendirilmiş, konuyla ilgili ana kaynaklar olarak makaleler, kitaplar, plan raporları, mevzuat ve elektronik belgeler taranmıştır. Sözü edilen kaynaklar, rant olgusuna, rantın gelişimine, rantın göstergelerine, sebep ve sonuçlarına dair önemli doneler sağlamıştır. Bu doneler takip eden bölümde alan çalışmasını kurgulamak için parametreler olarak kullanılmıştır.

Söz konusu çerçevenin, Zekeriyaköy'de rant olgusunun varlığının tespiti için sağladığı göstergeler arasında; nüfus artışı, yerleşme lekesinin büyümesi, altyapının gelişmesi, sokak sayısının artışı, konut tipleri ve niteliklerindeki değişim, arsa/konut metrekare değerlerinin artışı ve ulaşım altyapısının gelişmesi yer almaktadır. Çalışmada bu unsurlar neden-sonuç ilişkisi içerisinde ve dönemler üzerinden aktarılmış, bu süreç okuması yardımıyla rant olgusunun varlığına, hangi aktörler tarafından ortaya çıkarıldığına ve dönem içerisindeki değişimlere bakılabilmiştir.

Alandaki nüfus değişimi TÜİK nüfus verileri yardımıyla görselleştirilmiş, yerleşme lekesi Google Earth'ten edinilen 1986, 1990, 2000, 2010, 2018 tarihli haritaların karşılaştırılması ile gözlenebilmiştir. Bu tarihlerin belirlenmesinde çalışmanın ön bulguları etkili olmuştur. Alanın köy yerleşmesi olduğu dönem (1986), plan sonrası ilk özel sektör yatırımını izleyen dönem (1990), Marmara depremi sonrası (2000), 3. Havalimanının (İstanbul Havalimanı) kamuya duyurulduğu tarih (2010) ve güncel durum (2018) hava fotoğrafları aracılığıyla tespit edilebilmiştir. Ulaşım altyapısına dair bilgiler gerek yerel gerek merkezi projelerle ilişkili olduğundan, konuyla ilgili kaynaklardan edinilmiş ve haritalanarak görselleştirilmiştir. Yıllara göre sokak sayısı ve sokaklar üzerindeki parsellerin gayrimenkul değerleri (arsa/konut metrekare değerleri) Sarıyer Belediyesi resmi internet sitesinden edinilerek derlenmiş ve değişim tablolaştırılmıştır. Yerleşme dokusu, konut tipleri ve niteliklerindeki değişim gerek plan raporu, hâlihazır harita gibi kaynaklar gerekse alanda yapılan gözlem, fotoğraflama, uçangöz (drone)

Şekil 1. Zekeriyaköy, İstanbul içi konumu (URL – 1).

çekimleri gibi yöntem ve araçlar yardımıyla ortaya konulmuş, mekânsal analiz yöntemiyle tespit edilerek haritalanmıştır. Uzun yıllardır Zekeriyaköy'de ikamet eden yazarın kişisel gözlemleri de çalışmayı zenginleştiren kaynaklar arasındadır.

Sözü edilen doneler başta yerel ve merkezi yönetim plan, proje ve yatırımlarıyla, ikincil olaraksa özel sektör yatırımlarıyla ilişkili görünmektedir. Bu bağlamda ilk olarak, sözü edilen plan kararları; plan tarihleri, planı yapan kurum, alanın gelişimini yönlendirecek makro kararlar ve plan değişiklikleri bağlamında ortaya konulmuş ve incelenmiş, özel sektör yatırımları ise tarihlere göre haritalanmıştır. Çalışmanın bulgular kısmında; gerek planlar gerekse kamu yatırımları ile özel sektör yatırımları dönemler bazında karşılaştırmalı olarak verilmiştir. İkinci olaraksa, sözü edilen aktörlere ve karar yapısına dair derinlemesine bilgi almak amacıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kamu sektörünün eğilimleri İlgili Belediye yetkilisi ile yapılan görüşmenin bulgularından hareketle sunularak tartışılmıştır. Özel sektörün eğilimlerini ortaya çıkarabilmek amacıyla başvurulan görüşmeler arasında; bölgede proje üretmiş iki mimar ve Zekeriyaköy'de 5 toplu konut projesi gerçekleştirmiş olan büyük bir inşaat firması yetkilisi ile yapılan mülakatlar yer almaktadır. Bölgenin gayrimenkul pazarının gelişimini değerlendirebilmek üzere emlak danışmanları ile gerçekleştirilen görüşmelerden faydalanılmıştır.

Rant olgusunun sebep-sonuç ilişkisi içerisinde ve aktör yapısıyla birlikte tartışıldığı bu çalışmada teorik çerçevede vurgulanmış olan toplumsal değişim ve talep olgusu bir diğer önemli aktör olan kullanıcıyı, bir diğer deyişle alan sakinlerini gündeme getirmiştir. Zekeriyaköy'de yerleşik olan kişilerin görüşlerini değerlendirebilmek üzere 318 hane halkı anketi yapılmıştır. Örneklem sayısı, Zekeriyaköy'ün 2012 yılı nüfusu temel alınarak güven seviyesi %95, hata payı %5,4 olarak kabul edilerek tespit edilmiştir. Anketlerin %18'i (57 anket) köy merkezinde, %82'si (261 anket) ise 1990 sonrasında yapılaşan alanda gerçekleştirilmiştir.

Alan Çalışması Bulguları ve Tartışma

Zekeriyaköy, İstanbul'da Avrupa Yakası'nın kuzeyinde yer alan Sarıyer İlçesine bağlı 27 köyden biridir (Şekil 1). 19. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşmiş olan 93' Harbi sırasında alana göç eden Kırım ve Kafkas kökenli aileler ile bölgede yaşam başlamıştır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2003). 1987 senesinde kadar tabiatı yeşil, yalnızca bu ailelerin ikamet ettiği, yaklaşık 70 kadar evden ibaret bir köyken (Görüşme 2) (Şekil 2), kentin büyüme sürecinde bu alan için de planlama çalışmalarına başlanmıştır. Bu planlar bağlamında alanın büyüteç altına alınmasıyla, kentin en önemli ulaşım akslarından biri sayılabilecek Maslak ile Zincirlikuyu'yu birbirine bağlayan Büyükdere Caddesi'ne olan mesafesi ve mevcut tabiatı ile büyük bir inşaat firmasının ilgisini çekmiş, burada köy dokusundan sonraki yapılaşma da bu şekilde başlamıştır. Bu firmanın inşa ettiği 3 katlı, bahçeli, müstakil konut projelerinin "varlıklı" hedef kitlesi, burada ikamet eden köy halkı-

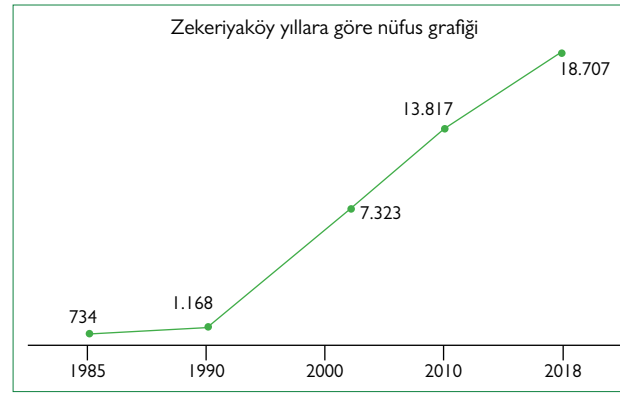
Şekil 2. Zekeriyaköy, köy yerleşimi (URL – 2).

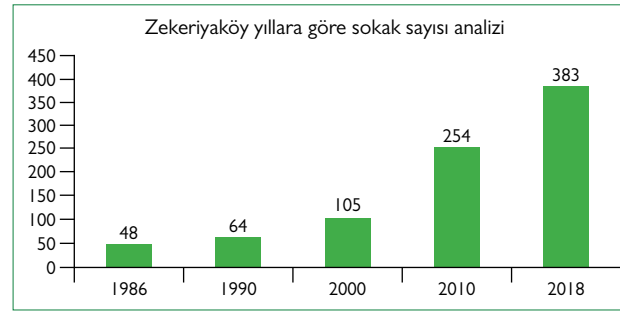
Şekil 3. Zekeriyaköy, güncel yerleşim (URL – 3).

nın sosyo-ekonomik profiliyle uyuşmamaktadır. 1990 senesinden sonraki yıllarda ise, bölge için yeni olan bu varlıklı kitle buraya daha çok çekilmek istenmiş, buna bağlı olarak hemen hemen aynı gösterişe sahip yapılar inşa edilmeye devam etmiştir. Ormanlık alanlarla çevrili bir vadiye benzeyen Zekeriyaköy, genel anlamda şehrin kaotik yapısından kaçmak isteyen aileler için bir olanak yaratmıştır (Şekil 3).

Alana üst gelir grubuna hitap eden müstakil yapılar ve lüks konutlardan oluşan güvenlikli site tipi hakimdir. Bununla birlikte, konut konseptinin ağırlıklı olarak az katlı, müstakil, bahçeli villalardan oluşması ve konutların ayrık nizamda sıralanmasıyla oluşan sokak dokusu, kent merkezinde artık güçlükle hissedilebilen mahalle yapısını yaşatma çabalarının morfolojik göstergeleri olarak yorumlanabilir. Nitekim Alan 1990 öncesinde; kahvesiyle, camisiyle, meydanıyla ve sokaklarıyla bir mahalle duygusu vermektedir. Bugün bu hissi hala hem orada yaşayan halka hem de ziyaretçisine yaşatabildiği yanlış bir ifade olmayacaktır. Alan içinde altyapı ve donatıların yıllar içerisinde geliştiği görülmüştür. Daha çok üst gelir grubuna hitap eden alışveriş alanlarına, eğitim kampüslerine, spor faaliyet alanlarına, turizm ve rekreasyon alanlarına rastlanmaktadır.

Şekil 4. Zekeriyaköy yıllara göre nüfus grafiği (URL – 4 kaynağından derlenmiş ve grafike edilmiştir).

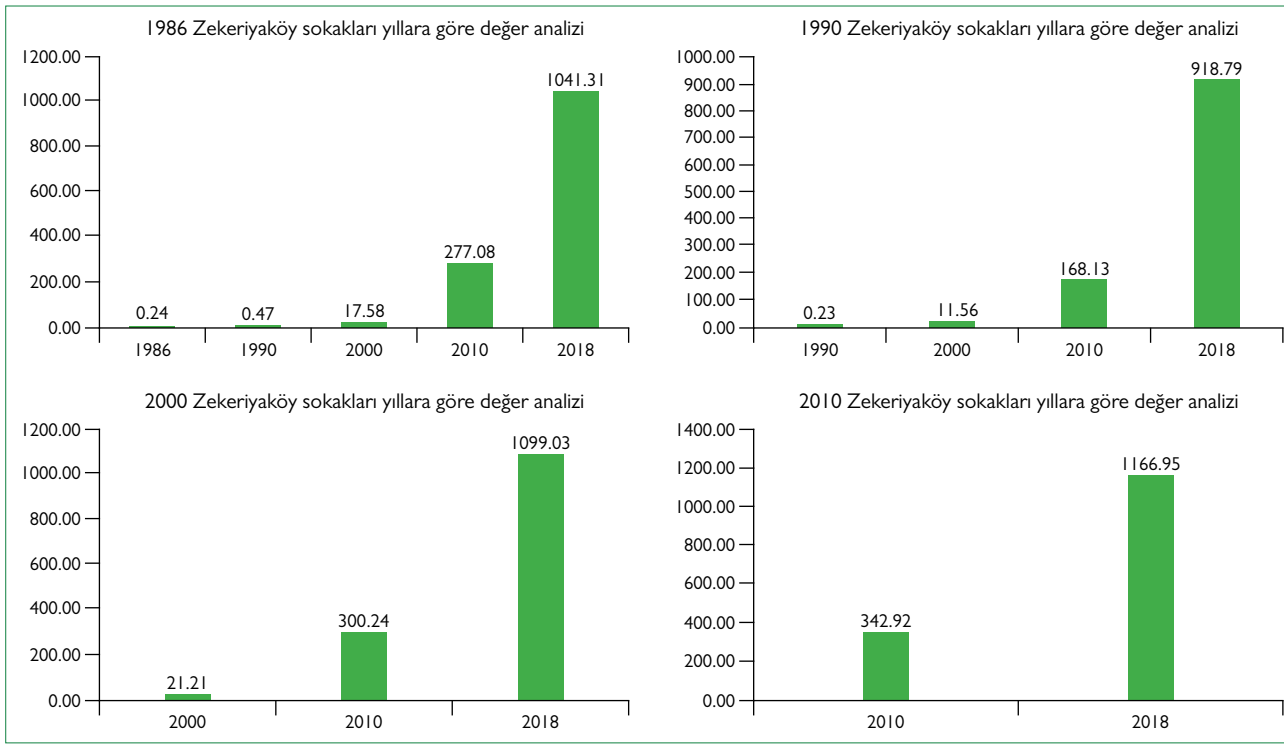

Şekil 5. Zekeriyaköy yıllara göre sokak sayısı analizi (URL – 5 kaynağından derlenmiş ve grafike edilmiştir).

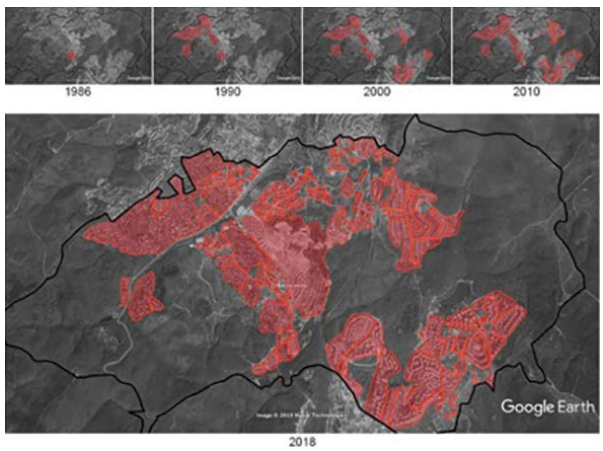
Sözü edilen gelişme Zekeriyaköy'ün nüfusundan da okunabilmektedir. Nitekim alanın nüfusu 1985 yılında 734 kişi olarak raporlanmışken, 1990 senesinde 1.168, 2000'de 7.323, 2010'da 13.817 ve 2018'de 18.707 olarak kaydedilmiştir (URL – 4) (Şekil 4). Nüfustaki dramatik artışın tespiti üzerine, alanın mekânsal durumundaki gelişimine sokak sayıları üzerinden bakıldığında; 1986 yılında 48 olan sokak sayısının 2018'e dek yaklaşık 8 kat artarak 383'e ulaştığı görülmektedir (Şekil 5).

Alanı iktisadi açıdan, rantın temel göstergesi sayılabilecek rayiç bedel bağlamında incelersek, 1986 yılında imara açılmış ve 2018'de varlığını sürdüren sokakların rayiç bedellerinde, 1,24'ten 1041,31'e yaklaşık 4.000 kat artış olduğu görülebilir (Şekil 6). Bu artış, 1990 yılında imara açılan sokaklar için, 0,23'ten 918,79'a yine yaklaşık 4000 kat olarak gerçekleşirken, 2000 yılında imara açılan sokaklar için 21,21'den 1099.03'e 250 kat, 2010 yılında imara açılan sokaklar içinse 342,92'den 1166,95'e yaklaşık 3 kat olarak gerçekleşmiştir.

Sokak sayılarındaki artış, yerleşme lekesinin de giderek büyüdüğüne ilişkin önemli bir göstergedir. Zekeriyaköy'ün 1986, 1990, 2000, 2010 ve 2018 yıllarına ait hava fotoğrafları alanın zaman içindeki mekânsal gelişimini göstermektedir (Şekil 7). Bu bağlamda 1986 yılında 7,5 hektar büyüklüğünde olan alanın, 1990

Şekil 6. Zekeriyaköy'de yıllara göre rayiç değer (URL – 5 kaynağından yazarlar tarafından derlenmiş ve tablolaştırılmıştır).

Şekil 7. Yerleşimin zaman içerisindeki alansal gelişimi (URL – 3 kaynağından, yazarlar tarafından oluşturulmuştur).

yılında kuzey ve batıya, 2000 yılında itibarense alanın doğu ve güney kısımlarına sıçrayarak büyüme gösterdiği ve 2018 yılındaki büyüklüğünün yaklaşık 355 hektara ulaştığı görülmektedir.

Alanın kentle bağlantısının otobüs, minibüs, metrobüs, metro aksları ve durakları, karayolu aksları ve bağlantıları ile güçlendirildiği görülmektedir (Şekil 8). 2010 sonrası projeler olan Kuzey Marmara Otoyolu, 3. Boğaz köprüsü (Yavuz Sultan Selim Köprüsü) ve 3. Havalimanına (İstanbul Havalimanı) da görselde yer verilmiştir.

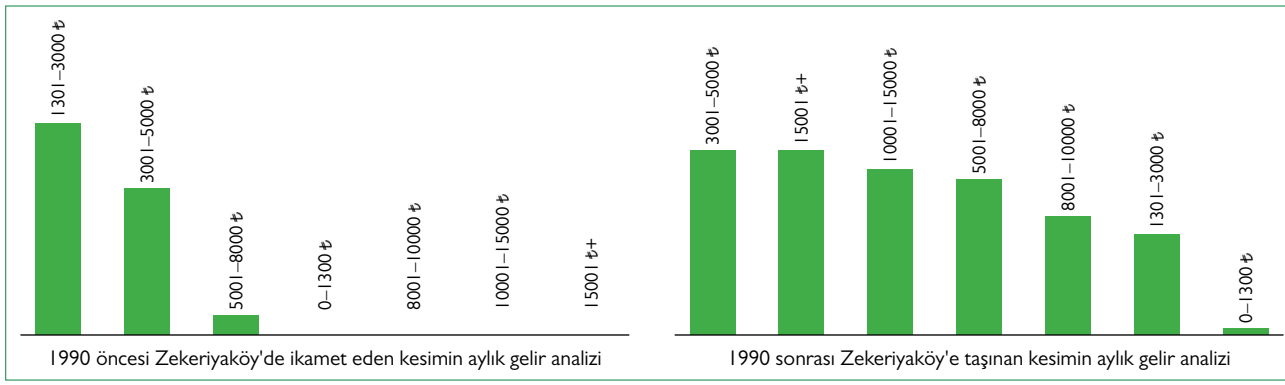

Şekil 8. Zekeriyaköy ulaşım haritası (URL – 3 kaynağından, yazarlar tarafından oluşturulmuştur).

Zekeriyaköy'e; nüfus, altyapı, sokak sayısı, rayiç bedel, yerleşim lekesi, konut tipi ve niteliklerinde değişim ve ulaşım ilişkileri açısından bakıldığında, rant göstergeleri olarak değerlendirilen bu doneler açısından dikkate değer bir artış/büyüme olduğu saptanmıştır. Aşağıda alandaki rant gelişimine dönemler ışığında kısaca yer verilmekte, rantı ortaya çıkaran aktör ve araçlar tartışılmaktadır.

1990–1999 Dönemi

1990 senesi bölge için önemli bir kırılma noktasıdır. Hemen öncesinde, 1987 senesinde bazı parsellerin imara açılmasıyla Koza İnşaat bölgeye gelmiş ve bu arsaları satın almaya başlamıştır. Alanın projelendirmesi 1989 yılına kadar sürmüş, ruhsat alımları başlamıştır. Zekeriyaköy ve komşusu Uskumruköy

Şekil 9. Yerleşme sakinlerinin aylık gelir durumları (yazarlar tarafından oluşturulmuştur).

için hazırlanıp, Eylül 1988'de onaylanan uygulama imar planı ile Ocak 1989'da onaylanan nazım imar planı, Mart ve Nisan 1989 tarihlerindeki itirazlar neticesinde askıya alınmış, planlar yeniden hazırlanıp 1991'de İBB tarafından onaylanmıştır (Görüşme 3). Öncesinde göçler sonucu nüfus alarak oluşmuş bu köy için, 1990 senesinde değişim adına İBB'nin kararıyla, ilk adımın atıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu karar neticesinde, 1980'li yılların ortasına kadar varlığını sürdürmüş köy halkı, 1990 yılından itibaren üst gelir grubundaki yeni komşularıyla tanışmaya başlamıştır. Zekeriyaköy'ün merkezi etrafında büyük bir inşaat firmasının Garanti Koza evleri adıyla inşa ettiği 1000–1500 konutluk lüks müstakil villa projesi ve çarşı alanı ile sonrasında alanın çeperine doğru projelendirilen lüks apartman daireleri Alan bir dönüm noktası olmuştur (Görüşme 2). Şekil 9'da, anket sonuçlarına dayalı olarak, Alanın yeni sakinlerinin ekonomik yapısı, köy halkının ekonomik yapısıyla karşılaştırmalı olarak verilmektedir. Buna göre, köy merkezinde yaşayan anket katılımcılarının çoğunluğunun aylık gelirinin 1301–3000 TL olduğu, bu gelir grubunu yine büyük bir oranla 3001–5000 TL'nin takip ettiği saptanmıştır. Zekeriyaköy'e daha sonra yerleşen kesimde ise; yaklaşık %88'lik bir oranın minimum 3001– 5000 aralığından başlayarak 15.000 TL+ gelir düzeyine kadar çıktığı görülmektedir.

Bu dönemden önce alana ulaşım yalnızca Sarıyer üzerinden kişisel araçlar ve minibüslerle sağlanmakta iken, alanda faal olan yüklenici firmanın da talebiyle Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından açılan orman yolu, bölgeyi doğrudan Maslak'a bağlamıştır (Görüşme 2, Görüşme 3). Bu hattın geliştirilmesinin sebebi olarak aynı zamanda, Zekeriyaköy ve çevre mahalleleri için gittikçe artan ilgi, bölgenin yatırım potansiyeli ve mevcut sirkülasyon hattının bu bağlamda yetersiz oluşu gösterilebilir. Dolayısıyla Orman Yolu'nun açılmasıyla alanın en önemli sorunlarından bir tanesine çözüm sağlanmıştır. Bunun yanı sıra bölgenin cazibesini arttırmak veya özel aracı olmayan ve buraya taşınmayı düşünen aileler için bölgede yaşam alanları oluşturan konut kooperatiflerince, güzergahı itibariyle 4. Levent metro durağından başlayarak Maslak'tan orman yolu ile Zekeriyaköy'e gelen servis hatları oluşturulmuştur.

1990 sonrasında bölgeye taşınan kitlenin, alana taşınma nedenleri arasında, "Ev/Semtin Güzellikleri" ve "İşyerine yakın olmak" seçeneklerinin baskın olduğu görülmektedir. Bu yanıtlar baz alındığında, Zekeriyaköy'ün tercih edilmesinde; alanın doğayla bütünleşik yapısının kullanıcı açısından cazip olduğunu ve konumunun kent merkezine, hatta Maslak'ta yer alan holding ve plaza yapılarına yakınlığının önemli rol oynadığını söylemek mümkündür. 1990 sonrasında başlayan yapılaşma ve genişleme hareketi neticesinde, 1990 öncesinde 48 adet sokağın mevcut olduğu Zekeriyaköy'deki, sokak sayısı 64'e ulaşmıştır.[1]

Bu dönem içerisinde Zekeriyaköy'ün gelişimini yönlendiren bir diğer kırılma noktası, Zekeriyaköy – Uskumruköy bölgesinin Doğal Sit Alanı ilan edilmesidir.[2] Ancak daha sonra yapılan düzenlemeler belediyesince olası görülecek uygulamalara izin vermektedir[3] (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Planlama Müdürlüğü, 2003).

2000–2010 Dönemi

1999 Ağustosu'nda yaşanan ve başta İstanbul olmak üzere tüm ülke için bir kırılma noktası olan Marmara Depremi, Zekeriyaköy'ün gelişimine yön veren önemli dış faktörlerden biri olmuştur. Nitekim deprem, ülkeyi maddi ve manevi olarak sarsmış, yazılı ve görsel medyada yer alan büyük İstanbul depreminin henüz gerçekleşmemiş olduğu ile ilgili haberler toplum üzerinde büyük endişe yaratmıştır. Bu bağlamda, ilgili jeolojik raporlarda ve TOKİ'nin raporunda şehrin kuzey noktalarının 3. Dereceden Deprem bölgesi oluşunun belirtilmesi (2013) ve örnek alanda az katlı müstakil konut dokusunun

[1] Sokak olarak bahsedilen ağlara caddeler ve çıkmaz sokaklar da dâhil edilmiştir.

[2] 15/11/1995 tarihinde 7755 sayılı kurul kararı.

[3] "07/11/1996 gün ve 8849 sayılı kurul kararında Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı yapılıncaya değin, geçiş dönemi yapılanma şartları içinde ilgili belediyesince de uygun görüldüğü takdirde 02/01/1991 tasdik tarihli 1/1000 ölçekli Zekeriyaköy - Uskumruköy Mevkii Uygulama İmar Planı'nın hüküm ve koşullarına göre uygulama yapılabileceğine" dair karar.

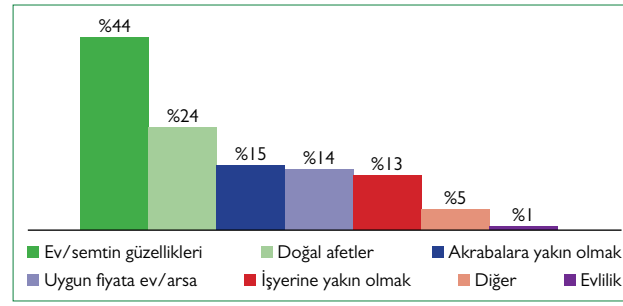
hâkim olması Zekeriyaköy'ün yatırım potansiyelini arttırmıştır. Bu durum toplumsal dönüşüme dair bir gösterge olarak görülebilir.

2000 senesinden önce ikinci konut alanı olarak tercih edilen bir bölge iken depremden sonra yerleşmenin zemininin sağlam olması, altyapı ve ulaşım kolaylığı nedeniyle, üst gelir grubu tarafından birinci konut alanı olarak kullanılmaya başlanan Zekeriyaköy'de (TOKİ, 2013) oluşan talebe bir de alanın konumu açısından kent merkezine yakınlığı eklenince, Zekeriyaköy'ün çehresi bu dönemde iyiden iyiye değişmeye başlamış, bölgedeki özel sektör yatırımlarının sayısı giderek artmıştır.

Bu dönemin belirleyicilerinden bir diğeri; III. No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun "plan bütünlüğü açısından geçiş dönemi yapılanma şartları içinde 3194 sayılı kanunun 18. md. uygulamasında sakınca olmadığı"na dair kararıdır.[4] Nitekim bu karara yapılan itirazlar sonucunda Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı yapılıncaya kadar 3194 sayılı yasanın 18. md. uyarınca parselasyon işlemi yapılmasının mevzuata aykırı olduğu ve sit kararına müteakip bir yıl içinde koruma amaçlı nazım imar planının yapılması gerektiği ifade edilerek yapılan işlemlerin iptali kararlaştırılmıştır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Planlama Müdürlüğü, 2003).

Bölgenin sit alanı içinde olması, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 17. maddesi uyarınca bir yıl içinde koruma amaçlı planın yapılması zorunluluğunun varlığı ve bölge için alınan tüm kararlar sonucunda Zekeriyaköy ve Uskumruköy için koruma amaçlı nazım imar planı çalışmalarına başlanmıştır. Bu çalışma içerisinde bina ölçeğinde fonksiyonel dağılım, kat adetleri, bina cinsleri, bina durumları; doğal yapı analizi arazi kullanım durumu bazında topoğrafya, iklim, bitki örtüsü; yanı sıra demografik yapı analizi ve Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın 10 no'lu genelgesine uygun jeolojik ve jeoteknik etüdler yapılmıştır. İSKİ başta olmak üzere çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarının görüşleri alınarak katılım ve destekleri sağlanmıştır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Planlama Müdürlüğü, 2003).

2003 yılında onanan 1/1000 Ölçekli Sarıyer, Uskumruköy – Zekeriyaköy Mevkii Koruma Amaçlı Uygulama Planına göre; ticaret ve konut alanlarında KAKS 0,80, azami yüksekliği ise 9,50 metre olarak belirlemiştir. Planda ağaçlandırılması istenen alanlarda ise maksimum KAKS 0,12 ve azami yükseklik 6,50 metre kuralına uyulacak şekilde konut uygulamalarına izin verilmektedir. Yine bu plan notlarında alanda yapılacak her proje için kişi başı 10m2'lik yeşil alan bırakılması istenmekte olup, planlama alanı içerisinde yer alan 2-B sahası olarak belirlenmiş alanların ilgili kurum görüşü ve yasal durumları müsaade etmeden uygulama yapılamayacağı belirtilmiştir. Bu

Şekil 10. Yerleşme sakinlerinin bu dönemde Zekeriyaköy'e taşınma sebepleri (yazarlar tarafından oluşturulmuştur).

tarihten başlayarak da düşük yapılaşma öngören bu plan kararlarının alanın az katlı müstakil konut gelişimini yönlendirdiği görülmektedir (Sarıyer Belediyesi, 2003).

2005 yılında İGDAŞ tarafından doğalgaz bağlantısı sağlanan alan, kentsel altyapı bakımından da gelişmeye başlamıştır. 2010 senesine gelindiğinde İBB tarafından, başta yazılı ve görsel basın aracılığıyla kamuya duyurulan Kuzey Marmara Otoyolu, 3. Boğaz Köprüsü Projesi ve 3. Havalimanı Projesinin özel sektör yatırımcıları için yarattığı etki alan üzerinde yapılaşma hareketine yüksek oranda hız kazandırmıştır.

Bu dönemde Zekeriyaköy nüfusunda %527 oranında artış kaydedilmiştir. Yine anket sonuçlarında da görüldüğü üzere, bu dönemde bölgeye taşınanların taşınma sebepleri arasında "Ev/Semtin Güzellikleri" ve "Doğal Afetler" seçenekleri öne çıkmaktadır (Şekil 10).

Bölgenin doğayla bütünleşik müstakil konut dokusu İstanbul halkı için hem depremden kaçmak hem de yaşama doğayı dâhil ederek kentin kaotik yapısından sıyrılmak adına itici güç olmuştur. Zekeriyaköy artık, şehir merkezine yakın ama sakin bir ortam tercih eden üst gelir grubuna mensup İstanbul halkının itibar ettiği, pahalı villalardan oluşan sitelerin yer aldığı bir bölgeye dönüşmüştür (Görüşme 2).

Sokak sayısı bu dönem 105'e ulaşmıştır. Bu verilerden de görüldüğü üzere bölgenin kılcal damarlarını oluşturan sokak ve caddeleri yayılmakta ve bölgenin yüzölçümü giderek genişlemektedir.

2010 senesinde Alanı etkileyen üç adet büyük kamu yatırım projesi duyurulmuştur. Bunlardan ilki daha sonra Yavuz Sultan Selim köprüsü ismini almış olan, 3. Boğaz Köprüsü projesidir. Proje, İstanbul'un kuzeyini Avrupa Yakası'nda Sarıyer İlçesi'ne bağlı Garipçe Mahallesi'nden, Anadolu Yakası'nda Beykoz'a bağlı Polenezköy'e bağlamaktadır. Köprü trafiğinin kent içine dağılımını sağlamak üzere az önce sözü edilen üç büyük projeden bir diğeri olan Kuzey Marmara Otoyolu Projesi, köprüyü

[4] 18/04/2001 tarih ve 12219 sayılı kurul kararı.

Şekil 11. Alanın deniz ve bağlantı yollarıyla ilişkisi (2017).

Şekil 12. Alanın Maslak ve orman alanlarıyla ilişkisi (2017).

kuzey ormanlarından geçerek diğer ana arterlere bağlamayı hedeflemektedir. Yine bu yıl duyurulan 3. Havalimanı projesi Zekeriyaköy'ün kuzeybatısına konumlandırılmıştır. Bu üç projenin bölgede yarattıkları etki, 2010 senesinden sonra bölgedeki özel yatırımların artışıyla izlenebilmektedir.

2010 Sonrası Dönem

Bu dönemde konut yatırımlarının önemli farklılıklarla tırmanışa geçtiği göze çarpmaktadır. 2011 senesinden sonra Alan, özel sektör yatırımı anlamında en parlak dönemine girmiştir. Bu dönemde Alana 50'nin üzerinde site inşa edilmiştir. Bu sitelerin kimisi villa konseptine uygun, kimisi ise apartman tipi konut olarak hayata geçirilmiştir. Ancak dışarıya kapalı oluşları ve özel güvenlik gibi ortak özellikleri bu yerleşmelerin tümünün "kapalı yerleşme" olarak tariflenmesini mümkün kılmaktadır. Bu konut projelerinde göze çarpan önemli özelliklerden bir diğeri ise kullanıcılarının market, ulaşım gibi ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurmalarıdır, hatta çoğu zaman artı-değer yaratmak için havuz ve spor alanları gibi ögeler de projelere dahil edilerek lüks konut siteleri olarak tasarlanmışlardır.

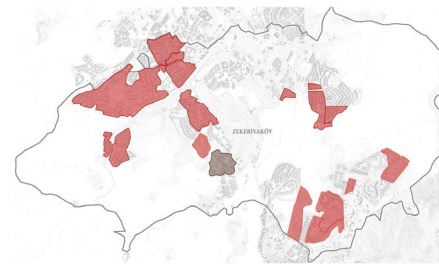
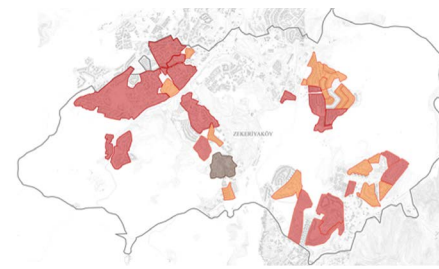
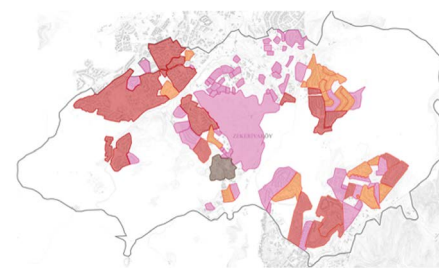
2011 senesinde Şişhane –Darüşşafaka metrosunun, Zekeriyaköy'e kentsel alanda en yakın noktalardan biri olan Hacıosman'a kadar uzatılması ve Hacıosman metro istasyonunun kullanıma açılması bölgeye ulaşımı daha kolay bir hale getirmiştir (Milliyet, 2011). 2012 yılında ise Sarıyer'den Çayırbaşı'na ulaşan tünelin açılması (Küçük, 2012) bölgeye olan ulaşım ağını genişletmiştir. Bugün alana 1990 öncesi dönemden beri Zekeriyaköy ve çevresindeki köylere Sarıyer merkezden toplu ulaşımı sağlayan minibüs hatlarının yanı sıra, kişisel araçlar, site ve kooperatiflerin düzenlediği servisler ve İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri'nin (İETT) 151, 152 ve 59RK otobüs hatlarıyla doğrudan ulaşım sağlanmaktadır.

Bu dönem içerisinde bir başka önemli gelişme, Kanal İstanbul Projesi olmuştur. Kuzeyin muhafazası düşüncesini tamamen değiştiren, kentin kuzey-güney aksı üzerinde bir kanal açılarak, kanalın kenarlarında imar çalışması başlatılmasını amaçlayan ve dolayısıyla Zekeriyaköy'ü yakından ilgilendiren proje 2011 yılı Genel Seçimlerinden önce halka duyurulmuştur (Keleş, 2015).

2014 senesinde, yerel yönetim kararınca köy statüsünden mahalle statüsüne geçen Zekeriyaköy'ün konut profili 2017 senesinde artık daha önce de bahsedildiği gibi, lüks villa ve apartman tipi konutlardan oluşmaktadır. Bugün Alanın karakterini yoğun biçimde, müstakil villalardan ve villa tipi konutlardan oluşan kapalı yerleşmeler tanımlamaktadır. 1990 öncesinden beri varlığını sürdüren köy dokusu villalardan oluşan siteler tarafından çevrelenmiş, bölgenin doğusunu, yani "Siteler Bölgesi" olarak adlandırılan kısmını ise lüks apartmanlar doldurmuştur. Büyük konut projelerinin yanı sıra parsel bazında küçük yapılaşmalar olduğu da görülmektedir. Bu yapılaşmalar genelde daha bireysel projeler olup, bir veya iki villanın oluşturduğu daha ufak ölçekte yapılaşmalardır. Bölgenin tamamı henüz yapılaşmamış olup, hala inşaatı devam eden projelere de rastlanmaktadır. Alanın deniz, bağlantı yolları, ormanlık alanlar ve Maslak'la ilişkisi Şekil 11 ve 12'den izlenebilir.

Üst gelir grubunun bölgede başlatılan imar hareketine yanıt üretmekte daha avantajlı oluşu ve yaratılan arza karşılık verebilmesi alanın ekonomik anlamdaki değişimini de göstermektedir. Bu bölgeyi 15 senedir portföyünde bulunduran bir emlak danışmanından alınan bilgiye göre (Görüşme 5); 2003–2004 senelerinde, 50 bin dolara bölgeden ev almak mümkün iken, bugün bu fiyatlar 1 milyon 400 bin, 1 milyon 500 bin dolara ulaşmıştır. Alan, genellikle A ve B+ kitle grubuna hitap etmektedir. Alanda 17 senedir emlak danışmanlığı yapan bir diğer danışmanın gözlemleri doğrultusunda ise, bu bölgedeki emlak fiyatlarının her zaman, her gün yükselmeye devam ettiği, hiç düşüş olmadığı, %100'lük bir artışın söz konusu olduğu mülakat yapılan kişinin görüşüyle saptanmıştır (Görüşme 4).

Bölgedeki bir diğer konut projesi Emlak Konut ve TOKİ iş birliğiyle hayata geçirilmiş olan KÖY Projesi'dir. 51,3 hektarlık alan üzerinde konumlandırılmış ve inşaatı devam eden Proje, TOKİ tarafından hazırlanan rapora göre (2013) kısmen boş, kısmen ağaçlıklı bir alan üzerine yapılanmıştır.

Dönemler	Kamu plan ve yatırımları ile ilgili aktörler		Kamu plan ve projelerine bağlı gelişen özel sektör yatırımları
	Kamu plan ve yatırımları	Aktörler	
1990 öncesi	• Zekeriyaköy'de planlama çalışmaları başladı. • Ocak 1988'de 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı (UİP) onaylandı. • Eylül 1988'de, 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı (NİP) onaylandı. • Eylül 1990'de Zekeriyaköy ve komşusu Uskumruköy için İBB'den 1/1000 UİP'lerin yeniden hazırlanması ile ilgili karar çıktı.	• İstanbul Büyükşehir Belediyesi • Sarıyer Belediyesi.	
1990–1999	• 1991'de İBB, Zekeriyaköy ve komşusu Uskumruköy için 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planları değişikliklerini onayladı. • Kasım 1995'te 7755 Sayılı Kurul kararı ile alan Doğal Sit Alanı ilan edildi. • Kasım 1996'da 8849 Sayılı Kurul kararında, Koruma Amaçlı NİP'te, 1991 yılı onaylı 1/1000 ölçekli UİP hüküm ve koşullarına göre uygulama yapılabileceğine karar verildi.	• İstanbul Büyükşehir Belediyesi • Sarıyer Belediyesi.	
2000–2010	• Nisan 2001'de III No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, plan bütünlüğünü gözeterek geçiş dönemi yapılanma şartları ışığında 3194 sayılı kanunun 18. maddesinin uygulanmasında sakınca olmadığına karar verdi. Bu karar, hak sahiplerinin itirazları neticesinde iptal edilmiştir. • Bölgenin sit alanı içinde kalması nedeniyle KTVK Kanunu'nun 17. maddesi gereği bir yıl içerisinde koruma amaçlı Nazım İmar Planı çalışmalarına başlandı. • 2005'te Zekeriyaköy'e doğalgaz bağlandı. • 2010'da 3. Boğaz Köprüsü kamuya duyuruldu. • 2010'da Kuzey Marmara Otoyolu kamuya duyuruldu. • 2010'da 3. Havalimanı projesi kamuya duyuruldu.	• İGDAŞ • İstanbul Büyükşehir Belediyesi • Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu	
2010 sonrası	• 2011'de Darüşşafaka'ya kadar ulaşan Taksim – Levent metro hattının devamı olan Hacıosman İstasyonu açıldı. • 2012'de Sarıyer – Çayırbaşı tüneli açıldı. • 2014'de Zekeriyaköy mahalle statüsü kazandı. • 2016'da Kuzey Marmara Otoyolu açıldı. • 2016'da 3. Köprü "Yavuz Sultan Selim Köprüsü" adıyla açıldı. • 2018'de 3. Havalimanı "İstanbul Havalimanı" adıyla açıldı.	• Karayolları Genel Müdürlüğü • Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı • TOKİ • Cengiz • Kolin • Limak • MAPA • Kalyon Ortak Girişin Grubu • Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü	

Şekil 13. Dönemlere göre kamu ve özel sektör plan, proje ve yatırımları (yazarlar tarafından oluşturulmuştur).

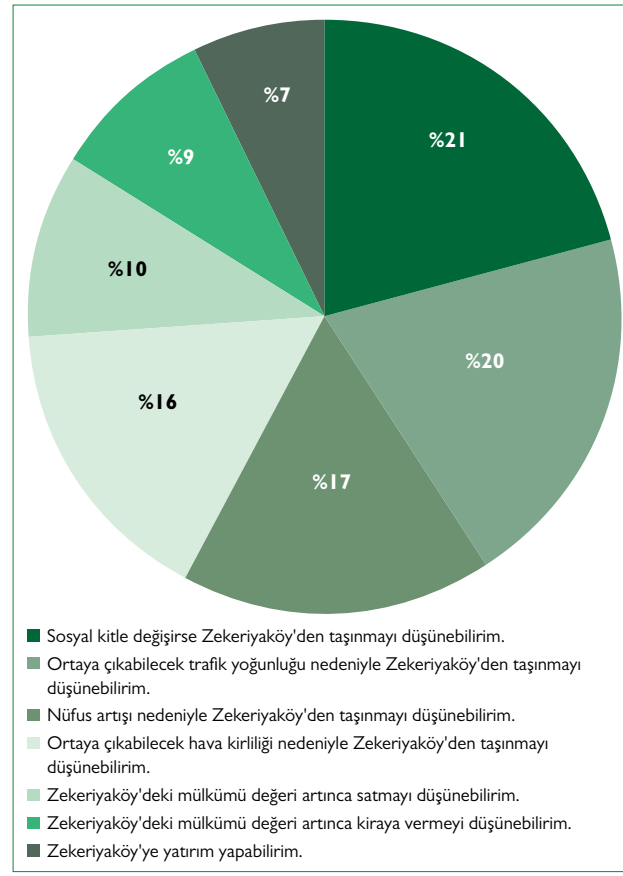
Bu bağlamda Zekeriyaköy ve çevresindeki yatırım projelerini incelemek, alandaki yatırım potansiyelini görmek açısından önemli olacaktır. Sarıyer Belediyesi'ne ait, "Sarıyer Kalkınma Eylem Planı"nda yer alan bilgiler ışığında bu yatırımlardan biri olan "Bahçeköy – Zekeriyaköy – Uskumruköy Hafif Metro Sistemi" projesi bölge yakınına ulaşımı amaçlayan projeler arasında yer almaktadır (URL – 6).

Bölgenin kent içerisindeki konumu, ulaşımın kolaylaşması için planlanan yatırımlar ve alan sakinleri için tüm gündelik ihtiyaçların özel sektör yatırımları ışığında bölge içinde ya da yakın bir konumda yer alması, alanın yatırım yapmayı düşünen inşaat firmaları için tercih edilebilirliğini arttırmaktadır (Görüşme 1). Zekeriyaköy'de yaşanan bu değişim bugün hala devam etmektedir. 2005 senesi verileriyle 2017 verileri karşılaştırıldığında bölgede yer alan arsaların metrekare satış fiyatının 500 Amerikan Doları'ndan, 1000 Amerikan Doları'na çıktığı gözlenmektedir (Görüşme 2). Doların kur değerindeki artış ta göz önünde bulundurulduğunda, konut fiyatlarının varmış olduğu nokta daha iyi anlaşılabilmektedir.

Bu denli büyük projelerin ve mega projeler olarak isimlendirilen kamu yatırımlarının şehrin büyümesinde etken olduğu, yepyeni yaşam ve yatırım trendleri ortaya çıkarttığı düşüncesi bölgeye yatırım yapan büyük inşaat firmalarından birinin yönetim kurulu başkanına göre, İstanbul içerisindeki değeri artmakta olan yeni bölgeler arasındaki Zekeriyaköy'ün potansiyelini en yükseğe çıkartmaktadır. Aynı zamanda yolcu kapasitesi bu denli yüksek olan bir havalimanı projesinin ve 3. Boğaz Köprüsü gibi dev ölçekli bir projenin bölgeye olan yakınlığının alanı uluslararası ölçüde değerli bir hale getireceğini düşünmektedir (Görüşme 1). Aşağıda, sözü edilen kamu plan, proje ve yatırımları dönemlere göre verilmiş, bunlara bağlı olarak gelişen özel sektör yatırımları yine dönemlere göre haritalandırılmıştır (Şekil 13).

Tabloda 1990 öncesi köy yerleşimi kahverengiyle gösterilmiştir. 1990–1999, 2000–2010 ve 2010 sonrası dönemler için alanda gerçekleşen özel sektör yatırımları sırasıyla kırmızı, turuncu ve pembe renkle ifade edilmiştir.

3. Köprü, 3. Havalimanı ve Büyük Konut Projeleri, anket katılımcıları tarafından nüfus artışına ve trafik yoğunluğuna sebep olacağı gerekçesiyle olumsuz olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu projelerin mülkiyette değer artışı sağlayacağı ve bölgeye ulaşımı kolaylaştıracağı düşüncesi katılımcılar tarafından kabul edilmekte, alanın sosyal profilinin değişeceği öngörülmektedir. Bu projelerin hava kirliliği, ormanların yok edilmesi ve kentleşme baskısının toprak işçisine zarar vermesi gibi etkileri katılımcılara sorulduğunda, çoğunluk bu olumsuzlukların ortaya çıkabileceğini belirtmişse de bir kısım için, bu parametrelerin söz konusu yatırımlardan etkilenmeyeceği düşüncesi anketlere yansımıştır.

Şekil 14. Mülkle ilgili değişikliğin olası nedenleri (yazarlar tarafından oluşturulmuştur).

Yukarıda sözü edilen bu değişimler sonucunda alan sakinlerinin mülklerinde ve/veya yaşam biçimlerinde değişikliğe gitme eğilimlerine bakıldığında; %64'ünün mülkte değer artışı gibi olasılıklara rağmen böylesi bir değişikliği düşünmedikleri belirlenmiştir. Değişiklik düşünen %36'lık kesim alandaki sosyal kitlenin değişmesi, ortaya çıkabilecek trafik yoğunluğu, alandaki nüfus artışı ve/veya oluşabilecek hava kirliliği gibi sebeplerle söz konusu bir değişime sıcak bakabileceklerini bildirmişlerdir (Şekil 14). Bu durum, 1990 sonrası alana yerleşen varlıklı kesim açısından, Zekeriyaköy'de rant etkisindeki mülkün değişim değerinin değil, kullanım değerinin önde olduğuna dair önemli bir gösterge olarak okunabilir.

Sonuç

Bu çalışmada, Sarıyer ilçesi sınırları içerisinde yer alan ve 19. yüzyılın son çeyreğinde oluşan 70 hanelik bir köy olan Zekeriyaköy'deki rant olgusu araştırılmış, rant yaratan faktörler ve aktörler belirlenmiştir. Alanda tespit edilen faktörler arasında; nüfus artışı, yerleşme lekesinin büyümesi, altyapının gelişmesi, sokak sayısının artışı, konut tipleri ve niteliklerindeki değişim, arsa/konut metrekare değerlerinin artışı ve ulaşım altyapısının gelişmesi yer almaktadır.

Rantı yaratan ve hızlandıran ana faktörlere bakıldığında üç dönem öne çıkmaktadır. Alan için belirleyici ilk kırılma noktası, 1990 senesinde İBB'nin kararıyla, uygulama ve nazım imar planlarının onaylanmış olmasıdır. Bu kararla birlikte, köy yerleşmesinin dışında ilk yapılaşmanın önü açılmıştır. 1999 Marmara depremi Zekeriyaköy için belirleyici bir diğer dönemi getirmiştir. Deprem sonrası ilgili jeolojik raporlarda ve TOKİ'nin raporunda şehrin kuzey noktalarının 3. dereceden deprem bölgesi oluşunun belirtilmesi ve alanda az katlı müstakil konut dokusunun hâkim olması Zekeriyaköy'ün yatırım potansiyelini arttırmıştır. 2010 senesi, bugün tamamlanmış olan, üç adet büyük kamu yatırım projesinin halka duyurulduğu tarih olması sebebiyle Zekeriyaköy'ün gelişimini doğrudan yönlendiren yeni bir dönemin habercisi olmuştur. Bu projeler; İstanbul'un kuzeyini Avrupa Yakası'nda Sarıyer İlçesi'ne bağlı Garipçe Mahallesi'nden, Anadolu Yakası'nda Beykoz'a bağlı Polenezköy'e bağlayan Yavuz Sultan Selim köprüsü, köprüyü kuzey ormanlarından geçerek diğer ana arterlere bağlayan Kuzey Marmara Otoyolu ve Zekeriyaköy'ün kuzeybatısına yer alan 3. Havalimanı'dır. Bu üç projenin bölge üzerindeki belirleyicilikleri, kamuya duyuruldukları 2010 senesinden sonra alandaki konut yatırımlarının artış hızı ile okunabilmektedir. 2011–2015 yılları arasında bölgede, kimisi villa konseptine uygun, kimisi ise apartman tipi konut olarak hayata geçirilen ve "kapalı yerleşme" olarak tariflenebilecek, toplam 33 adet özel konut projesi tamamlanmıştır. Bu özel konut projelerinin yanında 51,3 hektarlık alana yayılan, Emlak Konut ve TOKİ iş birliğiyle gerçekleştirilen KÖY Projesi de, alanı etkileyeceği öngörülen projeler arasındadır. 2011 senesinde İstanbul metrosunun, Zekeriyaköy'e kent merkezindeki en yakın nokta olan Hacıosman durağının açılması, 2012 senesinde Sarıyer Çayırbaşı tünelinin inşasının tamamlanması gibi yatırımlar bölgeye ulaşımı kolaylaştırmıştır. Bugün alanın erişimini artırarak gelişimini etkileyecek büyük projeler arasında bir kamu yatırımı olan 32 km.'lik Gayrettepe – Kemerburgaz – 3. Havalimanı raylı sistem hattı, Sarıyer – Kilyos tüneli ve 3. Havalimanı'nın yakınında bulunan 87,3 hektarlık alanda projelendirilen uluslararası bir kongre ve fuar merkezi görülmektedir.

Zekeriyaköy'de rant olgusunu yaratan ve büyüten ana faktör ve aktörler, teorik çerçeveyle uyumlu biçimde, alana doğrudan yapılan yatırımlar ve yatırımları mümkün kılan imar planları ile, merkezi organların plan, yatırım ve projeleri olarak öne çıkmıştır. Bu bağlamda rantın ortaya çıkışında etkin olan aktörler; yerel yönetim ve merkezi yönetimin ilgili organları olarak görülmektedir. Parçalanmış imar yetkilerinin bir sonucu olarak rant olgusu ortaya çıkmış, yapılan plan ve yatırımlar özel sektör yatırımlarını tetiklemiştir. Bu süreçte ortaya çıkan rantın, kent merkezlerinde, yüksek emsale dayalı rant gelişiminden farklı oluşu, alanın, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından doğal sit alanı ilan edilmesinin bir sonucudur. Ancak, sadece düşük emsalli yapılaşma etkisinde kalmayan, diğer kamu plan ve yatırımlarıyla da gelişen Zekeriyaköy'de planlama, imar hakları aracılığıyla rant yaratmış ve/veya rantı tetiklemiştir.

Alandaki rant unsuru açısından ayırt edici bir konu 1999 Marmara depreminin ardından İstanbul'un deprem riskli güney kesimlerinde yaşamakta olan kişilerin kuzeye, deprem güvenlikli alanlara doğru yer değiştirme eğilimleri olmuştur. Bu eğilim; alanda zaten 1990'lardan beri var olan konut geliştirme projeleri, alanın doğa ile iç içe yapısı ve kent merkezine yakınlığı gibi unsurlarla birleştiğinde, özellikle üst gelir grubu için çekici bir unsur haline gelmiştir. Dolayısıyla, hedef kitleye bağlı olarak konut tiplerinde ve özelliklerinde ortaya çıkan değişiklik de sözü edilen rantın sebepleri arasındadır.

Zekeriyaköy'deki değer artışları, kent merkezine göre konumu bağlamında değerlendirildiğinde "farklılık rantı"na örnek gösterilebilirken, Alanda 1990 öncesinden beri toprak mülkiyetine sahip kimselere veya 1990 senesinde satın alınan parsellerin yatırımcılarına artı-değer yaratması açısından "tekel rantı"na örnek olarak gösterilebilir. Gerek zaman içerisinde oluşmuş olan rantı gerekse büyük projelerin alanda yaratması beklenen rantı değerlendiren alan sakinlerinin önemli bir bölümü konut ve/veya arsasını satmayı düşünmediğini ifade etmiştir. Yaşam koşullarının kent merkezine oranla daha olumlu bulunması nedeniyle, yaşamak için tercih edilen bu alanda edinilen gayrimenkulün kullanım değerinin değişim değerine tercih edildiği görülmüştür.

KAYNAKLAR

Aydemir, Ş., Erkonak Aydemir, S., Şen Beyazlı, D., Ökten, N., Öksüz, A. M., Sancar, C., Özyaba, M., Aydın Türk, Y. (2004). Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı. Trabzon: Akademi Kitabevi.

Ataselim, M. (2007, 4 Eylül). Ne borsa ne bono şampiyon konut!. arsiv.sabah.com.

Bu Projeler İstanbul'u Rahatlatacak. (2011, 29 Kasım). Milliyet.

Cansen, E., (2002, 20 Mart). Ele giden firmalar. www.hurriyet.com

Cansen, E., (2012, 25 Şubat). İstanbul'un taşı toprağı ranttır. www.hurriyet.com

Çelik, K. (2007). Tarım Topraklarının Kentsel Arsa Olarak İmara Açılmasının Getirmiş Olduğu Sorunlar. Ankara: TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 11. Türkiye Harita Kurultayı.

Evans, A. W., (1999). On minimum rents: Part 2, a modern interpretation. Urban Studies, 36, 2305.

Harvey, D., (1974). Class-Monopoly Rent, Finance Capital and The Urban Revolution. Regional Studies, 8, 239-255.

Harvey, D., (2015). Sermayenin Sınırları. Utku Balaban (Çev.). İstanbul: Yazılama.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Planlama Müdürlüğü, (2003). 1/5000 Ölçekli Zekeriyaköy – Uskumruköy Bölgesi Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı.

Jaèger, J., (2003). Urban land theory: A regulationist perspective. International Journal of Urban and Regional Research, 27, 233-249.

Karayalçın, M., (2010). Konut Bunalımı, Kent Rantları ve Proje Muhafızları. Ankara: İmge Kitabevi.

Karasu, M. A., (2010). Kentsel Rant, İmar Planları ve Siyasi Yozlaşma. Toprak Mülkiyeti Sempozyumu, Dü. Sonay Bayramoğlu Özuğurlu). Ankara: Memleket Yayınları.

Keleş. R., vd. (1999). Kentsel Toprak Rantının Kamuya Kazandırılması. Ankara: Öteki Yayınevi.

Keleş, R., Mengi, A. (2014). İmar Hukukuna Giriş. Ankara: İmge.

Keleş, R., (2015). 100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu. İstanbul: Cem Yayınevi. (Dü. Bülent Eryılmaz)

Krätke, S., (2014). Cities in Contemporary Capitalism. Internatıonal Journal of Urban and Regional Research, 28, 5, 1660-77.

Küçük, M. (2012, 09 Eylül). 1 Saatlik Yol 5 Dakikaya İndi. www.hurriyet.com.tr

Lipietz, A., (1985). A Marxist Approach to Urban Ground Rent. BALL (ed.). Land Rent, Housing and the Planning System, Croom Helm, London.

Sarıyer Belediyesi. (2003). 1/1.000 Ölçekli Sarıyer, Uskumruköy – Zekeriyaköy Mevkii Koruma Amaçlı İmar Planı Plan Notları. İstanbul: Sarıyer Belediyesi.

Scott, A. J., (1976). Land and Land Rent: An Interpretative Review of the French Literature. Progress ın Geography, 9, 102-45.

Şengül, T., (2001). Kentsel Çelişki ve Siyaset. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.

Tekeli, İ., (1991). Kent Planlaması Konuşmaları. Ankara: TMMOB Yayınları.

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı. (2013). İstanbul İli, Sarıyer İlçesi, Zekeriyaköy Toplu Konut Alanı – 1/5.000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı ve 1/1.000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Açıklama Raporu. İstanbul: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı.

Turan, M., (2009). Türkiye'de Kentsel Rant. Ankara: Tan Kitabevi.

Üstünel, Prof. Dr. B., (2001). Ekonominin Temelleri. İstanbul: Dünya Yayınları.

Yurtsever, H., (2010). Rantın Vergilendirilmesi. (Toprak Mülkiyeti Sempozyumu, Dü. Sonay Bayramoğlu Özuğurlu). Ankara: Memleket Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

URL - 1: Google Earth Hava Fotoğrafları, (Erişim tarihi: 2016 - 2019)

URL - 2: www.esosyo.com, (Erişim tarihi: 18 Temmuz 2019)

URL - 3: https://www.sariyerposta.com, (Erişim tarihi 06 Ağustos 2018)

URL - 4: http://www.nufusu.com/il/istanbul-nufusu, (Erişim tarihi: Haziran, 2017)

URL - 5: https://ebelediye.sariyer.bel.tr/DIGIKENTEBELEDIYE/faces/page/rayic.jsp, (Erişim tarihi: Kasım, 2018)

URL – 6 http://sariyer.bel.tr/ckuploads/ckfiles/SKEP3.pdf?time=1556286548382, (Erişim tarihi: 21 Nisan 2020)

GÖRÜŞMELER

Görüşme 1 – 15 Haziran 2016.

Görüşme 2 – 22 Mayıs 2017.

Görüşme 3 – 23 Mayıs 2017.

Görüşme 4 – 22 Haziran 2017.

Görüşme 5 – 22 Haziran 2017.

Planlama 2020;30(3):404–420 | doi: 10.14744/planlama.2020.98853

ARAŞTIRMA / ARTICLE

İstanbul Basın Ekspres Aksı'nın Gelişme ve Dönüşme Dinamikleri

Development and Transformation Dynamics of İstanbul Basın Ekspres Route

Gülşen Pelin Olcay, Hilal Gözde Nurtekin

İstanbul Arel Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul

ÖZ

1970'lerde Fordist üretimde yaşanan kriz sanayi sektörünün kentlerin dışına çıkmasına ve sanayi kentlerinin hizmet kentlerine dönüşmesine sebep olmuştur. Gelişmiş ülkelerde kentsel dönüşüm, sanayi sonrası gelişme aşamasının sorunlarını ve özellikle de Post-Fordist dönem dinamiklerinin yol açtığı sosyo-ekonomik ve mekansal çöküntüleri aşmaya yönelik geniş kapsamlı bir yeniden yapılandırma biçimi olarak görülmektedir. Kentlerin sürekli gelişmesi sebebiyle kentin içindeki boşaltılmış sanayi alanlarının dönüştürülerek tekrar kullanılmaları kent için önemli bir hale gelmiştir. Sanayinin uzaklaştığı kentlerde yeni bir mekansal yapılanma başlamıştır. Üretim kentleri olmaları nedeniyle sanayinin kent merkezinde yer aldığı şehirlerde, boşalan sanayi yerleri, yeni kentsel mekan ihtiyaçları için yeniden kullanım gereksinimiyle dönüşmeye başlamışlardır. Eski sanayi yapıları ya da alanları, küreselleşmeye ayak uydurma çabasındaki kentlerin "potansiyel yeni fonksiyon alanları"dır. İstanbul Osmanlı döneminden beri sanayinin kurulduğu ve geliştiği bir merkez olmuştur. Ancak kent merkezinde kalan sanayi yarattığı pek çok sorun sebebiyle 1970'lerden beri desantralize olmakta, söz konusu sanayi alanları bir dönüşüm yaşamaktadır. 1970'lerden sonra İstanbul'un merkezinden ayrılan sanayinin geldiği bölgelerden birisi de ulaşım avantajları sebebiyle TEM ve E-5 yollarının çevresi olmuştur. 1980'lerde TEM ve E-5 otoyollarının arasındaki bağlantıyı sürdürmek için inşa edilen Basın Ekspresi Aksı bölgede hızlı arazi kullanımı değişikliklerine yol açmıştır. Bu çalışmanın amacı, İstanbul'daki önemli bir sanayi bölgesinde yer alan Basın Ekspres Aksı'nda sanayinin gelişim ve dönüşüm süreçlerini ve bu süreçlerin dinamiklerini araştırmaktır. Çalışmada halihazır harita verileri kullanılarak Basın Ekspres Aksı'nda sanayinin 1980 öncesi, 1980–1990, 1990–2000, 2000–2010 yılları arası ve 2010 sonrası olmak üzere 5 dönemde gelişimi ve dönüşümü incelenmiş, birincil ve ikincil kaynaklardan elde edilen bulgularla bu süreçlerin dinamikleri ortaya konmuştur. Araştırma bulgularına göre, bölgede 1970'lerde başlayan sanayileşme,

ABSTRACT

The crisis experienced in Fordist production in 1970s led to the moving of the industrial sector out of cities, thus causing the transformation of industrial cities into service-based cities. In developed countries, urban transformation is considered as a comprehensive form of restructuring to overcome the problems of post-industrial development as well as the socio-economic and spatial failures caused by the Post-Fordist period. Due to the fact that cities continuously develop, the transformation and the reuse of abandoned industrial areas has become critical for cities. New spatial structuring efforts began in cities where industry moved away. In cities where industry was located in the city center due to the city's manufacturing-focused character, abandoned industrial areas began to transform due to the need for new urban areas. Former industrial areas are the "potential new functional areas" for cities that strive to keep pace with globalization. Since the Ottoman Empire, Istanbul has been a center where industrial facilities were established. However, industrial facilities in the city center have been decentralized since 1970s due to various issues, and these industrial areas have gone under transformation. Since 1970s, due to its advantageous transportation, the vicinity of TEM and E-5 highways was one of the popular destinations for industrial facilities that left the city center. The Basın Ekspres Route, built in 1980s to connect TEM and E-5, caused rapid land-use changes in the area. The purpose of this study is to investigate the development and transformation of industry along the Basın Ekspres Route and the dynamics behind these processes. The development and transformation of industry along the route was examined in 5 periods (namely before 1980, between 1980–1990, between 1990–2000, between 2000–2010 and after 2010) by using base maps. In addition, the dynamics behind these processes were revealed with help of the findings collected from primary and secondary sources. According to the findings of the study, industrialization in the area began in 1970s and gained momentum after

Bu makale Dr. Öğretim Üyesi G. Pelin Olcay danışmanlığında Hilal Gözde Nurtekin tarafından yürütülen, İstanbul Arel Ünviersitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı'nda hazırlanan "Kentin Sanayi Alanlarında Yaşanan Dönüşüm Süreçleri ve Dinamikleri: İstanbul Basın Ekspres Aksı Örneği" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Geliş tarihi: 23.09.2019 Kabul tarihi: 25.06.2020
Online yayımlanma tarihi: 06.10.2020
İletişim: Gülşen Pelin Olcay
e-posta: pelinolcay@gmail.com

TMMOB Şehir Plancıları Odası

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

1980'lerden sonra hızlanmıştır. Zamanla nüfus ve yapı yoğunluğu artan, kentin merkezinde kalan aksta ve çevresinde 2000'li yıllarda sanayinin imar planları ile desantralizasyonu başlamış, bu bölgede çok sayıda konut, rezidans, ofis ve otel projesi hayata geçirilmiştir. Diğer yandan aksın doğusunda, Bağcılar İlçesi'nin bazı bölgelerinde kirletici olmayan sanayi faaliyetlerine izin verilmektedir. Dolayısıyla aksın yer aldığı bölge halen üretim talebinin ve üretim potansiyelinin devam ettiği bir bölgedir. Bu açıdan Basın Ekspres Aksı ve çevresi hem sanayi kenti hem sanayi sonrası kenti görünümüne sahiptir.

Anahtar sözcükler: Basın Ekspres aksı; sanayileşme; sanayi alanlarının dönüşümü; sanayi sonrası kent.

1980s. Over time, the route remained in the center of the city, and the population in its vicinity increased; thus, in 2000s, the decentralization of industry in the area was initiated with various master plans and numerous residential, office and hotel projects were implemented in this region. On the other hand, the operation of non-polluting industrial activities are allowed in some areas of the Bağcılar District, which lies on the east of the route. Thus, both the demand and the potential for production still remain in the area. In this respect, the Basın Ekspres Route and its surroundings have the appearance of both an industrial and a post-industrial city.

Keywords: Basın Ekspres route; industrialization; transformation of industrial zones; post-industrial city.

1. Giriş

Gelişmiş ülkelerde 1970'lerde Fordist üretimde yaşanan kriz sanayi sektörünün kentlerin dışına çıkmasına ve sanayi kentlerinin hizmet kentlerine dönüşmesine sebep olmuştur. Gelişmiş ülkelerde kentsel dönüşüm, sanayi sonrası gelişme aşamasının sorunlarını ve özellikle de Post-Fordist dönem dinamiklerinin yol açtığı sosyo-ekonomik ve mekansal çöküntüleri aşmaya yönelik geniş kapsamlı bir yeniden yapılandırma biçimi olarak görülmektedir (Korkmaz, 2013). Kentlerin sürekli gelişmesi sebebiyle kentin içindeki boşaltılmış sanayi alanlarının dönüştürülerek tekrar kullanılmaları kent için önemli bir hale gelmiştir. Sanayinin uzaklaştığı kentlerde yeni bir mekansal yapılanma başlamıştır. Üretim kentleri olmaları nedeniyle sanayinin kent merkezinde yer aldığı şehirlerde, boşalan sanayi yerleri, yeni kentsel mekan ihtiyaçları için yeniden kullanım gereksinimiyle dönüşmeye başlamışlardır. Eski sanayi yapıları ya da alanları, küreselleşmeye ayak uydurma çabasındaki kentlerin "potansiyel yeni fonksiyon alanları" dır. Bazı toplumsal örgütler kentte barınan insanların sosyal yaşam ve ruh sağlığı açısından parklar ve sosyal aktivite merkezleri önerirken; yatırımcılar ve şirket sahipleri bu tür alanlarda maksimum ticari potansiyelleri olan ofis, alışveriş, eğlence merkezleri veya otel gibi farklı fonksiyon önerilerinde bulunabilmektedir (Hall,1996). Bununla beraber sanayi alanları kentsel dönüşüm süreçleri sonunda donatı alanları yetersiz, iş ve istihdam olanakları sınırlı yeni sorunlu alanlara da dönüşebilmektedir. Bu sebeple bu alanların gelişim ve dönüşüm süreçlerini irdeleyen araştırmalar yapılması önemlidir.

İstanbul Osmanlı döneminden beri sanayinin kurulduğu ve geliştiği bir merkez olmuştur. Ancak kent merkezinde kalan sanayi, yarattığı pek çok sorun sebebiyle, 1970'lerden beri desantralize[1] olmakta, bu sanayi alanları bir dönüşüm yaşamaktadır.

Literatürde İstanbul'daki desantralizasyon süreçlerini (Ocakçı, 1989; Sazak, 2002; Öcal, 2006; Yüzer, 2002; Erkut ve Albayrak 2004), sanayi alanlarında desantralizasyon sonrasındaki dönüşümü ve gelişimi irdeleyen akademik çalışmalar yer almaktadır (Günay, 2014; Onur ve Alp, 2018; Sönmez, 2018). Ancak, hala üretimin devam ettiği ve üretim potansiyeli taşıyan sanayi alanlarının dönüşümü ile ilgili çalışmalar sınırlıdır. Önemli bir ulaşım aksı olması sebebiyle sanayinin gelişim gösterdiği İstanbul Basın Ekspres Aksı da üretim faaliyetlerinin devam ettiği, bununla birlikte dönüşüm yaşayan sanayi alanlarından birisidir. Bu önemli aksta sanayinin gelişimini ve dönüşümünü inceleyen yeterince çalışma bulunmamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Basın Ekspres Aksı'nda sanayinin gelişim ve dönüşüm süreçlerini ve bu süreçlerin dinamiklerini araştırmaktır. Araştırmanın 2 temel sorusu bulunmaktadır; Basın Ekspres Aksı'nda sanayi alanları nasıl gelişmiş ve dönüşmüştür? Bu süreçlerde hangi dinamikler etkili olmuştur?

Çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Bu kapsamda ilk önce halihazır harita verileri kullanılarak Basın Ekspres Aksı'nda belirlenen çalışma alanında sanayinin 1980 öncesi, 1980–1990, 1990–2000 ve 2000–2010 yıl aralıkları ve 2010'dan sonraki dönem olmak üzere 5 dönemdeki gelişimi ve dönüşümü incelenmiştir. Bu gelişim ve dönüşüm hava fotoğraflarına işlenerek görselleştirilmiştir. Daha sonra tespit edilen bu gelişim ve dönüşümün sebepleri ve dinamikleri hem birincil hem ikincil veriler kullanılarak ele alınmıştır. Bu dinamiklerin irdelenmesinde kullanılan ikincil veriler imar planları ve bölgeyle ilgili yapılan çeşitli araştırmalardır. Birincil veriler ise ilgili aktörlerle yüz yüze görüşme tekniği ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler ışığında, bölgenin gelişim ve dönüşüm süreci ile bu süreçlerin dinamikleri yıllara göre ortaya konmuştur.

1980'lerde TEM ve E-5 otoyollarının arasındaki bağlantıyı sürdürmek için inşa edilen Basın Ekspresi Aksı bölgede hızlı arazi kullanımı değişikliklerine yol açmıştır. İstanbul'un merkezinde yer alan sanayi 1970'lerden sonra İstanbul'un dışına doğru kaymış, merkezden ayrılan sanayinin en çok geldiği bölgelerden birisi de Basın Ekspres Aksı ve çevresi olmuştur.

[1] Metropolitenleşme sürecinin bir parçası olan desantralizasyon, merkez kentin ekonomik ve kentsel fonksiyonlarının yasal belediye sınırları dışına çıkması işlemidir. Desantralizasyon, herhangi bir politik veya kurumsal çerçeveden bağımsız ve bir yoğunluk kademelenmesi içerisinde yer alan teknik ve ekonomik oluşumdur (Sazak, 2002).

1970'lerde sanayileşmenin başladığı bölgede 1980'lerden sonra sanayileşme hızlanmış, akstaki firma sayısı 1990'larda 40'a yaklaşmıştır. Zamanla nüfus ve yapı yoğunluğu artan ve kentin merkezinde kalan aksta ve çevresinde 2000'li yıllarda sanayinin imar planları ile desantralizasyonu başlamıştır. Aksta imar planları ile getirilen Prestij Aksı kullanımı konuttan AVM'ye otelden ofise pek çok karma kullanıma izin vermektedir. Dolayısıyla aksta 2000'li yıllardan itibaren çok sayıda rezidans, ofis, otel projesi hayata geçirilmiş, lüks konut ve rezidans projeleri için tercih edilen büyük parsellerin varlığı sebebiyle 2010 yılından sonra bu süreç daha da hızlanmıştır. 2019 verilerine göre Basın Ekspres Aksı'nda 8 tane sanayi firması faaliyet göstermektedir. Diğer yandan aksın doğusunda, Bağcılar İlçesi'nin bazı bölgelerinde kirletici olmayan sanayi faaliyetlerine izin verilmektedir. Dolayısıyla aksın yer aldığı bölge halen üretim talebinin ve üretim potansiyelinin devam ettiği bir bölgedir. Bu açıdan Basın Ekspres Aksı ve çevresi, Tümertekin'in (2014) ifade ettiği gibi, hem sanayi kenti hem sanayi sonrası kenti görünümüne sahiptir.

2. Materyal ve Metot

Çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma için öncelikle çalışma alanı belirlenmiştir. Basın Ekspres Aksı Bahçelievler, Bağcılar ve Küçükçekmece İlçeleri'nden geçmektedir. Bu ilçelerde ve bu ilçelerin her birinin kendi alt bölgelerinde sanayinin gelişimi farklılık göstermektedir. Bu çalışma Basın Ekspres Aksı'na odaklanmaktadır. Basın Ekspres Aksı'nın her iki tarafında yola cephesi olan sanayi parsellerini kapsayan bir çalışma alanı belirlenmiştir. Çalışmada Basın Ekspres Aksı'ndaki gelişim 5 dönemde, 1980 öncesi, 1980–1990, 1990–2000 ve 2000–2010 yıl aralıkları ve 2010'dan günümüze ele alınmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nden (İBB) edinilen halihazır haritalardan sanayinin çalışma alanındaki gelişimi belirlenen dönemlerde tespit edilmiştir. Hangi sanayi firmalarının bölgede yer seçtiği, daha sonra hangilerinin bölgeden ayrıldığı söz konusu dönemlere ait halihazır haritalar incelenerek belirlenmiş, bu gelişim İBB'nin hava fotoğraflarına işlenerek görselleştirilmiştir.

Daha sonra Basın Ekspres Aksı'nın gelişim ve dönüşüm süreci ikincil veriler üzerinden irdelenmiş, bölgede yapılan imar planları ve bölgeyle ilgili yapılan araştırmalar incelenmiştir. Alanın gelişim ve dönüşüm süreçlerine dair birincil veriler yüz yüze görüşmelerin yapıldığı saha çalışması ile toplanmıştır. Saha çalışmasında burada hala faaliyet gösteren fabrikalarla, bölgeden ayrılan fabrikaların yerine gelen firmalarla, bölgedeki ilçe belediyeleriyle ve gayrimenkul danışmanlık bürolarıyla görüşülerek bölgenin gelişimine ve dönüşümüne dair bilgiler alınmış, bu gelişmelerin sebep ve sonuçları ile ilgili görüşlerine başvurulmuş, bölgeye hangi fonksiyonların geldiği araştırılmıştır. Elde edilen veriler ışığında, bölgenin gelişim ve dönüşüm süreci ile bu süreçlerin dinamikleri yıllara göre ortaya konmuştur.

3. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Literatürde sanayinin yer seçimi ve sanayi alanlarının gelişimi ve dönüşümü ile ilgili kapsamlı çalışmalar bulunmaktadır.

3.1. Sanayileşme ve Sanayinin Yer Seçimi

Sanayi insanın var oluşuyla başlamış, ilk çağlardaki ilkel aletlerden günümüzde fabrikalarda makineli üretime kadar gelişen bir tarihsel süreç izlemiştir. 18.yy.'da İngiltere'de başlayan sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkan 'sanayileşme' kavramı, üretimin toplulaşması ve üretimde mekanizasyona geçiş sürecinin yanında, daha üst ölçekte, bir ülkede ekonomik faaliyetlerin kırsal üretimden sanayi üretimine kayması şeklinde tanımlanabilir. Ancak sanayileşmeyi yalnızca üretimde mekanizasyon olgusuyla sınırlandırmak yetersiz olacaktır. Çünkü sanayileşme, bu mekanizasyon için gerekli teknolojinin yanında bir ülkede tarımdan ulaşıma, ekonomik yapıdan nüfus dağılımına kadar pek çok dinamiğe bağlı olarak gelişen bir süreçtir. Bu süreci yaşayan ülkelerin kentsel ve kırsal dokusunda ve toplumsal yaşantısında önemli dönüşümler gerçekleşmiştir (Es ve Güloğlu, 2004). Birçok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke, ekonomik kalkınma ile sanayileşmeyi eş anlamlı olarak kabul etmektedir. Sanayileşme ulusal, bölgesel ve yerel ekonomilerde eşit olmayan büyümeye katkıda bulunan, doğrudan ya da dolaylı olarak iş olanağı ve refah yaratan, ekonomik olarak bütünleşmeyi gerçekleştirmede katkısı olan, tüketici talepleri sunan ve yaratan bir süreçtir (Yüzer, 2002).

Sanayi bölgeleri ve sanayi kollarını inceleyen çalışmalardan sanayinin yer seçimini birçok faktörün etkilediği görülmektedir. Temelde, gerek üretim ve gerekse pazarlamanın maliyetleri analiz edilmektedir. Hammaddenin mamul maddeye dönüştürülmesi ve tasarlanan pazar alanlarına sevki için en uygun ortalama maliyet araştırılmaktadır. Farklı dönemlerde mekânsal ekonomik analizlerle sanayi alanları yer seçimi kuramlarına katkıda bulunan yaklaşımların bir kısmı maliyeti minimize eden yaklaşımları ön planda tutarken diğer kısmı sanayi yatırımlarının bir arada bulunmasını ve karlılığı maksimize eden yaklaşımlar olmuştur. Bu kapsamda, sanayi yer seçiminde etkili olan faktörler arasında, enerji, hammadde kaynakları, sermaye, arazi, çevre koşulları, su, pazar, işgücü, ulaşım, dış ekonomiler, alt yapı, devlet politikaları gibi değişik faktörler sayılabilir (Tümertekin ve Özgüç, 1997).

3.2. Sanayi Sonrası Kent (Post-Industrial City) ve Sanayi Alanlarının Dönüşümü

Sanayileşmeyle birlikte işçi sınıfının ortaya çıkması, kentlerde göç merkezli kentsel sorunların baş göstermeye başlaması kentsel değişim ve dönüşümü başlatan temel olgudur. Sanayi devrimiyle birlikte gelişen toplumların sosyo-ekonomik ve kültürel yapılarındaki değişimler kent mekânları üzerinde de değişimlere neden olmuştur (Dağ ve Özberk, 2012). Günümüzde gelişmiş ülkelerde kentsel dönüşüm, sanayi sonrası

gelişme aşamasının sorunlarını ve özellikle de Post-Fordist dönem dinamiklerinin yol açtığı sosyo-ekonomik ve mekansal çöküntüleri aşmaya yönelik geniş kapsamlı bir yeniden yapılandırma biçimi olarak görülmektedir (Korkmaz, 2013).

1970'ler, küreselleşme, sanayinin dönüşümü ve Keynesyen refah ekonomisinden neoliberal ekonomiye geçiş kavramları ile açıklanan bir ekonomik değişimi beraberinde getirmiştir (Dörry vd. 2016). Fordist üretimin 1970'lerin ortalarına doğru krize girmesiyle birlikte, sanayide yaşanan krize bağlı olarak kapanan ya da maliyetlerin ucuz olduğu bölgelere taşınan fabrikaların yerini hizmet sektörü almaya başlamıştır. Bu bağlamda sanayisizleşmeye[2] ve sanayi kentlerinde çöküşe sebep olan faktörler, fabrikaların kapanması, teknolojinin emeğin yerini alması ve iş olanaklarının kent merkezinden taşınmasıdır (Hall, 1998).

Kentler artık küresel bir ekonomi içerisinde rekabet etmektedir. Eski fonksiyonlarını kaybetmiş olmaları ve bu fonksiyonların yerini yeni fonksiyonların almış olması sebebiyle kentler kendi rollerini yeniden tanımlamaktadırlar. Eski fonksiyonlar mal üretimine dayalı sektörlerken yeni fonksiyonlar bilginin yaratılması, değişimi ve kullanımı ile ilgilidir. İleri ekonomiler istihdam ve gayri safi milli hasıla payları bakımından imalat sektöründen hizmet sektörüne geçmektedir (Hall, 1997). Önceki sanayi kentleri bir yandan bu değişikliklere adapte olmaya bir yandan yatırımcı çekebilmek için kentler arasındaki rekabette başarılı olmaya çalışmaktadır (Dörry vd. 2016). "Yarışabilir" küresel sisteme adapte olabilmek için kentler ekonomik ve mekansal yapılarında dönüşüm sürecine girmiştir. Küresel ekonominin getirdiği temel değişiklikler, sanayi sektörünün azalması ve kent dışına çıkması, gelişen teknolojiye paralel olarak hizmet sektörünün gelişmesi ve merkezileşmesidir (Ak, 2008).

Hutton (2004), metropoliten kent merkezlerinin piyasa güçleri tarafından yeniden şekillendirildiğini vurgulamakta, buna bir örnek olarak da merkez kentteki imalatın çökmesi ve hizmet sektörlerinin öne çıkmasını göstermektedir. Sacco ve Blessi (2009) de 1970'lerden beri piyasa güçlerinin pek çok Avrupa, Kuzey Amerika hatta Asya metropollerinin merkezlerini biçimlendirdiğini, sanayi sonrası kentlerinin (post- industrial city) ortaya çıkmasına sebep olduğunu ifade etmektedir. Sanayi sonrası aşamasına geçiş beraberinde eski sanayi imalathanelerinin, fabrikalarının ve depolarının bilgi temelli yeni üretim faaliyetlerine dönüşmesini getirmektedir. Bu yeni alanlarda konut ve ticaret kullanımları da yer almaktadır. 1980'lerden beri pek çok sanayi kenti, küreselleşme süreçlerinin etkisiyle sosyal, ekonomik ve mekânsal değişim yaşamaktadır.

Sanayi sonrası kent, imalatın daraldığı, geleneksel sanayinin yerine hizmet sektörünün geçtiği ve aynı zamanda sanayinin yeniden yapılandırıldığı bir kentsel gelişme aşamasıdır (Hutton, 2004). Sanayi sonrası kent teorisine göre bir ekonomi ne kadar ileriyse, istihdamı ve üretimi de o kadar hizmetlere odaklı olacaktır. Ekonomik faaliyetler malların üretiminden hizmetlerin sunumuna kayacaktır. İmalat sektöründe işler azalacak, hizmet sektöründeki işler istihdamın büyük bölümünü oluşturacaktır (Bell, 1976). 1997 yılında Hall da yeni bir kent biçiminin ortaya çıkmakta olduğunu öne sürmektedir: küresel ağdaki diğer kentlerle bağlantılı, ekonomisi hizmet sektörüne dayalı, bilgiyi girdi olarak kullanan ve çok merkezli bir kent. Hall'a göre (1997), 1960'ların kent modelleri bu yeni koşullara cevap vermemektedir. Artık ticaretin veya imalatın geleneksel faaliyetlerine değil küresel bilgiye dayalı ekonomiyi temel alan yeni kent modellerine ihtiyaç duyulmaktadır. Castells ise (2005), ileri ekonomilerde istihdamın büyük bölümünün hizmet sektörüne yayılmış olduğunun, hizmet sektörünün gayri safi milli hasılaya en büyük katkıyı yaptığının açık olduğunu, ancak bunun imalat sektörlerinin yok olduğu anlamına gelmediğini belirtmektedir. Castells (2005), Cohen ve Zysman (1987) pek çok hizmetin imalatla doğrudan ilişkili olduğunun altını çizmektedir. İmalat faaliyetleri ekonominin verimliliği ve rekabet gücü açısından kritik öneme sahiptir. Buradaki karmaşa, ileri ekonomilerle küreselleşme koşulları altında aslında aynı üretim yapısının bir parçası olan kalkınmakta olan ekonomiler arasında suni bir ayrıma gidilmesinden kaynaklanmaktadır. Dolaysıyla 1980'lerde Avrupa'da ya da Amerika'da sanayileşmenin çözüldüğünü iddia edenler dünyanın geri kalanında olup biteni gözden kaçırmaktadır. İmalat sektöründe işler bu dönemde ABD de biraz, Avrupa Birliği'nde ciddi oranda azalırken sanayileşmekte olan ülkelerde 1.5 ila 4 kat artmıştır. Öyle ki başka ülkelerde imalat sektöründeki yeni işler, kalkınmış dünyadaki kayıpları büyük ölçüde aşmıştır. Diğer bir ifade ile imalat stratejik sektördür ve hizmet sektörüyle sıkı işbirliği vardır. Bu sebeple imalat sektörünün önemi azalmaz (Castells, 2005).

Slach ve Boruta (2012) İspanya ve İngiltere'de hizmet sektörünün sanayi sonrası kentlerin dönüşümündeki rolüne vurgu yapmaktadır. Hizmet eksenli dönüşümlerle çok sayıdaki kent imalatın olumsuz etkilerini silerek başarılı dönüşümler yaşamış ve kentin imajını yenilemiştir. Örneğin, Milan'ın sanayinin yoğunlaştığı alt bölgelerinde de 1970'lerden beri sanayisizleşme süreci yaşanmakta, bu alanlar yeni konut ve hizmet alanlarına dönüşmektedir (Sacco ve Blessi, 2009). Barcelona ve Londra dünya sistemine ekonomik ve mekânsal anlamda uyum sağlayan iki örnektir. Eski sanayi kentlerinden Barcelona'da bugün bilgi temelli sektörler ön plana çıkarken, Londra bir finans merkezine dönüşmüştür (Ak, 2008). Aslında üretimin kentlerden uzaklaşmasıyla kent içinde kalan sanayi alanları, kentlerin yeniden yapılanma sürecinde yeni kullanım biçimleriyle önemli bir rol üstlenmişlerdir. Kentlerde nüfusun ve kentsel arazi değerinin her geçen gün artması, sanayi alanlarının bulundukları kentsel konumların değerli olması ve ortaya çıkan yeni kentsel mekan ihtiyaçları için elverişli olmaları, bu alanların yeniden kullanılmasını gerekli kılmıştır (Tolga, 2006). Bununla beraber, Scott ve Kühn (2012) uzun dönem bakıldığında, Batı Avrupa kentlerinde bu dönüşümlerden sonra sanayi dönemindeki

Tablo 1. İncelenen dünya örneklerinin karşılaştırma tablosu

Dönüşüm örnekleri	Paddington	Emscher Park	22@Barcelona
Bölge/kent içindeki yeri, konumu	Londra Merkezi'nin batısı	Kuzey-Ren-Vestfalya Federal Eyaleti	Barcelona kent merkezine yakın
Alan büyüklüğü	Yaklaşık 30–32 hektar	80.000 hektar	200 hektar
Eski fonksiyonu	Küçük sanayiler	Madencilik ve Ağır Sanayi	Endüstriyel alan
Yeni fonksiyonu	Karma kullanım, ofis, konut, sağlık, eğlence	Ofis, konut, ticari ve kültürel kullanım alanları İleri teknoloji kullanan sanayi	Konut, yeşil alan, ofis ve otel Yeni teknoloji tabanlı kullanımlar
Aktörler	Kent Konseyi, Geliştirme Ajansları ve Londra Hükümet Ajansı	Federal Eyaleti Kentsel Gelişim Bakanlığı, sivil toplum ve yerel halk	Kamu-özel sektör ortaklığı
Finansman kaynakları	İnşaat firmaları, gayrimenkul geliştirme ajansları	AB fonları, vergiler	Gayrimenkul geliştirme ajansları, inşaat firmaları

Kaynak: Nurtekin, 2018; Şahin, 2012.

nüfus ve iş sayısının yakalanamadığının altını çizmektedir. Hizmet sektöründeki büyüme sanayisizleşmenin getirdiği iş kayıplarını karşılayamamaktadır. Kentsel dönüşüm fiziksel çevreyi iyileştirmekte, şehrin imajını yenilemekte ve turist çekmektedir. Ama bu şehirler işsizlikle mücadele etmektedir (Scott ve Kühn, 2012). Eski sanayi alanlarında meydana gelen yapısal değişim yüksek işsizlik oranlarının yanı sıra nüfusun azalmasına neden olmuş, bölgede sosyal entegrasyon ile ilgili önemli sorunlar ortaya çıkmıştır. Konut standartlarının düşük olması ve çok sayıdaki göçmen bu bölgelerde yaşanan sosyal sorunlar arasında yer almaktadır (Franz vd. 2008). Sanayi alanlarının kültürel faaliyetler ekseninde dönüşümü ile ilgili çalışmasında Mommas (2004) bu alanların üretim alanlarından çok tüketim alanlarına dönüştüğünü vurgulamaktadır.

Sanayi alanlarının dönüşümü konusunda farklı ülkelerde farklı uygulamalar söz konusudur. Nurtekin (2018) yaptığı araştırmada Avrupa'nın öncü sanayi ülkelerinden İngiltere, Almanya ve İspanya örneklerini incelemiştir. Bu örneklerin karşılaştırılması Tablo 1'de verilmiştir (Nurtekin, 2018; Şahin, 2012). İncelenen örneklerde projelerin çok aktörlü dönüşümler olması, özel ve kamu fonlarıyla desteklenmesi göze çarpmaktadır. Ayrıca E.P. ve Barcelona örneklerinde üretim temelinde bir dönüşüm hedeflenmiştir. Geleneksel sanayinin yerini ileri teknoloji kullanan yeni üretim biçimlerinin alması amaçlanmıştır (Nurtekin, 2018).

Görüldüğü gibi, sanayi alanlarının dönüşümü literatürde ilgi çeken konulardan birisidir. Ancak bu alanların dönüşümü için tek bir formül üretmek mümkün değildir. Bu alanların dönüşümü ülkenin ve bölgenin koşullarına, yasal mevzuatına, sosyal ve ekonomik yapısına göre farklılık gösterir. O halde her bölgenin dönüşümünü kendi koşulları içinde değerlendirmek doğru bir yaklaşım olacaktır. Bununla beraber, bu alanların turizm, rekreasyon, kültür, yaratıcı faaliyetler gibi fonksiyonların yer aldığı hizmet bölgelerine, bilgi ve teknoloji temelli yenilikçi sektörlere ve konut alanlarına dönüşmesi çok yaygın bir yöntemdir. Diğer yandan bu bölgelerdeki iş ve istihdam kayıpları önemli sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu üretim alanlarının tüketim alanlarına dönüşmesi de bir başka risktir. Bu açıdan bakıldığında, kentsel dönüşüm ve planlama süreçleri ile ilgili karar vericilere yardımcı olabilmek için alternatif dönüşüm senaryolarının üretilmesi ve bu senaryoların karşılaştırılması (Boyko vd. 2012); sanayinin dönüşümünde kaynakların doğru kullanılması açısından sürdürülebilirlik ilkesinin temel ilke olarak benimsenmesi (Hemphill vd. 2004; Williams ve Dair, 2007) bu alanların dönüşümünde önemli bir çerçeve sunabilir.

4. İstanbul'da Sanayinin Gelişimi

Türkiye'de sanayinin büyük bir kısmı Marmara Bölgesi'nde bulunmaktadır. Osmanlı döneminden beri sanayi yatırımları ülkenin batı bölgelerine yönelmiştir (Ertin, 1998). Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul, yabancı devletlerin farklı zamanlarda Osmanlı toprakları üzerinde kurdukları ulaşım ağları sayesinde hammadde ve işlenmiş ürünlerin taşınması açısından devletin sanayileşmesinin en güçlü gerçekleştiği merkez olmuştur (Doğan, 2013). Ulaşım olanaklarının yanı sıra, fiziksel ve sosyal alt yapı imkanları, coğrafi avantajları, dünyanın en büyük pazar alanlarından birini oluşturması, gelişmiş ülkelere göre ucuz ve bol işgücü havuzu, işgücünün tecrübesi ve bilgi birikimi, ister yüksek teknolojiye isterse geleneksel üretime

[2] Gelişmiş ülkelerde yaşanan, sanayi sektöründe istihdamın azalması, üretimin sürekli gerilemesi, sanayi sektörünün istihdam ve hasıladaki paylarının azalması olgusu sanayisizleşme olarak adlandırılmaktadır. Sanayisizleşme, endüstriyel kapasite kaybının yanı sıra bir takım ekonomik ve sosyal sonuçları da beraberinde getirmektedir (Meçik ve Afşar, 2015).

dayansın birçok sektörü uzun yıllardır İstanbul'a çekmektedir (Temurçin ve Aldırmaz, 2017; Olcay, 2013).

Sanayi devrimine kadar olan süreçte, 15–17. yüzyıllarda Osmanlı sanayi bakımından gelişmiş ülkelerinden biri olarak görülmektedir. İstanbul'daki ilk sanayi yapıları Osmanlı döneminde yapılmıştır. Fatih Sultan Mehmet 1455 yılında Tersane-i Amire (Haliç) ve 1460 Tophane-i Amire'yi (Tophane) kurarak İstanbul'da ilk sanayi hamlesini başlatmıştır (Doğan, 2013). Devlet tarafından, ordunun ve sarayın ihtiyaçları için çeşitli fabrikalar kurulmuştur. Büyük bir çoğunluğu İstanbul ve çevresinde bulunan bu işletmeler içinde en önemlileri, Yedikule'den Küçükçekmece'ye kadar ilerleyen alanda bulunan yünlü, pamuklu dokuma fabrikaları ile Feshane-i Âmire ve demir dökümhaneleridir (Clark, 1992; Yerliyurt, 2008). Yapılan yatırımlarla 1800'lü yıllarda İstanbul'da sanayi tesisleri artmıştır. Bu tesislerin İstanbul'da yer seçtiği bölgeler, su ve deniz yolu bağlantısı sebebiyle boğazın iki yakası, Marmara ve Haliç kıyıları ile demiryolu bağlantısı sebebiyle Küçükçekmece, Yedikule, Zeytinburnu ve Bakırköy gibi merkezlerdir (Doğan, 2013). 20. yy. başlarında da İstanbul'da faaliyet gösteren başlıca sanayi kuruluşlarının kent içindeki yerleri, ağırlıklı olarak Haliç, Boğaz ve Marmara kıyılarındadır (Köksal ve Ahunbay, 2006).

Cumhuriyet Döneminde, Henri Prost'un hazırladığı plan (1937), kentin sonraki mekansal yapısı üzerinde belirleyici bir etki yapmıştır. Bu planın en önemli yanı, Haliç kıyılarını sanayinin yerleşimine açması olmuştur. İstanbul'da imalatın ilerlemesi genel olarak 2. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir. 1950–1980 döneminde İstanbul'un gelişiminde etkin olan en önemli unsur sanayi alanları olmuştur. Sanayi ana ulaşım aksları boyunca gelişerek kentin makroform yapısını önemli ölçüde değiştirmiştir.1947'de Belediye İmar Müdürlüğü tarafından yayınlanan "İstanbul Sanayi Bölgelerine Ait Talimatname" ve 1949'da ilgili komisyon raporu ile Avrupa Yakası'nda Eyüp, Bakırköy, Kazlıçeşme, Zeytinburnu, Bakırköy, Yeşilköy, Küçükçekmece, Anadolu Yakası'nda Maltepe, Kartal, Pendik ve Kadıköy'de sanayi tesisleri gelişmeye başlamıştır. 1954'te Avrupa Yakası için hazırlanan sanayi planı Şişli ve Kağıthane bölgelerini sanayiye açmıştır. 1955'te yürürlüğe giren İstanbul Sanayi Planı ise Haliç'teki sanayi yerleşmesini bir ölçüde dondururken, Topkapı-Rami ve Levent'te yeni sanayi alanları belirmiştir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2009). 1960 yılı ve öncesinde kurulan işletmelerin önemli bir kısmı Şişli, Zeytinburnu, Beyoğlu, Kağıthane, Esenyurt, Sarıyer, Fatih, Beşiktaş, Maltepe ve Beykoz gibi o dönemin şehirsel alanında yer almaktadır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2009; Temurçin ve Aldırmaz, 2017; Tekeli, 1994; Yerliyurt, 2008).

1960'lara doğru sermaye, özel sektöre sağlanan yoğun desteğin de etkisiyle, imalat sanayisine doğru yönelmiştir (Tekeli, 1994). 1966 yılında İstanbul Sanayi Nazım Planı kabul edilmiştir. Bu plana göre Metropoliten alan bütününde birinci, ikinci ve üçüncü sınıf müesseseler belirlenerek, şeker fabrikası, petrol tasfiyehanesi, çimento fabrikaları, gemi inşaat ve tamiri, demiryolu teçhizatı imali gibi bazı birinci sınıf sanayi türleri yasaklanmış, İstinye ve Haliç kıyılarında sanayi alanları iptal edilmiştir (Yüzer, 2002). 1960'lardan sonra, bu planın yetersiz kalması, kentsel rantın ve maliyetlerin yükselmesi sebebiyle büyük sanayi kent çevresine yayılma eğilimine girmiştir. Yakacık-Tuzla-Çayırova-Gebze ve Kartal-Maltepe bölgelerinde sanayi alanları gelişmiştir. Kentin Avrupa Yakası'nda Zeytinburnu ile Bakırköy arasını doldurmuş olan sanayi alanları Sefaköy, Halkalı, Firuzköy, Eyüp, Gaziosmanpaşa, Kâğıthane'ye doğru ilerlemiştir. 1960'lardan sonra sanayinin gelişim gösterdiği diğer ilçeler Tuzla, Küçükçekmece, Esenyurt, Ümraniye ve Bağcılar olmuş, 1980 yılı sonrasında aynı ilçelerde sanayileşme daha da yoğunlaşmıştır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2009; Temurçin ve Aldırmaz, 2017).

İstanbul'da yer alan, şehrin içinde olup büyüyemeyen sanayinin 1970'lerden sonra İstanbul'un dışına doğru ilerlediği görülmektedir. Sanayinin ilk yayılma bölgesi olarak İstanbul'un doğusu seçilmiştir. Sanayi tesislerinin yayılması ilk önce Gebze'den başlayarak Kocaeli ve Sakarya'ya doğru olmuş, yayılma daha sonra İstanbul'un batısına, başka bir deyişle Trakya'ya sıçramıştır (Sazak, 2002; Öcal, 2006). Söz konusu yayılma, devletin uyguladığı teşvik politikalarının da etkisiyle 1980'li yıllardan sonra büyük bir ivme kazanmıştır. Öcal'a göre (2006), sanayinin İstanbul dışına desantralizasyonu, İstanbul'un metropolitenleşme sürecinin bir sonucu olarak ele alındığında ekonomik ve teknik; devletin uyguladığı teşvik politikalarını bir sonucu olarak ele alındığında politik bir olgudur (Öcal, 2006). 1980 yılında üretilen nazım plan bu dönemde sanayi alanlarının gelişiminde etkili olmuştur. Bu planda sanayi alanlarının İstanbul'un gelişme yönünde ilerlediği görülmektedir. Buna ek olarak, Firuzköy, Esenyurt'ta, Halkalı, Kirazlı, Güneşli, İkitelli çevresinde, sınırlı olarak Kemerburgaz vadisinde, Ümraniye, Kurtköy, Sıhlı, Dolayoba, Gebze, Şekerpınar, Dilovası alanlarında yeni sanayi alanları düşünülmüştür (Ocakçı, 1989). 1980'lerden sonraki dönemde, çeşitli desantralizasyon faaliyetleriyle sanayi tesisleri İstanbul'un Anadolu ve Avrupa Yakaları'nda öngörülen ve planlanan Organize Sanayi Bölgeleri'nde toplanmaya çalışılmıştır. Bu dönemde ana ulaşım aksları boyunca gelişmiş sanayi alanları, yerlerini ticaret ve hizmet alanlarına bırakmaya başlamış ve kentin Merkezi İş Alanı'nın gelişimini yönlendirmiştir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2009).

1990'larda büyük sanayi İstanbul içindeki kısıtlamalar ve büyük ve ucuz arsa nedeniyle il dışına çıkmaya devam etmiştir (Öcal, 2006). Metropoliten alandaki 2 paralel yolun (E-5 ve TEM) ulaşıma açılması, daha geniş alanların ve uzakların yerleşime açılmasını ve desantralizasyon olanaklarını getirmiştir (Sazak, 2002). 1990'lı yıllarda sanayi alanları için en önemli sorun şehir merkezinin ortasında bulunan sanayi alanının oluşturduğu çevre kirliliğidir. Eminönü, Beyoğlu, Fatih, Beşiktaş, Şişli, Üsküdar

dar, Bayrampaşa, Zeytinburnu ve Kadıköy ilçelerinde bulunan sanayilerin kent içindeki yoğunluğu bir sorun haline gelmiştir. Kazlıçeşme'nin boşaltılması, Haliç'teki sanayinin yer değiştirmesi bu sorunun neticesinde olmuştur (DPT, 2000).

2009 Yılında onaylanan İstanbul 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı'nda mevcut sanayi alanları işlevleri farklılaştırılacak, mevcut sınırları içinde sağlıklaştırılacak, kapasitesi doyurularak sağlıklaştırılacak sanayi alanları olmak üzere 3 gruba ayrılmıştır. Mevcut sınırlar içerisinde sağlıklaştırılacak bölgeler; Avrupa Yakası'nda Hadımköy, Esenyurt-Kıraç; Anadolu Yakası'nda ise Tuzla OSB Üstü ve Tuzla Tersaneler bölgeleridir. İşlevi farklılaştırılacak sanayi alanları Çatalca, Sultanbeyli, Avcılar gibi havza sınırında yer alan sanayiler; Güneşli, Bahçelievler, Bağcılar, Bayrampaşa, Pendik, Kartal gibi merkezde yer alan sanayiler; Silivri ve Tuzla gibi "çeperlerde yer alan sanayiler" olarak belirlenmiştir. Kapasitesi doyurularak sağlıklaştırılacak sanayi alanları ise farklı bölgelerdeki OSB'lerdir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2009).

Çeşitli sebeplerle bir yandan sanayi İstanbul'un dışına kayarken bir yandan da İstanbul zengin işgücü havuzu ve ulaşım avantajları gibi sebeplerle sanayi sektörü için hep çekici olmuş (Ak, 2008), kentte sanayi sektörü sunduğu istihdam olanakları açısından önemini korumuştur (İstanbul Kalkınma Ajansı, 2010). Örneğin, diğer OECD metropollerinin aksine, İstanbul'un ekonomisinde tekstil ve bu sektörün yan sanayisi gibi emek yoğun ve düşük teknolojiye sahip imalat sektörlerinin önemli bir yer tuttuğu gözlenmektedir (OECD, 2008). Sektörde faaliyet gösteren firmalar İstanbul'da yığılmaya devam etmektedir. Tekstil firmaları ağırlıklı olarak Avrupa Yakası'nda ve Güngören, Bağcılar, Küçükçekmece gibi kentin çeperlerindeki ilçelerde yoğunlaşmaktadır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2009). Bir başka araştırma 2003 yılından beri İstanbul'da imalat yapmayan, imalat birimlerini yurt içinde ve dışında başka sanayi bölgelerine taşıyan bir hazır giyim firmasının fason imalatın yarısını Mısır'da yarısını İstanbul'da yaptırdığını göstermektedir. Firmanın düzenli çalıştığı dikim firmalarının İstanbul'da öncelikli yer seçim sebebi ise kalifiye işgücüdür. Firmanın fason dikim tedarikçilerinden birisiyle yapılan görüşmede "Bağcılar'daki bir işçi ile Esenyurt'daki bir işçinin ürettiği malın kalitesi bile farklıdır, Bağcılar'daki işçi daha kaliteli ürün üretir. Müşterimizin başka şehirlerde ve ülkelerde üretim tesisleri kurması bizi çok etkilemez, bizim yaptığımız işçiliği onlar yapamazlar" ifadesiyle coğrafyanın ve işgücünün niteliğinin üretim kalitesi üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Aslında burada ifade edilen şey örtük bilgi ve örtük bilginin coğrafyada gömülülüğüdür (Olcay, 2013). Olcay'a göre (2013), sektörü bir yandan İstanbul'un dışına iten bir yandan İstanbul'a çeken veya İstanbul'da tutan yerel ve küresel dinamikler bulunmaktadır. İstanbul'un coğrafi avantajlarının, fiziksel ve sosyal alt yapı imkanlarının yanı sıra kentteki işgücünün tecrübesi ve bilgi birikimi özellikle katma değeri yüksek ürünlerle rekabet etmeye çalışan sektör için İstanbul'u avantajlı hale getiren yerel dinamiklerdir.

Kısacası, yapılan araştırma ve çalışmalar, İngiltere, İspanya gibi OECD ülkesi metropollerinden farklı olarak sanayi sektörünün İstanbul'da önemini koruduğunu göstermektedir (Ak, 2008; OECD, 2008). Bir yandan 1970'lerden beri sanayi Eminönü, Kadıköy, Zeytinburnu, Kartal, Silivri gibi pek çok ilçeden desantralize edilirken bir yandan planlarda Hadımköy ve Esenyurt gibi ilçelerde varlığını korumaktadır.

5. Bulgular

Bu araştırmada bir yandan üretim faaliyetlerinin devam ettiği bir yandan dönüşüm yaşayan Basın Ekspres Aksı'nın sanayileşme ve dönüşüm süreçleri ile bu süreçlerin dinamiklerine dair bulgular elde edilmiştir.

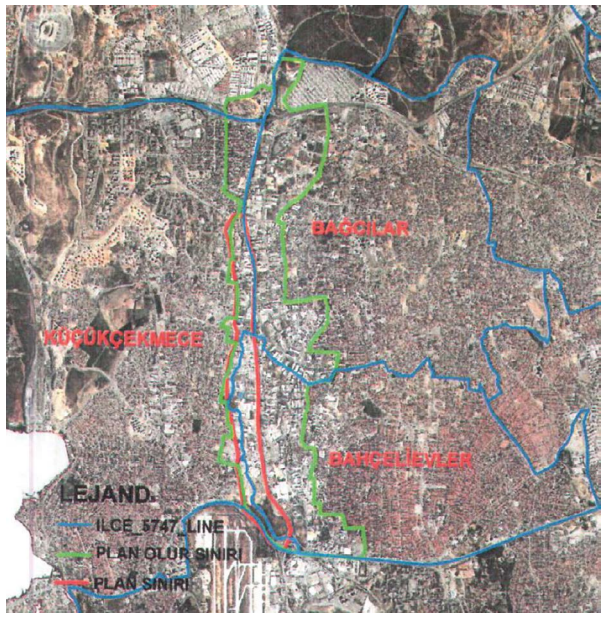
5.1. Basın Ekspres Aksı'nın Gelişme ve Dönüşme Dinamikleri

Basın Ekspres Aksı, Bağcılar, Küçükçekmece ve Bahçelievler ilçelerinden geçen, TEM ve E5 otoyollarını birbirine bağlayan, Yenibosna, Güneşli ve İkitelli ana kavşaklarını içeren bir bağlantı yoludur (Şekil 1 ve Şekil 2).

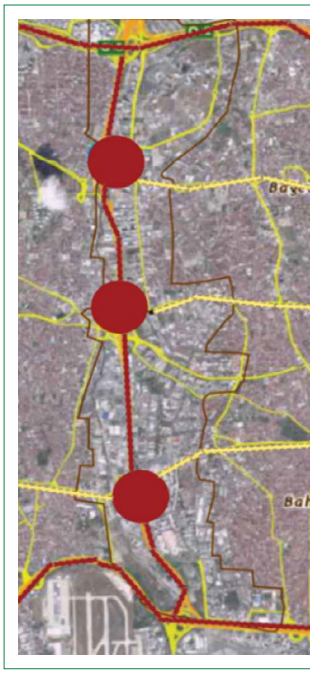
Basın Ekspres Aksı kentsel ve bölgesel açısından önemli erişim yolları üzerindedir. Bu bağlantı yolu İstanbul'un iki ana ulaşım aksını birbirine bağlamasının yanı sıra kuzeyinde ve güneyinde İstanbul ekonomisi için çok önemli olan sanayi ve ticaret alanlarını içermektedir.

Basın Ekspres Aksı'nın kuzey-güney aksında sırası ile İkitelli Organize Sanayi Bölgesi, İstoç Toptancılar Çarşısı, küçük sanayi siteleri, sanayi ve depolama alanları, iş merkezleri, rezidanslar ve konut alanları, Kuyumcukent, Atatürk Havalimanı, İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi, CNR Fuar Merkezi, Dünya Ticaret Merkezi yer almaktadır. Bu alanda yer alan basın kuruluşları bölgenin gelişmesinde önemli rol oynamış, bölgenin basın aksı olarak kimlik kazanmasına öncülük etmiştir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2013). Başlangıçta seyrek yoğunluklu köylerin yer aldığı bölgenin gelişimi 1970'lerden itibaren hızlanmıştır. Aksın yer aldığı ilçelerin nüfusunun 1970'lerden itibaren sürekli artış kaydettiği, en büyük artışın 1970–1980 yılları arasında yaşandığı anlaşılmaktadır (Tablo 2, Şekil 3). Bağcılar'ın nüfus gelişimi oldukça dikkat çekicidir. İlçenin nüfusu 1970–1980 aralığında 10 kat artmış, 1990'larda diğer iki ilçeyi yakalamıştır.

Bu araştırmada Basın Ekspres Aksı'nın gelişimi 1980 öncesi, 1980–1990, 1990–2000, 2000–2010 ve 2010 yılından günümüzde olmak üzere 5 dönemde ele alınmıştır. Bölgenin bu dönemlerdeki gelişimi Şekil 4'teki hava fotoğraflarında görülmektedir.

Şekil 1. Basın Ekspres Aksı'nın İstanbul içindeki konumu (Kaynak: İ.B.B, 2013).

Şekil 2. Basın Ekspres Aksı ve önemli kavşakları (Kaynak: İ.B.B, 2013).

5.1.1. 1980 Öncesi Basın Ekspres Aksı - Sanayi Firmalarının Gelmeye Başlaması

1920'lerde Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa ile artan ticaret ilişkileri nedeniyle, yetersiz olan demiryolları ve ulaşım hatları göz önüne alınarak ana yollar inşa edilmeye başlanmıştır. Bu yıllarda inşa edilen önemli yollardan biri "Londra Asfaltı"dır. 1960'lı yıllarda doğu-batı doğrultusundaki akışı sürdürmek için yeni bir devlet yolu inşa edilmiştir. "E-5" veya "D-100" karayolu olarak adlandırılan bu yol, 1973'te tamamlanan ve Avrupa ile Asya kıtalarını birbirine bağlayan ilk Boğaziçi Köprüsü ile Ankara, İstanbul ve Edirne şehirleri arasında bir bağ oluşturmaktadır (Delibaş, 2012).

1954'de Bulgaristan ve Yugoslavya'dan gelen göçmenlerin bir bölümünün bu bölgeye yerleşmesiyle nüfusta ve yeni yerleşim alanlarının oluşmasında bir artış görülmektedir. İstanbul genelindeki yoğun göç ve Küçükçekmece'deki eski çiftliklerin parsellenerek arsa olarak satılması bu araziler üzerinde de düzensiz yapılaşmaya neden olmuştur (Küçükçekmece Belediyesi, 2013). 1950'lere kadar bağlık bahçelik seyrek yerleşimli bir köy olan Bağcılar Bölgesi'nde de 1960'lardan sonra gecekondu yerleşimleri görülmeye başlanmıştır (Bağcılar Belediyesi, 2008). 1970'lerden sonra ise ulaşım olanaklarındaki gelişmeler ve bölgenin kentin görece dışında kalması sebebiyle sanayi firmaları bölgeye gelmeye başlamıştır (Görüşme 1, 2018).

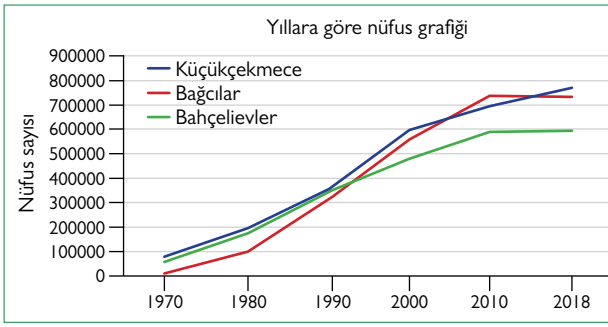
5.1.2. 1980–1990 Döneminde Basın Ekspres Aksı - Hızlı Sanayileşme Dönemi

1970'lerde inşaatına başlanan TEM otoyolunun bölgeden geçen bölümü 1980'lerde büyük ölçüde tamamlanmıştır. TEM, Avrupa ve Asya kıtasını 1988'de tamamlanan İkinci Boğaziçi Köprüsü ile birleştirmiştir (Delibaş, 2012). Ulaşım olanaklarının hızla gelişmesi bu bölgelerin değerini arttırmıştır. Bu dönemde sanayileşme politikaları ihracata dayalı sanayinin gelişmesinde etkili olmuştur. Dönemin iktidar partisinin uluslararası kent söyleminde, İstanbul'un uluslararası sermayeyi çekmesi için

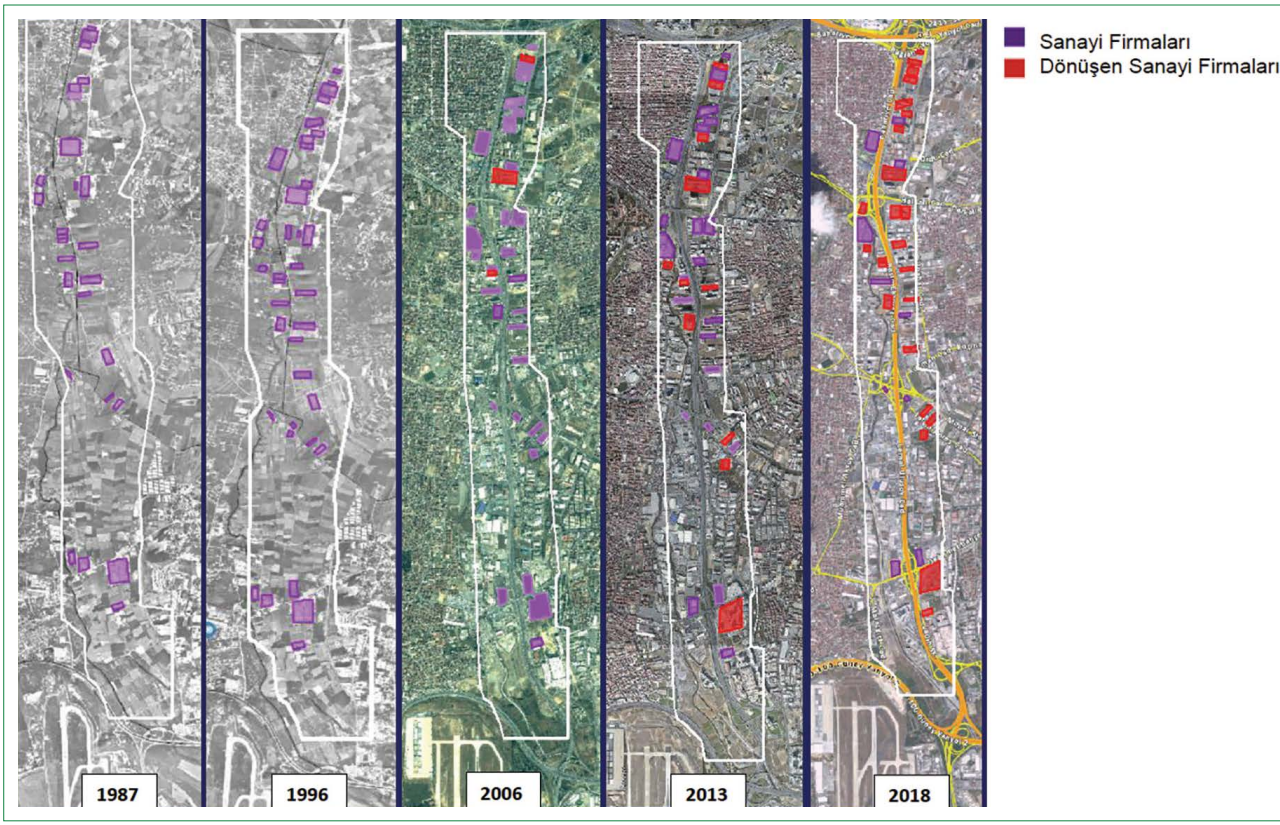
Tablo 2. Basın Ekspres Aksı'ndaki ilçelerin yıllara göre nüfusları

	Küçükçekmece	Bağcılar	Bahçelievler
1970	77.762	9.688	57.159
1980	192.642	95.176	171.040
1990	352.926	304.478	340.419
2000	594.524	556.519	478.623
2010	695.988	738.809	590.063
2018	770.317	734.369	594.053

Kaynak: TUİK.

Şekil 3. Basın Ekspres Aksı'ndaki ilçelerin nüfus grafiği (Kaynak: TUİK).

Şekil 4. Basın Ekpres Yolu hava Fotoğrafları,1987–2018 (Kaynak: İ.B.B. halihazır harita verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur).

uygun altyapının ve yapılı çevrenin gerektiği ifade edilmektedir. Uluslararası kentin mekansal dokusu dönemin iktidar partisinin söyleminde gökdelenler, geniş otoyollar, lüks oteller, alışveriş merkezleri ve lüks konut alanları ile tanımlanmıştır (Öktem, 2006). Yollar genişletilip yoğunluklar artarken; iş, ticaret, sanayi ve yerleşim alanları gibi projeler için yeni fırsat alanları oluşturulmuş, bu alanlardaki nüfus ve yatırımlar artmıştır. Bu gelişme sürecinin sonuçlarından biri olan Basın Ekspresi Aksı 1980'lerde iki otoyolun, TEM ve E-5'in arasındaki bağlantıyı sürdürmek için inşa edilmiştir. Böylece, bu alandaki üçlü ulaşım akslarının tamamlanması, Ayamama Deresi havzasında hızlı arazi kullanımı değişikliklerine yol açmıştır. 1980'lerin başında bölgede daha çok tarım alanları bulunmaktayken, 1980'den sonra TEM ve E-5 bağlantısının tamamlanması, ülkenin değişen sosyal ve ekonomik yapısı sanayinin hızla gelişmesine sebep olmuştur (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2013).

1980'li yıllarda İstanbul için en önemli sorunlardan birisi şehir merkezinin ortasında bulunan sanayi alanlarının oluşturduğu çevre kirliliğidir. Kent merkezindeki sanayiler orada bulunan yapıları olumsuz etkilemiş, kent içinde yoğunlaşmaları bir sorun haline gelmiştir. Kazlıçeşme'nin boşaltılması, Haliç'teki sanayinin yer değiştirmesi bu sorunun neticesinde olmuştur (DPT, 2000). Merkezden ayrılan sanayinin en çok tercih ettiği bölgelerin arasında Bağcılar yer almaktadır. Şehrin çeperinde kalması sanayi firmalarının Bağcılar'da yer seçmesinde etkili olmuştur. Bu tercihte şehrin nispeten dışında yer almasının yanı sıra düşük arsa fiyatları da etkili olmuştur (Görüşme 2, 2018). Örneğin, 1980'lerde Haliç'deki sanayilerin taşınması sürecinde mülk sahiplerine Arsa Ofisi tarafından arsa verilen bölgelerden birisi de Bağcılar'dır. Bu dönemde bu bölgeye yerleşen fabrikaları gören diğer firma sahipleri de zamanla Bağcılar'daki arsalara yönelmişlerdir (Görüşme 3, 2018).

Bölgede fabrikalar faaliyete geçtiğinde, bu fabrikada çalışan insanlar zamanla bu alanlara yerleşerek mahalleler oluşturmuşlardır. Gelen nüfusla birlikte yapılaşma da artmıştır (Görüşme 2, 2018).

1980'lerde bölgeye gelen fabrikalar genel olarak tekstil, metal ve kimya sektöründe faaliyet göstermektedir. Halihazır verilerine göre 1987 yılında Basın Ekspres aksında 27 tane fabrika bulunmaktadır. Bu firmaların yerleşimleri Şekil 4'teki hava fotoğraflarında gösterilmiştir.

5.1.3. 1990–2000 Döneminde Basın Ekspres Aksı - Sanayileşmenin Hızının Azalması

1970'lerin sonunda başlayan sanayileşme ile gelişen bu bölgeye, 1990'larda sanayi siteleri, ticaret merkezleri ve medya hizmetleri taşınmıştır. Sanayi, ticaret ve konut birimlerinin yoğunlaşması bölgenin hızla büyümesini sağlamıştır. 1990'lı yıllarda da merkezden ayrılan sanayi Güneşli ve Bağcılar'a gelmeye devam etmiştir. Artan sanayileşme ile birlikte gelişen ticaret

ve konut alanları bölgenin nüfusunun da artmasına sebep olmuştur (Şekil 3).

Aksın içinde kalan farklı alt bölgelerde 1980'li ve 1990'lı yıllarda imar planları yapılmış, daha sonra 2981 Sayılı İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 Sayılı İmar Kanunu'nun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun'a göre 1989–1992 yılları arasında islah imar planları yürürlüğe girmiştir. Bağcılar İlçesi'nin 1994 ve 1998 tarihlerinde onaylanan nazım imar planlarında ise Basın Ekspres hattının doğusunda M.İ.A. planlandığı görülmektedir. Bu alanda ticaret ve hizmet fonksiyonları ile Metropoliten Merkez Alanı ve çevre merkezlerle iletişim kurabilen orta ve büyük ölçekli firmaların, büro faaliyetlerinin ve finans kuruluşlarının yer alması hedeflenmiştir (Bağcılar Belediyesi, 2008).

Hali hazır harita verilerine göre, 1996 yılında bölgede 36 fabrika bulunmaktadır (Şekil 4). Bu dönemde bölgeye en çok tekstil firmalarının geldiği görülmektedir. 1987 ve 1996 verileri kıyaslandığında Basın Ekspres Aksı'nda sanayi firma sayısında %36'lik bir artış görülmektedir. Bu verilerden 1990'larda bölgede sanayi firma sayısının arttığı ancak sanayileşme hızının bir önceki döneme göre azaldığı anlaşılmaktadır. İstanbul genelinde 1990'larda sanayinin merkez alanlardan desantralizasyonu görülürken, merkezden ayrılan bu firmaların da yerleşmesiyle Basın Ekspres Aksı'nda sanayileşme devam etmektedir.

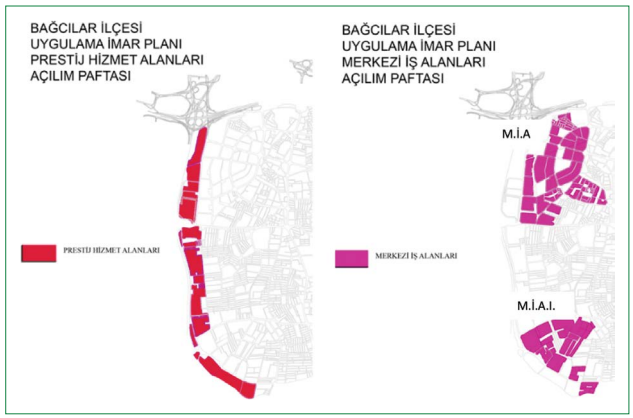
5.1.4. 2000–2010 Döneminde Basın Ekspres Aksı - Sanayinin Desantralizasyonu

2000'li yıllara kadar Basın Ekspres Aksı ve çevresi büyük ölçüde sanayi alanı olarak gelişmiştir. İstanbul'un nüfusunun artmasıyla birlikte şehirleşmenin batıya kayması Bağcılar ve Küçükçekmece bölgelerini de etkilemiştir. 1980 ve 1990'larda şehrin çeperinde kalmasından dolayı tercih sebebi olan Basın Ekspres Aksı, 2000'lerde yoğunlaşan nüfus ile birlikte şehir içinde kalmaya başlamış, bölgedeki arsalar değer kazanmıştır. Sanayileşme sürecinde buraya yerleşen insanlar daha sonra bölgedeki fabrikaların olumsuz etkilerine maruz kalmışlardır. Küçükçekmece İlçesi'nde 2004 yılından itibaren (Görüşme 4, 2018), Bağcılar İlçesi'nde 2002 yılından itibaren üretime yönelik bacalı sanayiye ruhsat verilmemiştir. Bölgede sanayinin desantralizasyonu başlamıştır. Bu alanın zamanında kentleşmesine neden olan faktör bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır (Görüşme 2, 2018).

13.11.2002 yılında onaylanan Bağcılar 1/5000 Nazım İmar Planı'nda Basın Ekspres Aksı'ndaki mevcut gelişimi etkileyecek 2 fonksiyon göze çarpmaktadır; M.İ.A. ve Prestij Hizmet Alanları. Prestij Hizmet Alanları'nda uluslararası şirketlerin ve medya yönetim fonksiyonlarının yer alması planlanmıştır. M.İ.A.-I ve M.İ.A.-II bölgelerinden oluşan M.İ.A. bölgesinde iş merkezi, ofis, büro, alış-veriş merkezleri, çok katlı mağazalar, çarşı, konaklama tesisleri, sinema, tiyatro, müze, kütüphane, sergi salonu, lokanta, restaurant, gazino, yönetim binaları, banka ve finans kurumları yer alabilecektir. M.İ.A.-I Bölgesi, ilçenin 07.03.1994 ve 20.03.1998 onanlı nazım imar planları ile belirlenen M.İ.A. sınırlarını kapsayan bölgedir. M.İ.A.-II Bölgesi, M.İ.A. sahasının M.İ.A.-I bölgesi dışında kalan kısmı olup, M.İ.A.-I fonksiyonları ile birlikte çevreyi kirletmeyen, dumansız, atıksız, hizmet ağırlıklı bilgisayar üretimi, montajı, matbaa, tekstil, konfeksiyon vb. iş kolları yer alabilir (Bağcılar Belediyesi, 2004).

18.04.2008 tarihinde onaylanan Bağcılar İlçesi 1/5000 Revizyon İmar Planı Raporu'na göre; "'Medya Yolu boyunca yer alan sanayi alanlarının ticaret ve hizmet alanlarına dönüşümü teşvik edilmiştir. Aksın üst düzey merkez olarak geliştirilmesi hedefine ulaşmak için 2 temel strateji belirlenmiştir. Birincisi; Medya Yolu Aksının, Medya Yolu Üst Düzey Merkez Özel Proje Alanı adıyla özel proje alanı olarak tanımlanmış olmasıdır. İkincisi, bu alanın küresel sisteme eklemlenme altyapısının oluşturulacağı, hızlı iletişim ağı ve ileri teknoloji ile ağırlıklı olarak uluslar arası ilişkilerin yoğunlaştığı, uluslar arası havaalanına yakın konumu ile özellikle özel sektörün karar ve finans birimlerinin tercih edeceği bir üst düzey merkez olarak tasarlanmasıdır". Söz konusu nazım imar planında Basın Ekspres Aksı 2002 yılındaki planda olduğu gibi Prestij Hizmet Alanı olarak planlanmıştır. Mevcutta kısmen sanayi tesislerinin yer aldığı bu alanlar, İstanbul Metropoliten alana yapacağı baskının minimum düzeyde tutulacağı uluslararası şirketler ve medya yönetim fonksiyonları, çarşı, konaklama, tesisleri, rezidans konut yapıları, iş merkezi, ofis, büro, alış-veriş merkezleri, çok katlı mağazalar, sinema, tiyatro, müze, kütüphane, sergi salonu, lokanta, restoran, gazino, yönetim binaları, banka ve finans kurumları gibi fonksiyonların yer alacağı alanlar olarak planlanmıştır. Aynı planda Prestij Hizmet Alanları'nın doğu istikametinde ve bu alanlara paralel olarak bulunan alanlarda, bir önceki planda olduğu gibi M.İ.A. planlanmış ve aynı fonksiyonlar önerilmiştir (Bağcılar Belediyesi, 2008). Bir önceki plandan farklı olarak M.İ.A. bölgesi M.İ.A. ve M.İ.A.-I bölgesi olarak adlandırılmış, M.İ.A-I bölgesinde çevreyi kirletmeyen, dumansız, atıksız, hizmet ağırlıklı bilgisayar üretimi, montajı, matbaa, tekstil, konfeksiyon vb. iş kollarının yer alabileceği belirtilmiştir. Basın Ekspres Aksı'nın Bağcılar alanındaki Prestij Hizmet Alanı ve M.İ.A. paftaları Şekil 5'te verilmiştir.

2009 Tarihinde Onaylanan 1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı'nda da bu yeni planlanan fonksiyonların korunduğu görünmektedir. Plana göre, Yenibosna Basın Aksı olarak isimlendirilen Yenibosna, Güneşli ve Halkalı-İkitelli ana kavşaklarıyla önemli ulaşım bağlantı noktalarını da içeren İkitelli-Atatürk Havalimanı aksı, 1980'li yıllarda Cağaloğlu'ndan çıkarılan ve son yıllarda aks üzerinde yer seçen, üst düzey yazılı ve sonrasında görsel medya hizmet binalarının etkisiyle bölgesel bir hizmet alanı ve kentsel aktivite merkezi olma potansiyelini taşımaktadır. Bu aks boyunca sanayiden hizmetlere dönüşme eğiliminde olan alan İstanbul Çevre Düzeni

Şekil 5. Basın Ekspres Aksı'nın Bağcılar alanındaki prestij hizmet ve M.İ.A. alanları (Kaynak: Bağcılar Belediyesi, 2008).

Planı'nda, İstanbul için belirlenen ilkeler çerçevesinde küresel sisteme eklemlenme altyapısının oluşturulacağı özellikle özel sektörün karar alma ve finans birimlerinin tercih edeceği 1. derece merkez olarak belirlenmiştir. Avrupa Yakası'nda Yenibosna Basın Aksı ve Silivri, Anadolu Yakası'nda ise Kartal'daki sanayilerin M.İ.A.'nın yükünü azaltacak 1.derece merkezlere dönüşmesi planlanmıştır. M.İ.A. Bütünleşme Bölgesi olarak tariflenen bölgedeki dönüşüm kapsamında, bu alanlarda yer alacak fonksiyonların kentin siluetini olumsuz etkilememesi; ticaret ve hizmete dönüşmesi öngörülen sanayi alanlarının tür ve özelliklerine göre kent içindeki organize sanayi bölgeleri ile İstanbul Çevre Düzeni Planı'nda belirlenen sanayi alanlarına desantralizasyonu esastır. Mevcutta üretim ve depolama fonksiyonlarını kısmen devam ettiren Yenibosna Basın Aksı, medya kuruluşlarının burada yerleşmesi ile belli bir gelişim ivmesi kazanmıştır. Bu gelişimin yönlendirilmesi ile üst düzey hizmet odaklı bir merkez oluşturulacaktır. Atatürk Havaalanı'na yakınlık avantajı üst düzey hizmet merkezi nitelikli gelişimi destekleyecektir. Diğer yandan, 1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı kararlarına göre, aralarında Bağcılar İlçesi'nin Evren ve Bağlar Mahalleleri'nin de yer aldığı İstanbul'un bazı bölgelerinde 1–50 işgücü büyüklüğüne sahip ve kirletici özelliği düşük sanayi firmalarının mevcut durumunun sağlıklaştırılarak korunması, fakat satış faaliyetini üretimle bir arada yürütmesi, kirleticilik özelliği yüksek özellikle 50+ işgücü büyüklüğüne sahip sanayi firmalarının bölgeden çıkarılması ve boşalan alanların merkezler kademelenmesi öngörüsü doğrultusunda ticaret-hizmet fonksiyonu ağırlıklı kullanımları sağlanmalıdır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2009).

Bu periyotta Basın Ekspres Aksı'nın gelişimini, dönüşümünü etkileyen en önemli unsurlardan biri de 2009 yılında Ayamama Deresi'nin taşmasıyla birlikte yaşanan sel felaketidir. Özellikle selden sonra bu aks daha önemli hale gelmiştir. Tüm havza çok geniş bir alanı kapsadığından, sanayi, ticaret, konut, askeri alanlar, kentsel tesisler (eğitim, spor alanları, sağlık birimleri vb.), kentsel yeşil alanlar gibi farklı arazi kullanımlarını içermektedir. Havzadaki arazi kullanımının bu çok yönlü yapısı başta yol inşaatları ile başlamış, iş ve turizm yatırımları ile sürekli gelişme neticesinde meydana gelmiştir. Özellikle, ana yol inşaatları ulaşım ağları etrafında gelişmeyi hızlandırmış ve yoğun nüfuslu ve yüksek oranda kentleşmiş bir yapıya neden olan insanların yatırım fırsatlarına ve göçlerine izin vermiştir. Arazi kullanım analizi kapsamında, havza alanının büyük bir kısmının inşa edildiği ve çoğunlukla sanayi ve yerleşim alanlarının az miktarda yeşil alanla birlikte havza alanını kapladığı görülmektedir (Delibaş, 2012). Bölgedeki kentleşme hem çevreyi tahrip etmiş hem de zaten yetersiz olan altyapıya fazladan bir yük getirmiştir (Özcan ve Musaoğlu, 2010). Selden sonra dere ıslah çalışmaları yapılmış ve Basın Ekspres Aksı'ndaki dönüşümler hız kazanmıştır. Metropolde yaşanan büyüme de bu bölgedeki sanayi firmalarının desantralizasyonunu beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla Basın Ekspres bölgesinin hem yüksek gelir grubunun hem de orta gelir grubunun yaşayacağı bir alan haline gelmesinin temeli bu dönemde atılmıştır.

2006 yılında aksta 31 tane fabrika faaliyet göstermektedir. Fabrikalar yavaş yavaş dönüşmeye başlamıştır. Şekil 4'te 2006 yılındaki Basın Ekspres Aksı'ndaki sanayi firmaları ve dönüşen sanayi firmaları gösterilmiştir. 1996 ve 2006 verileri kıyaslandığında 2006 yılında Basın Ekspres Aksı'ndaki fabrikalarda %16'lık bir azalma görülmektedir. Bu veriler 2000'li yıllara gelindiğinde bölgede sanayinin desantrilaze edilmeye başladığını göstermektedir.

5.1.5. 2010 Yılından Günümüze Basın Ekspres Aksı - Merkezi İş Alanı ve Prestij Alanı Gelişimi

Bu dönemde Basın Ekspres Aksı'nın doğusunda ve batısında yeni geliştirilen projeler, eski fabrika ve imalat binaları ile konutlar yer almaktadır. Geçmişte sanayi ve hafif sanayi alanı olarak kullanılan alanların geçirdiği dönüşüm bölgeyi hizmet sektörüne açmış, bu değişim ile birlikte bölgenin değişen yapısı konut sektörü için çekici güç olmuştur. Üst ölçek planlarda İstanbul'daki M.İ.A.'nın yükünü azaltacak 1.derece merkez olarak planlanan Yenibosna Aksı 'gelecekteki Maslak' olarak ifade edilmeye başlanmıştır (Görüşme 2, 2018). Basın Ekspres Yolu yeni Maslak Büyükdere hattı olarak şekillendirilmeye çalışılmaktaysa da, Serdaroğlu (2012) bölgenin Maslak Büyükdere Aksı olarak görülmesine karşı çıkmaktadır. Serdaroğlu'na göre (2012) Büyükdere Aksı, estetik tasarım anlayışından yoksun yüksek katlı bloklar, yetersiz ve niteliksiz otoparklar, yaya ulaşımına imkan vermeyen araç yoğunluğu, planlanmamış parklar ve günün her saati yaşanan kaos ortamı ile aslında Basın Ekspres Aksı'na iyi bir rol model değildir.

Bu dönemde bölgedeki lüks konutların, başka bir deyişle rezidansların sayısı her geçen gün artmıştır. Belli başlı fabrikaların kapanması ve yerine gelen AVM ve konut projeleri Basın Ekspres'in bundan sonraki gelişimine öncülük eden yeni faktörlerdir. Bölgedeki sanayi firmaları ise ya arsalarını satarak

Şekil 6. 2006 yılı Edip İplik Fabrikası ve 2013 yılı 212 AVM uydu fotoğrafı (Kaynak: Google Haritalar).

bölgeden ayrılmış ya da arsaları üzerinde rezidans, avm veya otel projeleri yapmışlardır (Görüşme 5, 2018). Örneğin, bölgede 1971 yılında kurulmuş bir tekstil firması 2006 yılında fabrikasını İstanbul dışındaki başka sanayi bölgesine taşımış, şirketin esas faaliyet konusunu gayrimenkul geliştirme şirketi statüsüne dönüştürmüş, daha sonra Basın Ekspres'deki arazisinde 212 AVM ve 212 My Ofis projelerini hayata geçirmiştir (Şekil 6), ("Edip Gayrimenkul", t.y). Bazı firmalar ise üretim mekanlarını dükkana veya mağazaya çevirip kiralamışlardır (Görüşme 3, 2018).

2013 yılında yayınlanan "İstanbul Markalı Konut Sektör Raporu" kapsamında yapılan analize göre markalı konut projeleri açısından Basın Ekspres Aksı ve çevresi en çok değer artışı gösteren bölgelerden biri olarak dikkatleri üzerine çekmektedir. Bu kapsamda 2012–2013 yılları arasında markalı projeler bazında % 45 prim yapan bölgenin değer artışı oranı hesaplanırken, bölge ve çevresindeki markalı konut projelerinin birim metrekare fiyatlarının bir buçuk yıldaki değişim yüzdesi esas alınmıştır. Bu bağlamda, rapora göre bir buçuk yılda bölgenin takribi değeri markalı projeler bazından % 45 artmıştır. Bölgenin % 45 gibi bir değere ulaşmasında ise Küçükçekmece ilçe sınırlarına dâhil olan ve 2012 senesinde satışa çıkan büyük çaplı projelerin etkili olduğu ifade edilmektedir (Milliyet, 2013). Gayrimenkul sektöründe tanınmış pek çok firma eskiden sanayi bölgesi olan bölgeye yatırım yapmıştır. Basın Ekspres'te birden fazla projesi bulunan inşaat firmalarından bazıları özellikle uluslararası firmalarla ortaklaşa projeler hayata geçirmektedir (Görüşme 6, 2018).

2006 ve 2013 halihazır verileri kıyaslandığında 2013'te dönüşümün hızlandığı, sanayi firmalarının sayısında %26'lık bir azalma olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 4). 2013 yılından sonra aksta dönüşümün hızlanması 2012 yılında yürürlüğe giren 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunla zamanlama açısından paralellik göstermektedir. Bu da dönüşümde yasanın dolaylı etkisini düşündürmektedir. Çok sayıda gecekondunun yer aldığı Bağcılar İlçesi'nde kentsel yenileme çalışmaları, 2006–2007 yıllarında 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 73. maddesine istinaden Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi Alanlarının belirlenmesi ile başlamıştır. 2012 yılında 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun'un çıkmasıyla birlikte toplam 53.4 ha alan riskli alan olarak belirlenmiştir. 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun hem tek bina ölçeğinde hem de alansal ölçekte yenilemeyi mümkün kılmaktadır. İlçede bir yandan büyük parsellerde avan projeye göre kapalı konut projeleri, diğer taraftan tek bina ölçeğinde yapılaşmalar şeklinde bir dönüşüm yaşanmıştır (Gür ve Türk, 2014). Basın Ekspres Aksı dışında gerçekleşen bu dönüşüm projeleri tüm bölgedeki arazi sahiplerinde arazi değeri artışı beklentisi yaratmıştır. Kent merkezinde kalan ve pek çok büyük parselin yer aldığı Basın Ekspres hattı ve çevresi ise sermayenin iştahını kabartmıştır. Bu büyük parseller inşaat firmaları tarafından özellikle büyük konut projeleri için oldukça avantajlı kabul edilmektedir. Çünkü birden fazla küçük parseli birleştirmek yerine tek büyük parsel üzerinde projeyi hayata geçirmek daha hızlı ve daha sorunsuz olabilmektedir. Tüm bu gelişmeler Baskın Ekspres Aksı'nda bir dönüşüm baskısı yaratmıştır. Özellikle Basın Ekspres Aksı'nın doğusunda, Bağcılar'da yer alan parsellerin büyük olması sebebiyle, dönüşümler hızlanmıştır (Görüşme 7, 2018). Bu süreçte büyük fabrikaların yanı sıra küçük sanayi firmalarının da yerlerini ticari fonksiyonlar ve konut projeleri almıştır.

Havalimanına ve CNR Fuar Merkezi'ne yakınlığı ile 20'ye yakın otelin faaliyet gösterdiği bölge, Atatürk Havalimanı'nın kaldırılacak olmasına rağmen yatırımların cazibe merkezi olma özelliğini korumuştur. Otel, konut, rezidans ve ofis projelerinin geliştirilmeye devam ettiği bölgede 2018 yılı itibariyle inşaat, satış ve proje aşamasında birçok proje bulunmaktadır. 2013 yılında aksta 23 fabrika faaliyet gösterirken bu sayı 2018'de 8'e gerilemiştir. 2013 ve 2018 verileri kıyaslandığında fabrika sayısında %65'lik bir azalma söz konusudur.

Fakat bu dönüşüme rağmen hala az sayıda fabrika bölgede faaliyetlerine devam etmektedir. Bunun farklı sebepleri bulunmaktadır. Firmalardan birisi başka bir bölgede yatırım planlarının bulunduğunu ancak son birkaç yıldaki ekonomik dalgalanmalardan dolayı sürecin devam ettiğini belirtmektedir. Bununla birlikte 5–10 yıl içerisinde başka bölgeye taşınmayı planlamaktadırlar (Görüşme 1, 2018). Bir başka firma, firma sahibinin bölgeden ayrılma planının olmadığını ifade etmektedir. Çevre kirliliği yaratmadıkları için üretime devam etmekte bir sorun yaşamamaktadırlar. Yetkililer faaliyet alanını değiştirerek hizmet sektöründe faaliyet göstermek istediklerini, etrafta benzer kullanımların artmasından dolayı tereddüt ettiklerini belirtmektedir. Bu firma kapalı alanının bir kısmını kiralayarak diğer kısmında üretim yapmaktadır (Görüşme 3, 2018).

6. Tartışma ve Sonuç

Osmanlı döneminden beri sanayi yatırımları ülkenin batı bölgelerinde yoğunlaşmış, Cumhuriyet döneminde de İstanbul sanayinin en çok yer seçtiği önemli merkezlerden biri olmuştur. Şehrin içinde olup büyüyemeyen sanayi 1970'lerden sonra İstanbul'un dışına doğru kaymaya başlamıştır. Sanayinin desantralizasyonu, hem İstanbul'un metropolitenleşme sürecinin, hem devletin uyguladığı teşvik politikalarının hem de imar planı kararlarının bir sonucudur. Bu süreçlerde merkezden ayrılan sanayinin en çok geldiği bölgelerden birisi de Basın Ekspres Aksı ve çevresi olmuştur. Bu çalışma Basın Ekspres Aksı'nın sanayileşme ve dönüşüm süreçlerini ve bu süreçlerin dinamiklerini ele almaktadır. Aksın gelişme ve dönüşme dinamikleri Tablo 3'te verilmiştir.

1980'lerde inşa edilen Basın Ekspres Aksı TEM ve E-5 yollarını birleştiren önemli bir ulaşım bağlantı yoludur. Başlangıçta kırsal nitelikli yerleşmelerin ve gecekonduların olduğu bölgeye 1970'lerin sonunda sanayi firmaları gelmeye başlamıştır. Önemli ulaşım akslarının üzerinde yer alması, kent merkezinin nispeten dışında kalması, arazinin ucuz olması, hammaddeye yakınlık, sanayi firmalarının bu bölgede yer seçmesinde etkili olmuştur. İmar planlarındaki desantralizasyon kararları ve Arsa Ofisi'nin merkezden ayrılan sanayi firmalarına bu bölgeden yer vermesi de bu süreci desteklemiştir. Sanayinin gelişmesi, buna paralel olarak sanayi firmalarında çalışanların ailelerinin bölgeye yerleşmeye başlaması bölgede hızlı bir nüfus artışını da beraber getirmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren imar planlarında aksın doğusunda M.İ.A. fonksiyonları, dolayısıyla ticaret ve hizmet sektörleri teşvik edilmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde bölgede nüfus yoğunluğu gittikçe artmış, üstelik kentin büyümesi ile bölge kent merkezinde kalmıştır. Basın Ekspres Aksı sanayinin getirdiği çevre kirliliği, nüfus ve yapı yoğunluğu sorunları ile yüz yüze kalmış, yaklaşık 20 yıl sonra sanayi bölgeden plan kararları ile desantralize edilmeye başlanmıştır. Bu planlarda aks üst düzey merkez ve M.İ.A.'nın yükünü azaltacak 1. Derece merkez olarak planlanmıştır. Bu planların da etkisiyle bölgedeki sanayi sektörünün desantralizasyonu ve hizmet sektörüne dönüşüm hızlanmıştır. 2010'dan sonra arazi değerlerindeki artış ve büyük sanayi parsellerinin yatırımcıların iştahını kabartması aks üzerindeki dönüşüm baskısını artırmıştır.

Desantralizasyon sürecinde bölgedeki sanayiciler ya firmalarını taşıyarak parsellerini satmış, ya fabrikalarını farklı fonksiyonlar için kiralamışlar ya da bu parseller üzerinde otel, AVM veya büyük konut projesi inşaatları yapmışlardır. Günümüzde sadece 8 sanayi tesisinin faaliyet gösterdiği çalışma alanında çok sayıda büyük konut projesi, rezidans, AVM, ofis ve otel yer almaktadır. Bununla beraber aksın doğusunda, Bağcılar İlçesi'nin bazı bölgelerinde çevreyi kirletmeyen atölye ve küçük imalata izin verilmektedir. Bu plan kararı, gelişmiş metropollerden farklı olarak sanayi sektörünün İstanbul'da ve Bağcılar'da önemini koruduğuna dair bulgularla (Olcay, 2013; Ak, 2008) paralellik göstermektedir. İstanbul'da Basın Ekspres Aksı ve çevresi bir yandan dönüşen bir yandan üretimin devam ettiği bir bölge haline gelmiştir. Temurçin ve Aldırmaz'a göre (2017) gelişmiş ülkelerde sanayi-şehir ilişkisi gittikçe zayıflarken, gelişmekte olan ülkelerde bu bağ her geçen gün daha da güçlenmektedir. Sanayi faaliyetlerinin gittikçe pazara ve ucuz-bol işgücüne bağımlı hale gelmesi, şehirle bütünleşmesini zorunlu kılmaktadır. Bu durum uygulanan politikalara ve planlamalara karşın hâlâ İstanbul'un, ülkemizde sanayinin en yoğun olduğu bölgeyi oluşturmasının temel nedenlerindendir. Tümertekin (2014) İstanbul'un sanayi öncesi şehir, sanayi şehri ve günümüzde hızla artmakla birlikte, sanayi sonrası şehir görünümlerinin tamamına sahip olduğunu ifade etmektedir. Günümüzde bir sorun olarak görülen bu durum, gelecekte şehrin mekânsal yapısında oluşturacağı olası etkiler açısından dikkate değerdir. Dolayısıyla aksın yer aldığı bölge halen üretim talebinin ve üretim potansiyelinin devam ettiği bir bölgedir. Bu açıdan Basın Ekspres Aksı ve çevresi, Tümertekin'in ifade ettiği gibi, hem sanayi kenti hem sanayi sonrası kenti görünümüne sahiptir.

Basın Ekspres Aksı'ndaki dönüşümde herhangi bir dönüşüm projesi uygulanmamıştır. Ancak bu dönüşümde imar planları önemli bir araç olmuştur. İmar planı koşullarına göre bölge yeniden şekillenmektedir. Plan yapım süreçlerine aktörlerin ve paydaşların katılımı söz konusu olmamıştır. Bununla beraber, yatırımcılar bölgede planlanan M.İ.A. ve Prestij Aksı gibi fonksiyonların içerdiği karma kullanım alternatiflerinden kendi

Tablo 3. Basın Ekspres Aksı'nın gelişim ve dönüşüm dinamikleri

	1980 öncesi	1980–1990 Hızlı sanayileşme	1990–2000 Sanayileşmenin hızının azalması	2000–2010 Sanayinin desantralizasyonu	2010 sonrası MİA ve prestij alanının gelişimi
Nüfus	Kırsal nitelikli yerleşmeler	Fabrikada çalışanların bölgeye yerleşmesi ile nüfusun artışı	Nüfus artışı	Nüfus artışı	Nüfus artışı
Konut sektörü	Gecekondulaşma		Konut sektörünün gelişimi	Konut sektörünün gelişimi	Lüks konutların ve rezidansların gelişimi
Hizmet sektörü			Ticaret ve medya hizmetlerinin gelişmeye başlaması Basın Ekspres Aksı'nın doğusunda MİA planlanması	Ticaret ve hizmet sektörlerinin gelişmesi İmar planlarında MİA ve Prestij Alanı fonkisyonlarının planlanması	AVM, otel ve ofis fonksiyonlarının gelişimi
Sanayi sektörü	1970'lerde sanayi firmalarının bölgeye gelmeye başlaması:	Sanayileşmenin hızlanması:	Sanayileşmenin devam etmesi:	İmar planları ile bölgeden sanayinin desantralizasyon kararı:	Sanayinin dönüşümünün hızlanması:
	*E-5 Yolunun inşaası ve ulaşım avantajları	*TEM ve Basın Ekspres Aksının inşaası ile daha da gelişen ulaşım olanakları	*Ulaşım avantajları	*Sanayinin yarattığı çevre kirliliği sorunu	*Büyük sanayi parsellerinde dönüşüm baskısı
	*Hammaddeye yakınlık	*Hammadeye yakınlık	*Gelişmiş bir sanayi sektörünün varlığı	*Artan nüfus ve kentin gelişmesiyle bölgenin kent merkezinde kalması	*Arazi değerlerinin artışı
	*Ucuz arsa	*Ucuz arsa			*Planların desteklediği desantralizasyon süreci
	*Şehir merkezinin dışında olma	*Şehir merkezinin dışında olma			
	*Kent merkezindeki sanayinin kent dışına çıkma ihtiyacı	*Kent merkezindeki sanayinin kent dışına çıkma ihtiyacı			
	*Şehir merkezindeki sanayinin desantralizasyonu	*Şehir merkezindeki sanayinin desantralizasyonu	*Şehir merkezindeki sanayinin desantralizasyonu		
	*Sanayi için arsa ofisinin bölgede arazi tahsisi	*Sanayi için arsa ofisinin bölgede arazi tahsisi			

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

çıkarları doğrultusunda seçim yapmaktadır. Dolayısıyla dönüşümde piyasa koşulları etkili olmaktadır. Bu bulgu da Hutton (2004) ve Sacco ve Blessi (2009)'in kent merkezlerini piyasa güçlerinin şekillendirdiği yönündeki tezlerini desteklemektedir. Diğer yandan, Ak'ın (2008) ifade ettiği gibi, "yarışabilir" küresel sisteme adapte olabilmek için kentler ekonomik ve mekansal dönüşümler yaşamaktadır. Bu bağlamda, imar planlarında Basın Ekspres Aksı'nın uluslararası şirketlerin yer alması beklenen "Prestij Aksı" olarak adlandırılması, planlarda bu aksın "küresel sisteme eklemlenme" vurgusu, bölgenin ve kentin "yarışabilir" küresel sisteme adapte olabilme çabalarının bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Bölgedeki dönüşüm süreci ile ilgili tartışılması gereken önemli bir nokta da bu alanlarda dönüşümün nasıl yapılması gerektiğidir. Bu soru ayrı bir araştırma konusudur. Sanayi alanlarının dönüşümü literatürde ilgi çeken konulardan birisidir. Ancak bu alanların dönüşümü için tek bir formül üretmek mümkün değildir. Her bölgenin dönüşümünün kendi içinde değerlendirilip ele alınması gerekir. Bu alanların hizmet bölgelerine, bilgi ve teknoloji temelli yenilikçi sektörlere ve konut alanlarına dönüşmesi çok yaygın bir yöntemdir. Bununla beraber dünyadaki örneklerde bu bölgelerdeki iş ve istihdam kayıpları önemli sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca sanayi alanları kentsel dönüşüm süreçleri sonunda donatı alanları yetersiz, trafik problemleriyle mücadele eden yeni sorunlu alanlara da dönüşebilmektedir. Mommas (2004) bu bölgelerin üretim mekanlarından tüketim mekanlarına dönüşme riskinin altını çizmektedir. Halen üretken olan bir bölge üretkenliğini koruyarak nasıl dönüşebilir? Böylesine bir bölgede dönüşümün amacı, ilkeleri, politikaları ve araçları neler olmalıdır? Bu sürecin aktörleri kimlerdir? Sanayi ve hizmet sektörü nasıl dengeli şekilde planlanabilir? Basın Ekspres Aksı için de bu soruların cevaplarını arayacak araştırmalar hem yerel yönetimlerin uygulamalarına hem de literatüre önemli katkılar yapacaktır. Bu açıdan, sanayi alanlarının dönüşümü ile ilgili farklı senaryoların geliştirilerek bu senaryoların sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde değerlendirilmesine yönelik çalışmalar önemli bir çerçeve sunabilir.

KAYNAKLAR

Ak, B. (2008). Deindustrialization Under The Impact Of Globalization: The Case of Istanbul. (Unpublished master thesis). The Graduate School Of Natural And Applied Sciences of Middle East Technical University, Ankara.

Bağcılar Belediyesi (2004). Bağcılar İlçesi 1/1000 Ölçekli Revizyon İmar Planı Raporu, İstanbul.

Bağcılar Belediyesi (2008). İstanbul İli Bağcılar İlçesi 1/1000 Ölçekli Uygulama İmar Planı Açıklama Raporu, İstanbul.

Bell, D. (1976). The Coming of the Post-Industrial Society. The Educational Forum, 40 (4). 574-579.

Boyko vd. (2012). Benchmarking Sustainability in Cities: The Role of Indicators and Future Scenarios. Global Environmental Change, 22, 245-254.

Castells, M. (2005). Ağ Toplumunun Yükselişi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Clark, E. (1992). Osmanlı Sanayi Devrimi. Ekmeleddin İhsanoğlu (Ed.), Osmanlılar ve Batı Teknolojisi, Yeni Araştırmalar, Yeni Görüşler içinde (s.37-52). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.

Cohen, S., Zysman, J. (1987). Manufacturing Matters: The Myth of Postindustrial Economy. New York: Basic Books.

Dağ, H., Özberk, S. (2012). Eski Sanayi Kentlerinde Kentsel Dönüşümden Kültürel Dönüşüme: Ruhr Bölgesi Örneği. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (2), 147-166.

Delibaş, M. (2012). Critical Assement of 'Stream Daylighting' As An Approach For Renaturalization Of Riverine System In Urban Areas Case Study On: Ayamama Stream. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Doğan, M. (2013). Geçmişten Günümüze İstanbul'da Sanayileşme Süreci Ve Son 10 Yıllık Gelişimi. Marmara Coğrafya Dergisi, 1(27), 511-550.

Dörry, S., Rosol, M., Thissen, F. (2016). The Significance of Creative Industry Policy Narratives for Zurich's Transformation Toward a Post-industrial City. Cities, 58, 137–142.

DPT, (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.

Erkut, G., Albayrak, A. N. (2004). Sanayi Gelişimini Etkileyen Yerel Dinamikler: Gebze Dilovası Örneği. 11.Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi, 21-23 Ekim, Trabzon.

Ertin, G. (1998). Türkiye'de Sanayi. Nuray Serter (Ed.), Türkiye Coğrafyası içinde (s. 163-182). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Es, M., Güloğlu, T. (2004). Bilgi Toplumuna Geçişte Kentlileşme ve Kentsel Yoksulluk; İstanbul Örneği. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 1, 79–93.

Franz, M., Güles, O., Prey, G. (2008). Place-making and green reuses of brownfields in the Ruhr. Tijdschrift Woor Economische en Sociale Geografie, 99 (3), 316-328.

Günay, Z. (2014). The Golden Horn: Heritage Industry Vs. Industrial Heritage. Uludağ Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi, 19 (2),97-108.

Gür, S., Türk, Ş., Ş. (2014). 6306 Sayılı Kanunla Yeniden Ortaya Çıkan Bina Ölçeğinde Kentsel Yenileme Pratiği: Bağcılar İlçesi Örneği. Dünya Şehircilik Günü 38.

Kolokyumu, 6-7-8- Kasım, İstanbul.

Hall, P. (1996). Cities of Tomorrow. Oxford: Blackwell.

Hall, P. (1997). Modelling the Post-Industrial City. Futures, 29, No. 4/5, 311-322.

Hall, T. (1998). Urban Geography, New York: Routledge.

Hemphill, L., Berry, J., McGreal, S. (2004). An Indicator-based Approach to Measuring Sustainable Urban Regeneration Performance: Part 1, Conceptual Foundation and Methodologial Framework. Urban Studies, 41(4), 725-755.

Hutton, T. A. (2004). Post-industrialism, Post-modernism and the Reproduction of Vancouver's Central Area: Retheorising the 21st-century City. Urban Studies, 41 (10), 1953–1982.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2009). 1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu, İstanbul.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2013). 1/5000 Ölçekli Yenibosna Basın Aksı Revizyon Nazım İmar Planı Raporu, İstanbul.

İstanbul Kalkınma Ajansı. (2010). İstanbul Bölge Planı 2010-2013. İstanbul.

Korkmaz, H. (2013). Yerel Politikalarda Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Kayseri İli Örneği. Yerel Politikalar, 4, 116-140.

Köksal, T.G., Ahunbay, Z. (2006). İstanbul'daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri. İTÜ Arı Dergisi, 5 (2), 125-136.

Küçükçekmece Belediyesi (2013). Küçükçekmece Yenibosna Basın Aksı 1/1000 Ölçekli Revizyon Uygulama İmar Plan Raporu, İstanbul.

Meçik, O., Afşar, M. (2015). Ekonomide Sanayisizleşme ve OECD Ülkelerine Etkileri. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 33 (2), 85-111.

Mommaas, H. (2004). Cultural clusters and the post-industrial city: Towards the remapping of urban cultural policy. Urban Studies, 41 (3), 507-532.

Nurtekin, H., G. (2018). Kentin Sanayi Alanlarında yaşanan Dönüşüm Süreçleri ve Dinamikleri; İstanbul Basın Ekspres Aksı Örneği. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Arel Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ocakçı, M. (1989). Metropolitenleşme Sürecinde İmalat Sanayi ve Metropoliten Şehir İlişkileri. (Yayınlanmamış doktora tezi). İTÜ/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

OECD, (2008). OECD Territorial Reviews: Istanbul, Turkey,ISBN 978-92-64-04371-8.

Onur, A.C., Alp, J. (2018). 2000 Sonrasında İstanbul'da Konut Ağırlıklı Dönüşen Sanayi Alanları Üzerine Bir Değerlendirme. İstanbul 1. Konut Kurultayı, 10-11 Mayıs, İstanbul.

Olcay, G.,P. (2013). Hazır Giyim Sektörünün Uluslararası Üretim Coğrafyasının Biçimlenme Dinamikleri ve Bu Dinamiklerin İstanbul'a Etkileri. Planlama Dergisi, 23 (1): 26-34.

Öcal, G.,P. (2006). Trakya Bölgesi'nin Sanayileşme Dinamikleri ve Çorlu Sanayi Kümeleri. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Öktem, B. (2006). Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde inşası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projeleri. Planlama Dergisi, 2, 53-64.

Özcan, O., Musaoğlu, N. (2010). Flood Risk Analysis Using Information Diffusion Theory. 30th EARSeL Symposium: Remote Sensing for Science, Education and Culture, 31 May– 3 June, Paris, France.

Sacco, P., Blessi, G. T. (2009). The Social Viability of Culture-led Urban Transformation Processes: Evidence from the Bicocca District, Milan. Urban Studies, 46 (5, 6), 1115–1135.

Sazak, S. (2002). Metropoliten Kentin Etki Alanında Kalan Kentlerin Çeperindeki Arsaların Dönüşüm Süreci, Çorlu-Büyükkarıştıran Örneği. Edirne: Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.

Scott, J. W., Kühn, M. (2012). Urban change and urban development strategies in Central East Europe: A selective assessment of events since 1989. European Planning Studies, 20 (7), 1093-1109.

Serdaroğlu, S.(2011). Basın Ekspres Yolu: La Defense mı? Yoksa yeni bir Maslak mı?'. Gayrimenkul Yatırım İstanbul, 21, 57.

Slach O., and Boruta, T. (2012). What can cultural and creative industries do for urban development? Three stories from the post-socialist industrial city of Ostrava. Quaestiones Geographicae, 31(4), 99-112.

Sönmez, Ö. (2018). İstanbul Metropoliten Alan Planlamasında Uygulama Güçlükleri: Kartal Dönüşüm Projesi Deneğimi. Megaron, 13(3), 407-421.

Şahin, Ö. (2012). Eski Sanayi Alanları Dönüşümünde Ortaklık Modeli Önerisi: Kartal Örneği. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Tekeli, İ. (1994). The Development of Istanbul Metropolitan Area: Urban

Administration and Planning. İstanbul: Kent Basımevi.
Temurçin, K., Aldırmaz, Y. (2017). İstanbul İlinde Sanayi: Tarihsel Gelişim, Yapısal Değişim, Mekansal Dönüşüm. Kadir Temurçin ve Murat Ali Dulupçu (Ed.), Türkiye'de Mekansal ve Bölgesel Dönüşümler içinde (s.1-14). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları
Tolga, H.,B. (2006). Endüstriyel Alanların Dönüşümü, Kentsel Mekana Etkileri: Beykoz Kundura ve Deri Fabrikası İçin Bir Dönüşüm Senaryosu. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
Tümertekin, E., Özgüç, N. (1997). Ekonomik Coğrafya. İstanbul: Çantay Kitabevi.
Tümertekin, E. (2014). İstanbul İnsan ve Mekân. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
Williams, K., Dair, C. (2007). A Framework for Assessing the Sustainability of Brownfield Developments. Journal of Environmental Planning and Management, 50 (1), 23-40.
Yerliyurt, B. (2008). Kentsel Kiyi Alanlarinda Yer Alan Sanayi Bölgelerinde Dönüşüm Stratejilerinin Değerlendirilmesi; Haliç – Tersaneler Bölgesi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
Yüzer, A.Ş. (2002). Yerleşmelerde Sanayi Alanları Yer Seçimi Eğilimi Alan Tahsisleri ve Yeni Düzenleme Stratejileri İstanbul Örneği. (Yayımlanmamış doktora tezi). İTÜ/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

İnternet Kaynakları

Edip Gayrimenkul. (t.y.). Erişim adresi: http://edip.com
Taşkın, G. (2013, 2 Temmuz). Yatırımın Yeni Gözdesi Basın Ekspres Yolu. Milliyet Gazetesi. Erişim adresi: http://www.milliyet.com.tr/konut/yatirimin-yeni-gozdesi-basin-ekspres-yolu-1730927

Görüşme Listesi

Görüşme 1: Halkalı Kağıt Karton Fabrikası, Çevre Sorumlusu (27.09.2018).
Görüşme 2: Bağcılar Belediyesi, Plan Proje Müdürlüğü, Planlama Müdürü (3.10.2018).
Görüşme 3: Makplast Plastik Fabrikası, Müdür Yardımcısı (28.09.2018).
Görüşme 4: Küçükçekmece Belediyesi, Plan Proje Müdürlüğü Planlama Şefi (30.10. 2018).
Görüşme 5: Remax Abc 2 Gayrimenkul Danışmanlık, Gayrimenkul Danışmanı (22.10.2018).
Görüşme 6: Maryapı Turizm İnşaat A.Ş., Kurumsal İletişim ve Pazarlama Sorumlusu (18.10.2018).
Görüşme 7: Bağcılar Belediyesi, Plan Proje Müdürlüğü, Şehir Plancısı (2007-2010 yılları), (5.10.2018)

Planlama 2020;30(3):421–446 | doi: 10.14744/planlama.2020.98704

ARTICLE / ARAŞTIRMA

The Roots of Land Arrangement in the Pre-Pottery Neolithic Age – The Akarçay Tepe Plaque C (Nizip Old City)

Arazi Düzeninin Çanak Çömleksiz Neolitik (ÇÇN) Dönemdeki Kökeni – Akarçay Tepe Plaka C (Nizip Eski Kenti)

Şirin Gülcen Eren,[1] E. Seda Arslan[2]

[1]Süleyman Demirel University Faculty of Architecture Department of City and Regional Planning, Isparta, Turkey
[2]Süleyman Demirel University Faculty of Architecture Department of Landscape Architecture, Isparta, Turkey

ABSTRACT

As the representation of the initial typo-morphology of a human settlement, the Akarçay Tepe Plaque C (Nizip Plaque) belonging to the Pre-Pottery Neolithic (PPN) Age is known to be the proof of the presence of a conscious intervention to space and that land arrangement was registered with an artisanal product. In this context, this article aims to determine the Plaque C's location in today's city and settlement characteristic at the time of production by presenting its spatial features through the traces of the Plaque layout remaining in the existing landscape and urban texture. The other aim is to determine land application principles of that settlement period. To present land arrangement having the intention of defining property and recording in the form of a land model as a human behavior and a need for restructuring space since the PPN Age is the objective of the article. The article also targets to develop a rational PPN period settlement model on the basis of settlement design principles and within the context of the theory of urbanization. Based on the spatial analysis of the Plaque C, it is discussed that the traces of the Plaque are a heritage and a possession the preservation of which is a need. In line with this, the role of the disciplines of urban planning and urban archaeology is evaluated with a critical point of view. A multidisciplinary method was used for the research. A database was prepared by digitally processing the Plaque C layout onto the oldest settlement plan of Nizip, forming its digital elevation model, and topographic maps and superimposing the Plaque C layout with the existing land and the cadastral layout. The Plaque layout, design and dimensions were compared to the current urban texture. The Nizip settlement base maps of different periods, aerial photographs, urban implementation plans and cadastral plans are used in the analysis. The study is supported by a literature survey. The spatial traces determined from an archaeological artefact were checked on site by a field study conducted in 2018.

Keywords: Akarçay Tepe; urban archeology; urban planning; Pre-Pottery Neolithic Age; Nizip.

ÖZ

İlk insan yerleşme tipo-morfolojisini gösteren, Çanak Çömleksiz Neolitik (ÇÇN) Döneme ait Akarçay Tepe Plaka C (Nizip Plakası)'nin, mekana bilinçli bir müdahalenin varlığının ve artisanal bir ürünle arazi düzeninin kayıt altına alındığının ispatı olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda; bu makale, Plaka C'nin mekansal özelliklerini ortaya koyarak bugünki kentsel konumunu ve dönemsel yerleşme niteliğini, Plaka arazi düzeninin mevcut peyzajda ve kentsel dokuda kalan izleri üzerinden belirlemeyi amaçlamaktadır. Dönem yerleşmesinin arazi aplikasyon ilkelerini tespit etmek bir diğer amaçtır. Mülkiyet oluşturmaya yönelik arazi düzenlemesi ve arazi modeli şeklindeki kaydının ÇÇN Dönem'den bu yana süregelen bir insan davranışı ve mekanı şekillendirme ihtiyacı olduğunu betimlemek makalenin hedefidir. Makale ayrıca, yerleşme tasarım ilkeleri kentleşme kuramı kapsamında rasyonel bir ÇÇN Dönem yerleşme modeli geliştirmeyi hedeflemektedir. Plaka C'nin mekansal analizinden hareketle, plakanın izlerinin bir miras ve varlık olduğu ve izlerin korunmasının gerekliliği tartışılmıştır. Bu bağlamda, kentsel planlama ve kentsel arkeoloji disiplinlerinin rolü eleştirel bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Araştırmada; multidisipliner bir inceleme yöntemi kullanılmıştır. Plaka C'nin arazi düzeninin en eski Nizip yerleşme planına sayısal olarak işlenmesi, sayısal yükseklik modelinin ve topografya haritalarının oluşturulması ve Plaka C arazi düzeninin mevcut arazi yapısı ve kadastral düzenle örtüştürülmesi yoluyla bir veri tabanı hazırlanmıştır. Plaka arazi düzeni, tasarımı ve ölçüleri mevcut kentsel doku ile karşılaştırılmıştır. Analizlerde; Nizip yerleşmesinin çeşitli dönemlerine ait halihazır haritaları, hava fotoğrafları, imar planları ve kadastral planları kullanılmıştır. Çalışma, literatür taraması ile desteklenmiştir. Arkeolojik bir buluntudan hareket edilerek belirlenen mekansal izler, 2018 yılında yapılan arazi çalışmasıyla yerinde kontrol edilmiştir.

Anahtar sözcükler: Akarçay Tepe; Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem; kentsel arkeoloji; kentsel planlama; Nizip.

Received: 25.03.2019 Accepted: 03.06.2020
Available online date: 13.10.2020
Correspondence: Şirin Gülcen Eren
e-mail: gulcen8@hotmail.com

TMMOB Şehir Plancıları Odası

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

1. Introduction

Urban planning and urban archeology disciplines in order to understand different dimensions of human habitation with special reference to space, place and time integrate urban archaeological resources that are the records of humanity. Information provided by discipline studies enables reinterpretation and reorganization of archeological findings as a possession and a heritage in terms of their relation to the urban, urban life and urban theory. For this reason, in addition to the reinterpretation of an archeological artefact with an urban planning perspective, criteria should be developed for effective integration of this finding into current urban space.

The Akarçay Tepe Lined and Marked Limestone Plaques (Akarçay Tepe Plaques) (Arimura et al. 2000; Özbaşaran, Molist 2007; Özbaşaran, 2008; Bozbay, 2009) of the Pre-Pottery Neolithic (PPN) Age, are archeological artefacts that need to be considered in this context.

There is no consensus on dating the beginning of the Pre-Pottery Neolithic Age in the relevant discipline areas. Wikipedia divides PPN Age into groups A, B and C, and provides the time period of 10700–6400 BC for the Turkish Euphrates and Tigris areas (Wikipedia PPN, Neolithic, 24.01.2020). Güngördü (2015) references 10700–6200 BC as the time period for this Age. For Belfer-Cohen (1991) and Bar-Yosef (2002), the PPNA phase starts by 9800 BC. Öztan (2009) defines the start of this period as 10000 BC, while Yakar (2016) starts this period for Çayönü from 10200 BC and Halan Çemi from 10100 BC onwards. Rosenberg and Erim-Özdoğan (2016) define the Neolithic on the basis of architectural plans and classify the period as local round houses horizon as the Early Aceramic Neolithic (EA) and local rectilinear house horizon as the Mature Aceramic Neolithic (MA).

The Akarçay Tepe Plaques were found during the excavation of Akarçay Tepe Mound (Akarçay Mound, Cort Mound) (Algaze et al. 1994; Arimura et al. 2000:181; Özbaşaran, Molist 2006; Özbaşaran, Molist 2007) by excavation site director Prof. Dr. Mihriban Özbaşaran and her team. The Akarçay Tepe Mound, found in the Akarçay settlement of the province of Şanlıurfa in Turkey, is settled in the Lower Euphrates Basin (Çelik, 2008:13), on a hill with an altitude of 360 meters to the east of the River Euphrates (with a downward flow direction), to the west of the Akarçay Village and partly to the south of this village (Fig. 1).

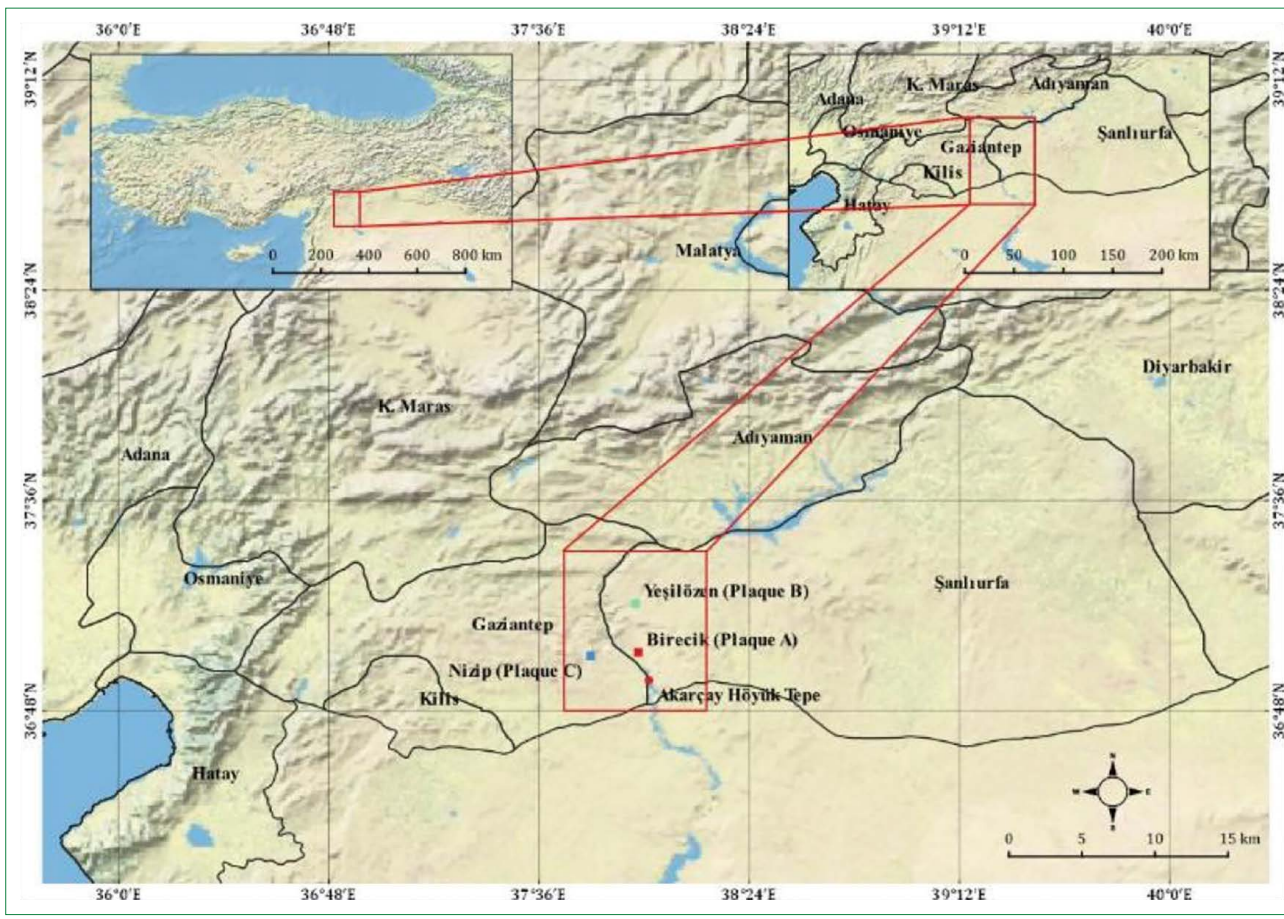

Figure 1. Location map of Akarçay and three Akarçay Tepe Plaques (Original, 2020).

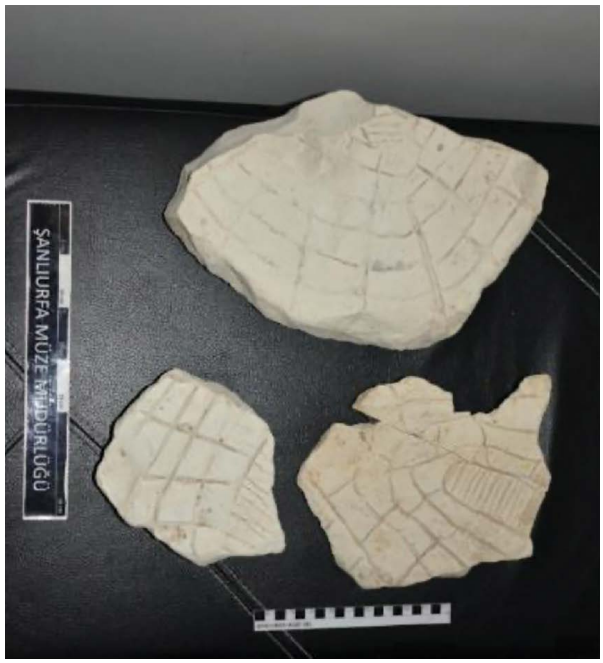

Figure 2. Three Akarçay Tepe Plaques: The Plaque A (centre), the Plaque B (left) and the Plaque C (right) (Photographed by the Şanlıurfa Museum, 2020).

The Mound has been inhabited continuously for 2,000 years (Balkan-Atlı and Özbaşaran TAÇDAM, 2002). By 14C dating, the first period of the site corresponds to V Beta 138584 8750±40 and the latest period is 138585 7280±50 (TAY Akarçay Tepe, 24.01.2020).

There are 295 pieces of limestone plaque (Bozbay, 2009:141), but only a few are on exhibition in the Şanlıurfa Archaeology Museum (Turkey). Of these, 99% were found in the Eastern Section of Akarçay Tepe, belonging to the Pre-Pottery Neolithic Age, and the remainder in soil used for filling in the late Pottery Neolithic Age settlement in the Western section (Özbaşaran, 2008:835; Bozbay, 2009: 142–143): The stones were retrieved from secondary use in eighth-level structures and fillings. Besides those found in soil, some had been used as building stones in stone walls and foundations (Özbaşaran, 2008:835).

Most (83%) of the plaques were discovered in the excavation plan square number 27 (27S, T, U, V) and particularly in the open area (corresponding to 27T and U). A single Plaque was found inside the structure, on the floor in building T among broken pieces of stone containers. No findings of this kind were encountered on the ninth or sixth levels (Özbaşaran, 2008: 835).

The Plaques under study have not been calibrated. However, according to Borrell (2010:122), the Akarçay Tepe Chiseled Stone Plaques belong to continuous layers dating from 7,580BC to 6,300BC. Moreover, Özbaşaran (2008) states that the motifs drawn on them have not been encountered among other findings and all these "marked limestone" pieces which are at least 9,000 years old are intended to express the same thing.

Following a series of correspondence, permission was obtained from the Şanlıurfa Museum on 2 May 2017 and from the excavation site director on 31 August 2017 to study and publish the three Plaques shown in Figure 2. The permission of the second author was obtained on 04 September 2018.

A research for determining the spatial dimension of the Plaques was conducted in 2017 on three pieces of the Akarçay Tepe Plaques with reference to current property lines, design principles and settlement patterns. As a result of this study, the geographical locations of the Plaques for which permission to examine was received and their locations in the settlements were determined by Eren (2018). It is found out that even though the Plaques for which permission of study was granted were found in Akarçay Tepe, they are related to specific sections of other urban areas in the Southeastern Anatolia Region. The Plaque A corresponded to a location in Birecik, the Plaque B (AT 02 261169 2) to a part of Yeşilözen, and the Plaque C (237) to an area of Nizip Old City (Eren, 2018, 2019) (Fig. 3).

When superimposed, the drawings on the Akarçay Tepe Plaques are compatible with presentation details of 1:1000 scale base maps (Eren, 2019).

The three Akarçay Tepe Plaques as archaeological artefacts provide us an opportunity to evaluate the PPN Age human settlements and agricultural areas of the region. They present the settlement typo-morphology of an early sedentary, food-producing community (Eren, 2019). The drawings on the Plaques indicate the water systematic, the patterns and borders (valley floors where slopes terminate or geographical thresholds) of the human settlement and agricultural areas at the time when they were made, and they signify how they relate to the topography. They represent a land arrangement systematic.

The Plaques were produced by a decision and conscious choice as a result of a social consensus rooted in targets for specific functions with certain aims and coverage. There is no sufficient proof on whether they were produced before or after settlement. Their production purpose may aim to describe the existing settlement layout after settlement or to identify property before habitation. The main assumption is that the Plaques resulted from a conscious spatial intervention during the process of the formation of pre-urban villages.

Borrell and Molist (2014) and Arimura and Suleiman (2015) have determined that the regions of Syria and the Levant,

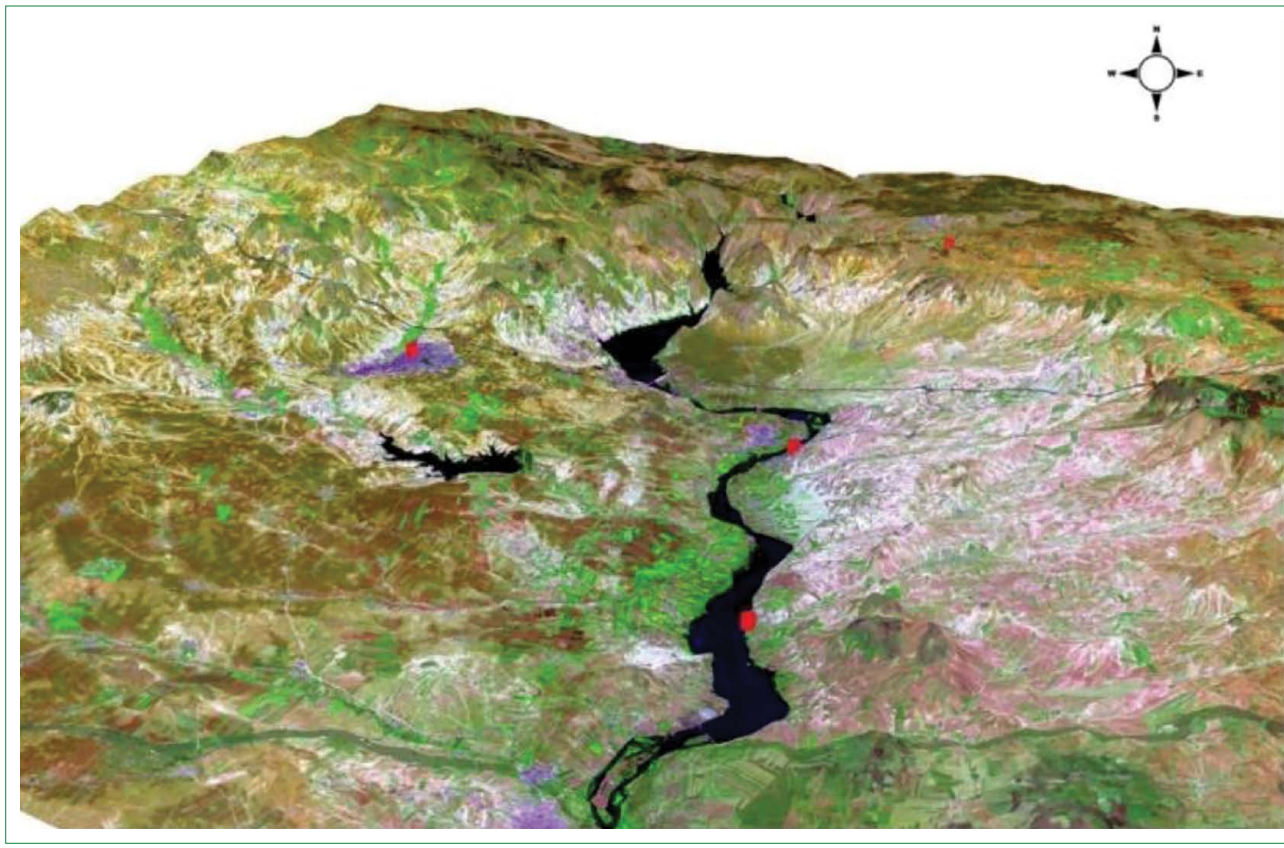

Figure 3. Digital elevation model (Showing locations of the three Akarçay Tepe Plaques and Akarçay with reference to the Euphrates River) (Original, 2020).

which are close to the Southeastern Anatolia Region, constituted a single regional entity in the Neolithic Age. When all the Plaques are situated, Akarçay Tepe can be a regional entity. There is no study conducted for the region that the plaques belong to questioning a regional entity in the PPN Age. Rosenberg et al. (1998:37) mention the Levantine influence visible at Euphrates sites in the Pre-Pottery Neolithic B (PPNB) period. Asouti (2006) determines main PPNA and PPNB settlements in the Levant Region and the Turkish Euphrates and Tigris areas, neglecting to point out Akarçay Tepe, Nizip, Birecik and Yeşilözen settlements.

There is also a wide range of studies on the architectural buildings of the region, their typologies and materials and their transformations through different layers (Brami et al. 2016; Karul, 2003; Kozlowski, Kempisty, 1990; Byrd, Banning, 1988; Schirmer, 1990; Bar-Yosef, Gopher 1998; Özbaşaran, Molist 2006; Kuijt, 2000; Eran, 1995; Watkins, 2018). Kramer (1982), Kuijt (2000) and Hole (2002) have made comparisons of several sites in terms of the sizes and periods of the settlements. Until now, no evaluations have also been made about design, macroform and general layout of settlements or geographical referencing. Studies concentrate on specific locations in the Southeastern Anatolia and the Levant Regions and uncover any finding leading to an analysis or evaluation in terms of urban planning except the grill plan (strip grid/ grid/ gridal plan) of settlements, agricultural areas or architecture of the period.

This study was structured by a series of questions: Within the scope of the disciplines of urban planning and urban archeology, what are the periodical settlement characteristics of the Akarçay Tepe Plaques and what are their correspondence in the existing land arrangement? With the statement that the examined Plaques are a source for forming property on land and defining land use and a display of land arrangement in a certain space, there appeared a need to work by aiming to answer the aforementioned questions from point of view of these disciplines. In this context, the subject of the study is determined as the Akarçay Tepe Plaque C (the Nizip Plaque) (Fig. 4).

This article with a multidisciplinary approach aims to explain urban and land arrangement and characteristics of the historical structure of a Southeastern Anatolian PPN Age human settlement on the basis of the Plaque C. The secondary aim is to determine the application principles of the Plaque onto the land. The fundamental objective here is

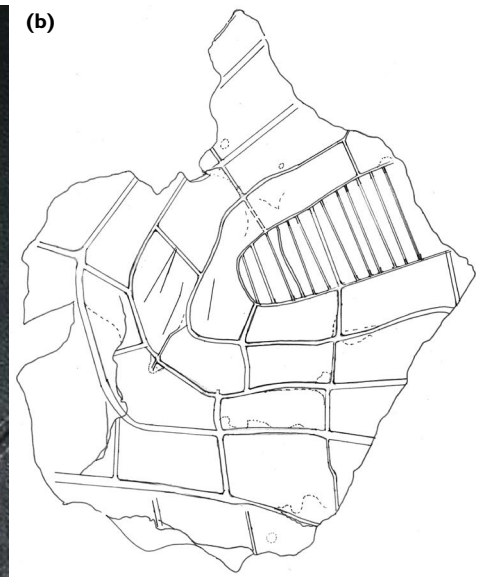

Figure 4. (a) The Plaque C (the Nizip Plaque) (237) (Photographed by the Şanlıurfa Museum, 2020). **(b)** The Plaque C Layout (Eren, 2018).

Figure 5. Examples of settlement area motifs: The Plaque A (left), the Plaque B (centre) and the Plaque C (right) (Eren, 2018).

to describe the spatial dimension of the Plaque C and land arrangement as a human need and form of human behavior that goes back to this age.

The article elaborates spatial characteristics and urban planning and design principles of agricultural and settlement areas referred to by the Plaque C layout (Fig. 4b). The line drawings on the Plaque C and the Plaque borders will be termed from here onwards as "Plaque layout". Measurements of the Plaque C layout divisions and design were compared with urban layout measurements and pattern, as well as topography.

The PPN settlement area and agricultural areas are distinguished from each other by the use of different motifs on the Plaque. On the Plaques, the thin vertical partitions (vertical grill/ strip grid) with a north-south direction were assessed by Eren (2018) as the symbol of the settlement areas. In addition to these three examined Plaques, the same settlement area detail is present on those Plaques that are on exhibition at the museum. However, the settlement area motifs on other Plaques have been damaged. For this reason, any attempt for a comprehensive evaluation based on the two other archaeological artefacts with missing settlement sections could lead to fallacious arguments (Fig. 5). The parallel, thick rectangular partitions (horizontal grid) on the sloped parts of the Plaque that provides dimensions and geometry traces to today's residential areas and road network were assumed to be the agricultural lots at the time the Plaque was produced.

This article concentrates on Plaque C, because the settlement motif is less damaged, the Plaque is measurable and comparable to the existing topography, and the Plaque layout includes efficient spatial references.

A further objective is to develop a PPN Age settlement model within the theory of urbanization. The methodology enables us to read the traces of the PPN Age settlement from the street pattern, macroform, topography of the landscape, the location selection criteria and the size of

Figure 6. Location of Nizip. The fault crack, the Nizip Brook, and her relation with the River Euphrates and the east plain (Source: Presented on Google Earth Pro 2018 by the authors, elevated view. Date: 22.01.2020).

the settlement without being constrained by contemporary architectural additions.

The second section of the article describes Nizip Old City, the area under study and examines the Plaque C. The third one details the research process and methodology, including the superimposition process. The fourth discusses the characteristics of the Nizip Pre-Pottery Neolithic Age settlement and the last section includes some concluding remarks with a critical evaluation.

2. The Study Area: Nizip Old City

Nizip (Nisibis) (37°00'35.69"N, 37°47'13.30"E) Old City area, the settlement to which the Plaque C layout refers, has been a strategic location historically and geographically. It is situated in the southeastern part of Turkey and in the Euphrates River Basin. Nizip is administratively dependent on Gaziantep, 37 kilometers away. To the east of Nizip, lies Şanlıurfa, to the north Yavuzeli, and to the West, Oğuzeli and Gaziantep (Başarkanoğlu, 2010:2). The settlement is located between the southeastern Taurus Mountains and the Arabian Massif (Yılmaz, 1990:3), at an altitude of 400–500 meters. Nizip sits in a valley formed by a fault crack. The land to the North, to the West and to the South of the settlement is undulating, while there is a plain to the East (Fig. 6).

Through the valley in which Nizip is situated, runs the Nizip Brook. The brook rises on Mount Kartal (1,496 meters), north of Gaziantep, and flows southwards through the district until it joins the River Euphrates. Gülkaya is the place where this valley opens up to the Euphrates, and from here, there is the possibility of a crossing to Akarçay Tepe. Nizip is 23 kilometers away from Akarçay Tepe as the crow flies.

Given the low level of technology in use at the time, due to the natural environment and the primitive living conditions and standards, walking on foot was the only possibility of travel. In order to reach Gaziantep from Akarçay Tepe one must have to pass through Nizip Old City. From Akarçay Tepe, the route leads directly through Gülkaya, Intepe, Hancağız, Kaleköy, Nahırtepe, Mağaracık, Nizip, Turlu, Altındağ, Battal, Yukarı Arıl and Bilek. In line with Nizip Old City, the geography creates a bottleneck in the Nizip Brook valley for travelers and traders (mainly obsidian, flint and perishable stuffs). The Plaque C spot controls this bottleneck, the passage between Akarçay Tepe and Gaziantep and the crossing of the Nizip Brook in east-west direction.

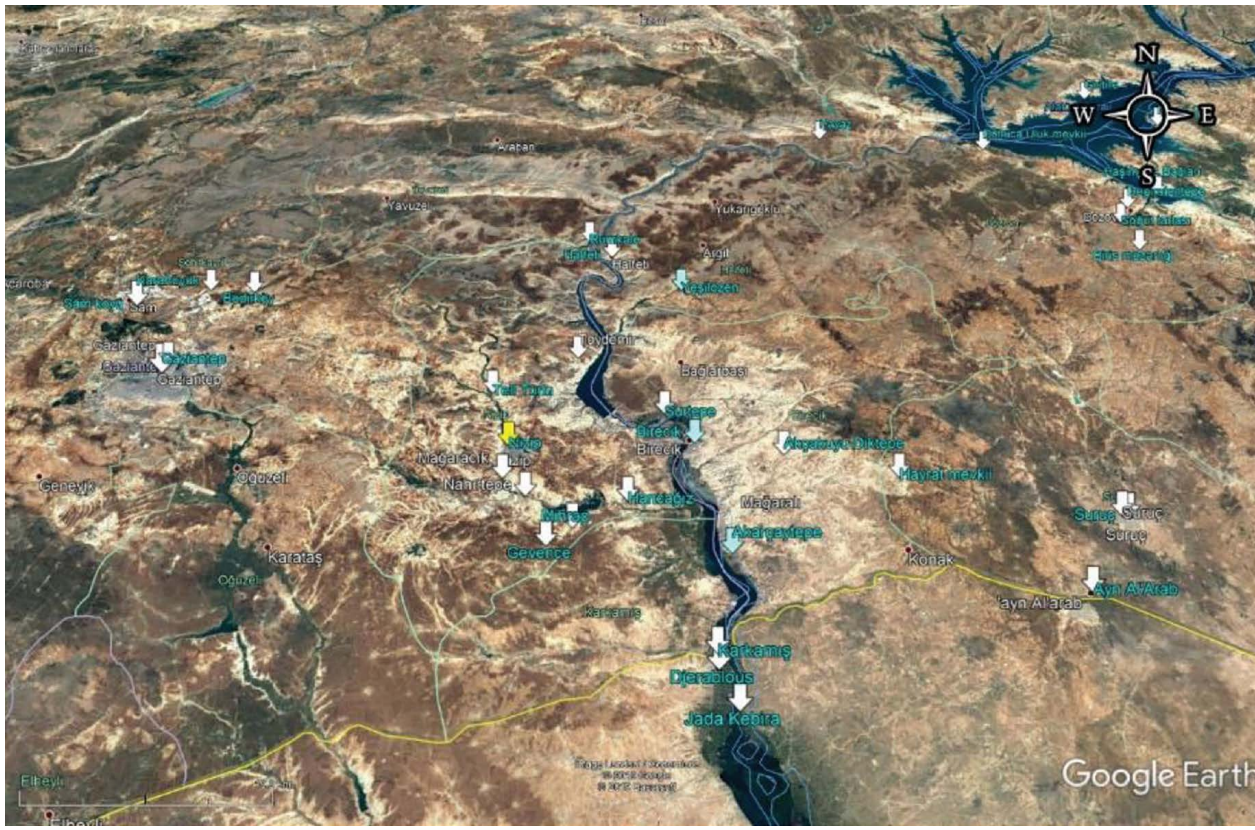

Figure 7. Major Paleolithic sites around Nizip and their relation to Plaque settlements (Source: Presented on Google Earth Pro 2018 by the authors, Eye distance 46,13 km. Date: 21.01.2020).

The Nizip Region is in the heart of the Fertile Crescent. Human culture of this region dates back to the Paleolithic Age and this region has been inhabited ever since then in the Lower Nizip and the Upper Nizip sections (Fig. 7) (TAY Aşağı Nizip Yöresi, Yukarı Nizip Yöresi, 11.11.2018). Nizip has been occupied by successive civilisations and experienced many invasions (Çetin, 2014).

All these historical references underline the geographical significance of the Levant-Nizip-Gaziantep route leading from the South to the North or the Northwest towards the Mediterranean and inner Anatolia (the Kızılırmak basin), as well as the West to the East route that crosses the River Euphrates near Akarçay Tepe before going on to Suruç, Şanlıurfa and Birecik. In short, for any force trying to control central Anatolia as well as Mesopotamia, and the Levant right up to the nineteenth century, the control of Nizip must have been essential (Fig. 8).

2.1. The Plaque C (The Nizip Plaque)

The Plaque C [the Nizip Plaque (237)] is made up of three broken limestone pieces that have been stuck together by archaeologists (Özbaşaran, 2008). It is darker in colour than other Plaques. The dimensions of the Plaque are 28.5x23 centimeters at the maximum and 17x15 centimeters at the minimum (Eren, 2018). The Plaque's depth is 6 centimeters. The distinctive feature of this Plaque is the residential area at the topmost point which is in the form of a hollow – a carved-out section with raised edges (Fig. 9). This hollow area at the top of the Plaque is protective, and here, there are land partitions in the form of narrow lots.

The Plaque C layout pertains to a low hill (Tepe, Coordinates: 37°00'35.69"N, 37°47'13.30"E) that is bordered by today's Pazar Sokak, Cumhuriyet Caddesi, Çay Sokak, Ziyaret Sokak, Değirmen Sokak and Hamam Sokak (Market Street, Republic Street, Spring Street, Visitation Street, Mill Street and Bath Street) (Fig. 10).

The area covered by the Plaque layout is located within the administrative boundaries of the Pazar Camii (Market Mosque) neighborhood (the hill and the northeast side of the hill), the Fevkani Mahallesi [The higher above neighborhood (northwest of the hill)] and the Saha Mahallesi [Area Neighborhood (south of the hill)] (Uygur, 2018). The western part of the hill (and also the Plaque area) is a second-degree archaeological site under decisions no. 3780 and no.1478 of the Adana

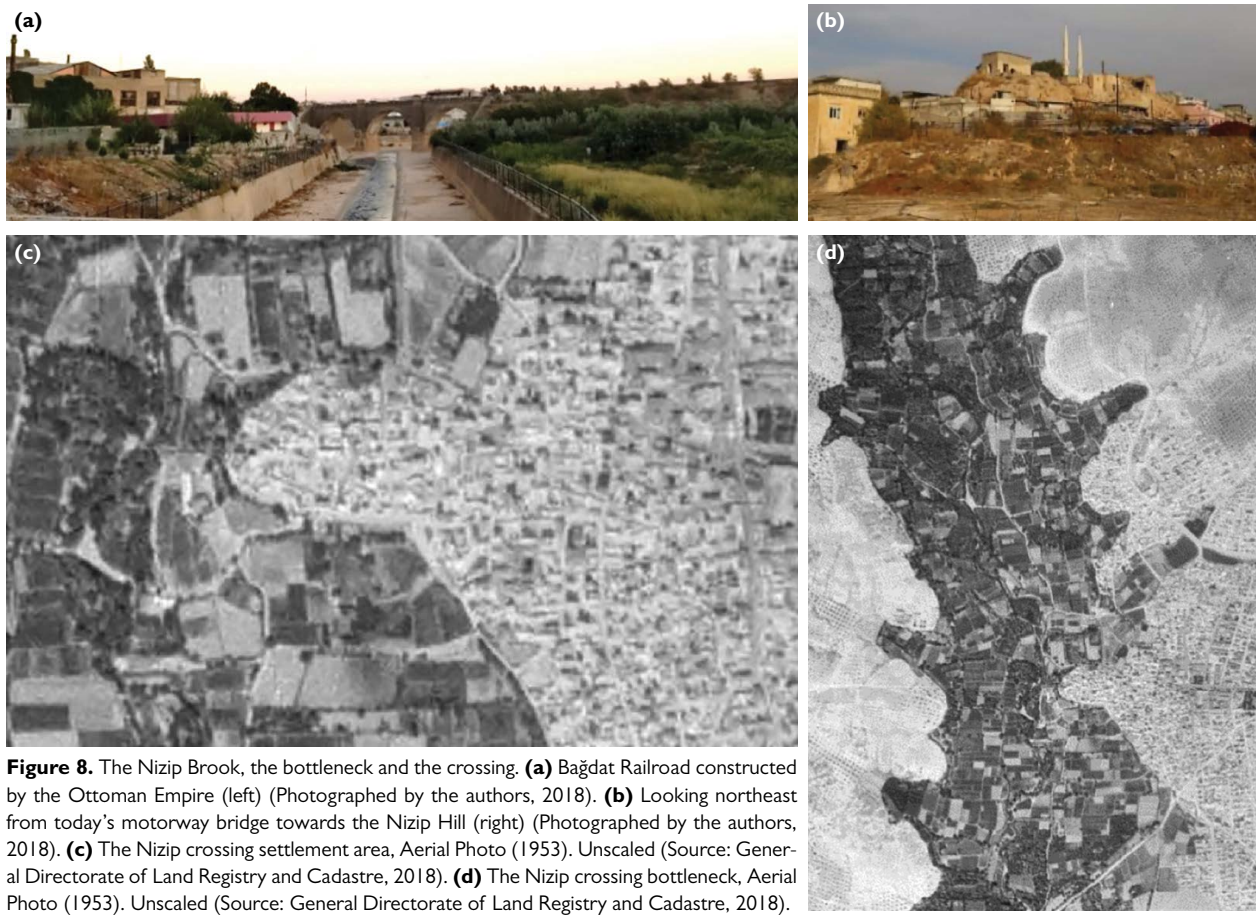

Figure 8. The Nizip Brook, the bottleneck and the crossing. **(a)** Bağdat Railroad constructed by the Ottoman Empire (left) (Photographed by the authors, 2018). **(b)** Looking northeast from today's motorway bridge towards the Nizip Hill (right) (Photographed by the authors, 2018). **(c)** The Nizip crossing settlement area, Aerial Photo (1953). Unscaled (Source: General Directorate of Land Registry and Cadastre, 2018). **(d)** The Nizip crossing bottleneck, Aerial Photo (1953). Unscaled (Source: General Directorate of Land Registry and Cadastre, 2018).

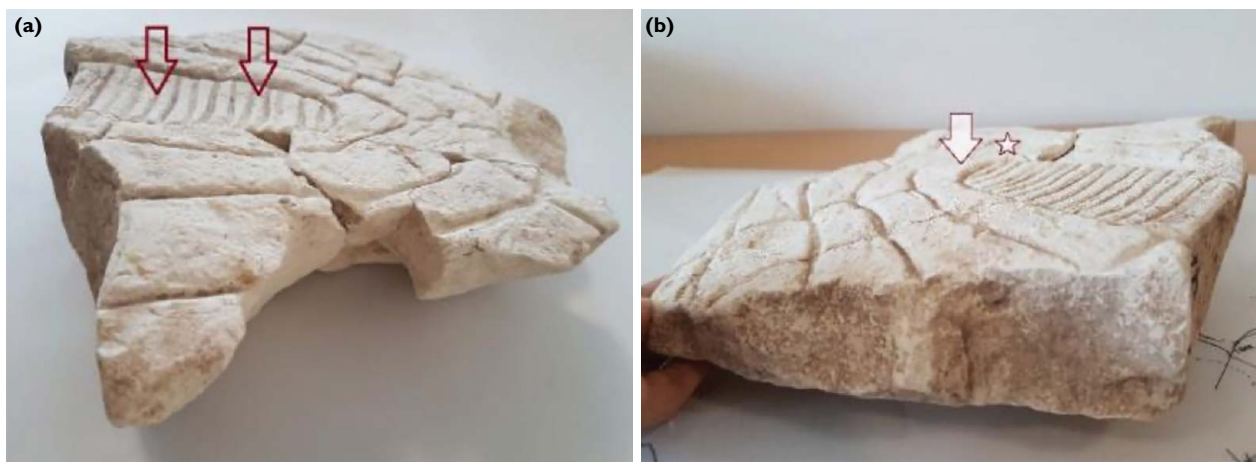

Figure 9. Location and topography of the Plaque C settlement area (Eren, 2018) **(a)** The hollow. **(b)** The hilltop (The arrow points the hilltop).

Regional Council for the Protection of Cultural and Natural Heritage dated 29.06.2000 (No: 3780) and 30.03.2006 (No: 1478), respectively (Fig. 11). The Tepe Neighborhood Second-Degree Archaeological Site Conservation Master Plan was approved in the year 2008. Revision works of this conservation master plan are still in process.

The sloped side parts of the Plaque C show resemblance to the slope shape and direction on land. Taking the hill altitude (495.32 meters) of the base map of 1975 as a basis, the slope in the northern direction is 13.6%, 15.6% in the western direction and that in the southern direction is 27%. The hollow part sits at the 490–491 meters altitude. Çoksolmaz (2011)

Figure 10. Situation of the Plaque C within the settlement of Nizip Old City. Unscaled (Original drawing on Google Earth Pro 2018, 2020).

states that Nevalı Çöri lies at the 490 meters altitude. Moreover, simple irrigation with agricultural purposes is technically possible from a stream which probably gave Çay Sokak (Spring Street) its name and existed at the time the Plaque was produced, and from the Nizip Brook. The thought of thick rectangular horizontal partitions as the motif symbolizing agricultural lots gains strength.

Peterson (1999) mentions year-long habitation in the Levant Region during the Epipaleolithic Era. Due to the shape of the Plaque C agricultural lots and settlement grill plan, year-long settlement of the PPN Nizip seems logical for us. While partition geometries and lot directions present the idea of the presence of a climate sensitive habitation approach at the settlement area in the period when the Plaque was produced, there is a need for further comparative studies on architectural building typologies of the period and settlement patterns. In other words, the evaluation of building typologies and shapes in the Plaque layout lots is the subject of another study.

In order to explain the traces of the ancient past that exist in the current urban pattern and to evaluate the characteristics of a PPN Age settlement, some information must first be given about the research process and superimposition method.

3. Research Process and Superimposition

The study makes the assumption that the topography has not changed greatly since ancient times, and that the settlement pattern and macroform of the historical section of the city carry the marks of past eras. The principle of invariance of roads is also assumed to be valid. While there have been changes since ancient times in the basic spatial data pertaining to the region under study, it has been established on the basis of various arguments that these changes have not been so drastic so as to destroy the previous cadastral pattern or to alter the topography. Since several and older parts of earlier periods have been preserved unchanged, hereditary traces of land arrangement of the Plaque can be observed.

Some of the historical paths within Nizip's historical hill match the design on the Plaque C. Due to housing developments, lines shown on the Plaque layout have come to correspond to the edges or borders of rows of houses or gardens. As the areas depicted as agricultural areas are now occupied by roads, housing or other urban facilities, or are used for other urban purposes, not every boundary or street line on the Plaque corresponds to a present-day street or property line. Some of the paths indicated in the drawings on the Plaques were found to have disappeared due to the way the settlement pattern has developed.

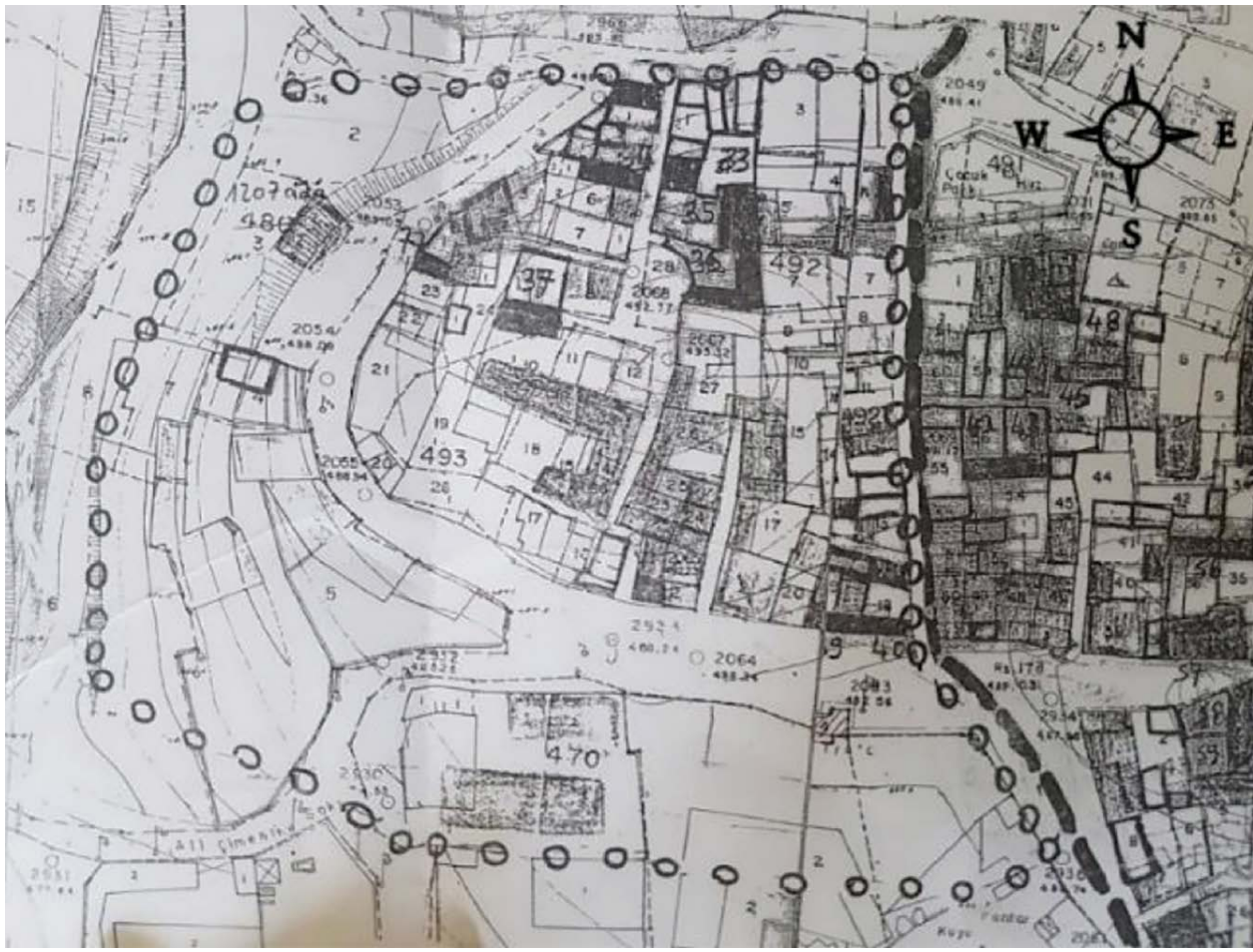

Figure 11. Tepe Mahallesi Höyüğü (Tepe Neighborhood Mound) (Reduced in scale) (Source: Nizip Municipality, 2018).

In order to find traces of the PPN Age settlement pattern, research was conducted to find the oldest available plans, base maps, cadastral maps, topographic maps and photographs of Nizip. The oldest plans and base maps were kept by the Bank of Provinces of Turkey. Recent maps, master and urban implementation plans and cadastral plans were obtained from the Nizip Municipality or the Nizip Directorate of Cadastre. Base maps were taken from the Bank of Provinces and the Nizip Municipality. Aerial photos were taken from the General Directorate of Land Registry and Cadastre. Information on the river basins and dry brooks and streams was requested from the 20th Regional Directorate of the State Hydraulic Works. Finally, superimposition was used as the design tool.

The 3-D map of the study area was obtained by superimposing the 7.6.4 (urban) band combination produced from Landsat 8 satellite images dated 27.05.2019 onto the Digital Elevation Model (DEM) map of the area by using the QGIS 3.10.2 program and remote sensing technology.

The settlement characteristics of the area represented on the Plaque C were studied by superimposing the Plaque layout on the urban pattern of the historical part of Nizip, which is best observed in the base map dated 24.12.1975. The historical area is covered by two sheets of the 1:1000 scale base map (sheets 30k3c and 30k3d). However, sheet 30k3c of this map was found to be missing, and there are no digital versions available. Since the old versions were destroyed after a new base map was drawn in 2008, it was impossible to obtain the missing sheet. The remaining single sheet (sheet 30k3d) was, however, used in the analysis of the area under study. The topography presented on the lost sheet of 30k3c was produced from the urban implementation revision plan sheet dated 1984.

As an initial step, the urban implementation plan revision of 1984 and the base map sheet of 1975 were compared with the base map of 2008 and the conservation urban implementation plan of 2008. The urban implementation plan revision of 1984 is the oldest spatial plan available showing the traditional and less damaged historical housing pattern, topography and the traces of macroform of the PPN settlement. Its clear plot divisions can be comparable to the Plaque C layout.

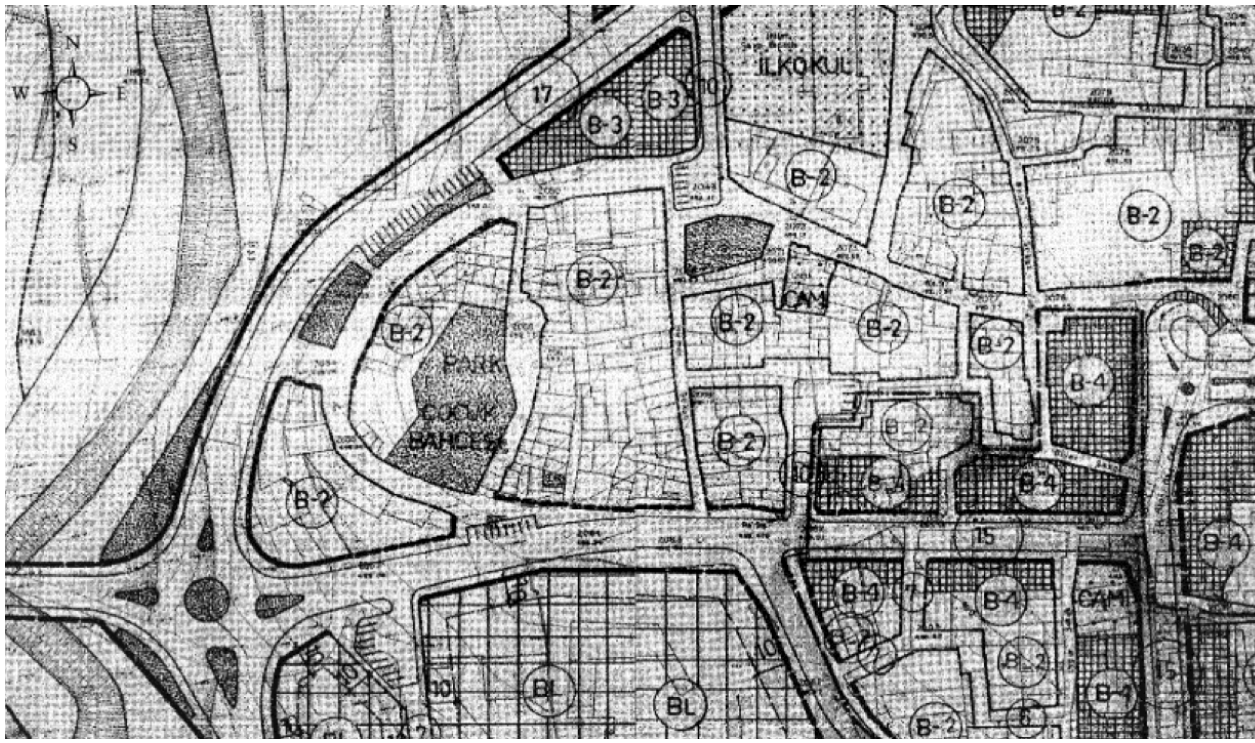

Figure 12. 1:1000 scale urban Implementation plan of 1984 (Reduced in scale) (Source: Bank of Provinces, 2018).

The plan was tendered by the Bank of Provinces and made by a private planning company in 1983. The plan was approved by the annulled Ministry of Public Works and Settlement in 20.01.1984. The 1:5000 scale master plan was approved by the annulled Ministry of Development and Settlement on 16.01.1981. The 1:1000 scale urban implementation plan revision (Fig. 12) of 1984 was prepared on the basis of the 1:1000 scale base map of 1975.

Both hand drawing and digital drawings are reproduced for finding the traces of the Plaque layout and proper situation of this on the existing urban pattern. Digital topographic maps had to be produced from the 1984 urban implementation plan for the topographic map of 1975 and from the base map of 2008 for the topographic map of 2008 in order to show the Plaque layout positioning relative to the hilltop and contour lines of the Nizip Old City. Maps were drawn first by hand and then prepared by using ArcMap 10.6.1.

Related sections of the urban implementation plan of Nizip (1984, 30k3d and 30k3c sheets) are drawn for the topographic map in tiff format and rectified using the ArcMap 10.3 software in order to superimpose on the coordinate system. A digital database was obtained by drawing the houses and contour curves of 1975 on the site onto the 1984 plan (Fig. 13). The structure of the land was obtained by forming TIN data, and the altitudes which the plaque attributes to the land were expressed on the map in this way. The third dimension of the built structures, however, was not shown on this map.

Besides the production of a digital topographic map, a preliminary study was conducted for the superimposition process by manual means. The settlement section of the Plaque C was drawn by hand on a transparency one-to-one. This was than overlaid on the urban implementation Plan of 1984 and base map of 1975 in order to find all the available traces on the land for definitive georeferencing and layout location (Fig. 13). The property lines defined in the cadastral plan of 1974 and urban implementation plan of 1984 and continuous in linear visuality were checked, and the measurements were compared. Location alternatives were also determined and questioned. The area where the macroform and the Plaque C layout intersect with the pattern of the urban implementation plan (1984) is selected as the exact location of the settlement.

Superimposition of the Plaque C layout and Nizip Base Map of 2008 was the other check. Traces of the Plaque layout were sought in the property ownership borders in this base map. Layout and urban pattern measurements, reference points, lot dimensions and street layout were compared. While superimposing, the lines that corresponded or having visual continuity were identified. Lines supporting visual

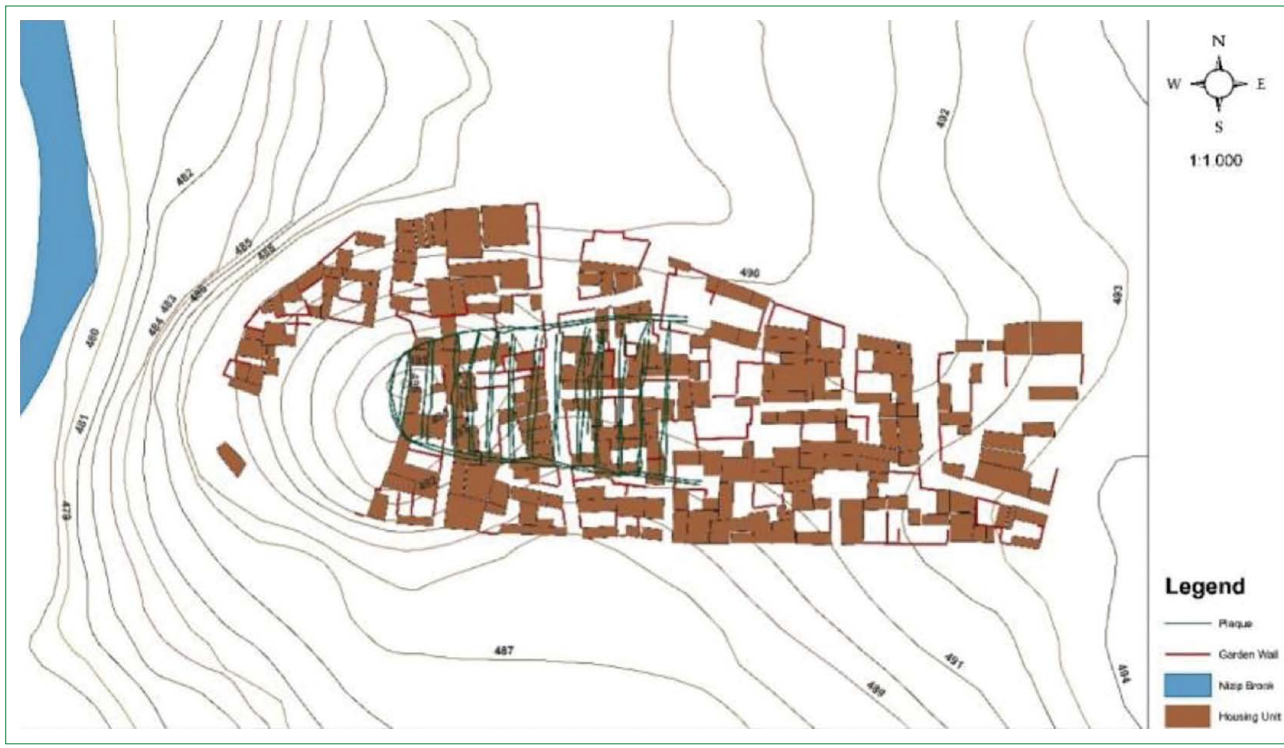

Figure 13. Superimposition of the Plaque C layout on topographic map of 1975 (Reproduced with reference to the base map of 1975 and the 1:1000 scale Nizip urban implementation plan of 1984, Reduced in scale) (Original 2019, created in ArcMap 10.6.1).

continuity were accepted as traces of land arrangement and order- the macroform, property lines and lot definitions on the Plaque C- the layout (Fig. 14). Plaque layout details were also checked (Fig. 15). Original Plaque layout measurements may have a partial margin of error of ±0.1 mm (Eren, 2018).

The cadastral map of 1974 and base map of 2008 are given in Figure 16. Another check was made on the basis of the base maps of 1975 and 2008 presented in Figure 17. This check is limited due to the missing sheet. The comparison of the two base maps shows the impairment of the previous urban texture clearly.

In addition, a literature search was conducted and a field research was carried out in October 2018. The traces identified through the superimposition of the Plaque layout onto the urban implementation plan of 1984 were checked in Nizip Old City in the field. The traces of the Plaque were also photographed and analysed.

As a result of face to face meetings, negotiations and exchange of sheets and documents conducted with the Nizip Municipality and of the inspection of the area in October 2018, it was ascertained that there had been some changes regarding the topography of the land, urban texture and the land use pattern after the 1975 base map was drawn. During the field search, it also became apparent that, with the exception of a few streets, the macroform and settlement pattern of the area shown on the 1975 base map no longer exist today. Urban decay and distortion have accelerated within the last three decades and several traces of the Plaques were erased irreversibly.

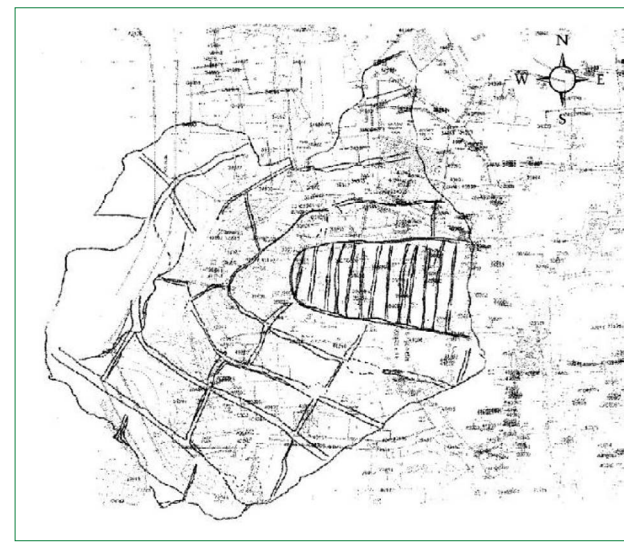

Figure 14. Superimposition. Unscaled (The Plaque C layout and the 1:1000 scale Nizip base map of 2008) (Original hand drawing, 2018).

Specifically, the topography of the hill has changed and several landfills were identified within the study area.

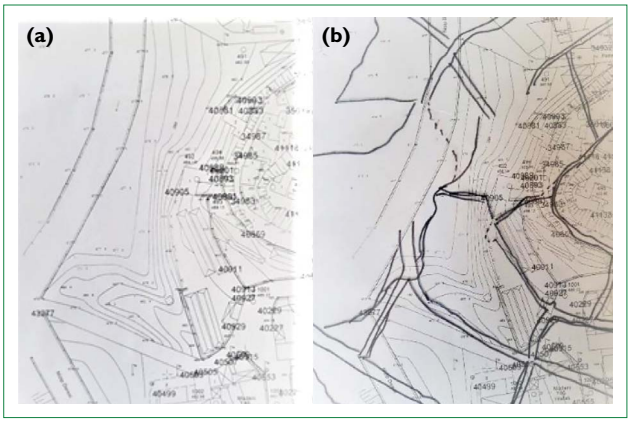

Figure 15. Superimposition – detail. Unscaled (Original hand drawing, 2018). **(a)** A topographic section (Base map of 2008). **(b)** The Plaque C layout superimposition detail refers to the presentation of probable flood affected area (See; also Fig. 11).

The western landfill (Fig. 17, 18) has started to crumble today. The disturbances in elements of the road system, texture and macroform of the town that showed traces of the Plaque layout were due mainly to the informal building activity which has occurred due to the poverty and migration that the town continues to face (Bilici, 2018) in addition to illegal excavations aiming to find archaeological artefacts. Public works and other activities conducted were also found to have damaged the historical texture.

The Plaque C layout was then applied to the drafted map. The first aspect of superimposition examined was topographic resemblance (Fig. 19). As the settlement is located on the Plaque (the 3-D model) on a carved-out surface, the topographic data matching this information were evaluated. The PPN settlement area is situated in the hollow ground (See; Fig. 9b) in the middle of the Plaque. To present the starting point of the hollow and the hollow itself, contours and sections of the 1975 and 2008 base maps were drawn (Fig. 20). The Plaque C slope and land slope were also calculated and compared.

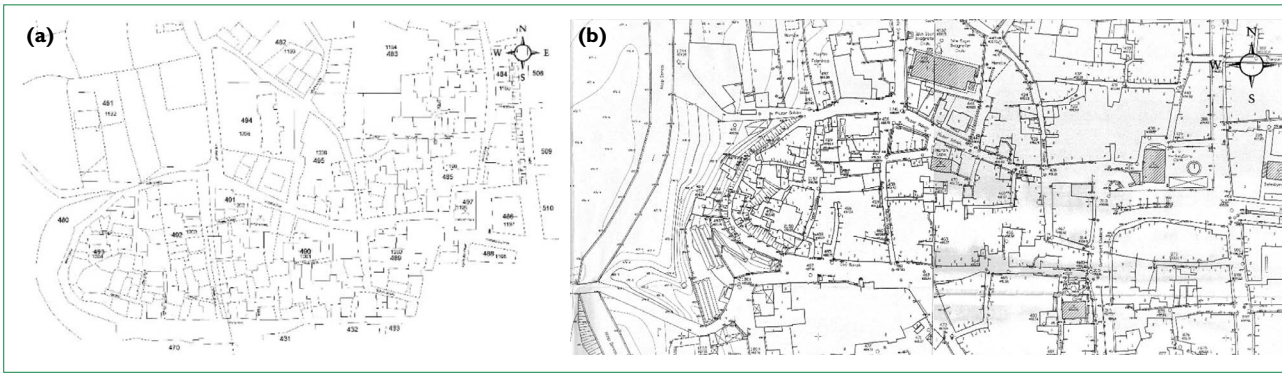

Figure 16. Nizip old city maps, unscaled (Source: Nizip Municipality, 2018). **(a)** (Reduced in scale) 1:1000 scale Cadastral Plan of 1974 (Redrawn by the authors from the original plan of 1974, 2020), **(b)** (Reduced in scale) 1:1000 scale Base Map of 2008.

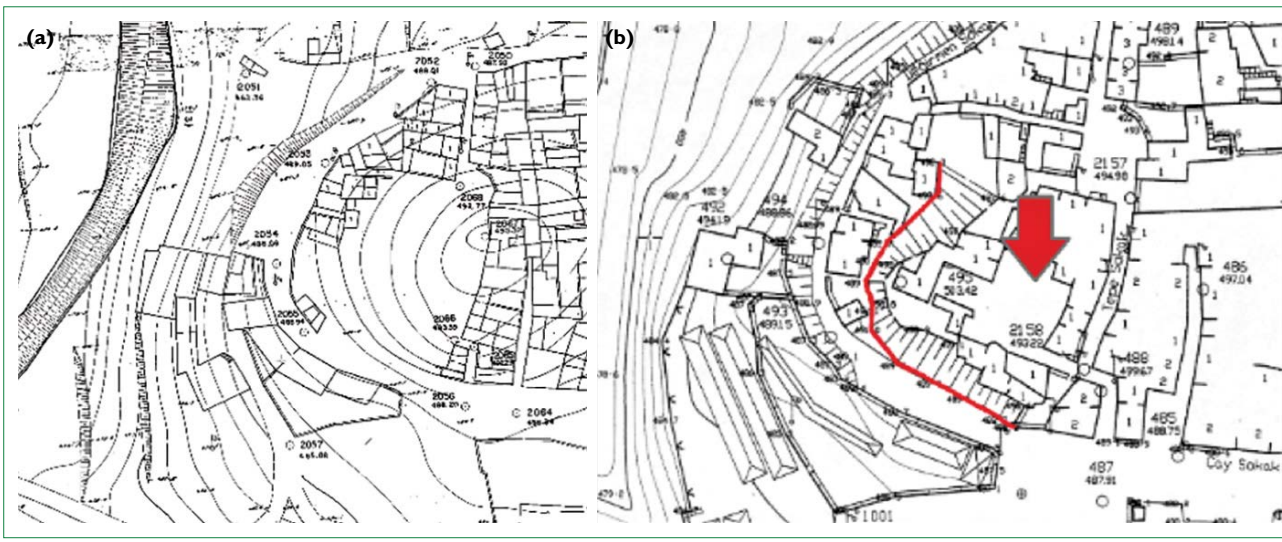

Figure 17. Landfill. Unscaled (Source: Bank of Provinces, 2018). **(a)** The hill section, 1:1000 scale the base map of 1975 (Sheet 30k3d). **(b)** Landfill: Artificial elevation apparent on the 1:1000 scale base map of 2008 (Drawn by the authors, 2019).

Figure 18. Landfill. The western side of the hill. Artificial elevation and the resulting subsidence (Photographed by the authors, 2018).

The second aspect examined was the vertical and horizontal lots of the settlement, and the third was the resemblance and overlap of the Plaque settlement layout. Factors addressed by the superimposition at this stage included:

- Variations in altitude, contour line directions,
- Empty spaces on both sides (North and South) in the dimensions of the Plaque streets, from the macroform periphery onwards,
- Streets, buildings and their sizes, and
- Facade lines of adjacent buildings and dimension of buildings.

During the superimposition process, several spatial references were identified:

- One-to-one coincidence of the vertical and horizontal lot border lines of the Plaque with the lot or property lines, streets and architectural buildings of the urban implementation plan of 1984,
- Successive continuity of small streets outside the apsidal macroform with some of the vertical streets of the Plaque, although this may not be apparent in the urban implementation plan of 1984 or today,
- Coincidence of small streets or distances or spaces figured out in the 1984 urban implementation plan with the street lines on the Plaque inside the settlement macroform, and
- As several parts of todays' circulation pattern collapses with the Plaque layout spider web-like thin parallel lines,

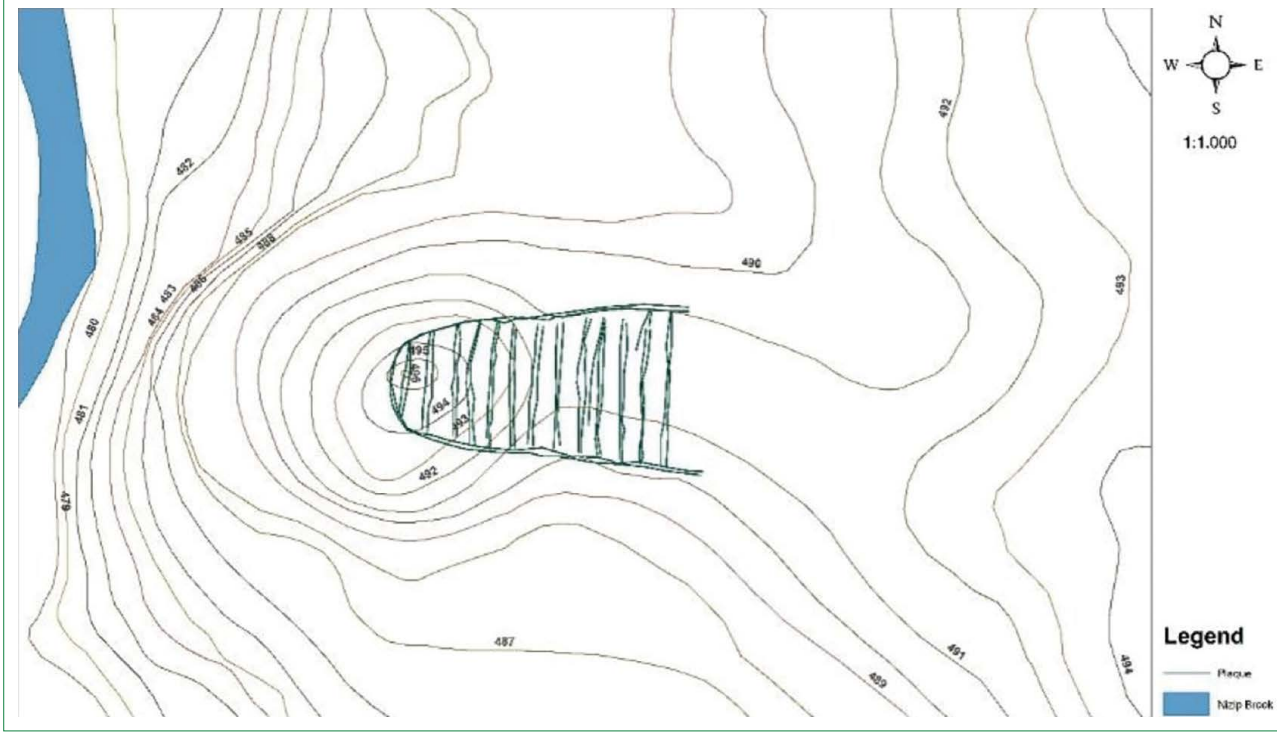

Figure 19. 1:1000 scale topography map of 1975 and situation of the Plaque C layout (Reduced in scale) (Original 2020, created in ArcMap 10.6.1).

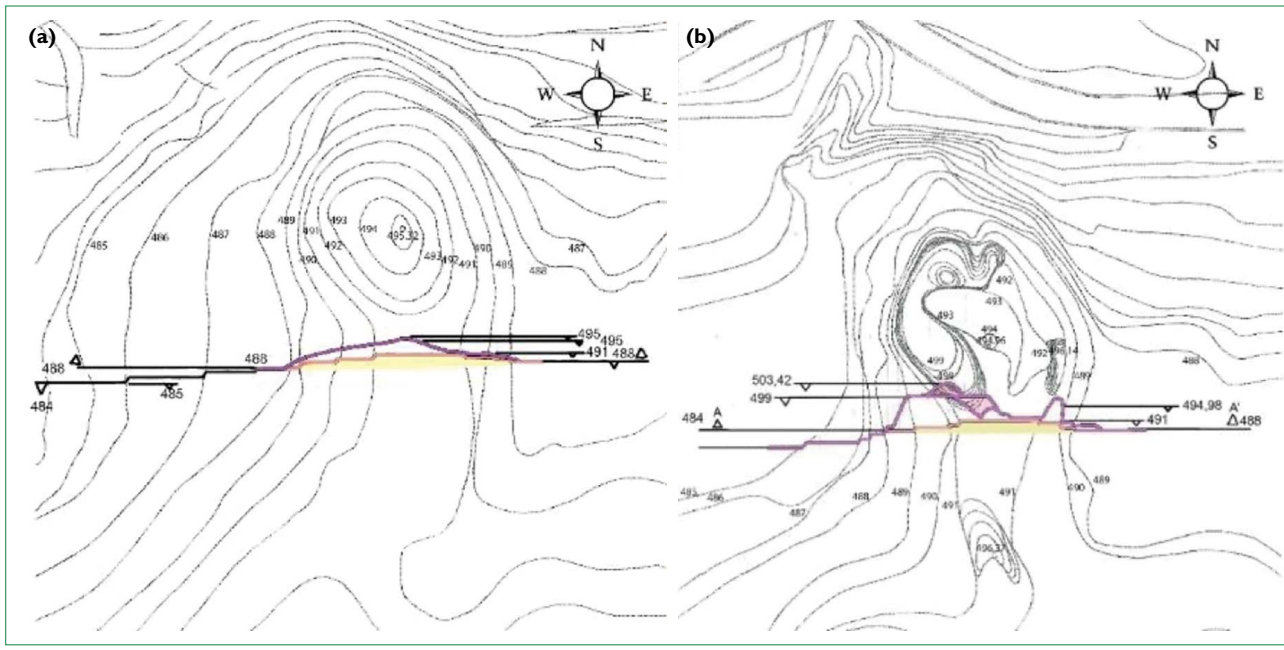

Figure 20. The Hollow and the platform section of the Plaque C settlement in 1975 and 2008. **(a)** The platform (between 490 meter and 491 meter contour lines) and section of the hill on the topographic map of 1975. Unscaled (North East line facing West) (Original, 2018). **(b)** The platform (between 490 meter and 491 meter contour lines) and AA' section of the hill on the topographic map of 2008. Unscaled (North East line facing West) (Original, 2018).

these lines are accepted as the circulation pattern of that time. Consistency of the circulation pattern on the Plaque C and the urban implementation plan of 1984 in terms of dimension, direction and distance.

In the following section, the characteristics of the Plaque C PPN Age human settlement will be evaluated with reference to the Plaque and the findings from its superimposition.

4. Characteristics of the Nizip Pre-Pottery Neolithic Settlement

The characteristics of the probable settlement layout shown on the Plaque C on the basis of superimposition can be defined with reference to urban planning and design principles and concepts:

4.1. Altitude, Direction and Location

The altitude and location of a settlement gives us clues about the criteria used to select its location. The Nizip Brook (altitude 474 meters) and Çay Sokak (Spring Street) constitute a geographical reference point for the choice of location as the settlement is on a hill ridge. Geographically, the hill is in the shape of a closed hand or bullet. The settlement is on the east of the Brook. As no altitude was specified on the drawing of the tablet, the altitude information was obtained via the Google Earth Pro software and contains approximate values. The altitude of the Plaque C layout in today's Nizip Old City varies from 495 to 490 meters in a West to East direction and from 489 to 491 meters in a South to North direction.

The Plaque C settlement layout reference point of application is the western hilltop [495.32 meter according to the 1975 base map (same point is 494.98 meter in the 2008 base map)]. Settlement is situated 2 meters below this point and expands towards the East where the hollow gets deeper. The height differences on the sides and from the hilltop must be for a certain purpose. It was found that there were house walls all along the line of the height differential, and these walls made it difficult to perceive the low surface on the inner side (Fig. 21).

As can be seen in Figures 13 and 20, the cartographer who prepared the base map of 1975 did not make precise measurements for the hollow and drew the contour lines only roughly. For this reason, the hollow existing today on site and below the houses is non-apparent on the 1975 base map. The topographical section shows only the 490–491 meters flat platform in which the settlement was positioned (See; Fig. 20).

In the case of the base map of 2008, some of the areas that lie within the yards of the houses making up the dense housing pattern were measured. Accordingly, the hollow, along with the platform on which the settlement is situated within the topography, can be traced on the section of this base map, as the artificial elevation was also established in this vicinity or by visual comparison of height measures written on the map.

Figure 21. Height differential and the Hollow **(a, b)** (2 m, 493.32 m) From the hilltop (Photographed by the authors standing on the hilltop at 495.32 meters, 2018). **(c)** From East to West (Photographed by the authors, 2018). **(d)** From East to West - Left side of the picture corresponds to the left side of the Plaque C when hold towards the west (Photographed by Eren, 2018).

It has to be assumed that the residents of the settlement engaged in agriculture on areas which they were able to clear or in natural clearings. The vegetation, the existence of open areas suitable for agriculture, proximity to sources of various raw materials, the settlements nearby and the strategic position of the site controlling transit transportation and trade routes or enabling protection may be assumed to have been the basic principles at work in the selection of the location of the settlement.

Another historical characteristic of the settlement is its proximity to fresh water sources (See; Karul (2017:8) for the relation of PPN settlements to water resources). The Plaque settlement is 130 meters away from the Nizip Brook. It should be noted that no round hole (well) is represented on the Plaque C in contrast to other Plaque presentations. In the period of the Ottoman Empire, Nizip was named 'Neyz Ab' by the local people, which means 'place of lots of water' in Arabic (Başarkanoğlu, 2010:4). Its close distance to the Brook and the small stream (dried, Spring Street of today) may be the reason of simple irrigation and nonexistence of presentation of wells on this Plaque.

Seasonal floods, erosion and wind direction could be the other criteria for the choice of location.

4.2. Macroform

The Plaque C has an apsidal (semi-elliptic, oval shaped) settlement macroform. The streets of the Plaque agricultural area are either in a vertical direction (Southeast-Northeast) or a horizontal direction (East-West) framing the settlement. In the settlement area, each lot is in the form of a building island. Today, this macroform can only be read from property boundaries or roads.

The Plaque settlement area macroform geometry begins in the flat area of the ridge and is distorted towards the northeast. The longer northern side curves outwards, while the southern side is straight. Karul's (2017:124) insistence that the siting of the settlement of Aktopraklık is determined by the form of the settlement rather than by individual buildings is also valid for Nizip.

There may be various reasons for an apsidal macroform: One reason could be the direction of the Sun's rays (apsidal precession). Seasons, days and hours can be measured by the Sun's movements on the settlement. In a similar vein, Vondrovsky (2018) analysed the Neolithic longhouse orientation and its relation to winter and summer solstice and equinox for the central Europe Linear Pottery Culture (5500–4950

BC). The part played by the equinox in the modelling and measurement of the Plaque grids falls outside the scope of this article. Additionally, detailed analysis of the relationship between apsidal precession and the apsidal macroform must be the subject of another study.

For us, the apsidal macroform of the settlement area presented on the Plaque C may be the result of a desire to take advantage of the highest accessibility and defining the borders of the useable area between mainly the same contour lines. In other words, the topographical contours and natural thresholds must have been the determining factor for the macroform, as the settlement macroform matches the lie of the land. The macroform traces of the two other Plaques referred to above do not indicate that the apsidal macroform was a common practice of the period.

Like the apsidal macroform, Eran (1995:47), as cites Yakar (1989, Fig. 2), defines an apsidal building typology and dates this structure to the beginning of the Bronze Age. Atakuman (2014:42), with reference to Schirmer (1990, Fig. 12), presents the "skull building" – a kind of apsidal architectural structure with a round end. It therefore seems unlikely to make any generalization for the relation of the macroform of a settlement to the architectural building typology.

There is a certain definition of enclosure on the Plaque layout settlement area. How the macroform is defined must be evaluated at this stage. The need for a protective structure along the macroform is a question mark. The open street approach which permits all inhabitants to pass freely makes it less likely that a fence was used along the macroform. If there was a fence, it must have been temporary in character. The technology of the period also makes it seem more logical that primitive fences (of bushes, bushes and stones, or wood) were used.

Karul (2017) identifies a system of ditches that surrounded the settlement at Aktopraklık and dates these ditches to 5,800–5,600 BC. A ditch system is an element of the defence systems of a later period. Iron Age palisade fortified Biskupin (Poland) has a similar settlement layout composed of vertical streets and long houses having a gridal plan and framed by an apsidal macroform (Wikipedia Biskupin, 24.01.2020). During the site analysis of Nizip Old City, no traces of a ditch or fortification were identified.

As is the case in the villages of Anatolia today, there may have been no fence around the outer borders of the settlement. However, there is no circular macroform defining a ring street typology in traditional Anatolian villages either. Houses in Nevalı Çöri have entrances from their long sides, and they face the Kantara Brook (Çoksolmaz, 2011:53–54).

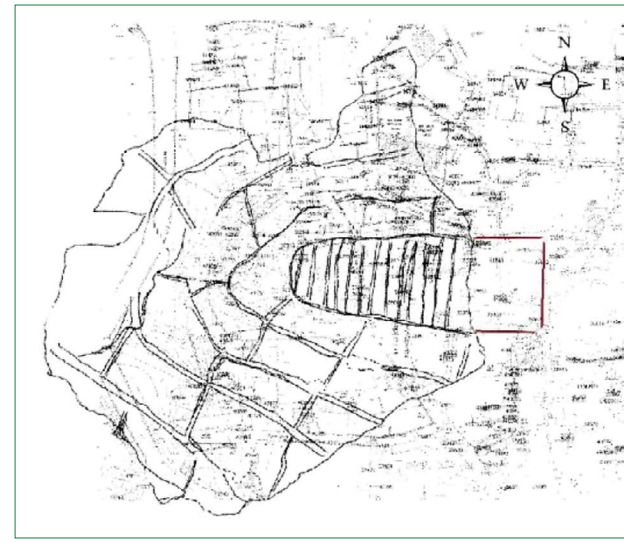

Figure 22. The hypothetical macroform of the PPNA Nizip settlement on 1:1000 scale base map of 2008 (Reduced in scale) (Original hand drawing, 2018).

There is no certain data to make a similar evaluation for Nizip. Settlement lots are positioned towards the Spring Street to the south of Nizip Old City. Due to the importance of accessing water from the shortest distance for living purposes, the presence of a pedestrian road surrounding the settlement and providing access and movement rather than a protective layer for defense is meaningful. In the case of the absence of a protection systematic, it can hypothetically be accepted that the settlement resided in a regional administrative integrity and was safe.

The continuity of the macroform is observable in the field corresponding to the missing part of the Plaque. The macroform can be completed by considering topography, building pattern, road lines and cadastral lot line alignment (Fig. 22). It can be clearly ascertained from the superposition of the Plaque C layout on the base map of 2008. If the topography is the determining factor for the settlement area, the macroform ends at the border where the slope rising towards the east starts.

The borders of the Plaque on the south side corresponds to curvilinear shape of the river bed. This is another proof of the sensitivity to geographical references during the Plaque production.

Although some clues were identified regarding the possible dimensions of the macroform at earlier periods of the settlement, the conduct of separate studies involving precise measurements on the ground is considered to be necessary to reach any reliable conclusions. The questions of how the macroform expanded or how it was transformed and comparisons with other settlement macroforms of the period

also remain for further study.

4.3. Settlement Layout and Land Use

Today, there are several types of traditional settlement layouts in the region. Among these, the motif of narrow streets situated in the direction permitted by the lie of the land and coming together in linear lots is the one that corresponds to the human settlements represented on the Plaques. This type of settlement still exists in the region, particularly in the older parts of towns and in settlements in rural areas with relatively little contact with the outside world. Kelekli, close to Nizip, is a good example for such a pattern.

The reference point of application for the Plaque settlement area is the hilltop.

The Plaque C settlement area is presented by a vertical grill plan. Vertical streets are the defining feature of this type of land arrangement. The thin rectangular linear lining of housing lots is divided by streets and framed by a street. This represents function and appearance. The edges of the lots begin at the contour line where the upward slope of the land reaches its highest level. The strips shown on the Plaque are of varying length, but they have edges or frontages similar in dimension or area. The widths of the frontages of the settlement lots on the Plaque C are as follows (in centimeters): 0.5–unknown, 0.6–0.4, 0.7–0.7, 0.3–0.4, 0.3–0.7, 0.4–0.7, 0.6–0.7, 0.4–0.7, 0.6–0.7, 0.4–0.5, 0.5–0.6 and 0.5–0.5 (Fig. 23).

The strips or lots are located side by side and structured as building islands like in Çayönü and Nevalı Çöri. The streets dividing the agricultural lots are oriented from the South to the North and are 2.8, 3.5, 4.0, 4.6 and 5.2 centimeters in length. The settlement area does not have a strict linear grill with every street at a perfect right-angle to every other street. A lot with a narrow frontage to the South may have a wide frontage to the North or vice versa. This may be related to a climate-sensitive planning approach, but this is also a matter for further analysis and field studies.

The strip grills may be the result of the macroform and the relationship between buildings or social actors. Atakuman (2014:42) states for Çayönü that the earliest and longest occupation span is in the PPNA tradition. This tradition encompasses the Round Building sub-phase and the Grill Building sub-phase. For Yakar (1991; 2016:67) and Rosenberg and Erim Özdoğan (2016:135), the PPNB tradition starts from the last phases of the Grill Building, and it continues as the Channel Building, Cobble Paved Building, Cell Building and the Large Room Building sub-phases. PPN settlements can be formed of pier houses, tholoi or buildings with a round plan and hollowed-out floor that are observed in the closer settlements in the region (See; Karul, 2017). For Fuensanta and Martin

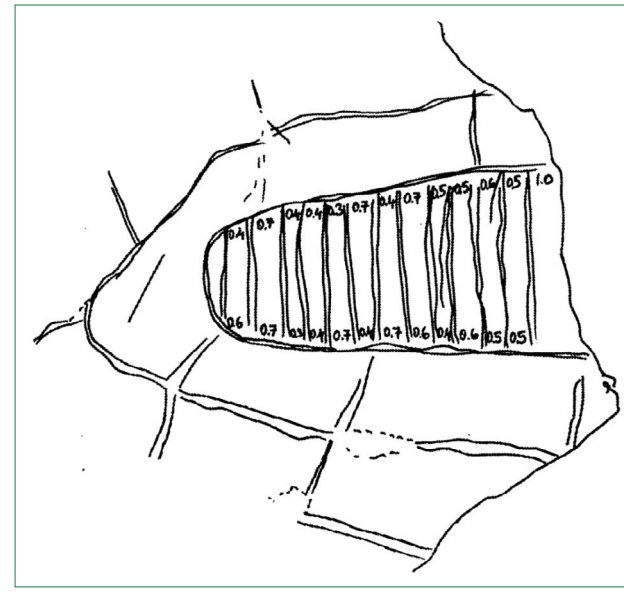

Figure 23. The Plaque C (Nizip) PPN settlement area grill plan measurements. Unscaled (Original hand drawing by the authors, 2020).

(2018:53), in terms of architectural structures, an early grill plan may be seen in the PPNA, and a late grill plan appeared in Çayönü and Dja'de (8400–8200 BC) in the early PPNB.

This study, although states architectural transformation from a broader perspective, does not include any data on the relationship of the architecture of the PPN with the urban pattern or its period of existence. Neither of the examined Plaques provide information about the number of housing units per lot, the architectural typology of the buildings or the form of property, the types of property and property arrangements. The building islands were formed by lots and streets of the Plaque. Today, most of the Plaque streets are defined by garden or building walls. Areas depicted as agricultural areas on the Plaque layout are now occupied by roads, housing or other urban facilities.

The earliest dated settled village sites like Hallan Çemi, Demirköy, Körtik Tepe and Çayönü are situated along Batman and Tigris Rivers and are characterized with curvilinear architectural structures (Rosenberg and Erim-Özdoğan, 2016:126–127, 132). The first corners were formed in the buildings in Nevalı Çöri, Gusir Höyük in the Tigris Basin (Karul, 2017:46) and Jerf El Ahmar in the Mid-Euphrates Basin in the latest phase of the PPNA. Furthermore, in the later period, the presence of independent structures parallel to each other with a long rectangular plan (mezzanines) is a known fact (Wikipedia, Nevalı Çöri, 02.02.2020).

Standardized rectangular house plan are common in Aşıklı Höyük, Canhasan III, Musular, Aceramic Hacılar, Suberde, Cafer Höyük and Çatalhöyük in the Central Anatolia Region

from the seventh millennium onwards (Fuensanta and Martin, 2018:52; Mellaart, 1975:96–98; Mellaart, 2003). This is exercised through the construction of buildings attached to existing buildings, and then the reconstruction of these buildings on the same spot (Hodder, 2003, 2006, 2016b) or rebuilding earlier structures (Wikipedia Aşıklı Höyük, 02.02.2020). Rectangular buildings are a consequence of a more advanced knowledge and skills of engineering.

The world's earliest agricultural proto-civilization Çatalhöyük, dating from the PPNB (east mound dating from 7400 BC) in the Central Anatolia is distinctive from other sites with the amount of art it contains (Hodder, 2016a:936). The site also proves the evolution of social organization and cultural practices in a sedentary life. Access to houses is from the roof and there are no streets, lanes or alleys (Mellaart, 1975:100). When the plan of Aşıklı Höyük (starting from 8200 BC) is analysed, a part of the settlement layout of the PPN age settlement having clustered neighborhoods presents the trace of an apsidal macroform the inside of which has traces of a grill plan formed by streets or building walls.

The tradition of strings of buildings in regular rows and settlements made up of these rows which is seen both at Çayönü (7200–7100 BC) (Hodder, 2017) and at Nevalı Çöri has been found to have persisted in the more advanced stages of the Neolithic Age Southeast Anatolian settlements such as Mezraa Teleilat Höyük [Karul (2017:48) citing Hauptmann, 2011: Fig. 6, Erim-Özdoğan, 2011a: Fig. 36, Özdoğan, 2011c) and Özdoğan (2013c)]. Buildings with corners may be considered to have a complementary relationship with the arrangement of lots of land in rows. This may also have a circulation, husbandry and storage purpose rather than an architectural one. For this reason, at this stage, it does not seem appropriate to make any final evaluation in the absence of more excavation works, measurements on the site and comparative analyses with excavation results.

The settlement area has its own surrounding territory upon which it depends for its continuity. The Plaque layout is projected on a formation to which agricultural lots have been added from the topmost point right down to the river below. As in the case of the settlement itself, the agricultural areas have a proportional pattern.

The existence of a grill plan may be related to the social stratification of space and society. According to Kuijt (2000:98), societies of this period could not create new leadership positions and speaks of the social sharing of social power (antiquated systems of shared social power). Karul (2017:3) notes that there is no stratified social structure in the Neolithic way of life. Biskupin, a late European Bronze Age settlement with a similar settlement layout and long house tradition, indicates no clues for social stratification (Wikipedia, Biskupin, 2020).

In a similar vein, Riehl et al. (2013) state that domestication of animals was the result of a process of cooperation. Decisions on how to arrange the agricultural lands could also be taken within a common understanding and by means of cooperation. Sacred structures such as those at the Göbeklitepe area are also known to have been constructed as a result of cooperation (Schmidt, 2002, 2007a and 2007b). However, it should be emphasized that the presence of a collaboration culture does not mean that there was no hierarchy or social stratification in that community. There is also no stratification reflected onto the spatial organization.

The opposite vein supporters like Özdoğan (1999) speaks about a stratified society with reference to craftsmenship. Güngördü (2015) states that the Neolithic way of life is a structured system in the Cappadocia region. Mellaart (1975) notes social strata for Çatalhöyük located in the Central Anatolia Region on the basis of rich burials. For Erdem (2006), from the middle of the PPNA onwards, some indications of emerging social stratification can be observed in Çayönü settlement pattern.

A comprehensive evaluation of the relationship between the Plaque C Neolithic settlement's land arrangement and social stratification alongside the periodical settlement findings is needed. Even if there was not any social stratification in the period when the Plaque C was produced, which is already under debate, it is meaningful in our opinion to talk about for the same settlement changing people-land, resource and product relations due to accelerating agricultural production and trade and changing settlement and land layout and property rights relative to the climate changes or leading to a stratification of settlements in a regional level as a result of one of these reasons. Additionally, even if there was no social stratification, there is no sufficient information to claim that every lot of land was allocated to the same land use or same person or family. Nevertheless, this issue is also a content of another article.

Although the lots of land shown on the Plaque differ in size, based on the fact that they have similar lengths, widths and areas, and that the same measurements are used repeatedly, there should be factors at that point to a measured and egalitarian settlement system. This may be the representation of allocation according to the number of family members. However, nothing is known about the way lots were distributed among or used by the residents of the settlement. However, the motifs on the Plaque C do not provide any information related to the state of the property rights of individuals or families with regard either to the settlement area or to the agricultural lands.

The current usage of the first half semicircular lot of land situated at the hilltop reference point of the settlement, and the structure of the land in question, as observed during the field studies, suggest that, at the time when the Plaques were made, the area was likely to have been used for purposes of

Figure 24. The Courtyard from the north to the south (Photographed and interpreted by the Authors, 2018). The arrow to the left indicates the hilltop and the first street. The arrow to the right (west) points to a landfill made after 1975, creating an artificial elevation on the southwest side. The white line is the contour line from which the macroform street begins. The star symbol points to where the macroform of the Plaque settlement begins and is shown in Figure 9b.

social cohesion, as indeed is the case today (Fig. 24). As this space including the Plaque street, corresponding to the first grill strip, is a strategic point having a control over the passage, might have also been used as a watch point. This is a sign of the existence and variability of different uses of land and suggests that not all of the Plaque C layout lots were used for housing, but that space was also determined by social needs.

4.4. Settlement Size and Dimensions

City size is a key dimension for urban analysis (Lawrence et al, 2016). For this reason, the settlement layout shown on the Plaque C was examined relative to the size of the settlement, its measurements and the use of the land. The settlement area shown on the Plaque C layout extends an average of 98 meters from East to West and 47 meters from North to South.

Kuijt (2000:80) stresses that, while the settlements of the Mesolithic period covered an area of about 2000 square meters, those of the PPN Age were about 10000 square meters. The Plaque C shows a residential area of about 4600 square meters (14 lots). The Plaques are broken and there is no fully reconstituted Plaque available for the analysis of the settlement area. Therefore; it is impossible to draw reliable conclusions not only about the exact borders or form of the settlement, but also about the settlement area, the size of the population and demographic structure of the settlement.

With the hypothetical macroform that will be established by completing the missing pieces of the Plaque (Fig. 22) based on the references from the cadastral plans and the field, the size of the settlement area can be put at about 6,800 square meters. For Fuensanta and Martin (2018:52), big sites during the PPNA range from 5 hectares (ha) (Jericho) to 9 ha (Göbeklitepe). Çayönü has a flat and oval shaped mound (160x350 meters) with a 3 ha settlement area and (having a hint of an apsidal macroform) Aşıklı höyük is 4.5 ha (Fuensanta and Martin, 2018:53–54).

Frank Hole (2002:195) states that the largest settlements of the PPNB measure 8–12 ha. Hole (2002:195–199) defines the PPN settlement of Bouqras (8,400–7,900BP) as 2.75 ha, with 850 inhabitants, Abu Hureyra (9,600–9,200BP) and Çayönü (8,700–10,300BP) is 2–3 ha. The Early PPNB and mid PPNB Ayanlar Höyük is 14 ha (Çelik, 2018:361). Çatalhöyük is 12.5 ha in size at the height of its occupation (Hodder, 2016a). In the light of the data above, the settlement area on Plaque C is 4–6.8 ha. Roughly speaking, Nizip is a medium-sized settlement with average characteristics during the PPNB Period. Despite its strategic crossroad location and role of control of trade over long distances, the dependence of the settlement on and its relation to farming and hunting areas are direct and intimate.

In order to calculate the population, the Plaques need to be reconstituted and the settlement needs to be compared with studies of other settlements of the period (as made by Kuijt, 2000 citing Kramer, 1982 and Watson, 1979). It is possible that different areas may be allocated to the same family for the production of different types of crop. Determining the size of the agricultural lot according to the family size could be another necessity.

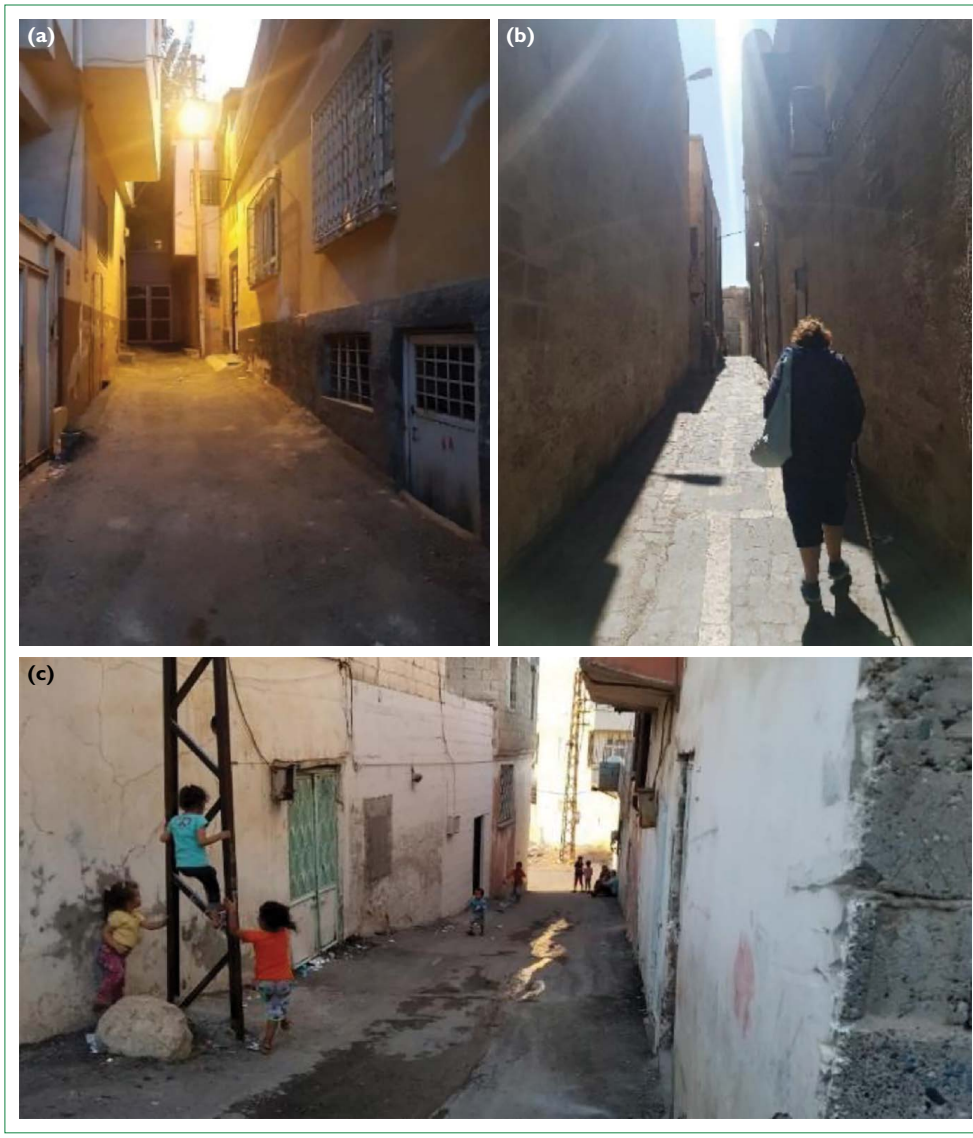

Figure 25. Street widths of the Plaque C area and Şanlıurfa (Photographed by the authors, 2018). **(a)** A street of the Plaque layout [An Unnamed Cul-de-sac to the east of Tepe Sokak (Hill Street)]. **(b)** Street width from the historical urban texture of Şanlıurfa (1344th Street). **(c)** Tepe Sokak (Hill Street heading North).

4.5. Street Layout

Each strip of the layout is separated from the next by a double line with a certain width. This corresponds with the street system of today when superimposed. The regular design feature is interpreted as 'the street'. The widths of the settlement streets shown on the Plaque C layout are generally 1, 2, 3 or 4 milimeters. The layout does not include any main axis. However, there is a hierarchy of dimension among the streets. Plaque main roads leading to other settlements (of today) are larger in size.

The streets of the Plaque settlement area are either 1 milimeters or 2 milimeters (Fig. 25). As the sizes of features shown on the Plaque closely correspond to the layout, it can be assumed that the streets of the settlement area are one or two-meters wide. This dimension is a traditional street measure in the region. It allows one to carry a load or a person with a pack animal. 1.60 meters is the horizontal dimension of a fully loaded, mature beast of burden (Hakim, 1986:21). This width also enables the inhabitants to defend the area easily. This width and the direction of the streets are also thought to have been selected for adjustment to the climate and ventilation.

Some of the paths indicated in the drawings on the Plaque C were found to have disappeared today due to the way the settlement pattern has developed. Some others shown on the Plaque have transformed into lot lines, the front lines of buildings or lines created by adjacent architectural buildings.

Figure 26. The Plaque C streets today (Photographed by the authors, 2018). **(a)** Tepe Sokak (Hill Street from the hilltop), **(b)** Pazar Sokak (Market Street – the northern horizontal macroform street of the Plaque C), **(c)** Çay Sokak (Spring Street- South horizontal macroform street of the Plaque C), **(d)** Hamam Sokak (Bath Street from north to south vista).

The others have conformity with the existing pattern. Today, a certain section of the property lines, 28 meters in length, gives the same street line (Tepe Sokak) measurement as the first agricultural area street on the Plaque (2.8 centimeters) (Fig. 26). The first Plaque settlement area street is the Tepe Sokak of today (See; Fig. 24).

The main entrance to the settlement shown on the Plaque is from the river or Çay Sokak (Spring Street) side. As the Plaque C is broken, the rationales of other possible entrances are hard to evaluate. The entrances are designed for the settler's easy reach to their agricultural lots, the Nizip Brook, and the (dried) spring (Çay Sokak). Today's Hamam Sokak (Bath Street) corresponds to the eighth and ninth streets of the Plaque settlement. The seventh street of the PPN settlement corresponds to the second main entrance from the South.

5. Conclusive Remarks

In this article, findings of the spatial dimension of the Plaque C (the Nizip Plaque) found at the Akarçay Tepe Mound on the foundation of the disciplines of urban planning and urban archaeology were presented. The Plaque features constitute systematic and dynamic spatial findings and make it possible to assess an archaeological artefact in the context of the city, urban life and urban theory.

There are other Plaque samples having similar drawings of the Plaque C and similar production technique. However, with this study, for the first time, the possibility of a spatial meaning, continuity and its recording have been confirmed with drawing on a Plaque belonging to the Neolithic Age. Design principles embodied in the Plaque could be listed as geographical references, topography, property lines, housing, agricultural production areas, wells and access.

As a result of superimposing the Plaque C layout with the existing cadastral pattern and road network, it was determined that the drawings on the Plaque provided traces of the land arrangement of the area known today as Nizip Old City a part of which is an archeological protection site. The Plaque C layout and its superimposition onto todays plans and maps have demonstrated that topography of a settlement and its paths and property lines may match a design which dates back to the PPN Age. For this reason, the Plaque C and other Plaques may be termed as what Hodder (2017) has stated as 'deliberate human enhancement' with reference to the tangled relations at the time they were produced.

The Plaque is a representation of simple irrigation agriculture, road systematic, settlement pattern, and trade control in a strategic geographical location. People have settled (in the riverine settlement of Nizip since the beginnings of the Pre-Pottery Neolithic Age. The settlement is located on one of the passages leading from the Euphrates Basin to other basins. Nizip is in a region with a concentration of Paleolithic settlements. Therefore; the finding of a PPN Age human settlement must not be unexpected.

In addition to typologies of architectural structures, burial techniques and good botanic databases (Kuijt and Finlayson, 2009:10969), the Akarçay Tepe Plaque C provides various clues and information about the spatial characteristics and location of the PPN Age human settlements in the Southeastern Anatolia Region. It describes the first typology-morphology of human settlements.

This topographically sensitive middle-sized early-sedentary settlement has a macroform, a grill plan of housing, grid plan of agricultural areas and water resources. The Plaque C settlement has streets being marked out and plots of land being allocated to different families or groups en masse for farming and housing. The

Plaque produced for this purpose is directly the proof of creation of a modified landscape (Hodder, 2017) through transformation from nature to land and lot and land use differentiation.

The Plaque C provides us with evidence of another kind: The design of the Plaque and the principles in question show strong similarities with the settlements represented on other artisanal Plaques. These Plaques produced by a measurement system unknown for today were stored in one place: Akarçay Tepe. It thus appears that there were differences of status among the settlements even in the PPN Age, and that this situation has prevailed ever since then. We can speak about a settlement scale. The Nizip settlement community obeys a settlement pattern and layout, and conforms to the urban design principles secured via Plaques gathered in Akarçay Tepe. This implies the importance of Akarçay Tepe as the centre of a regional unity of many small agrarian communities and village-like settlements. In other words, the presence of a middle sized PPN settlement- Nizip Old City -confirms the existence of a civilisation in southeastern Turkey in the PPN Age. In our view, the Nizip region needs to be examined in its own right with its relation to Akarçay Tepe and other period settlements with reference to geographical and urbanisation characteristics.

At this point, the production purpose of the Plaque gains importance. It is clear that there was a social need for the plaque to be produced. The existence of similar plaques imply that these are integrated with exchange relations and notions of property rights. Schubert (2019) claims that land organization systematic contains normative elements and seeks to control spatial development with social implications in order to set an order and to prevent chaos. This statement makes us think that the Plaque C was produced for the purpose of a solution to the problems that were the source of the need– the property rights. One of the main problem areas of today in this region is land ownership and its transfer.

The correspondence of the Plaque to a part of the city indicates that the solution to problems related to land and settlement required human dependence on Plaques, settlement dependence on plaques and human dependence on settlement layout. The grid and grill plan is functional and it makes it easier for the land order, land regime and settlement order to create, operate and sustain or humans to settle in an organized manner. This sort of plans also allows easy sharing, access and allocation of the land.

Fuensanta and Martin (2018) emphasize the growing individual ownership in the agricultural world of the PPNB period, which is the later period. Divisions of property are an indicator of a transition to a stratified society. However, at this point, there is no reliable data to allow us to make an assessment on the presence of a social stratification or property rights.

There is also no sufficient information on definition of the Plaque C as a plan. In other words, while it is clear that the Plaque layout is an arrangement of the period's settlement pattern, agricultural areas and roads, the timing of its purpose of production is open to discussion. It is possible to produce the Plaque after drawing lines on the land or to establish lines on the land compatible with the Plaque layout after it is being produced. As the community that produced the Plaque did not have the map-making technique we have today, it can be stated that they have created the Plaque in the form of a land model (or can be named as a 3D cadastral model).

Despite the aforementioned uncertainty, the Plaque C layout should be emphasized in terms of the objective of space formation. The divisions of land defined by the Plaque layout refer to the emergence of private property and private communal property and shaping of public spaces. The Plaque C, which is a spatial expression and an effort to visualize land arrangement, is the collective memory of its period.

The spatial dimensions of archaeological artefacts must also be studied by the disciplines of urban planning and urban archaeology as any artefact may provide inputs for spatial planning and relations of entanglement of the related period. For this reason, the Plaque C must be treated as a record generating new information. It may than contribute to "archaeology of urban life" as stressed by Bilgin (1996). In other words, on the basis of the spatial dimensions of the Plaque C from the urban planning point of view, urban archaeology must not only be needed in order to rescue excavations to have more and rapid information on the archaeological resources prior to any new development operation as Belge (2005) noted. Urban archaeology should be more than urban conservation, archaeological advice before planning or works and excavations to rescue archaeological possessions and heritage.

The Plaque C provides information about Nizip's past and adds to some little-known aspects to the history of this settlement and the region. As the Plaque contributes to our understanding of the 'historical timeline' (Alpan, 2005) of Nizip Old City, it is important for these and similar archeological findings to be preserved as resources and heritage for sustainable urban development in cities.

The spatial traces of the period of the Plaque C that allow the Plaque layout to superimpose with Nizip Old City are the own resource and heritage of Nizip and the Plaque C. Today, our understanding of preservation is restricted only to buildings and protected site areas and borders. Historical urban patterns (combinations of cadastral pattern, street pattern and architectural buildings) should be accepted as a cultural heritage and a possession. Definitions, principles and necessities regarding preservation should also be reflected on the relevant legislation.

When these inputs are not considered in a process that is shaped by the lack of legislation and inspection, protection borders will not overlap with archeological sites and planning processes will be more difficult and troublous. Shortcomings in area inspection or illegal excavations and housing will also make protection difficult. Historical textures will be disrupted and the traces of the past will be destroyed. The pressures of urbanization have generally destroyed the traces of the Plaque layout in the current settlement pattern or made them difficult to read in Nizip. Many traces of the past determined on the Nizip urban implementation plan of 1984 are no longer visible in the urban conservation plan of 2008. In other words, in the past 35 years, the clues provided by the Plaque C that has been traceable for 10,000 years from the present seem to have been damaged irreversibly.

Urban archaeology is considered as an interdisciplinary field of study that evaluates the material past of and the cultural stratification in cities and helps us understand the historical background of urban life (Belge, 2005). The role of urban planning and urban archaeology must be understood for protecting our common past. However, the critical issue for conservation plans is their role in maintaining a relationship between cultural values, urban patterns and development. Conservation plans should be prepared in a way to protect the historical urban pattern as a heritage and a possession. The sincerity and quality in the administrative approach, methods of conservation plan preparation and inspection of implementation must be reconstructed. Otherwise, the conservation plan approach just like in Turkey will continue to be superficial. Moreover, any study of an artefacts such as the Akarçay Tepe Plaque C by the discipline of city planning will be the reward Powell (1962) has mentioned.

At this stage, several questions come into mind: How will the traces of the past in our settlements be determined and, protected? And, by whom this must be realized in order to preserve the past of the city and pass these on to future generations?

Acknowledgements

We are grateful to the Akarçay Tepe excavation site director Prof. Dr. Mihriban Özbaşaran for granting us permission to examine and publish the Plaque C. We are also grateful to Nizip Municipality Acting Director of Department of Settlement and Urbanism Bülent Bilici for his technical support and credence. We should also thank Nizip Municipality Mayor Mehmet Sarı, Deputy Mayor Salih Uygur and Mapping Engineer Enes Korkmaz. We would like to thank Prof. Dr. H. Çağatay Keskinok and the reviewers of this article for their valuable comments. Contributions of Şanlıurfa Archaeology Museum directors and archaeologist Oğuzhan Yıldırım are worth special concern and gratitude. We also thank authorized City Planner Fatma Dilek Aydın (member, the Independent Ancient Era Spatial Studies Group), Bernard Kennedy, Emine Özlen Eren, Jesugbemi Olaoye Ajiboye, Tuğrul Şavklıyıldız, Head of Department of Strategy General Directorate of Land Registry and Cadastre Mehmet Postacı, the General Directorate of the Bank of Provinces, the Nizip Directorate of Cadastre, the 20th Regional Directorate of the State Water Works (DSI) and the Office of the Dean of the Faculty of Architecture of the Süleyman Demirel University.

References

Algaze, G., Breuninger, R. & Knudstad, J. (1994). The Tigris-Euphrates archaeological reconnaissance project: final report of the Birecik and Carchemish Dam survey areas. Anatolica, 20, 1–96.

Alpan, A. (2005). Integration of Urban Archaeological Resources to Everyday Life in The Historic City Centers Tarragona, Verona and Tarsus (Unpublished Master Thesis). September. The Graduate School of Natural and Applied Sciences, METU, Ankara.

Arimura, M., Balkan-Atlı, N., Borrell, F., Bucak, E., Cruells, W., Duru, G., Erim-Özdoğan, A., Ibáñez, J.J., Maede, O., Miyake, Y., Molist, M. & Özbaşaran, M. (2000). Akarçay Tepe Kazısı, 1999. Tuna N., Öztürk J. and Velioğlu J. (Eds.), In Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları (pp. 181-190) (ODTÜ -TAÇDAM, Ankara).

Arimura, M. & Suleiman, A. (2015). A cultural unity in Northwestern Syria during the Neolithic, Tell Ain Dara III, a PPNB site in the Afrin Valley. Paléorient, 41, (2), 85-99.

Asouti, E. (2006). Beyond the Pre-Pottery Neolithic B interaction sphere, Journal of World Prehistory, 20, 87-126. DOI: https://doi.org/10.1007/s10963-007-9008-1.

Atakuman, Ç. (2014). Architectural Discourse and Social Transformation during the Early Neolithic Southeastern Anatolia. Journal of World Prehistory, 27,1-42.

Bar-Yosef, O. & Gopher, A. (1998). An Early Neolithic Village in the Jordan Valley-Part I: The Archaeology of Netiv Hagdud. Paleorient. 24 (2), 115-119.

Bar-Yosef, O. (2002). Natufian: A Complex Society of Foragers. In B. Fitzhugh and J. Habu (Eds.): Beyond Foraging and Collecting: Evolutionary Change in Hunter-Gatherer Settlement Systems. Kluwer/Plenum, New York: 91-149. DOI: https://doi.org/ 10.1007/978-1-4615-0543-3_5.

Başarkanoğlu, L. (2010). Nizip Efsaneleri [Nizip Tales]. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gaziantep. Ocak.

Belge, B. (2005). Urban Archaeological Issues and Resources. In Izmir Historic City Centre: An Exploratory Case Study. (Unpublished Master Thesis). December. The Graduate School of Natural and Applied Sciences, METU. Ankara.

Belfer-Cohen, A. (1991). The Natufian in the Levant. Annual Review of Anthropology, 20, 167-186.

Bilgin, A. G. (1996). Urban Archaeology: As the Bases for the Studies on the Future of the Town Case Study: Bergama. (Unpublished Master Thesis) The Graduate School of Natural and Applied Sciences, METU. Ankara.

Bilici, B. Personal interview. 01-03 October 2018. Nizip Municipality Acting Director of Settlement.

Borrell, F. (2010). Characterizing Flint Outcrops in Secondary Position, A Study Case: The Euphrates Terraces and Their Exploitation during the 8th-7th Millennia Cal BC, Regards croisés sur l'étude archéologique des paysages anciens. Nouvelles recherches dans le Bassin Méditerranéen, en Asie centrale et au Proche et au Moyen-Orient, Lyon. 117-128.

Borrell, F. & Molist, M. (2014). Social Interaction at the End of the Pre-Pottery Neolithic B: An Inter-Site Analysis in the Euphrates Valley. Cambridge Archaeological Journal, 24 (2), 215–231.

Bozbay, H. (2009). Neolitik Dönem Akarçay Tepe Yerleşmesinde Küçük Buluntular Işığında Zanaat Ürünleri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Bölümü Prehistorya Bilimdalı. İstanbul.

Brami, M. N., Horejs, B. & Ostmann, F. (2016). The ground beneath their feet: building continuity at Neolithic Çukuriçi Höyük, Anatolian Studies, 66, 1-16.

Byrd, B. F. & Banning, E.B. (1988). Southern Levantine Pier Houses: Intersite Architectural Patterning during the Pre-pottery Neolithic B, Paléorient, 14 (1), 65-72.

Çelik, B. (2008). Arkeolojide Urfa (Arkeolojik Araştırmalar Işığında Urfa), Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları. İstanbul, ISBN 978-975-585-992-7.

Çelik, B. (2018). A new Pre-Pottery Neolithic Site in Southeastern Turkey: Ayanlar Höyük (Gre Hut), Documenta Prehistorica. XLIV. January, 360-367. DOI:10.4312 /dp.44.22.

Çetin, A. (2014). Nizip Tarihine Ait Belgeler [Documents on the History of Nizip]. Sesim Ofset. İzmit.

Çoksolmaz, E. (2011). Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşmelerinin Anadolu'daki Dağılımı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı Prehistorya Arkeolojisi Bilim Dalı. (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi.

Eran, Y. (1995). Arkeolojide Konut Mimarlığı [Residential Architecture in Archaeology], 37-51. Ankara British Institute of Archaeology Seminar (https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/945/138550.pdf?sequence=1&isAllowed=y Access Date: 28.06.2018).

Erdem, D. (2006). Social Differentiation in Çayönü and Abu Hureyra Through Burial Customs and Skeletal Biology. The Graduate School of Natural and Applied Sciences, METU. Settlement Archaeology. Ankara.

Eren, Ş.G. (2018). Akarçay Tepe Teknik Raporu.

Eren, Ş.G. (2019). Pre-Pottery Neolithic Age Spatial Planning: The typomorphology of the first urbanization with reference to three Akarçay Tepe plaques, ICC2019, Tokyo Proc. Int. Cartographic Assoc., 2, 27.

Fuensanta, J. G. & Martin, A. M. (2018). The Late PPNB "World" Systems in Northern Mesopotamia and South Levant: agglomeration, control of long distance exchange and the transition of early religious centers to central villages, Luis Berrocal-Rangel, Alfredo Mederos y Lucia Ruano (Eds.). In Anejos a CuPAUAM 3 (pp. 45-68) http://dx.doi.org/10.15366 /ane3.rubio2018.004

Güngördü, F.V. (2015). "Some Clues on the Existence of a Social Structure in Cappadocia 10.000 Years Ago" Cappadocia Journal of History and Social Sciences Vol 4, 79-93.

Hakim, B. S. (1986). Arabic-Islamic Cities Building and Planning Principles. England: Routledge & Kegan Paul Inc.

Hodder, I. (2003). The Lady and the seed: Some thoughts on the role of agriculture in the 'Neolithic Revolution'. From Villages to Town. Studies in Honor of Prof. Ufuk Esin (1). Istanbul: Arkeoloji ve Sanat Publications. 129139, 583-622.

Hodder, I. (2006). Çatalhöyük. Leoparın Öyküsü, Türkiye'nin Antik "Kasaba"sının Gizemleri Günışığına Çıkıyor. D. Şenbil (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hodder, I. (2016a). Çatalhöyük. A Prehistoric Settlement on the Konya Plain, Chapter 43. Sharon R. Steadman and Gregory McMahon (Eds.), In the Oxford Handbook of Ancient Anatolia (pp.934-949). New York: Oxford University Press.

Hodder, I. (2016b). More on history houses at Çatalhöyük: a response to Carleton et al., Journal of Archaeological Science, 67 (March), 1-6.

Hodder, I. (2017). Things and the Slow Neolithic: The Middle Eastern Transformation, Journal of Archaeological Method and Theory. 20, 3 September. Springer. DOI 10.1007/s10816-017-9336-0.

Hole, F. (2002). Is Size Important? Functions and Hierarchy in Neolithic Settlements, Life in Neolithic Farming Community" Ian Kuijt (Ed.), In Social Organization, Identity and Differentiation.

Karul, N. (2003). Mezraa Teleilat Yerleşmesi ve "AB" Yapısı ["The Settlement of Mezraa Teleilat and its 'AB' Structure"], Nezih Başgelen (Eds.), In Köyden Kente. Yakındoğu'da İlk Yerleşimler 2. Mehmet Özdoğan, Harald Hauptmann, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Karul, N. (2017). Aktopraklık. Tasarlanmış Prehistorik Bir Köy. Ege Yayınları.

Kozlowski, S. K. & Kempisty, A. (1990). Architecture of the pre-pottery Neolithic Settlement in Nemrik, Iraq. World Archaeology, 21 (3). Architecture Innovation. Feb., 348-362.

Kramer, C. (1982). Village Ethnoarcheology, Rural Iran in Archaeological Perspective, New York: Academic Press.

Kuijt, I. (2000). People and Space in Early Agricultural Villages: Exploring Daily Lives, Community Size, and Architecture in the Late Pre-Pottery Neolithic. Journal of Anthropological Archaeology,19, 75-102.

Kuijt, I. & Finlayson, B. (2009). Evidence for food storage and predomestication granaries 11,000 years ago in the Jordan Valley, PNAS, July 7. 106 (27), 10966–10970.

Lawrence, D., Philip G., Hunt, H., Snape-Kennedy, L. & Wilkinson, T.J. (2016). Long term population, city size and climate trends in the Fertile Crescent: A first Approximation, Plos One, 11 (3), (March) e0152563. Doi:10.1371/journal.pone.0152563.

Mellaart, J. (2003). Çatalhöyük. Anadolu' da Bir Neolitik Kent. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Mellaart, J. (1975). The Neolithic of the Near East, London: Thames and Hudson.

Özbaşaran, M. & Molist, M. (2006). Akarçay Tepe 2005. Anatolia Antiqua, Tome 14, 245-249.

Özbaşaran, M. & Molist, M. (2007). Akarçay Tepe, Orta Fırat'ta Neolitik Döneme Ait Yeni Bir Yerleşme ["Akarçay Tepe, A New Neolithic Age Settlement in the Middle Euphrates"] Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen (Eds). In Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı. Türkiye'de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar, Yeni Bulgular (pp. 179-187). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Özbaşaran, M. (2008). "9000 Yıllık Bezemeli Kireçtaşları" ["9000 Year-Old Marked Limestones"] In Euergetes, Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı, Vol. II, (pp. 833-839). Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.

Özdoğan, M. (1999). Preface. In Neolithic in Turkey. The Cradle of Civilization. New Discoveries. Mehmet Özdoğan & Nezih Başgelen (Eds.). 9-13. Istanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Öztan, A. (2009). Arkeoloji ve Sanat Tarihi Eski Anadolu Uygarlıkları Neolitik Çağ (Yeni Taş/Cilalı Taş Çağı), Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi, Ankara.

Peterson, J. (1999). Early Epipaleolithic Settlement Patterns: Insights from the Study of Ground Stone Tools from the Southern Levant, Levant, 31 (1), 1-17.

Powell, B.B. (1962). Problems of Urban Archaeology. American Antiquity. 27 (4) (Apr.), 580-583.

Riehl, S., Zeidi, M. & Conard, N.J. (2013). Emergence of agriculture in the foothills of the Zagros Mountains of Iran, Science, July 5, 341 (6141), 65-7.

Rosenberg, M., Nesbitt, R.M., Redding, R. & Peasnall, B.L. (1998). Halan Çemi, Pig Husbandary, and Post-Pleistocene Adaptations Along the Taurus-Zagros Arc (Turkey), Paleorient, 24 (1), 25-41.

Rosenberg, M. & Erim-Özdoğan, A. (2016). The Neolithic in Southeastern Anatolia. Chapter 6. Sharon R. Steadman and Gregory McMahon (Eds.), In the Oxford Handbook of Ancient Anatolia (pp. 125-149). New York: Oxford University Press.

Schirmer, W. (1990). Some aspects of building at the "aceramic-neolithic" settlement of Çayönü Tepesi. World Archaeology, 21 (3), Architectural Innovation.

Schmidt, K. (2002). The 2002 Excavations at Göbeklitepe (Southeastern Turkey) – Impressions from an Enigmatic Site. Neo-Lithics, 2 (2), 8-13.

Schmidt, K. (2007a). Göbekli Tepe. N. Başgelen (Ed.), In 12000 Yıl Önce Uygarlığın Anadolu'dan Avrupa'ya Yolculuğunun Başlangıcı Neolitik Dönem (pp. 93-95). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Schmidt, K. (2007b). Taş Çağı Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe En Eski Tapınağı Yapanlar (Translated by R. Aslan]. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Schubert, D. (2019). Cities and Plans – the past defines the future, Planning Perspectives, 34 (1), 3-23.

Uygur, S. Personal interview. 01 October 2018. Deputy Mayor of Nizip.

Vondrovsky, V. (2018). Let the Sunshine in: The Issue of Neolithic Longhouse Orientation. European Journal of Archaeology, 21 (4), 528-549.

Yakar, J., (1991). Prehistoric Anatolia – The Neolithic Transformation and The Early Chalcolithic Pediod, Jerusalem: Graph – Chen Pres Ltd.

Yakar, J. (2016). Anatolian Cronology and Terminology, Chapter 4. Sharon R. Steadman and Gregory McMahon (Eds.), In the Oxford Handbook of Ancient Anatolia, (pp. 56-98). New York: Oxford University Press.

Yılmaz, K. (1990). Nizip ve Sosyo Ekonomik Gelişme [Nizip and Socio-economic Development], İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ekim.

Watkins, T. (2018). The origins of house and home. World Archaeology, 21 (3), 336-347.

Internet References

- Balkan-Atlı, N. & Özbaşaran, M. (2002). Akarçay Tepe, METU Centre for Research and Assesment of Historical Environment (TACDAM)), http://tacdam.metu.edu.tr/ akarcay-tepe accessed 05 June 2017.
- TAY Akarçay Tepe, http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=69&html=ages _detail_t.html&layout=web accessed 24 January 2020.
- TAY Aşağı Nizip Yöresi, http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo =217&html =masterdetail.html&layout=web accessed 11 June 2018
- TAY Yukarı Nizip Yöresi http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?Yerlesme No=2947&html=masterDetail.html&layout=web accessed 11 June 2018.
- Wikipedia Aşıklı Höyük, https://en.wikipedia.org/wiki/A%C5%9F%C4%B1kl%C4%B1_H% C3%B6y%C3%BCk accessed 02 February 2020.
- Wikipedia Biskupin, https://en.wikipedia.org/wiki/Biskupin accessed 24 January 2020.
- Wikipedia Çatalhöyük, https://en.wikipedia.org/wiki/%C3%87atalh%C3%B6y%C3%BCk accessed 24 January 2020.
- Wikipedia Neolithic, https://en.wikipedia.org/wiki/Neolithic accessed 24 January 2020.
- Wikipedia PPN, https://en.wikipedia.org/wiki/Pre-Pottery_Neolithic accessed 24 January 2020.

Planlama 2020;30(3):447–467 | doi: 10.14744/planlama.2020.54376

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Zaman ve Mekân Kesitinde Sınırötesi Mirasların, Dünya Mirası ile Karşılaştırmalı Analizi

A Comparative Analysis of Transboundary Heritages with World Heritage cross Time and Space

Seval Cömertler

Dr. Şehir Plancısı

ÖZ

Sınırötesi miraslar Dünya Miras Listesi'nde (DML) birden çok devletin paydaş olduğu doğal, kültürel ya da karma nitelikli miras alanlarıdır. Dünya Mirasının (DM) uluslararası işbirliği ile korunmasını temel gaye edinen Dünya Miras Sözleşmesi'nin en net tezahürlerinden biri olarak kabul edilen bu miraslar biyolojik ve kültürel çeşitliliğin korunmasında, devletlerarasındaki ilişkilerin ve ortaklıkların geliştirilmesinde, çatışma çözümünde ve barışın tesisinde yanı sıra sürdürülebilir kalkınmada önemli bir role sahiptir. Bu çalışmanın amacı koruma ve planlamada özel bir boyut olan sınırötesi mirasların gelişimini zaman ve mekân kesitinde DM geneli ile karşılaştırmalı olarak incelemek ve bu sahada yapılacak yeni çalışmalar için öneriler geliştirmektir. Araştırma DML'ye girmiş bütün sınırötesi mirasları kapsamaktadır. Çalışmada, öncelikle kavramsal ve kuramsal altyapı sunulmuş ve önceki çalışmalar gözden geçirilmiştir. Ardından, sınırötesi miras alanları miras sayısı ve güvenliği, listelenme yılı, miras türü, paydaş devlet sayısı ve bölge değişkenlerine göre analiz edilmiştir. Değişkenlere ilişkin veriler Dünya Miras Merkezi'nden temin edilmiş olup, verilere betimleyici istatistik analiz teknikleri uygulanmıştır. Bulgular sınırötesi mirasların çok geniş bir çeşitlilik sunduğunu, ayrıca sınırötesi miras listesinin miras sayısı, türü ve paydaşlık ilişkileri bağlamında belirgin zamansal ve mekânsal farklılıklar içerdiğini ve bu durumun DML geneli ile kısmen örtüştüğünü kısmen de ayrıştığını ortaya koymuştur. Zaman kesitinde, sınırötesi miras listesinin 3 önemli dönüm noktası bulunmaktadır. Bu bağlamda, 1995 senesi miras sayısının düzenli ve ivmelenerek artmaya başladığı yıl, 2000 senesi türel dağılım oranlarının kültürel miraslar lehine değişmeye başladığı yıl, 2005 senesi ise konumlanış ve paydaşlık ilişkilerinin dönüşmeye başladığı yıldır. Fakat bu tarihler DM geneli için bir dönüm noktası değildir.

ABSTRACT

Transboundary heritages are natural, cultural or mixed heritage sites in World Heritage List (WHL), where multiple states are stakeholders. Considered as one of the clearest manifestations of World Heritage Convention, which aims to protect World Heritage (WH) through international co-operation, these legacies have an important role in protection of biological and cultural diversity, in development of relations and cooperations between states, in conflict resolution and peace building, as well as in achieving sustainable development. This study aimed to examine development of transboundary heritages in comparison with WH in time and space and to develop recommendations for new studies. Research covered all transboundary heritages sites. In the study, firstly conceptual and theoretical background was presented and previous studies were reviewed. Subsequently, transboundary heritages were analyzed in terms of number and type of heritage, number of stakeholder states and region variables. Data on variables were obtained from World Heritage Center and descriptive statistical analysis techniques were applied to data. Findings revealed that transboundary heritages offered a wide variety, and transboundary heritage list contained significant temporal and spatial differences in terms of number, type of heritage and stakeholder relations. This situation partially overlapped with WHL and partially dissociated. In time section, there were 3 important milestones. In this context, 1995 was year when number of heritages started to increase, 2000 was year when generic distribution rates began to change in favor of cultural heritages, and 2005 was year when positioning and stakeholder relations began to transform. But these dates were not a turning point for WHL. In spatial section, there were

Geliş tarihi: 20.02.2018 Kabul tarihi: 22.05.2020
Online yayımlanma tarihi: 08.10.2020
İletişim: Seval Cömertler
e-posta: sevalcomertler@gmail.com

TMMOB Şehir Plancıları Odası

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Mekân kesitinde ise hem DM genelinin hem de sınırötesi mirasların bölgelere dağılımında nicel ve türel dengesizlikler vardır. Bu dengesizlikte belirleyici bölge köklü bir planlama geleneğine ve koruma bilincine sahip Avrupa'dır. Zira DM'nin yarısı, sınırötesi mirasların yarıdan fazlası ve sınırötesi kültürel mirasların neredeyse tamamı Avrupa-Kuzey Amerika bölgesinde yer almaktadır. Ayrıca, sınırötesi miras sahibi devletlerin yarıdan fazlası Avrupa'dadır. Öte yandan, DML'de Türkiye'den hiç bir sınırötesi miras bulunmamaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin sınırötesi miras potansiyeli incelenmeli, Mimar Sinan eserlerinin sınırötesi kültürel miras varlığı olarak DML'ye eklenmesi yönünde çalışmalar gerçekleştirilmelidir.

Anahtar sözcükler: Dünya mirası; Dünya Miras Listesi; sınırötesi miraslar; tarihi ve doğal çevre koruma.

quantitative and generic imbalances in distribution of both WH and transboundary heritages. Determinative region in this imbalance was Europe, which had a long tradition of planning, and conservation awareness. Because half of WH, more than half of transboundary heritages and almost all of transboundary cultural heritages were located in Euro-North America region. Further, more than half of stakeholder states were in Europe. Whereas, there was not any transboundary heritages from Turkey. In this context, Turkey's potential should be investigated, and Mimar Sinan's works should be listed as transboundary cultural assets in WHL.

Keywords: World heritage; World Heritage List; transboundary heritages; historical and natural environment conservation.

1. Giriş

Tek yapı ölçeğindeki koruma uygulamalarının tarihi çok eski zamanlara kadar uzanmakla birlikte, korumanın belirli ilkeler çerçevesinde ve bilimsel yöntemlerle gerçekleştirilmesi[1] 19. asırda başlayan, 1931'deki Atina Konferansı ve hemen akabinde İtalya'da kabul edilen Carta del Restauro (Restorasyon Tüzüğü) ile hızlanan bir gelişmedir (Ahunbay, 2011). Dünya Mirasının (DM) uluslararası bir çatı altında korunması fikri ise görece daha yeni bir düşüncedir.

İnsanlığın ortak mirası olan DM olağanüstü evrensel değere sahip kültürel ve doğal alanlar olup, bu alanların korunması tüm ulusların ortak sorumluluğudur. Uluslarası çatı ve ortak sorumluluk görüşü, I. Dünya Savaşının meydana getirdiği tahribattan etkilenerek başlamış ve II. Dünya Savaşı'nda kentlerde meydana gelen büyük ölçekli yıkımlar ve beraberinde yaşanan değişimler sonrasında gelişmiştir. Bu çerçevede, 1946 yılında UNESCO (United Nations Education Science Culture Organization) Birleşmiş Milletler'in özel bir kurumu olarak kurulmuş, 1954 yılına gelindiğinde ise silahlı çatışma halinde kültürel varlıkların korunmasına dair ilkelerin düzenlendiği Hague Convention (Lahey Sözleşmesi) kabul edilmiştir. Uluslararası çatı fikri 1959 yılında Abu Simbel Tapınağı'nın Aswan Barajı nedeniyle taşınmak durumunda kalmasıyla somutlaşmış, bu çerçevede milyonlarca dolar yardımın toplandığı uluslararası kampanyalar yürütülmüş, bir yandan da koruma çalışmalarını yönlendirici nitelikte yeni düzenleme arayışlarına gidilmiştir (Altınöz, 2012a; Dinçer, 2012). Bu çerçevede, eski yapıların korunması ve onarımıyla ilgili ilkeler üzerinde karar vermek ve bunları uluslararası bir temele yerleştirmek amacıyla, 1964'te Venedik Tüzüğü olarak bilenen önemli kararlar alınmıştır. Venedik Tüzüğü koruma alanına önemli açılımlar getirmiştir. Bu bağlamda, anıt kavramı tek yapı ölçeğinden kentsel ya da kırsal yerleşme boyutuna kadar ulaşabilen geniş bir çerçeveye oturtulmuş, ayrıca kavram yalnızca büyük sanat eserlerini değil kültürel anlam kazanmış basit eserleri de içerecek şekilde genişletilmiş, böylece anıtların tarihi belge olarak korunması yaklaşımı ortaya çıkmıştır (Ahunbay, 2011).

50'li ve 60'lı yıllarda kültürel mirasın korunmasına yönelik kabul edilen hukuki metinler ve yürütülen kampanyaların sonucunda, taslak metni ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) tarafından hazırlanan Dünya Miras Sözleşmesi (DMS), UNESCO'nun 16 Kasım 1972 tarihli toplantısında Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Hakkında Sözleşme adıyla kabul edilmiştir (UNESCO, 1972). Temel misyonu üstün evrensel değere sahip kültürel ve doğal alanların korunması ve gelecek nesillere aktarılması olan bu sözleşme ile önceleri kültürel miraslara odaklanan koruma bilinci doğal varlıkları da içerecek şekilde genişletilmiş, kültürel ve doğal varlıkların korunmalarına ilişkin hedef ve kavramlar bir başlık altında toplanmış ve bu iki koruma alanı birbiriyle ilişkilendirilmiştir.[2] Ayrıca, bu süreçte DM'nin korunmasına yönelik öncelikli amaçlar belirlenmiştir. Bunlar: ülkeleri DMS'yi imzalamaya teşvik etmek, kültürel ve doğal mirasların korunmasını sağla-

[1] Düşünsel kökeni Avrupa'da başlayan bu gelişmenin aşamaları, alan yazında şu şekilde özetlenmektedir: İlk aşamada, Fransa, İngiltere ve İtalya'da üslup birliğine varış kaygısıyla önemli birçok tarihi eser üzerinde onarımlar yapılmış, ancak gelişigüzel olarak nitelendirilen bu çalışmalar tartışmalara yol açmıştır. Akabinde, üslup birliği yaklaşımına tepki olarak romantik görüş ileri sürülmüştür. Hiç restorasyon yapılmamasını öneren romantik görüş de koruma sorunlarının çözümünde yetersiz kalınca, 19. asrın sonlarına doğru, stilistik rekomposizyonun egemenliğine ve romantik görüşün pasif savunma ve kaderciliğine karşı biri tarihi restorasyon, diğeri çağdaş restorasyon olmak üzere iki önemli kuram ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, Camillo Boito farklı koruma yaklaşımlarının parçalı ve tartışılan yönlerini uzlaştırıp, birleştirmeyi başarmış, 20. asırda Gustava Giovannoni'nin katkılarıyla Boito'nun belirlediği koruma ilkeleri uluslararası düzeyde kabul görmüş ve yayılmıştır. 1932 yılına gelindiğinde, bu ilkeler Carta del Restauro adıyla yasal bir kimlik kazanmıştır (ayrıntılı bilgi için bkz. Ahunbay, 2011).

[1] Dünya Miras Sözleşmesinin kabul edilmesinden sonra da, kültürel ve doğal miras alanlarını korumaya yönelik birçok yasal düzenleme yapılmıştır. İçeriği zenginleşen bu düzenlemeler dünyada ve Türkiye'de koruma anlayışının ve politikalarının gelişiminde önemli bir rol üstlenmiştir. Amsterdam Bildirgesi-1975, Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rolleri Konusunda Tavsiyeler-1976, Göçmen Hayvan Türlerinin Korunması Sözleşmesi-1983, Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü (Washington Tüzüğü-1987), Arkeolojik Mirasın Yönetimi-1990, Nara Özgünlük Belgesi-1994, Sualtı Kültür Mirasının Korunması ve Yönetimi ile İlgili Tüzük-1996, Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme-1996, Tarihi Ahşap Yapıların Korunması İçin İlkeler-1999, Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü-1999, Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler-2003, Uluslararası Bitki Koruma Sözleşmesi-2005, Gıda ve Tarım için Bitki Genetik Kaynakları Uluslararası Sözleşmesi-2006 bu düzenlemelerin en önemlileridir. DM'nin korunmasına ilişkin uluslararası belgeler ve sözleşmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Altınöz, 2012b; Ahunbay, 2011.

mak; Sözleşme'ye Taraf Devletleri kendi ulusal sınırları içinde bulunan sit alanlarını Dünya Mirası Listesine (DML) aday göstermeye teşvik etmek; Taraf Devletleri, kendi DM sit alanlarının korunma durumuyla ilgili raporlama sistemleri kurmaya ve yönetim planları saptamaya teşvik etmek; teknik yardım ve profesyonel eğitim vererek Taraf Devletlerin DM varlıklarını korumalarına yardımcı olmak; yakın tehlike altında olan DM sit alanları için acil yardım sağlamak; DM'nin korunmasına yönelik Taraf Devletlerin kamuoyunu bilinçlendirme faaliyetlerini desteklemek; halkın kendi mirasının korunması faaliyetlerine katılımını teşvik etmek; dünyanın kültürel ve doğal mirasının korunmasında uluslararası işbirliğini teşvik etmek.

1978 yılına gelindiğinde, farklı ülkelerden 12 miras alanı ile DML uygulaması başlatılmıştır. DML'ye alınan bu sit alanları üstün evrensel değerde olup, ilk altısı kültürel, son dördü doğal miras ölçütü olmak üzere toplam on ölçütten en az birini karşılamaktadır.[3] Bu ölçütlerden en az birini sağlayarak DML'ye giren miraslar 2019 yılı itibariyle 1121'e ulaşmıştır (UNESCO, 2019a). Ancak 1978'den günümüze kadar olan süreçte, DML mirasların çeşitliliği ve bölgesel dağılımı bağlamında pekçok defa tartışılmıştır. Bu çerçevede 1994 yılında Küresel Strateji kabul edilmiş, böylece, güvenilir, dengeli ve temsili bir DML oluşturulması için tematik çeşitliliğinin arttırılması ve mirasların bölgesel dağılımında anlamlı bir dengenin oluşturulması amaçlanmıştır (WHC, 1994).

1.1. Sınırötesi Miras Kavramı

DML'ye giren miraslar tek bir üye devletin sınırları içinde olabildiği gibi, iki veya ikiden fazla devletin sınırları içinde de yer alabilmektedir. DML'de birden çok devletin sınırları içinde yer alan miraslar, sınırötesi (sınıraşan) miras (transboundary heritage) olarak isimlendirilmektedir. DMS'nin 11. Maddesinin 3. Bendi uyarınca (UNESCO, 1972) ve bugüne kadar çeşitli defalar revize edilmiş olan Dünya Miras Sözleşmesinin Uygulanmasına Yönelik Operasyonel Kılavuzun 134., 135. ve 136. maddeleri uyarınca birden çok devletin sınırları içinde yer alan üstün evrensel değere sahip koruma alanları Taraf Devletlerin işbirliği ile sınırötesi miras olarak önerilebilmektedir (WHC, 2019). Bu yasal zeminde, günümüze değin farklı coğrafyalardan pek çok sınırötesi miras DML'ye eklenmiştir.[4]

Bugün, biyolojik ve kültürel çeşitliliğin korunmasında, çatışma çözümünde ve sürdürülebilir kalkınmada önemli bir role sahip olduğu görülen sınırötesi miraslar, gelecek nesiller için doğal ve kültürel miras alanlarının uluslararası işbirliği ile korunmasını temel gaye edinen DMS'nin en net tezahürlerinden biri olarak kabul edilmektedir (UNESCO, 2017). Zira Taraf Devletlerin işbirliğiyle gerçekleştirilen sınırötesi korumanın daha iyi yönetim, bütüncül yaklaşım ve bütünleşik planlama ile koruma çalışmalarında verimliliğin artması; bilimsel ve teknik işbirliklerinin gelişmesi; sürdürülebilir finansman mekanizmalarının tesisi ile iktisadi ortaklıkların kurulması; sosyal ve ekonomik kazanımların paylaşılması, bölgesel bütünleşme; barış inşası, güçlendirilmiş siyasi ilişkiler ve koruma çalışmalarına üst düzeyde geniş desteğin sağlanması gibi pek çok faydası bulunmaktadır (UNESCO, 2019d).

Sınırötesi mirasların yönetimi, korunması ve planlanması birden çok devletin sorumluluk ve yetki alanına girdiği için uluslararası işbirliğini, sınırötesi yönetişim ve planlama anlayışını da zorunlu kılmaktadır. Ancak, birçok nedenle sınırötesi mirasların ortak yönetimi karmaşık ve zorlayıcıdır,[5] bununla birlikte zenginleştirici ve geliştiricidir. Çünkü sınırötesi mirasların korunması ve yönetiminin doğasında varolan içsel zorluklar, aslında, farklı kültürel ve yasal çerçevelerin ve finansman yapılarının sentezi ile DM'nin daha iyi nasıl korunabileceği, izlenebileceği ve yönetilebileceğine ilişkin yeni yollar bulunması için bir fırsattır. Bu bağlamda, 2017 yılında düzenlenen ve UNESCO tarafından raporlaştırılan, Almanya ve paydaşlarının sınırötesi mirasların korunması ve yönetimine ilişkin tecrübelerinin paylaşıldığı konferansın tartışmaları ve sonuçları, sınırötesi miras alanlarının gerçek laboratuarlar olduğunu göstermektedir. Bu rapora göre, miras alanlarının ortaklaşa korunması sayesinde hangi yönetim sistemlerinin kalıcı olarak uygun, etkili olduğunu çıkarmak mümkün olacaktır (UNESCO, 2017). Bu bağlamda, sınırötesi miraslar üzerine yürütülecek araştırmalar koruma alan yazınının gelişimine önemli katkılar sağlayacaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu araştırmanın amacı, zaman ve mekân kesitinde sınırötesi mirasların gelişimini DM geneli ile karşılaştırmalı olarak incele-

[3] Dinçer'in (2012) çalışmasında bu ölçütler şu şekilde sıralanmaktadır: İnsan dehasının bir başyapıtını temsil etmek; bir zaman diliminde ya da dünyadaki bir kültürel alanda mimarlık, teknoloji, anıtsal sanat, kent planlama, peyzaj tasarımı konularında meydana gelen gelişmeleri, önemli bir dönüm noktası olarak sergilemek; kültürel bir geleneğin veya yaşayan ya da ortadan kalkmış bir medeniyetin tanıklığını üstlenmek; insanlık tarihinde önemli aşamaları gösteren yapı tipi, mimari veya teknolojik bütünlük veya peyzajın seçkin bir örneği olmak; çevre, kültür ve insan etkileşimini temsil etmek, ya da geri dönüşü olmayan değişimin etkisi altında savunmasız hale gelen geleneksel insan yerleşimlerinin, arazi kullanımının, ya da deniz kullanımının seçkin bir örneği olmak; olaylar veya yaşayan gelenekler, fikirler, sanatsal ve edebi eserler ile doğrudan veya somut olarak ilişkili, olağanüstü evrensel öneme sahip olmak; mükemmel doğa olayları veya istisnai doğal güzelliği ve estetik önemi olan alanları içermek; devam eden önemli jeolojik süreçler ya da önemli jeomorfolojik veya fizyografik özellikler dahil olmak üzere dünya tarihinin önemli aşamalarını temsil eden seçkin örnekler olmak; evrim süreci içinde devam eden temel ekolojik ve biyolojik süreçleri ve karasal, tatlı su, kıyı ve deniz ekosistemleri ile bitki ve hayvan topluluklarının gelişiminin seçkin örneklerini temsil etmek; son olarak, bilim veya koruma açısından olağanüstü evrensel değer taşıyan tehlike altındaki türler de dahil olmak üzere, biyolojik çeşitliliğin yerinde korunması için en önemli ve en özellikli doğal yaşam alanlarını içermek.

[4] Bir kentin, bir bölgenin ve hatta bir ülkenin siyasi sınırlarını aşan, birden çok devletin sınırları içinde yer alan doğal, kültürel ya da karma nitelikli bu miraslar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. UNESCO, 2019c.

[5] Geniş alana yayılan sınırötesi mirasların korunması daha fazla kaynak ve zaman ayrılmasını, yanı sıra daha fazla hazırlık ve genişletilmiş taahhütler verilmesini (hem adaylık aşamasında hem de sonrasında) gerektirmektedir. UNESCO'ya göre (2019d), bu faktörler sınırötesi işbirliklerinin kurulmasında ve sürdürülmesinde karşılaşılan önemli güçlüklerdir.

mektir. Böyle bir amaç doğrultusunda, bu çalışmada, sınırötesi mirasların DML içindeki yerini anlamak, sınırötesi miraslar için kurulan uluslararası işbirliklerinin zaman ve mekân kesitindeki gelişimini ortaya koymak, bu bağlamda, sınırötesi miras listesi ile DML geneli arasındaki benzerlik ve farklılıkları tespit etmek, sınırötesi miraslar üzerine yürütülmüş önceki araştırmaları gözden geçirmek ve ülkemizde bu sahada yapılacak yeni çalışmalar için öneriler geliştirmek hedeflenmiştir. Bu amaç ve hedefler doğrultusunda araştırmanın temel soruları ve alt soruları aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- Sınırötesi mirasların DML'deki payı nedir? Bu alanlar nasıl bir çeşitlilik sunmaktadır? Türkiye'nin sınırötesi miras listesindeki yeri nedir?
- Sınırötesi miras listesi "ZAMAN" kesitinde nasıl bir gelişim göstermiştir? Bu gelişimin DML geneli ile benzerlik ve farklılıkları nelerdir?
    - Sınırötesi mirasların tarihsel süreç içinde listelenme seyri nasıl gelişmiştir? Bu mirasların listelenmesinde belirgin dönüm noktaları var mıdır? Varsa nelerdir? Bu bağlamda DML geneli ile benzerlikler/farklılıklar nelerdir?
    - Sınırötesi mirasların DML'ye eklenmesinde doğal/kültürel miras eğilimi var mıdır? Türel dağılım bağlamında zamansal farklılıklar var mıdır? Türel dağılım özellikleri DML ile ne tür benzerlikler/farklılıklar göstermektedir?
    - Sınırötesi mirasların Taraf Devletlere dağılımı ne şekildedir? Sınırötesi miraslar-paydaşlık ilişkisinde zamansal farklılıklar var mıdır?
- Sınırötesi miras listesi "MEKÂN" kesitinde nasıl bir gelişim göstermiştir? Bu gelişimin DML geneli ile benzerlik ve farklılıkları nelerdir?
    - Sınırötesi mirasların listelenmesinde mekânsal farklılıklar var mıdır? Bu mirasların devletlere ve bölgelere dağılımı dengeli midir? Coğrafi dağılımı DML ile ne tür benzerlikler / farklılıklar göstermektedir?
    - Sınırötesi mirasların türel dağılımında mekânsal farklılıklar var mıdır? Bu bağlamda DML geneli ile benzerlikler /farklılıklar nelerdir?
    - Sınırötesi miraslar-paydaşlık ilişkisinde mekânsal farklılıklar var mıdır?

Araştırma evrenini, üstün evrensel değere sahip koruma alanlarının listenmeye başlandığı 1978 yılından günümüze değin DML'ye girmiş bütün sınırötesi miras alanları oluşturmakta olup, araştırma holistik bir ele alışla, bunların tamamını kapsamaktadır.

1.3. Yöntem ve Organizasyon

Araştırma yöntemi, temel olarak, ilgili alan yazının incelenmesi ve UNESCO Dünya Miras Merkezinin (DMM) sunduğu veriler kullanılarak gerçekleştirilen betimleyici istatistik analizlere dayanmakta olup, makale dört ana başlık altında organize edilmiştir. Bu çerçevede, ilk olarak, çalışmanın kavramsal ve kuramsal altyapısını ortaya koymak üzere koruma olgusu, DM ve tarihsel süreç içinde DM'nin uluslararası bir çatı altında korunması fikrinin gelişimi, DML ve sınırötesi miras kavramı açıklanmış, ardından, araştırmanın amacı, kapsamı, soruları, yöntem ve organizasyonu ortaya konulmuştur. Önceki çalışmaların gözden geçirildiği ikinci başlık altında, sınırötesi koruma alanlarına ve sınırötesi miraslara ilişkin alan yazın incelenmiştir.[6]

Üçüncü aşamada, sınırötesi mirasların zaman ve mekân kesitindeki gelişimini DM geneli ile karşılaştırmalı olarak sunan niceliksel analiz bulguları tablo, harita ve fotoğraflarla desteklenerek açıklanmış ve tartışılmıştır. Analizlere konu olan değişkenler miras sayısı ve güvenliği, listelenme yılı, genişleme durumu, miras türü, paydaş devlet sayısı, paydaş devletlerin miras sayısı ve bölge değişkenleri olup, bu değişkenlere ilişkin veriler DMM'nin resmi internet sitesinden temin edilmiştir. Verilere betimleyici istatistik analiz teknikleri uygulanmıştır. Bu çerçevede, toplam değer, ortalama değer, en yüksek değer, en düşük değer, sıralama ve frekanslar incelenmiş, çapraz tablolamalar yapılmıştır. Analiz bulgularının ortaya konulduğu bu bölüm, araştırma sorularına paralel bir biçimde üç alt başlık içermektedir. Birinci alt başlıkta, öncelikle, DM'nin tarihsel süreç içindeki gelişimine ve mirasların bölgesel-türel dağılımına ilişkin analiz bulguları aktarılmış, ardından sınırötesi mirasların DML içindeki payı ve çeşitliliği ortaya konulmuştur. Ayrıca, bu alt başlıkta, Türkiye'nin DML'deki sınırötesi miras payı ve potansiyeli üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Sonrasında, sınırötesi mirasların tarihsel süreç içinde DML'deki gelişimine, türel dağılımına ve paydaşlık ilişkilerine ait bulgular ortaya konulmuş ve DM geneli ile karşılaştırmalı olarak tartışılmıştır. Üçüncü başlıkda, sınırötesi mirasların mekân kesitindeki dağılımı DM geneli ile karşılaştırmalı olarak sunulmuş ve tartışılmıştır. Sonuç kısmında, bütün bulgular bir matris yardımıyla özetlenmiş ve değerlendirilmiş, ayrıca, Türkiye'nin sınırötesi miras potansiyelinin değerlendirilmesine ilişkin politika ve araştırma önerileri ortaya konulmuştur.

2. Alan Yazında Sınırötesi Koruma Alanları ve Sınırötesi Miraslar

Doğal kaynakların ve çevrenin sınırötesi işbirlikleri ile korunması üzerine bilimsel araştırmalar ve çalışmalar[7] 70'li yıllara kadar uzanmakla birlikte (bkz. Carroll, 1979; Rüster ve Simma, 1975), bu araştırmaların belirli bir ivme kazanması 90'lı yılların sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Örneğin, Stolton ve Dudley (1999), Zbicz (1999a, 1999b), IUCN/WCPA

[6] Alanyazındaki araştırmaların içeriğine ilişkin ayrıntılı inceleme ve değerlendirmelerin başlı başına ayrı bir araştırmayı gerektirecek genişlikte olduğu düşüncesiyle, bu makale kapsamında, önceki araştırmaların odaklandığı meseleleri ana hatlarıyla ortaya koyan bir tarama gerçekleştirilmiştir.

[7] Her ne kadar DML ilk defa 1978'de oluşturulmaya başlanmışsa da sınırötesi koruma faaliyetlerinin geçmişi daha önceki yıllara uzanmaktadır. Dolayısıyla, alan yazındaki ilk çalışmalar 1978'den önce başlamış olup, bu çalışmalar, ilerleyen süreçte, sınırötesi miras araştırmalarına öncülük etmiş ve temel oluşturmuştur.

(1998), Westing (1998), Danby (1997), Hamilton (1996), Mcneely (1995), Thorsell ve Harrison'un (1990) çalışmaları 90'lı yıllarda alan yazına giren araştırmaların yalnızca bir kısmını oluşturmaktadır. Bu öncü çalışmalarda, genel olarak, sınırötesi korumanın doğası, ortaklaşa yönetim, sınırötesi koruma alanlarının ve barış parklarının çatışma çözümüne ve barışa katkısı, çeşitli sınırötesi koruma alanlarına ilişkin tecrübeler, kazanımlar, fırsatlar, kısıtlayıcılıklar ve sınırötesi koruma alanlarının sağladığı faydalar ele alınmıştır. Ayrıca, bir yandan, sınırötesi koruma alanlarının daha iyi yönetimi için stratejiler ve uluslararası ortaklık imkânları, diğer yandan, uluslararası ortaklıkların geliştirilmesi için sınırötesi koruma alanlarının araçsallığı gibi çift yönlü meseleler bu dönemdeki araştırmaların diğer konularını oluşturmuştur.

2000'li yıllara gelindiğinde ise, gerek devlet kurumlarının gerekse de araştırmacıların hem sınırötesi koruma alanlarına ilgisinde bir artış yaşanmış hem de sınırötesi miraslara ilişkin ilk araştırmalar alan yazına girmeye başlamıştır. Bu çerçevede, sınırötesi miraslar UNESCO raporlarında ve çeşitli bilimsel çalışmalarda ele alınmış (örneğin bkz. UNESCO, 2017; Svels ve Sande, 2016; Albrecht, 2010), ayrıca, DML'ye henüz eklenmemiş, ancak birçok devletin sınırları içinde bulunan sulak alanlar, nehirler, barış parkları, mimari miras vd. sınırötesi kültürel ve doğa koruma alanları üzerine pek çok araştırma yürütülmüş ve lisansüstü tezleri hazırlanmıştır. Bu araştırmalarda sınırötesi koruma alanlarının planlanması ve yönetiminde güvenlik boyutu (Braack vd., 2006), sınırötesi koruma alanlarının turizm vasıtasıyla gerçekleşen ekonomik katkıları (Bushell ve Eagles, 2007) yanı sıra bu alanların ekolojik faydaları (McCallum vd., 2014), mimari mirasın korunmasına ilişkin geliştirilen sınırötesi işbirlikleri (Wongwaiwit, 2009), Avrupa ülkelerinin sınırötesi koruma tecrübeleri (Vasilijević ve Pezold, 2011; Haapala, 2003), sınırötesi korumada karşılaşılan fırsatlar ve güçlükler (Vasilijević, 2012), farklı sınırötesi koruma modelleri (Church, 2012) ortaya konulmuştur. Sınırötesi koruma alanlarının barışın tesisine ve çatışma çözümüne katkısı ise, 2000'li yıllarda da yine bir çok araştırmaya konu olmuştur (Pouya vd., 2017; Ali, 2010; Philips vd., 2006; Alsdirawi ve Faraj, 2004; Sandwith vd., 2001). Ayrıca, bu dönemde, Afrika kıtası sınırötesi koruma çalışmaları bağlamında araştırmacılar için adeta bir laboratuvar olmuştur. Zira 2000'li yılların başında, Biyolojik Çeşitliliği Destekleme Programı çerçevesinde, bütün Afrika kıtasındaki doğa ve kaynak koruma alanları Batı Afrika (Biodiversity Support Program, 2001a), Doğu Afrika (Biodiversity Support Program, 2001b) ve diğer bölgeler olmak üzere kısım kısım çalışılmış ve birden çok ülkenin sınırları içinde yer alan doğa koruma alanlarının ve kaynakların yönetimine ilişkin planlar geliştirilmiş, raporlar hazırlanmış, çalıştay ve sempozyumlar düzenlenmiştir (Braack vd., 2003). Son yıllarda ise, Afrika'daki sınırötesi koruma alanlarına ilişkin hak ve kazanımların yerel topluluklara dağılımı tartışılmaktadır (Chifamba, 2012).

Sınırötesi koruma alanyazınının ivmelenerek geliştiği 2000'li yıllarda, devletlerin sınırötesi işbirliği kurma girişimleri de artmıştır. Bu bağlamda, güncel araştırmalar içinde, Vasilijević vd.'nin (2015) "Sınırötesi Koruma: Sistematik ve Entegre Bir Yaklaşım" isimli çalışması, doğal ve kültürel kaynakların birden çok devletin işbirliği ile korunmasına yönelik girişimlere rehber olması niteliği ile öne çıkmaktadır. Bu çalışmada, öncelikle farklılaşan sınırötesi koruma alanlarının bir tipolojisi ortaya konulmuş, ardından, sınırötesi koruma girişimleri için geliştirilen öneriler dünyadaki farklı bölgelerden çok sayıda en iyi uygulama örnekleri ile aktarılmıştır.

Sınırötesi koruma alanlarının DML'de kendilerine daha çok yer bulmaları sonucunda, 2000'li yıllarda, doğrudan sınırötesi mirasları konu alan çalışmalar da gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Danby ve Slocombe (2005, 2002) DML'ye ilk giren sınırötesi miraslardan biri olan buzullar bölgesi St. Elias'ı ekosistem coğrafyası, bölgesel ekoloji ve devletler arası işbirliği çerçevesinde incelemiştir. Albrecht (2010) ve Armaitienė (2007) ise geleneksel yerleşmelere evsahipliği yapan Kuron Kıyı Oku üzerine araştırmalarda bulunmuşlardır. Armaitienė (2007), sınırötesi mirasların sürdürülebilir kalkınma ve turizm sektörüne katkısı bağlamında, Kuron Kıyı Oku'nu turizm gelişimi ve entegre kıyı şeridi yönetimi açısından ele almıştır. Aynı sınırötesi mirası inceleyen Albrecht (2010) ise sözkonusu alanın korunmasının önündeki engellerin kaldırılması ve işbirliğinin geliştirilmesi için devletler düzeyindeki çabaların artırılması ve yerel toplulukların eksiksiz desteklenmesinin gereğine işaret etmiştir. Albrecht (2010), ayrıca, belirli bir takım çevresel ve sınırötesi yönetişim ilkelerine uyularak, sınırötesi miras alanlarının korunması ve yönetiminde çatışmaların önüne geçilebileceğini ve daha iyi sonuçlar elde edilebileceğini belirtmiştir.

Güncel bazı çalışmalar ise sınırötesi mirasların korunması ve yönetiminden dersler çıkarmaya, uluslararası tecrübeden öğrenmeye yönelmiştir. Örneğin, UNESCO'nun yayınladığı bir raporda (2017), Almanya'nın doğal ve kültürel mirasların korunması için kurduğu uluslararası işbirliklerinden edindiği tecrübeler paylaşılmıştır. Almanya ve paydaşlarının doğanın ve kültürün korunmasındaki farklı yaklaşımlarına ve koruma mekanizmalarına yer veren rapor, Almanya'nın DML'de yeralan bütün sınırötesi miraslarını kapsamaktadır. Uluslararası tecrübeden öğrenmeyi vurgulayan bir başka güncel sınırötesi miras araştırmasında ise, Svels ve Sande (2016) İskandinavya'dan iki örnek vermektedir. İlk örnek, Norveç-İsveç sınırlarında yeralan Laponia doğal-kültürel miras alanıdır. Diğeri ise, morenli takımadalar olarak bilinen, İsveç-Finlandiya sınırları içindeki High Coast/Kvarken doğal miras alanıdır. Svels ve Sande (2016) araştırmalarında, İskandinav ülkelerinin güçlü bir sınırötesi öğrenme geleneği sergilediğini ve sınırötesi koruma alanlarına ilişkin problemlerin sınırötesi öğrenme yoluyla aşılabileceğini önermişlerdir.

Özetle, uluslararası alanyazında, doğrudan sınırötesi miraslar üzerine gerçekleştirilen bu öncü araştırmalarda, daha çok, sınırötesi mirasların etkili bir şekilde korunması ve yönetilmesi için devletlerarası işbirliğine, yerel toplulukların desteklenmesine ve sınırötesi mirasların korunması ve yönetiminden çıkarılabilecek derslere odaklanılmıştır. Türkiye'de ise koruma ve planlama alanındaki öne çıkan dergiler ve diğer bilimsel çalışmalar incelendiğinde, kültürel ve doğal mirasın korunması üzerine geniş bir alan yazın oluştuğu görülmekte (örneğin, bkz. Ulusan ve Yıldırım, 2016; Altınöz, 2012a, 2012b, 2012c; Kuban, 2012; Ahunbay, 2011; Dinçer vd., 2011; Tekeli, 2011; Güçhan ve Kurul, 2009; Özdemir, 2005; Tankut, 2005), ancak, sınırötesi koruma araştırmaları bağlamında çok az sayıda yayın tespit edilebilmektedir. Bu bağlamda, Demireş Özkul ve Pouya (2017) ile Pouya vd.'nin (2017) barış parklarını konu alan araştırmaları bu yayınlara örnek teşkil etmektedir. Doğrudan sınırötesi mirasların incelenmesi bağlamında ise alan yazınımızın gelişmesi gerekmektedir.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1. UNESCO Dünya Mirası, Sınırötesi Miraslar ve Türkiye

İlk defa 1978 yılında uluslararası bir çatı altında DML'ye giren doğal ve kültürel koruma alanları, yılda ortalama 26,69 yeni miras alanının listeye eklenmesiyle, 2019 yılında toplam 167 ülkede 1121 adede[8] ulaşmıştır (Tablo 1). Hâlihazırda, DML'deki varlıkların 869'u kültürel miras, 213'ü doğal miras, 39'u karma mirastır (UNESCO, 2019b).

Tablo 1'deki veriler incelendiğinde (1979, 1989, 1997, 1999, 2000 yılları gibi uç değer gösteren bazı yıllar hariç), mirasların listelenmesinde miktara ve miras türüne göre belirgin dönemsel farklılıklar görülmemektedir. Bu bağlamda, kültürel veya doğal öneme sahip varlıklar, günümüze kadar düzenli bir seyir ile DML'ye eklenmiştir. Ancak, DM'nin türel dağılımı dengeli değildir. Zira DML'nin ilk yıllarından günümüze kadar, kültürel miraslar istikrarlı bir şekilde ve ortalama %77,52 oranla ağırlıklı bir paya sahip olmuştur. Ayrıca, DM'nin bölgelere ve üye devletlere dağılımında da dönemsel olmayan dengesizlikler bulunmaktadır (Tablo 2 ve Şekil 1). Örneğin, 2019 yılı itibariyle, DML'de en çok mirası olan İtalya, Çin, İspanya, Almanya ve Fransa DM'nin toplam %22,21'ine sahiptir. Miras sayılarına göre ilk 20 devlet içinde yer alan 9 Avrupa ülkesi ise 292 varlık ile DM'nin %26'sına sahiptir. DM'nin yarıdan fazlası (%53,52'si) yalnızca 20 devlet (bütün üye devletlerin %10,36'sı) tarafından paylaşılmaktadır (bkz. Tablo 2). Bununla birlikte, DMM resmi istatistiklerine göre, UNESCO'ya üye 193 ülkeden 37'sinin DML'de yalnızca 1 adet varlığı bulun-

Tablo 1. DML'nin tarihsel süreç içinde gelişimi

Yıl	Miras sayısı			
	Kültürel	Doğal	Karma	Toplam
1978	8	4	0	12
1979	34	8	3	45
1980	22	5	0	27
1981	15	9	2	26
1982	17	5	2	24
1983	19	9	1	29
1984	15	7	0	22
1985	25	4	1	30
1986	23	5	1	29
1987	32	7	2	41
1988	19	5	3	27
1989	4	2	1	7
1990	11	2	3	16
1991	16	6	0	22
1992	16	4	0	20
1993	29	4	0	33
1994	21	7*	0	28*
1995	23	6	0	29
1996	30	5	2	37
1997	38	7	1	46
1998	27	3	0	30
1999	35	11	2	48
2000	50	10	1	61
2001	25	6	0	31
2002	8	0	1	9
2003	19	5	0	24
2004	28*	5	0	33*
2005	17	7	0	24
2006	16	2	0	18
2007	16	5	1	22
2008	19	8	0	27
2009	11	2	0	13
2010	15	5	1	21
2011	21	3	1	25
2012	20	5	1	26
2013	14	5	0	19
2014	21	4	1	26
2015	23	0	1	24
2016	12	6	3	21
2017	18	3	0	21
2018	13	3	3	19
2019	24	4	1	29

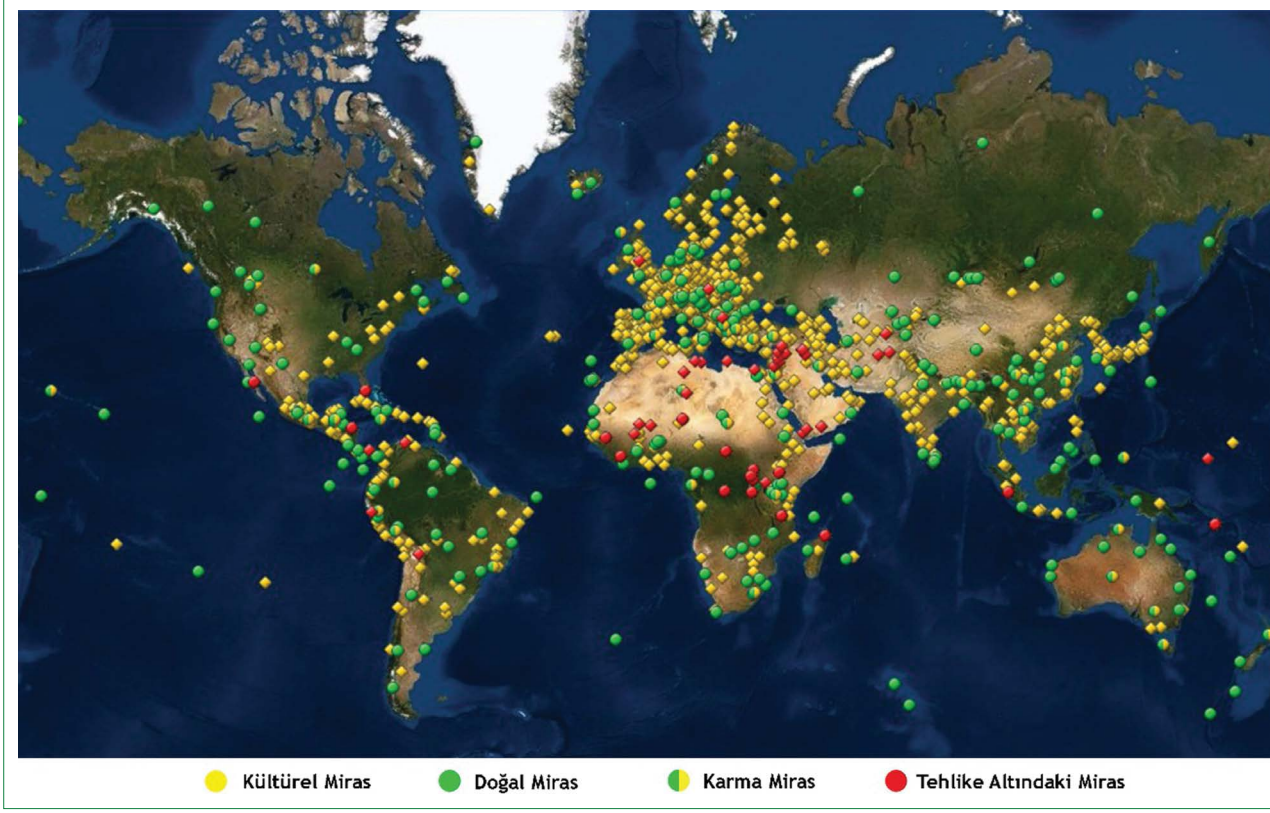
*: Liste dışı bırakılan miraslar çıkarıldıktan sonraki durumu göstermektedir. Toplam miras sayısı: 1121 (%77,52'si kültürel miras, %19,00'u doğal miras, %3,48'i karma miras). Risk altındaki miras sayısı: 53 (%4,23). Kaynak: DMM resmi istatistiklerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

[8] Bugüne kadar toplam 1123 varlık DML'ye eklenmiş olmakla birlikte, daha önce Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'nde bulunan 2 miras (Arabian Oryx Sanctuary doğal mirası ve Dersden Elbe Vadisi kültürel mirası) gerekli koruma önlemleri alınmadığı için liste dışı bırakılmıştır (UNESCO, 2019a).

Tablo 2. DML'de en çok mirası bulunan devletler

Sıra	Ülke	Miras sayısı	DML'deki oranı (%)	Sıra	Ülke	Miras sayısı	DML'deki oranı (%)
1	İtalya	55	4,91	11	İran	24	2,14
2	Çin	55	4,91	12	Japonya	23	2,05
3	İspanya	48	4,28	13	Brezilya	22	1,96
4	Almanya	46	4,10	14	Avustralya	20	1,78
5	Fransa	45	4,01	15	Kanada	20	1,78
6	Hindistan	38	3,39	16	Türkiye	18	1,61
7	Meksika	35	3,12	17	Yunanistan	18	1,61
8	Birleşik Krallık	32	2,85	18	Portekiz	17	1,52
9	Rusya Federasyonu	29	2,59	18	Polonya	16	1,43
10	A.B.D.	24	2,14	20	İsveç	15	1,34
	Toplam	407	36,30		Genel toplam	600	53,52

DMM resmi istatistiklerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 1. DM'nin mekânsal dağılımı (UNESCO, 2019a).

makta, 26 devletin ise hiçbir doğal ya da kültürel miras varlığı yer almamaktadır (UNESCO, 2019b).

Şekil 1'deki harita incelendiğinde, DM'nin bölgesel dağılımındaki dengesizlik açıkça görülmektedir. Bu bağlamda, Avrupa kıtası çarpıcı bir farkla DML'deki varlıkların önemli bir bölümüne sahip iken Afrika ve Arap ülkeleri bölgesel sıralamada geridedir. Bütün bu bulgular, 1994'te geliştirilen Küresel Strateji kapsamında alınan dengeli ve temsili bir liste kararına rağmen, hali hazırda DML'deki mirasların türel ve bölgesel dağılımında dengenin sağlanamadığını göstermektedir.

Öte yandan, miras sahipliliği bağlamında bölgesel sıralamada geride kalan Afrika ve Arap ülkeleri, ne yazık ki, mirasların korunması noktasında da geridedir (Şekil 1). Zira bugün, birçoğu yoksulluk, çatışma ve iç savaşların yaşandığı Afrika

Şekil 2. Nimba Dağı tehlike altındaki tek sınırötesi mirastır (UNESCO, 2019c).

ve Arap ülkelerinde olmak üzere, DML'deki 53 miras doğal afetler, savaş durumu, kentsel gelişme, tarımsal faaliyetler ve turizm baskıları gibi nedenlerle risk altındadır (Ulusan ve Yıldırım, 2016).[9]

Tehlike altındaki DM varlıklarından biri Fildişi Sahili ve Gine sınırları içinde yer alan Nimba Dağı Mutlak Koruma Alanı'dır (Şekil 2). DML'ye ilk giren sınırötesi miraslardan olan ve yaklaşık 20.000 hektarlık bir alanı kaplayan Nimba Dağı koruma alanındaki flora ve fauna, civar yerleşmelerdeki nüfusun tarım, hayvancılık ve avcılık faaliyetleri nedeniyle uzun bir süredir risk altındadır. Bununla birlikte, günümüzde, sürdürülebilir kalkınma anlayışı çerçevesinde tehlike altındaki bu mirasları korumak için uluslararası işbirliklerini geliştirme bilinci ve çabası da artmaktadır. Örneğin, 2019'da Nimba Dağı vd. sınırötesi miraslarla ilişkili olarak, Afrika'da sürdürülebilir kalkınma ve barış için sınırötesi miras alanlarının korunmasına yönelik "Afrika'daki Dünya Miras Alanlarının Etkili Yönetimi İçin Sınırötesi İşbirliği" konulu ilk bölgesel toplantı yapılmıştır. Gine, Fildişi Sahili, Benin, Burkino Faso, Nijer, Kongo, Kameron vd. sınırötesi miras sahibi ülkelerin ve 40 kuruluşun iştirak ettiği; çıktılarının raporlaştırılıp yayınlanması planlanan bu toplantının Afrika halkları arasında bölgesel bütünleşmenin teşviki, yoksulluğun azaltılması, sosyal uyumun güçlendirilmesi, sürdürülebilir kalkınma ve inovasyonun geliştirilmesi ve barışın tesisine yönelik çalışmalara katkı yapması beklenmektedir (UNESCO, 2019a).

DML, Nimba Dağı mutlak koruma alanının yanı sıra, 67 ülkenin sınırları içinde çok çeşitli doğal ve kültürel varlıkların oluşturduğu zengin bir sınırötesi miras portföyü sunmaktadır. Bu mirasların isimleri, listelenme yılları, miras türleri, içinde yer aldıkları bölge ve ülkeler DMM'nin resmi internet sitesinden yararlanılarak oluşturulan Tablo 3'te sunulmaktadır (Tablo 3'teki veriler kullanılarak yürütülen analizlere ilişkin bulgular ilerleyen başlıklar altında ayrıntılı olarak ortaya konulmakta ve tartışılmaktadır). Tablo 3 incelendiğinde, sınırötesi mirasların kadim kayın ormanlarından tarihi kent merkezlerine, dünyanın en görkemli şelalelerinden kalker taşından yapılmış ortaçağ mezartaşlarına ve mezarlıklarına, steplerden tarih öncesi kaya resimlerine, kanyonlardan kazıklı evlere, buzullardan tropikal orman ekosistemlerine, nirengi zincirinden ulusal parklara, Cizvit yerleşmelerinden karstik mağaralara, biyolojik çeşitlilik açısından dünya ölçeğinde son derece önemli, kritik role sahip kıyı sulak alanlarından çan kulelerine, morenli takımadalardan zengin flora ve faunaya sahip sıradağlara, tarihi demiryollarından ipek yoluna, taş çemberlerden peyzaj parklarına, savunma yapılarından dünyanın ilk uluslararası barış parkına, civa madenlerinden ahşap kiliselere, arkeolojik sit alanlarından modern mimarlığın başyapıtlarına kadar uzanan çok geniş bir çeşitliliğe sahip olduğu görülmektedir.

Bu zengin sınırötesi miras portföyündeki varlıklar, 2019 yılı itibarıyla toplam 39 adede ulaşmış olup, bunların yalnızca bir tanesi (bütün sınırötesi mirasların %2,50'si) risk altındadır. Sınırötesi mirasların DML içindeki payı %3,48'dir. UNESCO'ya üye bütün devletlerin içinde sınırötesi mirası olanların oranı %35, DML'de miras varlığı bulunan devletler içinde sınırötesi mirası olanların oranı % 40'dır. 126 üye devletin ise sınırötesi mirası yoktur. Bu devletlerden biri, DMS'ye 1983 yılında taraf olan ve hali hazırda DML'de 2'si karma, 16'sı kültürel olmak üzere toplam 18 mirası bulunan Türkiye'dir.[10]

Ancak, Türkiye'nin DML'de hiçbir sınırötesi mirasının bulunmaması ilginç bir durumdur. Zira Türkiye medeniyetlerin beşiği olan ve birçok devlete ve imparatorluğa ev sahipliği yapmış,

[9] UNESCO'nun 2019 yılı resmi istatistiklerine göre, risk altındaki mirasların %39,62'si başta Suriye olmak üzere Yemen, Filistin vd. Arap ülkelerinde; %30,19'u Afrika'da, %11,32'si Latin Amerika ülkelerinde, bir diğer %11,32'si Asya-Pasifik bölgesinde yer almaktadır. Avrupa-Kuzey Amerika Bölgesi tehlike altındaki mirasların en az sayıda olduğu coğrafyadır. Bu bölgede tehlike altında olan 4 adet miras (%7,55) bulunmaktadır (UNESCO, 2019b).

[10] Türkiye'nin DML'deki mirasları Göreme Milli Parkı ve kayalık Kapadokya kenti, İstanbul'un tarihi alanları, Divriği Ulu Cami ve Şifahanesi, Hattuşaş, Nemrut Dağı, Hierapolis-Pamukkale, Xsanthos-Letoon antik kentleri, Safranbolu kenti, Truva arkeolojik kenti, Selimiye Camii ve Külliyesi, Çatalhöyük, Bursa ve Cumalıkızık, Bergama ve çok katmanlı kültürel peyzajı, Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri, Efes, Ani arkeolojik sit alanı, Afrodisyas ve Göbekli Tepe'dir. Türkiye'nin DML'deki miras varlığı ve potansiyeli ile ilgili ayrıntılı bilgi ve tartışmalar için bkz. UNESCO, 2019a; Ulusan ve Yıldırım, 2016; Dinçer vd., 2011.

Tablo 3. DML'deki sınırötesi miraslar, tarihsel süreçteki gelişim, genişletilen miraslar,[1] miras türleri, bölgeler,[2] ülkeler, paydaş sayıları

Sayı	Miras ismi	Liste yılı	Miras türü	Bölge	Ülke	Paydaş sayısı
M1*	Białowieża Ormanı	1979	Doğal	Avrupa-Kuzey Amerika	Polonya, Belarus	2
M2*	Kluane/Wrangell-St. Elias/Buzullar Körfezi/Tatshenshini-Alsek (buzul tarlası)	1979	Doğal	Avrupa-Kuzey Amerika	Kanada, ABD	2
M3*	Ohrid Bölgesi Doğal ve Kültürel Mirası	1979	Karma	Avrupa-Kuzey Amerika	Kuzey Makedonya, Arnavutluk	2
M4*	Roma Tarihi Merkezi/Papalık Mülkleri/San Paolo Fuari le Mura	1980	Kültürel	Avrupa-Kuzey Amerika	İtalya- Vatikan	2
M5*	**Nimba Dağı Mutlak Koruma Alanı (önemli doğal ortam) – tehlike altında**	**1981**	**Doğal**	**Afrika**	**Fildişi Sahili, Gine**	**2**
M6*	Guarani Cizvit Misyonları (30 adet yerleşme)	1983	Kültürel	Latin Amerika ve Karayipler	Arjantin, Brezilya	2
M7*	Talamanca Sıradağları/La Amistad Koruma Alanları-Ulusal Parkı (tropik orman)	1983	Doğal	Latin Amerika ve Karayipler	Kosta Rika, Panama	2
M8*	Roma İmparatorluğunun Sınırları (antik duvar)	1987	Kültürel	Avrupa-Kuzey Amerika	Almanya, Birleşik Krallık	2
M9	Mosi-oa-Tunya/Victoria Şelaleleri (genişlik: 1,7 km, yükseklik: 108 m)	1989	Doğal	Afrika	Zambiya, Zimbabwe	2
M10*	Aggtelek Karst ve Slovak Karst Mağaraları (712 adet karstik mağara)	1995	Doğal	Avrupa-Kuzey Amerika	Macaristan, Slovakya	2
M11	Waterton Glacier Uluslararası Barış Parkı (dünyanın ilk uluslararası barış parkı)	1995	Doğal	Avrupa-Kuzey Amerika	Kanada, ABD	2
M12*	Nijer W Ulusal Parkı (savana, sulak alan)	1996	Doğal	Afrika	Nijer, Benin, Burkina Faso	3
M13*	Pyrenees - Perdu Dağı (dağ, kanyon, geleneksel yerleşme)	1997	Karma	Avrupa-Kuzey Amerika	Fransa, İspanya	2
M14*	Coa Vadisi ve Siega Verde'deki Tarihöncesi Kaya Resmi Sit Alanları	1998	Kültürel	Avrupa-Kuzey Amerika	Portekiz, İspanya	2
M15*	Belçika'nın (33 adet) ve Fransa'nın (23 adet) Çan Kuleleri	1999	Kültürel	Avrupa-Kuzey Amerika	Belçika, Fransa	2
M16	Kuron Kıyı Oku (geleneksel yerleşme)	2000	Kültürel	Avrupa-Kuzey Amerika	Litvanya, Rusya Federasyonu	2
M17*	Höga Kusten/Kvarken Takımadası (morenli takımada)	2000	Doğal	Avrupa-Kuzey Amerika	Finlandiya, İsveç	2
M18*	Maloti/Drakensberg Parkı (önemli doğal ortam)	2000	Karma	Afrika	Güney Afrika, Lesotho	2
M19	Fertö/Neusiedlersee Kültürel Peyzajı (geleneksel yerleşme)	2001	Kültürel	Avrupa-Kuzey Amerika	Avusturya, Macaristan	2
M20*	Monte San Giorgio (lagün, dağ, fosiller)	2003	Doğal	Avrupa-Kuzey Amerika	İtalya, İsviçre	2
M21	Uvs Nuur Havzası (kapalı havza, bozkır ekosistemi)	2003	Doğal	Asya ve Pasifik/Avrupa	Moğolistan, Rusya Federasyonu	2
M22	Muskauer Parkı/Park Muzakowski (peyzaj parkı)	2004	Kültürel	Avrupa-Kuzey Amerika	Almanya, Polonya	2
M23	Struve Jeodezik Yayı (2820 km'lik nirengi zinciri ve üzerinde 34 ölçüm istasyonu)	2005	Kültürel	Avrupa-Kuzey Amerika	Belarus, Estonya, Finlandiya, Letonya, Litvanya, Norveç, Moldova, Rusya Federasyonu, İsveç, Ukrayna	10
M24	Senegambia'daki Taş Çemberler (1000'den fazla anıt)	2006	Kültürel	Afrika	Gambiya, Senegal	2
M25*	Karpatlar ve Diğer Bölgeler Kadim Kayın Ormanları	2007	Doğal	Avrupa-Kuzey Amerika	Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Belçika, İtalya, Bulgaristan, Hırvatistan, Romanya, Slovakya, Slovenya, İspanya, Ukrayna	12

Tablo 3 (devamı). DML'deki sınırötesi miraslar, tarihsel süreçteki gelişim, genişletilen miraslar,[1] miras türleri, bölgeler,[2] ülkeler, paydaş sayıları

Sayı	Miras ismi	Liste yılı	Miras türü	Bölge	Ülke	Paydaş sayısı
M26	Albula/Bernina Peyzajlarındaki Rhaetian Demiryolu (demiryolu, tünel, viyadük)	2008	Kültürel	Avrupa-Kuzey Amerika	İtalya, İsviçre	2
M27*	Wadden Denizi (biyolojik çeşitlilik açısından küresel önemde kıyı sulak alanı)	2009	Doğal	Avrupa-Kuzey Amerika	Almanya, Danimarka, Hollanda	3
M28	Alpler'deki Tarihöncesi Göl-üstü Evleri (kazıklı evler, geleneksel yerleşme)	2011	Kültürel	Avrupa-Kuzey Amerika	Almanya, Avusturya, Fransa, İsviçre, İtalya, Slovenya	6
M29	Civa Mirası, Almaden ve Idrija (civa madeni)	2012	Kültürel	Avrupa-Kuzey Amerika	Slovenya, İspanya	2
M30	Üç Uluslu Sangha (tropikal orman ekosistemi)	2012	Doğal	Afrika	Kamerun, Kongo, Orta Afrika Cumhuriyeti	3
M31	Polonya ve Ukrayna'da Karpat Bölgesindeki Ahşap Tserkvas (16 ahşap kilise)	2013	Kültürel	Avrupa-Kuzey Amerika	Polonya, Ukrayna	2
M32	Qhapaq Ñan, Andean Yol Sistemi (İnka yol ağı)	2014	Kültürel	Latin Amerika ve Karayipler	Arjantin, Bolivya, Ekvator, Kolombiya, Peru, Şili	6
M33	İpek Yolları: Chang'an-Tianshan Koridorunun Güzergâh Ağı	2014	Kültürel	Asya ve Pasifik	Çin, Kazakistan, Kırgızistan	3
M34	Stećci Ortaçağ Mezartaşları (kalker taşından) ve Mezarlıkları	2016	Kültürel	Avrupa-Kuzey Amerika	Bosna Hersek, Hırvatistan, Karadağ, Sırbistan	4
M35	Modern Mimariye Üstün Katkı Sağlayan Le Corbusier'in 17 adet Çalışması	2016	Kültürel	Avrupa-Kuzey Amerika/ Latin Amerika-Karayipler/ Asya-Pasifik	Almanya, Arjantin, Belçika, Fransa, Hindistan, İsviçre, Japonya	7
M36	Batı Tien-Shan (zengin flora ve faunalı sıradağlar)	2016	Doğal	Asya ve Pasifik	Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan	3
M37	Dauria Peyzajları (step)	2017	Doğal	Asya-Pasifik/Avrupa	Moğolistan, Rusya Federasyonu	2
M38	16–17. Asır Venedik Savunma Yapıları: Stato da Terra - Stato da Mar	2017	Kültürel	Avrupa-Kuzey Amerika	Hırvatistan, İtalya, Karadağ	3
M39	Erzgebirge/Krusnohori Maden Bölgesi (22 adet maden alanı)	2019	Kültürel	Avrupa-Kuzey Amerika	Almanya, Çekya	2

Tabloda * işareti olan varlıklar listelendikten sonraki yıllarda genişletilen sınırötesi miraslardır, bold olanlar tehlike altındaki sınırötesi miraslardır. Bölge sınıflaması DMM'nin yapmış olduğu tanımlamalar esas alınarak oluşturulmuştur (Kaynak: DMM'nin resmi internet sitesinden yararlanılarak oluşturulmuştur).

doğal ve kültürel zenginlikleriyle üç kıtanın kesiştiği Anadolu coğrafyası üzerinde yer almaktadır. Tarih öncesi ve sonrası dönemlerde, Anadolu ve yakın çevresi Troya, Hatti, Hitit, Hurri, Urartu, Frigya, Lidya, Helen, Karya ve Likya uygarlıklarına, Roma ve Bizans İmparatorluğuna, Selçuklu Devletine, Osmanlı İmparatorluğuna ev sahipliği yapmış kadim bir coğrafyadır (Anadolu uygarlıkları, kültür tarihi ve kentleri hakkında bkz. Akurgal, 2015; Gür, 2010). Bugün, Anadolu Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne, çevresi komşularına ev sahipliği yapmaktadır. Dolayısıyla Anadolu ve çevresi tarih boyunca üzerinde yaşayan toplumların, kurulan devletlerin ve kentlerin ürettiği zengin bir kültür mirasına sahiptir.

Örneğin, dört padişah görmüş Osmanlı'nın baş mimarı Sinan'ın tam sayısı kesin olarak bilinememekle birlikte,[11] bir bölümü artık yokolmuş cami, mescit, medrese, han, hamam, saray, darüşşifa, imaret, türbe, mahzen, suyolu, bend, kemer, köprü gibi çeşitli işlev ve türlerdeki yapıları, başta İstanbul olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğunun üç kıtadaki yayılma alanları içinde inşa edilmiştir (Mimar Sinan ve eserleri hakkında bkz. ÇEKÜL Sinan'a Saygı Projesi, 2019; Günay, 2014; Saatçi, 2014; Erzen, 2005; Aslanapa, 1988; Batur ve Batur, 1967; Tezkiretü'l-Ebniye ve Tezkiretü'l-Bünyan). Ancak, Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasıyla birlikte sınırlar yeniden çizilmiş, böylece Sinan'ın eserlerinin büyük bir bölümü Türkiye Cumhuriyeti topraklarında, bir bölümü ise Bosna-Hersek, Bulgaristan, Yunanistan, Kırım ve daha birçok devletin sınırları içinde kalmıştır (Alan yazındaki kaynaklar taranarak oluşturulan Tablo 4, Mimar Sinan'ın bugün Türkiye sınırları dışında kalan eserlerinin bir listesini sunmaktadır).

Zaman içinde Sinan'ın eserlerinin bir kısmı yıkılıp, yokolurken bir kısmı ayakta kalmayı başarmış, hatta DML'ye eklenmiştir.[12] Bu yapılardan biri üzerine romanlar yazılan ve 2007'de DML'ye eklenen Drina Köprüsüdür (UNESCO, 2019a). Hâlihazırda, Türkiye sınırları içinde ve dışında, Sinan'ın İstanbul tarihi yarımadadaki eserleri, Edirne'deki Selimiye Cami ve Višegrad'daki Drina Köprüsü (Şekil 3) DML'de yer almaktadır. Ancak bu yapılar ilgili ülkelerin işbirliği ile sınırötesi kültürel miras varlığı olarak UNESCO'ya sunulmuş değildir. Edirne ve İstanbul'dakiler Türkiye'nin miras varlığı, Višegrad'daki Drina Köprüsü ise Bosna-Hersek'in miras varlığı olarak listede yer almaktadır. Sonuç olarak, Mimar Sinan'ın Türkiye sınırları içinde ve dışında yüzlerce eseri bulunmakla birlikte, bu yapılar sınırötesi miras varlığı olarak DML'de yer almamaktadır.

Mimar Sinan eserleri Türkiye'nin sınırötesi miras potansiyeli açısından bir örnektir. Ancak, elbetteki, Türkiye'nin sınırötesi miras potansiyelinin, yalnızca Mimar Sinan'ın eserleri ile

Tablo 4. Mimar Sinan'ın Türkiye sınırları dışındaki bilinen eserleri

Ülke	Şehir	Eser
Bosna Hersek	Bosna	Mehmet Paşa İmareti
		Mehmet Paşa Kervansarayı
		Mehmet Paşa Sarayı
	Višegrad	Sokullu Mehmet Paşa (Drina) Köprüsü
	Mostar	Karagöz Mehmet Paşa (Bey) Cami
Bulgaristan	Hasköy	Çoban Mustafa Paşa (Svilengrad) Köprüsü
	Sofya	Bosnalı (Sofu) Mehmet Paşa Camisi
Filistin-İsrail	Kudüs	Cami-i Şerif (Haseki) İmareti
		Cami
		Medrese
		Hürrem Sultan Hanı
Irak	Bağdat	İmam-ı Azam Camisi
		Imam-ı A'zam Tekkesi
		Murat Paşa Camisi
		Şeyh Abdulkadir-i Geylâni Camisi
		Şeyh Abdülkadir-i Geylâni Tekkesi
	Basra	Maktul Ayas Paşa Camisi
	Kerkük	Sultan Süleyman (Gülenber Kalesi) Cami
Kırım Özerk Cumhuriyeti	Gözleve	Tatar Han Cami (Kezlev Camisi)
		Tatar Han Türbesi
	Kefe	Sultan Süleyman Han Hamamı
Macaristan	Budin	Mustafa Paşa Camisi
		Mustafa Paşa Türbesi
Suriye	Halep	Adliye Camisi
		Hüsrev Paşa Camisi (Hüsreviye)
		Hüsrev Paşa İmareti
		Hüsrev Paşa Medresesi
	Şam	Sultan Süleyman Han Cami
		Sultan Süleyman Han İmareti
		Sultan Süleyman Han Kervansarayı
		Sultan Süleyman Han Tabhanesi
		Haseki Sultan İmareti
Sudi Arabistan	Medine	Mehmet Paşa Hamamı
		Sultan Süleyman Han Hamamı
	Mekke	Sultan Süleyman Han Medresesi
		Haseki Sultan İmareti
		Mehmet Paşa Hamamı
		Haremi Şerifin onarımı
Yunanistan	Trikkala (Tırhala)	Osman Şah Cami (Kurşunlu Cami)
		Mehmet Bey (Rüstem Kethüdası) Camisi

[11] Mimar Sinan'ın eserlerinin sayısı hakkında farklı bilgilere ulaşılmaktadır. Örneğin, Günay (2014) bu sayının 477 olduğunu belirtirken, Erzen'e (2005) göre, Mimar Sinan'ın eserlerinin sayısı 500'ün üzerindedir.

[12] Bugün, Sinan'ın ayakta kalan eserlerinin bir bölümü asli fonksiyonuna uygun şekilde, diğerleri ise başka işlevler için kullanılmakta olup, bu yapıların içinde özgün durumları korunabilenlerin yanı sıra yanlış onarım ve değişikliklerle özgünlüğü kaybolmuş ya da bakımsızlık nedeniyle görünümü değişmiş olanlar da vardır.

Şekil 3. Sokullu Mehmet Paşa Köprüsü, Višegrad – Bosna Hersek (sol), Selimiye Cami, Edirne – Türkiye (sağ) (UNESCO, 2019a).

Tablo 5. Tarihsel süreçte sınırötesi mirasların listelenmesi ve genişleme durumu

Listelenme tarihi	Sınırötesi miras sayısı	Sınırötesi miras listesindeki oranı (%)	DM içindeki sınırötesi miras oranı (%)	Her yıl listelenen yeni sınırötesi miras sayısı (ortalama)	Her yıl listelenen yeni DM sayısı (ortalama)	Genişletilen sınırötesi miras sayısı	Genişletilen sınırötesi mirasların oranı (%)
1995 öncesinde	9	23,08	2,05	0,53	25,76	8	**88,88**
1995 ve sonrasında	**30**	**76,92**	**4,39**	**1,20**	27,32	10	33,33
1978–2019 yılları toplamı	39	100,00	3,48	0,95	26,69	18	46,15

sınırlı olduğu düşünülemez. Bilakis, Orta Asya'daki köklerinden günümüzdeki vatanına kadar uzanan çok geniş bir coğrafyada pek çok uygarlıkla temas etmiş, bir arada olmuş, ilişki kurmuş, iç içe yaşamış bir ulusun, büyük bir doğal ve kültürel zenginliğe sahip kadim Anadolu coğrafyası üzerinde kurulu olan son devleti Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırötesi miras potansiyelinin oldukça yüksek olduğu rahatlıkla düşünülebilir.[13]

3.2. Zaman Kesitinde Sınırötesi Miraslar: Listelenme, Türel Dağılım, Paydaşlık

Sınırötesi mirasların listelenmesi, ilk defa, DML'nin ikinci yılında, 1979'da gerçekleşmiştir. Kluane/Saint Elias/Buzullar Körfezi, Białowieża Ormanı ve Ohrid Bölgesi DML'ye ilk giren sınırötesi miras alanları, Erzgebirge/Krusnohori Maden Bölgesi ise son giren sınırötesi mirastır. 1978–2019 yılları arasında, her yıl ortalama 0,95 yeni miras alanının listeye eklenmesiyle, sınırötesi miras sayısı bugün toplam 39 adede ulaşmıştır. 1979, 2000 ve 2016 yılları 3'er adet varlık ile DML'ye en çok sayıda sınırötesi mirasın dâhil olduğu yıllardır. 13'ü 1995 yılı öncesinde olmak üzere, toplam 15 farklı senede ise hiç bir sınırötesi miras DML'ye eklenmemiştir.

Tablo 1, Tablo 3 ve Tablo 5 birlikte incelendiğinde, DML'deki dönemsel farklılık göstermeyen düzenli genel büyüme eğiliminden farklı bir şekilde, sınırötesi mirasların ağırlıklı olarak 1995 yılından sonra ve artan bir seyir ile listelendiği görülmektedir. Tablo 1 ve Tablo 5'te görüldüğü üzere, DML'de her yıl listenen miras sayısı 1995 öncesi ve sonrasında önemli bir farklılık göstermemektedir. Ancak, 1995 öncesinde listelenen sınırötesi miras sayısı yılda ortalama 0,53 iken, 1995 sonrasında bu değer yılda ortalama 1,20 mirasa yükselmiştir. Başka bir ifadeyle, sınırötesi mirasların %23,08'i 1995'ten önceki yıllarda, %76,92'si ise 1995'ten 2019'a kadar geçen süreçte DML'ye eklenmiştir. Böylece, sınırötesi mirasların 1995 öncesinde, DML'deki %2,05 olan payı, 1995 ve sonrasındaki yıllarda 2 kat artarak %4,39 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca, Viktorya Şelaleleri hariç, 1995 öncesinde listeye giren sınırötesi mirasların tamamı listelendikten sonraki yıllarda bir veya iki kez genişlemeye tabi tutulmuşlardır. Yanı sıra, 1995 sonrasında listelenenlerin de bir bölümü ilerleyen yıllarda genişlemeye tabi olmuşlardır (bkz. Tablo 3 ve Tablo 5). Bütün bu bulgular, son yıllarda, ülkelerin DM'nin korunması bağlamında sınırötesi işbirlikleri kurma çabalarının arttığını, dolayısıyla sınırötesi mirasların DML'deki payının artmakta olduğunu açıkça göstermektedir.

[13] Ancak, potansiyel bütün örnekleri ortaya koymak başlı başına ayrı bir araştırmanın ya da pek çok araştırmanın konusu olabilecek genişlikte ve derinlikte bir meseledir. Dolayısıyla, sınırötesi miras olabilecek muhtemel bütün örnekleri açıklamak bu çalışmanın amacını ve kapsamını aşacağı için, burada meseleyi Sinan eserleri ile örneklemek yeterli görülmüştür.

Tablo 6. Zaman kesitinde sınırötesi mirasların ve DM'nin türel dağılımı

Periyot	Miras türü	Sınırötesi miraslar		DM geneli	
		Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
2000 öncesinde (1978–1999)	Doğal	8	**53,34**	125	19,91
	Kültürel	5	33,33	479	**76,27**
	Karma	2	13,33	24	3,82
	Toplam	15	100,00	628	100,00
2000 ve sonrasında (2000–2019)	Doğal	8	33,33	88	17,85
	Kültürel	15	**62,50**	390	**79,11**
	Karma	1	4,17	15	3,04
	Toplam	24	100,00	493	100,00
1978–2019 yılları toplamı	Doğal	16	41,03	213	19,00
	Kültürel	20	**51,28**	869	**77,52**
	Karma	3	7,69	39	3,48
	Toplam	39	100,00	1121	100,00

Sınırötesi miraslar miras türlerine göre incelendiğinde, 2000'li yıllara kadar DM genelinden çok farklı ve tezat bir şekilde, sınırötesi doğal mirasların daha yüksek bir oranla (%53,34) listelendiği tespit edilmiştir (bkz. Tablo 1, Tablo 3 ve Tablo 6). Doğal miras varlığının ağırlıkta olduğu bu yıllarda, DML'ye sınırötesi kültürel miras olarak yalnızca 5 adet varlık girmiştir (bkz. Tablo 3). Ancak, 2000 ve sonrasındaki yıllarda listeye eklenen 15 yeni kültürel miras alanı, sınırötesi mirasların türel dağılım oranlarını önemli ölçüde değiştirmiştir. Bununla birlikte, aslında bu dönemdeki türel dağılım oranlarının da dengeli olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira 2000–2019 döneminde listeye giren sınırötesi mirasların %33,33'ü doğal, %62,50'si kültürel, %4,17'si karma niteliklidir. Dolayısıyla, bu dönemde, kültürel mirasların lehine gelişen bir dengesizlik durumu sözkonusudur. 1978–2019 yılları bütününde ise, sınırötesi doğal miraslar bütün sınırötesi mirasların %41,03'ünü, kültürel miraslar 51,28'ini oluşturmaktadır. Karma miraslar ise %7,69'luk bir oranla temsil edilmekte olup, bu oran bütün karma mirasların DML'deki oranının üzerindedir.

Sonuç olarak, bu bulgular sınırötesi mirasların türel dağılımında 2000 yılı öncesi ve sonrası olmak üzere iki farklı dönem olduğunu, ancak her iki dönemde de türel dağılımın dengeli olmadığını; bu bağlamda, 2000 öncesindeki dengesizliğin doğal miraslar lehine, sonrasındaki dengesizliğin ise kültürel miraslar lehine gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Ancak, 2000 öncesinde doğal miraslar lehine gelişen dengesizlik, 2000'li yıllarda kültürel miraslar lehine gelişen dengesizlik ile dengelenmiş, böylece 1978–2019 yılları bütününde sınırötesi miraslar türel dağılım açısından görece anlamlı bir dengeye ulaşmıştır.

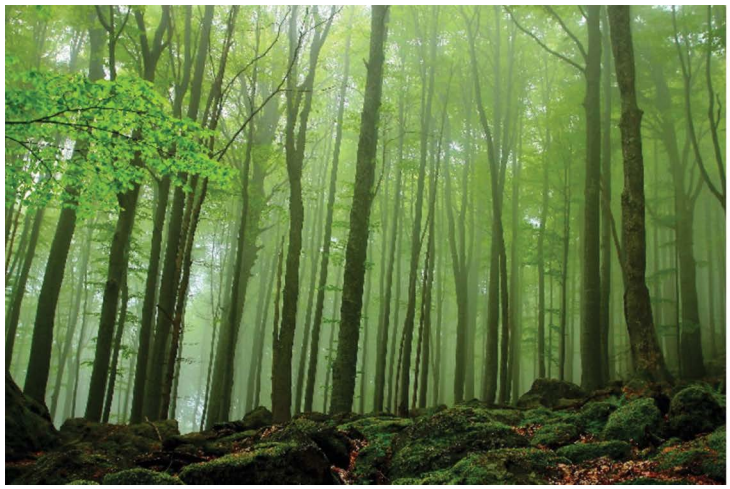
Tablo 6'da görüldüğü üzere, sınırötesi mirasların türel dağılımı ve bu dağılımın zaman kesitindeki seyri, kesinlikle DM genelinden farklıdır. Zira DM genelinde türel dağılım, DML'nin oluşturulmaya başlandığı 1978'den günümüze kadar kesintisiz bir şekilde kültürel miraslar lehine bir dengesizlik içermiştir ve hâlihazırda bu dengesizlik durumu devam etmektedir. Dolayısıyla, türel dağılım bağlamında, sınırötesi miras listesi 1994'te geliştirilen Küresel Strateji kapsamında alınan dengeli ve temsili bir miras listesi vizyonunu DM geneline kıyasla daha çok sağlamaktadır.

Sınırötesi miraslar paydaşlık bağlamında incelendiğinde ise, bu mirasların 27 tanesinin iki paydaşlı olduğu, 12 tanesinin ise ikiden fazla ülkenin sınırları içinde konumlandığı görülmektedir (bkz. Tablo 3). Birçok paydaşı olan mirasların yarısı üç ülkenin, diğer bir yarısı ise üçten fazla ülkenin sınırları içindedir. En çok sayıda paydaşı olan sınırötesi miras, Avrupa'nın kadim kayın ormanlarıdır.[14] 2820 km'lik bir nirengi zincirini ve bu zincirin üzerinde bulunan 34 adet ölçüm istasyonunu içeren Struve Jeodezik Yayı ise en çok sayıda devlet tarafından paylaşılan sınırötesi kültürel mirastır (Şekil 4).[15]

Sınırötesi mirasların listelenme seyri ve türel dağılımında tespit edilen zamansal farklılık, Tablo 3 ve Tablo 7 birlikte incelendiğinde, sınırötesi miraslara paydaşlık ve konumlanış bağlamında da görülmektedir. 2005 yılına kadar, DML'ye yalnızca birbirine komşu iki ülkenin sınırları içinde yer alan sınırötesi miraslar (Nijer W Ulusal Parkı hariç) girebilmiştir. Ancak, 2005 ve sonrasındaki yıllarda gerek konumlanış biçimi gerekse paydaşlık ortalaması değişmiştir. 2005 öncesinde 2,04 olan

[14] Arnavutluk, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Hırvatistan, Almanya, İtalya, Romanya, Slovakya, Slovenya, İspanya ve Ukrayna'nın paydaş olduğu bu ormanlar toplam 12 devletin sınırları içinde yer almaktadır.

[15] Struve Jeodezik Yayı Belarus, Estonya, Finlandiya, Letonya, Litvanya, Norveç, Moldova, Rusya, İsveç ve Ukrayna olmak üzere 10 adet Avrupa ülkesinde yer almaktadır.

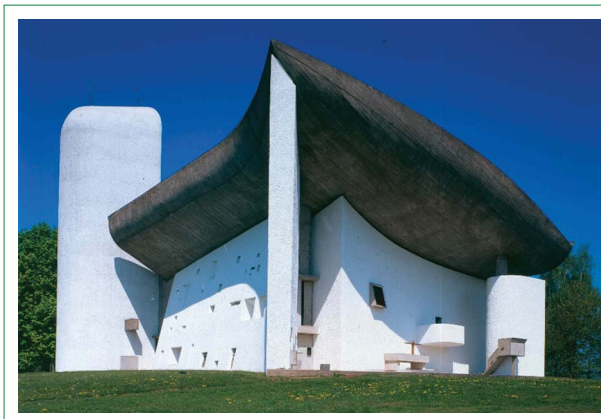

Şekil 4. Avrupa'nın kadim kayın ormanları (sol), Struve Jeodezik Yayı üzerinde bir nirengi noktası (sağ) (UNESCO, 2019c).

Tablo 7. Sınırötesi mirasların konumlanışı ve paydaşlık durumu

Periyot	Konumlanış	Sınırötesi miras sayısı	Oran (%)	Miras başına paydaş ortalaması
2005 öncesinde (1978–2004)	2 ülkede	21	**95,45**	**2,04**
	3 ülkede	1	4,55	
	3'den fazla ülkede	0	0,00	
	Toplam	22	100,00	
2005 ve sonrasında (2005–2019)	2 ülkede	**6**	**35,29**	**4,23**
	3 ülkede	5	29,42	
	3'den fazla ülkede	**6**	**35,29**	
	Toplam	17	100,00	
1978–2019 yılları arasında	2 ülkede	27	**69,24**	**3,00**
	3 ülkede	6	15,38	
	3'den fazla ülkede	6	15,38	
	Toplam	39	100,00	

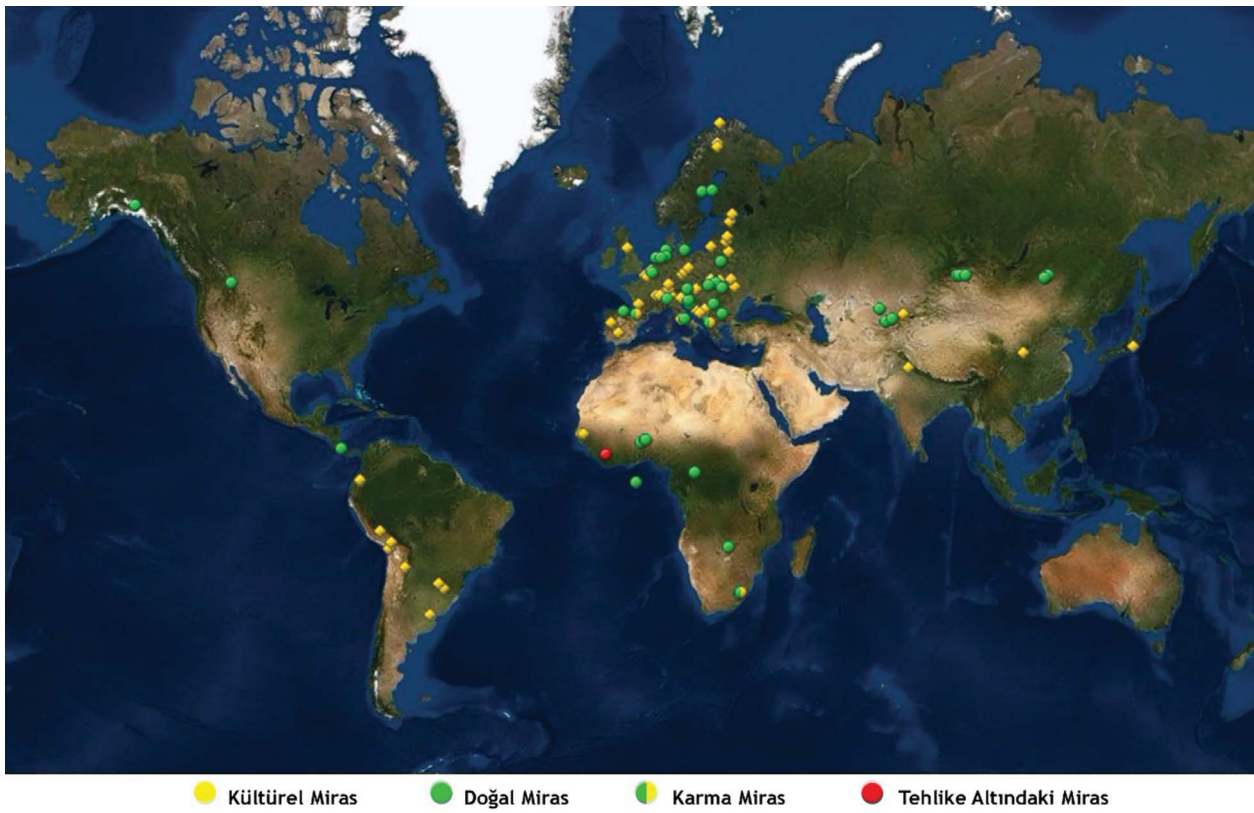
ortalama paydaş devlet sayısı, 2005 yılı sonrasında birbirine komşu olan ve olmayan devletlerin kurduğu ortaklıklarla listeye giren sınırötesi miraslar arasında 4,23 devlet, 1978–2019 yılları ortalamasında ise 3,00 devlet olarak gerçekleşmiştir. Bu bulgular, sınırötesi mirasların paydaşlık ortalamasının yükseldiğini, ayrıca paydaşlık ilişkilerinin yeni bir hal aldığını, bu çerçevede, coğrafi olarak birbirine komşu olmayan devletlerin de doğal ve kültürel miras alanlarını birlikte koruma çabası içine girdiğini göstermektedir. Bu bağlamda, 2016 yılında listeye giren şehirci-mimar Le Corbusier'in modern mimariye üstün katkı sağlayan çalışmaları, dikkati çeken özel bir yere sahiptir. 17 parçadan oluşan bu sınırötesi kültürel miras hem pek çok devlet tarafından paylaşılmaktadır, hem paydaş devletlerin hepsi birbirinin coğrafi olarak komşusu değildir ve hatta bu devletler farklı kıtalarda yer almaktadır. Ayrıca, bu miras DML'deki tek sınırötesi modern mimarlık mirasıdır (Şekil 5).

Şekil 5. Le Corbusier'in eserlerinden Notre-Dame du Haut Şapeli (UNESCO, 2019c).

Tablo 8. Sınırötesi mirasların ve DM'nin bölgelere dağılımı

Sınırötesi miraslar			Bütün DM		
Bölge	**Sayı**	**Oran (%)**	**Bölge**	**Sayı**	**Oran (%)**
Afrika	6	15,38	Afrika	96	8,56
Arap Ülkeleri	0	0,00	Arap Ülkeleri	86	7,67
Asya-Pasifik	4	10,27	Asya-Pasifik	268	23,91
Avrupa-Kuzey Amerika	**26**	**66,66**	Avrupa-Kuzey Amerika	**529**	**47,19**
Latin Amerika	3	7,69	Latin Amerika	142	12,67
Toplam	39	100,00	Toplam	1121	100,00

Şekil 6. Sınırötesi mirasların mekânsal dağılımı (UNESCO, 2019a).

3.3. Mekân Kesitinde Sınırötesi Miraslar: Bölgesel Dağılım, Türel Dağılım, Paydaşlık

Sınırötesi miraslar ve DM genelinin bölgelere dağılımını gösteren Tablo 8'deki bulgular, sınırötesi mirasların üçte ikisinin Avrupa-Kuzey Amerika bölgesindeki ülkelerde, üçte birinin ise diğer bölgelerde bulunduğunu göstermektedir. DML'ye Ortadoğu'dan giren hiç sınırötesi miras bulunmamaktadır. Bu bulgular ışığında ve Şekil 6'daki haritadan da açıkça görüldüğü üzere, sınırötesi mirasların dünyadaki dağılımında Avrupa'nın çarpıcı bir oranla diğer bölgelerden önde olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki, Avrupa-Kuzey Amerika bölgesinin sınırötesi miraslar içindeki payı (%66,66), DML'deki %47,19'luk genel payından da yüksektir. Öte yandan, Asya-Pasifik bölgesinin sınırötesi miraslar içindeki payı, DML'deki payının yarısından daha azdır. Dahası, kültürel miras bağlamında çok köklü ve zengin bir kıta olan Asya'dan bir sınırötesi miras, DML'ye ilk defa 2003 yılında girebilmiştir (bkz. Tablo 3).

Bu bulgular, sınırötesi mirasların bölgesel dağılımında önemli bir dengesizlik olduğunu, üstelik bu dengesizliğin DML genelinden de daha büyük olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Tablo 3 incelendiğinde bölgesel dağılımdaki dengesizliğin süreç içinde önemli bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır. Sınırötesi

Tablo 9. Sınırötesi mirasların ve DM'nin miras türlerine göre bölgelere dağılımı

Sınırötesi miraslar				DM			
Miras türü	**Bölge**	**Sayı**	**Oran (%)**	**Miras türü**	**Bölge**	**Sayı**	**Oran (%)**
Sınırötesi kültürel miraslar	Afrika	1	5,00	Kültürel miraslar	Afrika	53	6,09
	Arap Ülkeleri	0	0,00		Arap Ülkeleri	78	8,98
	Asya-Pasifik	2	10,00		Asya-Pasifik	189	21,75
	Avrupa-K. Amerika	**16**	**80,00**		Avrupa-K. Amerika	**453**	**52,13**
	Latin Amerika	1	5,00		Latin Amerika	96	11,05
	Toplam	20	100,00		Toplam	869	100,00
Sınırötesi doğal miraslar	Afrika	4	25,00	Doğal miraslar	Afrika	38	17,84
	Arap Ülkeleri	0	0,00		Arap Ülkeleri	5	2,35
	Asya-Pasifik	1	6,25		Asya-Pasifik	**67**	**31,45**
	Avrupa-K. Amerika	**8**	**50,00**		Avrupa-K. Amerika	65	30,52
	Latin Amerika	3	18,75		Latin Amerika	38	17,84
	Toplam	16	100,00		Toplam	213	100,00
Sınırötesi karma miraslar	Afrika	1	33,33	Karma miraslar	Afrika	5	12,82
	Arap Ülkeleri	0	0,00		Arap Ülkeleri	3	7,69
	Asya-Pasifik	0	0,00		Asya-Pasifik	**12**	**30,77**
	Avrupa-K. Amerika	**2**	**66,67**		Avrupa-K. Amerika	11	28,21
	Latin Amerika	0	0,00		Latin Amerika	8	20,51
	Toplam	3	100,00		Toplam	39	100,00

mirasların DML'ye girmeye başladığı ilk yıllardan günümüze değin kesintisiz bir şekilde, Avrupa sınırötesi miras listesinde majör bir paya, diğer bölgeler ise minör paylara sahip olmuştur. Bu durum 1994'te alınan dengeli ve temsili bir liste kararına hiç uygun düşmemektedir.

Sınırötesi mirasların bölgesel dağılımı Tablo 9 üzerinden incelendiğinde, mekânsal farklılıkların yalnızca miras sayısı bakımından değil, aynı zaman da türel olarak da var olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 9'da sunulan bulgulara göre, sınırötesi kültürel mirasların neredeyse tamamı denebilecek kadar büyük bir bölümü (%80'i) tek bir bölgede yer almaktadır. Bu bulgu, DML'deki mirasların türlerine göre bölgesel dağılımında görülen dengesizliğin, sınırötesi miraslar arasında çok daha çarpıcı bir boyutta olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede, Avrupa'nın sahip olduğu kültürel miras varlığının miktarı noktasında, hem genel olarak DM içinde diğer bölgelere kıyasla önde hem de kültürel miraslarını korumak için uluslararası işbirlikleri kurma noktasında oldukça ileri bir seviyede olduğunu söylemek mümkündür. Ha keza, doğal ve karma nitelikteki mirasların korunması noktasında da başarılıdır. Zira bu bölge doğal ve karma nitelikteki miras sayısı bakımından DML'de ikinci sırada yer almasına rağmen, sınırötesi miras listesinde birinci sırada bulunmaktadır. Sonuç olarak, bütün sınırötesi miras türlerinde Avrupa-Kuzey Amerika bölgesi hem diğer bölgelerden önde, hem de bu bölgenin sınırötesi miras listesindeki toplam payı DML'deki genel payından daha yüksektir.

Öte yandan, sınırötesi miraslar-paydaşlık ilişkisinde de mekânsal farklılıklar bulunmaktadır. Tablo 10'daki bulgular, miras başına ortalama paydaş devlet sayısının en yüksek Latin Amerika ve Karayipler'de olduğunu göstermektedir.[16] Bununla birlikte, sınırötesi miras sahibi devlet sayısının en yüksek olduğu bölge Avrupa-Kuzey Amerika'dır. Ayrıca, Tablo 3 incelendiğinde, paydaş sayısı üçten fazla olan altı adet mirasın beşinin ve ayrıca on ve üzeri paydaş devleti olan iki adet sınırötesi mirasın ikisinin de Avrupa kıtasında yer aldığı görülmektedir.[17] Ayrıca, Avrupa'daki sınırötesi mirası olan devletlerin birçoğu birden çok sınırötesi mirasa sahiptir. Almanya 7 adet varlık ile listede en çok sınırötesi mirası olan ülkedir. Onu 6 sınırötesi miras ile İtalya ve dörder sınırötesi miras ile Fransa, İspanya, İsviçre ve Rusya izlemektedir (Tablo 3).

[16] DML'deki 3 varlık DMM'nin bölge tanımlamasına göre birden çok bölgede yer almaktadır. DMM kategorik değerlendirmelerinde, 3 kıtada bulunan Le Corbusier'in Eserlerini (Avrupa-Kuzey Amerika, Asya-Pasifik, Latin Amerika) Avrupa-Kuzey Amerika bölgesinde; Dauria peyzajları ve Uvs Nuur havzasını (Asya-Pasifik, Avrupa-Kuzey Amerika) Asya-Pasifik'de gruplandırmaktadır.

[17] Bu miraslar, Avrupa'nın kadim kayın ormanları, Struve Jeodezik Yayı, Alpler'deki tarihöncesi göl-üstü kazıklı evler, Stećci ortaçağ mezartaşları-mezarlıkları ve modern mimariye üstün katkı sağlayan Le Corbusier'in çalışmalarıdır.

Tablo 10. Bölgelere göre paydaşlık ilişkileri

Bölge	Sınırötesi miras sayısı	Sınırötesi miras sahibi devlet sayısı	Sınırötesi mirasların paydaş sayısı	Miras başına ortalama paydaş devlet sayısı
Avrupa & Kuzey Amerika	**26**	**37**	**83**	3,19
Afrika	6	14	14	2,33
Asya-Pasifik	4	7	13	3,25
Latin Amerika	3	9	10	**3,33**
Toplam	39	67	120	3,07

Tablo 11. Sahip oldukları sınırötesi miras sayısına göre devletlerin bölgelere dağılımı

	Bölge	Sayı	Oran (%)
Birden çok sınırötesi miras varlığı bulunan devletler	Avrupa-Kuzey Amerika	**21**	**80,77**
	Asya-Pasifik	4	15,38
	Latin Amerika	1	3,85
	Toplam	26	100,00
Bir adet sınırötesi mirası olan devletler	Avrupa-Kuzey Amerika	15	36,58
	Afrika	14	34,15
	Latin Amerika	8	19,51
	Asya-Pasifik	4	9,76
	Toplam	41	100,00

Tablo 11'deki bulgular incelendiğinde, birden çok sınırötesi mirası olan ülkelerin %80,77'sinin Avrupa-Kuzey Amerika bölgesinde yer aldığı görülmektedir. Afrika'da birden çok sınırötesi mirasa sahip devlet yoktur. Sınırötesi miras varlığı bulunan ülkelerin %61,19'u tek bir mirasa sahiptir ve bunların %63,42'si Avrupa dışındaki dünyanın geri kalanındadır. Sınırötesi mirası olan devletler, partner sayılarına göre sıralandıklarında ise Almanya ve Ukrayna 21 adet partner ile birinci sırada yer almaktadır. Onları sırasıyla Belçika, İtalya, Avusturya, Hırvatistan, İspanya, Slovenya, Slovakya ve Arjantin izlemektedir (bkz. Tablo 3). Dikkat edilirse, bu sıralamada Arjantin hariç, diğer bütün ülkeler birden çok sınırötesi mirasa sahip Avrupa ülkeleridir. Dolayısıyla, Avrupa ülkelerinin kültürel ve doğal miraslarını DML'ye ekletmekte başarılı oldukları kadar, çoklu ortaklıklar kurmak bakımından da daha başarılı oldukları anlaşılmaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

4.1. Sonuç

Bu araştırmada DML'de birden çok devletin sınırları içinde yer alan sınırötesi mirasların zaman ve mekân kesitindeki gelişimi DM geneli ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Yapılan analizler, sınırötesi mirasların tek yapı ölçeğinden yerleşme boyutuna, büyük sanat eserlerinden kültürel anlam kazanmış basit eserlere kadar uzanan ve doğal alanları da içeren geniş bir miras çeşitliliği sunduğunu; risk altındaki mirasların oransal olarak sınırötesi miraslar arasında DML geneline kıyasla daha az olduğunu dolayısıyla mirasların uluslararası ortaklıklarla daha iyi korunabildiğini; ayrıca, sınırötesi miras listesinin miras sayısı, türü ve paydaşlık ilişkileri bağlamında belirgin zamansal ve mekânsal farklılıklar içerdiğini ve bu durumun DML geneli ile kısmen örtüştüğünü kısmen de ayrıştığını ortaya koymuştur.

Araştırma bulgularının bir özetini sunan Tablo 12'de görüldüğü gibi, zaman kesitinde, sınırötesi miras listesinin 3 önemli dönüm noktası bulunmaktadır. Bu bağlamda, 1995 senesi miras sayısının düzenli ve ivmelenerek artmaya başladığı yıl, 2000 senesi türel dağılım oranlarının kültürel miraslar lehine değişmeye başladığı yıl, 2005 senesi ise konumlanış ve paydaşlık ilişkilerinin dönüşmeye başladığı, bu çerçevede, ülkelerin gerek coğrafi olarak komşusu olan devletlerle gerekse komşusu olmayan devletlerle çoklu ortaklıklar kurmaya başladığı, böylece, paydaşlık ortalamasının yükseldiği yıldır. Fakat bu tarihler DML geneli için bir dönüm noktası değildir. Zira DML kuruluşundan bu yana -1994'te alınan güvenilir, temsili ve dengeli bir DML kararına rağmen- dönemsel farklılık göstermeyen ancak türel dağılım bağlamında dengesiz bir genişleme içindedir ve ne yazık ki, DML genelinde türel dağılım dengesinin kısa bir zaman diliminde gerçekleştirilebilmesi mümkün görünmemektedir.

Tablo 12. Zaman ve mekân kesitinde sınırötesi miraslar ve DM, özet bulgular matrisi

	Miras sayısı ve güvenliği	Miras türü	Paydaşlık ve konumlanış
Zaman	DML genelinde yıllık ortalama büyümede dönemsel bir farklılık yoktur, fakat sınırötesi miras listesinde vardır. Bu bağlamda, sınırötesi miras listesinde 1995 öncesinde yıllık büyüme: 0,53 miras 1995 sonrasında yıllık büyüme: 1,20 miras 1978–2019 yılları bütününde yıllık büyüme: 0,95 miras 1995 öncesinde DML'deki oranı: %2,05 1995 sonrasında DML'deki oranı: %4,39 1978-2019 yılları bütününde DML'deki oranı: %3,48 Miras güvenliği sınırötesi miras listesinde daha iyidir. Zira risk altında yalnızca bir sınırötesi miras vardır (%2,5). DML'de risk altındaki mirasların toplam oranı: %4,73	DML genelinde mirasların türel dağılımı dengeli değildir. Kültürel miraslar (%77,52) lehine olan bir dengesizlik vardır. Bu hususta dönemsel bir farklılık yoktur. Sınırötesi mirasların türel dağılımı hâlihazırda dengelidir. Ancak, dağılımda dönemsel farklılıklar vardır. 2000 öncesinde: doğal miraslar lehine dengesizlik (%53,34) 2000 sonrasında: kültürel miraslar lehine dengesizlik (%62,50) 1978-2019 yılları bütününde: görece dengede (%51,28 kültürel, %41,03 doğal)	Sınırötesi miraslar-paydaşlık ilişkisinde dönemsel farklılık vardır. 2005 öncesinde paydaş ortalaması: 2,04 devlet 2005 sonrasında paydaş ortalaması: 4,23 devlet 1978–2019 yılları bütününde paydaş ortalaması: 3 devlet 2005 öncesinde konumlanış: mutlak komşu devletlerde 2005 sonrasında konumlanış: mutlak komşu + komşu olmayan devletlerde
Mekan	Hem DM genelinin hem de sınırötesi mirasların bölgelere dağılımında nicel dengesizlik vardır. Ancak sınırötesi miras listesi bölgesel dağılım açısından DML'ye göre daha dengesizdir. Ayrıca bu listede Ortadoğu'dan miras yoktur. Mirasların bölgesel dağılımındaki dengesizlikte belirleyici bölge Avrupa-Kuzey Amerika'dır. Bu bölgenin DML'deki miras oranı: %47,14 Sınırötesi miras listesindeki oranı: %66,66 DML'de risk altındaki mirasların %69,81'i Afrika ve Arap ülkelerindedir. Risk altındaki tek sınırötesi miras Afrika'dadır.	Hem DM genelinin hem de sınırötesi mirasların bölgelere dağılımında türel dengesizlik vardır. Bu dengesizlikte belirleyici tür kültürel miraslar olup, belirleyici bölge Avrupa-Kuzey Amerika'dır. Bu bölgenin DML'deki kültürel miras oranı: %52,13 Sınırötesi miras listesindeki kültürel miras oranı: %80	Sınırötesi miraslar-paydaşlık ilişkisinde mekânsal farklılık vardır. Latin Amerika bölgesinde ortalama paydaş devlet sayısı en yüksek olmakla birlikte, en çok paydaşı olan miraslar ve en çok miras ortağı olan devletler Avrupa'dadır. Türkiye'nin paydaş olduğu bir sınırötesi miras varlığı yoktur.

Özetle, 2019 yılı itibariyle, sınırötesi mirasların türel dağılım bağlamında DM geneline kıyasla anlamlı bir dengeye ulaştığı, ilerleyen yıllarda da miras çeşitliliği gözetilerek listeleme yapıldığı takdirde türel dağılım dengesinin geliştirilerek korunabileceği düşünülebilir. Öte yandan, dengeli bir DML hedefinin gerçekleştirilebilmesi için doğal miraslar lehine gelişecek bir yönelimin olması gerekmektedir ya da DML'nin temsili ve dengeli bir liste olması yönündeki tartışmalar daha uzun bir süre devam edecektir.

Mekân kesitinde ise hem sınırötesi mirasların hem de DM genelinin bölgesel dağılımında çok büyük dengesizlikler sözkonusudur. Burada belirleyici bölge Avrupa'dır. Bu bölge DM'nin yaklaşık yarısına, sınırötesi mirasların yarıdan fazlasına, sınırötesi kültürel mirasların ise neredeyse tamamına sahiptir. Ayrıca sınırötesi miras sahibi devletlerin yarıdan fazlası Avrupa'dadır. Bu durum, Avrupa ülkelerindeki kültürel ve doğal çevrenin korunması hususundaki yüksek bilinç düzeyinin, köklü planlama geleneğinin ve kültürünün, uluslararası bölgesel işbirlikleri kurmadaki zengin tecrübenin ve kolektif düşünme biçiminin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, Türkiye'nin önemli bir potansiyeli olmakla birlikte henüz DML'de herhangi bir sınırötesi miras varlığı yoktur. Ayrıca, DML'de Ortadoğu'dan hiçbir sınırötesi miras bulunmamakta-

dır. Bu bölgede kültürel ve doğal mirasın korunmasına yönelik sınırötesi işbirliklerinin kurulamamasının pek çok nedeni olabilir, ancak en önemli nedenlerden birinin, bölgede on yıllardır hüküm süren huzursuzluk, çatışma ve savaş ortamının olması düşünülebilir. Özetle, 2019 yılı itibariyle, sınırötesi miraslar bölgesel dağılım bağlamında DM geneline kıyasla daha dengesizdir. Sınırötesi kültürel mirasların tamamına yakın bir bölümünün bir bölgede toplanması güvenilir, temsili ve dengeli bir liste hedefinden çok uzak bir durumu göstermektedir. İlerleyen yıllarda Avrupa dışındaki bölgelerden seçilecek sınırötesi kültürel miraslar, sınırötesi mirasların bölgesel dağılımında anlamlı bir denge kurulmasına katkı koyacaktır.

4.2. Araştırma ve Politika Önerileri

Uluslarası koruma alan yazınında sınırötesi koruma alanlarına ilişkin pek çok çalışma bulunmakla birlikte, DML'deki sınırötesi miraslar hakkında yapılmış araştırmalar görece sınırlıdır. Ulusal alan yazınımız ise tarihi ve doğal çevre koruma konularında önemli bir birikim ortaya koymakla birlikte, sınırötesi koruma alanları ve sınırötesi miraslar konusunda oldukça fakir bir durumdadır. Türkiye'nin henüz DML'de yer alan bir sınırötesi mirasının bulunmamasının sınırötesi koruma alan yazınımızın gelişmemiş olmasında etken olmuş olabileceği düşünülebilir. Ancak, DM'nin uluslararası işbirliğiyle korunmasının faydaları, bu çerçevede sınırötesi miras sahibi ülkelerin gerek varlıklarını koruma ve geliştirme yönündeki kazanımları gerekse sosyal-ekonomik vd alanlardaki kazanımları dikkate alındığında, yanı sıra Türkiye'nin sınırötesi miras potansiyeli gözönünde bulundurulduğunda, bu konudaki ilgi eksikliği ve alan yazınımızın gelişmemişliği kabul edilemez. Bu bağlamda, sınırötesi koruma alanları ve sınırötesi miraslar üzerine pek çok araştırma yapılmalı, konuyu farklı boyutlarıyla ele alan bilimsel çalışmalar yürütülmeli, lisansüstü öğrencilerinin yüksek lisans ve doktora tezlerinde sınırötesi mirasları çalışmaları teşvik edilmeli, desteklenmelidir.

Sonraki araştırmaların, sınırötesi miras koruma tecrübesi olan ülkelerin - özellikle de başta 21 ortaklı ve 7 miraslı Almanya ve diğer çok ortaklı ve çok miraslı Avrupa ülkeleri olmak üzere - sınırötesi mirasların planlanması, korunması ve yönetimine ilişkin geliştirdikleri politika, düzenleme ve uygulamalara odaklanması öğretici, yol gösterici ve ışık tutucu olacaktır. Bu bağlamda, örneğin Le Corbuser'in eserlerinin listelenmesi için kurulan işbirlikleri ilham verici bir rol model olarak detaylı bir şekilde incelenmelidir.

Araştırılması gereken bir diğer önemli husus, Türkiye'nin sınırötesi miras potansiyelidir. Zira Türkiye Cumhuriyeti'nin üzerinde kurulduğu kadim coğrafya, gerek yakın çevresi gerekse uzak çevresi ile birlikte düşünüldüğünde, Türkiye'nin DML'de değerlendirilebilecek sınırötesi miras potansiyeli üzerinde önemle çalışılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye'nin coğrafi komşusu olan/olmayan devletlerle ortaklık gösteren doğal, kültürel veya karma nitelikli sınırötesi miras potansiyeli incelenmeli ve sınırötesi işbirlikleri kurulmalıdır. Bu bağlamda, öncelikle, Türkiye Cumhuriyeti ve başka devletlerin sınırları içinde yer alan Mimar Sinan eserlerinin mevcut durumları incelenerek, bunların içinde üstün evrensel değer taşıyanların sınırötesi kültürel miras varlığı olarak DML'ye eklenmesi yönünde çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Zira güncel eğilimlerin kültürel mirasların listelenmesinden yana olduğu bir dönemde, hâlihazırda Türkiye ve Bosna-Hersek'deki bazı yapıları DML'ye kültürel miras varlığı olarak girmiş olan Sinan'ın eserleri ile başlamak, Sinan'ın çatışma bölgelerinde ve diğer bölgelerdeki eserleri yıkılıp, yok olmadan ya da bakımsızlık/yanlış ve kötü restorasyon çalışmalarıyla bozulmadan; bu yapıların bütüncül bir yaklaşımla ve uluslararası işbirliğiyle korunmasını sağlayabilir. Bu çerçevede, öncelikle, Kültür Bakanlığının girişimiyle ve üniversitelerin rehberliğinde, Mimarlar Odası, Şehir Plancıları Odası, ÇEKÜL vd. sivil toplum kuruluşlarının da desteği alınarak, Bosna-Hersek'teki ve Sinan eserlerine ev sahipliği yapan diğer ülkelerdeki kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içinde Mimar Sinan'ın Türkiye sınırları dışında kalan eserlerinin mevcut durumlarının tespiti ve değerlendirmesi yapılmalı, ardından, UNESCO'ya gerekli başvurular yapılmalı ve ısrarlı bir şekilde lobi faaliyetleri yürütülmelidir.

Sinan'ın eserlerinin yanı sıra, Türkiye'nin bütün sınırötesi miras potansiyeli holistik bir ele alışla incelenmelidir. Zira bu potansiyelin DML'de değerlendirilmesi, sınırlarımız içinde ve dışında korunmaya değer varlıkların pek çok devletin işbirliği ile daha iyi korunmasında, yanı sıra, Türkiye'nin uzak ve yakın komşuları ile sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesinde, turizm faaliyetlerindeki artışla sürdürülebilir kalkınmada etkili olacaktır. Ayrıca, bu çabaların, dört tarafı ateş çemberi ile sarılmış olan Türkiye'nin komşuları ile ve komşularının da birbirleri ile barışına katkı koyması beklenmelidir. Zira buna, günümüzde, herkesin her zamankinden daha fazla ihtiyacı vardır.

KAYNAKLAR

Ahunbay, Z. (2011). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, YEM Yayın - 28, İstanbul.

Akurgal, E. (2015). Anadolu Kültür Tarihi. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Albrecht, M. (2010). Transboundary Governance of the Curonian Spit World Heritage Site. Journal of Environmental Planning and Management, 53 (6), 725-742.

Ali, S. H. (2010). Transboundary Conservation and Peace-building: Lessons from Forest Projects. Yokohama, Japan: International Tropical Timber Organization (ITTO) and the United Nations University Institute of Advanced Studies.

Alsdirawi, F., Faraj, M. (2004). Establishing a Transboundary Peace Park in the Demilitarized Zone (DMZ) on the Kuwaiti/Iraqi Borders. Parks, 14 (1), 48-55.

Altınöz, G. (2012a). Kültürel Miras ve Koruma Anlayışının Tarihsel Gelişimi. M. Ersoy (Ed.), Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük içinde (s. 299-303). İstanbul: Ninova.

Altınöz, G. (2012b). Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Uluslararası Belgeler ve Sözleşmeler. M. Ersoy (Ed.), Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük içinde (s.305-310). İstanbul, Ninova.

Armaitienė, A. (2007). Integrated Shoreline Management and Tourism Development on the Cross-border World Heritage Site: A Case Study from the Curonian Spit (Lithuania/Russia). Journal of Coastal Conservation, 11(1), 13-22.

Aslanapa, O. (1988). Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Batur, A., Batur, S. (1967). Sinan'a Ait Yapıların Listesi. Mimarlık, 49, 35-39.

Biodiversity Support Program (2001a). Beyond Boundaries: Transboundary Natural Resource Management in West Africa. Washington: Biodiversity Support Program.

Biodiversity Support Program (2001b). Beyond Boundaries: Transboundary Natural Resource Management in Eastern Africa. Washington: Biodiversity Support Program.

Braack, L., Petermann, T., Sandwith, T.S. (2003). Transboundary Protected Areas in Southern and Eastern Africa: A Summary Synthesis of the Findings of Five Regional Workshops Held During 2002 and 2003. Unpublished Report by Internationale Weiterblidung und Entwicklung (InWEnt), Zschortau.

Braack, L., Sandwith, T., Peddle, D., Petermann, T. (2006). Security Considerations in the Planning and Management of Transboundary Conservation Areas. Gland, Switzerland and Cambridge, UK: IUCN.

Bushell, R., Eagles P. F. J. (2007). Tourism and Protected Areas: Benefits beyond Boundaries. The Vth IUCN World Parks Congress. Gateshead, UK: CABI.

Carroll, J.E. (1979). International Peace Parks: A Concept and a Proposal. J.G. Nelson, R.D. Needham, S.H. Nelson, R.C. Scace (Ed.), The Canadian National Parks: Today and Tomorrow (Conference No. 2) içinde (s.725-730), Waterloo, Canada: Heritage Resources Centre, University of Waterloo.

Chifamba, E. (2012). Transboundary Natural Resource Management and Distribution of Rights and Benefits to Local Communities on the Zimbabwe – South African Border. International Journal of Politics and Good Governance, 3(4), 1-27.

Church, A.L. (2012). Scale & Context: An Evaluation of Regional and Transboundary Heritage Conservation Models. (Unpublished Masters Thesis), University of Pennsylvania, Philadelphia.

ÇEKÜL (2019). Sinan'a Saygı Projesi. (http://www.sinanasaygi.org/), Son Erişim Tarihi: 14.11.2019

Danby, R.K., Slocombe, D.S. (2005). Regional Ecology, Ecosystem Geography and Transboundary Protected Areas in the St. Elias Mountain Parks. Ecological Applications, 15(2), 405-422.

Danby, R.K., Slocombe, D.S. (2002). Protected Areas and Intergovernmental Cooperation in the St. Elias Region. Natural Resources Journal, 42, 247–282.

Danby, R.K. (1997). International Transborder Protected Areas: Experience, Benefits, and Opportunities. Environments, 25(1), 1-14.

Demireş Özkul, B., Pouya, S. (2017). Barış Parkları; Sınırötesi Korunmuş Alanlar. Plant, Peyzaj ve Süs Bitkiciliği Dergisi, [http://www.plantdergisi.com/yrd-doc-dr-basak-demires-ozkul/baris-parklari-sinir-otesi-korunmus-alanlar.html] Son Erişim (14.11.2019).

Dinçer, İ. (2012). Dünya Miras Listesi. M. Ersoy (Ed.), Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük içinde (s.95-97). İstanbul: Ninova.

Dinçer, İ., Enlil, Z., Evren, Y., Kozaman Som, S. (2011). İstanbul'un Tarihi ve Doğal Miras Değerleri: Potansiyeller, Riskler ve Koruma Sorunları. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Erzen, J. N. (2005). Mimar Sinan, Estetik Bir Analiz. İstanbul: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.

Güçhan, N.Ş., Kurul, E. (2009). A History of the Development of Conservation Measures in Turkey: From the Mid 19th Century until 2004. METU JFA, 26(2), 19-44.

Günay, R. (2014). Mimar Sinan. İstanbul: YEM Yayınları.

Gür, S. (2010). Anadolu Uygarlıkları ve Antik Şehirler. İstanbul: Alfa Yayınları.

Haapala, H. (2003). Finnish-Russian Nature Conservation Co-operation. Helsinki: Finnish Ministry of the Environment.

Hamilton, L. S. (1996). Transbourder Protected Area Co-operation. J.Cerovsky (Ed.) Biodiversity Conservation in Transboundary Protected Areas in Europe içinde (s.9-18), Prague, Czech Republic: Ecopoint.

IUCN/WCPA (1998). Transboundary Protected Areas as a Vehicle for International Co-operation. Proceedings, Parks for Peace Conference, September 16-18, 1997. Somerset West, South Africa.

Kuban, D. (2012). Türkiye'de Kentsel Koruma, Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

McCallum, J., Vasilijević, M., Cuthill, I. (2014). Assessing the Ecological Benefits of Transboundary Protected Areas (TBPA): A Questionnaire Survey in the Americas and the Caribbean. Journal of Environmental Management 149: 245-252.

Mcneely, J.A. (Ed.) (1995). Expanding Partnerships in Conservation. Washington D.C.: Island.

Özdemir, M.Z. (2005). Türkiye'de Kültürel Mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış. Planlama, 31, 20-25.

Philips, D., Daoudy, M., McCaffrey, S., Jendal, J., Turton, A. (2006). Transboundary Water Cooperation as a Tool for Conflict Prevention and for Broader Benefit-sharing. Sweden: Ministry for Foreign Affairs.

Pouya, S., Demireş Özkul, B., Demirel, Ö. (2017). "Planning for Peace Through Transboundary Conserved Areas", 2. International Congress on Engineering Architecture and Design, 12-13 Mayıs 2017, Kocaeli, 531-532.

Rüster, B., Simma, B. (Ed). (1975). International Protection of the Environment: Treaties and Related Documents. First Series. Dobbs Ferry, NY: Oceana Publications.

Saatçi, S. (2014). Bir Osmanlı Mucizesi, Mimar Sinan. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Sandwith, T., Shine, C., Hamilton, L., Sheppard, D. (2001). Transboundary Protected Areas for Peace and Co-operation. Gland, Switzerland & Cambridge, UK: IUCN – The World Conservation Union.

Stolton, S., Dudley, N. (Ed.) (1999). Partnerships for Protection, New Strategies for Planning and Management of Protected Areas. Gland, Switzerland: IUCN and WWF-International.

Svels, K., Sande, A. (2016). Solving Landscape-related Conflicts through Transnational Learning? The Case of Transboundary Nordic World Heritage Sites. Landscape Research, 41(5), 524-537.

Tankut, G. (2005). Doğal ve Tarihi Çevrenin Korunması: Sorunlar ve Olası Çözümler. Planlama, 31, 9-12.

Tekeli, İ. (2011). Kültür Politikaları ve İnsan Hakları Bağlamında Doğal ve Tarihi Çevreyi Korumak. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Thorsell, J. W., Harrison, J. (1990). Parks that Promote Peace. A Global Inventory of Transfrontier Nature Reserves. Thorsell, J. W. (Ed.) Parks on the Borderline, Experience in Transfrontier Conservation içinde. Gland, Switzerland and Cambridge, UK: IUCN.

Ulusan, E., Yıldırım, E. (2016). Temsili, Dengeli ve Güvenilir Bir Liste İçin: Türkiye'nin Dünya Mirası Adaylıklarının Gözden Geçirilmesi. İdeal Kent - Kent Araştırmaları Dergisi, 19, 444-473.

UNESCO (2019a). World Heritage List. World Heritage Center [http://whc.unesco.org/en/list/] Son Erişim Tarihi (14.11.2019).

UNESCO (2019b). Official World Heritage List Statistics. World Heritage Center [http://whc.unesco.org/en/list/stat] Son Erişim Tarihi (14.11.2019).

UNESCO (2019c). Transboundary Heritages. World Heritage Center [http://whc.unesco.org/en/list/?&transboundary=1] Son Erişim (14.11.2019).

UNESCO (2019d). Transboundary Cooperation for Conservation of World Heritage – A Global View. UNESCO World Heritage Centre, Expert Meeting 3-4 June 2019 Maun, Botswana.

UNESCO (2017). Perspectives of Transboundary Cooperation in World Heritage, Sharing Experiences in and around Germany. Conference Report, 12-13 December 2016. Bonn, Germany: German Commission for UNESCO.

UNESCO (1972). Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. UNESCO, Paris [http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf] Son Erişim Tarihi (14.11.2019).

Vasilijević, M. (2012). Challenges and Opportunities of Transboundary Conservation in the Dinaric Arc. Erg, B., Vasilijević, M., McKinney, M. (Ed.). Initiating Effective Transboundary Conservation: A Practitioner's Guideline Based on the Experience from the Dinaric Arc içinde. Gland, Switzerland and Belgrade, Serbia: IUCN Programme Office for South-Eastern Europe.

Vasilijević, M., Pezold, T. (Ed.). (2011). Crossing Borders for Nature. European Examples of Transboundary Conservation. Gland, Switzerland and Belgrade, Serbia: IUCN Programme Office for South-Eastern Europe.

Vasilijević, M., Zunckel, K., McKinney, M., Erg, B., Schoon, M., Rosen Michel, T. (2015). Transboundary Conservation: A systematic and integrated approach. Best Practice Protected Area Guidelines Series No. 23, Gland, Switzerland: IUCN

WHC (2019). The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. WHC.19/01. July 2019.

WHC (1994). The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. WHC/2/Revised. February 1994.

Westing, A. H. (1998). Establishment and Management of Transfrontier Reserves for Conflict Prevention and Confidence Building. Environmental Conservation 25 (2): 91-94.

Wongwaiwit, F. (2009). Transboundary Cooperation for Architectural Heritage Management, Case Study: Phra Wiharn World Heritage Site. (Unpublished Master Thesis), Silpakorn University.

Zbicz, D.C. (1999a). Transboundary Co-operation in Conservation: A Global Survey of Factors Influencing Co-operation between Internationally Adjoining Protected Areas. (Unpublished Ph.D. Dissertation). Duke University, USA.

Zbicz, D.C. (1999b). Nature of Transboundary Cooperation. Environment, 41, 15-16.

Planlama 2020;30(3):468–477 | doi: 10.14744/planlama.2020.05924

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Kent ve Kadın: Bir Beden Pratiği Olarak Mekâna "Açılmak" ve "Kapanmak"

City and the Woman: "Opening" and "closing" to the Space as a Body practice

Selda Tunç Subaşi

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

ÖZ

Bu çalışma, Rize merkez ilçede 2018 yılında tamamlanan üniversite öğrenci kültürü üzerine yürütülen etnografik çalışmanın bulgularına dayanmaktadır. Çalışmada, 35 kadın ve 22 erkek öğrenci ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Üniversite, kentin merkezinde olan fiziksel konumunun yanında ekonomik, sosyal ve kültürel olarak öğrencilerin varlığı ile yeniden şekillenmektedir. Kentin merkezindeki yerel eşraf ile farklı bir kültürel atmosferden kopup gelmiş öğrenci, farklı karşılaşma pratikleri ve hissiyatlar yaşamaktadır. Çalışmanın temel sorunsalı, kadın öğrencilerin kültürel hegemonya mücadelelerine kıyafetler üzerinden nasıl eklemlenmekte olduğu ve kentin ortak duyusunu hangi biçimlerde temsil ettikleri üzerinedir. Kadın öğrencilerin kampüs çevresinde etkileşerek giyim kuşam gündeliğini yeniden ürettikleri görülmektedir. Kadın öğrencilerin giyimi üzerinden gerçekleşen "ahlak" ve "biz" vurgusu ise bedendeki başörtüsü, ferace gibi sembollerle biçimlenerek eril bakışta kazanılan bir onay mekanizmasına dönüşmektedir. Böylelikle kent içindeki kamusal alanlarda kadın öğrencilerin hareketliliği artarken diğer yandan kontrol ve denetim süreçleri kadın bedenindeki çelişkileri görünür hale getirir. Kadın öğrenciler, bedenlerini örtünme pratikleri üzerinden "açık" ve "kapalı" olmak üzere ikiye ayırarak tanımlamaktadır. Bu çalışmada bedenin ikiye bölünmüş tanımlarının eril bakış ve mekandaki etkileşimlerle yeniden üretildiği ortaya çıkmıştır. Beden üzerindeki hegemonya mücadeleleri, kültürel yapılardan, bireyin moda ve tüketimle olan ilişkisine kadar genişleyen bir örüntüde değerlendirilmelidir. Ancak bu sayede, mekân ve beden arasındaki kesişimler daha da net bir görüntü sergileyebilir.

Anahtar sözcükler: Açıklık/kapalılık; kadın; kültürel hegemonya; mekân; ortakduyu.

ABSTRACT

This study is based on the findings of an etnographic study, completed in 2018, on the university student culture in Rize central district. In-depth interviews were conducted with 35 female and 22 male students. The university is reshaped by the presence of students in economic, social and cultural terms as well as its pysical location in the center of the city. The student, who has come from a different cultural atmosphere, experiences different encounter practices and feelings with the local notables in the city center. The main problematic of the study is how female students are articulated to cultural hegemony struggles through clothing and in which ways they represent the common sense of the city. It is observed that female students interact with the campus and reproduce everyday rituals of clothing. The emphasis on "morality" and "us" realized through the clothing of female students shaped by headscarf and ferace is transformed into a mechanism of approval by masculine gaze. Thus, while the mobility of the female students increases in the public spaces of the city, control and surveillance mechanisms make the contradictions in the female body visible. Female students, referring to the headscarf, descibe their bodies by dividing them into categories such as "open" and "closed." The study reveals that the definitions of the body as it is divided into two categories are reproduced through the interactions of masculine gaze and space. Struggles for hegemony over the body should be analyzed in a pattern ranging from cultural structures to the individual's relationship to the fashion and consumption. It is only in this way that the intersections between space and body can be displayed more clearly.

Keywords: Open/closed; woman; cultural hegemony; space; commonsense.

Bu makale, 11–12 Mayıs 2019 tarihinde Ankara'da TMMOB Şehir Plancıları Odası tarafından düzenlenen Toplumsal Cinsiyet/Kent/Mekân Sempozyumu'nda "Bir Beden Pratiği Olarak Mekâna Açılmak ve Kapanmak" başlığıyla bildiri olarak sunulmuştur.

Bu makale, Selda Tunç Subaşi tarafından Doç. Dr. Oğuzhan Taş danışmanlığında 11 Temmuz 2018'de Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanan "Öğrenci Kültürü, Gündelik Hayat ve Hegemonya: Rize Örneği" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. Bu çalışma daha önce başka herhangi bir dergide yayımlanmamış olup orijinal bir çalışmanın ürünüdür.

Geliş tarihi: 14.09.2019 Kabul tarihi: 12.04.2020
Online yayımlanma tarihi: 21.09.2020
İletişim: Selda Tunç Subaşi
e-posta: seldatun@gmail.com

TMMOB Şehir Plancıları Odası

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

Kadın öğrenciler modaya uyum sağlayarak yeni tüketim biçimleri ile aileye özgü giyim kuşam kalıplarından ayrılır. Bu ayrılık, küçük bir kentteki sosyo-etkileşim ortamlarında kentin sağduyusunda "içerilme" ya da "dışlama" pratiklerine konu olmaya başlar. Öğrencilerin kıyafetlerini sahiplenmedeki ısrarı ile kentteki sağduyu yeniden düzenlenir. İslami yaşam tarzları ve dini yaşayış biçimlerinin sembolik temsillerinden biri olan tesettürü, genç kadın öğrenciler popüler kültür içinde farklılaştırarak örtünme biçimlerini yeni sembollerle çeşitlendirir (Kılıçbay & Binark, 2002). Kadın öğrencilerin örtünme biçimlerinde yarattıkları çeşitlilik, popüler gençlik kültürü içinden bedenlerine yansırken hem köşe yazılarına taşınan tartışmalara hem de kamusal alandaki görünür temsiller üzerinden kendini "ideal" olanı açıklamakla yükümlü hisseden, dini konularda yazılar yazan yazarların bölünmesine yol açmaktadır.[1] Özellikle egemen ideolojinin "gündelik hayat tasarımı" ilk elde tesettür biçimlerinin nasıl olması gerektiği üzerinde yoğunlaşır. Sadece örtünen kadın öğrenciler değil, başörtülü olmayan genç kadın öğrenciler de ideal giyimin nasıl olması gerektiği ile ilgili çeşitli görüşlerden muaf değillerdir. Kadın bedeni üzerinden tartışılan semboller, gündelik hayata yansıyan biçimleriyle kültürel mücadelelerin, tüketim ile ifade bulan kimliklerin yaşayış tarzları üzerinden kendini gösterdiği bir alan haline gelir.

Moda ve kadın giyiminin yeni anlamları içinden geçen tesettür, kentsel ve modern bir olgudur; bir yandan dinin kadına koyduğu kuralların, kadın-erkek arasındaki sınırların diğer yandan şıklık unsurunun, farklılık ve bireysellik talebinin, eğitimli ve kentli yaşam tarzının bir simgesidir. Bu özellikleriyle tesettür, İslamcı kimliğin kültürel ve siyasal bir simgesi olduğu gibi piyasanın İslamcı aktörlerinin de tüketim nesnesidir (Meşe, 2015: 148). Tek bir İslami biçimden ziyade İslami biçimlerden bahsetmek, İslam dininin yaşam tarzları ve tüketim konusunda kültürel ve toplumsal özellikleriyle farklı görüş ve anlayışlara vakıf olabileceğini anlamak açısından önemlidir (Avcı, 2010: 64). Renkli şallar, tunikler ve markalı başörtüler gibi örtünme biçimleriyle müslüman kadının kapitalist toplumun bir nesnesi haline gelmesine yönelik eleştirilerin artması, İslami kesimin kendi içerisindeki farklıkları ortaya koymakta ve homojen bir müslümanlık anlayışından bahsetmenin olanaksızlığını gözler önüne sermektedir (Özdemir & Yücel, 2015: 192). Aynur İlyasoğlu'na (2013: 49) göre, Türkiye'de tesettür eğiliminde tüketim ve piyasa dinamiklerine açılmış bir "tesettür modası" bireysel tarzlarla farklılaşmaktadır. Örneğin, çeşitli markalarla değişik renk ve desenlerdeki eşarplar ya da pardesülerin altına giyilen kot ya da kumaş pantolonlar bireysel tercihleri yansıtır. Tesettür giyimin renk seçenekleriyle çeşitlenmesi genç kuşağın tesettür giyimi tercihlerine de etki eder ve bu tercihlerin farklılaşmasına yol açar (Meşe, 2015: 152).

2000'li yıllarda mevcut iktidarın kültürel hegemonya mücadelesindeki ayırt edici yeri, kadın imgesindeki dönüşümü siyasal atmosferin alevlendirdiği "açık-kapalı" ayrımına sıkıştırmasıdır. Tesettürün sokak, eğitim kurumları, hastaneler, resmi kurum ve kuruluşlar gibi kamusal mekanlarda serbest olması ile türban, çarşaf, haşema gibi sembollerle kimliklendirilen kadınlar, modern/muhafazakâr ikilemine hapsedilmektedir (Antmen, 2015: 90). Kadınlar, sabit bir kimlik deneyimi içine hapsedildikçe metalar üzerinden benlik üretimi ve kimlik temelli yaşam tarzlarının parçalı yapısı indirgemeci tartışmalarla gölgede kalmaktadır (White, 2014: 164). Oysaki sürekli bir mücadelenin konusu olan moda, kapitalizmle olan sıkı ilişkisi ile gençlerin kendilerini ifade ettikleri bir alan haline gelir. Üniversiteye başlarken ailenin bulunduğu kentten farklı bir kente gelen kadın öğrenci, eğer "kapalı" değilse ve mekânla kurduğu yeni ilişkide "kapanmaya" karar verdiyse önce gardrobunu değiştirir. Erkek bakışı üzerinden yerel dinamiklerle inşa edilen mekân ve moda arasındaki bu pragmatik ilişki, özellikle kadın öğrencilerin kıyafetlerinde kendine yer bulmaktadır.

Geçmişten bugüne kamusal ile özel alanın zaten muğlak olan sınırlarını daha da sorunsallaştıran başörtüsü mücadeleleri bireysellik, tüketim, moda ve kariyere uzanan konumlarıyla tartışılmaya devam etmektedir. Bu yüzden kadın, mekân ve örtünme meselesini yalnızca laikçi/İslamcı ayrımına sıkıştırmak ya da tüketimi sadece bedenin moda tarafından sömürüsü ve meta fetişizmi olarak okumaya çalışmak bu alanların kesişimlerini anlamada yetersiz kalmaktadır. Bu çalışmada, sembollerin beden yoluyla mekân üzerinden "açıklık"[2] ve "kapalılık" öğeleri kıskacına sıkışarak hegemonik mücadele süreçlerine katıldığı varsayılmaktadır. Bu süreci anlamak ancak bedenin örtünmesindeki eski çizgiyi sınayarak yola devam etmekle mümkündür. Bu bağlamda çalışmanın temel kavramlarını kültürel hegemonya, ortakduyu ve eklemlenme oluşturmaktadır (Hall, 2002; Gramsci, 1971). Çalışmanın ana sorunsalı ise Rize merkez ilçesinde üniversiteli kadın öğrencilerin kültürel hegemonya mücadelelerine örtünme pratikleri üzerinden nasıl dâhil oldukları ve egemen stratejilere karşı ne gibi yanıtlar ürettikleridir. Çalışmanın birinci bölümünde tesettürün tarihsel arka planı kısaca özetlenir. İkinci bölümde, "etnografi" yöntemi ile yöntemin çalışmada öne çıkarttığı deneyim olgusu tartışılır. Üçüncü bölümde ise saha çalışması yapılan kent ve üniversitenin sosyo kültürel özellikleri, toplumsal koşulları aktarılır. Dördüncü bölümde ise mekân ve örtünme pratikleri arasındaki etkileşim, kadın öğrencilerin deneyimleri bağlamında ele alınır. Çalışmadaki "açık" ve "kapalı" kavramlarının mekân ve toplumsal cinsiyet ile ilişkisi, ortaya çıkan bulgular zemininde tartışılır.

[1] "Süslüman" Eleştirilerine Komik Savunma başlıklı haber için bkz (Yeniakit, 2015). "Süslüman"dan nişane... "Altı Kaval, üstü Şeşhâne!" başlıklı haber için bkz. (Yeniakit, 2016). İslam'daki Süslümanlar "Kim bu Süslümanlar"? başlıklı yazı için bkz. (Sancaktar, 2015) (Erişim Tarihi: 20 Mart 2018).

[2] Saha çalışmasında kadın öğrencilerin "açık" ve "kapalı" nitelendirmeleri değiştirilmeden aktarılmıştır.

Özel Alanın Genişlemesi: "Yüklü Bagaj"

Sembolik bir gösterge olarak başörtüsü geçmişten bugüne uzanan siyasi gerilimlerle yüklü olan bir bagaja sahiptir. Tarihsel kırılma dönemeçleriyle tesettür, erken Cumhuriyet döneminden itibaren geriliğin bir göstergesi, çarşafın atılıp Batılı giyim tarzının benimsenmesi ise Türk kadınlarının modern özgürleşmesinin bir işareti sayılmıştır. (Sakaranaho, 2006: 335). İslami kimliğin simgesel dönüşümünde 1950'lere kadar kıyafetlerde mücadele edilen simgesel tesettür biçimi çarşaf olmuş, 1950'lerden 80'lere kadar manto ve başörtüsü, 1980'lerden sonra ise türban ile devam etmiş, örtünme pratikleri simgesel ve biçimsel dönüşümlerle yeni bir ivme kazanmıştır (Balta, 2014: 5).

1980'li yıllarda Türk-İslam sentezi ideolojik inşasıyla şekillenen dönemi İslami kimliğin dönüşüme uğradığı ve yasakların gevşediği bir dönem olarak adlandırmak mümkündür. Akabindeki yıllar ise müslümanların iktidarda ve iş piyasalarında boy gösterdiği yıllar olmuştur. Bu dönem, görünürlüğün ve görüntünün önem kazandığı yıllar olarak cemaatlerin kurumsal başarılarını da içermektedir (Aktaş, 2014: 20). Bu yıllarda İslami kesim, toplumun ekonomik ve siyasal olarak sembolik güç merkezlerinde söz sahibi olmaya başlamıştır. Bu ortamda müslüman kimlik ile laik kimlik arasındaki çatışma, kent-taşra çatışmasına benzer mekânsal ve kültürel gerilimleri içine alacak şekilde ilerlemiştir. Toplumsal gerginlik kaynağı ve sınıfsal farklılaşma, dini yaşayış pratikleri üzerinden alt sınıf kültür gruplarını işaret etmiştir. Başörtüsü; yaşlı, eğitimsiz ve taşralı alt sınıf kültür grupları için bir kabul noktası oluşturmuştur. Sonraları genç, eğitimli, kentli ve başörtülü kadınların kamusal alandaki görünürlükleri arttıkça rahatsızlık uyandıran bu kalıp yargılar bozulmaya başlamıştır. Ziyadesiyle başörtüsü, sekülerdinsel, kamusal-özel zıtlıkların üzerinde bir göstergeye dönüşmüştür (Balta, 2014: 5).

Türkiye'de 1980'ler ve 90'lardaki kültür politikaları, İslamcılar ve laisistler olarak iki zıt kutupta tartışılagelmiştir (Yaşin, 2002: 230). Yaşin'e (2002: 230) göre, İslami ürünleri üreten sermaye büyüdükçe neoliberal kapitalist ekonomi içindeki şirketler pazar ağlarını geliştirmiş ve kimlikler, ürünlerle güçlenmeye yatkınlık kazanmaya başlamıştır. Çeşitlenen pazarı ve kendi yaşam tarzlarını tüketim ürünleriyle ele almaya başlayan "İslamcı sermaye", Batılı yaşam tarzı ve ideolojik alışkanlıklarına nazaran kendi alternatif pazar ağlarını yönlendirme ve yönetme gücüne çağdaş kapitalizm mantığı içinde gittikçe büyüyen sermayeleriyle vakıf olmuşlardır. Bu da gittikçe kızışan ama "Batılı" denen simgelerle yalıtık bir karşıtlık içinden değil, sosyo-mekânsal etkileşim süreçleri ile eklemlenerek farklı görüntüler yaratmıştır.

Örtünme pratiklerine yön veren modanın pazar olarak hacmini genişletmesinin yanında başörtüsü bir kimlik göstereni, beden ve mekân arasında bir anlam taşıyıcısı rolleriyle deneyim unsuruyla bir bağ kurmaktadır. Özel alanın genişlemesi, mahremin değişim ve dönüşümüyle örtünen kadınlar, kamusal alanlarda kalabalığa karışırken taktikler geliştirmeye başlamıştır. Kamusal ve özel alanın verili sınırlarında kadınların ev içidışı, iş ortamı, okul, cami ve sohbet ortamlarındaki halleri, bu alanlarda var olma biçimleri geliştirdikleri taktikler oldukça değişkendir (Sehlikoğlu, 2014: 72). Örneğin, 2007 yılına AKP'nin demokratikleşme paketine kadar üniversite deneyiminin şekillenmesinde kadın öğrencilerin ancak perukla eğitim ve öğretim hayatına devam etmek zorunda kalması kamusal alanda şekillenen farklı duygu yapıları ve deneyim biçimlerini açığa çıkarır (Kejanlioğlu & Taş, 2009: 430). Örtünme pratikleri ile özne, kamusal ve özel alana dair siyasal olarak yapılandırılmış sınırları gevşetmenin yollarını arar.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada etnografi yöntemi, gündelik hayattaki deneyim nosyonunun sorgulamasına olanak tanımıştır. Yöntem, kültürel birimlerin analizinde semboller, dil ve mekân arasındaki karşılıklı etkileşimlere, doğal gözükene daha yakından bakmayı önermektedir. Ortakduyu gibi popüler kültürün uyumlu görünen yanlarını sorgulamayı öneren etnografik yöntem ile bu çalışma bir süreci ele alabilmiş ve bu süreçteki devingen tarafı görmeye çalışmıştır. Clifford Geertz (2007: 157), herhangi bir toplumda siyasal otoritenin kültürel referanslara ihtiyaç duyduğunu belirtir. Bildik bir dünyayı ifade eden sağduyu, Geertz'e (2007: 90) göre, bir kültürel sistemdir; üstelik ona sahip olanların ona verdikleri değer ve onun geçerliliğine duydukları inançla büyüyen bir sistemdir. Sağduyunun kültürel iktidarı, etkileşimler çerçevesinde keşfedilip görünür olabilir. Yöntemin etkileşimselliğe kapı açması, nesneleştirdiği sağduyu alanından ilk kopuşu simgeler (Bourdieu&Wacquant, 2012: 216-217). Bu sayede siyasal alanın denetim mekanizmalarının kültürel çerçeveleri netlik kazanabilir. İktidarın simgelerinin yöntemsel olarak araştırılması ve kültürel olanın simgelerinin yorumlanması, etkileşim mekanlarının etnografik hikayesine ihtiyaç duymaktadır.

Bu çalışma, Rize merkez ilçe örnekleminde üniversite öğrenci kültürü üzerine 2018'de tamamlanan etnografik araştırmanın bulgularına dayanmaktadır. Bu çalışmadaki alan notları, 17 Ekim 2015 tarihinde başlamış olup 9 Mayıs 2017 senesine kadar alan günlüğüne kaydedilmiştir. Üniversite öğrencileriyle görüşmeler, 4 Ekim 2016 tarihinde başlamış belirli aralıklarla tekrarlanarak Aralık 2017 tarihinde görüşmeler sona ermiştir. Orta ve orta alt sınıftan, yaşları 18 ile 27 arasında değişen 22 Erkek, 35 kadın üniversite öğrencisi olmak üzere toplam 57[3] kişi ile görüşülmüştür. Cinsiyet dengesi gözetilmekle birlikte, kadın araştırmacı olmamdan dolayı kadın öğrencilere ve onların kadın öğrenci arkadaşlarına daha rahat ulaşılmıştır. 57

[3] Saha çalışmasına katılan katılımcıların isimleri değiştirilmiş olup çalışmada kendilerine verilen takma isimle alıntılarına yer verilmiştir.

öğrenci içinden 9 kadın öğrenci ile 3'lü gruplar halinde toplu sohbetler gerçekleştirilip geriye kalan 48 öğrenci ile derinlemesine görüşmeler devam etmiştir. Her katılımcı ile en az 1 saat olmak üzere toplam 3420 dakika görüşme yapılmıştır.

Görüşmeler bir kafe ve üniversite kampüsündeki öğrenci kantinlerinde gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların seçilmesinde kartopu yöntemi kullanılmış olup yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Görüşme formundaki sorulara sıkı sıkıya bağlı kalınmamış, görüşmelerin sohbet biçiminde gerçekleşmesinin çalışmaya daha fazla katkı sağladığı görülmüştür. Bu yol etnografi yöntemi sayesinde bilhassa benimsenmiştir. Alan günlüğü, sahadan ayrıldıktan hemen sonra yazılmaya, araya bir gün ya da uzun saatler girmemesine dikkat edilmiştir. Bunun temel nedeni hem olay, kişi, etkileşim ve duyguları tekrar hatırlamanın zorluğu ve bunların değiştirilmesi tehlikesi olmaktadır.

Ses kayıt cihazının nerede, ne zaman ve nasıl kullanılacağı sahanın belirlilikleriyle oluşmaktadır. Bu çalışmada sahanın araştırmacıyı "kabul etmemesi"[4] nedeniyle ses kayıt cihazı kullanılmamıştır. Öğrencilerin kendilerini rahat ifade etmesinin çalışma için önemi nedeniyle bu riski başından itibaren almak tercih edilmemiştir. Ses kayıt cihazı, araştırmacının ayrıntıları atlamamasına, yanlış anlamaya karşı düzeltme yapabilmesine olanak tanıyan önemli araçlardan biridir. Görüşme yapılan kişi ile göz temasının kurulmasında, söylenenlerin atlanmamasında bir güvencedir aynı zamanda. Diğer taraftan bu araç, sahada konumunuz nedeniyle katılımcılara bir "tehdit" gibi de gözükebilmektedir. Aracın bu çift taraflı doğası nedeniyle ses kayıt cihazından vazgeçilmiş, alan notu yazımı konusuna özel bir zaman ayrılmıştır.

Sahada kadın olmak, özellikle kadın katılımcıların çalışmaya dahil olmasını daha rahat sağlamıştır. Görüşme çizelgesindeki açık uçlu sorular yönümü bulmaya yardımcı olsa da bazen katılımcıların başından geçen olay, anektod, kent deneyimleri gibi aktarımların önü kesilmeden dinlenmiştir. Bu durum araştırmacı ve katılımcı arasındaki güven ilişkisini kurma, resmiyetin aşılması gibi deneyim paylaşımı noktalarını açık bırakmıştır. Katılımcıların araştırmacıya duydukları güven, sohbet havası ilerledikçe artmış, ilk başta gönülsüz davranan öğrenciler, soruların ve istenen cevapların gündelik hayat ve deneyimlere yönelik paylaşımları kapsadığı anlaşıldığında görüşme sürelerini uzatmak istemişlerdir.

Erkek katılımcılar, kadın katılımcılara göre çalışmaya biraz daha gönülsüz katılsalar da sohbet onlar için "röportaj" yapılıyor hissi yaratmış, bunu dillendirmiş ve görüşmeyi kısa dahi bulmuşlardır. Öğrencilere örtünme pratikleri ile ilgili her soruyu soramamak sahanın kısıtlarından biri olarak karşıma çıkmıştır. Araştırmacının sağladığı sohbet ortamı öğrencilerin kendilerini açmasına yardımcı olmuştur. Diğer yandan katılımcıların arkadaş, tanıdıkları ile genişleyen ilişki ağlarımda, görüşmenin nasıl gerçekleşeği hakkında bilgi versem de öğrenciler çalışmaya katıldıklarında anket yapıp gideceklerini düşündüklerini belirtmişlerdir. Genelde "hocalarının" anketlerinde onlara yardımcı olduklarını, ama bu tarz bir çalışmaya daha önce katılmadıklarının altını çizmişlerdir. Derinlemesine görüşme ve sohbet formlarını içeren görüşme biçimlerini beklemediklerini ve bilmediklerini belirterek garipsemişlerdir. Yöntemin farklılığı öğrencilerde şaşkınlık yaratmış, ama öğrencilerin başka bir araştırma biçimini deneyimlemelerine de kapı aralamıştır.

Rize Kenti ve Üniversite Öğrenci Kültürü

1980'li yıllarda "her ile bir üniversite" teşvikiyle, YÖK (Yüksek Öğretim Kurulu) kanalıyla ANAP (Anavatan Partisi)'lı yıllarda merkez-taşra ikiliği ekonomik ve siyasal olarak yeni bir dönemece girmiştir. Bu dönemde eğitim ve öğretim hayatından beklenenler kentin kalkınması, piyasanın ihtiyaçlarına yönelik beyaz yakaların devşirilmesi ve ulus kimliğinin ideolojik yeniden üretiminin devamı için sol muhalif gençliğin baskılanması olmuştur (Ergur, 2003: 191; İnsel, 2003: 77). 2000'li yıllar boyunca sayıları giderek artan taşra üniversiteleri, AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi)'nin son yirmi yıllık iktidarı dahil olmak üzere siyasal güç dengelerindeki değişimleri kendine göre ayarlamaktadır. Kapitalist küreselleme ideolojisi, neoliberalizm ve muhafazakâr kimlik etrafında oluşan sermaye ve bir kimlik vurgusu olarak din unsuru, üniversite eğitiminin ideolojik olarak yeniden inşa edilmesine ön ayak olan başlıca dinamiklerdir (Cangızbay, 2003: 86; İnal, 2013: 689).

Taşra üniversiteleri, taşranın kendine özgü dokusunu, geleneksel, kültürel ve yerel dinamiklerini korumaya çalışırken diğer yandan merkezin hızını yakalamaya çabalamakta, piyasa modelinin büyüme iştahı ile büyük kentlerle yarışmaktadır (Yücebaş, 2015: 281-282.). Üniversiteli genç nüfus yaşadıkları kentin konut taleplerini arttırmakta, küçük ve orta ölçekteki kentlerin büyüme hızlarını yükseltmektedir (Işık, 2008: 161). Örneğin, kente bir yüksekokul kazandırmak için kentin yerel ticari kurum ve kuruluşları siyasal kurumlarla temasa geçmeye çalışabilir. Çünkü küçük bir kentte bir yüksekokulun kurulmuş olması gelişme ve kalkınma emarelerinden biri olup esnafın da gelir kapılarından birini oluşturur. Kültürel düzlemde ise üniversite farklı yaşam biçimleri, kültürel farklılaşmalar ve farklı ideolojilerdeki öğrencilerle yüzleşir (Yücebaş, 2015: 289). Üniversitenin bulunduğu kente başka şehirlerden gelen üniversite öğrencileri üniversitenin çevresinde kafe, sinema işletmesi, esnaf lokantaları, ulaşım araçları, özel yurtlar ve kiraladıkları evlerle kent içi ticareti canlandırırlar (Aktay, 2003: 118). Bulunduğu ilin ekonomisine katkı yapan öğrenci, bir nevi o kentte aynı zamanda bir müşteridir (Eğitim-Sen, 2012: 103).

[4] Sahada bir araştırmacı olarak kabul görmemenin temel sebepleri; Rizeli olmamak, yabancı olarak konumlandırılmak, bir üniversitede hali hazırda çalışmıyor olmak, hemşehrilik, akrabalık ve siyaset yoluyla edinilen ağların dışında kalmak.

Doğu Karadeniz'de bir ticaret ve liman kenti, kentsel nüfus oranı kentleşme düzeyine göre oldukça yüksek olan Rize'de çay tarımı, yerel ekonomide geçmişten bugüne önemli bir gelir kaynağıdır (Gülizar Çakır, 2014: 166). Bunun yanında gönüllü göç ile kente gelen üniversite öğrencileri yukarıdaki örneklerde söz edildiği gibi ekonomik olarak şehre bir canlılık getirir. Rize merkez ilçede, her ihtiyacınızı bulabileceğiniz dört beş katlı marketler, restoranlar, kafeler ve uluslararası kahve zincirleri göze çarpmaktadır. Yeni yapılan binaların en alt katları çoğunlukla market ya da hediyelik eşya ve toptan çay satışı yapan dükkanlar, kasap, manav, cep telefonu operatör mağazaları gibi işyerlerine ayrılmıştır. Çaylıklar içinden yükselen çok katlı binalar, deniz ve yeşilin geniş manzarasını vaat etmektedir. Fakat yeni yapılan binalar aynı zamanda deniz ve insan arasındaki -Karadeniz sahil yolundan dolayı zaten az olan- ilişkiyi koparmış bir görüntü de oluşturur. Market, kafe, sahil kısmı, çay ocakları ve kafelerde üniversiteli kalabalığı görünür düzeydedir. Üniversiteden beş dakikada bir kalkan minibüsler, merkez ilçede hem üniversite öğrencileri hem yerleşik kesim için diğer ilçelerdeki kampüs, hastane ve Ayder gibi yaylalara ulaşımı sağlar.

Üniversite öğrencileri ticari olarak kente bir canlılık getirirken kentin sosyo kültürel ve siyasal arka planında Rize'nin "muhafazakâr atmosferine" dikkat çekerler. Bu vurgu kentteki politik simgeler üzerinden de okunabilmektedir. Simgesel mücadeleler, Büke Koyuncu'ya (2014: 164) göre, "biz-onlar" ayrılığı ile oluşturulan ikiliklerle ulusal kimlik yaratısı için bir inşa aracıdır. Milli sembolizm, 1980'lerden başlayan Türk-İslam sentezi motifleri, erken Cumhuriyet dönemindeki yerleşik simgelerle çarpışmaktadır. 2000'li yıllar sonrası kimlik inşası ise Türklüğü öne çıkaran milli İslamcı ve Osmanlı mirası sahipliğindeki dozun arttığı bir inşa örneğidir (Koyuncu, 2014: 124). Simgesel mücadelelerin yönü kentlerdeki kamusal alanlarda sağ tandans sembollerle iktidarı sahiplenen bir manzara sunar. Merkez İlçede simgesel sermaye, Rize-muhafazakârlık-siyasal tercih ekseninde sabitlenmiş görünmektedir.

Seçim zamanlarında yoğunlaşan kurumsal iletişim ve halkla ilişkiler faaliyetlerinin bir sonucu olarak AKP'ye[5] ait lider posterleri, parti flamaları gibi siyasal semboller, evlerin camlarında ya da balkonlarında dahi görünürdür. Cadde ve sokak aralarında poster ve flamalar yılın her günü kaldırılmadan durmaktadır. Ek olarak arabaların arkasına yapıştırılmış çıkartma (sticker) şeklindeki lider fotoğrafları, kişiselleştirilmiş bayrak ve Recep Tayyip Erdoğan montajlı fotoğraflar, kentin sağ siyasal angajmanını açık eden sembolik göstergeleri oluşturmaktadır. Kur'an kurslarının varlığı, balkonlara asılı Türk bayrakları ve Recep Tayyip Erdoğan posterleri, genellikle erkeklerin bulunduğu çay ocakları ve kahvehanelerin varlığı, kadınların kamusal mekânlardaki görece azlığı ve örtünme biçimlerinin çeşitliliğini mümkün kılan başörtü, çarşaf, ferace mağazalarının fazlalığı, şehirdeki genel kültürel atmosferi yaratan öğelerden en baskın olanlarıdır.

2012 yılında ismi Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi olarak değişen Rize Üniversitesi, 2006 yılında kurulmuştur. Rize kentinde üniversite hayatı, kültürel muhafazakarlığın simgelerle güçlendirilmiş sağ politik ikliminde yaşanmaktadır. Rize'de çevre illerden gelen öğrenciler için üniversiteli olmak, ailenin üniversite tercihinde belirleyici olması, üniversitenin ismi, hemşehrilik ilişkileri, şehirde bulunan akrabaların varlığı ile biçimlenmektedir. Yine de ailenin "korumacı" uzamından çıkıp farklı bir kente gelerek farklı sosyo-kültürel ilişki ağlarına dahil olmanın sonucunda aile ile üniversite öğrencisi arasına görece bir mesafe girmiştir. Ailesi ile aynı kentte üniversite hayatı devam eden öğrenci içinse kent değişmemiş; fakat arkadaşlarla aileden ayrı vakit geçirmeler artmıştır. Üniversitenin varlığı ile öğrencinin sosyo-kültürel anlam haritaları farklı uzamlarda çeşitlenmeye ve çoğalmaya başlamıştır. Bu haliyle ailenin öğrenci üzerindeki "kontrolü", kurumlara, akrabalık ilişkilerine, tanıdıklara kısacası okulun bulunduğu kentteki "sağduyuya" teslim edilmiş gözükmektedir. Kadın öğrenciler için "evden çıkma" deneyimi ise bilhassa önemli bir eylemdir.

Her kentte bir üniversite bulunması sebebiyle büyük kentlere gitmeye gerek kalmadan üniversite öğrencileri yanı başlarındaki üniversitelere gidebilirler. Rize'de muhafazakâr pratiklerin, tutum ve davranışların ve yerel bağların güçlü olduğu bu kentte, aileler, bir yandan genç yetişkin bireyin evden ayrılıp, "kendi ayakları üzerinde durmasını", kendi özerkliğini elde ederek emekçiler arasında yerini almasını isterken; diğer yandan mekânı, kendi belirledikleri sınırlarla çizerek bireye "kontrollü bir özgürlük" alanı tanımaktadır. Genç üniversite öğrencisinin İstanbul, Ankara ya da İzmir gibi büyük kentlerdeki üniversitelere gitmesine gerek kalmaz, çünkü büyük kentler öğrenci üzerinde aile ya da kurumsal kontrolün zayıflamasına neden olabilir.[6] Oluşturulan biz söylemi, "memleketimizde üniversite varken 'yabancı yerlere' göndermek niye?" sorgusuyla "bu coğrafya", "bu toprak" anlatısını güçlendiren bir düzlemde belirmektedir (Bora, 2006: 458). Genç birey üniversiteye gideceği zaman akrabalık ilişkilerindeki yerel ağlar devreye girmek-

[5] Parti 2023 Siyasi Vizyonu, 30 Eylül 2012, http://secim.haberler.com/rize-merkez-onceki-secim-sonuclari/ (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2015). Rize kent merkez ilçe seçim sonuçlarından 2014 Cumhurbaşkanlığı seçiminde, merkez ilçe %80, 57 oy oranı ile Recep Tayyip Erdoğan'ı seçmiştir. Rize merkez ilçesi 2014 yerel seçim sonuçları AKP oy oranı %67.9 ile AKP adayı Reşat Kasap, Belediye Başkanı seçilmiştir. 2011 genel seçimlerinde Rize merkez ilçesi %69.06 oy oranı ile AKP birinci partidir. Rize merkez ilçesi, 2010 Anayasa Referandumu'nda %76.05 oy oranıyla evet demiştir. Rize kent merkez ilçesinde 2002 seçimlerinde AKP oy oranı %85 civarındadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.akparti.org.tr/site/akparti/2023-siyasi-vizyon (Erişim Tarihi: 6 Nisan 2015). Rize ilinde 17 Nisan 2017 Anayasa Referandumu'nda Evet: %75.55, Hayır: %24.45'dir. Rize ili için 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlık ve Milletvekili için seçim sonuçlarında birinci sırada %77.09'la Recep Tayyip Erdoğan vardır. Milletvekili seçimlerinde de AKP, %65.38 bir oy oranına sahiptir (Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2018). Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.ntv.com.tr/turkiye/rize-secim-sonuclari-2018-rize-ili-cumhurbaskani-ve-milletvekili-secim-sonuclari,V9LTr9P6RU-btfXLhd26Tg.

[6] Bkz. (Avcı, 2010; Deniz, 2014).

tedir. Örneğin, İstanbul'da oturan Rizeli öğrenciler, memleketi Rize olduğu için hemşehrilik ağlarının etkisi ile direk olarak Rize'deki üniversiteye yönelmektedir. Mekânın aile kurumundan yerel hemşehrilik ağlarına uzanan bir kontrol ilişkisi ile öğrenci kültürünü yeniden ürettiği görülmektedir.

Çalışmanın Bulguları

Mekâna "Açılmak" ve "Kapanmak"

Kentin öğrenciler tarafından deneyimlenmesi, sosyo-mekânsal ilişki ağlarının genç yetişkin birey üzerindeki etkisi tek yönlü değil, biz'i oluşturan ahlaki alanda sürekli yenilenen duygularla oluşmaktadır. Bu kısımda eril bakışı merkeze almak suretiyle, mekân üzerinden kadın bedeninin nasıl biçimlendiği üzerinde durulacaktır. Eril bakışın kurma, içerme ve dışlama eksenleri bağlamında kadın öğrencilerin "biz"in dışına taşma ihtimallerine karşı örtünme pratiklerinin bir önlem gibi duran yapısına bakılacaktır. Kadın giyimi iç mekândan dış mekâna geçişin yön ve sınırlarını tayin eden bir gösterendir. Aynı zamanda kadınlar, kamusal alanda görünür olduğundan beridir de mekân ve iktidar arasındaki gerilimle şekillenen bir bedene sahiptir ve beden deneyimlerle şekillenir (Çakır, 2009: 87). Aslı Zengin (2009: 264-268) bedenin cinsel, toplumsal ve fiziksel olarak mekân tarafından söylemsel olarak yeniden üretildiğini dile getirir. Kamusal alanda mekânla etkileşime giren kadınlardan beklenen, bedenini ve cinselliğini toplumsal beklentilere uygun olarak her daim kontrol altında tutarak düzenlemesidir. Mekân, iktidar yoluyla denetim ve dışlama yetkileri ile donanmış olarak mevcudiyetini korur (Schick, 2014: 30).

Mekânda kadının hareketliliği ve görünürlüğü arttıkça sınırlar kendini belli etmeye başlar. Ayten Alkan'a (2009: 18) göre; sınırlar, düzeni belirginleştirmek, hatları çizmek, toplumsal grupları ayırmak, ayrıştırmak ve onlar arasındaki ilişkileri "düzenlemek" için vardır. Kadın bedeni, tam bu düzenin ortasında "fiziksel-mekânsal" sınırların denetimini ve yeniden üretimini sağlar (Alkan, 2009: 12-13). Kentte sınırların nasıl keşfedileceği eril bakış ve kentin ortakduyusu yoluyla gerçekleşen bir mücadele alanına gönderme yapar. Kadın öğrencinin "dışarıda" nasıl zaman geçireceğinin, saat kaçta eve ya da yurda dönmesi gerektiğinin sınırlarını öğrencinin içselleştirmesi beklenir. Rize'de, üniversitenin varlığıyla öğrencilerin bir şeyleri değiştirdiğinden dem vurulurken diğer yandan "ortama uyum sağlama"nın kentin atmosferine ve "biz"i oluşturan kurallara riayet edilmesi gerekliliği dışavurulur. Dış mekândan yani kültürel iklimin belirlediği sınırlardan iç mekâna -ev, yurt odası-doğru yönelme, mekânı eril bakışa terk etme durumu, asıl güvenliği garanti altına alınanın ortakduyunun ahlakı olduğunu gösterir. Görüşme yapılan kadın öğrenciler bu fikri destekleyen savlar öne sürmüşlerdir;

> *"Yani ben Derepazarı'na en son 22.00'de araç bulabiliyorsam merkez de oturanlar da buluyordur. Bir sıkıntı yok akşam çıkmakta… Rahat gidiliyor mu peki akşamları yurda ya da eve? Yani ortamına uyum sağlamak, ilgi çekmemek önemli. Yoksa Rize'de kimse kimseye karışmaz. Giyim, makyaj olsun. İsteyen istediğini giyer. Sıkıntı yaşamadım ben hiç, sıkıntı görmedim" (Neslihan, 23).*

> *"Rize'de gidilecek yerler bellidir. Tanıdık insanları görüyorsun. Bir yönden güzel bir yandan kötü. Çok rahat olamazsın. Akşamları dışarı çıkamıyorsun. Saat 19.00'da genelde evde oluyorsun. Gerçi birçok yerde de bu böyle olabilir. Dışarıdan gelen öğrenciler, burada aileleri olmadığı için onlar daha uzun süre dışarıda kalabiliyorlar. Bir yandan avantaj bir yandan dezavantaj. Neden Dezavantaj? Yani toplum belli, arkadaşlıklar belli…" (Esin, 21).*

Ataerkil kültür, bedenin "güvende" ve "kontrol altında" olması gerektiğini çeşitli yollarla belirtip bedenin güvende olduğu yaşam alanlarını ve davranış kalıplarını bedene kazımaya çalışır (Cantek, Ulaş, & Çakmak, 2014: 122). Mekân üzerinden güvenli çepherler ile gidilecek yerler işaretlenirken davranış kalıplarından kıyafetlere uzanan geniş bir yelpazede sınırlar öğretilir. Bu bir nevi mekânsal düzenleme "mekânların hafızalara işlenme" süreci gibi gözükmektedir (Çakır, 2009: 79). Rize'de kamusal alanla baş etme yöntemleri ilk olarak bedenden ve bedeni örten kıyafetlerden geçer. Hem "biz"'in dışında kalma korkusu hem de kendi isteklerini ve bedenin biçimlendirilmesini rasyonelleştirme çabası, Rize'de "kentin kapalılığı" olarak yorumlanır:

> *"İstanbul'da Bağcılar'da bizim apartmana kim geliyor kim gidiyor kontrol edemiyoruz. Komşuluk ilişkisi yok. Ama burada, apartmana yabancı biri girdiğinde müdahale ediliyor. Tabi burada da ben mesela çok fazla etek giymiyorum. Giysem giyerim, ama mesela yolda yürürken önümde etekli bir kıza baktıklarında otomatik olarak giymeme isteği oluyor ve kendimi kısıtlıyorum. Öğrenci kültürü farklı bir kültür ve nasıl karşılayacaklarını bilmiyorlar" (Meltem, 21).*

> *"Yani çevremde kapalı arkadaşlar olduğu için onlarla dışarı çıktığımda açık olduğum için ben de daha çok dikkat ediyorum giydiklerime. Bence Rize çevresi benden rahatsızlık duyuyor gibime geliyor. Minübüste para uzatırken bile rahatsız oluyorum. Rahat giyinemiyorum. Örneğin birinci sınıfta getirdiğim kıyafetlerimi geri götürdüm" (Buse, 20).*

Kadın öğrencilerin hangi kıyafetleri giyip hangi kıyafetleri giyemeyecekleri, nasıl davranacakları kamusal görünürlüğü düzenleme ve buna biçim verme toplumsal cinsiyetin mekân ve beden arasındaki dinamik geçişliliğini vurgular. Örneğin, erkek öğrenciler İmam Hatip Lisesi'nde eğitim gördükleri için pişti ya da pisi yedili gibi kâğıt oyunlarını bile çok sonra öğrendiklerini, kadın öğrencilerle nasıl diyalog kuracaklarını üniversitenin ilk yıllarında bilmediklerini belirtirler. Öğrenciler, üniversitede geçirilen zaman arttıkça karma sosyal alanlarının da arttığını mağazadan bir kıyafet alacakları zaman dahi artık kız arkadaşlarına danıştıklarını ifade etmişlerdir.

Erkek öğrenciler, kadın arkadaşlarıyla kafe, sahil, kütüphane, kantin gibi üniversite ve çevresi mekanlarda birlikte vakit geçirmekte, pek çok konser ve gezi gibi aktivitelere katılmaktadırlar. Fakat, görüşmelerde konu "kapalı" kadın arkadaşlarının giyimlerine geldiğinde yapılan yorumlar bir anda kentin sağduyusunu destekleyen bir niteliğe bürünmektedir. Onlar, ideal kapalı bir bedeni eril bir bakışla tarif etmeye devam ederek "biz" söylemini kuvvetlendirirler:

"Erkeksen erkek gibi giyeceksin, şortla okula gelinmez mesela... Bayanlar da eğer kapalı bir bayansa başörtülü olup altına kot pantolon giymeyi doğru bulmuyorum ya da makyajı..." (Cem, 23).

"Mesela kapalı biri mini etek giyiyorsa yanlış örnek, yanlış yansıtıyor. Edep adabı varsa giyimde sorun yok..." (Emrah, 21).

Kültürel "Biz"in Dışarısı

Mekân, olayların geçtiği yer ile toplumsal faillerin davranışsal özellikleri arasında diyalektik bir üründür. Toplumsal faillerin etkinlikleri, eylemleri, tecrübeleri tarihsel koşullarla mekânda dönüşürken deneyimler ise anlam kazanmaya başlar (Alkan, 2009: 9-10). Kadın öğrenciler yaşadıkları yeni geldikleri kenti, "açıklık/kapalılık" üzerinden tanımlar. Kenti ikiye bölerek tanımlamak benzer şekilde kadın bedeninin ne kadar örtülü olup olmaması gerektiğine yapılan yorumlar gibi sınırlayıcı bir tanımlamadır. Bu tanımla mekân hem bedenin bir uzvuna hem de denetim aracına dönüşmeye başlamaktadır. Kentin "muhazafakâr" denilen kültürel dinamiklerlerinden birini bu dinamizm oluşturur. Ahlak ise "biz"i oluşturan duygular etrafında örüldüğü için ortakduyunun önemli bir bileşenini oluşturur. Kültürel hegemonya mücadelesi kentin kendini ne kadar "açtığı" ve "kapattığı" üzerindeki gerilimlerden ve çelişkilerden beslenir:

"Sıkıcı bir yer. Sanki Çorum'da ne çok şey yapıyorum da! (Gülüyoruz). Yapacak çok fazla bir şey yok burada. Çorum'da daha anlayışlı. İstediğimiz gibi giyiniyoruz. Yani hani Rize'nin "bizden değil"ini hissediyorum hani öyle derler ya... Kısıtlanmış hissediyorum. Yerel halk bence öğrenciyi sevmiyor. Yolda mesela kızlarla güldüğümüzde dönüp bakıyorlar. Normal dediğimiz kıyafetler onlara tuaf geliyor, daha kapalılar" (Eylül, 20).

Yeni olanın dinamizmi karşısında mekân, kültür alanında verilen hegemonya mücadelelerinin dinamiklerini açığa vurur. Bu mücadeleyi görebilmek için mekâna bakarken mekâna yüklenen anlamlara, yerli/yerel hissiyatın nasıl değiştiğine de bakmak gerekir (Acara, 2014: 213). Üniversite öğrenci kültürünün yarattığı kültürel değişimler, "temiz kent" ve ailelerin tercih ettiği "muhafazakâr" kent söylemlerini öne çıkartmakta diğer yandan korku duygusu ile bitişik bir hale gelmeye başlamaktadır. Sara Ahmad'a (2014: 98) göre, korku politikaları çoğunlukla sınır endişelerini içermektedir. Bir şeyin mevcut durumunda güvenli olmadığı varsayılarak güvence altına alma gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ortak duygu olarak korku, sınırın güvenliğini mekânı sahiplenerek tanzim etmeye başlar. Bu sahiplenme mekânı ele geçirme değil, mekânı kurma faaliyeti olmaktadır (2014: 100). Alkan'a (2014: 39) göre, mekânı sahiplenmek; "mekânla ilişki içine girerek sadece fiziksel olarak şeklini şemalini değil, aynı zamanda kurallarını, işleyişini, sınırlarını, misafir ettiklerini, dışladıklarını ve taşıdığı anlamları değiştirmek, dönüştürmektir". Mekânı "yabancı" ve "tehlikeli" unsurlardan korumak gerekir. Bu güvende olma hissi, korku duygusunun kişiler arasında dolaştırılarak büyümesi, güçlenmesi ve bundan etkilenen kadınların hareketlerini, mimiklerini, giyimlerini, yer ve zamanı kullanma biçimlerini değiştirmektedir (Alkan, 2014: 40). İrem'in farklı bir şehre alışma çabasında mekândaki hareketliliği sağlayan, bedenini biçimlendiren unsurlar korku duygusuyla şekillenir:

*"Ben buraya geldiğimde **açıktım**[7] hocam. İlk önce yeni gelmiştim ve Tenzile yurduna gitmem gerekiyordu. Yalnızdım, bilmiyordum yerini, sonra bir minübüs şöförü 'ben seni bırakırım istersen' şeklinde imalı bir şekilde konuşunca o baskıyı yeniden hissettim. Kendimi kötü hissettim. Sonra başka bir kadın öğrenci de orada inecekti, o bana yardım edeceğini söyleyince birlikte gittik. Belki uzun boylu olduğum için de dikkat çekiyorum. Neyse sonra bir iki derken uzun hırkalarla başladım ve sonra biraz yönelimim de vardı, ablam da üniversiteye başlayınca kapanmıştı, sonra ben de karar verdim ve kapandım" (İrem, 20).*

İrem'in paylaşımında üniversiteye başlarken bedenin biçimlenişi bir kimliksel yönelim olarak değil, mekân ve korku gibi nosyonlarla biçimlenerek gerçekleşen bir eylem haline gelmiştir. Korku, bireyler arasında dolaşmaya başladıkça kentle başa çıkma biçimleri, beden ve bedenin sahip olduğu özelliklerden duyulan suçlulukla kendini yeniden üretmiştir. Nurtaç, kentin mekânsal ortakduyusuna karşı geliştirdiği arada kalma hallerini yaşayan diğer bir genç kadındır. Rize'ye hiç ama hiç ısınamamış, babasıyla ilk kez Rize'ye geldiklerinde Rize'de ne kadar çok "kapalı" olduğunu aktarmıştır. Kendisi de başörtülü olmasına rağmen dikkatini ilk çeken başörtülü kadın sayısının fazlalığı ile beliren sayısal ifadelerdir:

*"**Açık** yok, **kapalı** var, evet ben de kapalıyım ama, Ege'den geldiğim için belki bana çok fazla geldi. Benim ablam mesela annem baskı yaptığı için kapandı, baktı ki annem bu işler baskıyla olmuyor, bana baskı yapmadı. Ben kendi isteğimle kapandım mesela... Ben çok yeni kapandım. Bir sene oluyor. Kapandığında daha ağırbaşlı olmak zorundasın, hal ve hareketlerine dikkat etmek ve giyimine de dikkat etmek durumundasın. Yani kişiliğinin değişmesi gerekiyor. Oysa ben mesela çok hareketli biriyim..." (Nurtaç, 21).*

Bir yanıyla normatif "kapalılık" kurallarının dışında gibi hissetmek öte yandan yeni gelinen kentin "kültürel atmosferine" uyum sağlama sorunu, mekânda zuhur eden çelişkilerin en tepesinde durmaktadır. "Kapanmak", kadın öğrencilerin

mekânda belirirken "açıklık" ve "kapalılık" ayrımlarıyla biçimlenen, yeni gelinen kentte üniversite kültürüyle başa çıkma taktiklerinden biri gibi görünmektedir. Bu yol, bireysel olarak mevcut ataerkil stratejilere cevap verme niteliği de taşır. İrem'in deyişiyle mekândan duyulan korkuyla baş etme mekânizmaları "biz" duygusuyla, yeni mekânın kültürel kodlarına uyum sağlamakla olmaktadır. Kadın öğrenci aile, hemşehrilik ve akrabalık ilişkileri sarmalında kendi memleketinin daha "güvenli" olduğunu vurgular. Öğrencilerin beden üzerinden geliştirdikleri "açık" ve "kapalı" olmaya dair taktikler, bir yandan iktidar stratejileriyle "dost" diğer yandan iç mekanlardan kamusal alanlara doğru haraketliliğin artması ile iktidara "düşman" olan bir müzakare ve "ataerkil pazarlık" biçimleri halini almaktadır.

Bedenin Özgürlüğü ve Mekân

Toplumsal eylem ve ilişkiler maddi olarak mekân-zaman boyutunda yapılanırken toplumsal cinsiyet, uzamı; uzam da cinsiyeti şekillendirmektedir. Bu somutlama, toplumsal mekânın deneyimlenmesi ile daha da açık hale gelir, çünkü mekân, yansız ya da edilgen değil kurucu bir bileşendir (Schick, 2014: 26). Yerel kent dokusunun kadın öğrencilerin erkek öğrencilerle birlikte kamusal alanda daha çok görünmeleriyle kırılan bazı döngüleri, normatif kadın cinselliğinin sınırlarının yeniden çizilmesini gerektirir. El ele tutuşan ya da kahkaha atan kadın öğrenciler kimi zaman kent sakinleri tarafından uyarıldıklarını kimi zaman da bu kişilerin arkalarından uzunca bir süre baktıklarını belirtirler. Sehlikoğlu'na (2014: 58-59) göre, kadın cinselliği eril bakışa referansla kamusal alanda yeniden üretilen bir gerçekliği oluşturmaktadır. Muhafazakârlık, sınıflar arası olduğu kadar, cinsler arası ilişki biçimlerini belirler ve bireysel anlam dünyalarını şekillendirir (Gökgöz, 2016: 107). Kentin kültürel manzarasına üniversite öğrencilerinin dâhil oluşu muhafazakâr dinamiklerle çarpışan bir hal alır.

Kadın öğrencilerin giyimi üzerinden gerçekleşen "ahlak" ve "biz" vurgusu bedendeki başörtüsü, ferace gibi sembollerle biçimlenen bir onay alma mekânizmasına dönüşmektedir. Eril bakışın onayı ile kent içindeki dolaşımın, hareketliliğin yönünü tayin etmek başka bir deyişle kontrolün ve denetimin kadın bedeni üzerinden kültürel hegemonya mücadele süreçlerine eklenmesidir. "Biz"i, ortakduyuyu kurmada kadın öğrencilerin üzerinde taşıdığı sembolik bagajı yüklü kıyafetler, önemli bir nirengi noktası oluşturmaktadır. Kadın öğrencinin bedeninin nasıl şekilleneceği kentle, arkadaş çevresiyle yerel sakinlerin tutum, davranış, hal ve hareketleri ile bağlantılı olarak gelişip değişmektedir. Öğrenci kültürü içinde eril iktidar alanına karşı geliştirilen taktikler olarak sayabileceğimiz "açılma" ya da "kapanmanın" pragmatik yanı, ortakduyuyu kuvvetlendirme, ahlaki kodların yerleşikleşmesine zemin hazırlayan ortamlar yaratır:

> *"Ferace giymeye başladıktan sonra buradaki kadınlar Rize'de bana selam vermeye başladılar. Daha önce görmezden geliyorlardı. Ferace giyindikten sonra minübüste, merkezde selam verip benimle daha çok konuşmaya başladılar" (Gamze, 20)*

> *"Rize'de iyi insanlar da var, kötü insanlar da. Gece özellikle hava kararınca kadın öğrenciler için çok zor. Yanımda arkadaşım olmasına rağmen korna çalıyorlar. Gündüz bazen tanımadığım bir teyze "selamünaleyküm" kızım diyebiliyor. Tabi İstanbul'da yok böyle bir şey" (Serpil, 20).*

> *"Ben açıktım. Trabzon'da. Ailem de kapalı var. Sonra yurtta arkadaşım kapalıydı. Ama dediğim gibi düşündüğüm bir şey değildi. Ailem de zorlamadı asla. Hatta arkadaşım 'kapanmak özgürlüktür' dedi. Sonra yurtta oturuyorken kimseye yani en yakın arkadaşlarıma da söylemedim. İçime bir şey doğdu, Instagramdaki resimlerimi kaldırmakla işe başladım. Tabi sınıfa girince herkes şok geçirdi. Askılılardan feraceye geçişim hızlı oldu. İlk önce Instagram resimlerini silmek gerekiyor, kapanmak için kesinlikle, sonra alışıyorsun. Sonra annemi aradım anlattım. Alışverişe çıktım ailemle... Trabzon'da çok ucuz yerler var. Arkadaşlarım da çok şaşırdı tabi. Peki nasıl hissediyorsun, çevrenin yaklaşımı nasıl oldu? Çevrem şaşırdı, ama alışıyorlar (Konuşma arasında ise onu derinden etkileyen bir olayı anlattı). Bir gün şöyle bir şey oldu anlatayım hocam, arkadaşımla yolda yürüyoruz. Ben açıktım o zaman, yoldan geçerken teyze yanımdaki kapalı arkadaşıma selam verdi, bana vermedi. Çok dert oldu bu bana, yer etti bu içimde. Sanki ben Yahudiyim, atesitim de bana selam vermiyor..." (Ayşe, 18).*

> *"Mesela bir arkadaşım bana gelip kapanmak istediğini ve ne düşündüğümü öğrenmek istedi. Ben bu kadar büyük bir konuda kendin karar ver dedim. Başkasının düşüncesi ile değil, ama sonra dedi ki işte 'senin düşüncen benim için önemli' tabi hoşuma gitti. Çevresel ortam çok etki ediyor. Arkadaş ortamında daha rahat oluyor kapanmak" (Ayten, 22).*

Ataerkil güç ilişkileri mekânda çeşitlendikçe kamusal alan kullanımında kadınların kent coğrafyası deneyimleri de şekil değiştirir. Kamusal alan kullanımlarında farklılıklar ve kadınların davranışlarında sınırlanmalar söz konusu olmaya başlar. Korku ve korkuyla gelen güvenlik arayışı eril bakıştan sakınmak gerekliliği statü kaybı korkusuyla yan yana durur (Lordoğlu, 2016: 153). Alkan'a (2014: 44) göre ise kadınların korktukları sadece fiziksel şiddet değil, korkulan mekâna karşı "itibarını yitirme korkusu"dur. Saygıdeğerlik ve güvende olma arzusunun biçimlendirdiği "biz" duygusuna dahil olmak, itibara gölge düşürmemek amaçlanır. Rize'nin yerlisi yaş üzerinden gelen statüye sahip, "yaşı geçkin olan bir teyzenin", kadın öğrenciye selam vermemesi "sanki ben Yahudiyim, ateistim" gibi bir savunma mekânizmasıyla verilen karşılık, "biz"in dışında kalan kimliklerle aynı kefeye koyulmanın üzüntü ve serzenişi, dışlama ve içerme pratiklerini çizen sınırları açığa çıkarmaktadır. Aileden ve arkadaş çevresinden "tanıdık" olunan "kapalılık" biçimleri yeni bir kent mekânı ve üniversite ortamıyla tekrar biçimlenir. Ör-

tünme pratikleri, dini pratiklerle ilgili tefekkür eden bir bilinç, süreklilik arz eden bir okuma ya da cemaat ilişkilerinin yapısal zorunluluklarından ziyade; eril bakış ile içselleştirilen pratikler, "biz"in yarattığı ortakduyunun dışında kalma korkusu, güvenlik endişesi ve yeni bir kent deneyimi ile şekillenen bir sürecin sonucunda oluşmaktadır. Ortakduyunun sağladığı ve "biz"i içine alan ahlaki değerlerin öncülüğünde "biz"den dışlanmak, genç bireylerin göze alabileceği bir şey gibi görünmemektedir.

Sonuç

Rize merkez ilçede yerel bağların ve kültürel muhafazakar pratiklerin güçlü olduğu bu kentte, aile ve hemşehrilik ilişkileriyle örülü kültürel sağduyu, bireye mekân üzerinden sınırlı bir özgürlük imkanı tanır. Mekânın denetimi, altkültürel güçlenme imkanlarının kısıtlanmasına neden olabileceği gibi üniversite kentindeki akrabalar dolayımıyla aileden sonra ikinci denetim mekânizmalarının da devreye girmesine sebep olabilir. Bireyin hareket imkanları kültürel koordinatları çıkarılmış bir mekânsal hareketlilikte "biz" mefhumunu öğrenci kültürü üzerinden tazeler. Siyasal atmosferin "terör", "iç-dış düşman" gibi kaygılarla toplumsalı yeniden tanımladığı noktalarda aileler, başta yerel ilişki ağlarından hemşehrilik ilişkilerinin belirleyiciliğinde "güvenli" buldukları alanlara çocuklarını gönderirler. Genç yetişkin bireylerin üniversite tercihleri, kendi özerk kararlarının belirli dereceye kadar etkili olduğu bir öğrenci kültürünü mümkün kılmaktadır. Bu, tek yönlü bir akış, kültürel kapanma ya da öğrenci üzerinde bir tahakküm ilişkisinden çok mekânla kurulan yeni eklemli ilişki ağlarını ortaya çıkarmaktadır.

Kadın öğrenciler, üniversite deneyimiyle farklı bir kentin sosyo-kültürel ilişki, norm ve değerlerine ayak uydurmak isterken öğrencide oluşan onaylanma duygusu, beden ve mekânı "açık" ve "kapalı" olarak ikiye böler. Öğrenci kültürü içinde, öğrenciye tanımadığı, "yerel kadim bir sakin" tarafından "selamun aleyküm ya da hayırlı günler" denmesi, Rize'nin yerel kültürel muhafazakâr çevresi tarafından kabul edildiği ve bu çevrenin dil evrenine girdiğinin ilk işareti olarak değerlendirilebilir. Kültürel hegemonya mücadelesi kimin "biz" tanımının içinde yer aldığı, giyimini nasıl meşrulaştırdığı ile belirli bir ataerkil mekânsal ayrışmayı yeniden üretmektedir. Bu mücadele süreçleri hem düzene uyum hem de "biz"in ürettiği stratejilere karşı farklı taktiklerle "müzakereci bir okumaya" açılmaktadır.

Kadın öğrencilerin örtünme biçimleri aracılığı ile bedenlerinde taşıdıkları semboller, mekânın ilişkisel dokusunda arkadaşlık, akran ilişkileri, yurt ve üniversite döngüsündeki etkileşimlerle yeniden şekillenir. Bununla birlikte kadın öğrencilerin "mekâna açılma" ya da "kapanma" biçimleri, ataerkil kodların belirleyiciliğinde bakışlar aracılığıyla yeniden yapılanır. Ancak yeni kültürel unsurların kentin ahlaki değerleri karşısında aldığı biçimler ortakduyunun değişmeden kaldığını göstermez. Aksine ortakduyu, yeni kültürel ilişkiler ve yukarıda sayılan etkileşimlerle kendini yeniden konumlandırır. Öyleyse, kadın öğrencilerin sağduyuya teslim olmalarını onların baskın ideoloji tarafından tam anlamıyla içerilmeleri olarak yorumlayabilir miyiz? Bilakis, kadın öğrenciler bedenlerini denetime açarken, kamusal alanda görünürlükleri ev ya da yurt gibi iç mekanlara değil, üniversite çevresi, kafeler, sahil yolu gibi dış mekanlara doğru açılmaktadır. Bu dizin, tek yönlü gerçekleşen bir akıştan ziyade, ikili bir süreç olarak "biz"i içine alan dinamiklere bakmayı gerekli kılmaktadır. Üniversite, kadın öğrencinin geldiği ildeki yerel dinamiklerin kurallarını gevşetebildiği "ara alanlar" yaratır. Bu çalışmada bir deneyim şekli olarak yorumlanan üniversite, farklı insanlarla tanışma ve farklı mekânları görmek, gezmek için de bir fırsattır. Kadın öğrencilerin üniversite deneyimi mekân ve bedenin kesişiminde "açık" ve "kapalı" olarak fiziksel ve kültürel olarak ikiye bölünmüş bir sınır çizgisi yaratmaktadır.

KAYNAKLAR

Acara, E. (2014). Ergene Nehri Kirliliği ve Kenar Mahalle Ekolojileri. In F. Ş. Cantek (Ed.), Kenarın Kitabı: "Ara"da Kalmak Çeperde Yaşamak. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ahmed, S. (2014). Duyguların Kültürel Politikası (S. Komut, Trans.). İstanbul: Sel Yayınları.

Aktaş, C. (2014). Bacıdan Bayana: İslamcı Kadınların Kamusal Alan Tecrübesi. İstanbul: İz Yayıncılık

Aktay, Y. (2003). Üniversiteden Multiversiteye: Taşra-Merkez Diyalektiği. Toplum ve Bilim(97), 93-123.

Alkan, A. (2009). Cinsiyet Dinamiklerinin Peşinden Mekânın İzini Sürmek. In A. Alkan (Ed.), Cins Cins Mekan. İstanbul: Varlık Yayınları.

Antmen, A. (2015). Kadınlar ve Sanat. In K. İnal, N. Sancar, & U. B. Gezgin (Eds.), Marka Takva Tuğra: AKP Döneminde Kültür ve Politika. İstanbul: Evrensel Yayınları.

Avcı, Ö. (2010). Bir Özneleşme Örneği Olarak İstanbul'da Dindar Üniversite Gençliği. (PhD), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Balta, D. A. (2014). Modernite İçinde Bir İnanç Deneyimi: Örtünme. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bora, T. (2006). Muhafazakâr Yerlilik Söylemi In T. Bora & M. Gültekingil (Eds.), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (3 ed., Vol. 5). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bourdieu, P., & Wacquant, L. (2012). Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar (N. Ökten, Trans.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Cangızbay, K. (2003). Sürekli Seferberlik ve Teyakkuz Rejiminin Kurumu. Toplum ve Bilim(97).

Cantek, F. Ş., Ulaş, Ç. Ü., & Çakmak, S. (2014). Evin içinde sokak, sokağın içindeki ev: Kamusal ile özel "ara"sında kalanlar. In F. Ş. Cantek (Ed.), Kenarın Kitabı: "Ara"da Kalmak Çeperde Yaşamak. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çakır, S. (2009). Osmanlı'da Kadınların Mekanı, Sınırlar ve İhlaller. In A. Alkan (Ed.), Cins Cins Mekan. İstanbul: Varlık Yayınları.

Deniz, A. Ç. (2014)."Öğrenci İşi" Üniversite Öğrencilerinin Gündelik Hayatı: İstanbul Örneği. İstanbul: İletişim Yayınları.

Eğitim-Sen. (2012). Eğitimde AKP'nin 10 Yılı. Ankara: Eğitim Sen Yayınları.

Ergur, A. (2003). Üniversitenin Pazarla Bütünleşmesi Sürecinde Akademik Dünyanın Dönüşümü. Toplum ve Bilim(97).

Geertz, C. (2007). Yerel Bilgi (K. Emiroğlu, Trans.). Ankara: Dost Yayınları.

Gökgöz, G. (2016). Gaziantep: Muhafazakâr Bir Taşra Kenti ve Emekçi Kadınların Zihin Halleri. In M. Yücebaş (Ed.), Yerli ve Milli Gündelik Hayat: Türkiye'de Gündelik Hayat Pratikleri ve İdeolojisi (pp. 105-153). İstanbul: İletişim Yayınları.

Gramsci, A. (1971). Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci (Q. Hoare & G. Nowell-Smith, Trans. Q. Hoare & G. Nowell-Smith Eds.): International Publishers.

Hall, S. (2002). Gramsci and us. Antonio Gramsci: Critical assessments of leading political philosophers, 227-238.

İlyasoğlu, A. (2013). Örtülü Kimlik: İslamcı Kadın Kimliğinin Oluşum Öğeleri. İstanbul: Metis Yayınları.

İnal, K. (2013). AKP'nin Neoliberal ve Muhafazakâr Eğitim Anlayışı. In İ. Uzgel & B. Duru (Eds.), AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu. Ankara: Phoenix Yayınları.

İnsel, A. (2003). Bir Zihniyet Tarzı Olarak Yök. Toplum ve Bilim(97).

Işık, Ş. (2008). Türkiye'de üniversitelerin kentleşme üzerine etkileri. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(3), 159-181.

Kejanlioğlu, D. B., & Taş, O. (2009). Regimes of un/veiling and body control: Turkish students wearing wigs. Social Anthropology, 17(4), 424-438.

Kılıçbay, B., & Binark, M. (2002). Consumer culture, Islam and the politics of lifestyle: Fashion for veiling in contemporary Turkey. European Journal of Communication, 17(4), 495-511.

Koyuncu, B. (2014). "Benim Milletim..." AK Parti İktidarı, Din ve Ulusal Kimlik. İstanbul: İletişim Yayınları.

Lordoğlu, C. (2016). Kent Coğrafyasında Kadınların Güvenlik Endişeleri. Modus Operandi(4), 151-177.

Meşe, İ. (2015). " İslami bir moda dergisi örneğinde moda ve tesettür: Ne türden bir birliktelik?". Fe Journal: Feminist Critique/Fe Dergi: Feminist Elestiri, 7.

Özdemir, F. U., & Yücel, G. Ç. (2015). Aliyyül Âla Dergisi: Muhafazakâr Kadının Halet-i Ruhiyesi. In A. Bora (Ed.), İradenin İyimserliği: 2000'lerde Türkiye'de Kadınlar. Ankara: Ayizi Yayınları.

Sakaranaho, T. (2006). Tartışılan Tesettür: Türkiye'de İdeolojik Bir Tartışma Konusu Olarak İslami Başörtüsü (S. Özbudun, B. Şafak, & İ. Çayla, Trans.). In S. Marcos (Ed.), Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet (pp. 329-344). Ankara Ütopya Yayınları.

Schick, İ. C. (2014). Cinsiyetin Üretildiği Bir Alan Olarak Mekân. In E. Çelebi, D. Havlioğlu, & E. Kayaalp (Eds.), Sınır Bilgisi: Siyasal İktidar, Toplumsal Mekân ve Kadına Yönelik Şiddet (pp. 55-77). Ankara: Ayizi Yayınları.

Sehlikoğlu, S. (2014). Mahrem Alanda Fit Olmak: Kadınlara Mahsus Spor Salonları. In E. Çelebi, D. Havlioğlu, & E. Kayaalp (Eds.), Sınır Bilgisi: Siyasal İktidar, Toplumsal Mekân ve Kadına Yönelik Şiddet (pp. 55-77). Ankara: Ayizi Yayınları.

Sümer, G. Ç. (2014). Rize'de kentleşme süreci. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi.

Şentürk, R., Cengiz, K., Küçükural, Ö., & Akşit, B. (2012). Türkiye'de Dindarlık: Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri. İstanbul: İletişim Yayınları.

White, J. B. (2014). Müslüman Milliyetçiliği ve Yeni Türkler (F. Güllüpınar & C. Taştan, Trans.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yaşın, Y. N. (2002). Kimlik Piyasası: Metalar, İslamcılık, Laiklik (Z. Yelçe, Trans.). In D. Kandiyoti & A. Saktanber (Eds.), Kültür Fragmanları: Türkiye'de Gündelik Hayat. İstanbul: Metis Yayınları.

Yücebaş, M. (2015). Sürgün Üniversite: Taşrada Üniversite Sıkıntısı. Toplum ve Bilim(133), 281-301.

Zengin, A. (2009). Devletin Cinsel Kıyıları: İstanbul'da Fuhşun Mekânları. In A. Alkan (Ed.), Cins Cins Mekan. İstanbul: Varlık Yayınları.

Planlama 2020;30(3):478–507 | doi: 10.14744/planlama.2020.50570

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Tekirdağ Kent Merkezinin "Yürünebilirlik" Açısından Değerlendirilmesinde Bir Yöntem Araştırması

A Methodological Research in Evaluation of "Walkability" of Tekirdag City Center

Hatice Meltem Gündoğdu,[1] Elifnur Dinçer[2]

[1]Kırklareli Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kırklareli

[2]Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Gayrimenkul Geliştirme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Programı, Çanakkale

ÖZ

İnsanın, çevre ile bütünleşmesini sağlamak için kullandığı en büyük olanaklardan biri hareket yeteneğidir. Bu bağlamda yürünebilirlik kavramı önem kazanmaktadır. Yürünebilir çevreler oluşturmak; her türlü yaya, özellikle engelliler, yaşlılar, küçük çocuklu ebeveynler gibi dezavantajlı gruplar için güvenli ve rahat ortam sağlanması, tüm yaşayanların kamusal yaşama katılabilmesi ve sağlıklı bir yaşam için önemlidir. Yürünebilir bir çevre için en başta yapılı çevrenin hangi unsurlarının insanları yürümeye teşvik ettiğini bilmek gereklidir. Yapılan bilimsel araştırmalarla temel ilke ve bulgularda yürünebilirliği etkileyen, birbirlerine yakın özellikte kriterler vurgulanmaktadır. Ancak halen belirlenen kriterlerin göreceli önemi ile ilgili tartışma devam etmektedir. Her şehir yaşayanları ve yaşam alanları ile farklı karakteristik özelliklere sahiptir. Yürünebilirlik üzerine yapılan her araştırma, sonuç bulgularıyla literatüre önemli katkı sağlayacaktır. Makale kapsamında yürünebilirliğe dair bir çalışma bulunmayan Tekirdağ kent merkezi için yürünebilirliği etkileyen faktörlerin ve var olan yaya hareketinin sistemli ve objektif bir şekilde hem matematiksel hem gözlemsel olarak değerlendirildiği bir yöntem önerisinde bulunulmaktadır. Çalışma, yaya yoğun alanların belirlenmesinde ve kentsel biçimlenme özelliklerinin yaya hareketi üzerindeki etkisinin anlaşılmasında mekan dizimi analiz yöntemi; yürünebilirliğe etki eden faktörlerin belirlenmesi ve değerlendirilmesine ilişkin gözlemsel analiz yöntemi; yaya hareket yoğunluğunun belirlenmesinde sayım yönteminin kullanıldığı deneysel bir araştırmadır. Sonuç bulgularıyla, yürünebilirliğe etki eden kriterler ortaya çıkartılarak, bu kriterlerin yaya hareketi oluşumundaki önemi ve kentsel biçimlenme özellikleri ile yaya hareketi arasındaki ilişki kanıtlanmıştır. Yaklaşımın, yürünebilirlik bazlı çalışmalarda mevcut ulaşım akslarının yürünebilirlik kapasitelerinin değerlendirilmesinde yönlendirici bir araç olarak kullanımı önerilmektedir.

Anahtar sözcükler: Kentsel biçimlenme; mekân dizimi; Tekirdağ; yürünebilirlik; yaya hareketi.

ABSTRACT

One of the possibilities that people use to get integrated with environment is the ability of motion. In this regard, the term "walkability" gains importance. By creating walkable environments; it's possible to provide pedestrians especially disadvantaged minorities - such as handicapped and elderly, parents with baby kids - with safer and comfortable environments; it's also important for residents to have good life and to mix in public activities. It's essential to know what environmental aspects tempt people to walk in order to form a walkable environment. Scientific researches with fundamental principals and findings suggest some closely related criteria that affect walkability. However the relative importance of those criteria are being argued. Each and every city has unique characteristics with its' residents and spaces. Every research made, would make a remarkable contribution to its' literature with conclusions and findings. Through this research, a method is being suggested which helps to determine the aspects that affect walkability in Tekirdag city center where there had no previously made research, and which helps to assess pedestrian movement systematically and objectively via mathematics and observations This is an experimental reasearch in which space syntax analysis method has been utilized to determine pedestrian dense areas and to understand how urban configuration affects pedestrian movement; observational analysis method has been utilized to determine and assess factors that affect walkability; counting method has been utilized to determine density of pedestrian movement. Through conclusional findings, criteria that affect walkability brought to forward and the relation between the importance of pedestrian movement and aspects of urban configuration and the pedestrian movement has been proven. This approach is advised to be utilized as a guidance in assessing walkability capacities of current transportation routes.

Keywords: Urban configuration; space syntax; Tekirdağ; walkability; pedestrian movement.

Geliş tarihi: 07.08.2019 Kabul tarihi: 24.04.2020
Online yayımlanma tarihi: 13.10.2020
İletişim: Hatice Meltem Gündoğdu
e-posta: gundogdumeltem@hotmail.com

TMMOB Şehir Plancıları Odası

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

1. Giriş

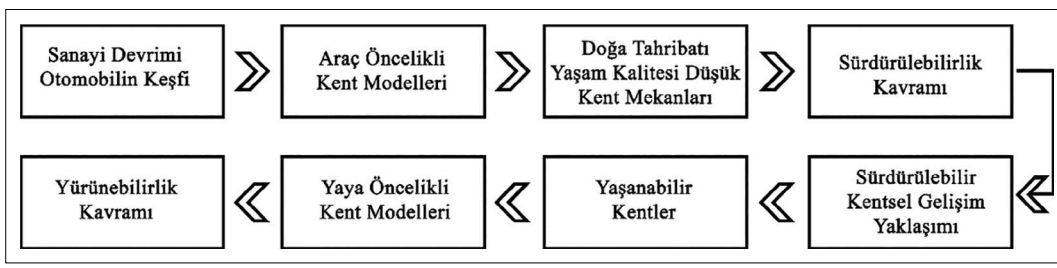
Yürüme her yaşta insan için sağlıklı ve basit bir ulaşım biçimi, insanların kentsel mekândaki en temel aktivitelerinden birisidir (Moura vd., 2017, 282). Yürüme eylemi aynı zamanda bireyin kentle ve insanlarla kurulan bağını, toplumsallaşmasını, kendisine olan güvenini ve yaşam kalitesini artırır (Southworth, 2005, 247). Yapılan araştırmalar, düzenli yürüyüş yapan insanlarda, kalp hastalıkları, hipertansiyon, felç, şeker hastalığı, obezite ve kanserin daha az görüldüğünü, yürüyüşün insanı birçok akıl ve ruhsal hastalıktan, yalnızlık ve depresyondan koruduğunu, toplum sağlığına çok yönlü katkıda bulunduğunu kanıtlamaktadır (Cerin vd., 2006, 1682). Bu bağlamda yürünebilir çevreler oluşturmak, her türlü yaya, özellikle engelliler, yaşlılar, küçük çocuklu ebeveynler gibi dezavantajlı gruplar için güvenli ve rahat ortam sağlanması, tüm yaşayanların kamusal yaşama katılabilmesi ve sağlıklı bir yaşam için önemlidir (Pucher ve Dijkstra, 2000, 3; Krambeck ve Shah, 2006, 12). Ancak sanayi devrimi ile birlikte kentler, hızlı nüfus artışı ve sağlıksız yapılaşmalarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu dönemde otomobilin yaygın tüketimi, kentlerin büyüme modelleri konusunda belirleyici olmuştur. Otomobil öncelikli kentsel gelişim hızlı ve kontrolsüz kentleşme ile birlikte, yaşam kalitesindeki düşüşün başlıca sebepleri arasına girmiştir. Kaynakların denetimsiz kullanımı ve tüketimi, sera etkisi ve ozon aşınması gibi sorunlara yol açmış, doğal çevreler üzerinde tahribatlar yaratmıştır. "Sürdürülebilir" kentleşme anlayışı bu sorunların karşısında, 20. yüzyılın sonlarından başlayarak kentleşme sektörünün gündemindeki en önemli konular arasına girmiştir (European Sustainable Cities Platform, 2018).

Sürdürülebilir kentleşme anlayışı, kentsel yaşam kalitesinin bir uzantısı olan "yaşanabilirlik" kavramını, yaşanabilir kentler ise yeni şehir anlayışlarını beraberinde getirmiştir. Duany-Zyberk (1992) öncülüğündeki "yeni şehircilik" kuramsal yaklaşımı ile Amerikan şehirleri için yüksek kaliteli bir yaya ortamının kentsel mekanlar ve yaşayanların arasındaki etkileşim fırsatlarını geliştirerek topluluk hissini artıracağı, çalışma, rekreasyon, alışveriş ve konut alanlarının birbirine yürüme mesafesinde olması ve otomobilin bir tür mecburiyet olmaktan çıkarılması gerektiği savunulmaktadır (Duany ve Zyberk., 1992). Kuram Jane Jacobs'un sokağa ve kamu mekanlarına bakışından hareketle kavramsallaştırılmıştır (Jacobs, 1961). Bu hareket, alt ölçekten üst ölçeğe kentsel tasarım, şehircilik, ülke planlama konularında düşünce ekolü ortaya koymuştur (Çubuk, 2016, 3). Yeni hareketle birlikte Kentsel Rönesans (Rogers, 2002), Toplu taşıma işlevine dayalı kentsel gelişme, Akıllı büyüme (Williams, 2011), Kompakt Kent (Jenks ve Burgess, 2000), Sağlıklı Kentler gibi yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar kentsel çevreyi iyileştirmek, doğal kaynakları daha ekonomik kullanmak, sosyal olarak daha çok bütünleşmek, kentsel hizmetlere hakça ulaşmak hedefleri ile yaşanabilir, yaya öncelikli kentsel gelişim ilkelerini benimsemişlerdir. Bu ilkeleri ile yürünebilirliğe ilham veren kentsel oluşumlar tanımlarlar (Şekil 1).

Günümüzde "yürünebilirlik" kavramı, birçok ülkede araç bağımlılığının önlenmesinin yanı sıra obezite ve fiziksel hareketsizlik ile mücadele amacı ile de önem arz etmektedir (WHO, 2016). Fiziksel aktivitenin günlük hayata entegre edilmesi için temel faktörse, yapılı çevre özellikleridir (Cerin vd., 2013; Frank vd. 2003; Frumkin vd., 2011; Sallis vd., 2009). Ulaşım alanındaki fikir birliği, daha fazla insanın motorsuz taşımayı daha sık kullanmasının sürdürülebilirlik, ekonomik gelişme ve halk sağlığı için kritik önem taşıdığıdır (Project For Public Spaces, 2011). Ancak aktif ulaşım biçimlerini uygulamak, fiziksel aktiviteyi arttırıcı düzenlemeler yapmak her zaman daha fazla insanın yürümesini sağlamaya yetmemektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, en başta yapılı çevrenin hangi unsurlarının insanları yürümeye teşvik ettiğini bilmek gereklidir. Yapılan bilimsel çalışma ve araştırma sonuçları ile temel ilke ve bulgularda yürünebilirliği etkileyen birbirlerine yakın özellikte kriterler vurgulanmaktadır (Walk Score, 2019; Citylab 2012; Design For Walkability 2013; Project For Public Spaces, 2011). Kentlerin sosyo-mekansal ve çevresel özellikleri, yaşayanların kültürel yapısı, kent algıları, fiziksel talep ve ihtiyaçları gibi birçok özelliğin bu kriterlerle etkileşimi araştırılarak yürünebilirliğin ölçülebilmesine ilişkin sayısal yöntemler (News, Global Walkability Index, Walk Score vb.) geliştirilmiştir (Leslie vd., 2007; Cerin vd., 2013; Krambeck ve Shah, 2006).

Ancak belirlenen kriterlerin göreceli önemi ile ilgili tartışma halen devam etmektedir. Her şehir, yaşayanları ve yaşam alanları ile farklı karakteristik özelliklere sahiptir. Yürünebilirlik üzerine yapılan her araştırma sonuç bulgularıyla literatüre önemli katkı sağlayacaktır.

Bu çalışma ile yürünebilirliğe ilişkin bir çalışma bulunmayan Tekirdağ kent merkezi için yürünebilirliği etkileyen faktörlerin ve var olan yaya hareketinin sistemli ve objektif bir şekilde hem matematiksel hem gözlemsel olarak değerlendirildiği bir yön-

Şekil 1. Araç öncelikli kentlerden yaya öncelikli kentlere geçiş süreci.

tem önerisinde bulunulmaktadır. Daha yürünebilir kentler oluşturma çabasında, var olan yaya hareketine etki eden faktörlerin öneminin bilinmesi ile daha rasyonel sonuçlar elde edilecektir.

Çalışma ile "Tekirdağ kent merkezinde kentsel biçimlenme özellikleri ile yaya hareketi arasında bir ilişki vardır", "Yürünebilirliğe etki eden kriterler yaya hareketinin oluşumunda farklı etkide ve önceliktedir" şeklindeki iki hipotez üzerinden yürünebilirliğin değerlendirilmesine ilişkin bir yöntem yaklaşımı geliştirilmiştir. Çalışma yaya yoğun alanların belirlenmesinde ve mekanın biçimlenme özelliklerinin yaya hareketi üzerindeki etkisinin anlaşılmasında matematiksel bir model olan mekan dizimi analiz yöntemine, yürünebilirliğe etki eden faktörlerin belirlenmesi ve değerlendirilmesine ilişkin gözlemsel analiz yöntemine dayalı deneysel bir araştırmadır.

Çalışmanın amacı, Tekirdağ kent merkezi mekansal özellikleri kapsamında, yürünebilirliğe etki eden kriterleri belirlemek ve değerlendirmek, kentsel biçimlenme özelliklerinin ve yürünebilirliğe etki eden kriterlerin var olan yaya hareketinin oluşumundaki önemini belirleyerek daha yürünebilir bir kent merkezi için öneriler getirmektir.

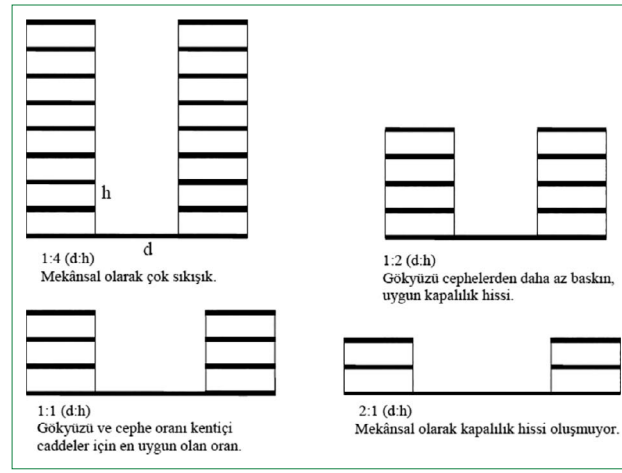
Bu kapsamda, öncelikle yürünebilirliğe etki eden faktörlere ilişkin literatür araştırması yapılarak Tekirdağ merkez için öncelikli kriterler ve bunların değerlendirilmesinde alt ve üst sınırlar belirlenmiştir. Örneklem bölgede var olan yaya hareketi davranışı, bölgede yapılacak yürünebilirliğe dair kentsel tasarım ve planlama çalışmalarına altlık oluşturacak önemli bir veridir. Bu bağlamda yaya hareketi sayımı ile örneklem bölge yaya yoğunluğuna ilişkin veriler elde edilmiş, yöntem bölümünde kuramsal yaklaşım ve analiz tekniklerinin detaylı olarak anlatıldığı Mekan Dizimi Analiz Modeli ile biçimlenmenin yaya hareketine etkisi ve yürünebilirliğe etki eden faktörlerle yaya hareketi arasındaki ilişki değerlendirilmiştir.

2. Yürünebilirliğe Etki Eden Faktörler

İnsanın, çevre ile bütünleşmesini sağlamak için kullandığı en büyük olanaklardan biri hareket yeteneğidir. Bu bağlamda yürünebilirlik kavramı önem kazanmaktadır. Lavey (2004, 1), yürünebilirliğin sadece yürüyebilme imkânı sunmanın ötesinde olduğunu ve yürünebilir mekânların fiziksel erişim ve altyapı, gidilebilecek mekânlar ve merkeze yakınlık olarak üç temel prensibi kapsaması gerektiğini savunmaktadır. Bu prensiplerle birlikte yürünebilirliğin, sağlık, sosyal iletişim, ulaşım maliyeti gibi etmenlerle ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Abley (2005, 3), yürünebilirliği, kentteki kullanıcıların yapılı çevrede ne kadar kolay yürüyebildiği ile tanımlamıştır. Alfonzo (2005) çalışmalarında, yürünebilirlikte insan ihtiyaçlarını yapılabilirlik, güvenlik, ulaşılabilirlik, yararlılık, fiziksel konfor ve sosyal ortam olarak ele almaktadır. Krambeck ve Shah (2006), yürünebilir mekânların herkese uygun kullanım olanakları sağlayacak şekilde tasarlanması gerektiğini ve bunun özel mekânsal ihtiyaçları bulunan gruplar için önemli olduğunu belirtmektedirler. Özer (2006) yürünebilirlikle ilgili yaptığı çalışmada yaya hareket dokuları ile karşılaştırılmak üzere fiziksel ölçümlere dayalı bir dizi değişken incelemiş, çalışmasında farklı öz nitelikleri olan değişkenleri bir arada değerlendirmiştir. Ewing ve Handy (2009), Frank vd. (2010), Rogers vd. (2011), Talen ve Koschinsky (2013) çalışmalarında, yürünebilirliğin fiziksel ve çevresel faktörler, kullanıcı ihtiyaçları ve algıları açısından değerlendirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadırlar. Bu bağlamda, bir yerin yürünebilir olmasını sağlamak ve yaya öncelikli yürünebilir kentsel çevreler yaratmak için "Bir yeri yürünebilir yapan faktörler nelerdir?" öncelikli araştırma sorusudur.

Yürünebilirliği en çok etkileyen faktörlerden biri "güvenli" bir ortamdır (Southworth, 2005,246). Yürüme sırasında insanların kendilerini emniyette hissetmelerini sağlayan algısal ve fiili güvenlik unsurlarının, yürünebilir kentsel mekanların yaratılması için güvenli yürüme olanağı sağlayacak şekilde düzenlenmelerine ihtiyaç vardır. Araç trafiği, hız sınırlaması, hız kasisleri, güvenli yaya geçitlerinin olması, araç yolu genişlikleri, araç-yaya trafik ayrımı (Southworth, 2005,247) fiili güvenlik unsurlarını; suç oranlarının yüksek olmasına neden olan erişilebilir ve okunaklı olmayan, kapalılık hissi yaratan yapılanma algısal güvenliği etkileyen faktörlerdir (Wheeler 2001,35). Arazi kullanımındaki çeşitlilik ve insan yoğunluğu güvenlik duygusunu arttırır (Alfonzo 2005,810). Araştırmalarda algılanan güvenlik hissinin zemin katlarda bulunan dükkan vb. aktivitelerin varlığı ile arttığı kanıtlanmıştır (Perkins, vd, 1993,30). Jacobs (1995), yaya trafiği ile taşıt trafiğinin beraberce işlediği bulvar ve caddelerin insanları birbirine daha yaklaştırdığını, bu caddelerin daha yaşamsal caddeler olduğunu saptamıştır. Aynı şekilde Newman ve Kenworthy (1996,1) çalışmalarında, fiziksel mekândaki insan varlığının ve aktivitesinin arttığı durumlarda algılanan güvenlik hissinin de arttığını ve araç bağımlılığı azaltıcı yürünebilir ortamlar yaratılabileceğini savunmaktadırlar. Kavşak ve cadde bağlantılarının yoğun olması, karma arazi kullanımı ile birlikte yürüme esnasında emniyet hissi yaratır. Yapı durumunun iyi olması ve bina cephelerinin aktif olarak kullanımı da güvenlik hissini artırır (Southworth, 2005, 247; Design For Walkability, 2013). Fiili güvenlikte "Engellilere yönelik düzenlemelerin" hat boyunca devam etmesi önemlidir. % 5 ile 8 Aralığındaki rampa eğimi, merdiven, engelleyici unsurlar ve hissedilebilir yüzeylerin varlığı ve engelleyici etmenlerin bulunmaması da dikkat edilmesi gereken faktörlerdir (Bakan ve Konuk 1987;104; Pakdil 2001;355). Algılanan güvenlikte, yayalar için uzun ve kesintisiz görüş mesafesi önemlidir. Durulan noktadan 300–350 m sonrasının görüş mesafesinin içerisinde kalması gereklidir (Özer, 2006; 67). Yürünebilirlikte ticaret, alışveriş idari, konut, eğitim, yeşil alan, sosyo-kültürel alanlar gibi farklı fonksiyonel kullanımların yaya yolları üzerine yerleştirmesi hem güvenliği sağlar, hem de canlılık yaratarak çekiciliği arttırır, her saat insan yoğunluğu olan bir ortam yaratarak sosyalleşmenin sağlanmasına, insanların çevreyle aktif etkileşime geçmesine de imkân sağlar (Design for Walkability, 2013; Joh vd., 2012, 236; Handy ve Clifton 2001, 64).

Yapı adalarının biçimi ve büyüklüğü, sokak dokusu özellikleri, sokak genişliği/kat yüksekliği oranı, bağlantı sayısı gibi mekânsal morfolojik özellikler yaya hareketini etkilemektedir (Southworth ve Owens 1993, 271; Hillier ve Hanson, 1984). Küçük yapı adaları insani ölçeği ile canlılık, geçirgenlik, görsel çekicilik ve daha fazla alternatif sunması ile yürünebilirliği olumlu yönde etkiler. Southworth ve Owens (1993)'a göre, ızgara plana dayalı sokak dokusu, diğer sokak doku tipleriyle karşılaştırıldığında, araç ve yaya trafiğine en kolay hareket imkânı sağlayan doku tipidir. Yol ağının bağlanabilirlik kapasitesi de önemlidir (Hillier 2001,2; Akkar ve Belge, 2013,236). Yol dokusu özelliği ile bağlantı oranı arttıkça bir noktadan diğerine varış için alternatif yollar ve tercih seçenekleri artar. Sokak genişliği/kat yüksekliği oranı, kentsel mekânda yürürken kapalılık-ferahlık hissi yaratması açısından önem arz eder (Carmona vd., 2013, 179). Şekil 2'de yol-yapı oranları görülmektedir.

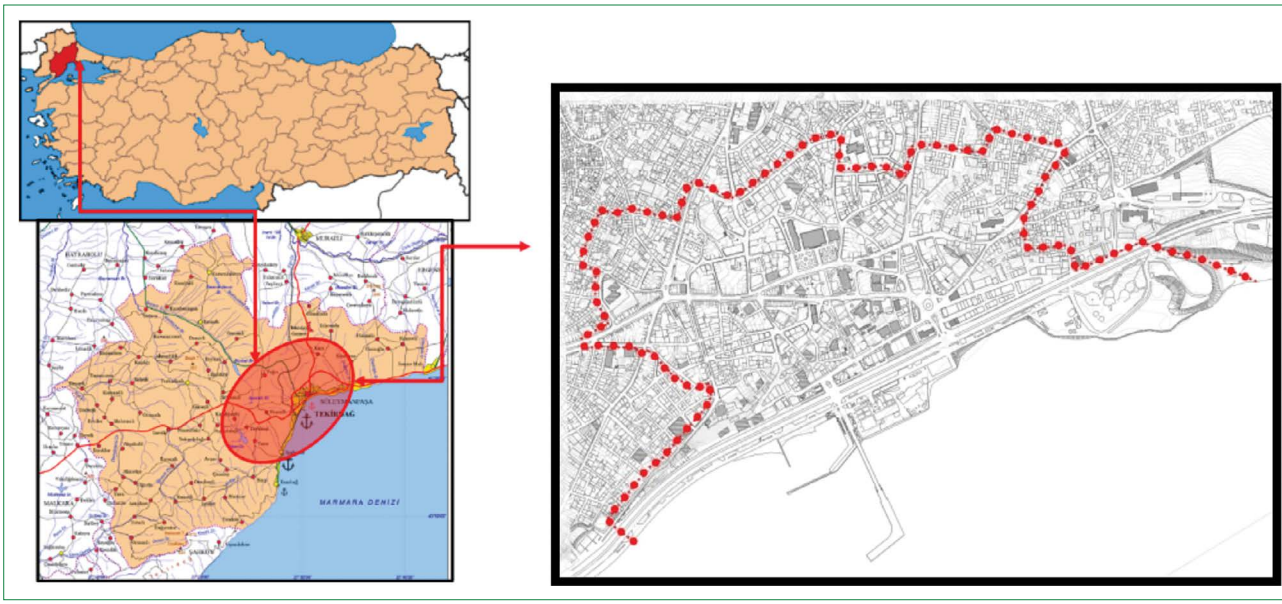

Şekil 2. Caddenin genişliğinin bina yüksekliğine oranı (Carmona vd., 2003,179).

Yürüme eylemi ile kamusal mekânlar ve aktivite merkezleri arasında gidip gelme ve iletişim kurma, kolayca ve uygun bir şekilde sağlanabilmelidir. Kamusal hizmet alanlarına, yeşil ve açık alanlara, toplanma mekanlarına erişim, yaya geçitlerinin varlığı yaşanabilir ve yürünebilir çevreler için önemli bir ölçüttür. Ölçümlemeye ilişkin olarak Alexander vd. (1977), yaya geçitlerinin 60 ile 900 mt. arasında yapılması gerektiğini kanıtlamışlardır. Shrestha (2011, 107) yaptığı çalışmada yürünebilirlikte yaya erişim ağının farklı ulaşım türleriyle doğrudan bağlantılı, toplu taşıma durakları ve istasyonlarına erişilebilir mesafede olması gerekliliğini savunmaktadır. Toplu taşım araçlarına erişim için duraklar arası mesafe en az 400 metre olmalıdır; yoğunluk fazla ise bu mesafe daha da aza indirilmelidir (Türk Standartları Enstitüsü, 2011;2). Kaldırımlar kamusal alanın bir parçasıdır, kaldırımların yeterli genişlikte olması ve yürüyüş yolları, bina girişleri, plazalar, parklar ile sorunsuz bir şekilde bütünleşmeleri gerekir. İnsanların kendilerini rahat hissedecekleri geçiş alanları ile birlikte ana işlevler arasında erişimin engelsiz sürekliliği esastır (Design For Walkability, 2013). Kaldırım genişliği, yoğun yaya hareketlerini ve cadde elemanlarını taşıyabilmek için ideal olarak en az 3 metre eninde olmalıdır (Southworth ve Owens, 1993, 286).

Kentsel mekanın nasıl algılandığı ve nasıl deneyim edildiği ile ilgili görsel kalite ve konfor özellikleri yürünebilirlikte çekiciliği, tercih edilirliği yönlendiren ve arttıran, mekanı hatırlanabilir kılan fiziksel eleman ve düzenlemelerdir (Ewing v.d., 2006, 233). Tarihi yapılar, referans noktaları, panorama, vista ve manzara noktalarının varlığı, mekânın okunaklılığını ve zihinde canlandırılmasını kolaylaştırır (Tekel ve Özalp, 2016). Gülersoy vd.'nin (2012, 56), çevresel kalitenin stratejik planlama yoluyla yükseltilmesi yönünde planlama, tasarım, uygulama ve değerlendirme süreçlerinde uygulanabilecek bir çalışma sistematiği ortaya koymak amacıyla hazırladığı bilimsel araştırma projesinde, kent mekânının daha nitelikli olması ve kullanıcı memnuniyeti için gerekli bakım hizmetlerinin iyileştirilmesi konusunda gerekli aktivitelerin; sokakların temizlenmesi, çöplerin, atıkların, duvar yazıları ve el broşürlerinin toplanmasının, kentsel mekânda görsel kaliteyi ve yürünebilirliği arttırdığı kanıtlanmıştır. Farkında olmadan yaşamın her anında renkler kullanılmakta ve algılanmaktadır. Dolayısıyla renklerin düzenleyicilik, ayırt edicilik ve fark edilirlik gibi birçok özellikleri yürünebilirlikte çekici/itici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Köseoğlu ve Çelikkayalar, 2016, 57). Kullanıcıların psikolojik açıdan mekânda kendilerini rahat ve konforlu hissedebilmeleri için yaya yolu düzenlemelerinde gürültü denetimi de önemlidir. Gürültü düzeyinin yüksek olduğu alanlar yürümede tercih edilmeyen aynı zamanda güvende hissedilmeyen alanlardır (Özalp, 2016, 25). Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği (2010)'ne göre yerleşim bölgelerinde trafik gürültüsü için temel kriter bu alanlarda gürültünün 35dBA-45dBA aralığında olması süre uzamadıkça insanların rahatsızlık hissetmedikleri gürültü düzeyidir. Bina cepheleri, algılama ve yönelimi sağlayan, bağlantıları engellemeyen, sürpriz hacimler ortaya koyarak yaya yollarını zenginleştirebilen, iklimsel koruma sağlayan, üçüncü boyutta mekânı sınırlandırarak ölçeklendiren elemanlardır. Azami cephe uzunluklarında farklı mimari düzenlemeler (malzeme, doku, pencere, renk) hareket halindeki yayalara sürekli değişim hissi vererek alana çekicilik kazandırırlar (Hamamcıoğlu ve Akın, 2014, 452). Cephe düzenlemeleri, peyzaj elemanları ve kent mobilyaları yürünebilirlikte çekiciliği artıran önemli unsurlardır (Ewing vd., 2006, 233). Yürünebilirliğin yönlenmesi ve istenilen amaca erişebilmede bilgilendirme levhaları, sokak adları ve yönlendirici tabelalar önemlidir. Doğru yönlenme, zaman kaybını önler, gerçek uğraşı ve amaca yönelik yürüme eylemini güçlendirir.

Eğim, rüzgâr yönü, sıcaklık gibi doğal yapı özellikleri bireyin yürümeye karar vermesinde etkilidir. Bosselmann (1984) ve Halu (2010), güneş ve rüzgar koşullarının sokak düzeyinde

Şekil 3. Tekirdağ kent merkezi çalışma alanı sınırı.

etkilerini göz önüne alarak bu koşulların yaya konforuna etkilerini ve binaların bu koşulları nasıl etkilediğini değerlendirmişlerdir. Bu çalışmalar ile sıcaklık ve rüzgarın yaya akışı üzerinde orta derecede bir etkisi olduğu belirtilmiştir. Merdiven ve dik rampalar, özellikle engelliler ve yaşlılar için olumsuz etkidedir. Yürüme açısından en elverişli olan eğim %0–2'dir. Halu (2010, 269), Bağdat caddesini bölgesel özellikler bağlamında ele almış ve eğimin yaya hareketlilik düzeyini doğrudan etkilediğini göstermiştir.

Yapılan çalışmalarda, birçok fiziksel ve çevresel faktör yürünebilirlikle ilişkilendirilmiştir. Güvenlik, erişilebilirlik, bağlantılılık, işlevsel kullanım, kentsel morfolojik yapı, doğal yapı, görsel çekicilik, konfor, tasarım özellikleri gibi başlıklar yapılı çevrede birbirini tamamlayan, birlikte çalışan, yürünebilirliğe etki eden ana kriterler olarak görülmektedir. Tekirdağ merkezde yürünebilirliğe etki eden kriterlerin seçimini, çalışma alanının mekansal özelliklerinde ön plana çıkan alt başlıklar yönlendirmiştir.

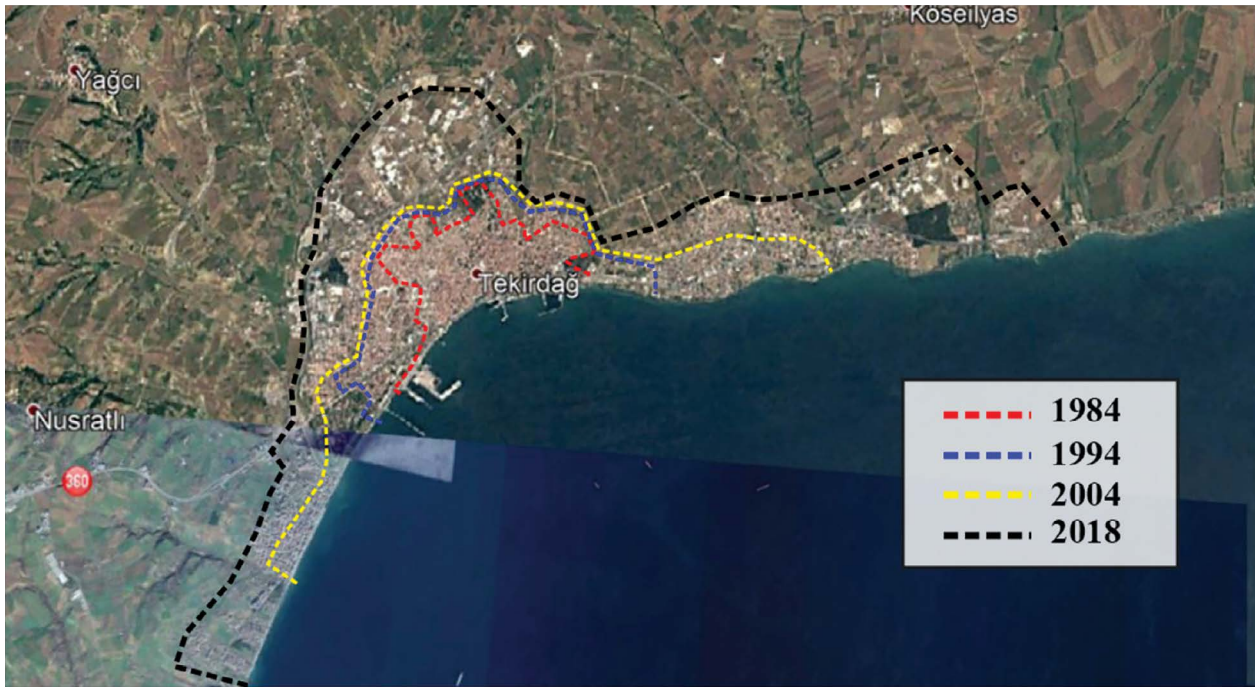
3. Çalışma Alanı Mekânsal Özellikleri

Çalışma alanı Tekirdağ ili Süleymanpaşa ilçesi sınırları içerisindedir. Süleymanpaşa ilçesi Tekirdağ ili kent merkezini kapsamaktadır ve 97,66 ha'dır. Aynı zamanda 20.12.2012 tarihinde 29 ha'lık alanı "Kentsel Sit Alanı" olarak belirlenmiştir (Şekil 3).

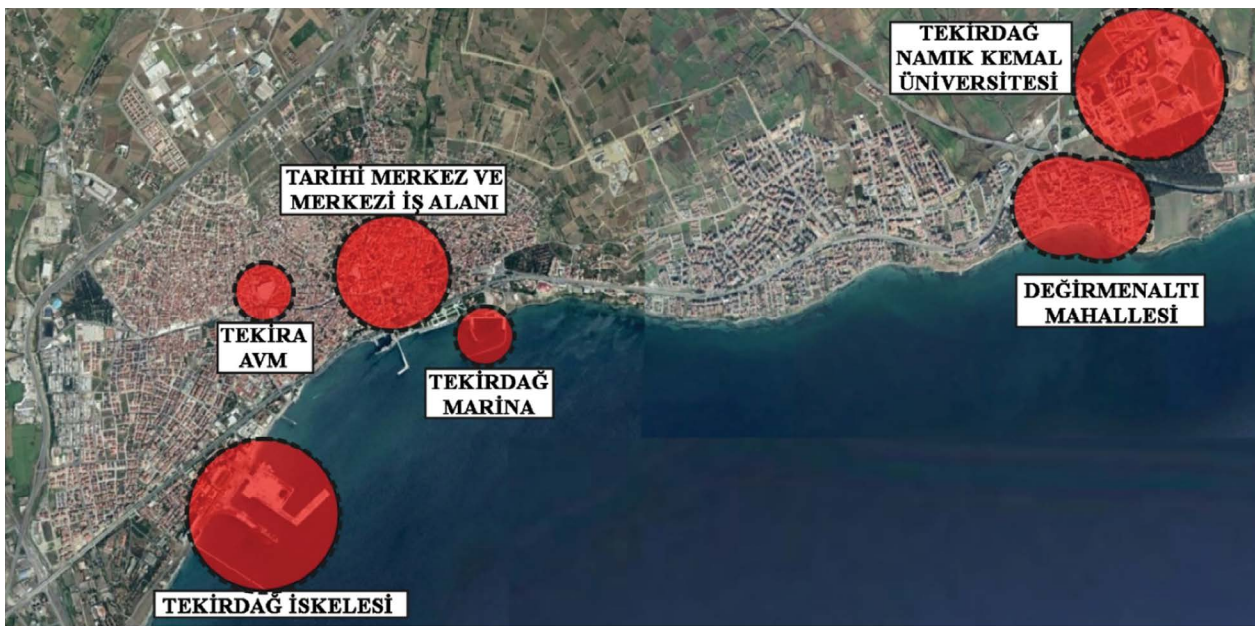
Tekirdağ Merkez İlçesi, 1984 yılına kadar tarihi doku olan Ertuğrul, Orta Camii, Eski Camii, Turgut mahalle sınırlarınca gelişmiştir. 1984–1994 yılları arasında fazla bir gelişim göstermemiş, aynı formda ve güneydoğu-doğu yönlerinde lineer olarak bir kısım gelişme göstermiştir. 1994–2004 yılları arasında kıyıya paralel olarak lineer bir formda gelişmiştir. 2004 yılından sonra Tekirdağ, 2012 yılında Büyükşehir olmasının ve üniversitenin de etkisi ile daha yoğun bir gelişim göstermiş ve kent kıyı boyunca lineer olarak büyük bir gelişim göstermiştir. Aynı zamanda da kentin kuzeyi sanayi fonksiyonlarının etkisi ile gelişme göstermiştir (Şekil 4) (Google Eart Uygulaması, 2019).

Kent merkezi, 2008 yılına kadar tarihi merkez olan Ertuğrul, Orta Camii, Eski Camii, Turgut mahalleleridir. Ancak 2006 yılında Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi'nin kurulması ile kent doğu yönünde hızla büyüyerek Değirmenaltı mahallesinde daha çok üniversite öğrencileri ile yeni bir merkez ve aktivite alanı oluşmaya başlamıştır (Bostancı, 2017, 190). Aynı şekilde 2008'de kurulan Tekira AVM ile yaşayanların ve gençlerin tüm olanaklarını içinde barındıran ve daha konforlu alışveriş merkezlerini tercih etmeleri sebebiyle kent merkezi batıya doğru bir gelişim göstermiş, alışveriş, kafe ve restaurant gibi çeşitli aktivitelerin bu konuma kaymasıyla kentin merkezi tarihi merkezden bu merkeze doğru taşınmaya başlamıştır. (Şekil 5). Kentin batı ve doğusunda gerçekleşen bu gelişimler, tarihi merkezin önemini ve ticari canlılığını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu gelişim, ileriki zamanda Tekirdağ tarihi merkezinin, sadece geçiş bölgesi olarak kullanımına sebep olabilecek ve tarihi dokusunun korunmasına olumsuz yönde etki edecek niteliktedir.

Çalışma alanı ve çevresi incelendiğinde, Hükümet caddesi ve Mimar Sinan sokak en işlek caddelerdir. Aynı zamanda bu iki cadde üzerinde çok sayıda resmi ve tarihi yapı bulunmaktadır. Çalışma alanında üç adet park alanı bulunmakta olup açık kamusal alanların yeterli olmayışı göze çarpmaktadır. Çalışma alanındaki ticaret bölgesi aynı zamanda ken-

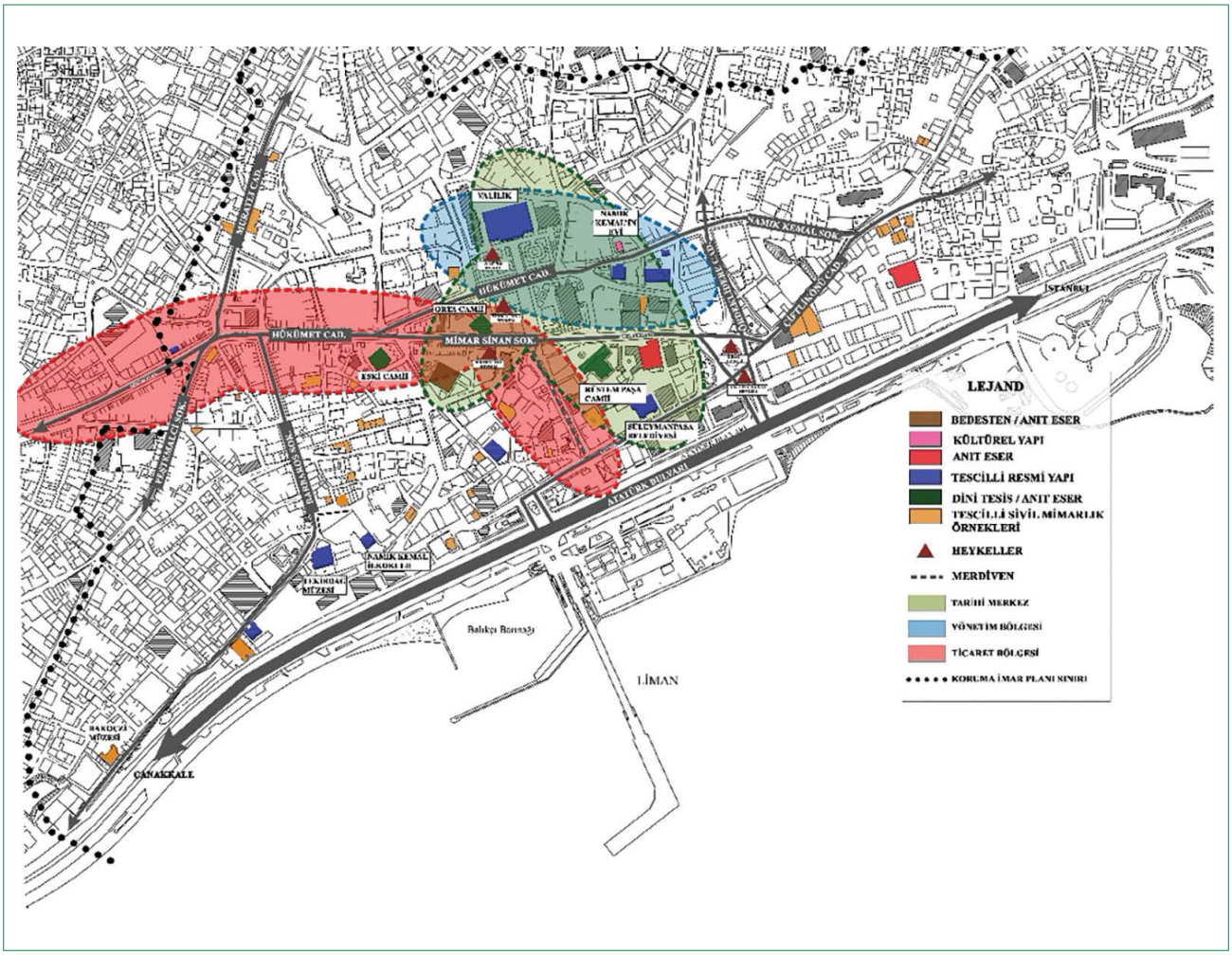
Şekil 4. Tekirdağ kent merkezinin 1984–2018 yılları arası kentsel gelişim haritası.

Şekil 5. Tekirdağ kent merkezinin 2018 yılındaki kentsel yayılımı içinde çalışma alanı olan tarihi merkezin yeri.

tin ticari merkezi konumundadır. Ticari fonksiyonlar Mimar Sinan Sokak üzerinde bulunan bedestenden ve yine Mimar Sinan Sokağını dik olarak kesen ve kıyıya doğru inen merdivenlerden başlayarak Hükümet Caddesi boyunca devam etmektedir. Yaya hareketlerinin en yoğun olduğu hatlarda bu hatlardır. Bu hatlarda zemin kat fonksiyonu genellikle perakende ticaret ve yeme-içme yoğun olan işlevlerdir. Birinci kat fonksiyonu ise genellikle konut ve ofis hizmetleri olarak yoğunluk göstermektedir.

Çalışma alanı içerisinde birden çok anıt eser, kültürel yapı, tescilli resmi yapı, tarihi dini tesis, anıt eser, sivil mimarlık örnekleri ve heykeller bulunmaktadır. Ancak alanda bu noktalara yönlendirecek yönlendirici levhalar bulunmamaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. Çalışma alanı işlevsel bölgeler.

Çalışma alanı kıyıya çok yakın olmasına rağmen manzara noktaları oluşturulmamış ve deniz ile olan ilişki sağlanamamıştır. Aynı zamanda yoğun araç trafiği ve bu trafiği engelleyecek ya da araçların hızını kesecek unsurların bulunmayışı yaya hareketlerini kısıtlamaktadır. Gece saatlerinde ise özellikle kıyı bölgesinde yayaların güvenli şekilde hareketini sağlayacak bir düzenleme bulunmamaktadır.

Alan bütününde engellilere yönelik düzenleme neredeyse hiç yoktur. Kıyı ile direk bağlantı sağlayan merdivende engellilere yönelik rampa kullanımı bulunmamaktadır. Ana güzergahlar dışında yaya taşıt ayrımını sağlayıcı araçlar ve yeterli yaya geçidi yeri ayrılmamıştır.

Ticari aktivite, sosyalleşme ve canlılığın korunmasının, Tekirdağ tarihi kent merkezindeki önemi ve bu bölgeyi canlandıracak yaya yoğunluğu ve yürünebilirliğini artıracak bir planlama ve tasarım mekanizmasının bulunmaması, bu alanda yürünebilirlik anlayışına yönelik araştırma ve analizlerin yapılmasına yönlendirmiştir.

4. Yürünebilirliğin Değerlendirilmesine İlişkin Yöntem Yaklaşımı

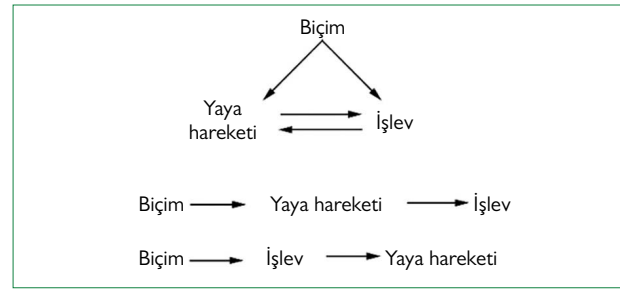
Daha yürünebilir kentler oluşturma çabasında kentsel biçimlenme özellikleri ile yaya hareketi arasındaki ilişki ve var olan yaya hareketine etki eden faktörlerin öneminin bilinmesi ile yürünebilirliğe etki eden kriterlerin değerlendirilmesinde ileriye yönelik daha rasyonel sonuçlar elde edilecektir. Mekan Dizimi matematiksel analiz modeli hat ağı örüntüsünde hatların birbirleri ile bağlantılılık ve bütünleşme özelliklerini sayısal ortamda değerlendirerek, kentsel biçimlenme özelliklerinin yaya hareketi üzerine etkilerini araştırmaktadır. Yürünebilirliğe etki eden faktörlerden olan kentsel morfolojik yapı özelliklerinin belirlenmesinde, ada ve parsellerin biçim ve büyüklükleri, yol hatlarının birbirine bağlanma özelliği, sokak dokusu özellikleri gözlemsel olarak değerlendirilir. Bu çalışmada, yaya hareketinin açıklanmasında, yaya hareketine ve yürünebilirliğe etki eden faktörlerin değerlendirilmesinde matematiksel ve gözlemsel analizler bir arada kullanılmaktadır. Üç temel analiz yönteminden faydalanılmaktadır. Bun-

lar, "Mekan Dizimi Analiz Yöntemi", "Gözlem Yöntemi" ve "Yaya Sayım Yöntemi"dir. Örneklem alanın belirlenmesi ve belirlenen alanda kentsel biçimlenme özelliklerinin yaya hareketi üzerine etkisinin anlaşılmasında Mekan Dizimi Analiz tekniklerinden, yürünebilirliğe etki eden faktörlerin ve alt değişkenlerin değerlendirilmesinde "gözlem yöntemi"nden, yaya hareket yoğunluğunun tespitine yönelik "yaya sayım yöntemi"nden faydalanılmıştır.[1,2,3]

4.1. Mekân Dizimi Analiz Yöntemi Kuramsal Yaklaşımı[4]

Amaçlı yaya hareketinde hedefe yönelen yayalar için mevcut kentsel hareket ağı alternatif güzergahlar sunmaktadır. Kentsel doku özellikleri, yaya hareketini kanalize etmede bazı güzergahların ayrıcalıklı olarak yayalar tarafından daha çok tercih edilmesine sebep olurlar. Bu tercihte mekansal biçimlenme özelliklerinin etkisi önemlidir (Hillier vd., 1993,29). Mekansal biçimlenme özellikleri kullanıcıya doğrudan erişilebilir yolları sunar. İnsanlar kolay hareket ettikleri, doğrudan erişebildikleri mekanları tercih ederler. Hillier'e göre, hareketin oluşmasında ilk ve baskın etken doğrudan erişilebilirliktir. Doğrudan erişilebilir hatlar yaya hareketini, yaya hareketi yoğunluğu ise bazı işlevsel kullanımlarda tercih edilen alanları belirler. Örneğin ticaret işlevi, en çok geçilen alanlarda yer seçer. Aynı zamanda mekansal biçimlenme özellikleri ile oluşan işlevsel farklılaşma yaya hareketine farklı seçenekler sunar. İşlevin türüne göre yerleşeceği morfoloji de farklıdır. Örneğin bir ilkokul etki alanının her noktasından en kolay erişilebilir alanda yerleştirilmelidir (Hillier ve Hanson, 1984,95; Gündoğdu 1995,40). Bu nedenle biçim doğrudan işlevi etkiler. İşlevsel kullanım, alan tercihi ile işlevin kendisinden de kaynaklı, değişen yoğunlukta yaya hareketi çeker.

Biçim, hareket ve işlev arasındaki karşılıklı ilişki Şekil 7'de görülmektedir. Biçim hem hareketi hem işlevi doğrudan etkilemektedir. İşlevlerin alanda, şehirsel sistemin biçimsel mantığına dikkat edilerek dağıtılması, rasyonel işleyişi sağlayacaktır (Kriger, 1979, 67–68). Şehirsel sistemlerde "biçimlenme (configuration)" yaya hareketinin oluşumunda esastır. İşlevsel çekiciler, bu sistemde ya eşitleyici ya da çoğaltıcı rol oynarlar. Kentsel biçimlenme özelikleri ile oluşan bu harekete "doğal hareket" denilir (Hillier vd., 1993,31; Gündoğdu, 1995, 42). Genel olarak işlevsel kullanım ve hareket, şehirsel formda ayrı olarak ele alınıp sorgulanamazlar (Hillier ve Leaman, 1973, 121). Mekan ve hareketin birbirleri ile karşılıklı etkileşimleri, mekan hareket ilişkisi ile etkilenen yapı yoğunlukları ve arazi

Şekil 7. Biçim-yaya hareketi-işlev ilişkisi.

kullanım farklılaşmasından doğan çoklu etkiler, şehre kendi karakteristik yapısını verir. Mekanın biçimlenme özelliklerinin modellemesinin yapılması, şehrin bu karakteristik yapısını anlamak için gereklidir. (Hillier, 1996). Mekan Dizimi (Space Syntax) analiz modeli, "Doğal Hareket Kuramı" ile mekanın biçimlenme özellikleri üzerine geliştirilmiş matematiksel bir modeldir (Hillier vd., 1993, 33).

4.1.1. Mekan Dizimi Analiz Yöntemi Teknikleri 4

Mekan Dizimi Analiz Modeli ile mekanın geometrik düzenlerinden, geometriden çok topolojiye yakın olan mekan-fonksiyon ağları üzerinde durulmaktadır. Bu, geometrik sezgiden çok, günlük alan kullanımı ve hareketi ile kendilerini açıklayan hat ağı yapılanması anlamına gelmektedir. Modelle, bir şehrin görünümü, ilişkisel bütünlükte, birbirini kesen birbirine bağlanan ringlerden oluşan "hat ağı örüntüsü" olarak kabul edilmekte ve biçimlenme özellikleri iki grup parametre ile ifade edilmektedir. Birinci grupta yerel biçimsel özellikleri gösteren bağlantı ve kontrol değerleri, ikinci grupta ise Bütünleşme (integrasyon) Değerleri (Global-Lokal) adı verilen hatların genel biçimleniş içindeki yerini ve genel sistemle bütünleşme derecesini tanımlayan ölçüt bulunmaktadır. Bu ölçütlerin sayısal olarak hesaplanması için yerleşimin eksensel haritaların çizilmesi gerekmektedir (Hillier vd., 1993, 35; Gündoğdu 1995,46–49).

Eksensel Harita, bir şehrin mevcut açık alanlarını doğrusal olarak geçen aksların tümünün işlenmesiyle oluşturulur. Bu hatlar, yerleşme içinde hareket etmekte olan bir kişinin, bir mesafeden çeşitli yönlere baktığında en uzun görüş mesafesinin ne uzunlukta olduğunu saptamamıza yarar (Şekil 8). Eksensel harita, hatlar arası bağlantıların oluşturduğu rastlantısal matrix ve her eksensel hattın numaralandığı dizimsel sunuma çevrilebilmektedir (Hillier vd., 1993, 35; Gündoğdu 1995, 46).

[1] Mekan Dizimi Analiz tekniklerinin uygulanmasında ve Gözlem analizlerinin yapılmasında Tekirdağ Süleymanpaşa Belediyesinden temin edilen Tekirdağ Merkez ilçesi 2016 tarihli 1/1000 ölçekli halihazır harita altlık olarak kullanılmıştır.

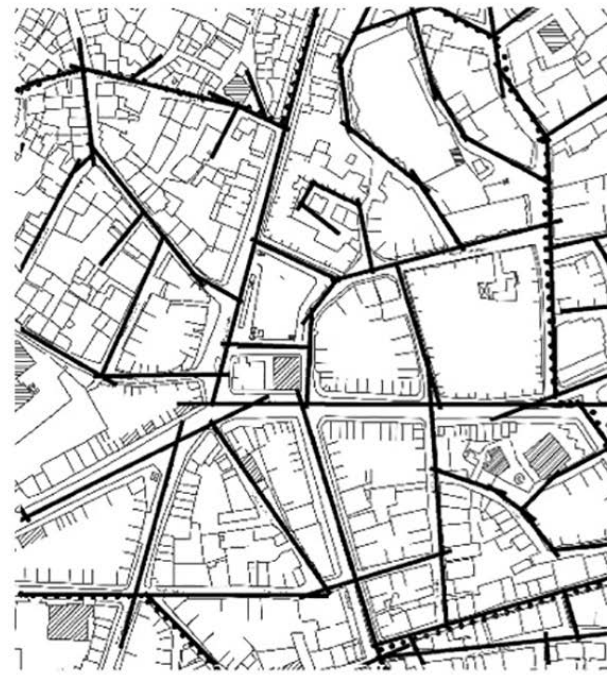
[2] Biçimlenme Parametrelerinin hesaplanmasında University College of London (İngiltere) bünyesindeki Space Syntax Laboratuvarı tarafından geliştirilen "Depthmap 0.50" versiyonu kullanılmıştır. (https://github.com/SpaceGroupUCL/depthmapX/releases).

[3] Biçimlenme parametreleri ve yürünebilirliğe etki eden faktörler ile yaya sayımı korelasyonunda SPSS v22.0 programı kullanılmıştır (https://www.ibm.com/tr-tr/analytics/spss-statistics-software).

[4] Analiz Yöntemi kuramsal yaklaşımı ve analiz teknikleri bölümleri, Mekan Dizimi Analiz Yöntemini Türkçe Terminolojiye kazandıran Gündoğdu'nun 1995 yılında tamamladığı yüksek lisans ve 2005 yılında tamamladığı doktora tezleri referans alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Yöntemin geliştirilmesi ve yöntemle ilgili daha sonra yapılan çalışmaların takip edilebilmesi için Gündoğdu'nun "Mekan Dizimi Analiz Yöntemi ve Araştırma Konuları (2014)" başlıklı makalesine bakılabilir.

Açık alan haritası

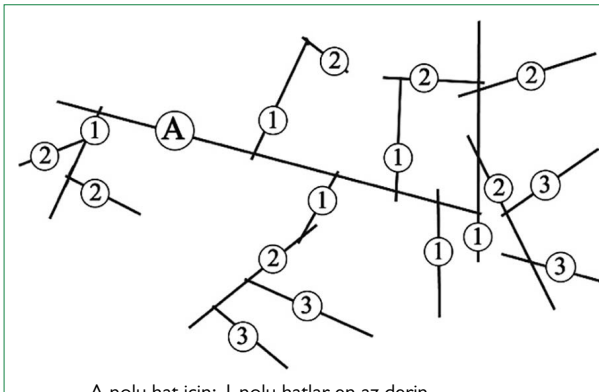
Eksensel harita

Şekil 8. Açık alan haritası ve eksensel harita.

Yerleşmelerin eksensel haritaları, şehirsel işlevi oluşturan "hareket örüntüsü" ile yakından ilişkilidir, yerleşimlerdeki hareket kalıpları bu haritalarla açıklanabilmektedir (Cerderia vd., 1996,773). Eksensel haritalarla yapıların ve dış çevresinin erişilebilirliği sağlanarak hatlar arasındaki ilişkiler ortaya çıkartılabilir. Şehirsel "hat ağı" özellikleri, şehrin global yapılanmasındaki en önemli veridir. Basit bir gözlem yapıldığında, hatların diğer hatlara göre ortalama derinliğinde, oldukça büyük farklılıklar olduğu görülmektedir. Sistem içindeki harekette şebekenin etkisini yöneten bu farklılıklardır. Diğerine göre daha az derin olan daha çok hareket, daha çok derin olan daha az hareket çeker. Bu hat mantığıdır (Hillier, 2001, 2; Gündoğdu 2005,17).

Hatların birbirlerine göre derinliği ve tüm sistemle ilişkisi "bütünleşme (integrasyon)" değeri ile hesaplanır. Bütünleşme değeri, her hattın sistemdeki tüm hatlara (n) ortalama "derinlik değeri"(mean depth)'nin asimetrisinin otomatik olarak hesaplanmasıyla bulunur. Bu alanın tamamına ilişkin en önemli ölçüt olan "global bütünleşme (R-n) değeri"dir. Bütüne ilişkin diğer önemli parametre, bir şehirsel alan içinde her hattın kendine 3 hat derinlikte olan hatlarla ilişkisini tüm yönlerde veren "lokal bütünleşme (R-3)"değeridir (Şekil 9).

Derinlik ve bütünleşme değerlerinin hesaplanmasında en önemli diğer ölçüt hatların bağlantı değerleridir. Bağlantı değeri, bir şehirsel sistemde her hata doğrudan bağlanan hat sayısıdır. Bağlantı değeri yüksek olan hatlar diğer hatlara doğrudan erişebilmeyi sağlar. Doğrudan erişilebilir hatlar yaya

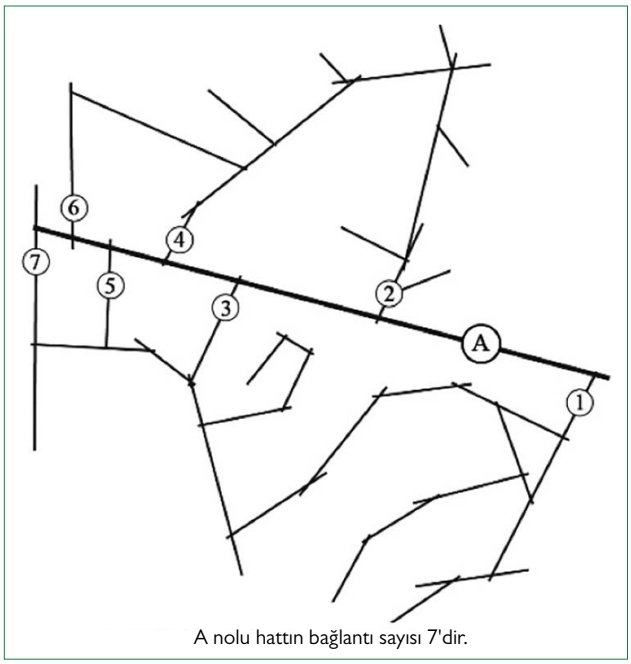

A nolu hat için; 1 nolu hatlar en az derin
2 nolu hatlar derin
3 nolu hatlar en derin olan hatlardır.

Şekil 9. Hatların derinlik özelliği.

hareketinde tercih edilen hatlar olacaktır. Aynı zamanda bu hatlar tüm sistemle bütünleşmeyi arttıran hatlardır (Şekil 10) (Hillier ve Hanson, 1984, 83).

Bu çalışmada mekan dizimi analiz tekniklerinden, örneklem bölgenin belirlenmesinde bütüne ilişkin "global bütünleşme değerinden" ve biçimlenme ile hareket arasındaki ilişkinin anlaşılmasında bağlantı, derinlik, lokal ve global bütünleşme değerlerinden faydalanılmıştır. Eksensel harita hat mantığı ile hatların birbirlerine bağlanma dereceleri ve hatların birbirleri ile bütünleşmesine ilişkin değerler üzerinden biçimlenme özellikleri analiz edilmiştir.

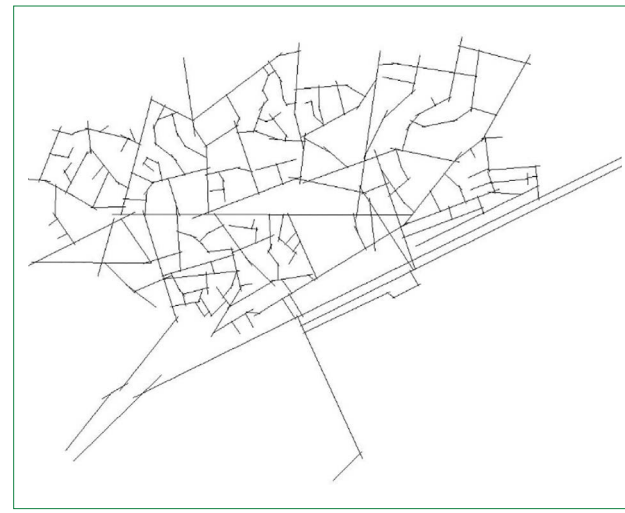

Şekil 10. Bağlantı değeri.

4.2. Gözlem Yöntemi

Örneklem alanda yapılacak olan gözlemler için öncelikle yürünebilirliğe etki eden faktörler ve bunlara ilişkin alt başlıklar "literatürdeki kriterlerin hangileri Tekirdağ merkez için uyumlu ve yeterlidir?" sorusu ile belirlenmiştir. Çalışma alanının her anlamda güvenlik açısından eksik olması nedeniyle "Güvenlik" faktörü ana kriter olarak alınmış, fiziki ve algısal güvenlik olarak iki alt başlıkta değerlendirilmiştir. Çalışma alanının Tekirdağ tarihi kent merkezi olması ve merkez özelliğini koruması nedeniyle fonksiyonel kullanımın yaya akışı üzerine önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle "işlevsel yapı" kriteri ayrı olarak değerlendirilmiştir. Çalışma alanının mekansal karakterini ortaya koyan "kentsel morfolojik yapı", yapı ve yol dokusunun yaya akışına etkisi düşünülerek, ada-parsel biçimlenmesi, sokak genişliği/kat yüksekliği oranı, sokak dokusu ve bağlantı sayısı alt başlıkları ile değerlendirilmiştir. Tekirdağ'da yaya öncelikli erişimden çok araç önceliği bulunmaktadır. Bu kapsamda "erişilebilirlik" kriteri değerlendirilmiştir. "Görsel kalite ve çekicilik" kriteri, yaya için çekicilik yaratan unsurların varlığını değerlendirmek üzere belirlenen alt başlıklara göre değerlendirmeye alınmıştır. Tekirdağ'ın konumu, topografik yapısı ve iklim özellikleri yayanın yürümeye karar vermesi açısından belirleyici niteliktedir. Bu kapsamda "doğal yapı" özellikleri de ayrı bir kriter olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 1'de altı ana kriter, alt başlıkları, bunlara ilişkin puanlama ve değerlendirmenin nasıl yapıldığına ilişkin bilgiler görülmektedir. Gözlem formunda belirtilen bir alt başlık hariç tüm maddeler, 0 ile 5 arasında puanlanarak, rakamsal bir saptama yapılmıştır. "Sokaktan giriş alan yapıların durumu" kriterinin çevreye

Şekil 11. Çalışma alanının eksensel haritası.

güvenlik anlamında olumsuz etkisi nedeniyle -2 ile 1 arasında puanlanmıştır. Puanlama, oluşturulan altı ana kriterin özelliğine göre değişmektedir. Belirlenen kriterin hiç bulunmaması halinde "yok" ibaresi kullanılarak, kriter 0 olarak puanlanmıştır.

4.3. Sayım Yöntemi

Yaya hareket yoğunluğunu anlayabilmek için en çok kullanılan yöntem, ayakta bir gözlemcinin yayaları sayan "geçit" yöntemidir. Bu yöntemle ağ bağlantısı ve yaya etkinliği arasındaki ilişki gözlemlenebilmektedir (Hillier vd., 1995; Gündoğdu ve Çıracı, 1995; Hillier ve Iida, 2005; Kalakou ve Moura, 2014). Yaya sayımı, örneklem alan olarak seçtiğimiz alanda belirlediğimiz 11 hatta gözlemci tarafından geçit yöntemi ile yapılmıştır. Yöntemle sabah, öğlen ve akşam belirlenen saatlerde 10'ar dakika boyunca gözlem yapılan hat üzerinden geçen yayaların her iki yöndeki hareketleri sayılmakta, karşıdan karşıya geçenlerin sayımı yapılmamaktadır.

5. Bulgular

5.1. Örneklem Alan Seçimi

Çalışmada öncelikle, örneklem alanın belirlenebilmesi için AutoCad 2016 programında mekan dizimi analiz yöntemine uygun olarak "eksensel harita" oluşturulmuştur (Şekil 11). Sonrasında "DepthmapX 0.50" programı ile çalışma alanının " global bütünleşme" analizi yapılmıştır (Şekil 12).

Tekirdağ Kent merkezi eksensel hat yapılanması incelendiğinde, kentin tarihi merkez özelliği taşıyan bölgeyi diğer bölgelere bağlayan, bağlantı sayısı yüksek, sürekliliği olan lineer bir ana hattı olduğu (Mimar Sinan Sokak), kıyı bölgesinde devam eden uzun ve lineer ancak bağlantı sayısı az olan hatlar hariç, diğer hatların daha kısa ve süreksizlik özelliği gösterdiği, yine ana hatta bağlanan dikine hatların diğer hatlara göre daha uzun

Tablo 1. Gözlem formu ve değerlendirme ölçütleri

Değişken		Ölçüm kriterleri	Puanlama	Değerlendirme ölçütleri
Güvenlik	Fiziki güvenlik	Yaya-taşıt ayrımı sağlayan düzenleyici elemanlar	Var: 1 Yok: 0	Bu kriterler, yaya için, araçlardan gelebilecek her türlü olumsuz etkinin en aza indirilmesi ve yayaların kendilerini bu etmenlerle daha güvende hissetmeleri için önemlidir. Bu kriterler, uygun olup olmaması ile değerlendirilmiştir.
		Yaya geçişleri için altyapı (yaya geçidi, alt geçit, üst geçit vb.)	Var: 1 Yok: 0	
		Hız kasisleri	Var: 1 Yok: 0	
		Kaldırım genişliği	0–1.5 m.: 1 Puan 1.5–3.5 m.: 2 Puan 3.5–7 m.: 3 Puan 7+ m.: 4 Puan	
		Kaldırım yüksekliği	Uygun: 1 Değil: 0	
		Sinyalizasyon	Var: 1 Yok: 0	
		Trafik işaretleri	Var: 1 Yok: 0	
		Engellilere yönelik düzenlemeler	Var: 1 Yok: 0	Bu kriterlerin hat boyunca hattın tamamında var olması gerekmektedir. Bu bakımdan çalışma alanında bu kriter için özellikle rampa (uygun eğim %5 ile %8)i merdiven, engelleyici unsurlar ve hissedilebilir yüzeylerin varlığı ve engelleyici etmenlerin bulunmamasına göre değerlendirme yapılmıştır.
		Aydınlatma elemanları	Var: 1 Yok: 0	Aydınlatma elemanlarının çalışma alanı için yeterliliği, yayaların geceleyin de kendilerini gündüz hissettikleri kadar güvende hissetmeleri göz önüne alınarak değerlendirilmiştir.
	Algısal güvenlik	Yol malzemesi	Uygun: 1 Değil: 0	Yol malzemesi için; merdiven basamakları, rampa, kaldırım ve yaya geçitlerindeki yüzey malzemesinin, takılmaya neden olmayacak düzlükte, dayanıklı ve kaygan olmayan malzeme ile kaplanmış olmasına dikkat edilmiştir.
		Uzun (kesintisiz) görüş mesafesi	Var: 1 Yok: 0	Durulan noktadan 300–350 m sonrasının görüş mesafesinin içerisinde kalmasına göre puanlama yapılmıştır (Özer 2006).
		Sokaktan giriş alan yapıların durumu	Onarım gerektirmiyor: 1 Basit onarım gerekli: 0 Strüktürel müdahale gerekli: -1 Yıkık/harap: -2	Sokaktan giriş alan yapıların durumu; yapı durumunun iyi, bakımlı ve emniyetli olmasına bakılarak değerlendirilmiştir. Puanlamada yıkık/harap durumdaki yapılar en düşük puan, onarım gerektirmeyen bakımlı yapılar en yüksek puanda değerlendirmiştir.
		Hareket eden yaya varlığı	0–150 kişi: 1 puan 150–300 kişi: 2 puan 300–450 kişi: 3 puan 450+ kişi: 4 puan	Yapılan sayım yoğunluğuna göre aralıklar belirlenerek puanlanmıştır.
İşlevsel yapı		Zemin kat kullanım	Ticaret (perakende ticaret): 5 puan Ticaret (yeme-içme): 4 puan Hizmet (ofis, bankacılık, finansman vb.): 3 Puan	Örneklem bölgenin Tekirdağ tarihi kent merkezi olması ve halen merkez özelliğini koruması nedeniyle, "işlevsel yapı"nın önemli etkisinin bulunacağı düşünülerek değerlendirmeye alınmış, yaya akışları üzerinde etki düzeyinin tespit edilebilmesi için, "zemin kat ve birinci kat kullanımları" alt değişkenler olarak belirlenmiştir. 1'den 5'e kadar puanlama yapılmış, zemin katlarda ticari işlevlerin bulunmasının

Tablo 1 (devamı). Gözlem formu ve değerlendirme ölçütleri

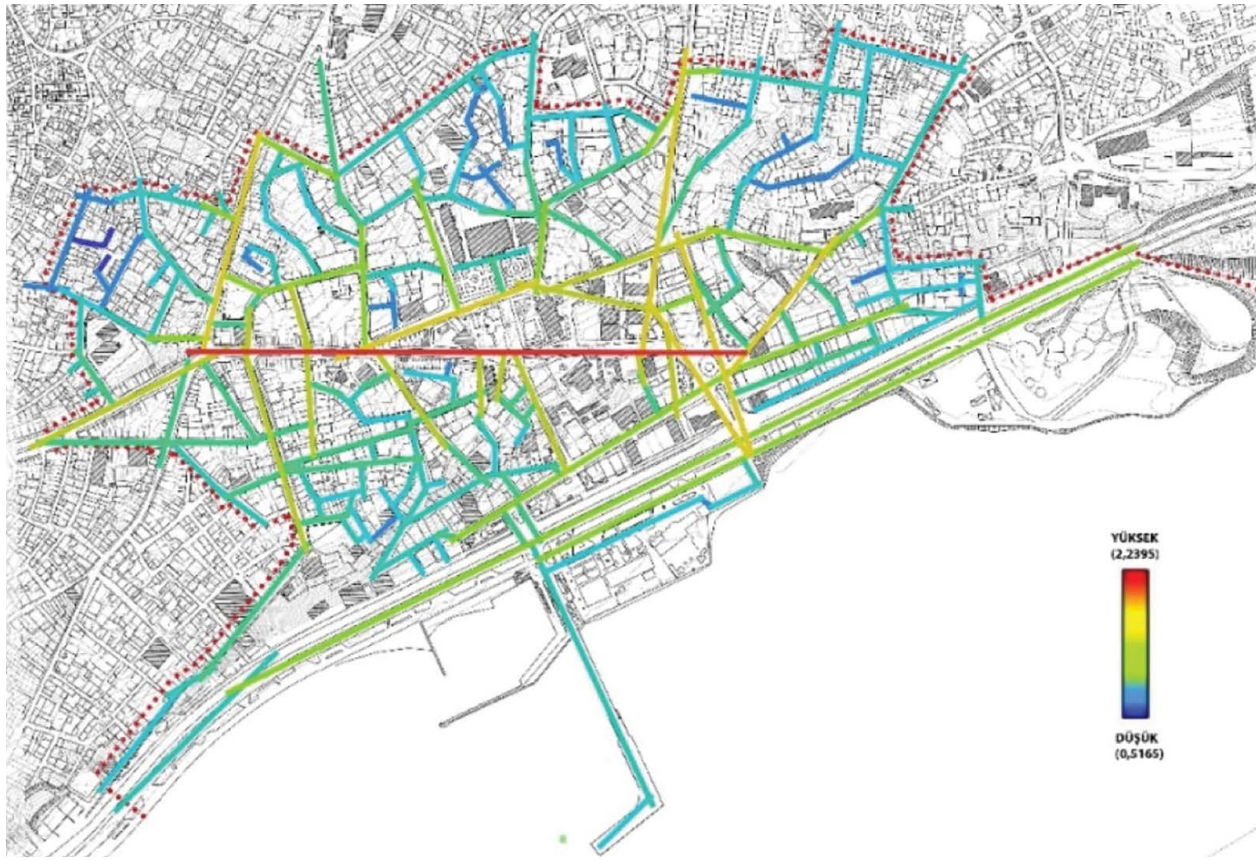
Değişken	Ölçüm kriterleri	Puanlama	Değerlendirme ölçütleri
İşlevsel yapı		Hizmet (kamu hizmetleri): 2 puan Konut: 1 puan	yürümeye olan talebi arttıracağı düşünülerek (Joh vd., 2012; Handy ve Clifton, 2001), ticari fonksiyonların bulunduğu hatlar puanlamada en yüksek olarak değerlendirilmiştir.
	Birinci kat kullanım	Ticaret (perakende ticaret): 5 puan Ticaret (yeme-içme): 4 puan Hizmet (ofis, bankacılık, finansman vb.): 3 Puan Hizmet (kamu hizmetleri): 2 puan Konut: 1 puan	
Kentsel morfoloji	Ada parsel biçimlenmesi	Uygun: 1 değil: 0	Seçilen örneklem alanın aynı zamanda kentsel sit alanı olması "ada - parsel biçimlenmesi"nin alt değişken olarak değerlendirmesinde önemli etkidedir. Farklı kullanım alanlarını ve fonksiyonları beslediği ve bununla birlikte de yürüme davranışının artmasına olanak tanıyan küçük yapı adaları ve geçirgenliği uygun olarak değerlendirilmiştir.
	Sokak genişliği/kat yüksekliği	Kapalılık hissi yok: 3 puan Uygun oran: 2 puan Kapalılık hissi var: 1 puan Izgara plan: 1	Sokak genişliği/kat yüksekliği oranları kapalılık hissi yoğunluğuna göre puanlanmıştır (Carmona vd. 2003, 179).
	Sokak dokusu	Izgara plan değil: 0	Araç ve yaya trafiğine en kolay hareket imkânı sağlaması ve bağlanabilirlik kapasitesinin fazla olması sebebiyle ızgara plana dayalı sokak dokusuna göre değerlendirme yapılmıştır.
	Bağlantı sayısı	En az: 1 az: 2 orta: 3 çok: 4 en çok: 5	Her hatta bağlanan en az ve en çok bağlanma değerlerinin ortalamasına göre puanlanmıştır.
Erişilebilirlik	Toplu taşıma araçlarına yakınlık	Var: 1 Yok: 0	Erişilebilirlikte kamusal mekânlara ve toplu taşım araçlarına erişimin en az 400–500 mt. Mesafede olması gerekliliğine göre her hat için değerlendirme yapılmıştır (Türk Standartları Enstitüsü, 2011, 2; Ender ve Uslu, 2016, 19)
	Kamusal mekânlara erişilebilirlik	Var: 1 Yok: 0	
	Kaldırım veya yaya yollarının varlığı	Var: 1 Yok: 0	Kaldırımlar ve yaya yolları yaya erişiminin en önemli parçalarındandır. Bu sebeple olup olmamasına göre değerlendirme yapılmıştır.
	Yaya geçidi varlığı	Var: 1 Yok: 0	Hat üzerinde trafik yoğunluğuna göre yeterli olup olmaması yönünde değerlendirilmiştir.
	Kaldırım genişliği	0–1.5 m.: 1 puan 1.5–3.5 m.: 2 puan 3.5–7 m.: 3 puan 7+ m.: 4 puan	Yürünebilirlikte en az 3 metre eninde kaldırım genişliği olması gereklidir (Southworth ve Owens, 1993). Aynı zamanda yaya yoğunluğuna göre de yeterli olması gerekir. bu sebeple; hiç olmamasından 7 metre ve üstü olmasına göre puanlama yapılmıştır.
	Kaldırım sürekliliği	Var: 1 Yok: 0	Yol boyunca engelsiz bir şekilde yürüme sağlanmasına göre değerlendirilmiştir.
Görsel kalite ve çekicilik	Sokakların temizliliği	Temiz: 1 Değil: 0	Çöplerin toplanması; atıkların toplanması; duvar yazıları ve el broşürlerinin olmamasına göre hat temiz olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 1 (devamı). Gözlem formu ve değerlendirme ölçütleri

Değişken	Ölçüm kriterleri	Puanlama	Değerlendirme ölçütleri
Görsel kalite ve çekicilik	Sokak mobilyalarının varlığı	Var: 1 Yok: 0	Bu iki kriter görsel anlamda etkili öğelerdir. Bu kriterler oturma gruplarının olması, çöp kovaları vb. kent mobilyalarının; gölgelikler, açık kamusal alanların düzeni vb. peyzaj düzenlemelerinin olup olmaması yönünde değerlendirme yapılmıştır.
	Peyzaj düzenlemelerinin varlığı	Var: 1 Yok: 0	
	Bina cephe tipolojisi devamlılığı	Var: 1 Yok: 0	Hareket halindeki yayalara bina cephesi sürekli bir değişim hissi ve monotonluktan uzak bir his yaratıyorsa olumlu, yaratmıyorsa olumsuz yönde değerlendirilmiştir.
	Gürültü düzeyi	Yüksek: 0, Orta: 1, Düşük: 2	Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği'ne göre yerleşim bölgelerinde trafik gürültüsü için temel kriter bu alanlarda gürültünün 35dBA-45dBA aralığında olması süre uzamadıkça rahatsızlık hissetmedikleri gürültü düzeyidir. "Gürültü düzeyi" kriteri gözlemcinin duyduğu rahatsızlığa göre yüksek-orta-düşük olarak puanlanmıştır.
	Tarihi/kültürel bölgelere, noktalara yakınlık	Çok yakın (ilk 800 m.): 2, yakın (800–1600 m.): 1, uzak (1600+ m.): 0	Çalışma alanının kentsel sit alanı içinde olması nedeniyle ilk 800 metreye kadar çok yakın, 1600 metreyi geçtiğinde ise uzak olarak değerlendirilmiştir.
	Yönelmeyi sağlayacak bilgilendirmelerin varlığı	Var: 1 Yok: 0	Çalışma alanının birçok tarihi yapıyı içerisinde barındırması ve karmaşıklığı sebebiyle daha fazla önem taşıdığı için, bilgilendirmelerin varlığı kadar devamlılığı ve çeşitliliği de değerlendirmeye katılmıştır.
	Renk kullanımı	Var: 1 Yok: 0	Yeşilin güven vermesinden, sarının dikkat çekici olmasından, turuncunun sosyalleşme ve memnuniyet duyularını ifade etmesinden, kırmızının harekete geçirmesinden ve mavinin ise sakinliği ifade etmesinden yola çıkılarak belirlenmiştir (Köseoğlu ve Çelikkayalar, 2016, 57-59; Birren, 1969). Gözlemci için görsel ve hissiyat önemlidir.
	Manzara	Var: 1 Yok: 0	Çalışma alanının kıyı kenti olması yürünebilirlikte çekicilik yaratan manzara kriterinin değerlendirilmesini gerekli kılmış, hatlar üzerinde manzara noktalarının olup olmaması ve bu kriteri engelleyici unsurlar değerlendirilmiştir.
Doğal yapı	Eğim aralıkları	%0–2: 2 puan %2,1–5: 1 puan %5,1+: 0 puan	Eğim, rüzgâr yönü ve sıcaklık gibi doğal yapı özellikleri, Tekirdağ'ın konumu ve iklim şartlarından dolayı yayanın yürümeye karar vermesi açısından belirleyici niteliktedir. Bu bakımdan çalışma alanının eğim haritası, rüzgâr yönü ve bakı haritası oluşturularak eğim yüzdeliklerine göre puanlaması yapılmış ve en yüksek puan yürüme açısından elverişli olan en az eğime (% 0-2), en düşük puan yürüme açısından zorluklar yaratacak olan eğime (%5,1 ve üstü) verilmiştir. Diğer etmenler uygun olup olmadıklarına göre değerlendirilmiştir.
	Rüzgâr yönü	Uygun: 1 Değil: 0	
	Güneş	Var: 1 Yok: 0	

ve süreklilik özelliği gösterdiği görülmektedir. Mekan dizimi yöntemi hat mantığına göre uzun, sürekliliği olan ve bağlantı değeri yüksek hatlar yaya hareketinde sürekliliği sağlayan ve tercih edilen hatlar olacaktır.

Eksensel hatlarda görülen doğrudan akışlar ve derinlik, dokuya ilişkin en önemli biçimlenme parametresi olan bütüne ilişkin "global bütünleşme (integrasyon)" değerini verir. Doğrudan akışı sağlayan hatların yoğun bulunduğu mekânlar "bütünleşik", daha az bulunduğu mekânlar ise "ayrışmış" olarak tanımlanır. Bütünleşme değeri yüksek hatlar, bir yerde yaşayan ya da orda herhangi bir nedenle bulunan tüm insanları bir araya getirme potansiyeli taşır. Bütünleşme değerinin en yüksek olduğu mekânlar ise kentsel akış içinde birçok alana

Şekil 12. Çalışma bölgesine ait global bütünleşme analizi (Altlık harita: Güncel hâlihazır harita).

bağlantı sağlayan geçiş alanı olma özelliği taşır (Hillier ve Hanson 1984). Bu kapsamda örneklem alanın seçiminde "global bütünleşme" parametresi değerlendirilmiştir.

Şekil 12'deki renk skalası sıcak renklerden soğuk renklere -kırmızıdan açık maviye- değerlerdeki azalmayı göstermektedir. Yöntem sonucunda en yüksek "global bütünleşme" değerine sahip hat referans alınmış toplam 289 hattın %4'ünü oluşturan, aynı zamanda bütünleşmenin en yüksek olduğu bu hatta bağlı bütünleşik 11 hat alınarak "örneklem alan" sınırı belirlenmiştir (Şekil 13). Bu alan, aynı zamanda kentin tarihi merkezi içerisinde bulunmakta olup, yaya hareketinin diğer kent bölgelerine göre daha yüksek olduğu bir bölge olma özelliği de göstermektedir.

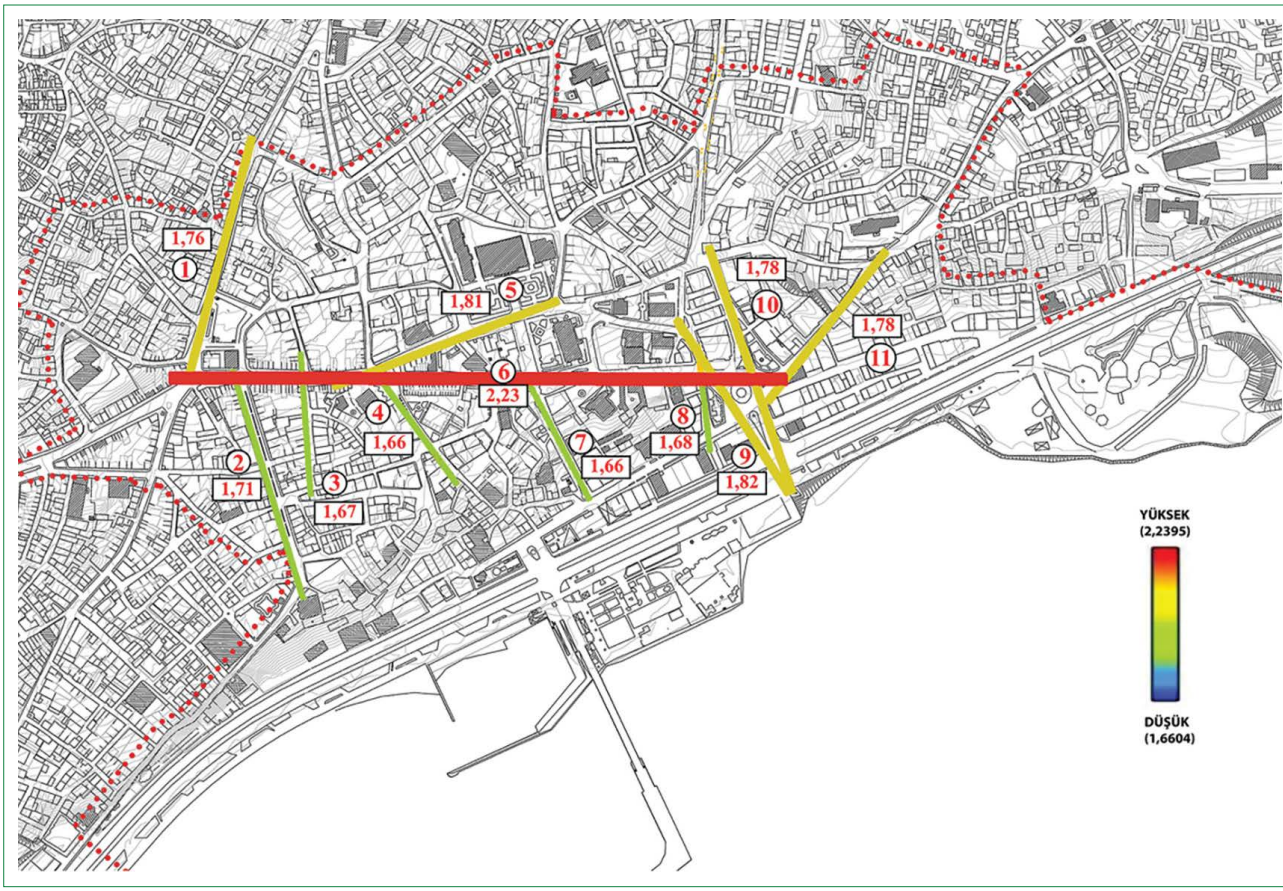
5.2. Yaya Sayım Sonuçları

Yaya sayımı, 15 Nisan 2018 Pazar ve 16 Nisan 2018 Pazartesi günlerinde sabah 08:00–09:00, öğlen 12:00–13:00 ve akşam 17:00–18:00 saatlerinde gerçekleştirilmiştir. Sayım yapılan her iki günde de hava açık ve yağışsızdır. Her bir saat diliminde 10'ar dakika boyunca yapılan gözlemlerde, kullanıcıların alanı kullanma karakteristikleriyle ilgili daha tutarlı değerlendirmeler yapabilmek için, kadın, erkek, yaşlı ve çocuk kullanıcılar ayrı ayrı sayılmıştır. Her hat için yapılan sayım sonuçlarının tüm zaman dilimlerinin ortalaması alınarak; hafta içi, hafta sonu ve genel ortalama hareket değerleri bulunmuştur. Bu çalışmada ortalama hareket değerleri kullanılmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Sayım sonuçları

Hat no.	Gün ort. (pzr)	Gün ort. (pzt)	Genel ort.
1	668	1008	838
2	355	973	664
3	410	538	474
4	422	606	514
5	1564	2650	2107
6	3118	5202	4160
7	940	1318	1129
8	186	262	224
9	450	668	559
10	1162	1164	1163
11	102	164	133

Yapılan sayım sonuçlarına göre, hafta içinde gün boyu toplam 43658 kişi, hafta sonu gün boyu toplam 28130 kişi tespit edil-

Şekil 13. Örneklem alana ait global bütünleşme değerleri (Altlık harita: Güncel hâlihazır harita).

miştir. Genel olarak, her hatta sabah ve akşam sayım değerleri arasında yaklaşık %30–40 arasında bir artışın olduğu tespit edilmiştir. Bunun başlıca nedenlerinden biri, hatların üzerinde ticaret ve hizmet birimlerinin olması ve özellikle akşam saatlerinde birimlerin kullanımında görülen yoğunluktur. Hafta içi yapılan sayımın hafta sonundan daha fazla çıkması ise çalışma alanının merkezi bir iş alanı olması ve hafta sonu insan yoğunluğunun kıyı şeridinde olması ile açıklanabilmektedir.

Sayım sonuçlarına bakıldığında en yoğun yaya akışlarının pazar günü 5, 6 ve 10 numaralı hatlarda olduğu, pazartesi günü 5, 6, 7 ve 10 numaralı hatlarda olduğu görülmektedir. 5, 6 numaralı hatların yoğun çıkmasının, ticaret, hizmet ve kamusal alanların bu hatlarda yoğun olarak bulunması, 7 ve 10 numaralı hatlarda ise kıyı bölgesine direk bağlantı sağlanmasından yoğun çıktığı tahmin edilmektedir.

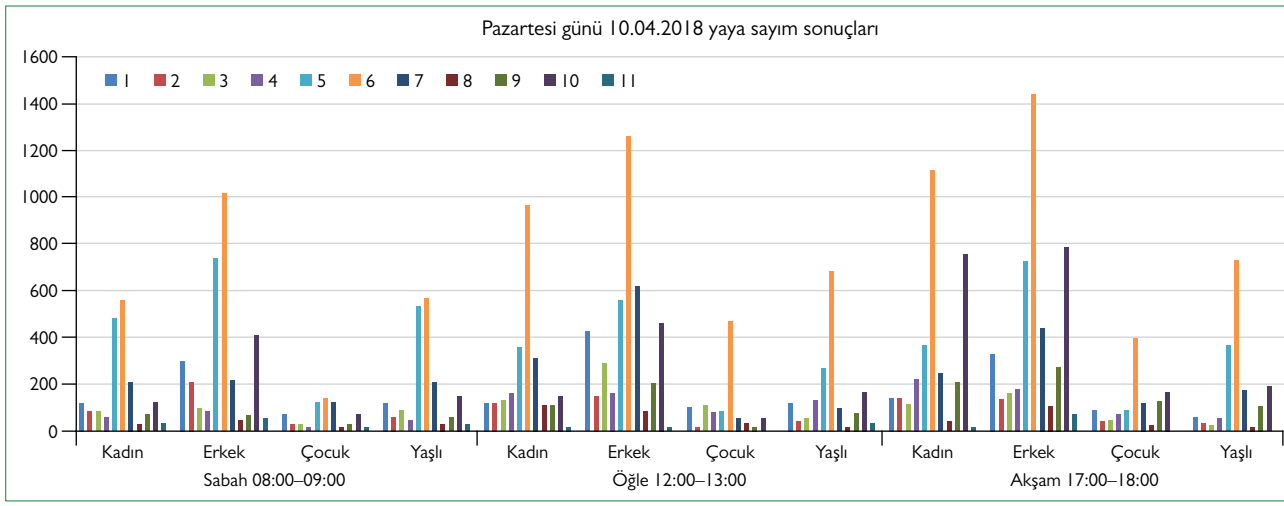
Kadın, erkek, çocuk ve yaşlı sayımlarına bakıldığında her iki günde de yoğun kullanıcının erkek olduğu görülmektedir. Pazartesi günü yapılan yaya sayımlarında sabah saatlerinde kadın, erkek ve yaşlı kullanıcıların yoğun kullanımının varlığını söylemek mümkündür (Şekil 14). Pazar günü yapılan yaya sayımlarında sabah ve öğlen saatlerinde erkek kullanıcıların yoğunluğu görülmektedir (Şekil 15).

5.3. Mekan Dizimi Analiz Sonuçları

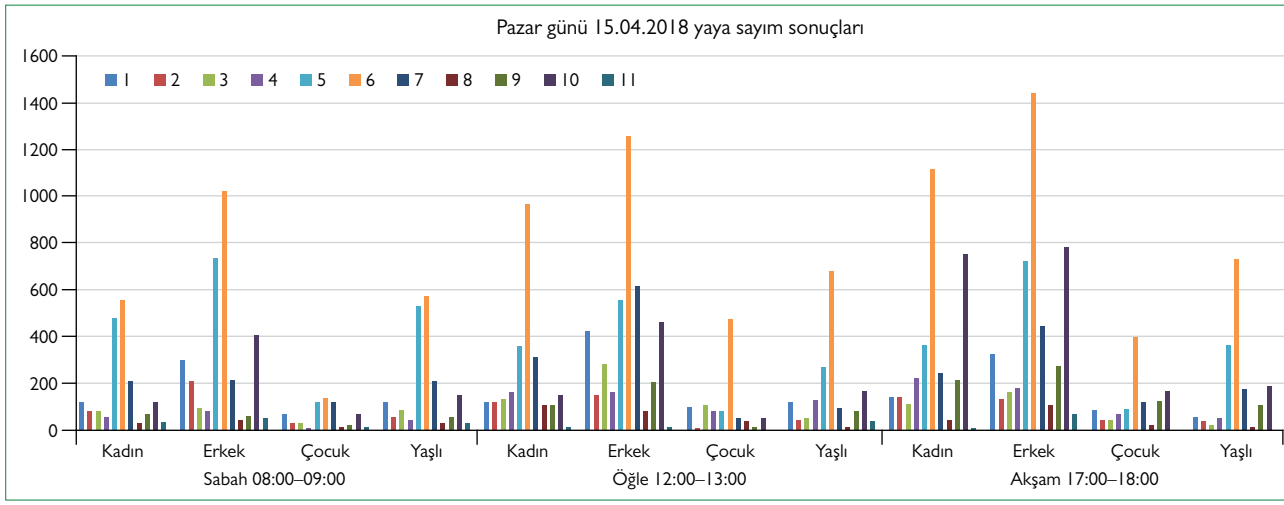
Bu bölümde mekan dizimi analiz tekniklerinden yararlanılarak örneklem alanda global bütünleşme (R-n), yerel bütünleşme (R-3), bağlantı değeri ve ortalama derinlik (mean depth) analizleri uygulanmış 2 ve 11 hat özelinde sayısal değerler derlenmiştir (Tablo 3). Yürünebilirliğin değerlendirilmesinde en uygun parametrenin seçilebilmesi için, ortalama yaya sayım değerleri ile analiz değerleri arasında korelasyon analizi uygulanmıştır 3 (Tablo 4). Güvenilirlik düzeyi ve korelasyon katsayısı açısından en uygun analizin "global bütünleşme" analizi olduğu tespit edilmiş ve global bütünleşme analiz sonuçları değerlendirmede esas alınmıştır. Bu analizle yaya yoğunluğunun en yüksek değerlerde olduğu örneklem alan seçiminin isabetli olduğu da kanıtlanmıştır.

5.4. Gözlem Sonuçları

Gözlemler, yürünebilirliğin değerlendirmesinde belirlenen "Güvenlik", "İşlevsel Yapı", "Kentsel Morfolojik Yapı", "Erişilebilirlik", "Görsel Kalite ve Çekicilik", "Doğal Yapı" kriterlerinde, örneklem alanı oluşturan 11 hat üzerinde 15 ve 16 Nisan 2018 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir (Şekil 16).

Şekil 14. Pazartesi günü tespit edilen yaya hareketliliği.

Şekil 15. Pazar günü tespit edilen yaya hareketliliği.

Tablo 3. Yaya sayımı-bağlantı değeri-global bütünleşme-yerel bütünleşme-ortalama derinlik

Hat numarası	Genel yaya sayımı	Bağlantı değeri	Global bütünleşme	Yerel bütünleşme	Ortalama derinlik
1	838	7,00	1,76	2,59	3,96
2	664	7,00	1,71	2,61	4,10
3	474	5,00	1,67	2,40	4,17
4	514	4,00	1,66	2,35	4,18
5	2107	6,00	1,81	2,63	3,91
6	4160	17,00	2,23	3,29	3,36
7	1129	4,00	1,66	2,40	4,19
8	224	3,00	1,68	2,41	4,15
9	559	8,00	1,82	2,69	3,90
10	1163	9,00	1,78	2,83	3,97
11	133	8,00	1,78	2,77	3,97

Tablo 4. Ortalama yaya sayım değerleri ve eksensel hat analiz değerleri arası korelasyon sonuçları

	Correlations				
	Yaya ortalaması	**Global bütünleşme**	**Yerel bütünleşme**	**Bağlantı değeri**	**Derinlik değeri**
Yaya ortalaması					
Pearson correlation	1	0,880**	0,760**	0,787**	-0,856**
Sig. (2- tailed)		0,000	0,007	0,004	0,001
N	11	11	11	11	11

**: Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed); *: Yaya ortalaması ve global bütünleşme arasında pozitif yönlü, çok yüksek düzeyli bir ilişki vardır [r: 0.880, sigf: 0.000 (%99 güvenilirlik düzeyi)]; *: Yaya ortalaması ve yerel bütünleşme arasında pozitif yönlü, yüksek düzeyli bir ilişki vardır [r: 0.760, sigf: 0.007 (%95 güvenilirlik düzeyi)]; *: Yaya ortalaması ve bağlantı değeri arasında pozitif yönlü, yüksek düzeyli bir ilişki vardır [r: 0.787, sigf: 0.004 (%95 güvenilirlik düzeyi)]; *: Yaya ortalaması ve ortalama derinlik değeri arasında negatif yönlü çok yüksek düzeyli bir ilişki vardır [r: -0.856, sigf: 0.001 (%99 güvenilirlik düzeyi)].

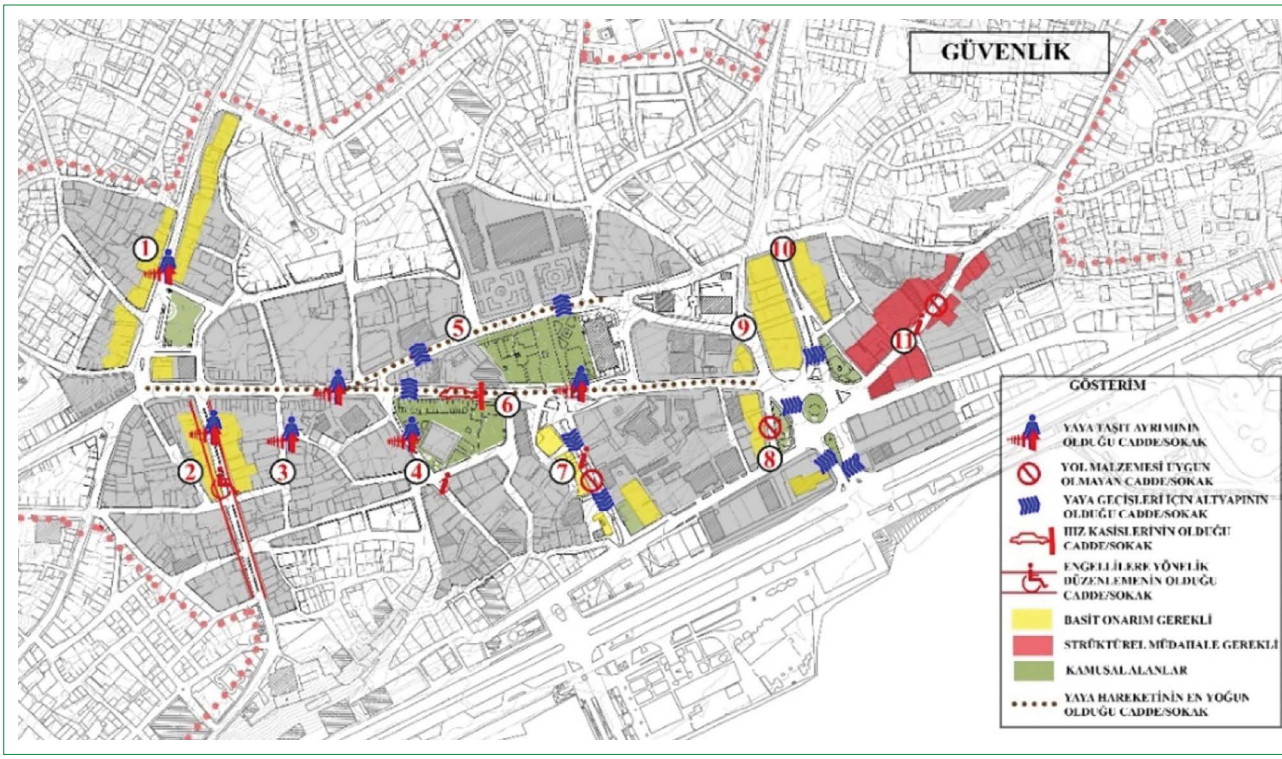

Şekil 16. Gözlem yapılan cadde/sokaklar.

Güvenlik

Güvenlik unsurları, fiziki güvenlik ve algısal güvenlik olarak iki ana başlık altında gözlenmiştir. Çalışma alanında 5-7-8-9-10-11 numaralı hatlarda yaya ve taşıtı ayıran kısıtlayıcılar bulunmamaktadır. Yapılan gözlemlere göre 7-8-11 numaralı hatlarda yol malzemesi sağlam ve düzgün değildir. Yaya geçitleri yaya yoğunluğuna göre yeterli değildir. 5-6-9-10 numaralı hatlarda yaya geçidi bulunmaktadır. Ancak 6 numaralı hatta yaya geçitleri hat uzunluğuna göre yeterli değildir.

Çalışma alanında yoğun araç trafiğine rağmen sadece 6 numaralı hatta bir adet hız kasisi bulunmaktadır. Çalışma ala-

Şekil 17. Çalışma alanı güvenlik analizi.

nında engellilere yönelik tek düzenleme 2 numaralı hatta bulunmaktadır. Bu hatta görme engellilere yönelik farklı zemin uygulaması, rampa düzenlemesi gibi düzenlemeler yapılmıştır. Çalışma alanında sokaktan giriş alan yapılara 11 numaralı hatta strüktürel müdahale, 1-2-7-8-9-10 numaralı hatlarda ise basit onarım gereklidir. Trafik işaretleri 4-7-11 numaralı hatlarda bulunmamaktadır. Sinyalizasyon çalışma alanı içerisindeki hiçbir hatta bulunmamaktadır. Çalışma alanında uzun kesintisiz görüş mesafesi genel anlamda her hatta vardır. Ancak 3 numaralı hat genişliğinin dar olması ve hat sonunda karşımıza yapı adasının çıkması sebebi ile bu görüşe sahip değildir. Çalışma alanında kaldırım genişliği ve kaldırım yüksekliğine bakıldığında, kaldırım genişliği bakımından 3-8-11 numaralı hatlar 1,5 metrenin altında, 4-5-6-9-10 numaralı hatlarda 3,5 metrenin altında kalmaktadır. 3-5-8 numaralı hatlarda kaldırım yüksekliği bulunmamaktadır. Çalışma alanında en yoğun yaya hareketliliği, 5 ve 6 numaralı hatlardır. Bu hatlar aynı zamanda ana ticaret ve hizmet noktalarının bulunduğu hatlardır (Şekil 17).

Çalışma alanında 3-10-11 numaralı hatlarda aydınlatma elemanı bulunmadığı tespit edilmiş olup diğer hatlarda yeterli sayıda ve sürekliliktedir (Şekil 18).

İşlevsel Yapı

Çalışma alanı merkez özelliği göstermesinden dolayı çeşitli fonksiyonel kullanıma sahiptir. Zemin kat ve birinci kat kullanımı; perakende ticaret, yeme-içme, hizmet (ofis, bankacılık vb.), kamu hizmetleri ve konut kullanımına göre ayrı ayrı gözlenmiştir.

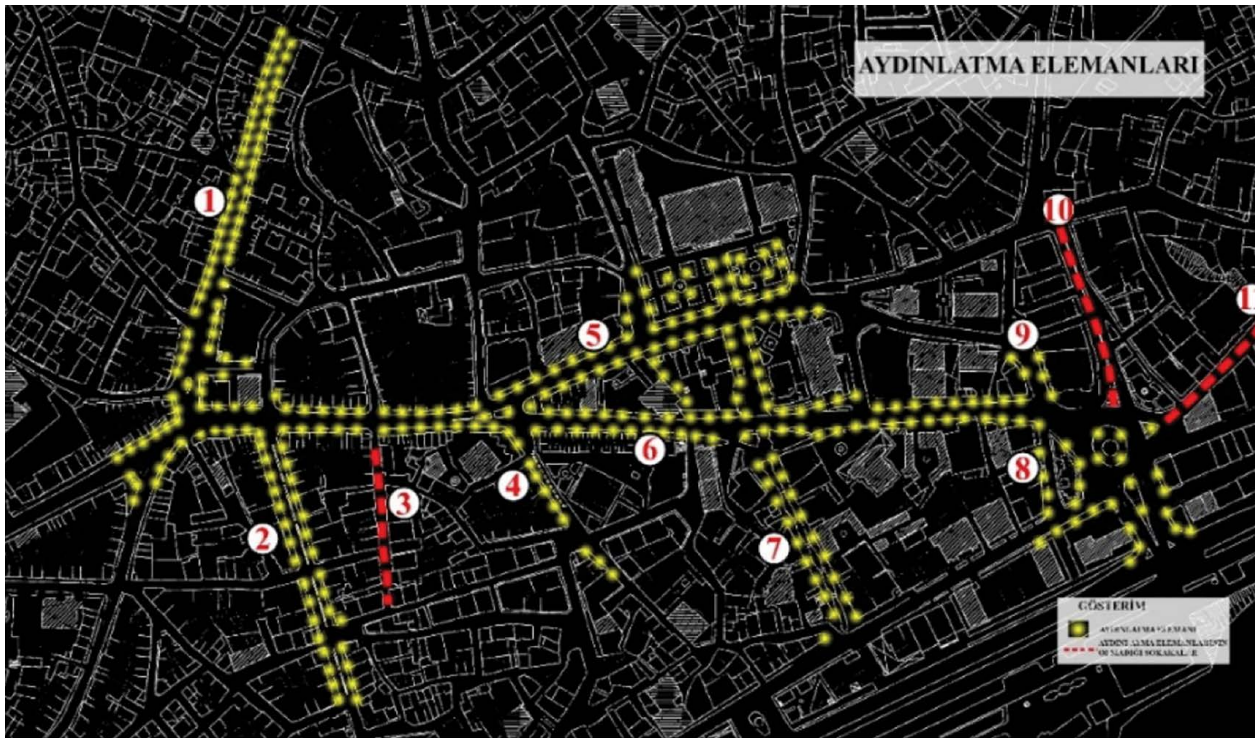
Zemin katta her hatta perakende ticaret bulunmaktadır. 5 numaralı hat yoğun yaya hareketinin olduğu ofis, bankacılık gibi hizmet fonksiyonlarının yanında kamu hizmetlerinin de bulunduğu, 2 numaralı hatta yeme-içme ve 11 numaralı hatta konut kullanımının fazla olduğu gözlenmiştir (Şekil 19).

Birinci katta yoğun fonksiyonel kullanımın ofis, bankacılık, finansman vb. ve konut kullanımı olduğu gözlenmiştir. Yaya hareketlerinin yoğun olduğu tespit edilen 10 numaralı hat hariç tüm hatlarda yoğun birinci kat kullanımı ofis, bankacılık, finansman gibi hizmetlerden oluşmaktadır. 4-8-9-10-11 numaralı hatlarda konut kullanımı olduğu gözlenmiştir. En yoğun yaya kullanımına sahip 6 numaralı hatta ise birinci kat kullanımının perakende ticaret olduğu gözlenmiştir (Şekil 20).

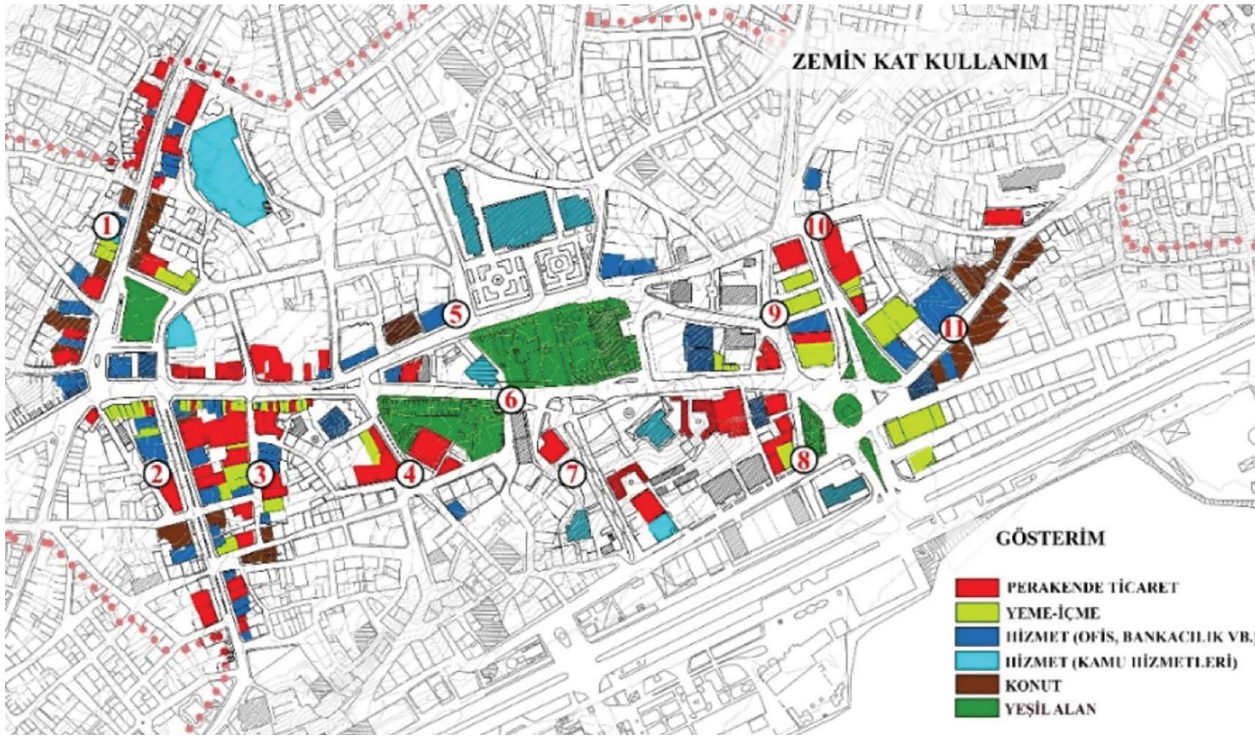
Kentsel Morfolojik Yapı

Çalışma alanında ada-parsel biçimlenmesi ile ilgili yapılan gözlemde 2-4-9-10 numaralı hatların ada parsel biçimlenmesinin yürünebilirliğe uygun olduğu görülmüştür. Sokak dokusu ile ilgili yapılan gözlemde 2-5-6-8-9-10 numaralı hatların ızgara plana sahip olduğu ve yürünebilirliğe daha uygun olduğu görülmüştür (Şekil 21, 22).

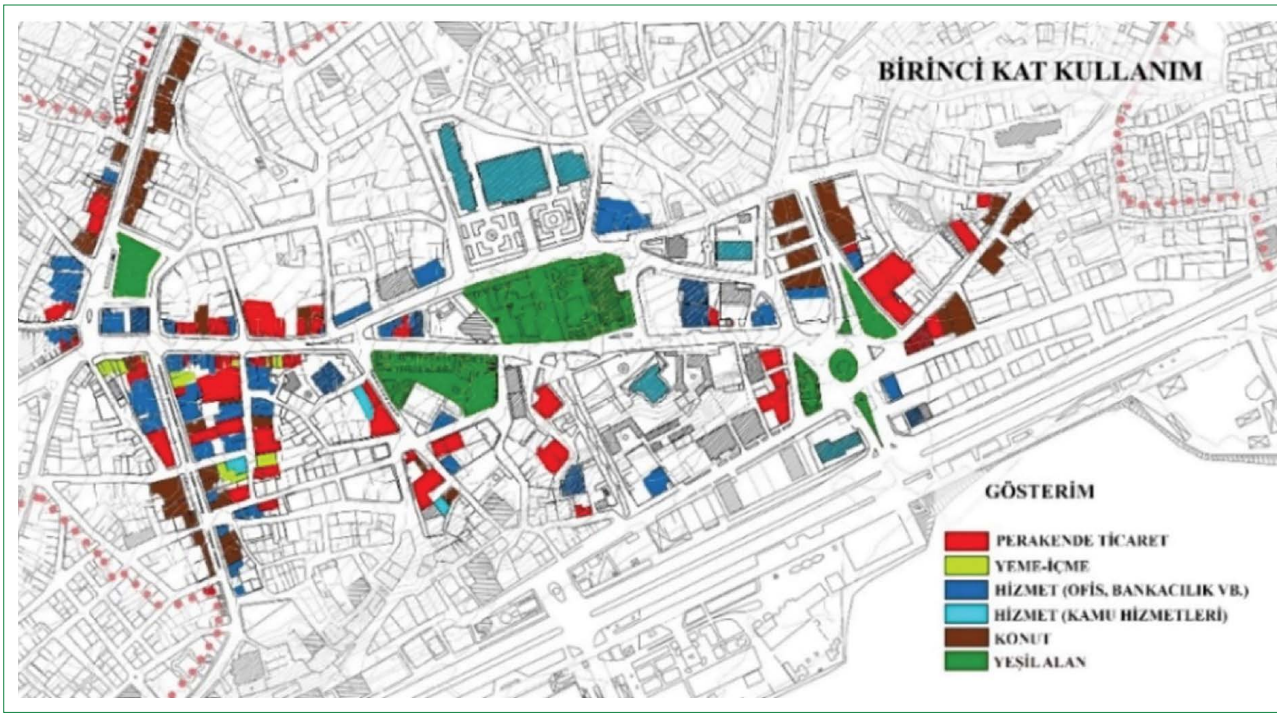
Hatların genişlikleri ve kat yükseklikleri oranlarına bakıldığında, 2 ve 10 numaralı hatlarda kapalılık hissi bulunmaktadır. 8 numaralı hattın oransal değeri uygun olmamakla birlikte yüksekliği fazla olmasına rağmen bir cephesi park alanı olduğu için kapalılık hissi bulunmamaktadır. 3 numaralı

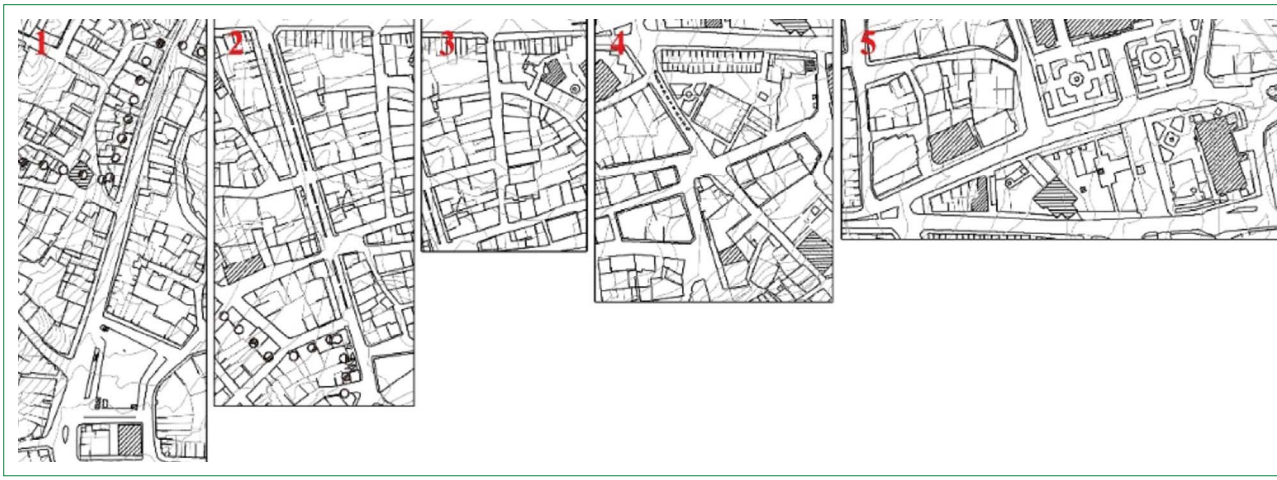
Şekil 18. Çalışma alanı aydınlatma elemanı analizi.

Şekil 19. Çalışma alanı zemin kat kullanımı.

Şekil 20. Çalışma alanı birinci kat kullanımı.

Şekil 21. Çalışma alanı ada-parsel biçimlenmesi ve sokak dokusu (1-5).

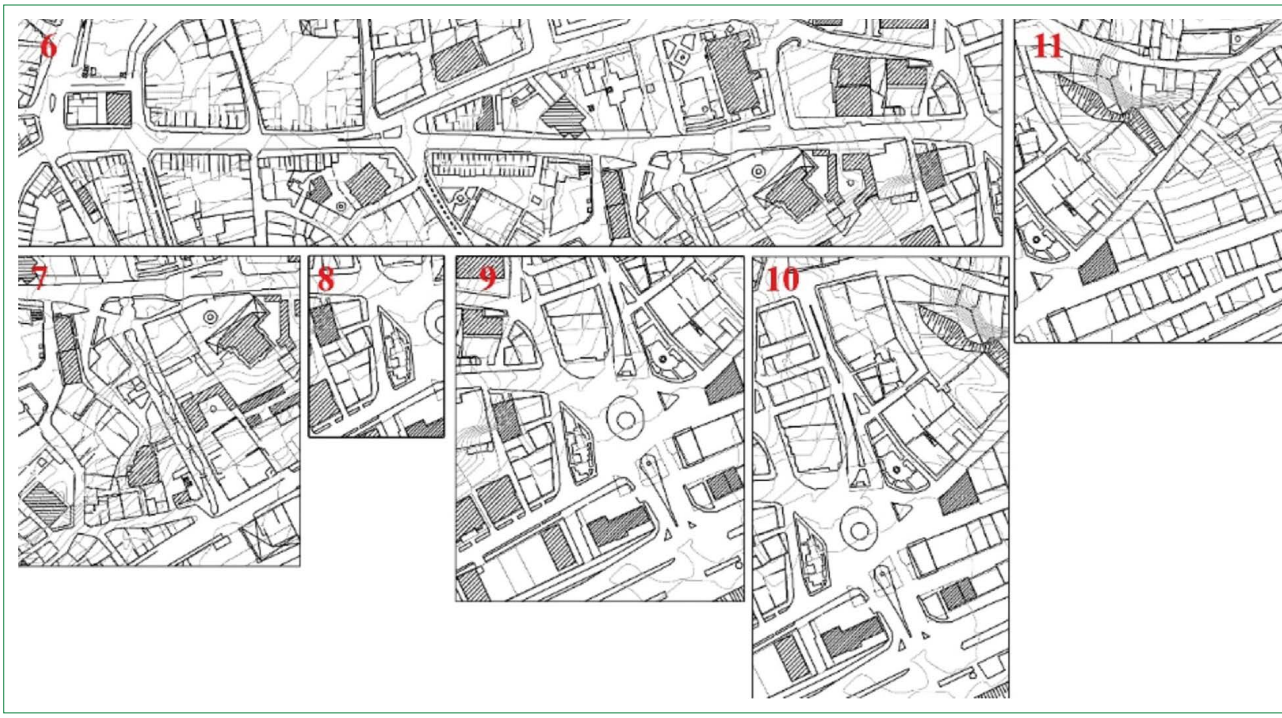
hatta ise kat yüksekliği az olmasına rağmen yol genişliği çok dar olduğu için kapalılık hissi oluşmaktadır. Bağlantı sayısına bakıldığında, 6 numaralı hattın bağlantı sayısı bakımından örneklem alanın omurgası ve doğrudan erişilebilir hat, 4-7-8 numaralı hatların en az bağlantı değerine sahip olduğu görülmektedir.

Erişilebilirlik

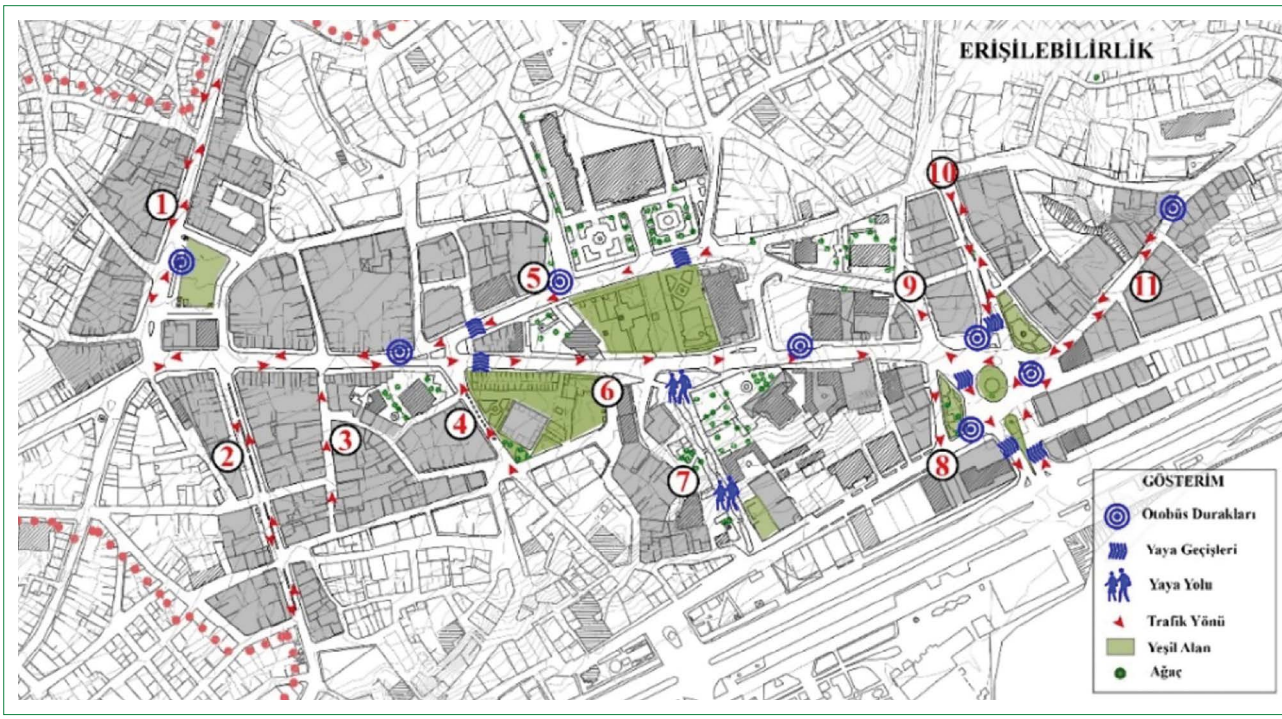
Çalışma alanında 3 numaralı hatta kaldırım ve yaya yollarının varlığı, 1-2-3-4-6-8-11 numaralı hatlarda yaya geçidi bulunmamaktadır. 3-8-11 numaralı hatlarda kaldırım genişliği yeterli değildir ve sürekliliği yoktur. 3 numaralı hatta araç yoğunluğu çok az ve kısmen yaya yolu özelliği göstermektedir. Araç geçişlerinde yayaların kullanabileceği bir kaldırım bulunmamaktadır. Aynı zamanda 7 numaralı hatta yüksek eğimden dolayı merdiven bulunmakta ve yaya yolu özelliği göstermektedir. Çalışma alanındaki tüm hatların toplu taşıma araçlarına doğrudan bağlantısı ve kamusal mekânlara kolayca erişimi bulunmaktadır (Şekil 23).

Görsel Kalite ve Çekicilik

Yapılan gözlemlerde çalışma alanındaki tüm hatlarda sokak temizliğinin sağlandığı 2-4-6 numaralı hatlarda yeterli sokak mobilyaları bulunduğu, bu hatlarda mekân kalitesinin ve yaya

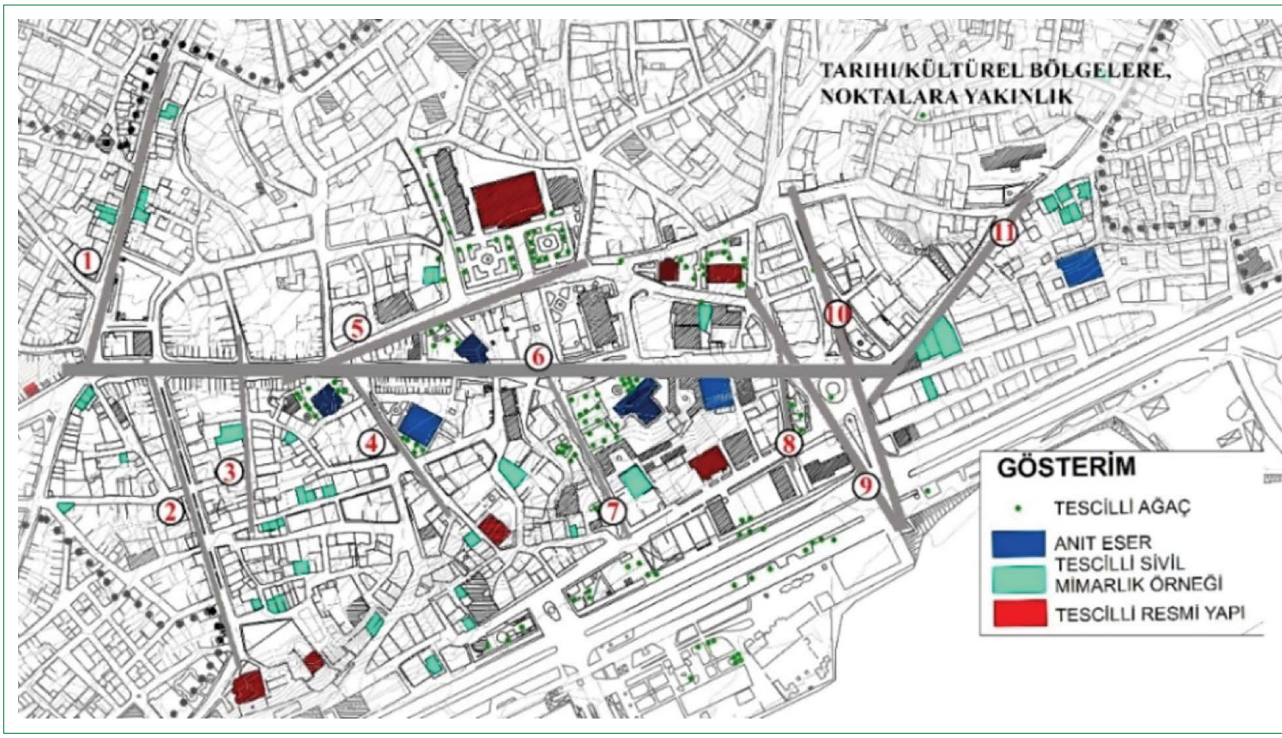

Şekil 22. Çalışma alanı ada-parsel biçimlenmesi ve sokak dokusu (6-11).

Şekil 23. Çalışma alanı erişilebilirlik haritası.

kullanımının fazla olduğu gözlenmiştir. Yapılan gözlemlerde 2-4-5-6-7-9-10 numaralı hatlarda peyzaj düzenlemesi, 5-6-7-9-10 numaralı hatlarda renk kullanımı ve 5-7-9-10 numaralı hatlarda manzaranın varlığı, 5-8-9-10 numaralı hatlarda bina cephe tipolojilerinin devamlılığının sağlandığı gözlenmiştir. 5-6-10-11 numaralı hatlarda yüksek gürültü düzeyi, 4-8-9 numaralı hatlarda da orta gürültü düzeyi gözlenmiştir. Hatlardaki gürültü düzeyini artıran en önemli etken araç yoğunluğudur. Çalışma alanında 2 numaralı hat hariç yönlenmeyi sağlayan bilgilendirme levhaları bulunmamaktadır (Şekil 24).

Şekil 24. Çalışma alanı tarihi/kültürel bölgelere yakınlık analizi.

Çalışma alanında tarihi/kültürel bölgelere uzak bir hat yoktur. 1-3-8-9-10-11 numaralı hatlar tarihi/kültürel bölgelere yakın, 2-4-5-6-7 numaralı hatlar çok yakın olarak gözlenmiştir. Çalışma alanında 7-9-10 numaralı hatlardan deniz manzarası görüldüğü, ancak 7 numaralı hatta görülen manzaranın da büyük bir kısmının ağaçlar ile kapandığı gözlenmiştir.

Doğal Yapı

Çalışma alanı genel olarak %2–5 eğim aralığında ve yaya hareketine uygun durumdadır. Ancak 7 ile 11 numaralı hatlar yüksek eğime sahiptir. 7 numaralı hattın merdiven kullanımı ve konumu nedeniyle yaya hareketliliği sağlanmıştır. 11 numaralı hattı yayalar tercih etmemekte ve ulaşımlarını toplu taşıma araçları ile sağlamaktadırlar (Şekil 25).

Çalışma alanında hakim rüzgar yönü, kuzey ve kuzeydoğudur. 1-3-5-8-10-11 numaralı hatlar rüzgâr koridorunda kalmaktadır. Bu sebeple bu hatlar rüzgâr yönü açısından uygun değildir. Şekil 26. Burada yer alacaktır.

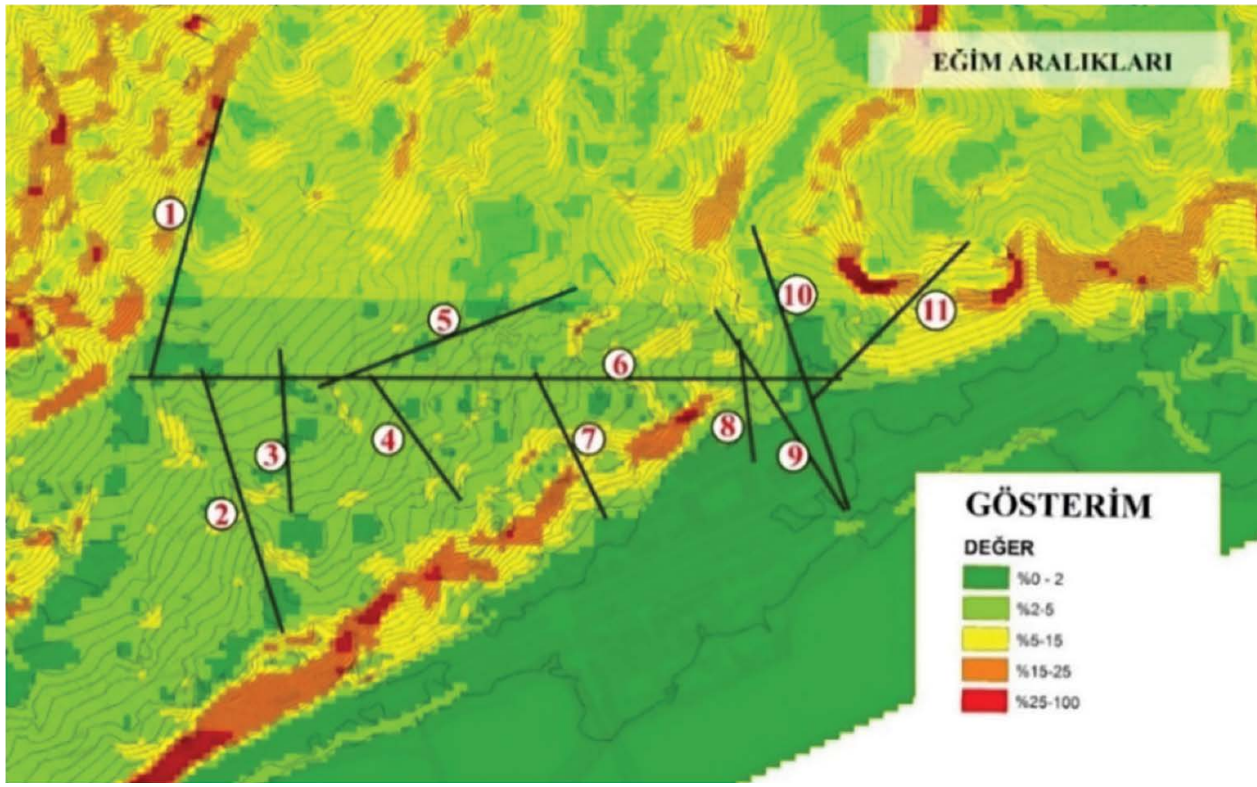
Çalışma alanında 1-4-5-6-7-9 numaralı hatların güneş aldığı ve bu hatlarda ağaçların sık ya da seyrek olarak dikilmesi ile yarı gölge, yarı güneşli mekânlar yaratılarak insan vücudunun ihtiyaç duyduğu konfor düzeyine ulaşmasına imkân sağlandığı gözlenmiştir. Ancak 2-3-8-10-11 numaralı hatların güneş almadığı gözlenmiştir.

Oluşturulan veri tabanı, tüm gözlem noktaları için, yaya hareketlerinin sonuçlarını, güvenlik değerlerini, işlevsel yapı değerlerini, kentsel morfolojik yapı değerlerini, erişilebilirlik değerlerini, görsel kalite ve çekicilik değerlerini ve doğal yapı değerlerini içermektedir. Bu veri tabanına göre alınabilecek en yüksek puan 63, en düşük puan ise 5'tir (Tablo 5).

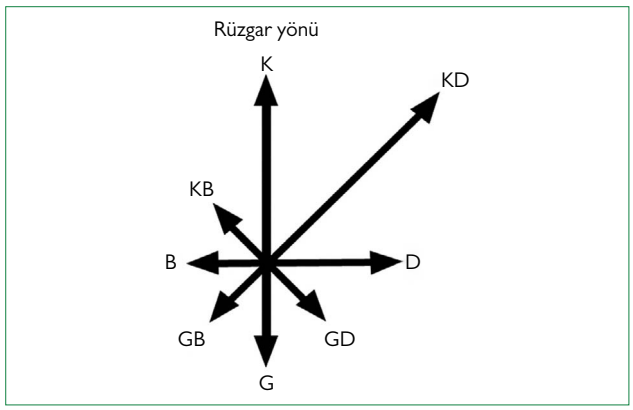
Literatür çalışmalarına paralel bir şekilde fonksiyon çeşitliliği ve ticaretin yoğunlaştığı, kentsel morfoloji açısından uygun, fiziksel/algısal güvenlik ve görsel kalite açısından niteliği yüksek olan, erişilebilirliğin kuvvetli olduğu hatların daha yüksek yürünebilirlik düzeyine sahip olduğu görülmüştür. Tablo 5'te görülen yürünebilirlik değerlendirmesine göre 6 numaralı hat 47 puanla en yürünebilir hat, 11 numaralı hat ise 17 puan ile yürünebilirliğin en düşük değerde olduğu hattır. 3-8-11 numaralı hatlar örneklem alandaki puan ortalamasının altında kalmıştır. Bu hatlar, her kriterde eksik, güvenlik ve işlevsel yapı kriterlerini tüm hatlara göre en az sağlayan hatlardır (Şekil 27).

5.4.1. Yürünebilirlik Kriterlerinin Yaya Hareketi Oluşumundaki Öncelikleri

Yürünebilirlik kriterlerinin bütüncül olarak yaya hareketi ile ilişkisini belirlemek ve puanlama sistemini doğrulamak üzere tüm kriterlerin toplam değerleri ile yaya sayım değerleri arasındaki korelasyona, kriterlerin yaya hareketi oluşumundaki önceliklerini belirleyebilmek için ise tek tek tüm kriterlerle yaya hareketi arasındaki korelasyona bakılmıştır (Tablo 6, 7). Tablo 6'da görülen sonuç yaya sayım değerleri ile yürünebilirlik kriterlerinin değerlerinin toplamı arasında pozitif yönlü yüksek bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Şekil 25. Çalışma alanı eğim analizi.

Şekil 26. Çalışma alanı rüzgâr yönü.

Tablo 7'de, korelasyon katsayısı açısından çalışma alanında yaya yoğunluğunu etkileyen ana etmenlerin sırasıyla güvenlik (r: 0,687), kentsel morfolojik yapı (r: 0,636), işlevsel yapı (r: 0,603) olduğu tespit edilmiştir. Çalışma alanında yaya yoğunluğunu en az etkileyen erişilebilirlik kriteridir.

6. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma ile Tekirdağ kent merkezinde, yürünebilirliğin değerlendirilmesine ilişkin iki hipotez üzerinden bir yöntem yaklaşımı geliştirilerek yaya hareketinin oluşumuna etki eden faktörlerle ilgili değerlendirme yapılmıştır. Yaya yoğun alanların belirlenmesinde ve mekanın biçimlenme özelliklerinin yaya hareketi üzerindeki etkisinin anlaşılmasında, mekan dizimi analiz modeli biçimlenme parametrelerinden, gözlemlerin değerlendirilmesinde literatür araştırmaları ve Tekirdağ kent merkezi mekansal özelliklerine göre belirlenen kriterler ve alt başlıkları için oluşturulan puanlama sisteminden yararlanılmıştır.

Tekirdağ Kent Merkezi örneklem alanda mekan dizimi biçimlenme parametrelerinden global (R-n) bütünleşme (r: 0,880), yerel (R-3) bütünleşme (r: 0,760), bağlantı değeri (r: 0,787) ve ortalama derinlik (mean depth) (r: -0,856) değerleri ile yaya sayım değerleri arasında yapılan korelasyon analizinde, tüm biçimlenme parametreleri ile yaya hareketi arasında güçlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Tablo 4).

- Bu sonuç, Tekirdağ kent merkezinde kentsel biçimlenme özellikleri ile yaya hareketi arasında ilişki olduğunu kanıtlamaktadır.

Tekirdağ kent merkezi örneklem alanı için yürünebilirliğe etki eden faktörler ortaya çıkartılmış ve "Güvenlik", "İşlevsel Yapı", "Kentsel Morfolojik Yapı", "Erişilebilirlik", "Görsel Kalite ve Çekicilik", "Doğal Yapı" başlıkları altında değerlendirme yapılmıştır. Yürünebilirlik değerlendirmesine göre 6 numaralı hat 47 puanla en yürünebilir hat, 11 numaralı hat ise 17 puan ile yürünebilirliğin en düşük değerde olduğu hattır. Puanlama-

Tablo 5. Tüm analiz sonuçlarının "yürünebilirlik" açısından değerlendirilmesi

Değişken		Ölçüm kriterleri	Puanlama										
			1. hat	2. hat	3. hat	4. hat	5. hat	6. hat	7. hat	8. hat	9. hat	10. hat	11. hat
Güvenlik	Fiziki güvenlik	Yaya-taşıt ayrımı sağlayan düzenleyici elemanlar	1	1	1	1	0	1	1	0	0	0	0
		Yaya geçişleri için altyapı (yaya geçidi, alt geçit, üst geçit vb.)	0	0	0	0	1	0	1	0	1	1	0
		Hız kasisleri	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
		Kaldırım genişliği	3	3	1	2	2	2	4	1	2	2	1
		Kaldırım yüksekliği	1	1	0	1	0	1	1	0	1	1	1
		Sinyalizasyon	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		Engellilere yönelik düzenlemeler	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		Aydınlatma elemanları	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	0
		Trafik işaretleri	1	1	1	0	1	1	0	1	1	1	0
	Algısal güvenlik	Yol malzemesi	1	1	1	1	1	1	0	0	1	1	0
		Uzun (kesintisiz) görüş mesafesi	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1
		Sokaktan giriş alan yapıların durumu	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	-1
		Hareket eden yaya varlığı	3	3	2	2	5	5	4	1	2	4	1
İşlevsel yapı		Zemin kat kullanım	5	4	5	5	3	5	5	5	5	5	1
		Birinci kat kullanım	3	3	3	1	3	5	3	1	1	1	1
Kentsel morfolojik yapı		Ada parsel biçimlenmesi	0	1	0	1	0	0	0	0	1	1	0
		Sokak genişliği/kat yüksekliği	2	1	1	2	3	2	3	2	2	1	2
		Sokak dokusu	0	1	0	0	1	1	0	1	1	1	0
		Bağlantı sayısı	3	3	2	1	2	5	1	1	3	4	3
Erişilebilirlik		Toplu taşıma araçlarına yakınlık	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
		Kamusal mekanlara erişilebilirlik	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
		Kaldırım veya yaya yollarının varlığı	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1
		Yaya geçidi varlığı	0	0	0	0	1	0	1	0	1	1	0
		Kaldırım sürekliliği	0	0	0	1	1	0	1	0	1	1	1
		Kaldırım genişliği	3	3	1	2	2	2	4	1	2	2	1
Görsel kalite ve çekicilik		Sokakların temizliği	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
		Sokak mobilyalarının varlığı	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0
		Peyzaj düzenlemelerinin varlığı	0	1	0	1	1	1	1	0	1	1	0
		Bina cephe tipolojisi devamlılığı	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1	0
		Gürültü düzeyi	2	2	2	1	0	0	2	1	1	0	0
		Tarihi/kültürel bölgelere, noktalara yakınlık	1	2	1	2	2	2	2	1	1	1	1
		Yönelmeyi sağlayacak bilgilendirmelerin varlığı	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		Renk kullanımı	0	0	0	0	1	1	1	0	1	1	0
		Manzara	0	0	0	0	1	0	1	0	1	1	0
Doğal yapı		Eğim aralıkları	1	1	1	1	1	1	0	2	1	2	0
		Rüzgar yönü	0	1	0	1	0	1	1	0	1	0	0
		Güneş	1	0	0	1	1	1	1	0	1	0	0
		Toplam alınan puan	37	42	26	35	41	47	44	25	40	39	17

Şekil 27. Hat bazında yürünebilirlik kriterleri.

da en yüksek yürünebilirlik değerine sahip olan hat, bağlantı sayısı en yüksek ve yoğun perakende ticaret işlevinin yer aldığı hattır. Tablo 5 ve Şekil 27'de hatlardaki eksiklikler ve bu doğrultuda yürünebilirliğin arttırılmasına ilişkin yapılması gerekenler ortaya çıkartılmıştır.

- Hat özelliklerinin, tüm sistemle bütüncül olarak değerlendirilmesi, tasarım ve düzenleme çalışmalarında daha yürünebilir alanların oluşturulmasını sağlayacaktır. Sonuç olarak, Tekirdağ kent merkezinde bundan sonra yapılacak çalışmalarda, bu bulgularla, önerilen kriterlerin ve alt başlıklarının önemle ele alınması, güvenlik unsurunun çalışma alanındaki en önemli sorun ve yaya hareketleri üzerinde en çok etkisi bulunan etken olduğunun dikkate alınması önerilmektedir.

Geliştirilen puanlama sistemini doğrulamak üzere tüm kriter değerleri ile yaya sayım değerleri arasındaki korelasyona bakılmış ve yaya sayım değerleri ile yürünebilirlik kriterleri arasında pozitif yönlü yüksek bir ilişki (r: 0,645) olduğu tespit edilmiştir (Tablo 6).

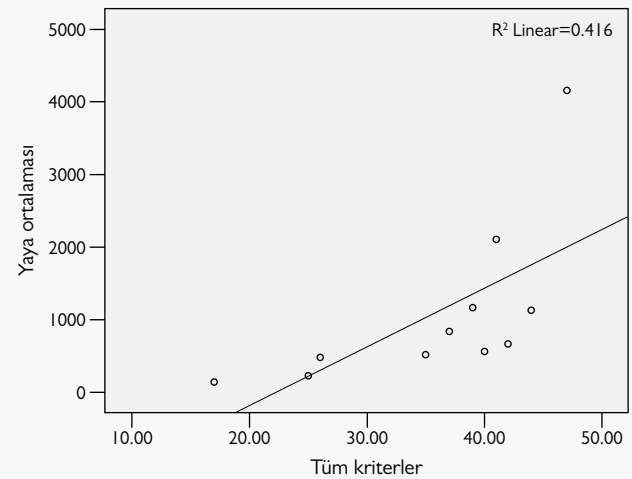
- Bu sonuç, geliştirilen puanlama sisteminin yürünebilirlik değerlendirmelerinde kullanılabilir olduğunu kanıtlamaktadır.

Yürünebilirlik kriterlerinin yaya hareketi oluşumundaki önceliklerini inceleyebilmek için, yaya sayım değerleri ile tüm kriterler arasında korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon katsayısı açısından yaya hareketi ile sırasıyla güvenlik (r: 0.687), kentsel morfolojik yapı (r: 0.636), işlevsel yapı (r: 0.603) kri-

Tablo 6. Yaya sayımı ve yürünebilirlik kriterleri (tüm) korelasyon sonuçları

Correlations		
	Yaya ortalaması	**Tüm kriterler**
Yaya ortalaması		
Pearson correlation	1	0,645*
Sig. (2- tailed)		0,032
N	11	11
Tüm kriterler		
Pearson correlation	0,654*	1
Sig. (2- tailed)	0,032	
N	11	11

*: Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed); *: Yaya ortalaması ile tüm kriterlerin toplam değerleri arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. (r: 0.645, sigf: 0.032).

Tablo 7. Yaya sayımı ve yürünebilirlik kriterleri (tek tek) korelasyon sonuçları

Correlations							
	Yaya ortalaması	**Güvenlik**	**İşlevsel yapı**	**Kentsel morfolojik yapı**	**Erişilebilirlik**	**Görsel kalite ve çekicilik**	**Doğal yapı**
Yaya ortalaması							
Pearson correlation	1	0,687*	0,603*	0,636*	0,113	0,317	0,434
Sig. (2- tailed)		0,019	0,050	0,035	0,741	0,343	0,182
N	11	11	11	11	11	11	11

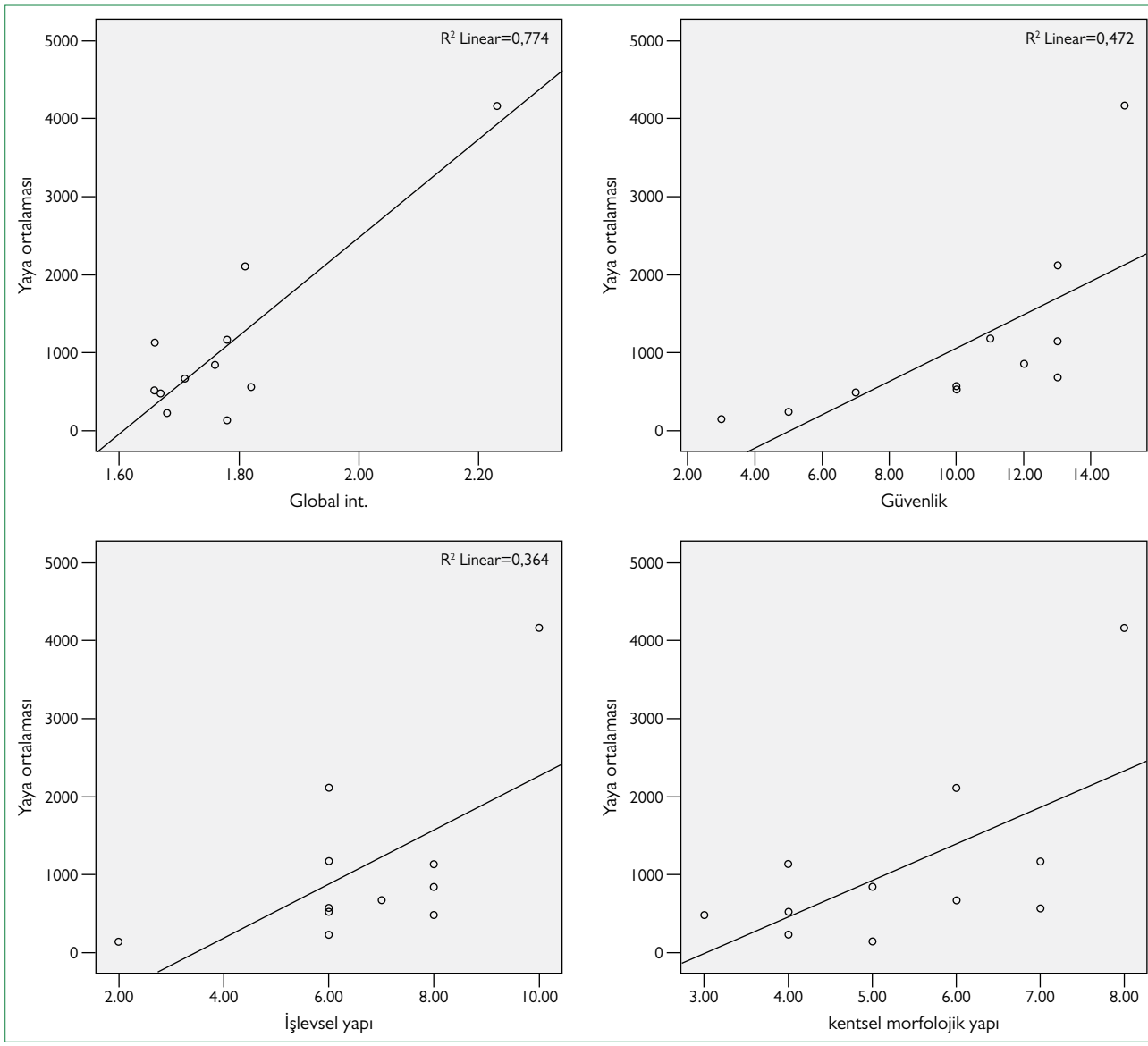
*: Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed); * Yaya ortalaması ile güvenlik arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde bir ilişki bulunmaktadır (r: 0.687, sigf: 0.019); *: Yaya ortalaması ile işlevsel yapı arasında pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki bulunmaktadır (r: 0.603, sigf: 0.050); *Yaya ortalaması ile kentsel morfolojik yapı arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde bir ilişki bulunmaktadır (r: 0.636, sigf: 0.035); *: Yaya ortalaması ile erişilebilirliğin arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır (r: 0.113, sigf: 0.741); *: Yaya ortalaması ile görsel kalite ve çekiciliğin arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır (r: 0.317, sigf: 0.343); *Yaya ortalaması ile doğal yapı arasında arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır (r: 0.434, sigf: 0.182).

teri arasında anlamlı ve güçlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Erişilebilirlik, Görsel Kalite ve Çekicilik, Doğal Yapı kriterleri ile yaya hareketi arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmadığı tespit edilmiştir (Tablo 7).

- Bu sonuçla yürünebilirliğe etki eden kriterlerin yaya hareketinin oluşumunda farklı etkide ve öncelikte olduğu kanıtlanmıştır. Tekirdağ kent merkezi için en önemli kriter güvenliktir. Yaya akışı, yönlenmesi ve çekiciliği sağlayan, morfolojik yapı ve işlevsel yapı özellikleri güvenlikten sonra öncelikli önemdedir. Diğer kriterler ise Tekirdağ kent merkezi yaya hareketine doğrudan etki etmemektedir. Var olan yaya hareketi ile erişilebilirlik, görsel kalite ve çekicilik ve doğal yapı kriterleri ile anlamlı bir ilişki bulunmamasında, belirlenen çalışma alanının kent merkezi özelliği taşıması önemlidir. Kenti oluşturan mekânların anlamlı bütünler oluşturma sürecinde bir araya gelmelerinde ki en önemli nokta ilişkisel özelliklerdir (Hillier, 1996, 42). Kent merkezlerinde bu ilişkisel özelliği en yoğun olarak fonksiyon çeşitliliği ve amaca yönelik hareket arasında görmek mümkündür. Aynı zamanda bu sonuç, yürünebilirlikle ilgili çalışmalarda daha rasyonel sonuçlar elde etmede, kentin ve yaşayanların karakteristik özelliklerinin, tercihlerinin ve ihtiyaçlarının belirlenmesinin de önemli olduğunu göstermektedir.

Aşağıdaki saçılım grafikleri ile yaya hareketi değişkeninin, global bütünleşme, güvenlik, kentsel morfolojik yapı ve işlevsel yapı kriterleri ile ne düzeyde açıklanabildiğine bakılmıştır (Şekil 28).

Hazırlanan saçılım grafiklerinde, genel yaya sayım değerleri bağımlı, yürünebilirlik kriterlerinin değerleri ise bağımsız değişken olarak tanımlanmıştır. Saçılım grafiklerinde görülen "r kare (belirleme katsayısına)" bakıldığında, yaya hareketi düzeyinin sırasıyla global bütünleşme değerleri ile yaklaşık %77 oranında, güvenlik değerleri ile %47 oranında, kentsel morfo-

Şekil 28. Yaya sayımı ile global bütünleşme ve yürünebilirliğe etki eden kriterlerin değerlerine ait saçılım grafikleri.

lojik yapı değerleri ile %40 oranında ve işlevsel yapı değerleri ile %36 oranında açıklanabildiği tespit edilmiştir.

- Sonuç, ileride yapılacak yürünebilirlik çalışmalarında yaya hareketi modellemelerinin yapılması ve tahminlerinde mekan dizimi analiz tekniklerinin kullanılabilir ve güvenilebilir olduğunu göstermiştir.

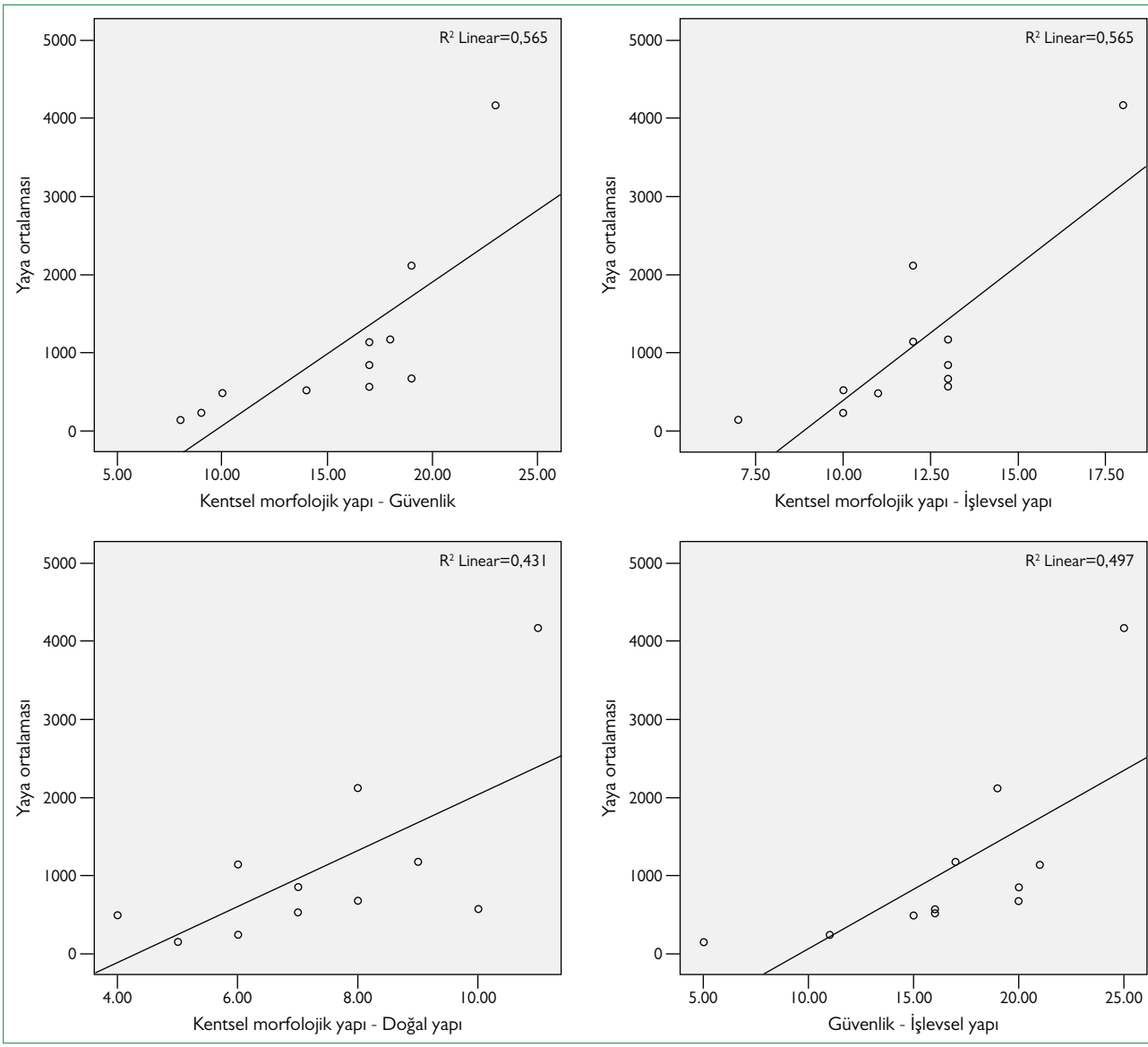
Son olarak, yaya hareketi ile belirlediğimiz kriterlerin tamamında, hangi kriterlerin birlikte daha etkili oldukları ve birlikte değerlendirildiklerinde yaya hareketi ile bir ilişki kurulup kurulamayacağı araştırılmıştır (Tablo 8, Şekil 29). Yaya hareketi ile anlamlı bir ilişki bulamadığımız doğal yapı kriteri değerlerinin kentsel morfolojik yapı kriteri ile birlikte değerlendirildiğinde yaya hareketi ile güçlü ve anlamlı bir ilişki kurulduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda, kentsel morfolojik yapı kriterinin hem güvenlik kriteri, hem de işlevsel yapı kriteri ile birlikte değerlendirildiğinde; korelasyonun arttığı, ilişkinin daha da kuvvetlendiği görülmüştür. Bu sonuç, Hillier'in (Hillier vd., 1993,29) "doğal hareket kuramı"nda vurguladığı gibi, kentsel morfolojik yapının yaya hareketinin oluşumunda ilk ve baskın etken olduğunu, Tekirdağ kent merkezi için biçim-işlev-hareket arasındaki ilişkide, işlevsel yapı ile birlikte yaya hareketi oluşumunun en yüksek oranda açıklanabildiğini kanıtlamaktadır (Hillier ve Hanson, 1984, 95).

Bu makale ile yürünebilirliğe etki eden kriterler ortaya çıkartılarak, bu kriterlerin yaya hareketi oluşumundaki önemi ve kentsel biçimlenme özellikleri ile yaya hareketi

Tablo 8. Yaya sayımı ve yürünebilirlik kriterlerinin ikili değerleri arasında korelasyon sonuçları

	Correlations				
	Yaya ortalaması	**Kentsel morfoloji ve güvenlik**	**Kentsel morfoloji ve işlevsel yapı**	**Kentsel morfoloji ve doğal yapı**	**Güvenlik ve işlevsel yapı**
Yaya ortalaması					
Pearson correlation	1	0,752**	0,813**	0,657*	0,705*
Sig. (2- tailed)		0,008	0,002	0,028	0,015
N	11	11	11	11	11

**: Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed); *: Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed). Yaya ortalaması ile kentsel molojil yapı+güvenlik arasında pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. (r: 0.752, sigf: 0.008). Yaya ortalaması ile kentsel morfolojik yapı + işlevsel yapı arasında pozitif yönde çok yüksek düzeyde bir ilişki bulunmaktadır (r: 0.813, sigf: 0.002).

Şekil 29. Yaya sayımı ile yürünebilirliğe etki eden kriterlerin ikili değerlerine ait saçılım grafikleri.

arasındaki ilişkinin anlaşılması için geliştirilen yöntem yaklaşımının Tekirdağ kent merkezi örneklem alandaki uygulaması ele alınmıştır. Yöntem yaklaşımının analiz sonuçları ile daha yürünebilir alanlar oluşturmada ve yürünebilirlik bazlı çalışmalarda yönlendirici bir araç olarak kullanımı önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Abley, S. (2005). Walkability Scoping Paper, Yeni Zellanda. [Http:// Www. Levelofservice. Com/Walkability-Research.Pdf] Erişim Tarihi (19.02.2018).

Akkar, E.M., Belge, Z.S.,(2017) Daha Yaşanabilir Kentler İçin Mikro Ölçek Bir Yürünebilirlik Modeli. Odtü Mimarlık Fakültesi Dergisi, 2(11), 1–35.

Alexander, C., Ishikawa, S., Silverstein, M. (1977). A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction, Usa: Oxford University Press.

Alfonzo, M.A. (2005) To Walk Or Not To Walk: The Hierarchy Of Walking Needs. Environment And Behavior 37 (6): 808-836.

Bakan, K., Konuk, G. (1987). Türkiye'de Kentsel Dış Mekanların Düzenlenmesi. Ankara: Tübitak Yapı Araştırma Enstitüsü Yayınları, 106-104.

Barret, J.P. (1974). Coefficient Determination - Some Limitations. The American Statistics, 28 (1).

Bosselmann, P., Flores, J., William, G., Priestley, T., Anderson, R., Arens, E., Dowty, P., So, S., Kim, J.J., 1984. Sun, Wind And Comfort: A Study Of Open Spaces Andsidewalks İn Four Downtown Areas, Berkeley, Ca: Institute Of Urbanand Regional Development, College Of Environmental Design, University Of California, 146.

Bostancı S.H., (2017) Üniversite Ve Kent İlişkisinin Mekansal Dinamikleri; Tekirdağ Örneği, Trakya Bölgesi Üniversitelerinin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi, Der. E. Nişancı, Ü. İzmen, S.H. Bostancı, Trakya Üniversiteler Birliği, 396; 183-234

Carmona, M., Heath, T., Oc, T., Ve Tiesdell, S., (2003) Public Places, Urban Spaces: The Dimensions Of Urban Design, Architectural Press And Elsevier, Oxford, Uk. 394-179.

Cerderia J.O., Cordovil R., Heitor, T.V., (1996) On The Characterization Of Axial Maps, Environment & Planning B: Planning And Design Volume 23, 771-780.

Cerin, E., Conway, T.L., Cain, K.L., Kerr, J., De Bourdeaudhuij, I., Owen, N., Reis, R.S., Sarmiento, O.L., Hinckson, E.A., Salvo, D. (2013) Sharing Good News Across The World: Developing Comparable Scores Across 12 Countries For The Neighborhood Environment Walkability Scale (News). Bmc Public Health 13 (1), 309.

Cerin, E., Saelens, B.E., Sallis, J.F., Frank, L.F., 2006. Neighborhood Environment Walkability Scale: Validity And Development Of A Short Form. Med. Sci. Sport Exer. 38 (9), [Http://Dx.Doi.Org/10.1249/01.Mss.0000227639.83607.4d.1682–1691].

Citylab, (2012) 10 Techniques For Making Cities More Walkable, Kaid Benfield Dec 3, 2012 [Https://Www.Citylab.Com/Solutions/2012/12/10-Techniques-Making-Cities-More-Walkable/4047/] Erişim Tarihi (21.01.2019)

Çevre Ve Orman Bakanlığı (2010) Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi Ve Yönetimi Yönetmeliği, [Http://www.Resmigazete.Gov.Tr/Eskiler/2010/06/20100604-5.Htm] Erişim Tarihi (18.02.2019).

Çubuk, M. (2016) Kentsel Tasarım Deneyimi Dünyadaki Gelişimin İzinde Kentsel Tasarımın, Türkiye'ye Yansıması Ve Gelişmesine Bakış. Kentsel Tasarım Rehberlerinin Hazırlanması, 2. Arama Konferansı. [Https://Webdosya.Csb.Gov.Tr/Csb/Dokumanlar/Mpgm0059.Pdf] Erişim Tarihi (19.01.2019).

Design For Walkability, (2013) Walkability Principles Developed For Spur's 2013 Report. [Http://Www.Designforwalkability.Com/Walkability-Principles] Erişim Tarihi (21.01.2019).

Duaney A., Zyberk P.E., (1992) The Second Coming Of The Amerikan Small Town, Wilson Quarterly, 16(1), 19-51.

Ender, E., Uslu, C., (2016) Mahalle Parklarının Etkin Hizmet Alanlarının Belirlenmesi-Bursa İli Nilüfer İlçesi Örneği, Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi 30(1) 13-20.

European Sustainable Cities Platform (2018) [Http://Www.Sustainablecities.Eu/The-Aalborg-Charter/] Erişim Tarihi (19.01.2019).

Ewing R., Handy S., Brownson R.C., Clemente O., Winston E., (2006) Identifying And Measuring Urban Design Qualities Related To Walkability, Journal Of Physical Activity And Health, Vol.3, No.1, 223–240.

Ewing, R., Handy, S. (2009) Measuring The Unmeasurable: Urban Design Qualities Related To Walkability. Journal Of Urban Design, 14(1), 65-84.

Frank L.D., Sallis J.F., Saelens B.E., Leary L., Caın K, Conway T.L., Hess P.M., (2010) The Development Of A Walkability İndex: Application To The Neighborhood Quality Of Life Study. British Journal Of Sports Medicine 44: 924-933.

Frank, L.D., Engelke, P.O., Schmid, T.L. (2003) Health And Community Design: The Impact Of The Built Environment On Physical Activity Island Press, Washington, Dc.

Frumkin, H., Wendel, A., Abrams, R.F., Malizia, E. (2011) Chapter 1: An İntroduction To Healthy Places. In: Dannenberg, A., Frumkin, H., Jackson, R. (Eds.), Making Healthy Places Designing And Building For Heath, Well-Being, And Sustainability. Island Press, Washington Dc, Usa.

Google Earth Uygulaması, [Https://Earth.Google.Com/Web/], Erişim Tarihi (18.02.2019).

Gülersoy, N.Z., Özsoy, A., Tezer, A., Genli Yiğiter, Y. Ve Günay, Z. (2012) Mevcut Kentsel Dokuda Çevresel Kalitenin İyileştirilmesi: Stratejik Kalite Modeli, İstanbul: İtü Ht166.M48 2012, 29.

Gündoğdu M., Çıracı H. (1995) Şehirsel Mekânın Biçimlenme Özellikleri Ve Yaya Hareketi Üzerindeki Etkisi, 6. Kentsel Tasarım Ve Uygulamalar Sempozyumu, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul, Mayıs, 1995.

Gündoğdu, M. (1995) "Şehirsel Mekanın Biçimlenme Özelliklerinin Yaya Hareketi Üzerindeki Etkisi: Yeşilköy-Köyiçi Örneği", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Haziran, 1995.

Gündoğdu, M. (2005) "Galata Pera Bölgesi Mekânsal Morfolojik Özellikleri İle Arazi Kullanımı Arasındaki Etkileşim", Basılmamış Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Nisan, 2005.

Hamamcıoğlu, C., Akın, O., (2014), Çevre Ve Toplum Yaşamına Duyarlı Kent Yaklaşımlar Bağlamında Yaya Erişimi Ve Yürünebilirlik (Kadıköy Örneği), 11. Ulaştırma Kongresi, Tmmob, İstanbul, 456-447.

Handy, S.L., Boarnet, M.G., Ewing, R., Killingsworth, R.E., (2002) How The Built Environment Affects Physical Activity: Views From Urban Planning. Am. J. Prev. Med. 23 (2), 64-73.

Hillier, B., (1996) Cities As Movement Economies, Urban Design International, Volume 1, 41-60.

Hillier, B., (2001) A Theory Of The City As Object Or How Spatial Laws Mediate The Social. Constructions Of Urban Space, 3rd International Symposium On Space Syntax, Brazil, 02:1-9.

Hillier, B., A. Penn, J.Hanson And I. Grojeski (1993) Natural Movement Or, Configuration And Attraction İn Urban Pedestrian Movement Environment & Planning B: Planning & Design, 20:29-66.

Hillier, B., Hanson, J., (1984) The Social Logic Of Space, Cambridge: Cambridge University Press.

Hillier, B., Iida, S. (2005) Network And Psychological Effects: A Theory Of Urban Movement. In Spatial Information Theory, 475-490.

Hillier, B., Leaman A., (1973) The Man-Environment Paradigm And Its Paradoxes, Architecture Design, Volume 8, 84.

Jacobs, A.B. (1995) Great Streets, Mıt Press, Cambridge, Massachusetts.

Jacobs, J. (1961) The Death And Life Of Great American Cities, New York: Random House And Vintage Books.

Jenks, M., Burgess, R. (2000) Compact Cities: Sustainable Urban Forms For Developing Countries: 9-24. Spon Press: London&Newyork. 11 Newfetter Lane, London Ec4p4ee Isbn 0-203-78686-6.

Joh K., Nguyen M. T., Boarnet M.G., (2012) Can Built And Social Environmental Factors Encourage Walking Among Individuals With Negative Walking Attitudes? Journal Of Planning Education And Research, 32(2) 219-236.

Kalakou, S., Moura, F. (2014) Bridging The Gap İn Planning Indoor Pedestrian Facilities. Transport Reviews, 34(4), 474–500. [Http://Doi.Org/10.1

080/01441647.2014.915441], Erişim Tarihi (23.02.2019).

Köseoğlu, E., Çelikkayalar, E., (2016) Yapılı Çevrede Renk Tercihleri, Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bilimleri Ve Uygulamaları Dergisi, 1(2):57-65.

Krambeck, H., Shah, J. (2006) The Global Walkability Index: Talk The Walk And Walk The Talk [Http://Cleanairinitiative.Org/Portal/System/Files/60499_Paper.Pdf] Erişim Tarihi (19.02.2018).

Kriger, M.T., (1979) An Approach To Built-Form Connectivity At The Urban Scale Envionment And Planning B No:1 67-68.

Lavey, J. (2004) What İs Walkability? [Https://Communitybuilders.Org//What-We-Think/Blog/What-İs-Walkability/] Erişim Tarihi (19.02.2018).

Leslie, E., Cerin, E., Dutoit, L., Owen, N., Bauman, A. (2007) Objectively Assessing 'Walkability' Of Local Communities: Using Gıs To Identify The Relevant Environmental Attributes. Gıs For Health And The Environment, 91–104. [Http:// Dx.Doi.Org/10.1007/978-3-540-71318-07], Erişim Tarihi (19.02.2018).

Moura, F., Cambra, P., Gonçalves A. (2017) Measuring Walkability For Distinct Pedestrian Groups With A Participatory Assessment Method: A Case Study İn Lisbon. Landscape And Urban Planning 157:282-296

Newman, P.,W.,G., Kenworthy, J.,R. (1996) The Land Use-Transport Connection-An Overview, Land Use Policy 13(1) 1-22.

Özalp, Y., (2016) Mekânsal Kalitenin Yürünebilirlik Üzerindeki Etkisi: Ankara-Atatürk Bulvarı Örneği, Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özer, Ö. (2006) Yaya Hareketleri Ve Mekân İlişkisi: İstanbul-Galata Bölgesi Örneği, Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 117;63-73.

Pakdil, F. A. (2001) Yaşlı Ve Özürlüler İçin Kentsel Alanların Tasarımı, İstanbul: 1. Uluslararası Kent Mobilyaları Sempozyumu Bildiri Kitabı, 353-356.

Perkins, D., Wandersman A., Rich R.,C., Taylor R., B.,(1993) The Physical Environment Of Street Crime: Defensible Space, Territoriality And Incivilities Journal Of Environmental Psychology, 13, 29-49.

Project For Public Space, (2011) What Is Walkability? How Do You Measure It? Take –Aways From This Year's Trb Meeting, Https://Www.Pps.Org/Article/What-İs-Walkability-How-Do-You-Measure-İt-Take-Aways-From-This-Years-Trb-Meeting. Erişim Tarihi (19.01.2019).

Pucher, J., Dijkstra, L. (2000) Making Walking And Cycling Safer: Lessons From Europe Transportation Quarterly Summer İn Victoria Transport Policy Institute, Http://Www.Vtpi.Org/Puchertq.Pdf Erişim Tarihi (21.01.2019).

Rogers, R. (2002) Delivering The Urban Renaissance, [Https://Www.Theguardian.Com/Society/ 2002/Jul/21/Regeneration.Comment], Erişim Tarihi (23.02.2019).

Rogers, S.H., Halstead J.M. Gardner K.H. And Carlson C. H. (2011) Examining Walkability And Social Capital As Indicators Of Quality Of Liked At The Municipal And Neighborhood Scales. Applied Research İn Quality Of Life 6: 201-213.

Sallis, J. F. (2009) Measuring Physical Activity Environments: A Brief History American Journal Of Preventive Medicine, 2009, 36(4): S86-S92.

Shrestha, B. (2011) Street Typology İn Kathmandu And Street Transformation. Urbani Izziv, (22) 2 107-121 Http://Www.Jstor.Org/Stable/24920582. Erişim Tarihi (21.01.2019).

Southworth, M. (2005) Designing The Walkable City Article İn Journal Of Urban Planning And Development 131:4 Aralık 2005, 920 Doı: 10.1061/(Asce)0733-9488 246-257.

Southworth, M., Owens, P.M. (1993) The Evolving Metropolis: Studies Of Community, Neighborhood, And Street Form At The Urban Edge, Journal Of The American Planning Association 59(3) 271-87.

Talen E. Ve Koschinsky J. (2013) The Walkable Neighborhood: A Literature Review. International Journal Of Sustainable Land Use And Urban Planning 1 (1): 42-63.

Tekel, A., Özalp, Y., (2016) Mekanın Fiziksel Ve Algısal Niteliğinin Yürünebilirliğe Ve Mekanda Yürümeden Duyulan Memnuniyete Etkisi: Ankara Atatürk Bulvarı Örneği, Planlama Dergisi, 26(1) 40–50,

Türk Standartları Enstitüsü, (2011) Şehir İçi Yollar - Otobüs Durakları Yer Seçimi Kuralları, 23-2.

Wheeler, S. (2001) Livable Communities: Creating Safe And Livable Neighborhoods, Towns, And Regions İn California, Iurd Working Paper Series. [Https://Escholarship.Org/Uc/İtem/8xf2d6jg#Page-1] Erişim Tarihi (23.02.2019).

Who|Physical Inactivity: A Global Public Health Problem (2016) [Http://Www.Who.İnt/Diet Physicalactivity/ Factsheet_İnactivity/En] Erişim Tarihi (19.01.2019).

Williams, J., (2011) Smart Growth: From Sprawl To Sustainability, By Jon Reeds [Https://Makewealthhistory.Org/2011/04/18/Smart-Growth-From-Sprawl-To-Sustainability-By-Jon-Reeds/] Erişim Tarihi (23.02.2019).

Walk Score, (2019) Walkable Neighborhoods Https://Www.Walkscore.Com/Walkable-Neighborhoods.Shtml Erişim Tarihi (21.01.2019).

Y. Halu, Z., (2010). Kentsel Mekân Olarak Caddelerin Mekânsal Karakterinin Yürünebilirlik Bağlamında İrdelenmesi Bağdat Caddesi Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Planlama 2020;30(3):508–521 | doi: 10.14744/planlama.2020.22590

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Tekerlekli Sandalye ile Ulaşılabilirliğin Yapı Grubu ve Kentsel Ölçekte İrdelenmesi: Eskişehir Odunpazarı Kentsel Sit Alanı ve Kurşunlu Külliyesi

Evaluation of the Accessibility with Wheelchair in Scale of Building Group and Urban Scale: Eskisehir Odunpazari Urban Site and Kurşunlu Complex

Hasan Ünver, Orkun Alptekin

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Eskişehir

ÖZ

Kentsel alanların ve yapıların ulaşılabilirliği, sadece engelli bireyler için değil, yaşlılar, çocuklar ve tüm bireyler için önemli bir yere sahiptir. Günümüzde, engelli bireylerin haklarını koruyan yasa ve mevzuatlar mevcut olmakla birlikte, bu mevzuatların uygulamaya geçirilmesinde eksiklikler görülmektedir. Bu çalışmada, aralarında engellilerin de bulunduğu, birçok yerli ve yabancı turistin ziyaret ettiği Eskişehir Odunpazarı Kentsel Sit Alanı ile Kurşunlu Külliyesi, tekerlekli sandalye kullanıcıları bağlamında, ulaşılabilirlik açısından incelenmektedir. Elde edilen veriler doğrultusunda, ulaşılabilirliğin sağlanamadığı durumlara yönelik çözüm ve öneriler sunulmaktadır.

Anahtar sözcükler: Engelli; Odunpazarı, tekerlekli sandalye; ulaşılabilirlik.

ABSTRACT

The accessibility of urban areas and structures has an important place not only for the disabled people, but also for the elderly, children and all individuals. Today, although there are laws and regulations that protect the rights of people with disabilities, there are shortcomings in the implementation of these legislation. In this study, Eskisehir Odunpazarı Urban Site and Kursunlu Complex which are visited by many local and foreign tourists are examined in terms of accessibility in the context of wheelchair users. The obtained data is evaluated, then solutions and suggestions are provided for situations where accessibility cannot be achieved.

Keywords: Disabled; Odunpazarı; wheelchair; accessibility.

Geliş tarihi: 31.05.2019 Kabul tarihi: 23.03.2020
Online yayımlanma tarihi: 24.09.2020
İletişim: Hasan Ünver
e-posta: hasanunver@gmail.com

TMMOB Şehir Plancıları Odası

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

1. Giriş

Engelli bireylerin sosyal hayata katılabilmeleri ve sosyal yaşam içerisinde gelişerek varlıklarını sürdürebilmeleri, çevre koşullarının ulaşılabilirliğiyle sınırlı olmaktadır. Ulaşılabilir çevre koşullarının sağlanabilmesi ise, planlama, tasarım ve uygulamada gereksinimlerin göz önünde bulundurulmasıyla mümkündür. Bu bağlamda, ulaşılabilirlik kavramı önem kazanmış, ulusal ve uluslararası standartlar geliştirilmiştir. Bu mevzuatlar arasında, Engelli Amerikalılar Kanunu (ADA, 2019) önemli bir yere sahiptir. ADA, iş, okul, ulaşım ve tüm kamusal ve kamuya açık özel alanlar dâhil olmak üzere, engelleri olan insanlara karşı ayrımcılığı önleyen bir insan hakları kanunudur (Americans with Disabilities Act, 2019). Sosyal hayatta ayrımcılık başta olmak üzere, tüm engellilik türleri hakkında gerek hukuki ve gerekse de teknik altyapıyı oluşturma bağlamında zengin bir kaynaktır. ADA Binalar ve Tesisler İçin Ulaşılabilirlik Rehberi (ADAAG, 2019) ise, yapılı çevre özelinde birçok teknik hususta başvurulan, Türkiye Cumhuriyeti mevzuatında da faydalanılmış bir belgedir. Ayrıca, Amerikan Ulusal Standartlar Enstitüsü (ANSI) A117.1-2003 Ulaşılabilir ve Kullanılabilir Bina ve Tesisler; Bina Yönetmeliği, İngiltere ve Galler'de Binaların Ulaşılabilirliği ve Kullanımı gibi çeşitli standartlarla birlikte, ulaşılabilir bir yapılı çevrenin sahip olması gereken teknik özelliklerin belirlendiği birçok uluslararası belge de mevcuttur (ANSI, 2019).

Türkiye Cumhuriyeti mevzuatında ise, 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, ulaşılabilirlik ile ilgili temel mevzuat metnidir. Kanunda yer alan,

> *Engellilerin temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını teşvik ve temin ederek ve doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirerek toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarının sağlanması ve engelliliği önleyici tedbirlerin alınması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını sağlamayı (Engelliler Hakkında Kanun, 2005)*

ifadesi, aralarında teknik hususların da yer aldığı birçok konu hakkında, standart ve yönetmelik yapılmasına hükmetmektedir. Kanunda engelli haklarının korunması bağlamında, kentsel mekânların ulaşılabilirliğine yönelik tanımlar da bulunmaktadır. Kanunun geçici 2. maddesi gereğince;

> *... kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmî yapılar, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları (…) ve umuma açık hizmet veren her türlü yapılar (Engelliler Hakkında Kanun, 2005)*

ulaşılabilir olmak zorundadır. Bu bağlamda, Türk Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından hazırlanan, başta TS 12576-Şehir İçi Yollar – Özürlü Ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemler ve İşaretlemelerin Tasarım Kuralları ve TS 9111-Engelliler İçin Bina Tasarımı ve Düzenlemeler olmak üzere birçok standart yürürlüktedir. TS 12576, dış mekânlar dâhil olmak üzere birçok konuda teknik ve sayısal norm içermekle birlikte (TSE, 2020), TS 9111 "tüm binalar ve yakın çevresinde özürlüler ve hareket kısıtlılığı bulunan kişiler için ulaşılabilirliği sağlayacak fiziki düzenlemelere ait kural ve esasları kapsamaktadır" (TSE, 2019). Ayrıca, konuyla ilgili, birçok yerel yönetim birimi, 'Mersin Büyükşehir Belediyesi Erişilebilirlik Yönetmeliği' (2018), 'Muratpaşa Belediyesi Engellilere Yönelik Yönetmelik' (2015) ile 'Alanya Belediye Başkanlığı Herkes İçin Alanya Engelsiz Kent Yönetmeliği (2016) gibi yönetmelikler; 'İzmir Büyükşehir Belediyesi Engelsiz İzmir Kırmızı Bayrak Teknik Şartnamesi' (2018), 'Herkes İçin Erişilebilir ve Kullanılabilir Fiziksel Çevre ve Yapılar İçin Ek Teknik Şartnamesi (İstanbul BŞB, 2010) gibi şartnameler ve 'Engelli Erişilebilirliğinde Olmazsa Olmazlar' (İMO İzmir Şubesi, 2018), 'Denizli Belediyesi Kent Konseyi Engelliler Meclisi Engelli Kılavuzu' (2013) gibi kılavuz ve rehberler yayınlamışlardır.

Bu mevzuat metinleri dışında yapılı çevreyi, yürürlükteki mevzuat metinleri çerçevesinde değerlendiren akademik çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalarda, Olgun ve Yılmaz (2014), Niğde Kızılelma Parkı'nın; Demiroğlu ve diğerleri (2016), Kilis 7 Aralık Üniversitesi Merkez Yerleşkesinin; Kuter ve Çakmak (2017), Ankara Seğmenler Parkı'nın; Evci ve Kuş Şahin (2017), Göreme Açık Hava Müzesi'nin; Şat ve Göver (2017), Çorum'un; Biçer ve diğerleri (2018) ise, Erciyes Üniversitesi Merkez Yerleşkesinin engelli mevzuat ve standartlarına uygunluklarını inceleyerek, hatalı ve eksik uygulamaların çözümlerine yönelik önerilerde bulunmuşlardır. Bu çalışmaların, özel bir engel türüne değil, genellikle tüm engel türlerine yönelik gerçekleştirildiği görülmektedir.

Daha geniş ölçekli alan çalışmalarında ise, Aygün (2017) Tekirdağ Süleymanpaşa İlçesi'nin belirli mahallelerinde bazı dış kullanım alanları ile bu alanlardaki donatı elemanlarını; Diker ve Çetinkaya (2016), Safranbolu Turizm Destinasyonu'nun erişilebilir turizm açısından uygunluğunu; Malkoç True ve Sönmez Türel (2013), İzmir İli merkez ilçeler genelinde yapılı mekânlar ile bu mekânlara erişim konularını çalışmışlardır. Bu çalışmalarda, engellilerin kullanımına dair uygulamalar incelenmiş, kentsel politikalar bağlamında da, değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Çınar ve diğerleri (2015), Ankara'da yaşayan, çalışan tekerlekli sandalye kullanıcıları ile görme engelli bireyleri; Page ve Thorsteinsson (2018) ise, yapılı çevrede kapsayıcı tasarımı, tekerlekli sandalye kullanıcıları bağlamında irdelemişlerdir. Çalışmada, tekerlekli sandalye kullanıcılarının gereksinimlerinin, kentsel ölçekte olmamakla birlikte, tasarımcı elinden çıkmış yapılar bağlamında analiz edildiği görülmektedir.

Yapılan çalışmalarda, yapılı çevrede yol ve kaldırımların eğimle-

rinin tekerlekli sandalye kullanıcıları bağlamında önemli olduğu görülmektedir. Yapılı çevrenin değişmez donatıları durumunda olan yol ve kaldırımlar, eğim oranları %6'yı aşması durumunda rampa olarak irdelenmeli ve düzenlenmelidir (Neufert, 2018:32). ADAAG'ın 4.8 maddesinde (2019), farklı kotları birbirine bağlamada asansör vb. elemanların mümkün olmaması durumunda, rampaların tekerlekli sandalye ve hatta yürüme yardımcısı alet veya donanım kullanıcıları için hayati önem taşıdığı ve söz konusu eğimin işlerliğinin eğim oranı ve rampa uzunluğunun her ikisiyle de ilişkili olduğu vurgulanmıştır (Access Board, 2002). Birçok yürüyebilen ve tekerlekli sandalye kullanıcısı 1:16 (%6,25) eğimli rampaları kullanabilmekle birlikte, birçoğu ise 1:12 (%8,33) eğimi 9 m'den itibaren kullanamamaktadır (Lenker ve diğerleri, 2016:116). Muratpaşa Belediyesi'nin yayınladığı, Engellilere Yönelik Yönetmelik'te de, sürücü gücü ile hareket eden tekerlekli sandalyeler için, kaldırım eğimlerinin %2'den küçük olması önerilmektedir (2015).

Tekerlekli sandalye kullanıcıları için yapılan bir diğer çalışmada (Pressman, 2007: 904) Tablo 1'de görüldüğü üzere rampaların eğim oranlarına göre maksimum konforlu kol uzunlukları ve yükselmeleri belirtilmiştir. Bununla birlikte Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan tekerlekli sandalye için kullanılacak rampalarla ilgili bir standartta (UN, 2020) %5'e kadar olan eğimin tekerlekli sandalye kullanıcıları için, ulaşılabilirlik açısından konforlu bir eğim olduğu görülmektedir (Şekil 1).

Yapılı çevrede kullanılan yapı malzemelerinin seçimi de, tekerlekli sandalye kullanıcıları bağlamında, ulaşılabilirliğin önemli bir bileşenidir. Malzeme seçiminin önemi, ADAAG'ın 4.5 maddesinde (2019), özellikle yürüme veya denge kaynaklı sıkıntı ve engelleri olan kullanıcıların, kayma ve takılma kaynaklı düşmelere maruz kalabilecekleri ifadesiyle belirtilmektedir. Ayrıca, tekerlekli sandalye kullanıcıları için, sert, kararlı ve düzgün yüzeyler üretilmesi gerektiği ve rampaların tüm yüzeyleri boyunca eşdeğer nitel ve nicel değerlere sahip olmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Çok az bile olsa eğim değişiklikleri de, tekerlekli sandalye kullanımına engel teşkil edebilmektedir (Access Board, 2002). Ek olarak, TS 12576'da rampa yüzeylerinin de sert, engebesiz ve kaymaz malzeme ile kaplanması ön görülmüştür (TSE, 2020).

Bu çalışmada, kuzey-güney doğrultusunda eğimli bir topografyada yer alan Odunpazarı Kentsel Sit Alanı ve Kurşunlu Külliyesi tekerlekli sandalye ile ulaşılabilirlik bağlamında irdelenmektedir. Çalışmada yapılı çevre; eğim, yapı malzemesi ve mimari bileşen bazında değerlendirilmiş, tespit edilen ulaşılabilirlik sorunlarına yönelik çözüm önerileri sunulmuştur.

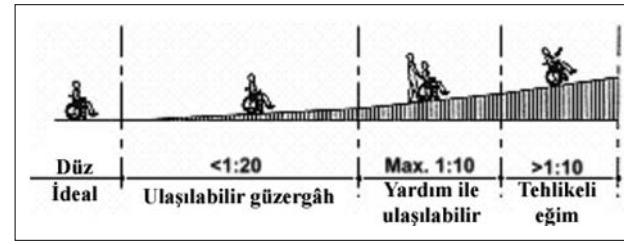
2. Materyal ve Metod

Tarihi bir bölge olan Odunpazarı Kentsel Sit Alanı, Kurşunlu Külliyesi çevresindeki sokak sağlıklaştırma çalışmaları, tekil restorasyon uygulamaları ve müzeler ile birlikte turistik ve kültürel açıdan kentin önemli bir turizm merkezi haline gelmiştir. Bölgedeki çoğu mahalle ve sokak, gerek fiziksel, gerekse de sosyal bağlamda özgün dokusunu korumaktadır. Kurşunlu Külliyesi'nde ise restorasyon yapılarak birimlere yeni fonksiyonlar verilmiştir (Tablo 2 ve Şekil 2).

Tablo 1. Tekerlekli sandalye kullanıcıları için eğim oranı değişimlerinde ortaya çıkan ihtiyaçlar

Eğitim oranı			Maksimum konforlu kol uzunluğu	Maksimum konforlu yükselme
%5	1:20	~2.5°	Sınır yok	Sınır yok
%6	1:16	~3.5°	8 m.	0,50 m.
%7	1:14	~4°	5 m.	0,35 m.
%8	1:12	~4.5°	2 m.	0,16 m.

Kaynak: Pressman, 2007: 904.

Şekil 1. Tekerlekli sandalye için eğim oranının konfor şartları (UN, 2020).

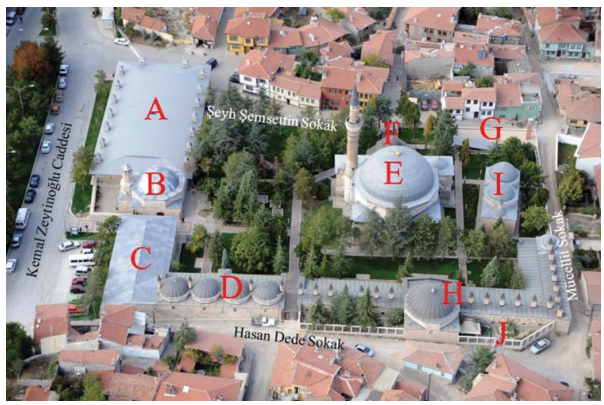
Restorasyon sonrası Kurşunlu Külliyesi, TS9111 ile TS12576 kapsamında "kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmî yapılar" ve "umuma açık hizmet veren her türlü yapılar" olarak değerlendirilmektedir. Kentsel sit alanı da, aynı standartların "mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları" kapsamına girmesi bağlamında ulaşılabilir olmak zorundadır.

Odunpazarı Kentsel Sit Alanı ve Kurşunlu Külliyesi, kuzey-güney doğrultusundaki eğimli bir topografyada yer aldığından dolayı, ulaşılabilirlik açısından sorunlar içermektedir. Bu bağlamda, çalışmada öncellikle mevcut durum üzerinden, en yakın toplu ulaşım merkezi konumundaki Atatürk Bulvarı'ndan Külliye'ye olan ulaşım aksları değerlendirilmiştir. Ardından, Odunpazarı Kentsel Siti Koruma Amaçlı İmar Planı (KAİP) kapsamında yapılması planlanan ring yol ve katlı otopark ile Külliye arasındaki bağlantıların tekerlekli sandalye kullanıcıları bağlamında ulaşılabilirliği incelenmektedir. Son olarak, Kurşunlu Külliyesi'nde yer alan yapılar arasındaki ulaşılabilirlik, tekerlekli sandalye kullanıcıları bağlamında irdelenmektedir.

Çalışmada, Kurşunlu Külliyesi'nin vaziyet ve mimari planlarında, EKTVKBK 20.12.2005 gün ve 840 sayılı kararıyla uygun bulunan restorasyon projesi ile 22.06.2007 gün ve 2000 sa-

Tablo 2. Kurşunlu Külliyesi'nin birimlerinin özgün ve mevcut işlevleri

Parsel	Özgün işlev	Mevcut işlev	Fotoğraf
1	Kervansaray	Odunpazarı ahşap eserler galerisi	Şekil 2-A
2	Matbah	Cam sanatları merkezi-Açık alevde cam şekillendirme stüdyosu	Şekil 2-B
	İmaret	Cam sanatları merkezi-Sıcak cam üfleme stüdyosu	Şekil 2-C
3	Buyutuzs-Zayf	Fotoğraf galerisi	Şekil 2-D
4	Cami	Cami	Şekil 2-E
	Şadırvan	Şadırvan	Şekil 2-F
	–	WC ve ısı merkezi	Şekil 2-G
5	Hânikah	Eskişehir Sanatları Çarşısı	Şekil 2-H
		Lüle Taşı Müzesi	
	Sıbyan Mektebi	Odunpazarı kütüphanesi	Şekil 2-I
	Hazire	Hazire	Şekil 2-J

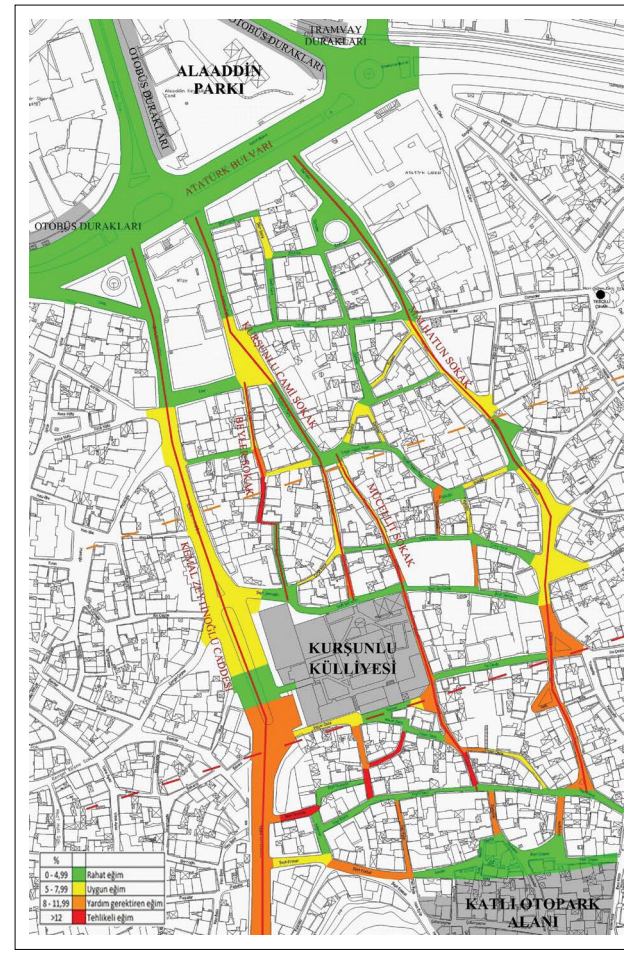

Şekil 2. Kurşunlu Külliyesi'nin hava fotoğrafı (Eskişehir Valiliği, 2019).

yılı kararıyla uygun bulunan revize restorasyon projesine ait çizimler kullanılmıştır. Kentsel ölçekteki eğim analizlerinde ise, EKTVKBK 27.04.2011 gün ve 4873 sayılı Kararı ile uygun bulunan, Odunpazarı Kentsel Siti KAİP'e altlık teşkil eden, hâlihazır haritalardaki kot bilgilerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın hazırlandığı tarih itibariyle, KAİP'in ilgili hükümleri henüz uygulamaya geçmemiştir. Ancak, uygulanmalarına KAİP ile hükmedildiği için, bu çalışma kapsamına alınmıştır. Çalışmada geçen rampa/sokak eğimi, iki kot arasındaki düşey yükseklik farkının yatay uzunluğa olan ortalama oranını ifade etmektedir.

2.1. Önemli Ulaşım Noktalarından Kurşunlu Külliyesi'ne Ulaşılabilirlik

Odunpazarı Kentsel Sit Alanı'nın kuzeyinde yer alan Atatürk Bulvarı, Eskişehir'in merkezini doğu ve batı bölgelerine bağlayan önemli bir akstır. Bununla birlikte Bulvarın Kurşunlu Külliyesi'nin kuzeyinde yer alan kısmı, kent içi otobüs ve tramvay duraklarının yer aldığı çok yoğun ve önemli bir düğüm noktasıdır (Şekil 3).

Şekil 3. Atatürk Bulvarı ile katlı otopark alanı arasındaki yolların eğim analizi.

Toplu taşıma düğüm noktalarından Külliye'ye, topografyaya dik (kuzey-güney) doğrultuda ilerleyen Kemal Zeytinoğlu Caddesi, Beyler Sokak, Kurşunlu Cami Sokak ve Malhatun Sokak adlı birbirine paralel akslar ile ulaşılmaktadır. Bu akslar aynı za-

Şekil 4. Kurşunlu Cami ve Beyler sokaklara ait görüntüler.

manda, Odunpazarı KAİP hükümlerince, 'turistik ticaret aksı' olarak tanımlanan sokaklardan bazılarıdır (Özkut ve Yılmaz, 2011:185). Bu aksların hepsi güneye doğru yükselen topografya nedeniyle, belirli oranlarda eğime sahiptir (Şekil 3).

Atatürk Bulvarı ve İki Eylül Caddesi kesişiminde yer alan tramvay durakları ile Kurşunlu Külliyesi'nin ana girişi niteliğindeki Batı Kapısı arasında 26 m; Batı Kapısı ile Odunpazarı Kentsel Siti KAİP kararı gereği Külliye'nin güneyinde yapılması planlanan ring yol/katlı otopark alanının girişi arasında 11 m kot farkı bulunmaktadır. Bununla birlikte, Külliye'nin en üst kotu olan Güney Kapısı, en alt kotu olan Kuzey Kapısı'ndan 9,17 m daha yüksektedir. Bu kot farklarının, gerek ulaşım akslarında, gerek bu akslardan Külliye'ye girişlerde ve gerekse de Külliye'nin açık, yarı açık ve kapalı sirkülasyon ağında ulaşılabilirlik açısından değerlendirilmesi gerekmektedir.

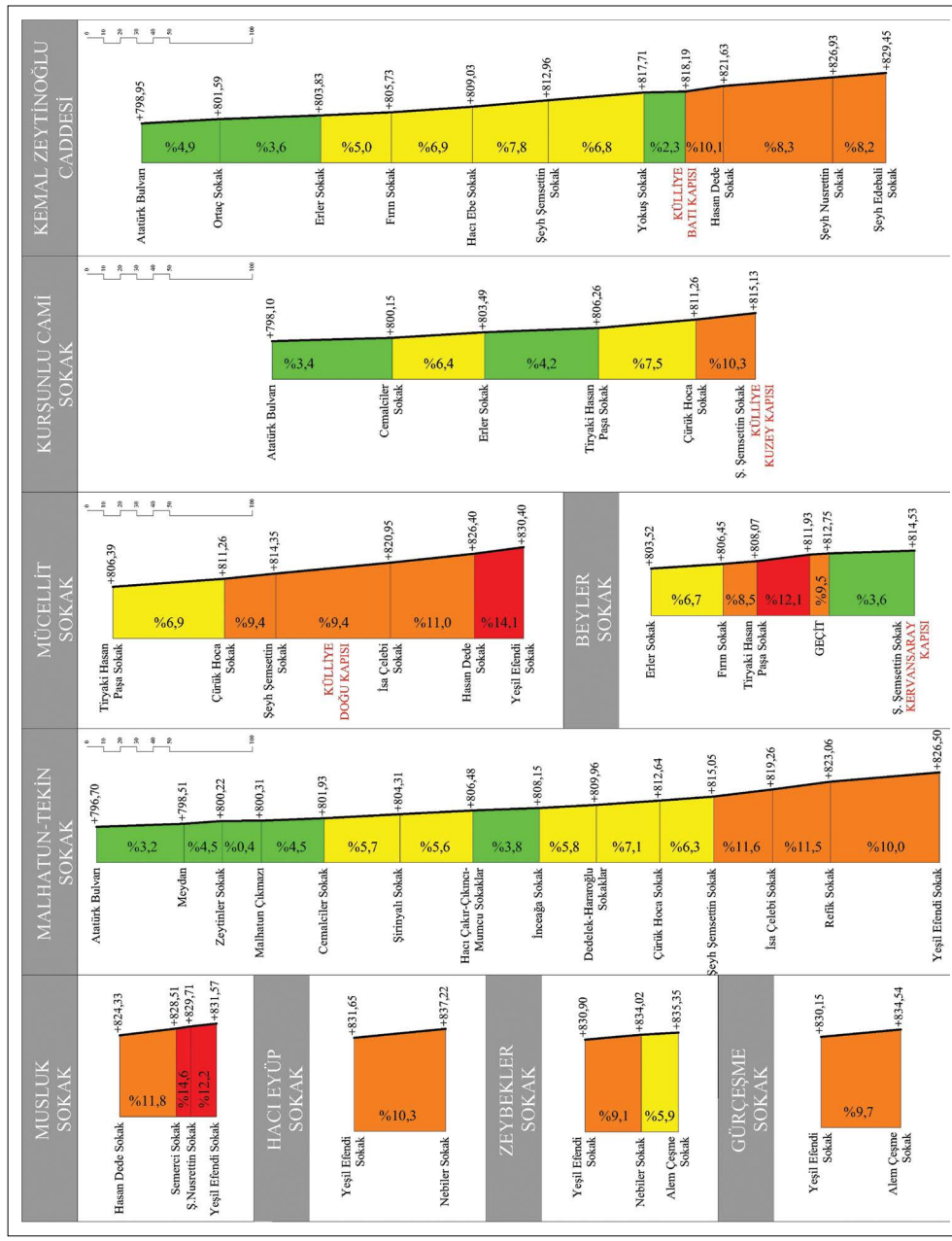
Külliye'nin güneyinde kalan tarihi kent dokusu, topografyanın giderek dikleşmesi ve kent merkezinden uzaklaşılması nedeniyle seyrekleşmektedir. Binaların bittiği noktadan itibaren de, Odunpazarı Mezarlığı'na ayrılan alan başlamaktadır. Yapı yoğunluğunun az olduğu bu bölgeye, herhangi bir ulaşılabilirlik ihtiyacı olmamakla birlikte, KAİP hükümleri uyarınca hükmedilen, ancak çalışmanın kaleme alındığı tarih itibariyle uygulamaya aktarılmamış olan katlı otopark (Şekil 3) ile ring yolun yapılmasıyla, alanın ulaşılabilirliği de önemli olacaktır. Çünkü KAİP'in diğer bir kararında, bu ring yol ile katlı otoparkın gerçekleşmesini müteakip, Kentsel Sit sınırlarında kalan tüm sokakların (Malhatun Sokak hariç) lastik tekerlekli araçların kullanımına kapatılması da planlanmaktadır (Özkut ve Yılmaz, 2011: 145). Bu bağlamda, bu bölgeden Külliye'ye olan bağlantıların ulaşılabilirliği de çalışma kapsamında yer almaktadır.

2.1.1. Külliye'nin Atatürk Bulvarı ile ilişkisini kuran kuzey-güney ve doğu-batı aksları ile ilişkisi

Bölge genelinde, sokak sağlıklaştırma uygulamalarında yapı cepheleri ile birlikte sokak kaplamalarına yönelik müdahaleler de olmuştur. Bu bağlamda, geniş akslar olmaları ve her iki yanlarında uygulanabilmiş kesme andezit tretuvar kaplamalarıyla nedeniyle, Kemal Zeytinoğlu Caddesi ve Malhatun Sokak, diğer akslara nazaran daha konforlu bir tekerlekli sandalye kullanımı sağlamaktadır. Şekil 4'te görüldüğü üzere, Kurşunlu Cami, Beyler ve Mücellit Sokaklar ise, her ne kadar tek satıhlı sokak olarak düzenlenmeleri bağlamında ulaşılabilir akslar olsalar da, satıh kaplamalarında kullanılan 10x10 cm küp granit nedeniyle, Kemal Zeytinoğlu Caddesi ve Malhatun Sokak kadar konforlu bir ulaşılabilirlik sağlamamaktadır.

Kemal Zeytinoğlu Caddesi üzerindeki, Hacı Ebe Sokak ile Külliye'nin güney sınırını oluşturan Hasan Dede Sokak hizasından doğu-batı doğrultusunda çizilen sınırlar arasında, sokakların eğim oranlarında artış olduğu görülmektedir (Şekil 3). Bu beş aksın tümü, %8'den dik kısımlar barındırmaları bağlamında tekerlekli sandalye kullanımına uygun değildir. Bununla birlikte Mücellit Sokak (Şekil 3), %14,1'e varan eğim oranı nedeniyle (Şekil 5). Beyler Sokak ise (Şekil 3), ortasında yer alan 8,5 m. uzunluğundaki ve %9,5 eğimli bir kısım nedeniyle (Şekil 5) tekerlekli sandalye ulaşılabilirliğine uygun değildir.

Atatürk Bulvarı'nı Külliye'ye bağlayan ana akslardan, en doğudaki Malhatun Sokak ise Kurşunlu Cami, Beyler ve Mücellit Sokak'a nazaran daha uzun, devamlı ve geniş bir aks olmasından dolayı, lastik tekerlekli taşıtlar tarafından oldukça yoğun kullanılan bir güzergâhtır. Bu özelliklerinden dolayı, KAİP hü-

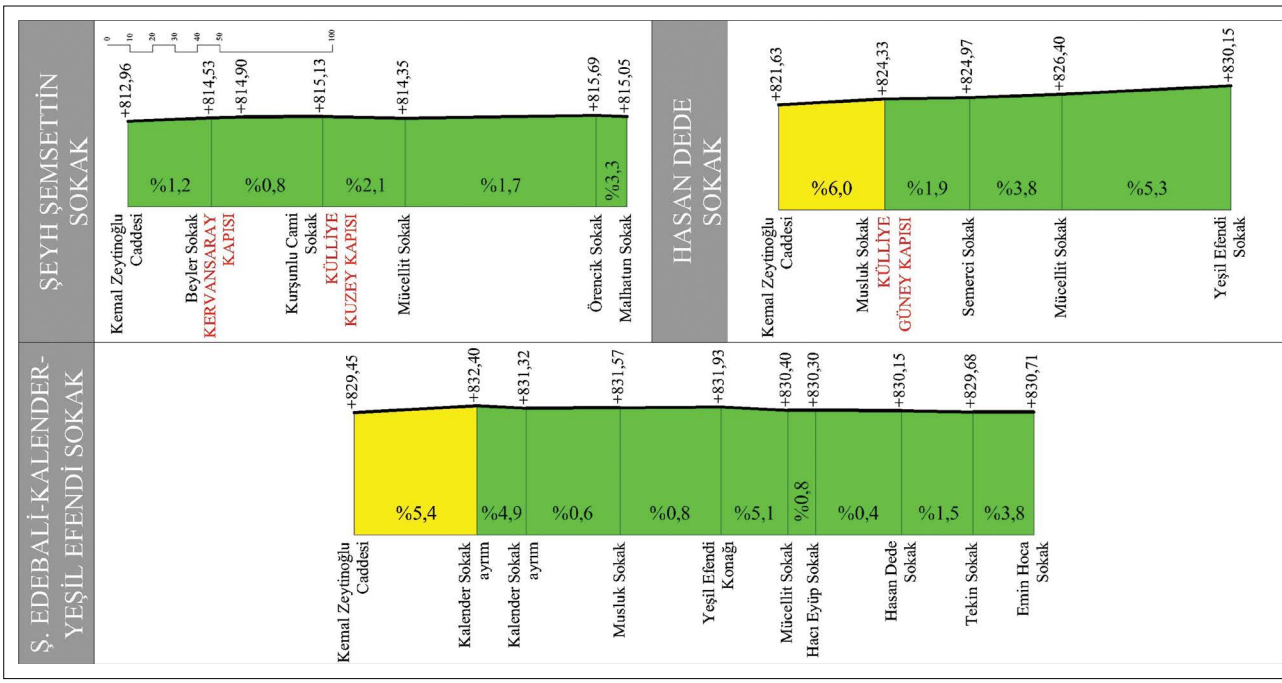
Şekil 5. Kuzey-güney doğrultusundaki bazı sokakların eğim oranı şemaları.

kümleri uyarınca, kentsel sit sınırları içinde taşıt trafiğine açık olarak kullanılması ön görülen tek akstır (Özkut ve Yılmaz, 2011: 129, 145 ve 146). Bu karardaki diğer bir etken ise, diğer sokaklara kıyasla ortalama eğim oranlarının daha düşük olması nedeniyle, Malhatun Sokak üzerinde perşembe günleri pazar kurulmasına izin verilmesidir (Şekil 5). Bu bağlamda, Malhatun Sokak'ın neredeyse tamamına yakın bir kısmı, tekerlekli sandalye kullanıcıları için oldukça rahat kullanıma olanak vermektedir.

Doğu-batı doğrultusundaki yer alan, Şeyh Şemsettin, Hasan Dede ve Yeşil Efendi Sokaklarında ise, genelde topografyaya paralel uzanmaları nedeniyle, ciddi eğim sorunları söz konusu değildir. Tiryaki Hasan Paşa Sokak'ta %4,9 ve Çürük Hoca Sokak'ta %6,6 olan eğim oranları doğu-batı doğrultusundaki en yüksek oranlardır (Şekil 3). Bu bağlamda, bu sokaklar tekerlekli sandalye açısından yardım ile ulaşılabilirdir. Külliye'nin kuzeyindeki, doğu-batı doğrultulu diğer tüm akslar genellikle %5'in altında rahat eğime sahiptir (Şekil 6).

2.1.2. Külliye'nin, Yapılması Planlanan Ring Yol ve Katlı Otopark Alanı ile ilişkisi

Çalışmanın bu bölümünde, KAİP kapsamında yapılması planlanan ring yol ve katlı otoparkla Külliye arasındaki bağlantıların,

Şekil 6. Doğu-batı aksında yer alan sokak ve caddelerin eğim oranları.

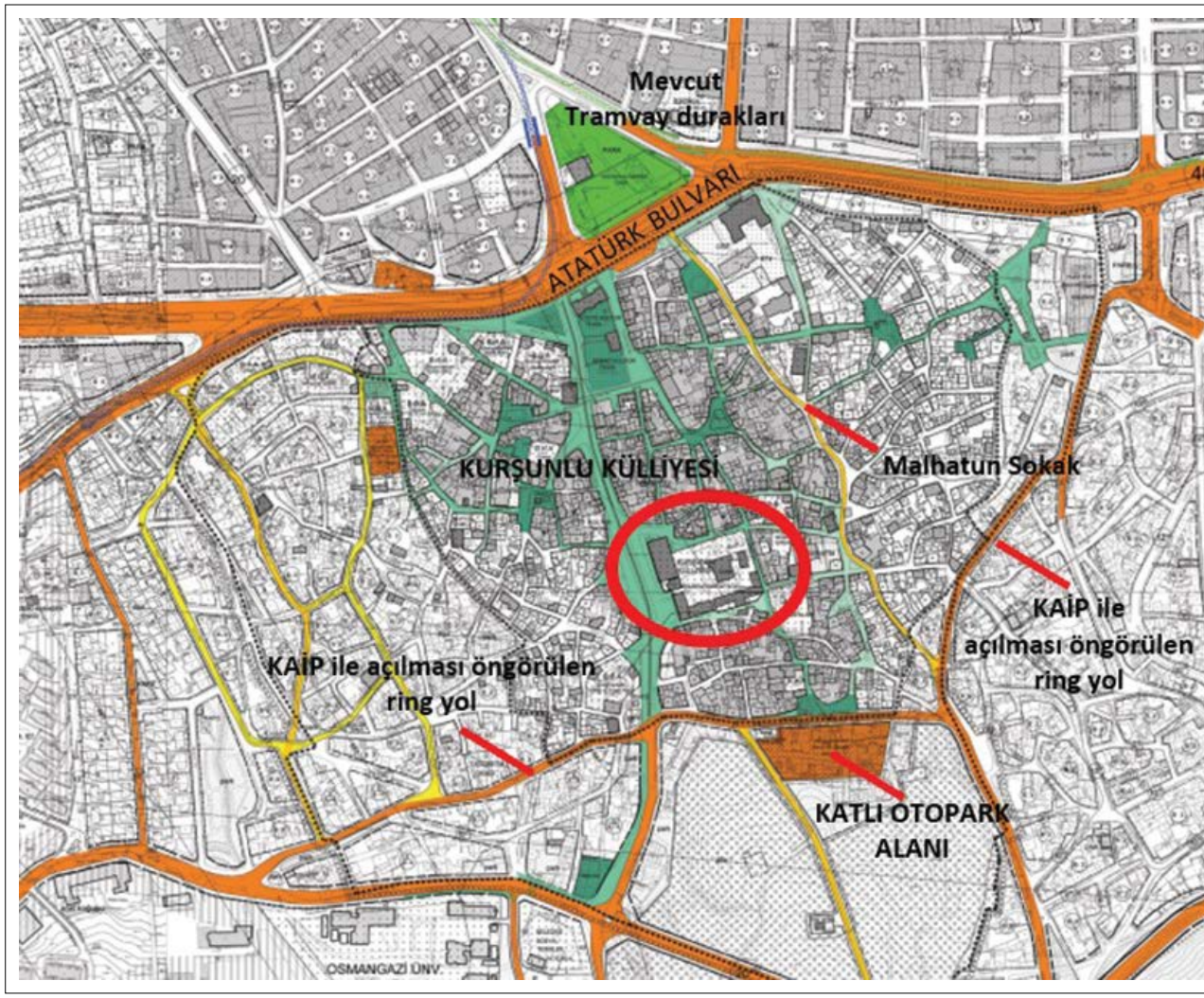
tekerlekli sandalye kullanıcıları bağlamında ulaşılabilirliği incelenmektedir. KAİP ile belirlenen kararlarda, birçok hususun yanı sıra, aşağıda ifade edildiği şekilde, ulaşımla ilgili ana kararlar da yer almaktadır:

> *Planlama alanında özelikle sit alanında araç trafiğine kısıtlama getirilmesi önerilmiştir. Gerekli sayıda otopark alanı önerilip, araç ile ulaşımın temin edilmesi aynı zamanda, yaya trafiğinin rahatlaması düşünülmüştür. (…) Malhatun (Sokak) üzerindeki araç yolu ve yaya yolu kaplaması doğal taş, kaplama seviyesi de eşit olacak şekilde düşünülmüştür. Böylece bu alanı kullanacak engelli kişilerin, doğu batı aksındaki dolaşımı sıkıntısız bir şekilde mümkün olacaktır. (…)*
>
> *Bölgede yaşayan ve işyeri olan kişilerin alana ulaşabilmesi için belirlenen alanlarda açık otoparklar önerilmiştir. Seçilen otoparkların yerleri ve büyüklüklerine aşağıdaki kriterler etken oluşturmuştur:*
> - *Odunpazarı Kentsel SİT alanının orta noktasını Kurşunlu Külliyesi ve çevresi olduğunu kabul edip, SİT sınırı dışından bu alana olan yürüme mesafesi,*
> - *Seçilen adalarda tescilli sivil mimarlık örneği yapı olup olmaması,*
> - *Arazi eğimi*
>
> *Odunpazarı mezarlığının altında önerilen büyük otopark ise hem bölgede yaşayan halk için hem de alana gelebilecek ziyaretçileri araçlarını park edebilecekleri yer olarak planlanmıştır.*
>
> *Planlama alanında 22614 m² Otopark (…) önerilmiştir (Özkut ve Yılmaz, 2011:182).*

Külliye'nin güneyinde yapılması ön görülen katlı otoparkın uygulanması durumunda, Kurşunlu Külliyesi ile otopark arasındaki aksların ulaşılabilirliği de önem arz edecektir. Bu bağlamda, bu otopark alanını Atatürk Bulvarı'na bağlamak amacıyla, aralarında Şeyh Edebali, Nebiler, Alem Çeşme Sokak'ın da bulunduğu doğu-batı doğrultusundaki mevcut aksın genişletilerek, araç trafiğine yönelik yeni bir ring yol haline getirilmesi de planlanmaktadır (Şekil 7).

Yapılacak olan ring yol ve katlı otopark alanından, tekerlekli sandalye kullanıcılarının Külliye'ye ulaşımları, Külliye'nin Güney, Kuzey ve Doğu Kapılarının ulaşılabilir nitelikte olmaması nedeniyle Batı Kapısı'ndan sağlanması gerekmektedir. Güney Kapısı ulaşılabilir olsaydı bile, Yeşil Efendi Sokak'a uzanan Musluk Sokak (Şekil 3), asgari %11,8 eğim oranıyla (Şekil 5), tekerlekli sandalye kullanıcılarının konforlu kullanabilecekleri bir sokak olmaktan uzaktır. Mücellit Sokak'ın güney kısmı ile Tekin Sokak da (Şekil 3), Musluk Sokak gibi sürekli artış gösteren tehlikeli eğim oranlarına sahiptir (Şekil 5).

Külliye'yi güneydeki katlı otopark alanı ile ring yola bağlayan önemli diğer bir aks ise Hasan Dede Sokak'tır (Şekil 3). Bu sokak, her ne kadar Külliye'nin güney sınırını oluşturan doğu-batı doğrultusunda bir aks olsa da, Musluk Sokak kesişiminden itibaren önce doğu-güneydoğu, sonra ise güneydoğu yönünde ilerleyerek kuzey-güney doğrultusundaki diğer akslarından daha konforlu ulaşılabilirlik sağlamaktadır. Sadece Kemal Zeytinoğlu Caddesi ile Külliye'nin Güney Kapısı arasındaki kısmında %6 eğime sahip olan sokak, maksimum %4,6 ortalama eğimle Katlı Otopark Alanı'na ulaşmaktadır (Şekil 6).

Şekil 7. Odunpazarı KAİP 1/2000 ölçekli ulaşım planı (Özkut ve Yılmaz, 2011:145).

Sonuç olarak, Külliye'den katlı otoparka en uygun güzergâhın sırasıyla Kemal Zeytinoğlu Caddesi, doğu istikametinde Hasan Dede Sokak, boydan boya güneydoğu yönünde Yeşil Efendi Sokak, son olarak da Emin Hoca Sokak olduğu görülmektedir (Şekil 8).

2.2. Kurşunlu Külliyesi'nin İç Ulaşılabilirliği

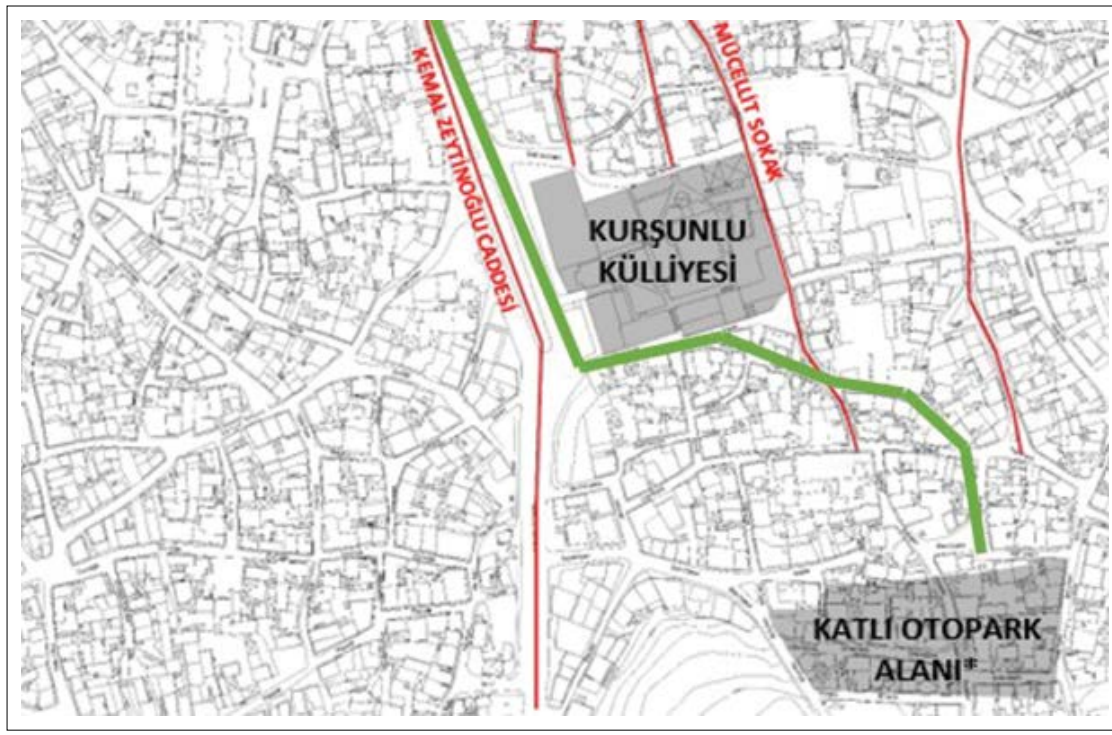
Külliye'nin her yönden sınırlarını oluşturan dört sokaktan birer giriş bulunmaktadır: Şeyh Şemsettin Sokak'tan girilen Kuzey (Cami) Kapısı, Mücellit Sokak'tan girilen Doğu Kapısı, Hasan Dede Sokak'tan girilen Güney Kapısı ve Kemal Zeytinoğlu Caddesi'nden girilen Batı Kapısı (Ana Giriş) (Şekil 9). Külliye'nin Kervansaray, ısı merkezi ve hazire hariç tüm birimlerine girişler, bu dört kapıdan sağlanmaktadır. Kervansaray ile ısı merkezine Şeyh Şemsettin Sokak'tan, Mevlevihane'de önemli görevlerde bulunmuş kişilerin kabirlerinin yer aldığı hazireye (Şekil 2) ise Hasan Dede Sokak'tan ulaşılabilmektedir.

Kervansaray önündeki sahanlığa sokak düzleminden (Şekil 9), %11,7 eğime sahip kalıcı nitelikte bir rampa ile çıkılabilmektedir (Şekil 10).

EKTVKBK 20.12.2005 gün ve 840 sayılı kararı ile uygun bulunan restorasyon projesine binaen, ısı merkezi binasında yer alan tuvaletlere (Şekil 9) ise Külliye'nin içinden, şadırvanın doğusundaki merdiven koluyla inilmektedir.

Kurşunlu Külliyesi'ni oluşturan yapı grupları ile bu grupları birbirine ve kentsel mekânlara bağlayan akslar Şekil 9'da gösterilmiştir. Çalışmada, Külliye'nin iç ulaşım aksları beş ana doğrultuda sınıflandırılmıştır. Bu akslarda, kısmen özgün malzemeler kullanılmakla birlikte, yürüyüş yolları ve merdiven kaplamaları EKTVKBK 20.12.2005 gün ve 840 sayılı Kararı ile uygun bulunan restorasyon projesine istinaden uygulanmıştır (Şekil 10).

1 numaralı aks, Batı Kapısı'nı 2 numaralı aksa bağlayan güzergâhtır (Şekil 9-koyu mavi çizgi). Ayrıca, bu akstan Matbah

Şekil 8. Batı Kapısı ile katlı otopark alanı arası alternatif ulaşılabilir güzergâh.

ve İmaret yapılarına; aksın kuzeyinde yer alan oturma gruplarına ve 5 numaralı aksa ulaşım sağlanmaktadır. Matbah iç mekânından 1 numaralı aksa açılan kapıda, tekerlekli sandalye girişine engel teşkil eden özgün eşik bulunmaktadır.

Aks üzerindeki 1-a2 kodlu rampa, (Şekil 9) %27,3 eğim oranı ile (Şekil 10) tekerlekli sandalye ulaşılabilirliği bağlamında tehlikeli bir rampadır. Aksın geri kalan kısmı, tekerlekli sandalye ile ulaşıma engel teşkil etmeyecek eğim, nitelik ve kalitede zemine sahiptir.

2 numaralı aks, Güney Kapısı'nı Şadırvan'a bağlamaktadır (Şekil 9-mor çizgi). Bu akstan ayrıca Hânikah'a, 6 numaralı aksa ve Kervansaray'ın doğusunda yer alan oturma gruplarına ulaşılmaktadır. Bu aksın 5 numaralı aksla ilişkisi eğim bağlamında ulaşılabilir olsa da, küp granit zemin kaplaması kullanılan bölümde konforlu bir tekerlekli sandalye kullanımı söz konusu değildir (Şekil 10). Aksın kuzey kısmında yer alan 2-b kodlu geçici nitelikte rampa %18,5 eğimi ile, tekerlekli sandalye ulaşılabilirliği bağlamında tehlikeli bir rampadır (Şekil 10).

3 numaralı aks, Kuzey Kapısı'ndan Cami'nin son cemaat yerine bağlantı sağlayan güzergâhtır (Şekil 9-turuncu çizgi). Bu akstan ayrıca 2 ve 4 numaralı akslara da ulaşılmaktadır. Bu aks, tekerlekli sandalye kullanıcıları açısından, sadece Şadırvan alanına kadar ulaşılabilirdir.

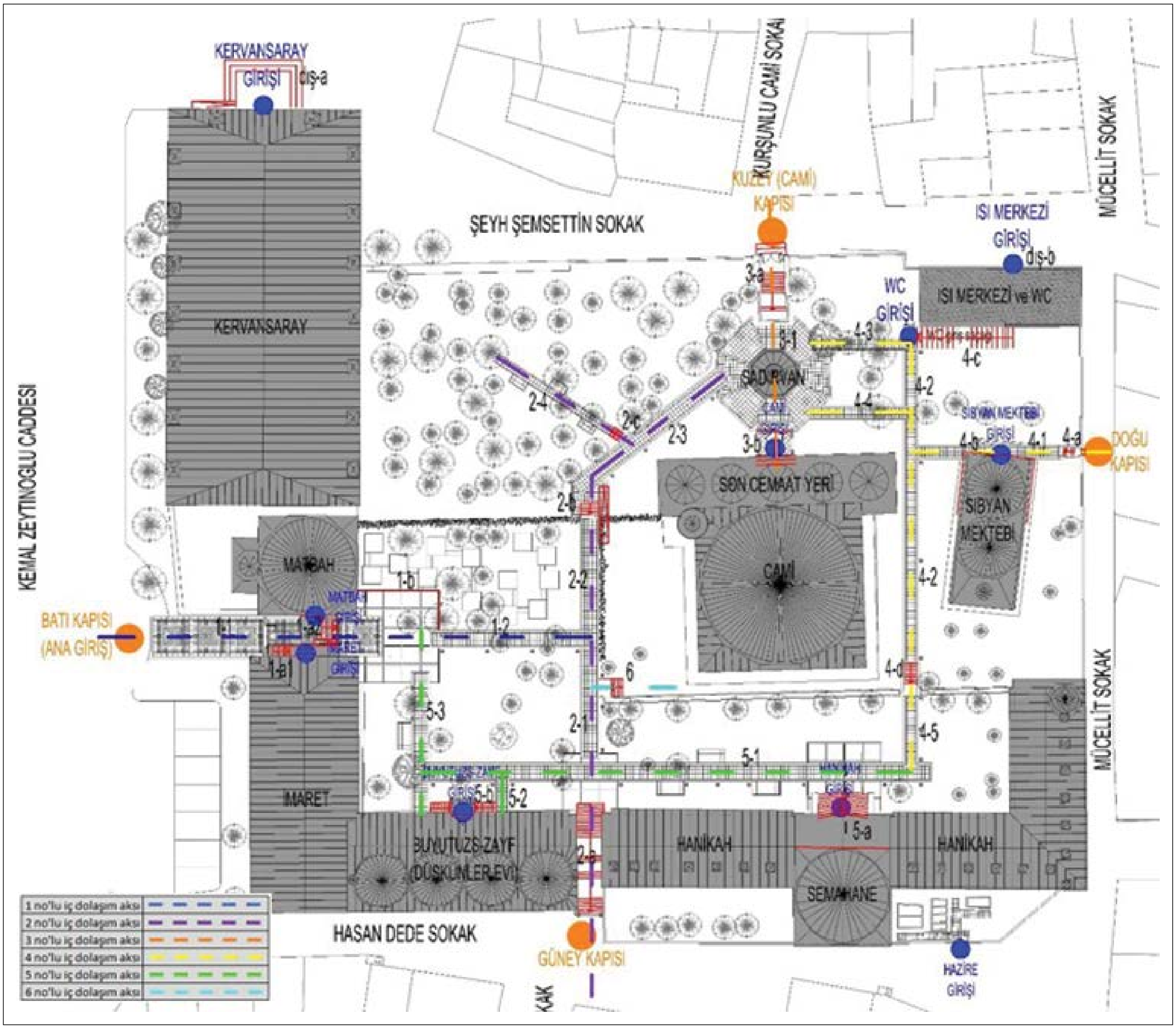
4 numaralı aks, Doğu Kapısı'ndan Şadırvan ile 5 numaralı aksa bağlantı sağlayan güzergâhtır (Şekil 9-sarı çizgi). Bu akstan, tuvaletler ve Sıbyan Mektebi'ne de ulaşım sağlanmaktadır. Üzerinde bulunan merdivenler dolayısıyla bu aks ulaşılabilir değildir.

Doğu-batı doğrultusunda yer alan ve 1 ile 4 numaralı aksları birbirine bağlayan 5 numaralı aks, Külliye'nin ana giriş kapılarından başlamayan tek akstır (Şekil 9-yeşil çizgi). Bu aks, genel anlamda topografyaya paralel olmasının da etkisiyle eğimsiz, pişmiş toprak döşeme tuğlası ve traverten kullanımı dolayısıyla konforlu ve engelsiz niteliktedir.

Semahane'nin kapısındaki özgün eşik, tekerlekli sandalye ile ulaşılabilirliğe engel olmaktadır. Bu mekânın batı kısmındaki kapıdan 7, doğu kısmındaki diğer bir kapıdan ise 13 birimin bağlandığı iki revağa geçilmektedir. Revaklar, zemin malzemesi bağlamında ulaşılabilirlik ölçütlerine uygundur. Ancak, bu birimlerin kapıları, gerek genişlikleri ve gerekse de revakla olan kot farkları dolayısıyla tekerlekli sandalye bağlamında ulaşılabilir değildir.

6 numaralı aks, Cami beden duvarları çevresindeki peyzaj bakımı için kullanılan bir servis aksıdır (Şekil 9-turkuaz çizgi). Başındaki merdiven nedeniyle, ulaşılabilirliği sağlanmış bir aks niteliğinde değildir.

Aşağıda Şekil 11'de Külliye içi ulaşım akslarının ulaşılabilirliği, eğim, malzeme, teknik ve donanım bağlamında incelenmiş olup, uygun olanlar ve olmayanlar detaylı bir şekilde gösterilmektedir.

Şekil 9. Külliye'nin vaziyet planı, Külliye ile yapılara girişler ve iç ulaşım aksları.

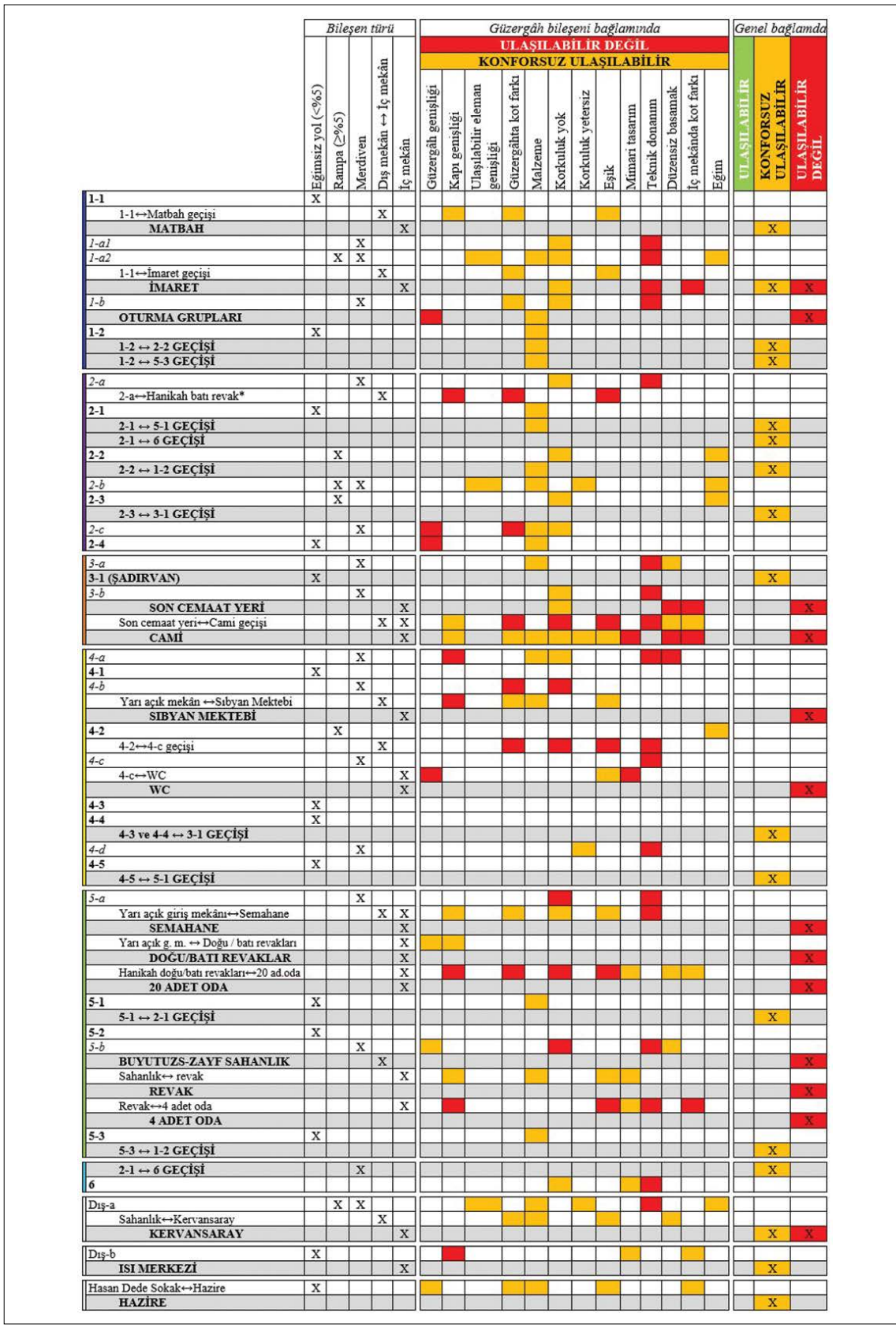
3. Değerlendirme ve Öneriler

Çalışmanın bu bölümünde, yukarıda elde edilen veriler doğrultusunda bir değerlendirme yapılmakta ve çalışma konusu alanda ulaşılabilirliğin arttırılmasına yönelik öneriler sunulmaktadır.

- Şehir içi otobüs ve tramvay durakların ile Külliye'nin ulaşılabilir tek ana giriş kapısı olan Batı Kapısı arasındaki bağlantıyı sağlayan Malhatun Sokak, gerek eğimi ve gerekse de kaplama malzemeleri tekerlekli sandalye kullanımına uygundur.
- Araç trafiğine kapalı sokaklar ise (Şekil 3) gerek 10x10 cm ebadında küp granit ve bazalt döşenmiş olmaları, gerekse de bu sokaklar boyunca düzgün malzemeyle kaplı kaldırım olmaması nedeniyle, konforlu bir tekerlekli sandalye kullanımına uygun değildir. Bu bağlamda, zemin kaplama malzemeleri değiştirilerek, ulaşılabilirlik açısından uygun duruma getirilmelidir. Tüm zeminin değiştirilemediği durumlarda, engellilere yönelik minimum 90 cm genişliğinde bir hat düzenlenmelidir. Ancak Kemal Zeytinoğlu Caddesi, malzeme değiştirilse bile topografyanın eğimi nedeniyle tekerlekli sandalye ile ulaşılabilirliğe uygun değildir.
- Külliye'ye, ulaşılabilirlik ölçütlerine uygun olarak, yalnız Batı Kapısı'ndan girilebilmektedir. Güney, Kuzey ve Doğu kapıları ise kot farkı nedeniyle ulaşılabilir nitelikte değildir. Bu bağlamda, bu kapılar da teknik donanımlar kullanılarak ulaşılabilirlik niteliği kazanabilecektir.
- ADA'nın 402.2 maddesi (2019) ile Birleşmiş Milletlerin standardında (UN, 2020) ulaşılabilir güzergâhların; 1:20'den (%5) daha dik olmayan eğime sahip yürüme yolları, girişler, rampalar, yükselen taraflar hariç dönemeç rampaları, asansörler ve platform asansörlerden bir veya

KOD	TÜR			MİMARİ ÖZELLİK													MALZEME							FOTOĞRAF
	Merdiven	Rampa (≥%5)	Eğimsiz yol (<%5)	Basamak sayısı	Sahanlık sayısı	Ort. basamak genişliği	Ort. rıht yüksekliği (m)	Kol / aks genişliği (m)	Alt kot (m)	Üst kot (m)	Δ yükseklik (m)	Uzunluk (m)	Eğim (%)	Korkuluk (D: tırabzansız duvar)		Özgün doğal taş	Mermer	Traverten	10x10 küp granit	Kesme andezit vb.	Pişmiş Toprak	Ahşap	
1-1				-	-	-	-	2,35	818,19	818,19	0	8,29	0	-	-								
1-a1				4	0	0,31	0,15	1,57				-	48,4	-	-								
1-a2				4	0	0,30	0,14	2,15	818,19	818,82	0,63	-	46,7	-	-								
				-	-	-	-	1,00				2,31	27,3	-	-								
1-b				1	0	-	0,10	6,61	818,82	818,72	0,10	-	-	-	-								
1-2				-	-	-	-	2,02	818,82	818,82	0	13,77	0	-	-								
2-a				25	3	0,30	0,18	1,41	818,82	824,33	4,51	-	60	-	-								
2-1				-	-	-	-	2,02	818,82	818,82	0	8,98	0	-	-								
2-2				-	-	-	-	2,02	818,18	818,82	0,60	6,69	8,9	-	-								
2-b				5	0	0,31	0,18	2,02	817,16	818,18	1,02	-	58,1	-	-								
				-	-	-	-	0,90				5,50	18,5	√	-								
2-3				-	-	-	-	2,02	816,50	817,16	0,66	10,41	6,3	-	-								
2-c				2	0	0,30	0,14	0,48	817,16	817,43	0,27	-	46,7	-	-								
2-4				-	-	-	-	1,00	817,43	817,43	0	7,37	0	-	-								
3-a				13	2	0,30	0,18	1,27	815,16	816,50	2,34	-	60,0	√	√								
3-1				-	-	-	-	1,78	816,50	816,50	0	7,38	0	-	-								
3-b				4	1	0,34	0,19	2,14	816,50	817,24	0,74	-	55,9	-	-								
4-a				6	1	0,34	0,18	1,05	815,58	816,62	1,04	-	52,9	D	D								
4-1				-	-	-	-	1,60	816,50	816,62	0,12	8,29	1,4	-	-								
4-b				1	0	-	0,29	3,59	816,62	816,91	0,29	-	-	-	-								
4-2				-	-	-	-	1,60	816,50	817,46	0,96	17,31	5,5	-	-								
4-c				16	1	0,28	0,18	1,50	813,62	816,50	2,88	-	64,3	√	√								
4-3				-	-	-	-	1,60	816,50	816,50	0	5,65	0	-	-								
4-4				-	-	-	-	1,60	816,50	816,50	0	5,65	0	-	-								
4-d				8	0	0,41	0,17	1,60	817,46	818,82	1,36	-	41,5	D	D								
4-5				-	-	-	-	1,50	818,82	818,82	0	4,84	0	-	-								
5-a				9	0	0,31	0,17	2,69	818,82	820,32	1,50	-	54,8	D	D								
5-1				-	-	-	-	2,03	818,82	818,82	0	26,52	0	-	-								
5-2				-	-	-	-	1,50	818,82	818,82	0	2,21	0	-	-								
5-b				9	0	0,32	0,17	1,18	818,82	820,31	1,49	-	53,1	-	D								
5-3				-	-	-	-	2,02	818,82	818,82	0	9,63	0	-	-								
6				5	0	0,30	0,17	2,10	817,98	818,82	0,84	-	56,7	-	-								
Dış-a				3	0	0,32	0,20	7,87	814,53	815,14	0,61	-	62,5	√	D								
				-	-	-	-	1,04				5,20	11,7	-	-								
Dış-b				-	-	-	-	2,14	813,62	813,62	0	-	0	-	-								

Şekil 10. Şekil 9'da belirtilen sirkülasyon gruplarının tanımları.

Şekil 11. Külliye'nin dış ve iç mekân ulaşılabilirliği.

birkaçını içermesi zorunlu olduğu belirtilmektedir. Eğimin kaçınılmaz olarak daha fazla olduğu yerlerde ise, her 10 m'de 1.5-1.8 m uzunlukta bir sahanlık oluşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda, Odunpazarı Kentsel Sit Alanı'nın büyük bir bölümü ulaşılabilir olmaktan çıkmaktadır. Buna ek olarak, söz konusu alan tarihi bir bölge olduğu için, böylesi düzenlemeler yapılması imkânsızdır. Bu bağlamda, bölgede, ulaşılabilir güzergâhların belirlenmesi gerekmektedir. Çalışmada Şekil 8'de Atatürk Bulvarı üzerindeki toplu taşıma duraklarından Külliye'ye ve katlı otopark alanına ulaşan, tekerlekli sandalye kullanımı açısından en konforlu aks, 'ulaşılabilir aks' olarak belirlenmiştir. Bu aksın, bölgede tabela ve levhalarla gösterilerek, algılanabilir hale getirilmesi gerekmektedir.

- Zemindeki yağmur ızgaralarının, tekerlekli sandalye kullanıcılarına, baston ve koltuk değneği kullanıcılarına, bebek arabalı ailelere, yüksek topuklu kadınlara tehlike yaratmaması için, yaya yoluna dikey gelecek şekilde yerleştirilmeleri gerekmektedir.
- Külliye'de hâlen kullanılmakta olan üç adet rampanın eğim, konum ve malzeme açısından yeniden tasarlanarak, uygulanması gerekmektedir.
- Külliye içerisindeki Cami'nin en azından ısıtılan bölümlerine, kısıtlı da olsa ulaşılabilir bağlantı sağlamak gerekmektedir.
- Tuvaletlerin yeri ve mimari özelliği bağlamında, ulaşılabilir hale getirilmesi mümkün görülmemektedir. Ancak, mümkünse Külliye içerisinde, mümkün değilse de Külliye'ye en yakın bölgede ulaşılabilir nitelikte bir tuvalet planlanması gerekmektedir.
- Odunpazarı Kentsel Siti KAİP hükümlerinin 'Sokak Kaplamaları' bölümünde özellikle engelli ulaşılabilirliğine yönelik herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. KAİP'te bu hususlarla ilgili plan notu eklenmelidir.

5. Sonuç

Yapılı çevrenin tüm imkânlarından, hayatlarını geçici ya da kalıcı kısıtlılık durumunda geçirme ihtimali bulunan tekerlekli sandalye kullanıcılarıyla birlikte, bebek arabası kullanan ailelerin de faydalanabilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, kentsel mekânların ve yapıların ulaşılabilirlik açısından gerekli şartları sağlamaları önemli olmaktadır. Ulaşılabilirlikle ilgili önlemlerin alınmasında, sadece mevzuatların çıkarılması da yeterli olmamaktadır. Mevzuatlarda belirlenen hükümlerin, projelere, planlara ve uygulamalara uygun ve yeterli şekilde aktarılıp aktarılmadığı da denetlenmelidir. Bu çalışmada da, görüldüğü üzere, konuyla ilgili yazılı mevzuatlara rağmen, planlamada ve uygulamada da engelli ulaşılabilirliğine yönelik önemli eksiklikler görülmektedir.

KAYNAKLAR

Access Board. (2002). Americans with Disability Act-Accessibility Guidelines (ADAAG).

Americans with Disabilities Act. (2019). What is the Americans with Disabilities Act?. https://adata.org/learn-about-ada (Erişim tarihi: 15.05.2019)

Alanya Belediyesi. (2016). Alanya Belediye Başkanlığı Herkes İçin Alanya Engelsiz Kent Yönetmeliği. Sosyal Yardım İşleri Müdürlüğü.

ANSI. (2019). Accessible and Usable Buildings and Facilities. https://cdn.ymaws.com/www.aiatriangle.org/resource/resmgr/CE_/ICC_A117.1-09.pdf (Erişim Tarihi: 15.05.2019)

Aygün. E. (2017). Kentsel Açık Alanların Fiziksel Engelliler Tarafından Kullanım İmkanlarının Değerlendirilmesi; Tekirdağ Süleymanpaşa İlçesi Örneği. T.C. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Biçer, Z.Ö. ve diğerleri. (2018). Engellilere Yönelik Yapılan Düzenlemelerin Kamu Kurumlarına Maliyeti İçin Örnek İnceleme Alanı; Erciyes Üniversitesi. Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi. Cilt 34, Sayı 1, 2018, 56-77.

Çınar, H. ve diğerleri. (2015). Kamu Binaları: Engellilerin Donatı Ve Mobilya Kullanımına Yönelik Yaşam Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi 3(3), ÖS:Ergonomi2015, 329-337, 2015. ISSN: 1308-6693.

Demiroğlu, D. ve diğerleri (2016). Engelli Bireylerin Üniversite Yerleşkelerinde Ortak Mekânları Kullanabilmeleri Üzerine Örnek Bir Araştırma: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Merkez Yerleşkesi. İnönü Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Dergisi. ISSN: 1309-9876 E-ISSN: 1309-9884, Cilt/Vol. 6 Sayı/No.13 (2016): 91-108.

Denizli Belediyesi. (2013). Denizli Belediyesi Kent Konseyi Engelliler Meclisi Engelli Kılavuzu.

Diker, O. ve Çetinkaya, A. (2016). Erişilebilir Turizm Açısından Safranbolu Turizm Destinasyonunun Uygunluğunun Değerlendirilmesi. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Özel sayı: 2, 2016, 111-125.

Engelliler Hakkında Kanun. (2005). Resmi Gazete (Sayı: 5378). http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf (Erişim tarihi: 15.05.2019)

Eskişehir Valiliği. (2019). Kurşunlu Camii Külliyesi. http://www.eskisehir.gov.tr/kursunlu-camii-kulliyesi. (Erişim tarihi: 15.05.2019)

Evci, A. ve Kuş Şahin, C. (2017). Bedensel Engelli Bireylerin Erişilebilir Turizmi Değerlendirmesi Üzerine Bir Araştırma. Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi Cilt 6(2) 681-689. DOI: 10.17100/nevbiltek.334625

İMO (TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası) İzmir Şubesi. (2018). Engelli Erişilebilirliğinde Olmazsa Olmazlar.

İstanbul BŞB. (2010). Herkes İçin Erişilebilir ve Kullanılabilir Fiziksel Çevre ve Yapılar İçin Ek Teknik Şartname. İstanbul Büyükşehir belediyesi Proje Değerlendirme ve Koordinasyon Takip Kurulu.

İzmir BŞB. (2018). İzmir Büyükşehir Belediyesi Engelsiz İzmir Kırmızı Bayrak Teknik Şartnamesi. Sosyal Projeler ve Engelli Hizmetler Şube Müdürlüğü.

Kuter, N. ve Çakmak, M. (2017). Kamusal Dış Mekânlarda Engelliler İçin Tasarım: Ankara, Seğmenler Parkı Örneği. Anadolu Orman Araştırmaları Dergisi, 2017, 3(2) 93-110.

Lenker, J.A. ve diğerleri. (2016). Usability Evaluation of Access Ramps in Transit Buses: Preliminary Findings. Journal of Public Transportation, Vol. 19, No. 2, 2016.

Malkoç True, E. ve Sönmez Türel, H. (2013). Yapılı Çevrelerin Fiziksel Engelliler Yönüyle Kullanılabilirliği: İzmir Kenti Örneği. Atrium Hasan Kalyoncu Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi. ISSN: 2147 – 6683. Cilt 1, Sayı 1, 1-16, 2013

Mersin BŞB. (2018). Mersin Büyükşehir Belediyesi Erişilebilirlik Yönetmeliği. Mersin Büyükşehir Belediye Başkanlığı Engelliler Dairesi.

Muratpaşa Belediyesi. (2015). Muratpaşa Belediyesi Engellilere Yönelik Yö-

netmelik. Engelli Hizmetleri Şube Müdürlüğü.

Neufert, E. (2018). Neufert Yapı Tasarımı. Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ. 41. baskı.

Olgun, R. ve Yılmaz, T. (2014). Parkların Erişilebilirlikleri Üzerine Bir Araştırma: Niğde Kızılelma Parkı Örneği. Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi ISSN:2146-1880, e-ISSN: 2146-698X. Cilt: 15, Sayı:1, Sayfa: 48-63 Nisan 2014.

Özkut, D. ve Yılmaz, R. (Ed.). (2011). Odunpazarı Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu. Odunpazarı Belediyesi Yayınları.

Page, T. ve Thorsteinsson, G. (2018). An Inclusive Design Study of Wheelchair Users in the Built Environment. Journal of Engineering and Architecture. June 2018, Vol. 6, No. 1, pp. 1-18. ISSN: 2334-2986 (Print), 2334-2994 (Online). DOI: 10.15640/jea.v6n1a1

Pressman, A. (Ed.). (2007). Architectural Graphic Standards. The American Institute of Architects. Eleventh Edition. 2007.

Şat, N. ve Göver, T. (2017). Engelliler İçin Belediyelerin Erişilebilirlik Sorumlulukları: Çorum Engel Haritası Projesi. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi - Yıl 10, Sayı 1, 521-541. DOI: http://dx.doi.org/10.17218/hititsosbil.287902

TSE. (2019). TS 9111 Standard Detayı. https://www.tse.org.tr/ (Erişim Tarihi: 15.05.2019)

TSE. (2020) TS 12576 Standard Detayı. https://www.tse.org.tr/ (Erişim Tarihi: 10.02.2020)

UN. (2020). United Nations-Accessibility for the Disabled - A Design Manual for a Barrier Free Environment- II. Architectural Design Considerations. https://www.un.org/esa/socdev/enable/designm/AD2-01.htm (Erişim Tarihi: 10.02.2020)

Teşekkür

Planlama Dergisi'nin 2020 yılında basılan 30. Cilt 1, 2 ve 3 sayılarında yayınlanmak üzere yapılan başvuruların değerlendirme sürecinde katkıları bulunan ve aşağıda isimleri belirtilen hakemlere Yayın Kurulu adına teşekkür ederiz.

Elif Örnek Özden
Erhan Kurtarır
Müslüm Akıncı
Berna Tarı Kasnakoğlu
Mustafa Oğuz Sinemillioğlu
Evrim Demir Mishchenko
Ebru Firidin Özgür
Emrah Söylemez
Ulaş Akın
Hasan Volkan Oral
Mehmet Rıfat Akbulut
İclal Sema Dinçer
Dilek Erden Erbey
Ceyhan Yücel
Özlem Özer
Melis Oğuz
Ayşe Çavdar
Serap Kayasü
Haluk Gerçek
Erhan Öncü
Kemal Mert Çubukçu
Osman Balaban
Özge Yalçıner Ercoşkun
Gamze N Toksoy
Erol Demir
Bilge Armatlı Köroğlu
Ali Cenap Yoloğlu
Ufuk Fatih Küçükali
Bülent Duru
Barış Ergen
Şevkiye Şence Türk
Ömer Bilen
Ülke Evrim Uysal
Ebru Cubukcu
Binnur Öktem
Doruk Mehmet Özügül
Adem Erdem Erbaş
Senem Kozaman
Dilek Beyazlı
Merve Akı
Eda Beyazıt
Savaş Zafer Şahin
Cenap Sancar
Yiğit Evren
Tansel Erbil
Özgül Burcu Özdemir Sarı
Ebru Seçkin